

BELGELERLE GAZİANTEP

Editör

M. Elif ÖZMEN

Yazarlar

Yrd. Doç. Dr. Hasan AKGÜL
Arş. Gör. Adile AKPINAR
Doç. Dr. Hüseyin ÇINAR
Öğr. Gör. Ali DAĞISTAN
Prof. Dr. Türkay DERELİ
Arş. Gör. Alptekin DURMUŞOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Rıfat ERGEÇ
M. Cengiz HELVACIKARA
Öğr. Gör. Yılmaz KILINÇ
Yrd. Doç. Dr. Behiye KÖKSEL
Yrd. Doç. Dr. Murat KÜTÜK
Prof. Dr. Mehmet ÖZASLAN
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK
Çiğdem ŞAHİN
Gonca TOKUZ
E. Murat UĞURLUER
Yrd. Doç. Dr. İsmail VAROL
Arş. Gör. Mehmet YARAN
Arş. Gör. Fatih YAYLA
Uzman Biy. Demet YILMAZKAYA

Fotoğraf

SERTAÇ TANITIM
Nedim ÖZKİRİŞÇİ
Murat MUŞLU
Mehmet NAİR

Fotoğraf Katkıları

Yrd. Doç. Dr. Rıfat ERGEÇ
Öğr. Gör. Yılmaz KILINÇ
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK
E. Murat UĞURLUER
Yrd. Doç. Dr. İsmail VAROL

Harita

SERTAÇ TANITIM
Yrd. Doç. Dr. Rıfat ERGEÇ arşivi

Basım Yeri

Bilnet Matbaacılık
T: 0216 444 44 03
www.bilnet.net.tr

2012

ISBN 978-605-4667-05-5

GAZİANTEP

Anadolu'nun ilk yerleşim alanlarından biri olan Mezopotamya ile bereketli Akdeniz Bölgesi'nin kesişme noktasında bulunan Gaziantep, dünyanın en eski kentlerinden biridir. 600 bin yıllık tarihi, Hititlerden Osmanlılar'a uzanan kültürel mirası, eşsiz doğal güzellikleriyle kent bugün de bir cazibe merkezidir. Gaziantep, tarihsel zenginliği ile birlikte, ormanları, mesire yerleri, parkları, bahçeleri, bulvarları, alışveriş ve eğlence merkezleri, gelişmiş ulaşım altyapısı ile turizm açısından önemli bir ilimizdir. Paleolitik Dönemden beri süregelen kültürel birikim, Gaziantep'in modern yapısı ile bütünleşmiştir.

Gaziantep, Türkiye'nin Ortadoğu komşuları ile olan ticaretinde önemli bir konumdadır. Kendine özgü sanayileşme modeli, yarattığı potansiyel ve artan yatırımlarla bir sanayi kenti haline gelen kent, 24 milyon m²'lik 4 Organize Sanayi Bölgesi, Serbest Bölgesi, yaklaşık 5000 sanayi tesisi, 120 bin kişilik istihdam gücü ile dünyanın 134 ülkesine yıllık 3,5 milyar dolar ihracat yapan bir şehirdir.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi eşsiz mozaikleri, tarihi dokusu, kültürü, doğal güzellikleri ile Gaziantep "Dünyanın Gözbebeği Şehri"dir. Gaziantep Kalesi, Kendirli Kilisesi, dini yapılar, hanlar, hamamlar, kutnu kumaşı, bakır işlemeciliği, sedef kakma eşyalar, yemeni, gümüş-altın takıların satıldığı geleneksel dükkânlar, mozaikler diyarı Zeugma, 3.500 yıllık heykel atölyesi Yesemek, Rumkale, Karkamış Harabeleri, Dülük Antik Kenti, Sakaçgözü, Zincirli antik bölgeleri ile kent, geçmişin ayak izlerini takip etmek isteyenler için heyecan vericidir.

Kültürel mirası korumak ve geleceğe taşımak adına önemli adımların atıldığı Gaziantep, GAP İdaresi'nin de desteğiyle sosyal, kültürel ve ekonomik yönden farklı bir çehreye bürünmüştür. Bölgenin kültür mirasının korunması, değerlendirilmesi ve turizm açısından öneminin vurgulanması, insan odaklı bir proje olan GAP kapsamında önemle üzerinde durulan bir olgudur. GAP İdaresi Başkanlığı, kültür varlıklarının korunması, gelecek nesillere aktarılması ve turizmin canlandırılması amacıyla restorasyon projeleri, çevre düzenleme projeleri, baraj gölü altında kalacak alanlarda araştırma, kazı ve kurtarma çalışmaları gerçekleştirmektedir. Bölgeyi eskiden anıldığı gibi "Verimli Hilal" olarak adlandırılacak konuma getirmeyi hedefleyen ve yenilikçi bir yaklaşım ile yapılan çalışmalarla, aralarında Tarihi Kır Kahvesi, Naip Hamamı ve Dayı Ahmet Ağa Konağı'nın yer aldığı önemli kültür varlıklarının restorasyonu Avrupa Birliği'nce finanse edilen ve GAP İdaresi tarafından yürütülen GAP Bölgesi Kültürel Mirası Geliştirme Projesi kapsamında kısa sürede tamamlanmıştır. Ayrıca GAP İdaresi, Zeugma Acil Kazı ve Kurtarma Çalışmaları'nda koordinasyonu sağlamış, Amerikan odaklı bir vakıftan sağladığı hibe ile ödenek yardımında bulunmuş ve teknik destek sağlamıştır.

Bu eserde her biri alanında yetkin bir yazar kadrosu Gaziantep'i farklı açılardan yorumlamaya gayret göstermiştir. Kendilerine bu anlamlı ve verimli çabalarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Cevdet YILMAZ
Kalkınma Bakanı

Gaziantep

GAZIANTEP

Coğrafi Yönden Gaziantep

Coğrafi Yapı:

Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleşme noktasında yer alan Gaziantep, 36° 28' ve 38° 0' doğu boylamları ile 36° 38' ve 37° 32' kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Gaziantep'in doğusunda Şanlıurfa, batısında Osmaniye, güneybatısında Hatay, kuzeybatısında Kahramanmaraş, güneyinde Kilis ve Suriye, kuzeydoğusunda Adıyaman illeri bulunmaktadır. İl topraklarının büyük bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, geri kalan kısmı ise Akdeniz Bölgesi sınırları içinde yer almaktadır. 6.222 kilometrekarelik alanıyla Türkiye yüzölçümünün yaklaşık olarak yüzde 1'lik bölümünü kaplayan Gaziantep'te arazi yapısı genellikle dalgalı ve engebeldir.

İl toprakları jeolojik bakımdan farklılıklar göstermektedir. Kuzey ve batıda yer alan kıvrımlı Toros Sıradağları ile güneydeki Arap Yarımadası düzlüğü arasında bulunan Gaziantep'te çok geniş düzlükler görülmemektedir. İlde yer yer bazalt (karataş) kütleleri görülmekle birlikte kalker marnlı ve killi kalker marnlı arazilerden oluşan platolar bulunmaktadır. Genel olarak kuzey kısım güneye göre daha yüksektir. İlin etrafında 800-850 metre yüksekliğe ulaşan plato yüzeyi, güney ve güneydoğuya doğru gittikçe alçalarak 600-650 metreye, Barak Ovası ve Fırat Vadisi'nde 500 metrenin altına düşer.

İl merkezi, Gaziantep Yaylası adı verilen ve civarına oranla yüksekçe sayılan bir alanda kurulmuştur. Kent merkezinin etrafı nispeten alçak alanlarla çevrilidir. Gaziantep Yaylası'nın kuzeyinde Pazarcık, Narlı ve Araban ovaları yer alır. Doğusunda Fırat Nehri'nin aktığı alçak vadi, güneyde ise Suriye sınırı boyunca Barak ve Doğanpınar Ovaları sıralanmaktadır. Diğer geniş ovalar; İslâhiye, Sakçağözü, Fevzipaşa, Yavuzeli ve Oğuzeli'dir. Gaziantep'in denizden ortalama yüksekliği ise 850 metredir. Gaziantep yaylasının batısı ve kuzeyi dağlıktır. Yaylanın batısında, güneyden kuzeye doğru uzanan dağlar-Hazil, Karuca, Kartal, Büyük Arapdede ve Sof Dağı isimleri ile anılır. En yüksek noktası 1496 metre yüksekliğindeki Büyük Sof Dağı olan Gaziantep'in doğal sınırlarını batıdaki Amanos Dağları ile doğudaki Fırat Nehri çizer.

Bitki Örtüsü – Doğal Yaşam:

İl topraklarının yaklaşık yüzde 15'i genelde meşe ve kızılçamdan oluşan ormanlarla kaplıdır. Gaziantep'in büyük bölümüne hâkim olan bitki örtüsü bozkırlardır. Batı kesiminde ise Akdeniz bitki örtüsüne rastlanır. İl topraklarının yüzde 62'si tarım alanı, yüzde 17'si tarım dışı arazi, yüzde 6'sı çayır ve meradır.

Şehrin 4 kilometre kuzeyinde bulunan ve 40 kilometrekarelik alanıyla ülkemizin insan eliyle dikilmiş en büyük ormanı konumunda olan Dülükbaba Ormanı, ilin batısında bulunan Burç Ormanları, güneydeki Dutluk gezi ve piknik alanları, şehir merkezindeki Alleben Deresi kıyısında yer alan Kavaklık, Gaziantep'e en yakın doğal alanlar olarak halkın dinlenme ve mesire yapmak için tercih ettiği yeşil alanlardır. Gaziantep'in Hatay ile komşu olduğu Amanos Dağları'nın tepesinde bulunan Hızır ve Güneydoğu Torosların uzantısı olan Sof Dağlarında bulunan yaylalar ise, nispeten uzak olmasına rağmen temiz hava almak ve dinlenmek için kullanılan büyük doğal alanlardır.

Sof Dağları'nın en yüksek tepesi olan ve adına Kepekçi Tepesi denilen yerde, oksijen miktarı son derece yüksek olup, havası çok temizdir. Yılın en soğuk günlerinde dahi bol oksijen sebebiyle bu kesimde insanların terledikleri tespit edilmiştir.

Hızır Yaylası

İlde çok sayıda pınar olmasına karşın doğal göl bulunmamakta, ancak çeşitli amaçlarla oluşturulan yapay göl ve barajlar bulunmaktadır. Gaziantep'teki en önemli akarsular, Fırat Nehri ile Karasu, Sacır, Nizip ve Merzimen Çayları gibi Fırat'ın kollarıdır. Bunların dışında, yataklarında sadece şiddetli yağmurlarla birlikte su bulunduran, kuru su vadileri ağı sık ve yaygındır. Yağışlı kış ve ilkbahar aylarında suyu bol olan vadilerin suları yazın azalmaktadır. İlde yer alan akarsuların büyük bölümü Fırat Nehri'ne dökülür.

İlin batısında yer alan Burç bölgesi akarsuları ile İslâhiye ilçesinin akarsularının büyük bölümü ise, Hatay Amik Gölü havzasına dökülür.

İklim:

Gaziantep'te Akdeniz ile karasal iklimleri arasında geçiş teşkil eden bir iklim yapısı görülmektedir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve yağışlı geçer. Yıllık ortalama sıcaklık +14,7 °C, en yüksek sıcaklık +44 °C, en düşük sıcaklık -17,5 °C'dir. En sıcak ayın Temmuz, en soğuk ayın ise Ocak olduğu ilin ortalama yağış miktarı yıllık 549,5 milimetredir.

Kış mevsiminde Gaziantep yöresi Doğu Anadolu üzerinde yerleşen antisiklon sahasından, İskenderun Körfezi'ndeki siklon sahasına doğru akan hava hareketlerinin etkisinde kalır. Bu nedenle Gaziantep'te kışın kuzeydoğu (poyraz) rüzgârları hâkimdir. Yaz aylarında kuzeybatı (karayel) mevsimin hâkim rüzgârıdır.

İKLİM İSTATİSTİKLERİ

Yıllık ortalama sıcaklık	+14,7 °C
En yüksek sıcaklık	+44,0 °C
En düşük sıcaklık	-17,5 °C
Ortalama güneş alma süresi	7,5 saat
Ortalama nispi nem	% 60,8
Ortalama yağış miktarı	549,5 mm
Ortalama karlı gün	11,5 gün
Ortalama don görülen gün	56,5 gün
En yüksek kar kalınlığı	47 cm
Hakim rüzgâr yönü	Kuzeybatı (karayel)
En sıcak ay (Temmuz)	+44,0 °C
En soğuk ay (Ocak)	-17,5 °C

Sakçağözü Şelalesi

Gaziantep'te İdari Yapı

Cumhuriyetin ilanından sonra il haline gelen Gaziantep'e sırasıyla Nizip, İslâhiye, Oğuzeli, Araban, Yavuzeli, Karkamış ve Nurdağı ilçeleri bağlanmıştır. 1989 yılında Büyükşehir Belediyesi'nin kurulması ile merkez, Şahinbey ve Şehitkâmil adı verilen iki ilçeye bölünmüş, daha sonra Oğuzeli ilçesi de merkeze bağlanmıştır.

GAZİANTEP'İN İDARİ YAPISI				
İLÇE ADI	BELEDİYE SAYISI	KÖY SAYISI	KÖY BAĞLANTISI SAYISI	İLÇE MERKEZİ ve BELDE SAYILARI
ŞAHİNBEY (Merkez)	4	76	7	103
ŞEHİTKAMİL (Merkez)	3	71	17	57
OĞUZELİ (Merkez)	2	76	53	9
ARABAN	2	39	9	12
İSLAHIYE	5	48	11	28
KARKAMIŞ	1	35	5	3
NİZİP	6	79	31	33
NURDAĞI	3	32	22	14
YAVUZELİ	1	38	17	5
TOPLAM	28	494	171	264

Şahinbey:

Antep Savunması sırasında şehit edilen Komutan Şahinbey'den adını alan ilçe, şehrin güneyinde yer almaktadır. Nüfus bakımından Türkiye'nin en büyük ilçelerinden olan Şahinbey, eski şehir merkezini ve dolayısıyla tarihi yapıların büyük bölümünü barındırmaktadır. Suburcu Caddesi, Karagöz Caddesi, Hürriyet Caddesi, Gaziler Caddesi, Türkmenler Caddesi, Atatürk Bulvarı ve Karataş ilçenin en yoğun bölgeleridir.

Şehitkamil:

Antep Savunması sırasında 12 yaşlarında iken Fransızlar tarafından şehit edilen Mehmet Kamil'den ismini alan ilçe, Gaziantep'in merkezinden geçen Alleben Deresi'nin kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 1009 kilometrekare olan ilçe, Gaziantep'te yer alan sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğunu barındırır. Sanayi tesisleri; Organize Sanayi Bölgeleri, Serbest Bölge, Örnek Sanayi ve Küçük Sanayi Sitesi ile Nizip Caddesi bölgelerinde yoğunlaşır. Gaziantep'teki modern konutların yoğun şekilde bulunduğu mahalleler ilçede yer almaktadır.

Gaziantep Genel Görünümü

Oğuzeli:

Oğuzeli Gaziantep'in güneydoğusunda, Suriye sınırında bir hudut ilçesidir. İl merkezine uzaklığı 18 kilometre olan ilçenin doğusunda Nizip ve Karkamış ilçeleri, batısında Kilis'in Elbeyli ilçesi ve güneyinde Suriye bulunmaktadır. Yüzölçümü 506 kilometrekare, rakımı 750 metre olan ilçe, anakente bağlı belediye haline getirilmiştir.

Oğuzeli Genel Görünümü

Nizip:

Şehir merkezine uzaklığı 45 kilometre olan ilçenin yüzölçümü 1.031 kilometrekaredir. 75 köyü, 5 beldesi (Kocatepe, Salkım, Sekili, Uluyatır, Tatlıcak) ve merkezinde 33 mahallesi bulunan ilçede planlı bir şehirleşme gözlenmektedir. Antep fıstığı ile zeytinciliğin oldukça geliştiği ilçede küçük sanayi de ileri düzeydedir.

Nizip Genel Görünümü

İslahiye:

Gaziantep'in batısında, il merkezine yaklaşık 90 kilometre uzaklıkta, Verimli/Bereketli Hilal bölgesinin ortasında, stratejik bir konumda ve düz bir ova üzerinde yer almaktadır. Yüzölçümü 1.513 kilometrekare olup Gaziantep'in nüfus bakımından Nizip'ten sonra ikinci büyük ilçesidir.

İslahiye Genel Görünümü

Araban:

Gaziantep'in kuzeydoğusunda ismini aldığı Araban Ovası'nın ortasında yer alan ilçe, Gaziantep-Besni-Adıyaman karayolu üzerinde, il merkezine 67 kilometre uzaklıktadır. Güneyinde Karadağ ile Yavuzeli ilçesi, kuzeyinde Şanlıurfa'nın Halfeti ve Bozova ilçesi, batısında Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinin yer aldığı Araban'ın yüzölçümü 542 kilometrekare, rakımı ise 700 metredir.

Yavuzeli:

Kent merkezine yaklaşık 40 kilometre uzaklıkta bulunan Yavuzeli ilçesi 5 mahalle, 39 köy ve 17 mezradan oluşmaktadır. Eski adı "Cingife" olan ilçenin tarihi kesin olarak bilinmemesine rağmen bir Ceneviz şehri olduğu ve bu şehrin bugünkü ilçe merkezinin 1 kilometre kuzeyinde Karadağ'ın eteklerinde harabe adı verilen mevkide olduğu söylenmektedir.

1517 yılında Mercidabık Seferi sırasında, ilçenin doğal güzelliği ve yerli halkın kendisine gösterdiği ilgiden etkilenen Yavuz Sultan Selim buraya "Yavuzun ili" adının verilmesini ister. Cingife adı 1958 yılında değiştirilerek Yavuzeli adını alır ve aynı yıl ilçe haline getirilir. İlçenin rakımı 650 metre, yüzölçümü ise 483 kilometrekaredir.

Karkamış:

İl merkezine 75 kilometre uzaklıkta, Gaziantep'in güneydoğusunda Suriye sınırında bulunmaktadır. 1990 yılına kadar Nizip ilçesine bağlı bir bucak olan Karkamış, 1990 yılında Gaziantep iline bağlı bir ilçe olmuştur. Yüzölçümü 341 kilometrekare, rakımı ise 365 metredir.

Nurdağı:

İl merkezine 70 kilometre uzaklıkta bulunan Nurdağı, E-24 karayolu üzerinde, kuzeyi güneye, batıyı doğuya bağlayan karayollarının kavşak noktasında, düz bir ova üzerinde bulunmaktadır. Rakımı 570 metre, yüzölçümü 798 kilometrekare olan ilçenin doğusunda Hurşit Dağları, batı ve güneyinde ise Amanos (Nur) Dağları yer alır. 1990 yılında ilçe olan Nurdağı'nın ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Nurdağı Genel Görünümü

Ulaşım

Gaziantep; karayolu, havayolu ve demiryolu bağlantıları ile batıdan doğuya, Ortadoğu ülkelerinden kuzeye giden yolların kavşak noktasında yer almaktadır. Avrupa'dan Orta Asya'ya geçişi sağlayan E-24 karayolu ile Tarsus-Adana-Gaziantep otoyolu şehri uluslararası kara yolu ağlarına bağlayan oldukça yoğun ulaşım sistemleridir.

1954 yılında hizmete giren Gaziantep Garı'ndan her gün Adana, Ankara, Birecik, Elazığ, İstanbul, Kahramanmaraş, Karkamış, Malatya, Nusaybin ve Osmaniye'ye tren seferleri düzenlenir. Ayrıca Suriye'nin en büyük şehri Halep'e de tren ile ulaşmak mümkündür.

Şehir merkezine 20 kilometre mesafede bulunan Gaziantep Havalimanı'ndan İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kıbrıs ve Almanya'nın bazı şehirlerine direkt ve tarifeli uçak seferleri düzenlenmektedir. Aynı zamanda İstanbul ve Ankara bağlantılı olarak dünyanın her yerine ulaşmak mümkündür.

Büyükşehir Belediyesi tarafından koordine edilen şehir içi ulaşım şebekesinde ise otobüs, dolmuş, taksi ve hafif raylı sistem ile hizmet verilmektedir. Tarsus-Adana-Gaziantep otoyolundan şehrin çeşitli noktalarına bağlantıların verildiği çevre yolu ile şehir içinde yapımı tamamlanan köprülütü kavşaklar şehir içi ulaşımı kolaylaştırmaktadır.

Gaziantep Havalimanı

Tarsus-Adana-Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolu, Nurdağı bölümü

Nüfus

Gaziantep, 2010 yılı adrese dayalı nüfus sayımı istatistiklerine göre 1.700.763 kişilik nüfusuyla Türkiye'nin nüfus bakımından 8. büyük şehridir. Özellikle 1980'li yılların başından itibaren sanayileşmenin artış göstermesi nedeniyle çevre illerden yoğun miktarda göç alan şehirde toplam nüfusun yüzde 31'lik bölümü il dışında doğmasına karşın Gaziantep'te ikamet etmektedir.

YILLARA GÖRE GAZİANTEP NÜFUSU

YILLAR	NÜFUS	ŞEHİR (%)	KÖY (%)
1927	213.499	35,6	64,4
1940	306.906	32,1	67,9
1950	328.343	36,5	63,5
1960	434.579	45	55
1970	606.540	54,4	45,6
1980	808.697	63,4	36,6
1990	1.140.594	71,9	28,1
2000	1.285.249	78	22
2007	1.560.023	86,1	13,9
2008	1.612.223	87,9	12,1
2010	1.700.763	88,3	11,7

NÜFUSUN İLÇELERE DAĞILIMI

ŞAHİNBEY	743.685
ŞEHİTKAMİL	626.913
OĞUZELİ	29.123
ARABAN	32.213
İSLAHİYE	65.531
KARKAMIŞ	11.097
NİZİP	133.093
NURDAĞI	37.630
YAVUZELİ	21.478

Kaynak: TÜİK, 2010

Tarihsel Gelişim

İlk Yerleşimlerden Günümüze Gaziantep:

Gaziantep'in bulunduğu coğrafi alanın; ilk uygarlıkların doğup geliştiği Mezopotamya ile bereketli bir ticaret denizi olan Akdeniz arasında yer alması, ayrıca güneyden ve Akdeniz'den doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında oluşu, ilin sürekli insan topluluklarının yerleşme sahası ve uğrak noktası olmasını sağlamıştır. Paleolitik, Kalkolitik, Neolitik dönemler, Tunç Çağı, Hitit, Med, Asur, Pers, İskender, Selökidler, Roma ve Bizans, İslam ve Türk devirlerinin izleri Gaziantep'te görülmektedir. Gaziantep yöresinde adı bilinen ilk yerleşim merkezi, Dolike (Doliche) şehridir. Gaziantep'in 10 kilometre kuzeyinde, Dülük Köyü yakınlarında bulunan yerleşim alanında M.Ö. 600.000 yıllarında barınan insanların bıraktıkları taş aletler, kaya mezarlar ve çizimler bölgenin, dünyanın en eski şehirlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. İlk çiftçi toplumların ortaya çıktığı Bereketli Hilal adı verilen Mezopotamya topraklarına yakın oluşu, Gaziantep bölgesinin buradaki gelişmelerden olumlu etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim Tunç Çağında ilişkin yörede ulaşılan binlerce buluntu, Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir.

Adeta bir höyükler diyarı olan Gaziantep'in muhtelif bölgelerinde yapılan kazı çalışmaları, M.Ö. 5500 yıllarından itibaren yörede basit devlet teşkilatlarının kurulduğunu, ayrıca insanlığın sonraki devirlerine yön verecek madenlerin keşfedildiğini göstermektedir. M.Ö. 1750 yılında bölgeye Hitit Devleti hâkim olmuş, büyük Hitit Devleti'nin yıkılması sonrası ortaya çıkan şehir devletlerinden bazıları Gaziantep sınırları içerisinde hüküm sürmeye devam etmiştir. Daha sonra Asurluların, Medlerin ve bölgede büyük güç haline gelen Kommagene Devleti'nin hüküm sürdüğü bölge Büyük İskender ve onun komutanlarından Selevkos tarafından yönetilmiştir.

Selevkos tarafından M.Ö. 300 yıllarından itibaren Fırat Nehri kıyısında kurulup gelişimini sürdüren Zeugma Antik Kenti'nin döneminin en büyük ve zengin şehirlerinden biri olduğu, yapılan kazılarda bulunan eşsiz mozaikler, freskler, heykeller, bullalar ve diğer tarihi eserlerden anlaşılmaktadır. İlk yerleşimlerden itibaren Gaziantep'te iz bırakan medeniyetlere Yrd. Doç. Dr. Rıfat Ergeç'in "Gaziantep'in Kronolojik Tarihi" başlıklı yazısında yer verilmiştir. (Sayfa 99)

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi sonucunda Bizans Devleti'nin yönetimine giren Gaziantep'te 638 yılından itibaren İslam devletlerinin egemenliği görülmeye başlanmıştır. Daha önce kurulan kalenin etrafında büyümeye başlayan kentte sırasıyla; Selçuklular, Memlükler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Dulkadiroğulları, Moğollar, Memlükler ve nihayet 1517 Mercidabık Savaşı sonrası Osmanlılar hüküm sürmüştür. Gaziantep'in bir kültür merkezi haline gelmesi ve "küçük Buhara" şeklinde nitelendirilmesinde Osmanlı İmparatorluğu zamanında eğitime verilen önemin önemli payı vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun

Eski dönemde Antep

Antep'in iç işlerine karışmaması sayesinde şehirde ticaret ve sanayinin gelişimi sürmüştür, zengin vakıf kuruluşları, esnaf birlikleri, sosyal yardım kurumları büyüyerek yararlı görevler ifa etmiştir. Vakıflar aracılığıyla birçok medrese, kitaplık, han, bedesten, çarşı, kastele, hamam, suyu, cami gibi topluma hizmet eden tesis ve binalar inşa edilmiştir. Şehrin geçim kaynaklarından dokumacılığın geliştiği bu dönemde Gaziantep'te üretilen kumaşlar uluslararası pazarlarda kendine yer bulmuştur.

16. yüzyıldan itibaren şehrin bugünkü Gaziantep haline gelmesini sağlayan özelliklerine kavuşmasının özetlendiği, "Ayntab'dan Gaziantep'e İdari, Sosyal ve Ekonomik Hayata Genel Bir Bakış" isimli yazı Doç. Dr. Hüseyin Çınar tarafından kaleme alınmıştır. (Sayfa 129)

Ayntab; bazen Halep, bazen Maraş sancağına bağlı olduğu bu dönemde gelişimini sürdürmüştür ve sonraları yeniden Halep sancağına bağlanmıştır. 19. yüzyıl sonunda Ayntab'da 80 mahalle bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi, Ayntab için de sıkıntılı yılları beraberinde getirecektir.

Antep Savunması:

O dönemdeki adıyla Antep, 1918 yılında sona eren 1. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi nedeniyle yenik sayılan Osmanlı Devleti'nin 83.000 nüfuslu bir şehri olarak Sevr Antlaşması hükümlerine göre 17 Aralık'ta İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bir yıl süren işgal döneminde halkın silahlarını toplayan ve ileri gelenlerini şehirden süren İngilizler 5 Kasım 1919'da yerlerini asıl işgalci güçler olan Fransızlara bırakırlar. Ermenilerin de kışkırtmalarıyla halka eziyet eden ve her fırsatta Türkleri aşağılayan Fransızlara dur demek için vatansever Antep'iler "çete" adı verilen küçük yapılanmalarla teşkilatlanır ve Ocak 1920'den itibaren düşmanla çatışmaya girmeye başlarlar. Özellikle düşmanın çevredeki kentlerle lojistik bağlantılarını kesmeye yönelik baskın ve saldırılarla başarı kazanan vatansever güçler karşısında Fransızlar kuvvetlerini daha fazla takviye ederler.

Antep'teki güçlerini takviye etmek amacıyla hareket eden Fransızlara karşı, sayı ve silahça yetersiz çetelerle Kilis-Antep yolunun savunmasını üstlenen Antep Savunması'nın sembollerinden Şahin Bey, Elmalı mevkiinde kahramanca çarpıştıktan sonra şehit olur. Bu dönem, 10 ay 9 gün sürecek ve tarihin en şanlı direnişlerinden biri olarak anılacak Antep Savunması'nın dönüm noktalarındandır. İhtiyar, genç, çocuk, kadın tüm şehir halkının her türlü imkânsızlığa karşı modern Fransız ordusuna karşı Antep'i savunmaları, batı cephesinde Yunan ordusuyla savaşmakta olan Türk ordusunun şehre yardım getirememesi nedeniyle zor koşullarda gerçekleşir. Sonunda Fransızların şehri kuşatmaları nedeniyle kente hiçbir gıda ve ihtiyaç maddesinin girememesi neticesinde açlıkla karşı karşıya kalan Antep'iler, düşmana değil ama açlığa mağlup olur ve direnişi sona erdirirler.

Antep Savunmasına katılan bir grup çete

Antep Savunması süresince şehre atılan 10,5 ve 15,5'lik Obus mermileri ile 70.000 bomba ve kahramanca çarpışarak hayatını kaybeden 6.000'den fazla şehit, bu kahramanlık destanına ait istatistiklerden bazılarıdır. Bu kahramanlık karşısında TBMM tarafından Antep'e 6 Şubat 1921 tarihinde "Gazi" unvanı verilir. 25 Aralık 1921'de Londra Antlaşması gereğince Fransızların Antep'i terk etmesiyle sona eren Antep Savunması hakkında ayrıntılı bilgiler, Prof. Dr. Bilgehan Pamuk'un kaleme aldığı "Ayıntap'dan Gaziantep'a: Bir Şehrin Direnişi" başlıklı yazısında yer almaktadır. (Sayfa 155)

Evliya Çelebi'nin Gözüyle Antep

İki kez Antep'e gelen ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin 1671 yılında şehir hakkında yazdıkları güntümüz Türkçesi ile şu şekildedir:

(...) Ayıntap şehri tümüyle 32 mahalledir. Toprak ve kireç örtülü bayındır, bakımlı, yüksek saraysı evleri vardır. Tümüyle 140 mihraplı; yoğun cemaate sahip, Arasat meydanındaki Boyacıoğlu Camii ve çarşı içindeki Tahtalı Camii, sanatlı, ferah büyük kubbeleri ve görkemli yapılarıdır. Ayıntab'da 300'ü aşkın sarayın özel hamamı vardır. Tümüyle 3.900 dükkânlı büyük bir çarşıya, açık artırmayla satış yapılan pazarlara sahiptir. 2 bedesteni, çarşısı ve sarayhanesi üstleri örtülü kâgir, sağlam, sıra düzeni içinde süslü dükkânlarıdır. Tamamı tamamına 70 çeşmesi var. Fakat onlara hiç de gereksinim duyulmaz. Her eve hayat ırmağı denginde sular akmaktadır. Her ev, bahçesi, fiskiyeli havuzları, cennet ırmağı suları ile çeşit çeşit servi, çınar, söğüt, kavak ve diğer meyve ağaçları ile donatılmış İrem bahçesi andırır. Bağları, bostanları, gül bahçeleri geniş örgüden kafese alınmış çok verimli olmakla Ayıntab ucuz ve şirin bir kenttir. 1648'de gördüğümüz şehir bu kez nice mahalle, han, cami ve dükkân kazanarak büyük bir gelişme göstermiş, Allah'a şükürler olsun ki bu gelişmesini sürdürmektedir.

Şehir yüksek bir düzlükte ve yer yer bayırlar üstünde kurulduğundan suyu ve havası da güzeldir. Birçok hanları vardır ama en görkemlileri ve ünlüleri Mustafa Paşa Hanı, Pekmez Hanı, Tuz Hanı, İki Kapılı Han, Börekçi Hanı, Arasdat Hanı'dır. İki tane de imareti var: Celene gidene aylar yıllar bol ve minnetsiz sofralar açarlar. Tümüyle kırk tekkesi olup, hepsinin en görkemlisi en çok donanmış, yiyeceği bol ve hoş yapılısı Mevlevi Tekkesi'dir. Türkmen Ağası Mustafa Paşa yapısı olup, IV. Murad'ın silahtarı Mustafa Paşa'ya bağışlanmıştır. Tekke 40-50 yoksul hücreleriyle çevrilmiş, yüksek kubbeleri baştanbaşa ham ve işlenmiş mermerlerle döşenmiş harem, harem ortasında büyük bir havuzun başında rengârenk üzüm salkımlarını andıran süslü avizelerle donalı çardağı olan büyük, sağlam, görkemli bir yapıdır. Bakımlı, bezeli, temiz caddeleriyle kent gerçekten şirindir. Yer yer (suk-i sultanisi) açık artırmayla satış yerleri Halep tarzı kâgir binalardan oluşmuş çarşısı vardır. Ama bu övdüğümüz yerler tümüyle kale içindedir. Her sokak başında kapıcıların açıp kapattıkları kale kapısı kadar sağlam kapılar vardır. Geceleri tüm sokaklar kandillerle aydınlatıldığından bekçiler gruplar halinde rahatlıkla sokaklarda kol gezerek görevlerini yaparlar.

Şehrin ortasında kocaman bir kaya üstüne yüksek görkemli ve dairevi bir kale oturtulmuştur. Kale çok sağlamdır. Kaleyi çevreleyen hendek 1300 adımdır. Eni 40, derinliği 20 arşın kesme kayadan oyulmuştur. Bunların üstüne her biri ayrı sanat ve mimari üslupla belli aralıklarla sıralanmış çok güzel kuleler oturtulmuştur. Bin bir bedeni olan kalenin temelindeki kayaların içinden yine dairevi bir biçimde kaleyi çevreleyen ve hendeğe bakan mazgal delikleri açılmıştır ki hendek kenarına kuş bile konmaz.

Kalenin batı kapısı yedi katlı demirden bir kapıdır. Kapı aralıklarından çeşitli savaş araç gereçleri, silahlar, demir açma kafesleri, saçma topları vardır. Kale silah ve askerle donatılmış, baca benzeri nefesliklerle havadar bir oturma yeridir.

Çoğunlukla, halkı Havrani kürk, çuha ferace, elvan boğası, kavukla külah üstüne beyaz sarık sararlar. Yörede kâfir hiç yoktur. Güzel kadınları pek çoktur. Hepsinde de sarı çizme giyer, başlarına sivri gümüş taç takınır, beyaz çarşafa bürünürler. Nazik, arlı, edepli, çarşıya çıkmaları ayıp sayılan hatunları vardır. Üzüm şerbeti içen, tatlı dilli, garip, dost, bilgili, anlayışlı, halim selim insanları vardır. Kahvelerinde hoş söyleyişlerle insanları kendilerine çekerler, hatta özendirirler. Bu söyleyişlerini bağ ve bahçelerdeki yeme ve içmelerle daha da renklendirirler.

Şehrin defterde yazılı öşür veren 70.000 bağı vardır. 9.346.000 kökten oluşmakla pek ünlüdür. Şehri çevreleyen dağlar tümüyle bağıdır. Halkı çok sağlıklıdır. Şehrin yeme, içme dışındaki yönlerini de överler. Buranın âlemi bezeyen kırk çeşit üzümü, binlerce tulum pekmezi, bademli ve fıstıklı tatlı sucuğu, pestili vardır ki Arap'a, Acem'e ve Hindistan'a kadar gönderilir. Tüm halkı tatlı yediğinden tatlı dillidir. Ama dillerinde peltelik vardır. "r" sesiyle, "k" seslerini doğru çıkaramazlar.

Yöre nar, incir, dut, şeftali, zerdali, kayısı, beyaz ekmekek ve yoğurduyla dünyaca ün kazanmıştır. Yine elvan boğası Ayıntap eğer, yay ve gedeleşiyle (baş çubuklarını toprağa daldırarak çoğaltma yolu) ünlü bir kenttir. Cennet bağlarına örnek öyle bahçeleri var ki yalancı ve ölümlü dünyaya özgü İremler sayılırlar. Bunların içinde en bakımlısı, en zengin ve donanmış Musulluoğlu Bahçesi'dir. Kısacası bu şehri anlatmaya, ne dil, ne de kalem yeter. Dünya yüzünden geniş bir ili, göz alıcı büyük yapıları, her yerde aranan eşyası, birçok mezraları, bolluk ve verimliliği, bitimsiz yiyecek ve içecek pınarları ve ırmaklarıyla burası "Şehr-i Ayıntab-ı Cihan" (Dünyanın gözbebeği şehri) dir.

Tarım - Hayvancılık

ARAZİLERİN TARIMSAL YAPI İTİBARIYLA DAĞILIMI		
Tarla Arazisi	217.726 Ha	% 57
Meyvelik Arazi	156.228 Ha	% 41
Sebzelik Arazi	8.123 Ha	% 2
Toplam Tarım Arazisi	382.077 Ha	%100

YETİŞTİRİLEN BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİNİN REKOLTESİ (Ton)	
Buğday	366.560
Arpa	108.614
Mısır	91.044
Kırmızı Mercimek	12.445
Nohut	16.799
Antepfıstığı	64.592
Zeytin	36.323
Üzüm	140.862
Pamuk	40.873
Biber	42.555

Gaziantep topraklarının yaklaşık yüzde 60'ı tarıma elverişlidir. İl genelinde en fazla yetiştirilen ürünler; tarla bitkilerinden buğday, arpa, mısır, pamuk, kırmızı mercimek, nohut, biber ve patlıcandır. Tüm bu ürünler aynı zamanda Gaziantep'in tarıma dayalı sanayisinde hammadde olarak kullanılmaktadır. Yetiştirilen tarla bitkileri arasında ilk sırada yer alan buğday; şehirde faaliyet gösteren un, makarna ve bulgur fabrikalarında işlenerek dünyanın birçok bölgesine ihraç edilmektedir.

Antepfıstığı:

Tarım ürünleri arasında Antep fıstığı ile zeytin yetiştiriciliğinin ayrı önemi bulunmaktadır. Antep fıstığı yetiştiriciliği ve pazarının merkezi konumunda olan Gaziantep'te, üretim alanı 96.367 hektar ve ağaç sayısı yaklaşık 11.574.213 adettir. Kendine has rengi, kokusu ve lezzeti ile dünyada yetiştirilen diğer fıstık türlerinden ayrılan ve özellikle tatlı-baklava ve kuruyemiş sektörlerinde özel olarak talep edilen Antepfıstığı yapı olarak 1 yıl az, 1 yıl çok verim vermektedir. Geleneksel olarak kırışık, verimsiz arazilerde bulunan yabancı ağaçların aşılmasıyla yetiştirilen Antepfıstığı, güntümüzde ise fide yetiştiriciliği yöntemiyle bilinçli olarak yapılmaktadır.

Antep fıstığında kolesterol yoktur. Kandaki kolesterol seviyesini düşürür. Koroner kalp hastalığı riskini azaltır. 100 gram Antep fıstığı vücudun günlük protein, B1 vitamini ve fosfor ihtiyacının yüzde 35'ini karşılayabilmektedir. Antep fıstığı, sıgır etinden protein yönünden 2 kat, fosfor yönünden 4 kat daha üstündür. Vitamin A, B ve C kompleksince zengindir. Antep fıstığı şeker hastaları tarafından tüketilebilir. 100 gram Antep fıstığında 4 gram posa bulunur. Posa miktarı yönünden piriç, patates ve buğdaydan (0,3 gram) daha üstündür. İnce bağırsakta glikoz emilimini azaltır ve kan şekerinin yükselmesini önler. Taze Antep fıstığında yüzde 41-42, kuru kırmızı kabuklu Antep fıstığında da yüzde 3-5 oranında su bulunmaktadır.

Uzun, oval ve yuvarlak olmak üzere 3 Antep fıstığı grubu bulunmaktadır. Hasat zamanının saptanması, meyvelerin kendine özgü kabuk rengini almasına, kırmızı kabuğun sert kabuktan ayrılma durumuna ve meyvelerin salkımdan kopma direncine bakılarak yapılmaktadır. Hacim olarak küçük ve ağzının kapalı oluşu nedeniyle uluslararası pazarlarda rakipleri olan Amerika ve İran fıstıklarına göre rekabet şansı zayıflayan Antep fıstığı ihracatı da son yıllarda düşüş göstermiştir.

Antep Fıstığı, dünyaca ünlü Gaziantep Mutfağı'na ait tatlılarda kullanılan temel malzemelerden olması ve ayrıca yöredeki binlerce ailenin geçim kaynağını teşkil etmesi nedeniyle bölge için büyük önem taşımaktadır.

Antepfıstığı Ağacı

Zeytin:

Gaziantep'te geleneksel olarak yetiştirilen bir diğer önemli tarım ürünü zeytindir. 348.047 hektar alanda üretim yapılmaktadır. Yetiştirilen zeytinler büyük oranda sıklarak zeytinyağı elde edilmesinde kullanılırken, bir bölümü ise sofralık zeytin olarak tüketilir. Özellikle son yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi Gaziantep'te de zeytin üretiminde büyük artış olmuştur. Yeni zeytin bahçelerinin kurulmasının yakın gelecekte zeytin üretimini artırması beklenmektedir.

Zeytin Ağaçları

Üzüm:

Gaziantep bölgesinde yaygın olarak yetiştirilen bir diğer tarım ürünü de üzümdür. Bölge, ekolojik özellikleri bakımından çok yönlü bağcılığın yapılmasına elverişlidir. Gaziantep'te yetiştirilen üzüm çeşidi sayısının fazlalığı, ürünün meyve olarak tüketilmesinin yanı sıra gıda sektörüne hammadde olarak da satılmasını sağlamaktadır. Bağcılık, İslâhiye ilçesi başta olmak üzere il genelinde yapılmaktadır. İlde 29.651 hektarlık alanda bağcılık yapılmaktadır.

Yöresel bir üzüm çeşidi

Hayvancılık:

Gaziantep'te çeşitli küçükbaş, büyükbaş ve kanatlı hayvanlar yetiştirilmekte, ancak toplam hayvan varlığı Türkiye ölçeğinde önemli yer tutmamaktadır. İl, 410.753 adet küçükbaş, 89.976 adet büyükbaş hayvan varlığına sahiptir. Önceki yıllarda önemli miktarda küçükbaş hayvan ihracatı gerçekleştirirken, ülke genelinde hayvancılık sektöründe yaşanan olumsuz gelişmelerden etkilenen sektör şehrin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.

Hayvancılık

Ticaret - Sanayi

“Marka Şehir”, “Girişimci Kent”, “Sanayi Kenti”, “İhracat Merkezi” ifadeleri Gaziantep’in ticaret ve sanayide ulaştığı potansiyeli vurgulamak isteyenlerin kullandıkları tanımlardan bazıdır. 17. yüzyılda dokumaları, fıstığı ve üzümü ile uluslararası pazarlarda ünlü olan Gaziantep’in günümüzde halısı, ipliği, trikosu, unu, makarnası, sıvı yağı, ambalajı ve daha birçok sanayi ürünü ile önemli bir üretim ve ihracat merkezi konumunda olması sürpriz değildir.

Sahip olduğu irili ufaklı binlerce sanayi kuruluşu ile yüz binlerce kişiyi istihdam eden Gaziantep’in bu başarısını, şehirde büyük ölçekli bir Kamu İktisadi Teşekkülü (KİT) bulunmaması ve dolayısıyla şehir insanının girişimci olmayı hedeflemeleri ile de açıklayanlar bulunmaktadır. Şehir insanının genlerinde bulunan girişimciliğe uygun bir iklim oluşması da gelinen noktada önemli bir etkidir. Günümüzde yabancı ülkelerin büyük çoğunluğu ile ticaret yapan Gaziantep, yakın geçmişe kadar da tüm Doğu ve Güneydoğu Bölgesi illerine ürün tedarik eden il konumunda olmuştur. Hinterlandında bulunan illerle yoğun ticaret gerçekleştiren Gaziantep’li işadamları, batıdan temin ettikleri ürünleri kendilerinin imal edebilecekleri düşüncesiyle başladıkları girişimcilik serüvenini daha da ileri boyutlara taşımışlardır. Özel sektör yatırımlarının 1990’lı yıllarda hız kazanması ile birlikte yerel kamu kurumları ile meslek örgütleri ürettikleri proje ve başarılı çalışmalarını Gaziantep’li girişimcileri olumlu yönlendirmiştir.

Türkiye’de örnek gösterilen “Ortak Akıl” platformu ile bir işbirliği ortamı oluşturan Valilik, Belediyeler, Ticaret ve Sanayi Odaları, işadamları-ekonomi dernekleri ve diğer sivil toplum örgütleri, üretim ve yatırımın yerel düzeydeki problemlerini çözerek uygun yatırım ikliminin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle Gaziantep Sanayi Odası’nın 2000’li yılların başından itibaren uygulamaya koyduğu projeler; işadamlarının uluslararası pazarlara uyum sağlama sürecini hızlandırmıştır. İlin ticaret-sanayi potansiyelinin gelişimi ve sözkonusu projeler hakkındaki bilgiler, Prof. Dr. Türkay Dereli ile Arş. Gör. Alptekin Durmuşoğlu’nun “Marka, Teknoloji ve Girişimcilik Ekseninde Gaziantep” başlıklı yazılarında yer almaktadır. (Sayfa 219)

Kurulduğu tarihten itibaren canlı bir ticaret hayatı bulunan Gaziantep’te en gelişmiş sektör olan dokumacılık, tekstil, Cumhuriyetin ilanından sonra da lokomotif olma rolünü sürdürmüştür. 1930’larda bir yandan Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun sağladığı imkânlar, diğer yandan da 1929 yılında gerçekleştirilen gümrük tarifesi düzenlemesiyle sağlanan korumacı önlemler sayesinde sanayide önemli gelişmeler sağlanmıştır. Gaziantep’te Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanan işletmelerin işkollarına göre dağılımında ilk sırada 14 işyeri ile sabun sanayi, 8 işyeri ile un sanayi, 3 işyeriyle pamuklu ve ipeklilik dokuma dalları gelmekteydi. Gaziantep’te 1930 yılında toplam 1200 tezgâhta 6000 işçi tarafından yılda 219 ton dokuma mamulü üretilmektedir.

Gaziantep’te küçük imalat sanayisindeki gelişme ise, 1956 yılında Birecik Köprüsü’nün açılması, böylece bölgedeki karayolu ağının gelişmesi sonrasında olmuştur. Bu gelişmeye paralel olarak, otomobil sayısının artışı, tarımın makineleşmesi, el sanatlarının ve döktümcülük sanayisinin gelişmesi; küçük imalat kollarının güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu sayede tornacılık, oto tamirciliği, karosercilik, boyacılık, elektrikçilik ve döşemecilik 1960’lardan itibaren gelişme kaydeden sektörler olmuştur.

Yüzlerce yıldan bu yana bölgedeki en işlek ticari yaşama sahip olan Gaziantep, bu özelliği ile Doğu Anadolu Bölgesi’nin bir bölümü ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin tümünde yer alan illere ürün tedarik eden merkez konumuna gelmiştir. İstanbul, İzmir, Bursa gibi Türkiye’nin tedarik merkezlerine ulaşımın oldukça zor olduğu dönemlerde bu illerle yoğun olarak ticaret yapan Gaziantep’li tüccarlar tarafından getirilen ürünler doğudaki illere pazarlanmıştır. Bu gelişmeler de şehir halkını girişimciliğe teşvik eden unsurlardan biridir.

Gaziantep’in modern anlamda sanayileşmeye geçişi ise, ilin 1968 yılında kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması ve 1970 yılında Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi’nin (KÜSGEM) kurulması sonrasında yaşanmıştır. Şehirde 1971 yılından itibaren özel sektör tarafından birçok imalat sanayi yatırımı gerçekleştirilmiştir.

1983 yılından itibaren kurulan Küçük Sanayi Sitesi ve Örnek Sanayi Sitesi de küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin, üretimlerini daha modern şartlarda düzenli yapabilmelerini ve böylece başarılı işlere imza atmalarını sağlamıştır. Bu dönemde küçük atölyelerde metal-makine sektörlerine yönelik olarak gerçekleştirilen üretim çalışmaları, şehrin 1980’li yıllarda başlayarak 2000’li yıllarda zirveye ulaşacak sanayileşme atılımının tohumlarının atıldığı işletmeler olacaktır. Makine imalatı ve döktümcülük sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler, önceleri ahşaptan üretilen makineleri metalden üretecek ve aynı işletmeler daha sonra gelişimlerini sürdürerek ihracat yapar hale geleceklerdir. Nitekim günümüzde dünyanın birçok bölgesine makine satan fabrikaların başlangıcı KÜSGEM’deki küçük atölyelere dayanmaktadır. Küçük Sanayi Sitesi’nde yaklaşık 2600, Örnek Sanayi Sitesi’nde ise 88 işyeri faaliyet göstermektedir.

Gaziantep’te bazı meslek gruplarındaki imalatçıların bir araya gelerek kurdukları ve sektör temsilcilerinin daha düzenli üretim yapmalarını sağlayan özel sanayi siteleri de mevcuttur. Trikotajcılar, ayakkabıcılar, oto tamircileri gibi sektörlerin kendilerine ait sanayi siteleri bulunmaktadır.

Gaziantep Ticaret ve Endüstri Merkezi (GATEM) kompleksi de şehrin önemli üretim ve ticaret merkezlerindedir. 24 sitede yerleşik 4.200 esnaf bünyesinde barındıran GATEM’de faaliyet gösteren meslek grupları şunlardır:

Meyve-sebze hali, gıda toptancıları, galericiler, fıstıkçılar, Şirehacı esnafı, şekerci ve kuruyemişçiler, peynirciler, bulgurcular, inşaat malzemecileri, mobilyacılar, trikotaj ve hazır giyimciler, halı imalatçıları, plastikçiler, nakliyat ambarları, ardiye ve depolama ile köylü pazarı.

KÜSGET - Küçük Sanayi Sitesi

GATEM - Toptancılar Sitesi

Sanayi ve İhracatta Atılım:

Gaziantep'in sanayi alanındaki en önemli atılımı 1980'li yılların başında gerçekleşmiştir. 27 Ocak kararları ve teşvik belgeleri aracılığıyla özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesinin yanı sıra halı üretiminin yaygınlaşması sanayinin gelişiminde büyük rol oynamıştır. Hâlihazırda tekstil alanında sahip olduğu bilgi birikimi ve deneyimin makine halısı üretimine kanalize edilmesi, birbiri ardına yatırımların yapılmasını ve kısa sürede büyük bölümü Gaziantep'te imal edilen binlerce halı tezgâhının faaliyete geçmesini sağlamıştır. İplik, makine, kimya ve hizmet sektörleri gibi onlarca farklı sektöre de önemli oranda katma değer sağlayan halı üretimi gelişen teknolojiye uyum sağlamış ve Gaziantep kısa sürede dünyanın en büyük halı üretim merkezi haline gelmiştir. Nitekim Gaziantep'in toplam ihracatının üçte biri halı ve buna bağlı yan sektörler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Halının ardından en fazla gelişme sağlayan sektörler; pamuk, akrilik ve PP iplik üretimleri, trikotaj, plastik, makine ve oto sanayi, ambalaj, un, makarna, bulgur, kakaolu mamuller ve şekerleme, sıvı yağ, dokunmuş ve dokunmamış kumaşlar, çimento sektörleri olmuştur. Gaziantep söz konusu bu ürün gruplarında Türkiye toplam üretiminin önemli bölümünü gerçekleştirmektedir. İhracat gerçekleştirilen ülkeler sıralamasında coğrafi olarak en yakın ülkeler olan Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra AB ülkeleri, Orta Asya ülkeleri ve ABD başta gelmektedir. Özellikle Irak, Gaziantep'in en önemli ihracat pazarı konumundadır. Gaziantepli firmaların bu ülkedeki işadamları ile geliştirdikleri iyi ilişkiler, şehrin Arap ülkeleriyle olan kültürel yakınlığı avantajı ile birleşerek yüksek hacimli bölgesel ticaretin kapılarını açmıştır.

GAZİANTEP'TEN GERÇEKLEŞTİRİLEN İHRACAT (Dolar)

2007	2008	2009	2010
2.292,787	3.047,285	2.847,912	3.735,630

Kaynak: GAİB

En fazla ihracat yapılan ürünler
Halı
Kimyevi Maddeler
Çimento ve Toprak Ürünleri
Polipropilen (PP) İplikler
Konfeksiyon Ürünleri
Buğday Unu
Dokuma Kumaşlar
Örme Kumaşlar
Bisküvi-Pasta
Kuru Kayısı
Bitkisel Sıvı Yağlar
Akrilik İplikler
Kakaolu Mamuller
Pamuk İpliği
Dokunmamış Kumaşlar
Makarna
Bulgur
Makine Sanayi ve aksamları
Şeker ve Şeker Mamulleri

En fazla ihracat yapılan ülkeler
Irak
Suriye
İtalya
S.Arabistan
Almanya
ABD
Rusya Federasyonu
İngiltere
Polonya
İran
Mısır
Romanya
İsrail
Fransa
Belçika
Hollanda
Kazakistan
İspanya

Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi:

Gaziantep girişimcilerin ve ustaların küçük atölyelerde kurdukları işletmelerin başarı sağlayarak büyümeleri, daha büyük ölçekte fabrikaların kurulması ihtiyacını getirmiş ve bunun üzerine Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi (GAOSB), yatırımcı sanayiciler tarafından 1969 yılında kurulmuştur. Türkiye'deki ilk örneklerinden biri olan ve 1972 yılında arsa tahsisine başlanan GAOSB'nin birinci bölümü 210 hektar alan üzerinde faaliyetine başlamıştır. Kurulan ilk üretim tesisleri, tekstil, metal ve gıda sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar olmuştur.

1. Organize Sanayi Bölgesi'nin tamamına yakınının dolması ve sanayicilerin yeni arsa talepleri üzerine 1987 yılında 2. Organize Sanayi Bölgesi'nin kuruluşu tamamlanmıştır. Bu bölümde de tekstil, gıda, metal, plastik ve kimya sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar yer almaktadır. İkinci bölümde de boş arsa kalmaması üzerine 1994 yılında 3. Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur.

Sanayicilerin büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilebilmesi için gerekli geniş arazi talepleri üzerine, 2002 yılında 4. Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur. İşadamları bu sayede ölçek olarak büyük, bütünleşmiş tesisler kurarak uluslararası pazarlarda rekabet güçlerini artırmışlardır.

4 Organize Sanayi Bölgesi'nin toplam büyüklüğü 23.700.000 metrekare olup, tahsis edilen fabrika yeri sayısı 830, aktif olarak faaliyet gösteren firma sayısı ise 690'dır. 4 bölgedeki üretim tesislerinde yaklaşık 70.000 kişi istihdam edilmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi; Vilayet, Belediye, İl Özel İdaresi, Ticaret Odası, Sanayi Odası ve Organize Sanayi Bölgesi Sanayicileri Derneği temsilcilerinden oluşan Müteşebbis Heyeti ve ona bağlı bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilmektedir. Kendi altyapı projelerini gerçekleştirebilecek fiziki olanaklara sahip Gaziantep OSB; yönetim binasının yanı sıra atık su arıtma tesisi, altyapı hizmet binaları ve çeşitli sosyal tesislerin bulunduğu dev bir sanayi kompleksi konumundadır.

OSB'DE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektör	Firma Sayısı
Tekstil	302
Gıda	151
Plastik	50
Boya-Kimya	59
Temizlik-Hijyen	19
Diğer	109

Organize Sanayi Bölgesi

Gaziantep Serbest Bölgesi:

Gaziantep Serbest Bölgesi, 07.07.1998 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yaklaşık 1.400.000 metrekare arazi üzerinde kurulmuştur. Kurulması ve işletilmesi amacıyla tamamen özel sektör temsilcilerinden oluşan GASBAŞ A.Ş. yetkili kılınmıştır. Kuruluş amacı yabancı sermayenin yatırım yapması için uygun koşulların oluşturulması, ihracata dayalı sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi olan Serbest Bölge'de tekstil, ambalaj, plastik ve gıda firmaları faaliyet göstermektedir.

Serbest Bölge

Fuarlar:

Gaziantepli işadamlarının uluslararası pazarlarda artan etkinlikleri şehirde büyük ölçekli ticari organizasyonların gerçekleştirilmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Gıda, ayakkabı, mücevherat, inşaat sektörlerine yönelik olarak gerçekleştirilen ihtisas fuarlarının yanı sıra yoğun katılıma sahne olan Irak Uluslararası Fuarı'nın büyük ilgi görmesi üzerine ihtiyacı hissedilen büyük fuar merkezi meslek örgütleri ile kamu kurumlarının işbirliğiyle hayata geçirilmiştir.

Organize Sanayi Bölgesi'ne yakın bir bölgede inşa edilen, kapalı ve açık olmak üzere toplam 105 bin metrekare sergileme kapasitesine sahip olan Ortadoğu Fuar Merkezi'nde organize edilen fuarlar Gaziantep sanayisine ivme kazandırmaktadır.

Turizm

Tarihte ilk uygarlıkların doğduğu, Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunan Gaziantep bölgesi bu nedenle tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeri olmuştur. Tarihi İpek Yolu'nun bölgeden geçmesi, Gaziantep'in önemini ve canlılığını sürekli korumasını sağlamıştır.

Paleolitik Çağa kadar uzanan zengin bir kültürel mirasa sahip olan Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en gelişmiş ili olması itibarıyla uluslararası ve ulusal düzeyde turizm açısından önemli bir altyapıya sahiptir. Gaziantep'teki somut ve somut olmayan kültürel miras; sayısız arkeolojik buluntunun yanı sıra çok çeşitli folklorik zenginlikleri de içermektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre Gaziantep'te 1.127 adet kültür ve tabiat varlığı bulunmaktadır. Bunların 463'ü somut, 664'ü soyut kültür varlığı niteliğindedir. Vakıflar Bölge Müdürlüğü tescilli toplam 77 eser bulunmaktadır.

Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının yanında Gaziantep zengin kültürü ile de büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Özellikle Gastronomi Turizmi açısından olanakların her geçen gün arttığı şehirde kültürel turizmin her alanında ağırlığı artmaktadır.

YERLİ VE YABANCI TURİST SAYILARININ DAĞILIMI

	2008	2009	2010
YERLİ	265.264	270.885	284.141
YABANCI	29.731	24.797	44.253
TOPLAM	294.995	295.682	328.394

TÜRLERİNE GÖRE TURİZM BELGELİ KONAKLAMA TESİSLERİNİN SAYISI

OTELLER	TURİZM YATIRIMI BELGELİ			TURİZM İŞLETMESİ BELGELİ		
	TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
5 YILDIZLI				4	529	1.109
4 YILDIZLI	1	92	184	6	538	1.124
3 YILDIZLI	1	177	354	7	315	634
2 YILDIZLI				12	393	751
BUTİK				7	64	137
TOPLAM	2	209	538	29	1775	3.618

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü-2010

A- Kaleler:

1- Gaziantep Kalesi:

İhtişamıyla şehrin yüksek her noktasından görülebilen ve halk arasında yapımına ilişkin çeşitli rivayetler anlatılan Gaziantep Kalesi, şehir merkezinde yükselmektedir. Kalenin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte tarihi günümüzden 6.000 yıl öncesine, Kalkolitik Döneme kadar giden bir höyük üzerinde kurulduğu, M.S. 2-3. yüzyıllarda ise kale ve çevresinde "Theban" isimli küçük bir kentin olduğu bilinmektedir.

Kalenin M.S. 2-4. yüzyıllarda ilk olarak Roma Döneminde bir gözetleme kulesi olarak yapıldığı ve zaman içerisinde genişletildiği yapılan arkeolojik kazılar neticesinde anlaşılmıştır. Bugünkü biçimini ise "Kaleler Mimarı" olarak adlandırılan Bizans İmparatoru Justinianus Döneminde M.S. 6. yüzyılda almıştır.

Kale yaklaşık 100 metre, çevresi 1200 metre olan gayri muntazam dairesel bir şekle sahiptir. Kale bedenleri üzerinde 12 adet kule mevcuttur. Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Kale'nin 36 burcundan bahsetmektedir. Söz konusu 24 burcun kalenin dış surları üzerinde bulunduğu ve günümüze kadar gelemediği sanılmaktadır. Kale çevresinde, eni 30 metre, derinliği ise 10 metre olan bir hendek bulunmaktadır.

Antep Kalesi çeşitli tarihlerde onarılmış, bu onarımlara ilişkin yazıtlara (kitabe) kale içerisinde yer verilmiştir. En eski onarım yazıtı, 1481 yılında Memluklu Sultanı Kayıtbay'a aittir. Bu yazıt kale köprüsünden girilen esas kapının üzerindedir. Tarihi belirtilen ikinci yazıt Kanuni Sultan Süleyman'a ait olup, 1558 yılında yapılmıştır. Bu yazıt kaledeki dizdar yerinin üzerindedir. Kalede Gaziantep Arkeoloji Müzesi tarafından yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda Osmanlı Dönemine ait bir hamam ile bir cami ortaya çıkarılmıştır.

Asıl kale kapısından girince, kalenin iç kesimlerine ve üstüne doğru açılan iki yol vardır. Sola açılan yoldan, kalenin üst kısmına ulaşılır. İç kesimlerine doğru devam eden yoldan ise; galeri, dehliz ve kale odalarına ulaşılır. Zindanların bulunduğu 200 metrelik galeri kısmı Büyükşehir Belediyesi'nce restore edilerek Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

İçinde yüzyılların sakladığı sırları barındıran Gaziantep Kalesi hakkında ayrıntılı bilgiler, Yrd. Doç. Dr. Rıfat Ergeç'in "Ayntab Şehri ve Kalesi" başlıklı yazısında yer almaktadır. (Sayfa 239)

Gaziantep Kalesi

2- Araban Kalesi:

Araban ilçe merkezinde bulunan kale, yüksek ve üzeri oldukça düz olan prehistorik bir höyük üzerinde yer almaktadır. Araban (Orta Çağ'daki adıyla "Rağban"), 11. ve 12. yüzyıllarda Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlı önemli bir merkez konumundadır.

Tepe üzerinde blok taşlarla inşa edilen ve cami olarak kullanılan büyük bir yapı dikkat çekmektedir. Orta Çağ kalesinin planını ve detaylarını elde etmek henüz mümkün olmamıştır.

Araban Kalesi

3- Tilbaşar Kalesi:

Oğuzeli ilçesinin 12 kilometre kadar güneydoğusunda Gündoğuşan Köyü'nde yer alan Tilbaşar Kalesi, M.Ö. 3000 yıllarına kadar giden ve Tunç Çağlarından itibaren iskân gören Tilbaşar Höyüğü'nün üzerinde yapılmıştır. Tarih öncesi devirlerden sonra klasik çağlarda da, yakınında kurulmuş olan ve Abara ismi ile anılan antik kentte yerleşim devam etmiştir.

Tilbaşar Kalesi M.S. 11. ve 12. yüzyıllarda Haçlı Seferleri sırasında, önemli ticaret yollarına ve stratejik kavşaklara hâkim ve yüksek bir tepeye (höyüğü) sahip olduğundan yeniden ele alınmış, höyüğün etrafında oluşan şehir bir sur ile çevrilmiş ve sağlam bir kale inşa edilmiştir.

O zamanki adı olan Tel-Başır, sonradan Tilbaşar olarak anılmaya başlanmıştır. 1995 yılında Gaziantep Müzesi ile Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün birlikte yürüttüğü arkeolojik kazılarda höyük eteklerinde eski Tunç Çağı, Bizans, Eyyubi ve Haçlı dönemlerine ait yerleşim yerleri ortaya çıkarılmıştır.

Tilbaşar Kalesi

4- Rumkale:

Rumkale, Fırat Nehri ile Merzimen Çayı'nın birleştiği, yüksek kayalarla örtülü bir tepe üzerinde konumlanmıştır. Antik Dönemden günümüze kadar Şitamrat, Kal-a Rhomayta, Hromklay, Ranculat, Kal-at el Rum, Kal-at el Müslimin ve Kale-i Zerrin (Altın Kale) gibi birçok isimle adlandırılan Rumkale'deki mimari kalıntılar Geç Roma ve Ortaçağ karakteri taşımaktadır.

Rumkale'nin doğuda ve batıda iki ana giriş kapısı mevcuttur. Doğu girişi Fırat Nehri, batı girişi ise Merzimen Çayı üzerine kurulmuştur. 1838'de Rumkale'yi ziyaret eden Moltke'ye "Kayalığın nerede bittiğini, insan eserinin nerede başladığını söyleyebilmek çok zor." dediğine kadar doğayla uyumlu mimari özelliğe sahiptir. Rumkale'yi çevreleyen dış kale surları ve giriş kapıları Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile İl Özel İdaresi tarafından restore edilmiştir.

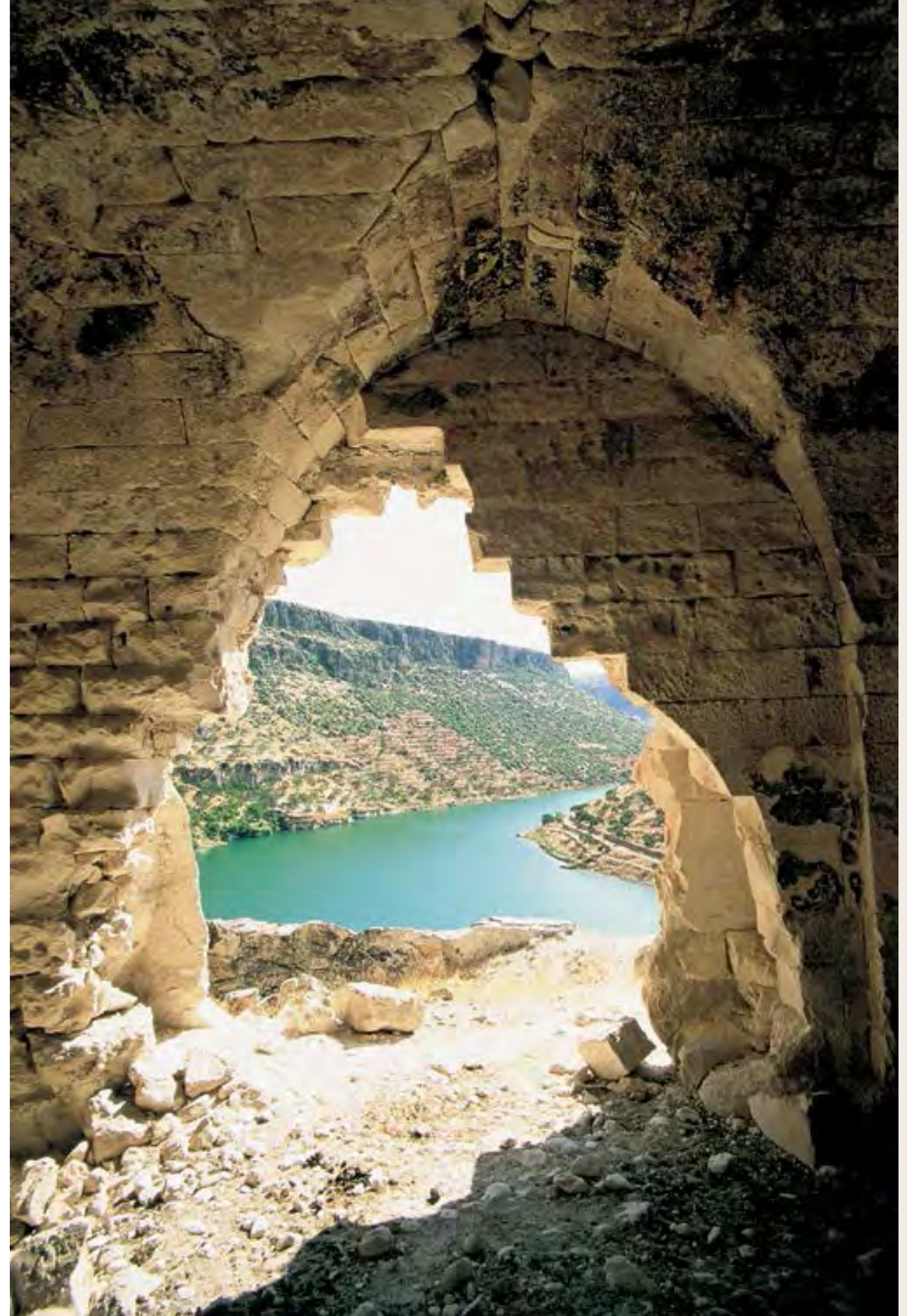
Kalede yer alan yapılardan Aziz Nerses Kilisesi'ni 1173'te Rumkale'de ölen Patrik Aziz Nerses'in yaptırdığı veya onun amasına yapıldığı sanılmaktadır. Kilise Türklerin eline geçtikten sonra 17. yüzyılda camiye çevrilmiştir. Barşavma Manastırı ise, sur içinde kalenin kuzeyinde yer alır. 13. yüzyılda Yakubi Azizi Barşavma tarafından yaptırılmıştır. Birbirine bitişik iki yapıdan bazı bölümler ayakta kalmıştır. Kuzey cephesini kaya kütleli oluşturur.

Roma Döneminde Hz. İsa'nın havarilerinden Yohannes'in Rumkale'ye gelip yerleşmesi ve burada Hıristiyanlık dinini yayması nedeniyle, bu yerleşim yeri Hıristiyanlık tarihinde önemli bir rol oynamaktadır. Yohannes'in, İncil'in kopyasını Rumkale'de bir mağarada sakladığı daha sonra kopyaların buradan alınıp Beyrut'a götürüldüğü anlatılmaktadır.

11. yüzyılda Rumkale Hromgla adıyla önemli bir konumdur. 1113'te III. Grigoris kaleyi satın alarak, başpiskoposluk makamını buraya yerleştirmiştir.

1279'daki kuşatmada başarısız olan Memlûklular Sultanı Melik el-Eşref 1292'de Rumkale'yi tekrar kuşatmış ve Rumkale'nin fethi gerçekleşmiştir. Sultanın emriyle Suriye Naibi Sancar Suca tarafından tamir ettirilen Rumkale, Kal'at el Müslimin adını almıştır. Daha sonraları ise Kale-i Zerrin (Altın Kale) olarak adlandırılmıştır. Rumkale, Memlûklular zamanında yeniden uç kalesi olarak kullanılmışsa da, eski parlak dönemini bir daha yaşayamamıştır.

Rumkale; Birecik Barajı'nın yapımı nedeniyle Merzimen Çayı'nın su seviyesinin yükselmesi sonrasında üç yanı zümrüt yeşili göl ve bunu çevreleyen sarp kayalıklı tepelerle çevrili doğa ve insan harikası bir mekân haline gelmiştir.

Rumkale

Rumkale

B- Antik Kentler ve Höyükler:

1- Zeugma Antik Kenti:

Aşağı Fırat Vadisinde yer alan Zeugma Antik Kenti, Büyük İskender'in M.Ö. 330 yılında başlattığı 'Doğu Seferi'nde Fırat Nehri'ni geçtiği yerde İskender'in komutanlarından Selevkos Nikotor (M.Ö. 358-281) tarafından Fırat'ın batı kıyısına Selevkos Euphrates ismiyle kurulmuştur. Komutan Nikotor, nehrin doğusuna ise eşi Apameia'nın adını verdiği kenti kurmuş, bu iki kent birbirine bir köprü ile bağlanmıştır. Böylelikle doğal bir engel olarak stratejik konuma sahip Fırat Nehri üzerine inşa edilen bu köprü, doğu ile batı arasındaki ulaşımın kontrol noktasını oluşturmuştur.

Selevkos Krallarından III. Antiokhos, (M.Ö 221-187) Mithridates'in kızı Laodikeia ile Zeugma'da evlenmiştir. Siyasi ve ekonomik boyutu olan bu evlilikle oluşturulan akrabalık karşılığında Zeugma'nın yönetimi Kommagene Krallığı'na bırakılmıştır.

Roma'nın Anadolu harekâtı sonrası Selevkos Krallığı'nın ortadan kaldırılmasıyla M.Ö. 65 yılında Amisos'ta (Samsun) yapılan Hükümdarlar toplantısında doğudan sorumlu Roma Konsülü Pompeus tarafından Kommagene Kralı I. Antiokhos'a Fırat Selevkiası'nın (Zeugma) kontrolü verilmiştir.

M.Ö. 31 yılında Zeugma, Kommagene Krallığı'ndan ayrılarak Roma İmparatorluğu'nun Suriye Eyaletine bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren kentin adı Zeugma (geçit-köprü) olarak değiştirilmiştir. Böylece kent Romalılaşma sürecine girmiştir.

M.S. 18'de Zeugma'da ilk olarak X. Roma Lejyonu yerleştirilmiş, bundan sonra kentte, IV. Roma Lejyonu olarak adlandırılan Skythika'nın askerleri iskân edilmiştir. Bu gelişme ile imar faaliyetleri artmış, kent Roma Döneminde güney-batı ve kuzey yönlerinde genişlemiş ve Helenistik Dönem kent surları dışında taşarak döneminin kültürel kimliğini kazanmıştır.

Lejyon ile bağlantılı Roma askeri idari üssü ve kent eklentisi bugün At Meydanı olarak adlandırılan Belkis Tepe'nin batısındaki alanda oluşmuştur. Roma'nın doğudaki sınır kenti niteliğindeki Zeugma bu durumunu M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına kadar korumuştur. Bu niteliğinden dolayı M.S. 1. yüzyılda Parthlarla önemli askeri ve diplomatik görüşmelerin yapıldığı askeri bir kent niteliği kazanan Zeugma aynı zamanda doğudan-batıya ve kuzeyden-güneye geçen antik kervan ve ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı da Helenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Zeugma kazı alanı

Roma İmparatorluğu'nun Zeugma'yı Partlara karşı savaşlarında askeri üs olarak kullanması Zeugma'yı hedef haline getirmiştir. M.S. 2. yüzyılda en zengin dönemini yaşayan kent, M.S. 253 yılında Sasani Kralı I. Saphur'un kente saldırmasıyla büyük oranda tahrip olmuş ve eski önemini yitirmiştir.

Bu sefer sonunda şehir bir daha eski haline dönemeyeceği oranda yıkıma uğramış, bunun sonucu bölgede Roma egemenliği zayıflamış, Hıristiyanlık kültürü etken olmaya başlamıştır. Bu yıkım aynı zamanda şans eseri Zeugma Mozaikleri ve duvar resimlerinin günümüze kadar korunarak gelmesini sağlamıştır.

Yazılı kaynaklar Zeugma'yı Geç Antik Dönemde bir piskoposluk merkezi olarak göstermektedir. Suriyeli Mikhail, M.S. 583'de kentte bir Meryem Ana Kilisesi'nin inşa edildiği bilgisini verir. M.S. 7. yüzyıl başlarında ise kentin İslam orduları tarafından fethedildiği düşünülmektedir. M.S. 9. ve 10. yüzyıllara kadar kentte yerleşimcilerin olduğu bazı buluntulardan bilinmektedir. M.S. 10. yüzyıldan sonra önemini yitiren Zeugma kent ve jeostratejik özelliğini kaybederek gündün güne zayıflamış, değişen kültürel ve siyasi yapı içinde Belkis ismi ile günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Antik Kentin Keşfi:

Şehirle ilgili ilk kapsamlı bilimsel yüzey araştırması çalışması 1970'li yıllarda Alman Tübingen Üniversitesi'nden Jörg Wagner tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk bilimsel kazı ise Zeugma Antik Kenti sit sınırı belirleme çalışmaları kapsamında açılan sondajlardan iki tanesinin iki farklı kaya mezarı üzerine rastlamasıyla başlamıştır. 1987 yılında Gaziantep Müze Müdürlüğü Başkanlığında Malatya Müze Müdürlüğü uzmanlarının katılımı ile gerçekleştirilen bu çalışmada şehrin güney nekropolünde 3 ayrı kaya mezarı ele alınmış ve kazıda çıkan pek çok heykel ve mezar steli müzeye nakledilmiştir. 1992 yılında Gaziantep Müze Müdürlüğü'nce yapılan kazıda ise Dionisos Villası kısmen açığa çıkartılmıştır.

1993-1994 yıllarında Birecik Barajı'nın yapımının gündeme gelmesiyle müze tarafından yapılan sürekli kurtarma kazılarıyla çalışmalara hız verilmiştir. 1994 yılında Vest Avusturya Üniversitesi'nin katılımıyla, 1996-1999 yıllarında ise Fransız Nantes Üniversitesinden Catherin Abadi Reynal ve ekibinin katılımıyla Packard İnsanî Değerler Enstitüsü (Packard Humanities Institute) Müze Başkanlığı'nda kazılar devam etmiştir. Böylelikle Zeugma kazıları uluslararası boyut kazanmıştır. Bu çalışmalarda önemli mozaikler Gaziantep Müze Müdürlüğü'nce yerinden kaldırılarak müzeye nakledilmiştir.

Gaziantep Valiliği'nin girişimi, Birecik Barajı Konsorsiyumu'nun katkılarıyla Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda 26 Haziran 2000 tarihine kadar Zeugma A Bölgesi olarak adlandırılan alanda yer alan Poseidon ve Euphrates villalarının kazıları yapılmış ve

Çingene Kızı (Gaia) Mozaïği

bu kazılarda ortaya çıkan mozaikler, duvar resimleri, mimari parçalar ve taşınabilir küçük eserler Gaziantep Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. Bu tarihte Birecik Barajı suları söz konusu villalara ulaştığı için bu bölümdeki kurtarma kazıları durdurulmuştur.

Yükselmekte olan baraj sularının altında kalacak bölümlerde yeni bir kurtarma kazıları başlatılması konusunda GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda, PHI (Packard İnsanî Değerler Enstitüsü) ile Kültür Bakanlığı arasında yapılan mutabakat sonucunda İngiliz Oxford Arkeolojik Ünitesi, Fransız Nantes Üniversitesi ve İtalyan Mimarlık Merkezi (CCA) yenileme ekibinin katılımıyla kurtarma kazıları başlatılmıştır. Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında yapılan çalışmalar 4 Ekim 2000 tarihi olan suların yükseleceği son seviyeye kadar alanda (B Bölgesi) devam etmiştir. Bu çalışmada Zeugma B bölgesinde 1 kilometrelik bir şerit üzerinde 19 ayrı kazı alanında çalışılmıştır. Çalışılan bu alanlar günümüzde büyük ölçüde baraj gölü altında kalmıştır.

Zeugma kentinin yüzde 24'ü sular altında kalmış, bu alanın yüzde 9'luk bölümü iskân görmemiş kayalık alanlardan oluşmaktadır. Kentin iskân edilen bölüm olarak yüzde 15'lik kısmı sular altında kalmıştır.

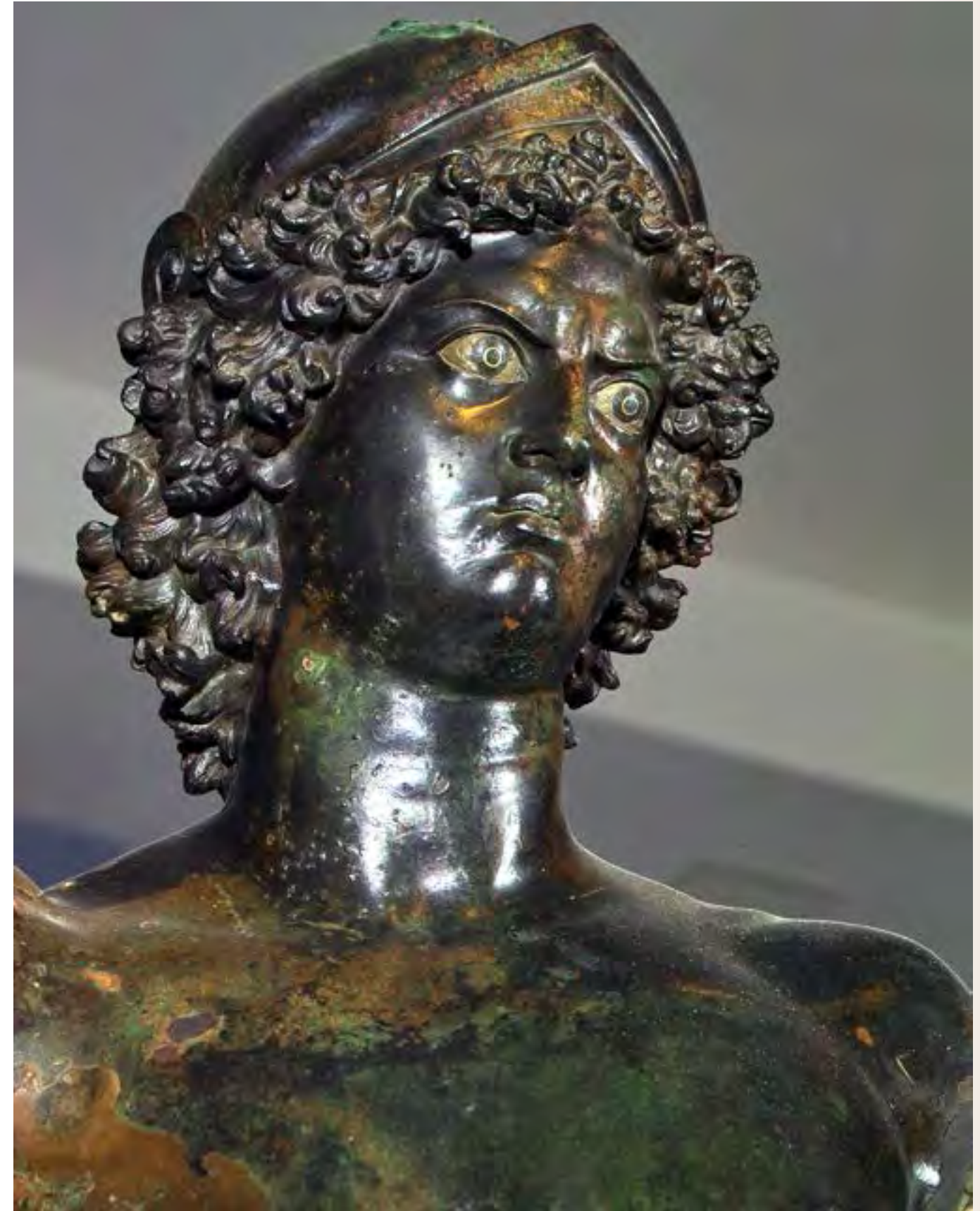
4 Ekim 2000 tarihinden sonra C Bölgesinin başlangıç noktası olan dalgaların etkilediği alanda birçok mozaik ve eser ortaya çıkmış, bu buluntular da Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından yerlerinden alınarak müzeye taşınmıştır. Müze 2002 yılında Gaziantep Valiliği desteğinde kurtarma kazılarına devam etmiştir. Bu çalışmada 150 metrekare ebadında figürlü mozaik kurtararak müzeye nakledilmiştir. Suların yükseldiği son noktadan itibaren dalgaların etki alanında kalan bölgede (5-10 metre arası kıyı şeridi) aşınmalar oluşmuş, buna bağlı olarak bu kıyı şeridi üzerinde bazı mozaikler, mimari, küçük eserler ve duvar resmi gibi kültür varlıkları ortaya çıkmıştır. Bu mimari ve taşınır kültür varlıkları çeşitli yöntemlerle koruma altına alınmıştır.

Zeugma Antik Kentinde günümüzde Ankara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Kutalmış GÖRKAY başkanlığında planlı kazılar devam ettirilmektedir. 2005 yılından itibaren başlanan planlı kazılar neticesinde çıkarılan eserler yerinde koruma yöntemiyle alanda sergilenmeye başlanmıştır. Zeugma Ören Yeri'ni 4 mevsim boyunca gezme olanağı sağlayan korugan müze, Fırat Nehri'nin kıyısında antik kentin ihtişamına tanıklık etmektedir.

Zeugma'dan çıkarılan her eser ayrı birer şaheser olarak nitelendirilmesine rağmen iki eser vardır ki diğerlerinden ayrılmakta ve Zeugma'nın görkemli günlerini anlatırcasına yıllara meydan okumaktadır. Bunlar Çingene Kızı Mozaïği ile Mars Heykeli'dir.

Çingene Kızı Mozaïği (Gaia):

Ortaya çıkarıldığı yıllarda kimliği konusunda kesin bir tanımlama yapılamayan bu mozaïğe figüründeki kadın resminin Çingene kızlarını andırması nedeniyle Çingene Kızı adı verilmiştir. Çingene Kızı bu mozaikte hüznü gözlerle boşluğa bakmaktadır. Alında ikiye ayrılan dağınık saçını şeffaf bir başlık örtmekte, kısa alınlı, masum yüzü dolgun elmacık kemikli olarak tasvir edilmiştir. Gözleri 360 derece etrafına bakabilmektedir. Saçlarının ikiye ayrılması, gözleri ve burun yapısıyla ise bazı arkeologlar tarafından Büyük İskender olarak tanımlanmaktadır. Kimi arkeologlar ise Toprak Ana Gaia demektedirler. Başının yanındaki asma filizleri nedeniyle Dionysos'un müridesi Menad olma ihtimali de bulunmaktadır. Her kim olursa olsun, insanın yüreğine dolan hüznü gözleriyle masumiyetin, Belkis'in, Zeugma'nın simgesi olmuştur. Çingene Kızı mozaïği Belkis/Zeugma 1998 yılı kurtarma kazılarında Çingene Kızı evinde ele geçmiştir. M.S. 2. yüzyılda yapılmıştır.

Mars heykeli

Ares (Mars) Heykeli:

Mars Heykeli; Zeugma'da Poseidon evinin B bölümünde, bir komutana ait evin kilerinde kapların üstünde, yoğun bir yangın tabakasının içinde sırt üstü yatar halde bulunmuştur. Bronzdan yapılan çıplak Mars heykelinin içi boştur. Roma Dönemine ait olan heykel 1,55 metre boyunda, cidarı ise 2-4 milimetre kalınlığındadır. Sol eli omuzdan kırıktır. Yüzünde öfke ve kızgınlık hâkimdir.

Mars heykelinin temizlik ve bakımı yapıldıktan sonra göz akının gümüş olduğu, göz bebeğinin üstüne ise daire biçiminde altın kakma yapıldığı görülmüştür. Keskin ince göz kapaklarıyla sınırlanan gözleri iri badem şeklindedir.

Mars heykelinin miğferli olması, yukarı kaldırdığı sağ elinde olasılıkla mızrak veya kama tutuyor olması ve çatık kaşları sebebiyle savaş tanrısı Mars (Ares) olarak adlandırılmıştır. Sol elinde tuttuğu sihirli çiçekte Mars'ın bereketi simgeleyen yönünü ifade etmektedir. Helenistik Dönemde Ares olarak adlandırılan Mars, Roma Devleti'nin savaş tanrısıdır. Mars'ın annesi Hera'dır ve Hera hiçbir erkekle birleşmeden bir savaş tanrısını doğurmak ister. İsteğini ağaçları çiçeklendiren bitkisel güç Flora'ya söyler. Flora, ona basit bir dokunma ile bir kadını hamile bırakabilen dölleyici niteliği olan sihirli bir çiçek verir. Hera bu sihirli çiçeğe dokunarak, adı ilkbahar'ın ilk ayı olan tanrıyı, Mars'ı dünya'ya getirir.

Eski dönemlerde mart ayıyla birlikte savaş mevsimi de başlardı. Bu sebeple Mars'ta iki kavram bir araya getirilmiştir. Doğanın yeniden doğuşu ve savaş... Bu iki kavram "Zeugma Mars" heykelinde mızrak ve çiçekle belirtilmiştir.

2- Dülük Antik Kenti:

Gaziantep kent merkezinin 10 kilometre kuzeyinde yer alan, bilinen ilk yerleşimi 600 bin yıl öncesine tarihlenen Dülük, "Antik kent" ve "Kutsal alan" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Antik yerleşim, Dülük Köyü'nün kuzey bitişiğindeki Keber Tepesi ve çevresinde toprak altındadır. Kutsal alan ise, Dülük Köyü'nün yaklaşık 3 kilometre kuzeyinde, Dülük Baba tepesinde yer almaktadır.

Kutsal alanda Hititler Döneminde, Gök Tanrı Teşup'a, Yunan ve Roma dönemlerinde Zeus ve Jüpiter Dolikhenos'a tapıldığı bilinmektedir. Dülük Mitras Tapınağı Gaziantep Müzesi ile Almanya Münster Üniversitesi'nin katılımlı kazıları sonucunda 1997-1998 yıllarında ele geçmiştir. Anadolu'da bulunan Mitras yer altı tapınağının ilkidir. Şehitkamil Belediyesi ve Gaziantep Müzesi koordinatörlüğünde Mitras Tapınağı'nın gün yüzüne çıkarılması için aydınlatma ve çevre düzenlemesi çalışmaları yapılmıştır.

Keber Tepesi'nin karşı sırtları, antik yerleşimin nekropol (mezarlık) alanıdır. Burada çok sayıda kayaya oyulmuş oda mezarları mevcuttur. Mezarların içerisinde, dini ve mitolojik konulu kabartmaları olan lahitler bulunmaktadır. Keber Tepesi'nde yapılan bilimsel kazılarda Alt Paleolitik Döneme ait çakmaktaşı aletler ve bu aletlerin yapıldığı atölyeler bulunmuştur. Aynı dönemde barınma için kullanılan "Şarklı Mağara" da M.Ö. 600.000'e tarihlenmektedir.

Bizans Döneminde Dülük kenti Hititlerden beri süregelen kutsal şehir konumunu başpiskoposlukla devam ettirmiştir. İslam akınları sonrasında oldukça tahrip olmuş, başpiskoposluğun 7. yüzyılda Zeugma'ya taşınmasıyla birlikte ise, dini merkez konumunu kaybetmiştir. Dülük kutsal alanı ise, Evliya Dülükbaba'nın (Davut Ejder) türbesiyle "kutsal alan" kimliğini günümüze kadar taşımıştır.

600.000 yıl öncesinden günümüze uzanan Dülük Köyü, geleneksel kesme taştan evleri, camisi, Musa Kazım Türbesi ve yöreye özgü geleneksel mimari özelliğiyle görülmeye değer yerlerin başında gelmektedir.

Dülük kenti kaya mezarları

3- Yesemek Açık Hava Müzesi ve Heykel Atölyesi:

İslâhiye ilçesinin 22 kilometre güneydoğusunda bulunan Yesemek Köyü'nün Karatepe sırtlarında yer alan Yesemek, M.Ö. II. binin dördüncü çeyreği ile M.S. 8. yüzyıl arasında, yakın doğunun en büyük taş ocağı ve heykel işleme atölyesiydi.

Yerli halk Hurrilerin çalıştığı atölye, bölgenin Hitit hâkimiyeti altına girdiği, M.Ö. 1375-1335 yılları arasında, İmparator I. Şuppiluma zamanında işletmeye açılmıştır. Bir ara faaliyeti zayıflayan atölyede, Geç Hitit Krallıkları zamanında çalışmalar tekrar yoğunlaşmıştır. Yeni dönemde özellikle, Hitit, Suriye, Arami ve Asur Sanat unsurları ağırlık kazanmıştır. Oryantalizm adıyla anılan bu üslup, batıda gelişmeye başlayan Ege kültürlerini etkileyerek Yunan sanatının çekirdeğini oluşturmuştur.

M.Ö. 8. yüzyılın son çeyreğinde Asurlular tarafından faaliyetine son verildiği ve ustalarının Asur'a götürüldüğü bilinen atölyede, her şey olduğu gibi kalmış ve 1890 yılına kadar zaman donmuş gibidir.

Yaklaşık 300'ün üzerindeki yontu taslağının toprak altından çıkarılıp belli bir düzende sergilendiği Açık Hava Müzesi'nde taslakların büyük çoğunluğunu kapı aslanları oluşturmaktadır.

Sfenksler, kapı aslanları, oturan aslanlar, kanatlı aslanlar, Amanos Dağları'nı temsil eden Dağ Tanrısı kabartmaları, savaş sahnesi kabartmaları ve mimari parçaların kendi doğal ortamlarında sergilendiği alan, Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından çevre düzenlemesi yapılarak Açık Hava Müzesi haline getirilmiştir.

Büyük bir organizasyonla işletildiği anlaşılan Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi, taşların ocaktan kesilmesi, yontu taslaklarının hazırlanması ve tamamlanmasına kadar ki evrelerin tek tek örnekleriyle görülebileceği dünyada başka benzeri olmayan bir heykel okulu niteliğindedir.

Yesemek Açık Hava Müzesi ve Heykel Atölyesi

4- Zincirli (Sam'al) Ören Yeri:

İslâhiye ilçesine bağlı Fevzipaşa Bucağı'nda yer alan Zincirli Köyü'ndeki kalıntılar, eski adı Sam'al olan bir krallık kentini ve kalesini kapsamaktadır. Yazılı belgelerde krallığın adı Sam'al ya da Ya'idi olarak geçmektedir. Luvi, Sami, Hurri ve Fenike kökenli karışık bir nüfusa sahip olan krallığın yönetici sınıfı Arami kökenliydi. Krallık erken tarihlerden itibaren Asur egemenliğine girmiştir.

Yapılan kazılar neticesinde, Zincirli (Sam'al) kentinin sarayları, önemli yapıların yer aldığı akropolisi ve dış surları ortaya çıkartılmış, kentin ilk kez, M.Ö. 1300 yıllarında surlarla çevrildiği anlaşılmıştır. Etrafı surla çevrili, üç giriş kapısı olan yerleşimin kale kısmında bir saray kalıntısıyla karşılaşılmıştır. Ele geçen kalıntılardan sarayın "Hilani" olarak adlandırılan çok katlı bir yapı olduğu anlaşılmıştır. Bu eserler, M.Ö. 9-7. yüzyıllar arasındaki Geç Hitit sanatının en güzel örneklerini oluşturmaktadır.

5- Karkamış Harabeleri:

Karkamış ilçesi yakınında, Fırat'ın batı kıyısında, Türkiye-Suriye sınır hattı üzerinde, Yakınoğu arkeolojisinin en önemli yerleşimlerinden birisi olan Karkamış Antik Kenti yer almaktadır. Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 12. yüzyılın başlarına doğru yıkılışını izleyen 300 yıl içinde kurulmuş olan Geç Hitit Krallıkları'nın en güçlüsü Karkamış Krallığı'dır.

Yapılan kazılar sonucunda bulunan kabartmaların çoğunluğu, Geç Hitit Dönemine tarihlenmektedir. Bu kabartmalar, Tanrıça Kupapa ve onun adına yapılan tören alayındaki askerlerin, rahiplerin, çeşitli hayvanları taşıyan kişilerin, uzun ve düz kılıçlarla silahlanmış prenslerin, savaş arabalarının, karışık yaratıkların, koruyucu hayvanların yer aldığı tören alayı betimlemeleriyle M.Ö. 1. bin yılı başlarındaki yaşam biçimine, giysilerine ve kültürüne ışık tutmaktadır. Karkamış kabartmalarının, büyük çoğunluğu bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Türkiye-Suriye sınırında, askeri bölge sınırlarında mayınlı saha içinde bulunan tarihi Karkamış kentinde, Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Gaziantep İl Özel İdaresi koordinatörlüğünde gerçekleştirilen mayın temizleme çalışmalarının ardından Gaziantep Müze Müdürlüğü'nce arkeolojik kazılara başlanacak ve bölge turizm amaçlı ziyarete açılacaktır.

Yesemek Açık Hava Müzesi ve Heykel Atölyesi

6- Tilmen Höyük:

İslâhiye'nin Yeliburun Köyü'nün 2 kilometre batısında yer almaktadır. 24 metre yüksekliğindeki höyüğün surları dörtgen şeklindeki kulelerle desteklenmiştir. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde höyüğün üzerinde anıtsal yapılar ortaya çıkarılmıştır. Tilmen Höyüğün Yamhad Krallığı'na bağlı bir prenslik olduğu düşünülmektedir. Bölge tarihinin M.Ö. 4000 yılında başladığı ve M.Ö. 3. bin yılın son döneminde büyük bir şehir olduğu anlaşılmıştır. Tilmen Höyük, Anadolu'da Hattuşa'dan sonra en görkemli şehirlerden biridir.

Yapılan çalışmalar neticesinde mevcut tahribat giderilerek saray duvarları onarılmıştır. 2004 yılında yapılan kazı çalışmaları neticesinde aşağı şehir diye isimlendirilen kısımda ikinci bir tapınak daha ortaya çıkartılmıştır. 2007 yılında tamamlanan kazı ve çevre düzenlemesi çalışmalarının ardından Tilmen Höyük Arkeolojik Park olarak ziyarete açılmıştır.

Tilmen Höyük

7- Sakçagözü (Coba Höyük):

Gaziantep-Adana karayolunun 50. kilometresinde yer alan Geç Hitit Döneminin önemli merkezlerinden biridir. Yapılan kazılarda M.Ö. 1. binin ilk çeyreğine ait Geç Hitit Krallık Çağına ait kent açığı çıkarılmıştır. Hitit Dönemine ait yapılar, şehri çevreleyen surlar, saray kalıntıları, yapıları süsleyen ortostatların yanı sıra Hitit üslubundaki eserler, süslü kabartmalar ve heykelcikler de bulunmuştur. Bulunan eserler Berlin'de Vorderasiatische Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

8- Cıncıklı Ören Yeri:

İslâhiye ilçesine bağlı Altınözüm beldesi Cıncıklı Ören yerinde bulunan yapıların içerisinde en büyüğü, duvarları yaklaşık 0.50-0.70 metre yükseklikte kalabilmiş olan kilisedir. Kilise içerisindeki döşeme mozaikli olup, salon kısmındaki tabana zürafa, fil, ayı, kaplan gibi bölgeye yabancı hayvanlar ile kuş ve bitki motifleri serpiştirilmiştir. Muhtelif yerlerde, panolar içinde Grekçe ve Süryanice yazıtlar görülmektedir. Yazılı mozaikler ilk paleografik tespitlere göre en erken M.S. 7-8. yüzyıllara tarihlenmektedir. Günümüzde koruma amaçlı olarak üzeri toprakla kapalı olarak tutulmakta ve bu alanda kazı yapılması planlanmaktadır.

9- Dolmen Mezarları:

Biri Ballık Köyü'nde diğerleri ise Küçük Karakuyu Köyü'nün sınırları içerisinde bulunan Dolmen Mezarları Gaziantep'in Yavuzeli ilçesinde bulunmaktadır. Yöre köylüleri tarafından "gavrikul (delikli taş)" olarak adlandırılan dolmen mezarları yaklaşık 650 metre yükseklikten başlayarak 850 metreye kadar arazideki yayılımlarını sürdürmektedir. Dolmenlerin yayıldığı bu coğrafi alan Karadağ'ın eteklerindeki kireçtaşı tepeliklerdir. Kalker yapılmış arazide yapılan çalışmalar sırasında toplam 26 tane dolmen mezar tespit edilmiştir. Bu eserlerin Bronz Çağı toplumlarınınca yapıldığı sanılmaktadır.

Dolmen Mezarı

10- Anıt Mezarlar:

Gaziantep'in Araban ilçesi sınırları içerisindeki Elif, Hisar ve Hasanoğlu köylerinde üç adet Roma mezar anıtı yer almaktadır. Bu üç anıtın askeri ve ticari anlamda Fırat'a paralel olan çok önemli iki yolun kavşağında yer alması sebebiyle Roma Döneminde bölgedeki zengin, asil, üst düzey yönetici veya yüksek rütbeli askerler için yapılmış olduğu düşünülmektedir. Anıt mezarlar M.S. 2.-3. yüzyıla tarihlenmektedir.

Hisar Anıt Mezarı

Hasanoğlu Anıt Mezarı

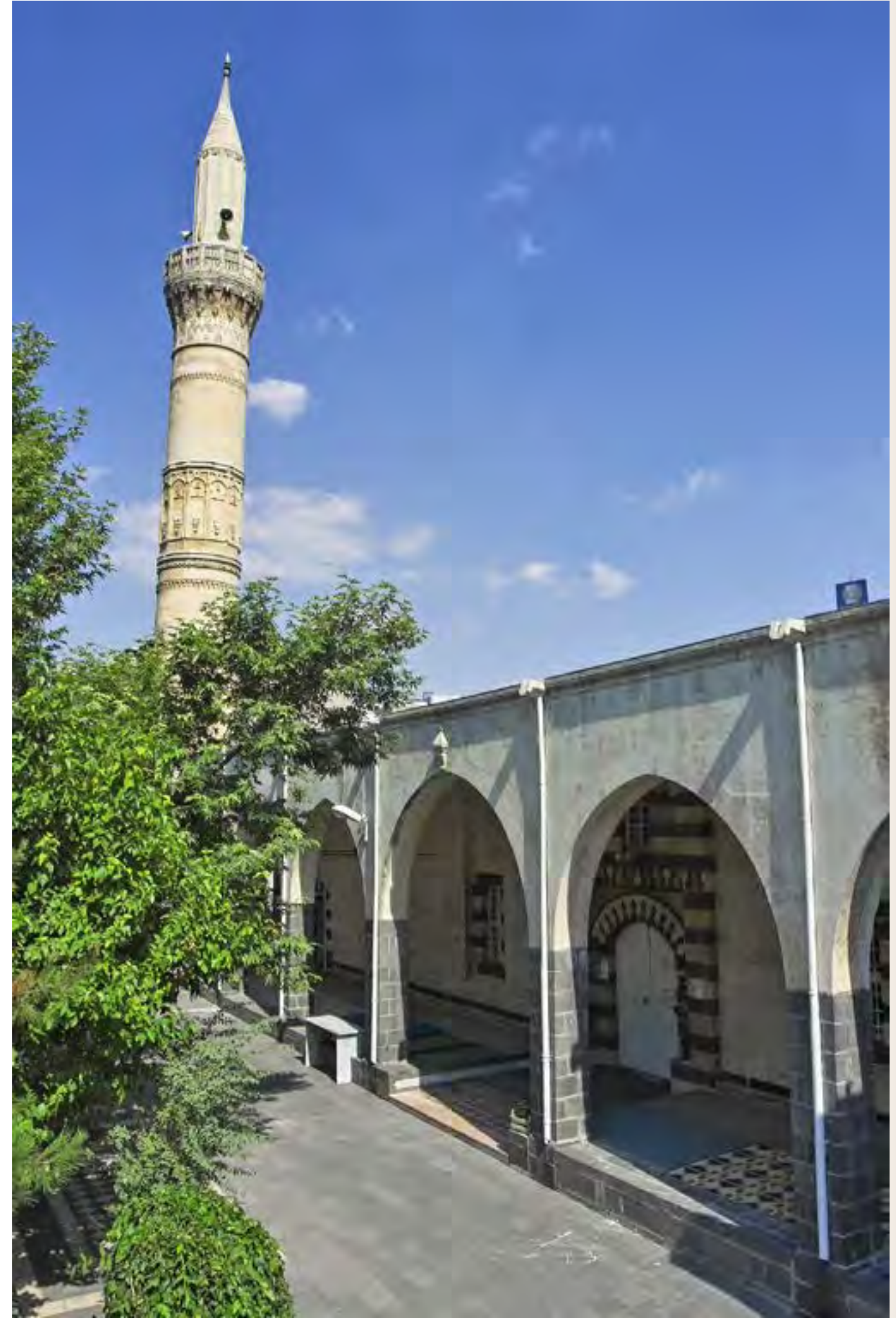

İhsanbey Camii

B- İnanç Turizmi İbadethaneler:

Caminin Adı - Yapılış Tarihi

- Tekke Camii – (1638)
- Tahtani Camii – (1557)
- Şirvani Camii – (14. veya 15. yy.)
- Şeyh Fethullah Camii – (1563)
- Nuri Mehmet Paşa Camii – (1785)
- Ömeriye Camii – (1150)
- Ömer Şeyh Camii – (1559)
- Kozluca Camii – (1543)
- Kozanlı Camii – (1688)
- Karatarla Camii – (1621)
- Karagöz Camii – (18. yy.)
- Kanalıcı Camii – (1593)
- İhsanbey Camii – (14. yy)
- Hüseyin Paşa Camii – (1719)
- Handanbey Camii – (16. yy)
- Hacıveli Camii – (1645)
- Hacınasır Camii – (1570)
- Eyüboğlu Camii – (16. yy)
- Boyacı Camii – (13. yy)
- Bostancı Camii – (16. yy)
- Bekirbey Camii – (1585)
- Ayşebacı Camii – (1722)
- Alınacar Camii – (14. yy)
- Alaybey Camii – (16. yy)
- Alatüddeve Camii – (15. yy)
- Ahmet Çelebi Camii – (1672)
- Ağa Camii – (16. yy)

Eyüboğlu Camii

TARİHİ CAMİLER:

Tarihi Gaziantep Camileri, Selçuklu ve Osmanlı şehirleşme geleneklerinde olduğu gibi yerleşimin en küçük birimini meydana getiren mahallelerin merkezini oluştururlar. Söz konusu camiler kentin silüetine sağladıkları görsel katkının yanı sıra, şehirdeki konumları ve yapım tarihleri ile tarihsel gelişimin izlenmesine olanak sağlayan belgesel nitelikleri ile de vazgeçilmez mimari zenginliklerdir.

Camiler özellikle Osmanlı Döneminde din adamları vasıtasıyla sadece ibadet amacıyla değil, yönetsel konuların iletilmesi için de kullanılan toplantı mekânları olmuşlardır. Camilerin bu hiyerarşik düzendeki önemi, buldukları mahallelere adlarını vermelerinden de anlaşılmaktadır.

Neredeyse tümünün yapımında kesme taş kullanılan tarihi Gaziantep camileri, plan ve süsleme bakımından birbirinden farklıdır. Ancak camilerin plan oluşumlarında ve minarelerinde Arap mimarisinin etkisi görülmektedir. Hacı Nasır Camii'nin burmalı minaresi, Handaniye, Eytipoğlu ve Esenbek Camilerinin portal süslemeleri önemlidir. Handaniye Camii minaresinin şerefesi altında XVI. yüzyıl İznik Çinileri bulunmaktadır. Boyacı Camii ise, minberindeki ahşap işçiliğinin, Gaziantep'in en eski örneği olması bakımından çok değerlidir.

Bölgede 1822 tarihinde meydana gelen deprem ve özellikle de Antep Harbi sırasında Fransızların şehre hedef gözetmeksizin attıkları top mermileri bu yapılarda oldukça büyük tahribata neden olmuştur. Savaş sırasında özellikle hedef alınmaları nedeniyle büyük çoğunluğu yıkılan minareler savaş sonrasında aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. Camilerin fonksiyonlarını günümüzde de devam ettirmeleri, korunmalarını sağlayan en önemli etken olmuştur. Gaziantep'te bulunan camilerden özgün mimariye sahip olan bazıları şunlardır:

Şeyh Fethullah Camii:

Vakfiyesine göre 1563 yılında yapılmıştır. Halk arasında daha çok Şıh Camii olarak bilinir. Gaziantep'teki en önemli külliye camisidir. Renkli taş süslemesinin en iyi örneklerinden birini sergiler. Özellikle mihraptaki taş işçiliği ve desenler dikkat çeker. Caminin ortasındaki sekizgen taş bir ayağa oturan ve duvarlara bağlanan bir yelpaze tonozla örtülüdür. Bu çatı örtüsüyle özgün bir örnektir. Kapı sarkıtlı mukarnaslarla bezelidir.

Caminin günündeki hazirede Şeyh Fethullah hazretlerinin türbesi vardır. Türbenin bulunduğu hazireye 'Şıh Ocağı' denilmektedir. Avlusunda merdivenlerle inilen bir kastele bulunmaktadır. Abdest alınıp ibadet yapılan ve aynı zamanda dinlenmek için kullanılan kastele iniş iki yöndendir. Kastele girişinde iki adet kare havuz ve özgün su kanalları bulunmaktadır.

Ömeriye Camii:

Caminin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. 1210 tarihli onarım kitabesi yapının çok eski olduğunu gösterir. İlk yapılışı 1150'lere tarihlenebilir. Gaziantep'in bilinen en eski camiidir.

Adından ötürü Halife Hz. Ömer (r.a.) zamanında yapıldığı ya da Hz. Ömer'in kızından olma torunu Emevi Halifesi Ömer Bin Abdülaziz tarafından yaptırıldığı düşünülebilir. Birincisinin yaptırıp ikincisinin onarttığı da söylenir. Caminin bir diğer adının da 'İki Ömer' anlamında 'Ömeriye' olması bu tezi güçlendirir. Cami-i Atik, Dapıncak, Dayıncak gibi isimlerle de anılmaktadır. Dapıncak adı 'tapınılacak yer, mabet' anlamına gelir.

Yapı bugünkü şeklini 1786 yılında almıştır. Ayrıca 1850 tarihli bir onarım kitabesi daha vardır. Caminin taş kapısı ve mihrabı siyah-beyaz taşlarla örtülmüştür. Avluda siyah, beyaz ve pembe kesme taşlar desenli olarak döşenmiştir. Minaresi kapalı şerefelidir. Minare bedeninde Antep Savunması'ndan kalan mermi izleri görülür.

Şeyh Fethullah Camii

Ömeriye Camii

Nuri Mehmet Paşa Camii:

Şer-i Mahkeme Sicillerine ve bir fermana göre Nuri Mehmet Paşa tarafından 1786 yılından bir kaç yıl önce yaptırılmıştır. Minarede 1785, mihrapta ise 1834 tarihini taşıyan iki kitabesi vardır. Gaziantep Savunmasında minaresi ve son cemaat yeri kubbeleri yıkılmıştır. 1954 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onarılarak 1969 yılına kadar müze olarak kullanılmıştır.

Minare yeni şekli ile 1975 yılında caminin yanına yapılmıştır. Cami kibleye paralel iki bölümden oluşur. Taç kapısı siyah ve beyaz taşlarla bezelidir. Mihrap önü kubbeli, diğer bölümler çapraz tonozludur. Son cemaat mahalli kubbelerle örtülüdür. Caminin kuzeyinde geniş bir avlu vardır. Avlunun doğusunda duvarlarla çevrili hazirede Nuri Mehmet Paşa'nın mezarı bulunmaktadır.

Karatarla Camii:

İlk olarak mescit şeklinde inşa edilen yapı, 1621 yılında Yürükzade Gergerizade Halil Çavuş adında bir hayırsever tarafından genişletilerek camiye çevrilmiş, 1775 yılında ise bugünkü şeklini almıştır. Zincirli Cami olarak da bilinir.

20. yüzyıla kadar toprak damlıyken Cumhuriyet Döneminde kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür. Kibleye paralel enine dikdörtgen planlı iki bölümden oluşur. Mihrap önü aksında arka arkaya dizili kubbeler vardır. Siyah-beyaz kesme taş işçiliği ile dikkati çeker.

Minarenin Fransız işgali sırasında yıkılan külah kısmı yeniden yapılmıştır. Kare planlı bir kaide üzerine oturan minare burma taş oyma gövdelidir. Şerefe altı zengin mukarnaslar, taş oyma korkuluklar ve kakma çini tabak süslemeleri vardır. Gaziantep minareleri içerisinde en zarif olanıdır.

Karatarla Camii

Boyacı Camii:

Gaziantep'in en eski yapılarından biridir. Cami, 13. yüzyıl başlarında yapılmış ve son şeklini 1575 tarihinde almıştır. Bazı kaynaklar ilk yapılış tarihini 1211 olarak verir. Minber kitabesine göre 1357 yılında Memlûklar Döneminde bitirilmiştir. 1575 yılında Halep Valisi Mehmet Paşa tarafından onartılmıştır.

Arşiv belgelerinde Kadı Kemalettin, Boyacıoğlu, Boyacızade, Cami-i Kebir (Ulu Cami) olarak da anılır. Rivayete göre Boyacı Yusuf olarak anılan meşhur Karakoyunlu Kara Yusuf Bey tarafından yaptırılmıştır. Kadı Kemalettin adı ise, camide görev yapan âlim bir kadıdan kaynaklanmaktadır.

Ceviz ağacından yapılan minber yıldız, palmet, rozet ve geometrik motiflerle süslü künkâri ahşap işlemeciliğin en eski ve özel örneklerinden biridir. Minber, tekerlekler üzerinde hareket eden tek örnektir. Cami enine dikdörtgen planlı olup dört ayakla birbirine paralel iki bölüme ayrılmıştır. Mihrap önü kubbeli diğer bölümler çapraz tonozlarla örtülüdür. Minare 19. yüzyıl sonunda yenilenmiştir.

Boyacı Camii

Ali Nacar Camii:

14. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır. Ali Neccar adında bir marangoz tarafından yaptırıldığı söylenir. Eskiden adı Aliyünnacar olarak da geçmektedir. 1816 tarihine ait bir onarım kitabesi vardır. Ayrıca mihrap üzerinde 1817, vaiz kürsüsü üzerinde ise 1819 tarihli kitabeler bulunmaktadır.

Kibleye paralel iki bölümlü enine dikdörtgen planlıdır. Taş ayaklarla bölünmüş mekân çapraz tonozlarla örtülmüştür. Mihrap renkli mermerler ve çinilerle bezelidir. Minber mermerden yapılmıştır. Vaiz kürsüsünün ahşap işçiliği ve kalem işleri dikkat çekicidir. Minare şerefesi gemsiye çatı ile örtülü, altı mukarnalıdır. Minare kaidesindeki güneş saati bölgedeki tek örnektir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından minarenin yeniden kurulması, çevre düzenlemesi ve çevre dükkânların yenilenmesi yapılmıştır.

Alaüddeve Camii:

1479-1550 yılları arasında hüküm süren son Dülkadiroğlu Beyi Alaüddeve Bozkurt Bey zamanında yapılmıştır. Kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Eski camiden günümüze sadece minaresi kalmıştır. Mevcut yeni cami 1903-1909 yılları arasında halk tarafından imece usulü ile yaptırılmıştır. Toplanan para kubbe yapımına yetmeyince Sultan Abdülhamit'ten yardım alınmıştır.

Mimarı Armenak, ustabaşısı ise Kirkor'dur. İnşaat sırasında Gaziantep'in 32 mahallesinden gönüllüler çalışmıştır. Halk arasında Alaüddeve'den bozma Ali Dola Camii adıyla da bilinmektedir.

Minarede Memlûk sanatının etkileri görülmektedir. Yeni olan cami kısmı süsleme yönünden zengindir. Giriş cephesi siyah-beyaz taş dizileriyle renklendirilmiştir. Diğer cephelerde pencere kenarları ve dikey bantlarda iki renkli taşlarla hareketlilik sağlanmıştır. Sivri kemerli içi çiçek ve altıgenlerle bezeli mihrap dikkat çekicidir. Son cemaat mahalli yoktur.

Alaüddeve Camii

Kurtuluş Camii

Kurtuluş Camii:

Tepebaşı Mahallesi'nde yer alan yapı, 1892 yılında kilise olarak inşa edilmiştir. Camiye çevrilen Valide Meryem Kilisesi, Kurtuluş Camii olarak adlandırılmıştır. Caminin beş kapısı bulunmaktadır. İki kapısı kuzeye, iki kapısı güneye, ana kapısı ise batıya açılmaktadır.

Kilisenin çanı Londra'da yaşayan Hirant Köşkeryan adındaki bir Ermeni tarafından Brezilya'da yaptırılmıştır. Ağırlığı bir ton olan bu çan, Gaziantep Müzesi'nde korunmaktadır. Cami olarak kullanılan yapının çan kulesi minare olarak düzenlenmiştir.

DİĞER İBADETHANELER:

Kendirli Kilisesi:

Kendirli Ermeni Katolik Kilisesi 1860 yılında Fransız misyonerler ve III. Napolyon'un yardımı ile inşa edilmiş, zamanla yıpranması üzerine 1898 yılında restore edilmiştir. Planı Roma'daki Saint Fransua Kilisesi'nden örnek alınmıştır. Yapı günümüzde toplantı salonu ve Öğretmenevi olarak kullanılmaktadır.

Kilisenin keşişleri bellerine kendir ırganı sardıklarından yapı Kendirli adını almıştır.

Nizip Fevkani Kilisesi:

Nizip ilçe merkezinde bulunan, ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmeyen kilisenin Bizanslılar Döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Bir dönem depo ve han olarak kullanılan Fevkani Kilisesi, sağlam durumdadır.

Aziz Bedros Kilisesi:

Ömer Ersoy Kültür Merkezi olarak hizmet veren kilise, 2005 yılında kent merkezinde gerçekleştirilen yol genişletme çalışmaları sırasında gün ışığına kavuşturularak restore edilmiştir. 1950'li yıllarda faaliyet gösteren bir iplik fabrikası içerisinde sabırla keşfedilmeyi bekleyen yapı, uzun yıllar depo olarak kullanılmıştır. Günümüzde kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.

Kendirli Kilisesi

Fevkani Kilisesi

Aziz Bedros Kilisesi

Havra (Sinagog):

Osmanlılar Döneminde nüfusun küçük bir bölümünü oluşturan Musevilerin, Yahudi Mahallesi olarak anılan yerde cemaatleri için yeterli büyüklükte bir havraları bulunmaktaydı. Halep Salnameleri'nde ilk yapılış tarihi 1886 olarak geçmektedir. Yapı, kent merkezinde Düğmecî Mahallesi'ndedir. Yan duvarları ve orta kemerlerinin ayakta olduğu havra, kullanılamaz durumdadır.

C - Kasteller - Su Yolları

Gaziantep'ten başka bir şehirde örneğine rastlanmayan kasteller; yeraltında inşa edilen ve abdest alma, ibadet etme, temizlenme, dinlenme amacıyla kullanılan su yapılarıdır. Kastellerin serinleme mekânları olarak kent hayatında önemli yerleri vardır. Genellikle bir cami veya külliye ile bağlantılı olarak inşa edilir. Kısmen veya tamamen yer altında buldukları için pek dikkat çekmemiş, bu nedenle sanat tarihi terminolojisinde yer almamışlardır. "Kastel" kelimesinin dilimize Arapça'dan geçtiği tahmin edilmekte ve suyun yer altında bölümlere ayrıldığı yer anlamına gelmektedir.

Gaziantep, şehir merkezinden geçen Alleben Deresi gibi bir su kaynağına sahip olmasına rağmen, tarih boyunca yeraltı su kaynakları bakımından fakir bir şehir olmuştur. İnsanlar buldukları suyun buharlaşma veya başka bir yolla kaybolmasını önlemek için yerin altından açtıkları livas denilen kanallarla suları belli bir merkeze (Suburcu) toplamışlar ve bu merkezden de şehre dağıtmışlardır. Evler su ihtiyacını karşılayabilmek için livaslar üzerine yapılmış ve bu evlerden livaslara kuyular açılmıştır.

Kasteller sade ve gösterişsiz yapılarına rağmen ilk günden, evlerin modern manada şehir içme suyuna kavuştuğu ve çeşmelerin yapıldığı tarihe kadar önemini korumuştur. Su mimarisinin eşsiz örneklerinden olan bu kastellerden 5-6 adedi çeşitli sebeplerle yok olmuştur. Günümüze ulaşanlar şunlardır:

- 1- Şeyh Fethullah Kasteli
- 2- İhsan Bey Mescidi ve Kasteli
- 3- Pişirici Mescidi ve Kasteli
- 4- İmam-ı Gazali Kasteli
- 5- Ahmet Çelebi Kasteli
- 6- Kozluca Kasteli

Pişirici Kasteli:

Eskiden daha büyük bir yapı topluluğuna ait olan Pişirici kastel yapısının 1282 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Gaziantep'in günümüze kalan en eski kastelidir. Aynı zamanda havuz, mescit, ziyaret yeri, çimelik, tuvalet gibi unsurlarla kentin en kapsamlı kastel yapısıdır. Havuzu oluklarla birbirine bağlı iki haznelidir. Havuzun bulunduğu ana salonun etrafında hücreler sıralanır. Havuz mekânının üstünü örten aynalı tonozun ortasında yuvarlak aydınlatma ve havalandırma penceresi vardır. Mescit kısmı kısmen kayaya oyulmuştur. 2006 yılında restore edilmiştir.

Pişirici Kasteli

D - Hamamlar

Türkülere konu olan Gaziantep hamamlarının bir kısmı hala işler durumdadır. Antep hamamlarının sayıca çokluğu ve sosyal hayattaki yeri, şehrin kültürünün ne kadar derin olduğunun bir başka kanıtıdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ayıntab'ı anlatırken hamamlarından bazılarının ismini vererek hamam sayısının fazlalığına dikkat çekmiştir. Bu durum aynı zamanda şehir halkının temizliğe verdiği önemi göstermektedir. Gündüzleri kadın, geceleri ise erkek müşteri kabul eden hamamlar, Gaziantep'te eskiden bu yana sadece yıkanılıp temizlenen yerler değil, aynı zamanda sohbet, yemek ve eğlenceyi de içeren etkinliklerle sosyal hayatın bir parçası olan yerlerdir. Eskiden her evde banyonun bulunmadığı dönemlerde her mahallede açılan hamamlar halkın önemli bir ihtiyacını karşılamıştır.

Özellikle kadınların kendi aralarında toplanarak hem yıkandıkları, hem de yemekler eşliğinde sohbet edip eğlendikleri mekânlar olan hamamlar, bir araya gelme nedenine göre isimlendirilmiştir. Gelin hamamı, kız hamamı, nevse (lohusa) hamamı gibi özel günlerde kadınların yoğun ilgi gösterdikleri buluşmalara sahne olan hamamlar neredeyse tüm gün süren etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca salça çıkarma, şire yapma gibi uzun ve yorucu ev işlerinin ardından da temizlenmek için hamama gidilmesi adettendir.

Erkekler de damat hamamı, bayram hamamı gibi gelenekler nedeniyle ve ayrıca eğlenmek için de sıkça akşamları hamama gitmişlerdir. Gerek kadın, gerek erkek hamamlarının kendine has adetleri bulunmaktadır. Hamama getirilen özel yiyeceklerin davetlilerle beraber yenilmesi ve türküler eşliğinde eğlenilmesi de Gaziantep'e özel hamam adetlerindedir. Hamamlarda soğukluk, ılıklik ve sıcaklık olmak üzere üç farklı bölüm bulunmaktadır. Hamamların büyüklüğüne göre bölümlerde mekân sayısı artabilmektedir.

Bir zamanlar 30 civarında hamamın bulunduğu söylenen Gaziantep'te günümüzde eski ve tarihi değeri bulunan hamam sayısının 17 olduğu tespit edilmiştir.

Günümüze kadar gelebilen tarihi hamamlardan bazıları, Şeyh Fethullah Hamamı, Hüseyin Paşa (Tuğlu) Hamamı, Paşa Hamamı, Keyvanbey Hamamı, İki Kapılı Hamam, Naip Hamamı, Nakıpoğlu Hamamı, Tabak Hamamı, Eski Hamam ve Pazar Hamamı'dır.

Naip Hamamı

Naip Hamamı:

1640 yılında Osmanlı hamam mimarisi geleneğinde inşa edilmiştir. Yakın zamanda gerçekleştirilen röleve-restitüsyon (yeniden tasarılma) ve restorasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından Osmanlı hamam kültürünün günümüzde de yaşatılması amacıyla hizmet etmeye başlamıştır.

Tabak Hamamı:

Halk tarafından kutsal sayılan bir yapıdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre 17. yüzyıldan önce yapılmıştır. Tam bilinmemekle birlikte Tabak Hacı Halil tarafından yaptırıldığı söylenir.

Giriş, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve su haznesi mekânları doğu-batı doğrultusunda arka arkaya sıralanmıştır. Soğukluk kısmı kuzey-güney yönünde iki tarafa doğru çıkıntı yaptığı için planı haç şeklini almıştır. Soğukluk, sıcaklık ve halvet bölümleri kubbeler ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümü dört eyvanlı haç şeklinde planlı olup köşelerde halvet odaları vardır. Sekizgen göbek taşı onarımda özgünlüğünü yitirmiştir. Sade süslemesiz bir yapıdır.

E - Ticarethaneler

1- HANLAR:

Selçuklu ve Osmanlı sivil mimari yapıları arasında önemli yeri olan hanlar tasarımlarına uygun olarak ticari amaçlı kervan sakinlerinin ve seyahat eden yolcuların geceyi rahat ve emniyet içerisinde geçirebilmeleri için inşa edilmiştir. Gaziantep hanları aynı zamanda hem misafirhane, hem de pazar olan, ayrıca harp zamanlarında erzak ve mühimmat ambarı olarak hizmet veren önemli abidevi yapılarıdır.

Şehirdeki hanların üst katlarında genellikle gelen misafirlerin (tüccarların) konaklamaları için odalar bulunur, diğer bölümlerinde ise ambarlar ve geniş avlular yer alırdı. Genelde giriş katta olan ahırlarda ise, bu malları taşıyan hayvanlar barınırdı.

Kayıtlara göre Gaziantep'te zamanında 31 han bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı yıkılmış, bazıları ise mimari yönden değişikliğe uğrayarak yok olmuşlardır. 14. ve 15. yüzyıllarda yapılan ve halen yaşamlarını sürdüren hanlar şunlardır.

Şıra Hanı, Tuz Hanı, Paşa Hanı (Lala Mustafa Paşa Hanı), Mecidiye Hanı, Bayazhan, Emir Ali Hanı, Anadolu Hanı, Kürkçü Hanı, Belediye Hanı, Elbeyli Hanı, Yeni Yüzükçü Hanı, Tütün Hanı, Hacı Ömer Hanı, Büdeyri Hanı, Millet Hanı ve Yeni Han.

Şıra Hanı

Tütün Hanı:

İnşa ve onarım kitabesi yoktur. Tarihi verilere göre 17. yüzyıl sonlarında yapıldığı tahmin edilir. 19. yüzyıl başında mülkiyeti Nur Ali Ağa oğlu Hüseyin Ağa'ya geçmiştir. Eskiden tütün tüccarlarının konakladığı ve tütün ticaretinin yapıldığı handır.

Tek katlı, tek avlulu sade bir yapıdır. Giriş kapısı siyah-beyaz taş örülmüştür. Avluya açılan 11 adet oda ve sokağa açılan dükkânlar bulunmaktadır. Hanın kuzey cephesinin altında kayadan oyma bir mağara bulunmaktadır.

2007 yılında restore edilen eser bugün yöresel bakır, kilim ve sedef eşyalarının da satıldığı bir kafeterya olarak kullanılmaktadır.

Gümrük Hanı:

Han 1873-1878 yılları arasında Hacı Ömer Efendi tarafından yapılmıştır. Bu yüzden Hacı Ömer Hanı olarak da anılır. Tek avlulu, iki katlıdır. Yamuk dikdörtgen planlıdır. Kesme taştan yapılmıştır. Zemin kattaki mekânlar ahır ve depo olarak kullanılmıştır. Giriş cephesinde sokak tarafında dükkânlar bulunur. Avlunun köşesinden taş merdivenle yukarı çıkılır. Üst katta ise konaklama odaları vardır. Geçmişte yolcu hanı olarak kullanılmıştır.

Gümrük Hanı

Eski Buğday Hanı:

Kesin yapım tarihi bilinmemektedir. İlk olarak Mustafa Ağa tarafından 1640 yılında tekkeye gelir temin etmek üzere yaptırılmıştır. Ancak bu yapı yangınlarla tamamen yok olmuştur. Bugünkü yapının mimari üslubuna bakarak 19. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir.

Tek katlı sade bir yapıdır. Beyaz kesme taştan inşa edilmiştir. İlk yapılışında önden ve arkadan açık, kapısız olarak inşa edilmiştir. Kuzey cephesinde sokağa bakan dükkânlar bulunur. Günümüzde yöresel gıda ürünlerinin satıldığı bir mağaza şeklinde değerlendirilen han 2007 yılında restore edilmiştir.

Anadolu Hanı:

Kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. İki avlulu, iki katlı bir handır. 19. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Bir rivayete göre ise, 1892 yılında Muhsinzade Hacı Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. 1985 yılında onarılmış ve üst katı kısmen yeniden yapılmıştır.

'U' şeklinde planlıdır. Üst kattaki odaların önünde ahşap revak vardır. Onarım geçiren yapı büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir. Zemin kat depo ve ahurlar, üst kat konaklama amacıyla yapılmıştır. Birinci avlu iki yönden, ikinci avlu ise üç yönden çeşitli büyüklükte mekânlarla çevrilidir. Günümüzde 'Halıcılar Çarşısı' olarak kullanılmaktadır.

Anadolu Hanı

Zincirli Bedesten

2- BEDESTENLER (KAPALI ÇARŞILAR):

Yakın döneme kadar şehir halkının alışveriş yaptığı dükkânların yer aldığı ince uzun, üstü kapalı çarşılardır. Bedestenler eskiden her gün dua ile açılır ve bundan sonra ticarete başlanırdı. Gaziantep'te önceki yüzyıllarda beş bedesten bulunurken günümüzde sağlam olarak ayakta kalıp ticari fonksiyonlarını devam ettiren bedesten sayısı ikiye düşmüştür.

Zincirli Bedesten:

1781 yılında Darendeli Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Halk arasında Kara Basamak Bedesteni olarak da bilinmektedir. Arşivlerde kaydı olan, fakat bugün yerinde olmayan güney kapısı kitabesinin yazarı Kusuri'dir. Et ve sebze hali olarak kullanılmıştır.

Tek katlı 'L' şeklinde bir plana sahiptir. Doğu- batı ve kuzey-güney yönlerinde uzanan iki koldan oluşan yapıda toplam 73 dükkân bulunmaktadır. Bu kollar iki tarafında dükkânların sıralandığı iç sokaklar şeklindedir. İç sokaklar çapraz tonozla, iki yanında sıralanan dükkânlar ise beşik tonozla örtülüdür. Yapının üç girişi bulunmaktadır. Ayrıca dış cephelere bakan dükkânlar vardır.

2008 yılında restore edilerek, turistik hediyeler ve gıda ürünlerinin satıldığı otantik bir çarşıya dönüştürülmüştür.

Kemikli Bedesten:

Asıl adı Mecidiye Bedesteni olmasına rağmen, temel kazıları sırasında kemikler bulunduğu için adı halk tarafından Kemikli Bedesten olarak isimlendirilen yapı, 1865 yılında Müftü Hacı Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır. 72 dükkânın bulunduğu Kemikli Bedesten, her biri 15x60 metre ebadındaki iki bölümden oluşmuş dikdörtgen planlı ve kesme taştan yapılmış bir eserdir. Çatısı oval şekilde yapılan bedestenin doğu ve batı bölümlerinde ikişer girişi bulunmaktadır.

Günümüzde aktif biçimde kullanılan bedestende tekstil ürünleri satıcıları, aktarlar ve kuyumcular faaliyet göstermektedir.

Kemikli Bedesten

3- BAKIRCILAR ÇARŞISI:

Genel olarak "Bakırcılar Çarşısı" olarak adlandırılan ancak birçok el sanatı esnafı ile aktarın üretim yaptığı bir çarşılar kompleksinden oluşan Gaziantep Bakırcılar Çarşısı ahşap kaplamalı dükkânları, taşla döşenmiş sokakları ile eski dönemlerden kesitler sunmaktadır. Çarşıya adını veren bakırcılık sanatı varlığını günümüzde de yoğun bir şekilde devam ettirmektedir. Bakırcılar Çarşısı'nda yörede varlığını sürdüren tüm zanaatlar en güzel örnekleri ile yer almaktadır. Çekiç seslerinin yankılandığı tarihi çarşıda yan yana sıralanmış dükkânlar, birbirinden değerli bakır, sedef, ahşap ve toprak eşyalar ile bezelidir.

Bakırcılar Çarşısı ile yan yana olan Uzun Çarşı ile Kürkçü Hanı da el sanatları ürünleri, yöreye özgü yiyecek-içecekler, baharatlar ile hediyelik ve antik eşyaların satıldığı otantik çarşılardır.

Bakırcılar Çarşısı

F - Tarihi Antepvleri

Gaziantep'in yüzyıllardan bu yana canlı bir ticaret merkezi ve farklı kültürlerin kaynaştığı buluşma noktası oluştu, hayatın her alanında kendini göstermiştir. Yöre insanının girişimciliği, yaşamdan zevk almayı bilmesi kentin mimarisine de yansımış, Gaziantep'li yaşayacakları evi inşa ederken her ayrıntıyı düşünerek yüzyıllarca ayakta kalacak yapıları hayata geçirmişlerdir. Binaları şekillendiren unsurlar; karasal iklim, bitki örtüsü, jeolojik özellikler ve sosyal yaşam tarzı olmuştur.

Tipik bir İslam kenti olan Gaziantep mimari olarak, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde örneği sıkça görüldüğü gibi dini yapılar etrafında gelişen yapılarla büyümüştür. Mahallelerin merkezini oluşturan camiler yöreye özgün mimarinin izlerini taşır. Şehrin kent karakteristiğinde önemli yeri bulunan yapılar sırasıyla konutlar, camiler, hanlar, hamamlar, bedesten ve çarşılardır.

Şehir merkezinde yaşayanların geçim kaynaklarını tarımdan çok üretim ve ticaretin oluşturması, çok sayıda ticari yapının inşa edilmesini sağlamıştır. Selçuklu ve Osmanlı sivil mimarisinde önemli yeri bulunan hanlar, ticaret kervanlarının ve diğer yolcuların konaklamaları amacıyla inşa edilen ve aynı zamanda pazar işlevini de yerine getiren komplekslerdir. Kaleye benzer mimari yapıya sahip olan hanlarda yolcuların tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri olanaklar bulunmaktadır. Bir kısmı yıkılmakla birlikte Gaziantep'te 30 civarında han bulunduğu belirtilmektedir.

Dünyada benzeri bulunmayan ve su mimarisinin en güzel örneklerini oluşturan kasteller de tipik Gaziantep mimarisinin önemli eserlerindedir. Suyun en az kayıpla yer altında açılan kanallarla tüm şehre dağıtılmasını sağlayan kasteller kısmen ya da tamamen yer altında bulunmaktadır. Günlük hayatta hayati işleve sahip suyun tüm evlere ulaştırılabilmesini sağlayan gelişmiş su dağıtım sistemi, Gaziantep'in eski dönemlerde de gelişmişliğini kanıtlayan özelliklerindedir.

Gaziantep'in, ihtiyaçlarının yanı sıra iklim şartlarını göz önünde bulundurarak ve üç neslin bir arada yaşamasına imkân verecek şekilde inşa ettikleri Antepeverleri asırlarca asli görevini başarıyla ifa etmiştir. Yörede sıcak ve bunaltıcı geçen yaz mevsimlerinde yolların gölge olması amacıyla dar sokakların iki yanına yüksek olarak, yöreye has taşlardan inşa edilen Antepeverleri, bu sayede hem yaşamı kolaylaştırmış, hem de düşman saldırılarına karşı sur işlevi görmüştür.

Taşların nasıl birer sanat eserine dönüştürebileceği, Antepeverlerinde rahatlıkla görülebilmektedir. Doğal yalıtım sağlayarak evlerin yazın serin, kışın ise nispeten sıcak kalmasını sağlayan taş yapılar mimari özellik olarak Güneydoğu Anadolu'daki diğer şehirlerdeki evlere benzese de Antepeverlerinin ayrıncı özellikleri bulunmaktadır. Antepeverlerinin hayat adı verilen avluları geleneksel hayatın izlerini taşır. Radyo ve televizyonun bulunmadığı eski günlerde özellikle yaz mevsiminde dinlenme ve iş yapma mekânı olan avlular her amaca uygun olarak tasarlanmıştır. Ortalama bir Gaziantep'in evinde gerçekleşen; ekmeğin pişirilmesi, pekmez ve şire yapılması, bulguru kaynatılması, nişasta çıkarılması, salça yapılması, kurban kesilmesi, çamaşır yıkanması gibi günlük veya mevsimlik işlerin tümü avluda yapılır. Evlerin içine uygulanan ve nacar adı verilen ahşap işçilik, neredeyse tüm odalara yapılan gömme dolaplar, yiyeceklerin saklanması için oluşturulan serin kilerler, Antepeverlerinin fonksiyonelliğini artıran unsurlardır. Her biri kendi içinde özel hikâyeleri saklayan, adeta tarihi barındıran Antepeverlerine ilişkin bilgiler ve diğer özellikleri Araştırmacı Murat Uğurluer'in "Tarihsel Süreç İçinde Antepeverleri" başlıklı yazısında yer almaktadır. (Sayfa 189)

Antepeverleri; yüksek duvarlar arkasında, dış mekândan mümkün olduğunca soyutlanmış, avluya dönmüş yapılarıdır. Genellikle iki katlı olan Antepeverlerinin yapımında, havara taşı (yumuşak kalker), topak taşı, keymuh (sert kalker), minare kayası, bazalt (karataş), beyaz mermer,

kırmızı mermer ve doğadan, bilhassa Sof Dağı'ndan toplanan bazı renkli taş cinsleri kullanılmıştır. Kullanılan taş cinslerinin evleri dayanıklı kalmasının yanında diğer bir özelliği, yazları serin, kış aylarında ise sıcak tutmasıdır.

İklimsel etkiler ve yaşayış tarzının etkisi ile mimaride iç avlu anlayışı hâkimdir. Evlerdeki avlulara, yaşantının büyük bölümünün burada geçmesi nedeniyle "hayat" denilmektedir. Mahremiyeti sağlamak için zemin katlarda sokağa bakan pencere açılmaması da hayat denilen mekânları vazgeçilmez kılmıştır.

Hayatın kenarlarında çoğu zaman çiçeklikler, merdiven altında ya da avlu kenarında gizlenmiş kuyu ve ortasında "gane" adı verilen havuz bulunmaktadır.

Evin üst katlarına genellikle dıştan merdivenlerle ulaşılır. Sofa etrafında sıralanmış çoğu zaman eyvanlı odalar yer alır. Yörede eyvan adı verilen bu bölümün üst tarafı kapalı olup, ön yüzü avluya bakar. Sıcak yaz günlerinde gölgeli bir mekândır.

Odalardan bina dışına da yansıyan, merdivenlerle çatı arasına çıkılan bölümler vardır. Önceleri toprak çatı olan mekânlar, daha sonra yerlerini alaturka kiremide (yörede bardak denir) bırakmıştır. Çatı altları havalandırmanın iyi olması nedeniyle kiler (hazna) olarak da kullanılmaktadır. Genelde tavanlar ahşap kirişlemeler üzerine kaplama ile geçilirken bir kısmında da bağdadi sıva uygulanmıştır. Bunların üzerine hoya ve resimlerle, tavan süslemeleri yapılmıştır.

Tipik Antepevi

Dayı Ahmet Ağa Konağı

Üst katlarda, yola bakan büyük kafes pencereler bulunmaktadır. Tüm pencerelerin üzerinde ışık ve hava sağlayan kuş tagası vardır. Pencereler hava ve ışık ihtiyacını karşılamanın yanı sıra, görsel açıdan da binaların süsü konumundadır. Antepeverinin tipik örneklerinden bazıları şunlardır:

Dayı Ahmet Ağa Konağı:

Kesin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte mimari ve malzeme özelliklerine göre 19. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. İki bölümden oluşan yapının ilk bölümü 'L' plan şemalı, kögesi eyvanlı ve iki katlıdır. Bu bölümden dar bir koridorla selamlık bölümüne geçilir. Her iki bölümün de ayrı avluları vardır. Sokağa bakan cephelerde ahşap cumbalar bulunur. Haremlik bölümünde zemin katta mutfak, mahzen ve ahır bulunmaktadır. Selâmlık bölümüne süslemeli taş bir kapıyla girilir. Bu bölümde tekne tavanlı geniş bir oda bulunmaktadır. Odanın hareme açılan penceresi yoktur.

2007 yılında restore edilen konak butik otel ve restoran olarak turizm sektörüne hizmet vermektedir.

Abdulkadir Kimya Evi:

Ermeni Sarraf Karanazar Nezaretyan tarafından 1856 yılında Bey Mahallesi'nde yaptırılan iki katlı konak, dönemin İran Ticari Konsoloslugu olarak da hizmet vermiştir. Adı cennet olan kubbeli odası kilise olarak kullanılmış, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ermenilerin bölgeyi terk etmesiyle birlikte Antepli varlıklı bir aile konağı satın almıştır.

Konaktaki odaların duvarları ahşap el işlemleri ve kök boya resimlerle süslenmiştir.

Anadolu Evleri:

Anadolu Evleri, Gaziantep'te Şekeroğlu Mahallesi'nde geniş bir avlu etrafında birbirine komşu 4 evden oluşmaktadır. Yapım tarihi günümüzden 100-175 yıl öncelerine dayanan bu evler geleneksel Gaziantep mimarisinin özelliklerini yansıtmakta olup, bölgede bulunan taş ocaklarından elde edilen keymih taşı ile inşa edilmiştir. Günümüzde butik otel olarak kullanılmaktadır.

Tahmis Kahvesi:

Türkmen Ağası ve Sancak Beyi Mustafa Ağa Bin Yusuf tarafından, Tekke'ye gelir getirilmesi amacıyla 1635-38 yılında yaptırılmıştır. 1901-1903 tarihlerinde iki büyük yangın geçirmiştir. Mevlevihanede postnişlik yapan Fezullahoğlu Şeyh Münip Efendi Tahmis Kahvesi ve 33 dükkânı yeniden yaptırmıştır.

Tahmis kahvesi uzun yıllar 'Lokuslu Kahve' ve 'Tömbekici Kahvesi' olarak da anılmıştır. 'Tahmis' kahvenin kavrulduğu ve dövüldüğü yer anlamına gelir. Eskiden kahve cevizden oyma dibeklerde dövülürdü. Bir rivayete göre 4. Murat Bağdat Seferi sırasında burada dinlenmiş ve dibek kahvesi içmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Halkevi'nden sonra en büyük yapı olduğu için toplantı salonu olarak kullanılmıştır. Bu nedenle 'Mekteb-i İrfan', 'Hayat Fakültesi', 'Halk Kütüphanesi' gibi adlarla anılmıştır. Günümüzde 40-50 yıllık müdavimlerinin ve ayrıca yöreye özgü yabancı fıstıktan yapılan "Menengiç Kahvesi" nin tadına bakmak isteyen turistlerin uğrak noktasıdır.

Anadolu Evleri

G - Müzeler

Binlerce yıllık tarihi ve zengin kültürüyle göz kamaştıran Gaziantep söz konusu zenginliklerinin sergilenmesi amacıyla açılan müzeleriyle bir "Müzeler Kenti" haline gelmiştir. Gaziantep'te bulunan arkeolojik eserler, dünyanın en büyük mozaik teşhiri, zengin mutfak kültürü, geleneksel yaşam tarzı, Antep Savunması, cam eserlerin her biri kendilerine özgü müzelerinde ziyaretçilere tanıtılmaktadır.

1- Zeugma Mozaik Müzesi Kongre ve Kültür Merkezi:

Muhteşem Zeugma Mozaikleri'nin yanı sıra dünyadaki en büyük Bizans mozaikleri koleksiyonuna sahip olan Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi Kongre ve Kültür Merkezi, gerek bünyesindeki mozaiklerin zenginliği, gerek müzenin büyüklüğü bakımından dünyanın en büyük mozaik müzesi konumundadır.

Bina, Zeugma Mozaikleri'nin teşhir edildiği Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin eserlerin tamamının teşhiri için yeterli gelmemesi üzerine tarihî İpek Yolu üzerinde yer alan eski Tekel binasının yerinde inşa edilerek 2011 yılında hizmete açılmıştır.

25.200 metrekare kapalı alana sahip olan Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi ve Kültür Merkezi'nin 6.800 metrekarelik bölümünde Zeugma Antik Kenti'nden çıkarılan muhteşem mozaikler ve ayrıca Gaziantep'in diğer bölgelerinde yapılan kazılarda ortaya çıkartılıp yenileme ve konservasyon uygulamasından geçirilen 2.400 metrekare mozaik teşhir edilmektedir.

Zeugma Antik Kenti'nde yer alan ve Birecik Baraj Gölü altında kalmadan önce arkeolojik kazısı yapılan ikiz villa olarak adlandırılan iki ayrı binanın orijinal malzemeleri kazı alanından getirilerek müze binası içine birebir ölçüde yeniden kurulup mozaikleri ile birlikte teşhir edilmektedir.

Zeugma Antik Kenti mimarisinde yapılan ilk kazı olan Zeugma hamamının alttan ısıtma sistemi (hypocaust) de yeniden kurularak mozaikleri ile birlikte teşhir edilmektedir.

İkiz villaların yanında diğer binalara ait duvar resimleri de sular altında kalmadan önce yerlerinden kaldırılıp yenilemesi yapılarak teşhire çıkarılmıştır.

Zeugma Antik Kenti'nden çıkartılarak müzede yenileme çalışması yapılan Mars Heykeli de Zeugma'daki konumu ile bir alan heykeli olarak mozaiklerle birlikte teşhir edilmektedir. Kentin akropolünde yer alan Athena (Minerva) Tapınağı kült heykeli de yapılan yenileme sonrası müze girişinde özgün konumunda sergilenmektedir.

Zeugma'nın Kommagene Krallığı'na bağlı bir barış kenti olduğunu simgeleyen Antiokhos I Teos'un diktirdiği iki adet stel de çözümlenmiş kitabeleri ile birlikte sergilenen eserler arasındaki yerini almıştır.

Çocuklara arkeoloji ve müzeciliği sevdirmek amacıyla müze içine kurulan, Zeugma Çocuk Sanat Atölyesi çocukların ilgisini çekmektedir. Ayrıca müze içine restorasyon atölyesi kurularak bölgenin arkeolojik kültür varlıklarının restorasyonunun sağlanacağı mekân oluşturulmuştur.

Sergilenen eserlere ait fotoğraf ve bilgilerin yer aldığı kiosklar teşhir edilen eserlerin yanlarına yerleştirilmiş, ayrıca bu bilgiler dijital ortama aktarılarak cep telefonlarından erişilebilir hale getirilmiştir.

Zeugma Antik Kentinde halen arkeolojik kazılar devam etmekte olup su altında kalma tehdidi olmadığından yerinde teşhir uygulamasına gidilmektedir. Dionisos ve Danea Villası kazılarak ortaya çıkartılmış ve üzeri kapatılıp çevre düzenlemesi yapılarak ziyarete hazır hale getirilmiştir.

Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi

2- Gaziantep Arkeoloji Müzesi:

Bir galeri ile birbirine bağlanan eski ve yeni binalardan oluşan müze, Gaziantep ve çevresindeki taşınabilir kültür varlıklarının kronolojik sırayla sergilendiği, "kronolojik müze" olarak düzenlenmiştir. Gaziantep Arkeoloji Müzesi 3.500 metrekarelik teşhir alanına sahiptir. Müzede Gaziantep çevresinin kronolojisiyle ilgili 1.752 adet eser teşhir edilmektedir.

Zeugma-Tyche Tapınağı biçiminde hazırlanan teşhir vitrininde Zeugma'da arşiv odasında ele geçen ve dünya rekorları kıran, yüz binin üstündeki mühür baskılarının (Bullalar) seçilen bir kısmı sergilenmektedir. Bu vitrinde mühürlenmiş küp, testi, sandık ve papirus belge de teşhir edilmektedir.

Müze içerisinde eserler insana duyarlı aydınlatmalı vitrinlerde teşhir edilmektedir. Müze girişinin solunda kayaya oyulan, aile mezar odası, lahitiyle ve mezar önüne konulan mezar sahiplerine ait heykellerle teşhir edilmektedir.

Neolitik-Kalkolitik Çağ vitrininde Neolitik Çağ'a (M.Ö. 8000-5500) ve Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 5500-3000) ait, Gaziantep bölgesinden derlenen buluntular sergilenmektedir. Bunlar taş kaplar, pişmiş toprak kaplar, boyalı pişmiş toprak kap parçaları, kilden hayvan heykelcikleri, kemikten delici aletler, kilden ağırlıklar ve dokuma tezgâhı ağırlıklarıdır.

Gedikli Höyük Tunç Çağı eserleri vitrininde, Nurdağı ilçesinde yer alan Gedikli höyükte yapılan kazılarda ele geçen ve Eski Tunç Çağı'na (M.Ö.3000-2500) tarihlenen pişmiş toprak kaplar, pişmiş topraktan insan ve hayvan heykelcikleri, taş balta, çeşitli taşlarla oluşturulmuş kolye, çakmaktaşıdan ok uçları, kemik ve tunçtan yapılmış başlı iğneler gibi çeşitli eserler sergilenmektedir.

Klasik salonda, Akamenid-Pers, Hellenistik ve Kommagene ile özellikle Roma Dönemine ait heykelcikler, cam eserler, kırmızı astarlı kaplar ve tıp aletleri sergilenir. Bu salonda ayrıca, Zeugma kazılarında bulunan kaplar, heykelcikler, sikkeler, mühür baskıları ve bereket tanrıçası Demeter'in heykeli de sergilenmektedir.

Gaziantep Arkeoloji Müzesi

Küçük buluntular odasında, tüm dönemleri içeren ve tanrı olarak değerlendirilen tunçtan insan ve hayvan heykelcikleri, ilk mülkiyet fikrinin oluşmasıyla ortaya çıkan ve insanların imzası yerine geçen damga ve silindir mühürler, saç ve giysi tutturmada kullanılan bronzdan ya da kemikten çoğu süslü iğneler, çengelli iğne işlevini gören fibulalar, bilezikler, torklar, altın ve gümüş süs eşyaları, Klasik Döneme ait olan ve mektuplar ile para torbalarının mühürlenmesinde kullanılan kilden mühür baskıları, Asur Ticaret Kolonileri Çağı Dönemi (M.Ö. 1900-1800) ve Babil Dönemine (M.Ö. 6. yüzyıl) ait çivi yazılı kil tabletler sergilenmektedir. Ayrıca, Arkaik Dönemde başlayan, Helenistik Dönemde İskender ile süren gümüş sikkeler ve Tunç Roma sikkeleri yer alır. Bu vitrinler İslami altın sikkeler ve Osmanlı gümüş sikkeleri ile devam ederek, Osmanlı Dönemi nişanları ile son bulur.

Doğa tarihi ve Paleolitik Çağ bölümü: Doğa tarihi vitrinlerinin birincisinde Gaziantep bölgesinden toplanan çeşitli kayaç ve mineraller ile yine aynı bölgeden gelen çeşitli hayvan ve bitki fosilleri ile küçük bir timsah sergilenmektedir. Doğa tarihi vitrinlerinin ikincisinde ise, Gaziantep ili, Nurdağı ilçesi, Sakçağözü beldesinde bulunmuş olan mamuta ait kemikler sergilenmektedir.

Paleolitik Çağ vitrininde ise, insanoğlunun ilk izlerini yansıtan 600.000 yıl öncesine ait, özellikle Dülük ve Fırat kenarı paleolitik taş aletler ile bunların kullanımına yönelik öğretici gereçler yer almaktadır.

3- Hasan Süzer Etnografya Müzesi:

Gaziantep'in geleneksel yaşam tarzının sergilendiği müze; dar sokaklar, kesme taş duvarlar ve kiremitli kırma çatılı evleriyle Gaziantep'in eski kent dokusunun en iyi görülebildiği Bey Mahallesi, Hanıfioğlu Sokak'ta yer almaktadır.

20. yüzyılın başlarında inşa edilen bina, ana kaya içine oyulmuş mahzen üzerine 3 kattan oluşmakta, ikisi ana yola, diğeri ara sokağa açılan üç giriş kapısı bulunmaktadır. Ön cephedeki işlemeli büyük kapıdan "hayat" adı verilen orta bahçeye, küçük kapıdan ise "selamlık" denilen bölüme geçilmektedir.

Ziyaretçilere eski zamanlardaki Antep halkının ev yaşantısının ve etnografik yapısının mankenlerle çarpıcı olarak sergilendiği bina "Hasan Süzer Etnografya Müzesi" olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başlanmıştır.

Bir zamanlar ev sahibinin develerinin barındığı mağara görüntüsündeki bodrum katta, pekmez ve zeytinyağı depolamaya yarayan küpler, erzak depolamaya yarayan bölümler ve su kuyusu bulunmaktadır. Zemin katta; sabahın ilk ışıklarının aydınlattığı İş Odası'nda ipek üzerine çeşitli çiçek desenleriyle Antep işi işleme, ahşap tezgâhında çıkırcı çevirme ve kergahta ipeği germe çalışmalarını mankenlerle canlandırılmıştır.

Kış güneşinden en fazla faydalanan evin güneye dönük odası, tandır odası olarak düzenlenmiştir. Antepverlerinde eskiden, tandır olarak adlandırılan, odanın merkezinde, içinde közler olan gömme taş ocak üzerine konan bir kürsü ve onun üzerine örtülen geniş yorgandan oluşan ısınma sistemi mevcuttu. Aile fertleri közün sıcaklığıyla ısınan yorganı üzerlerine örterek ısınırdı.

Birinci kata ev içinden ulaşılan merdivenin sağında hamam yer alır. Türk hamamı özelliklerini tümüyle taşımakta olan hamamın ısıtılması döşeme altından geçen buhar vasıtasıyla sağlanmıştır. Banyoda kullanılan kurna, hamam taşları, kemik tarak ve sabunluk da teşhir edilmektedir.

Hasan Süzer Etnografya Müzesi

4- Gaziantep Savaş Müzesi:

İlin en eski semtlerinden Şehreküstü'nde tarihi bir Antep evi'nde hayat bulan Gaziantep Savaş Müzesi, Antep Savunması Destanı'nın bilinmeyen yönlerini farklı sergileme teknikleri ile çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir.

Panolar, savaş aletleri sergisi ve etnografik eserlerin yanı sıra "İmalat-ı Harbiye", "Boş Kovan Toplayan Kahraman Çocuklar", "Çello'nun Eminesi'nin Savaşa Daveti" gibi mizansenlerin heykeller ile canlandırıldığı Gaziantep Savaş Müzesi milli duyguları konuklarına bir kez daha yaşatmaktadır.

Gaziantep Savaş Müzesi

Gaziantep Savaş Müzesi

5- Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi:

Gaziantep Kalesi içerisinde yer alan zindanların bulunduğu galeri restore edilerek Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Kale girişinden başlayıp galeri kısmına doğru devam eden müzede, Antep halkının düşman işgaline karşı direniş öyküsü; panolar, kahramanlara ait heykeller ve rölyefler eşliğinde anlatılmaktadır.

Müze; İngiliz ve Fransızların işgaline uğrayan Antep halkının göstermiş olduğu direniş, açılan cepheleri, bu cephelerde savunma yapan kahramanları, taarruzları, harekâtları ve halkın yaşadığı zorlukları 2 bine yakın figür ile gözler önüne sermektedir.

Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi

6- Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi:

Osmanlı mimarisine ait önemli eserler arasında yer alan Bayazhan, 1909 yılında tütün tüccarı Bayaz Ahmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. 3 katlı, geniş bir avlu ve bu avlunun çevresinde inşa edilmiş çok sayıda odası bulunan Bayazhan, 1922 yılında Amil Müslüm Efendi tarafından satın alınarak rakı imalathanesine dönüştürülmüştür. 1930 yılında Tekel'in satın alarak uzun yıllar dağıtım merkezi olarak kullandığı Bayazhan, Tekel'in kapanmasından sonra restore edilmiştir.

Kent Müzesi ve Kültür Merkezi olarak restore edilen handa; kardeş şehirler teşhir salonu, sergi mekânları, yöresel yemeklerin sunulduğu restoran ve yerel el sanatlarından örneklerin sergilendiği mağazalar bulunmaktadır. Ayrıca kent vaziyet maketi, amıtsal yapılar maketi ve sivil mimari maketleriyle Gaziantep'in önemli yerleri Kent Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

Bayazhan Gaziantep Kent Müzesi

7- Emine Göğüş Mutfak Müzesi:

Gaziantep Mutfak Kültürü'nü tanıtmayı amaçlayan Emine Göğüş Mutfak Müzesi'nde, özel vitrinlerde sergilenen çeşitli mutfak eşyaları geçmiş dönemlerdeki mutfak kültürü hakkında bilgiler vermektedir.

Emine Göğüş Mutfak Müzesi

Dar sokakları ile tınlı Gaziantep Kalesi eteklerinde, tarihî Göğüş Konağı'nda hayat bulan Türkiye'nin ilk mutfak müzesinde; bayram yemeği yuvalamanın yapılması, soğuk kış gecelerinde tandır başında verilen bastık, sucuk, ceviz, kahve-mırza pişirilmesi vb. yöresel detaylar, Antep yöresine özgü kıyafetler eşliğinde mankenlerle canlandırılmaktadır.

Emine Göğüş Mutfak Müzesi

8- Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi:

Mevlevihane olarak inşa edilen, son yüzyılda ilkokul, depo, müftülük ve cami lojmanı olarak kullanılan 4 asırlık tarihi bina, çok sayıda vakıf eserinin sergilendiği Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi olarak tanzim edilmiştir.

Tekke Camii külliyesinde yer alan, kesme taştan inşa edilen yapı iki bölümden oluşmaktadır. Cami avlusundan girildiğinde solda yer alan 3 katlı binada Mevlevilik kültürü ile vakıf kültür varlıklarından seçilen maden eserleri, el yazması Kur'an-ı Kerimler, Türk Hat Sanatı'ndan örnekler, avlunun sağında yer alan 2 katlı mekânda ise, kilim ve halılar teşhir edilmektedir.

9- Medusa Cam Eserler Müzesi:

Medusa Cam Eserler Müzesi, ülkemizin ilk özel cam eserler müzesidir. Gaziantep Kalesi civarında eski bir Antepinde hizmete açılan müzede Roma ve İslami Döneme ait cam eserlerin yanı sıra, eski Tunç Çağına ait bronz ve pişmiş toprak eserler sergilenmektedir.

Müze bahçesinde yer alan cam ocağında tifleme tekniği ile müzede bulunan eserlerin taklitleri üretilmektedir. Ayrıca, masaüstü alevle cam boncuk kolyeler ve telkari tekniğiyle takılar yapılmaktadır.

Medusa Cam Eserler Müzesi

10- Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi:

Gaziantep Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı zemin katında yer alan Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi; üniversite öğrencilerine, öğrenim gördükleri kentin kültürünü tanıtmak, öğretmek ve benimsetmek amacıyla oluşturulmuştur.

Müze kavramının içerdiği yaşam boyu eğitici hedefi dikkate alınarak mizansenler ve dokümantasyon arşivleriyle, düzenli, kapsamlı ve eğitici şekilde tanzim edilen müze aynı zamanda meraklıların ve araştırmacıların başvurduğu bir bilim kurumudur.

Müze Gaziantep arkeolojisi, orijinal kültür varlıkları veya belgelerle örnekler sunularak kronolojik anlatımla tanıtılmakta, kentin kültür hayatı bölümler halinde ele alınmaktadır. "Yetiştirdiği önemli şahsiyetler", "Antep ağzı ve dil özellikleri", "Şehrin hayatında önemli olaylar", "Aile hayatı, günlük hayat, özel günler", "Çocuk oyunları ve oyuncakları", "Eğlence hayatı", "Fotoğrafçılık" ve "Karagöz oyunculuğu" gibi son 150-200 yılın yaşantısından çeşitli kesitler de müzede yer almaktadır.

Müze etnoğrafik giysiler ve el işlemlerinin yanı sıra yüzlerce eski fotoğraf ve film makineleri koleksiyonu da yer almaktadır.

Gaziantep Kültür Tarihi Müzesi

H - Doğal Alanlar / Parklar

1- Hızır Yaylası:

İklimin verdiği özellikle her mevsim yeşillikler içinde bulunan Hızır Yaylası, İslahiye ilçesi Altınözüm beldesinin 20 kilometre batısında Amanos Dağları'nın tepesinde bulunan ve yeşilin her tonunun gökyüzünün mavisiyle kucaklaştığı bir yaylalar topluluğudur. Deniz seviyesinden 1300-1500 metre yükseklikte olan yayla, Bakanlar Kurulu Kararıyla "Turizm Merkezi" ilan edilmiştir.

Bakir kalan doğasıyla tüm canlıları büyüleyen yaylada, çam, sedir, köknar, çınar, kızılbaş, ardıc ve meyve ağaçları çok geniş bir alana yayılmıştır. Kaynak sularının ve kar sularının oluşturduğu derelerin suladığı alanlarda sebze-meyve yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Hızır Yaylası

2-Sof Dağı Yaylası:

Sof Dağı 1496 metre yüksekliği ile Kuzey Suriye düzlüklerinin Anadolu topraklarıyla tanıştığı ilk zirvedir. Çok zengin debilerde olmasa da, dört bir yanına sular akıtarak, bölgede uygarlık ve refah kaynağı olmuş gizemli bir oksijen deposu olarak bilinmektedir. Temiz havası ve tabii güzelliğinin yanında farklı özelliklere sahip olan Sofdağı Yaylası, bağıl nem oranıyla insan sağlığına olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Sof Dağı Yaylası

3- 100. Yıl Atatürk Kültür Parkı:

Yapımı tamamlandığında Ortadoğu ve Balkanlar'ın en büyük ve en uzun kültür parkı haline gelecek olan 100. Yıl Atatürk Kültür Parkı, 3.500.000 metrekare alan üzerinde kurulmakta olup; Gaziantep'in akciğeri görevini üstlenecektir.

Kısmen tanzim edilen parkın içerisinde Kavaklık Mesire Alanı, eğlence ve dinlenme alanları, amfi tiyatrolar, araçlı açık hava sinemaları, tören ve dinleti alanları, mesire alanları, çocuk uçurtma tepeleri, Masal Park, Botanik Bahçesi, Planetaryum (Gezegenevi), çay bahçeleri ve sosyal tesisler bulunmaktadır.

100. Yıl Atatürk Kültür Parkı

Gaziantep Hayvanat Bahçesi

4- Gaziantep Hayvanat Bahçesi:

Burç Ormanları içinde kurulan Gaziantep Hayvanat Bahçesi, 1.000 dönüm büyüklüğüyle Türkiye'nin en büyük doğal hayatı koruma ve rekreasyon alanlarından biri olarak çevre illerden yoğun ziyaretçi çekmektedir.

İçerisindeki 21 bölümlü akvaryum, yüzlerce kuş türünün rahatlıkla uçabildikleri kafes, çeşitli hayvanların yazlık ve kışlık barınakları, yırtıcı hayvan kafesleri, çift tırnaklı hayvanlar için düzenlenen açık alanları, barındırdığı 250 türden yaklaşık 4000 adet hayvan varlığıyla Gaziantep Hayvanat Bahçesi bölgeye ve Türkiye'ye hizmet vermektedir.

Eğitim - Kültür

GAZİANTEP EĞİTİM İSTATİSTİKLERİ (2010-2011)

Kurum tipi	Okul Sayısı	Derslik Sayısı	Öğrenci Sayısı
Okul öncesi eğitim kurumu	33	168	24603
İlköğretim okulu	614	7431	328601
Ortaöğretim okulu	111	2052	89777
Genel Toplam	758	9651	442981

Gaziantep, eğitim ve kültür merkezli bir şehir olma vasfını Osmanlı Döneminden bu yana sürdürmektedir. Antep Harbi'nin sekteye uğrattığı eğitim-öğretim faaliyetleri savaş sonrası yeniden ve büyük bir hızla başlamıştır. Şehrin ilk lisesi 1933 yılında açılmıştır. Cumhuriyet sonrası eğitime büyük önem verilmiş, yapılan çalışmalar sonucunda okur-yazarlık oranı yüzde 90'ların üstüne çıkarılmıştır. Gerek devlet tarafından, gerekse özel sektörün öncülüğünde inşası tamamlanan okullarla Gaziantep'in eğitim altyapısı oluşturulmuştur.

1973 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne bağlı bir kampüs olarak kurulan üniversite, 1987'de Gaziantep Üniversitesi'ne dönüştürülmüş ve büyüme sürecini hızlandırmıştır. Gaziantep Üniversitesi, 14 fakülte, 9 meslek yüksek okulu, 4 yüksekokul, 3 enstitü, tıp fakültesine bağlı Araştırma ve Uygulama Hastanesi ile bölgesinin en büyük eğitim kurumlarından biri haline gelmiştir.

2009-2010 öğretim yılında eğitime başlayan Zirve Üniversitesi ile 2010-2011 öğretim yılında öğrenci kabul etmeye başlayan Gazikent Üniversitesi, ilin bir eğitim kenti haline gelmesini sağlamıştır. Tüm üniversitelerin ortak hedefi, Gaziantep'in ticaret ve sanayide ulaştığı noktanın vasıflı yetişkin insan kaynakları ile desteklenmesi ve şehrin sahip olduğu zengin kültürel birikim ileriye taşınabilmesidir.

Gaziantep Kültürü:

Bölgede yaşayan farklı medeniyetlerin birikimleriyle binlerce yılda oluşan zengin kültürü, Gaziantep'i özel yapan en önemli unsurlardandır. Nitekim Gaziantep'in günümüzde ticaret ve sanayide, turizmde, sporda, sanatta öncü şehirlerarasına girmesinde tarihi birikimleriyle oluşan zengin kültürünün önemli rolü vardır. Gaziantep kültürünü meydana getiren unsurlar; halkın konuşma, yaşama, yeme-içme, giyinme alışkanlıkları, evlenme törenleri ve çeşitli konulardaki inanışlarıdır.

Bu inanışlardan Gaziantep halk kültüründe önemli yeri bulunan nazarla ilgili inanışlar, Yrd. Doç. Dr. Behiye Köksel ve Çiğdem Şahin'in "Nazarla İlgili İnanışlar Örneğinde Gaziantep Halk Kültürü" başlıklı yazılarında açıklanmıştır. (Sayfa 353) Gaziantep'te eskiden bu yana nazara ve nazar değmesine inanılmış, günlük yaşamda konuya özel bir önem atfedilmiştir. Dolayısıyla nazarla ilgili inanışların araştırılması, Gaziantep kültürünü anlamada önemli bir adım olacaktır.

Gaziantep kültürünün yapıtaşlarını oluşturan öğelerden bazıları şunlardır:

Karişik Antep Dolması

a- Gaziantep Mutfağı:

Gaziantep Mutfağı, ülkelerin adları ile anılan mutfaklara nispet edercesine özgünlüğü ve çeşitliliği nedeniyle şehrin ismi ile anılan tek mutfaktır. Kullanılan malzemelerin çeşitliliği, farklı pişirme teknikleri ve bölgede hüküm süren medeniyetlerin etkisi ile Gaziantep yemekleri, Türk ve dünya mutfakları arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

Gaziantep Mutfağı, ulusal ve uluslararası boyutta tanınan bir yerel mutfak klasığıdır. Tarihi zenginliği ve coğrafi konumunun getirdiği malzeme çeşitliliği, Gaziantep Mutfağı'nın birçok özgün yemek çeşidini içermesini sağlamıştır. Malzemelerin seçimindeki titizlik, hazırlama ve pişirmede gösterilen beceri, yemeklerin yapımında kullanılan değişik tat ve renkteki baharatlar, salçalar ve soslar; Gaziantep yemeklerini şöhrete kavuşturan unsurlardan bazılarıdır.

Gaziantep Mutfağı'nın lezzetinin sırrı, yörede doğal şartlarda üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin zengin aroması ile malzeme çeşitliliğinde saklıdır. Yemeklerde kullanılan baharatlar oldukça çeşitlidir. Salçalı yemekler, yoğurtlu yemekler, kebablar, çorbalar ve tatlıların tümünde farklı baharatların kullanılması mutfağa ayrı bir zenginlik katmıştır.

Kullanılan ekşilerin çeşitliliği de Gaziantep Mutfağı'nı farklı kılan bir özelliktir. Limonun yanı sıra çeşitli meyve ve bitkilerden çıkarılan ekşilerin her birinin farklı yemeklerde kullanılması yöre mutfağına özgüdür. Taze ya da kuru sarımsağın hemen her yemekte bolca kullanılması da bir başka lezzet sırrıdır. Öyle ki sadece sarımsak ve soğandan yapılan zengin yemekler bulunmaktadır.

Baklava

Firik Pilavı

Lahmacun

Gaziantep Mutfağı'nın bir özelliği de bizzat ev halkı tarafından işlenen birbirinden farklı ve tamamen doğal malzemelerin yemeklerde yoğun olarak kullanılmasıdır. İlkbaharda alınan peynirin salamura edilmesi, pilav ve dolmalarda kullanılacak bulgurun bizzat üretilmesi, kışın enerji verecek, tahinle birleşerek lezzet kaynağı olacak pekmez ve diğer şire ürünlerinin üretilmesi, salça çıkarılması, koyun etinden kavurma yapılması, turşu basılması, sofraların baş tacı dolmaların yapıldığı sebzelerin kurutulması, nar, sumak, koruk ekşilerinin kaynatılması... Tüm bu ürün ve malzemeler; evin hanımı tarafından yönetilen, ev ahalisi, komşular ve akrabaların katılımlarıyla imece usulü gerçekleştirilen hummalı faaliyetler sonucu hazırlanır.

Gaziantep Mutfağı'nın lezzet sırrı, bu malzemelerin yüzlerce yıldan bu yana en doğal şekilde üretilerek yemeklerde kullanılmasıdır. Her ne kadar Gaziantep Mutfağı'nın başoyuncuları kadınlarsa da özellikle pazar günleri yapılan etli yemekler, kebablar ve kadayın hazırlanmasının, bir hafta boyunca yoğrulan ev halkı ve kadınlara bir şükran ifadesi olarak tamamen erkeklere ait olması da bir başka ilginç Antep geleneğidir.

Gen merkezi Güneydoğu Anadolu Bölgesi olan renk, tat ve lezzet olarak en kaliteli Gaziantep'te yetiştirilen Antep fıstığı da Gaziantep Mutfağı'nın eşsiz tatlılarının lezzet kaynağıdır.

Baklava çeşitleri başta olmak üzere, kadayıf, katmer, fıstık ezmesi, helva, kurabiye, çeşitli pasta ve keklerde lezzet verici; ayrıca içli köfte, iç pilav, zeytinyağlı dolma gibi bazı yemeklerde yardımcı malzeme olarak kullanılan Antep fıstığı Gaziantep Mutfağı ve gerezlerin vazgeçilmezidir.

Türk mutfağında "Tatlıların Padişahı" olarak nitelendirilen baklava ve çeşitleri Antep Mutfağı'nın dünyaya armağan ettiği bir lezzet klasiğidir. Baklava, aslında tüm dünyada yüzyıllardan bu yana benzerleri yapılmasına rağmen, bölgede yetişen malzemelerin Antepli mahir ustaların ellerinde şekillenmesi sonucu lezzeti doruğa ulaşan özel bir tatlıdır. Bölgede yetişen sert buğdaydan yapılmış un, boz Antep fıstığı ile özel sadeyağ, yufkanın arkası rahatlıkla görünebilecek şekilde ince açılması ve taş fırında pişirilmesi, Gaziantep baklavasının dünyanın en lezzetli tatlısı yapan püf noktalarıdır. Havuç dilimi, dolama, şöbiyet, kare dilim, sarma, bülbülyuvası; aynı malzemelerle yapılmasına rağmen her biri apayrı lezzet kaynağı olan baklava çeşitleridir.

Gaziantep'te düzenlenen yemek davetleri de yöreye özgün izler taşır. Gaziantep Mutfağı'nda özel günler için hazırlanan yemeklerin yapımı günlük yemeklere oranla daha zahmetlidir. Özel günler genel yapıda var olan konukseverliğin çok net görülebildiği ortamları oluştururlar. Belirli zamanlara özgü yemeklerin hazırlanmasında komşu ve akrabalar arasındaki dayanışma devreye girer.

Nişan, düğün, sünnet, vefat, dini bayramlar, Ramazan ayı gibi gündelik yaşamdan daha farklı anlamların yüklendiği özel günlerde yemeklerin farklılaştığı; sofraların hane halkı iştiraki ile daha özenle ve bol çeşitle hazırlandığı gözlenmektedir.

Gaziantep'li damak tadına o kadar düşkündür ki mutfakla, yemekle ilintili birçok deyim üreterek günlük hayatta kullanmış ve cümlelerle anlatılamayacak ifadeleri birkaç kelimeyle özetlemiştir. Gonca Tokuz, "Gaziantep Mutfak Kültürü" başlıklı yazısında, Gaziantep'in zengin mutfağının özelliklerini örnekleriyle anlatmış, ayrıca söz konusu deyimlerden yerinde örnekler vermiştir. (Sayfa 317)

b- Antep Ağzı:

Gaziantep'in eski çağlardan bu yana çeşitli uygarlıkların konakladığı, bir yerleşim bölgesi olması, şehrin zengin bir kültürel birikime sahip olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda son derece çağdaş bir kent olan Gaziantep, çağdaşlaşırken kültür ve geleneklerini yitirmemiş, yeniye alışırken eski değerlerini kaybetmemeye özen göstermiştir. Gaziantep'in kendine özgü kültürünü devamlı koruyarak muhafaza etmesi, halkının kültür ve değerlerinin köklü olduğunun bir göstergesidir.

Sanılanın aksine Arapça'dan fazlaca etkilenmeyen Gaziantep ağzı yüzyıllardan bu yana sadece Türkçe konuşan yöre halkının kendine has üslupla geliştirdiği orijinal söyleyişlerden biridir. Gaziantep'li ünlü dil bilgini Ömer Asım Aksoy, fonetik bakımdan Gaziantep ağzı ile İstanbul ağzı arasındaki farkları şu şekilde açıklamaktadır:

1. Alfabemizdeki harflerle gösterilemeyen sesler vardır.
2. Genel dil fonemleri birçok değişimlere uğrar.
3. Bazen bir sesli (vokal) yerine başka bir sesli kullanılır.
4. Bazen bir sessiz (konson) yerine başka bir sessiz kullanılır.
5. Bazı sessizler sertleşir.
6. Bazen sert sessizler yumuşar.
7. Bazen bir sessiz iki katlanır.
8. Bazen fonemler yer değiştirirler.
9. Bazen fazla bir fonem bulunur.
10. Bazen fonemler düşer.
11. Bazen düşen fonemler yerinde uzun sesler meydana gelir.
12. Bazen birkaç değişime birlikte olur.
13. «Y» fonemi kendisinden evvel ve sonraki bazı sesleri değiştirir.
14. Birkaç türlü söylenen kelimeler vardır.
15. Büyük ses uyumu daha çok kökleşmiştir.
16. Küçük ses uyumu daha çok kökleşmiştir.
17. Vurguda bazı özelliklere rastlanır.
18. Bir kurala bağlanmayacak kadar dağınmış fonetik değişimler vardır.

Seslerde Değişmeler:

Gaziantep telaffuzu, her zaman İstanbul telaffuzuna aykırı değildir. Fakat bu ağızda, alfabemizdeki harflerle gösterilen bütün seslerin değişmeye uğradığına dair örnekler bulunur. Seslerden bir kısmı, Gaziantep telaffuzunda daha çok değişmeye uğrar. Bazı seslerde ise bu değişim daha az olur.

- a- Bayat: boyat
- b- Bahane: mahana
- c- Kurcalamak: kurdalamak
- ç- Çorak: şorak
- d- Dut ağacı: tut ağacı
- e- Yemek: yimek
- f- Ufak: uvak
- g- Gırtlak: hırtlak
- ğ- Değil: del
- h- Hıyar: hıyar
- ı- Sıpa: sıpa
- i- Çim: çem
- j- Jandarma: cenderme
- k- Kar: gar
- l- Lezzet: nezzet
- m- Komşu: koşu
- n- Nem: lem
- o- Kova: kuva
- ö- Çözmek: çezmek
- p- Paytak: maytak
- r- Kerpeten: kelpeten
- s- Sikke: zigge
- ş- Şalgam: çelem
- t- Tırmalamak: cımalamak
- u- Dokunmak: dohanmak
- ü- Küfe: kufa
- v- Oklava: oklağa
- y- Tüy: tıv
- z- Yüzük: yüssük

İsimler:

Gaziantep`te başka bölgelerde pek rastlanmayan yerli bazı şahıs adları vardır.

Erkek şahıs adlarından örnekler: Bozan, Höğgeş, Höggülü, Şıhlı, Ballı, Duran, Hanifi, Muslu, Nahsen, Apo, Abdo, Halaf, Memik...

Kadın adlarından örnekler: Penbe, Habba, Yumma, Güldene, Hamma, Hamha, Beşire, Döne, Döndü...

Gaziantep ağzının özellikleri:

Buğün Gaziantep ağzında kullanılan aslen Arapça olan kelimelerin birçoğu Türkçe'nin ses özelliklerine uydurulmuştur:

Ayvaz = ahraz	Sağlam = gayim
Galiba = elam	Cimri = mıhrız
Yapışkan = dıbık	Merdiven = süllüm

Arapça sözcüklerden bir kısmı büyük ünlü uyumuna uydurulmuştur:

İvaz = ayvaz	Emanet = amanat
Zalim = zalım	İnat = aynat
Dükkeân = düven	Cahil = cahal
Âfet = afat	Kale = kala
Refik = rafık	

Yöremizde Farsça sözcükler de vardır:

Deşti = susuz tarla	Mıh = çivi
Horanta = ev efradı (halkı)	Suhra = angarya
Teşt = büyük leğen	

Farsça kelimelerin de bir kısmı büyük ünlü uyumuna uydurulmuştur:

Ateş = ataş	Bahane = mahana
Berber = barabar	Kâkül = kekil
Zira = zere	Avare = avara

Gaziantep yöresinde 'ayın' sesi kullanılır:

Ambar, acele, ayak, asker, acep, amele

Ünlülerin bir kısmı uzun ünlü olarak kullanılır. Bu uzun ünlüler g'nin düşmesine neden olmuştur:

Boğaz = ba(a)z	Soğuk = so(o)k
İşığa = ışa(a)	

Geniz n'si vardır:

Bunalmak - bun(nğ)almak	Donmak - don(nğ)mak
Beniz - ben(nğ)iz	

Yöremizde kelime başındaki 'b', p'ye dönmüştür:

Bakla = pakla	Bıçak = pıçak
---------------	---------------

Kelime içinde bazı c'ler ç'ye dönmüştür:

Yalançı = yalançı	kalaycı = kalaycı	yolcu = yolcu
-------------------	-------------------	---------------

Kelime başındaki k'ler g olmuştur:

Kaba = gaba   kan = gan   kuzu = guzu
Kalın = galın   kuyu = guyu   Kuduz = guduz

İlimizde 'ki' bağlacı yerine 'kine' bağlacı kullanılır:

Sen gelmelisin kine o da getsin (gitsin).

'Ne kadar' yerine 'neçe' zarfı kullanılır:

O benden neçe so(o)na geldi.

'Neden' yerine 'ne has' kullanılır:

Bu pazar ne has gelmedi(i)z? (Neden gelmediniz, hayrola?)

c- Gaziantep Adetleri:

1- Evlilik:

Binlerce yıldır bölgede yaşayan toplulukların inançları ve yaşam tarzlarının şekillendiği Gaziantep adetleri arasında düğün adetlerinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Evlenme, Gaziantep yöresinde kutsal olarak kabul edilir ve evliliğin her aşamasında gelenek ve inançlara göre hareket edilir.

Oğlunu evlendirmek isteyen annelerin "Düğün Gezme" adı verilen gelin adayı arama süreci, evliliğin ilk aşamasıdır. Düğün gezenler, tanıdık dost ve akrabalarından olası gelin adaylarının bilgilerini aldıktan sonra kızların ailelerinin geçmişini araştırırlar. Damat adayının ailesi tarafından geçer not alan ailelerin kızlarına kaynana gözüyle bakılması, kızın ailesi ile evlilik isteğinin paylaşılması amacıyla kız evleri damadın yakınları tarafından ziyaret edilir. Kızın beğenilmesi halinde konu ailelerin erkeklerine yansıtılır ve evlilik süreci başlar.

Evliliğin önemli aşamalarından nişan takmaya Gaziantep yöresinde "Beklik Takma" denir. Bunun için öncelikle kız evi tarafından istenen ve erkek evi tarafından alınması gereken giyecek ve süs eşyaları satın alınır. Bir kat elbiselik kumaş, ayakkabı, çanta, iç çamaşırının yer aldığı eşyalara "Beklik Karaltısı" denilir. Nişanın takılacağı gün, erkek evi tarafından kız evine nişanda yenilecek yiyecek ve özellikle tathıl yolları.

Evlilik öncesi ve sırasında yerine getirilen ritüeller şu şekildedir:

Yatak Biçme: Evlenecek çiftin kullanacakları yün yatağın yıkanıp yorgan haline getirilmesine denir. Her iki tarafın akrabalarının katıldığı yatak biçme, yemeklerin yenildiği, oyunların oynandığı bir şenlik havasında geçer.

Çeyiz Hazırlama: Evlenecek kızın hazırlamakla yükümlü olduğu çeyiz, Gaziantep adetleri arasında önemli yer tutar. Kız evindeki çeyizin oğlan evi tarafından alınarak yaşayacakları eve götürülmesi eğlenceli bir törenle yapılır. Gelin adayının çeyizinin yer aldığı sandığın üzerine erkek kardeşi veya başka bir yakınının oturması ve damadın babasının bahşiş vererek bu engeli kaldırması adettendir.

Kına Gecesi: Gerdek gecesinden bir gün önce yapılan kutlamadır. Kız evi ile oğlan evinde ayrı ayrı yapılan söz konusu törenlerde damat ile gelin, arkadaş ve akrabaları ile eğlenirler. Daha sonra damadın evinden hareket eden kafile gelin evine gelir ve gelin ile damat başta olmak üzere, dileyenlerin ellerine kına yakılır. Törenin her aşamasında yüzyıllardan beri alışılan maniler söylenir, oyunlar oynanır.

Düğün: Düğün günü kız tarafı "Gelinci" adı verilen özel bir düğün yapar. Gelinci, aynı zamanda kızın kendi ailesi ile bekâr olarak yediği son yemektir. Damat ise arkadaşları tarafından yatı namazına götürülür. Düğün günü oğlan evi tarafından "düğün yemeği" olarak nitelendirilen doğrama, kabaklama gibi sulu yemekler ve pilav yapılarak konuklara ikram edilir. Düğün esnasında sevk ve idareyi sağlayan tecrübeli kadınlara "Maşta" denir.

2- Sahre Geleneği:

Piknik yapmak amacıyla mesire alanlarına gidilmesine Gaziantep kültüründe "sahreye gitmek" denilir. Sahre, Arapça "kır, toprak alan" anlamına gelen Sahra kelimesinden türemiştir. Gaziantep halkı, açık havada bulunmayı, çeşitli yemekler eşliğinde sohbet edip eğlenmeyi sevdiği için sahreye gitmek önemli bir gelenek olarak şehir kültürüne yerleşmiştir.

Sahreye gitmek amacıyla nişanlanma, ilkbaharın gelişi, hidrellez, esnaf toplantıları gibi çeşitli fırsatlar yaratılmakta, ayrıca yazları genelde hafta sonları sahreye gidilerek değerlendirilmektedir. Antep Mutfağı'nın özgün çeşitlerinin özel olarak hazırlanarak davetli akraba ve arkadaşlara ikram edildiği sahreler genellikle akarsu kenarlarında gerçekleştirilir.

Gaziantep kültürünün ayrılmaz parçası sahrelerde yerine getirilen adetler arasında; kaymak batırma, köfte yoğurma, kebab pişirme, sarma-dolma yapma, hedik pişirme gibi özel yemekler yenilmesi, olgunlaşan meyvelerin toplanması, türküler ve oyunlarla eğlenilmesi sayılabilir.

Hızır ve İlyas peygamberlerin yeryüzüne inerek dolaştıkları ve dilekleri gerçekleştirdikleri gün olarak bilinen Hidrellez de Gaziantep'te özellikle kadınların önem verdikleri geleneklerdendir. Hidrellez'de kadınların kendi aralarında yaptıkları organizasyonla pikniğe gidilir. Özel yemeklerin pişirilip yenildiği Hidrellezin en önemli anı, herhangi bir dileği olanların dileklerini bir kâğıda yazarak akarsuya (genellikle Alleben) atmalarıdır. Böylece dileklerinin yerine geleceğine inanan halk, bu sayede kışın bitişi ve baharın gelişini de kutlar.

3- Gaziantep Halk Müziği:

Her Anadolu şehri gibi Gaziantep'te de halkın sinasından doğan müzik her dönemde insanların duygularına tercüman olmuştur. Türkülerinin çok renkli ve çeşitli olması, müzikle bağdaştırılan sözlerin eşsiz bir değer taşıması, Gaziantep'i bu alanda şanslı kılmıştır. Özellikle Barak kültürünün zenginliği yöre müziğine önemli katkı yapmıştır. Barak Türkmenleri, Orta Asya'dan 11. yüzyılda İran'ın Horasan bölgesine, buradan da 16. yüzyılda Anadolu'ya göç edip yerleşen Türk boyudur. Barak Ovası adı verilen Gaziantep'in Nizip, Oğuzeli ve Karkamış ilçelerini kapsayan bölgede yerleşik bulunan Baraklılar zengin bir Türkçe hazinesi ve deyişine sahiptir. Halkın göçleri esnasında yaşadıkları, şiirlere ve dolayısıyla türkülere kaynaklık etmiştir.

Kahramanlık türküleri, hikâyeli âşık türküleri, ağıtlar, göç ve iskân türküleri, oyun türküleri, kırık hava, uzun hava yörede yüzyıllardan beri söylenegelen eserlerin çeşitleridir.

Öğretim görevlisi Ali Dağıstan'ın "Gaziantep Yöresi Türk Halk Müziği Kültürü" başlıklı yazısında tüm zenginliğiyle yörenin zengin halk müziği anlatılmaktadır. (Sayfa 297) Günümüzde pek çok Antep türküsü ülkesinin her bölgesinde yaygın olarak söylenmektedir. Makam ve usule bağlı müzik türü Gaziantep'te 16. yüzyıldan itibaren icra edilmektedir. Özellikle Cumhuriyet Döneminde kurulan müzik toplulukları, Halkevleri bünyesinde yapılan çalışmalar ve müzik dernekleri klasik Türk Müziği icra ederek bu alanda başarılı örnekler ortaya koymuştur.

Halk Oyunları

4- Gaziantep Halkoyunları:

Halk oyunları, halkın yaşayış ve inanışlarının bir yansıması olduğu gibi, kültürü oluşturan önemli bir parçadır. İnsanların yaşam biçimleri, inançları, değerleri, duygu ve düşüncelerini; hareketler serisine çevirerek, ritim eşliğinde, anonim üretimlerle yaygınlaştırıp, bireysel veya toplu olarak beden diliyle anlatma biçimi olarak nitelendirilen halk oyunları Gaziantep kültüründe önemli yer tutar. Düğünler, törenler, karşılama ve uğurlamalar ve her türlü eğlencede sergilenen halk oyunları oynayanlarla izleyenler arasında baş kurar. Yörede geniş yer bulan halk oyunları; kaynakları, türleri, kültürel dokudaki yeri açısından ele alınarak öğretim görevlisi Yılmaz Kılıç tarafından "Gaziantep Kültüründe Halk Oyunları" başlıklı yazıda açıklanmıştır. (Sayfa 259)

5- Gaziantep Masalları:

Halk edebiyatımızın en önemli türlerinden olan masallar, Gaziantep kültüründe de önemli yer tutar. Olağanüstü olayları konu alan, tekerlemeleriyle dinleyenleri düşündürerek eğlendiren masallar bu özelliğiyle geçmişte halkın en önemli eğlence aracı olmuştur. Özellikle uzun kış gecelerinin eğlencesi olan masal anlatma geleneği; birçok masalı ezbere bilen masalci nine veya dedelerin çocukları başlarına toplayarak hem boş zamanı değerlendirme, hem de onları eğitime yöntemleri haline gelmiştir. Nesilden nesile geçen masal anlatma geleneği günümüzde giderek azalmaktadır.

Halk Oyunları

El Sanatları

El Sanatları

El sanatları, üretildikleri çağa tanıklık eden belgeler, kültürün ayrılmaz öğeleri, geleceğe ışık tutan, geçmişle bağlar kurulmasını sağlayan değerlerdir. Gaziantep'in geleneksel el sanatları da halkın Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla, kendi öz değerlerini birleştirerek oluşturduğu zengin bir mozaiktir. Gaziantep el sanatları alanında da oldukça zengin bir potansiyele sahiptir.

Bakırcılık, Sedef Kakmacılığı, Kutnu Dokumacılığı, Aba Dokumacılığı, Yemenicilik, Antep İşi El İşlemeleri, Gümüş İşlemeciliği, Antep Kilim Dokumacılığı, Küpçülük, Kuyumculuk, Semercilik, Zurnacılık ve Müzik Aletleri yapımı Gaziantep'te yaşayan somut kültür varlıklarıdır.

1- BAKIR İŞLEMECİLİĞİ

Anadolu'da en çok kullanılan maden olma özelliği taşıyan bakırın Gaziantep'te işlenmesinin özelliği, yekpare olarak imal edilmesi, yani lehim ya da benzeri bir yolla birleştirme işlemi uygulanmamasıdır.

Mutfakta kullanılan gereçler başta olmak üzere ev ve süs eşyası olarak kullanılan el işleme bakır mamullerinin işlenmesinde çakma ve çizme diye bilinen basit işleme yönteminin dışında; sadece ilimizde yapılan bir başka yöntem daha vardır. Bir çekiç ve çelik kalemle işleme yapılan bu yöntemde bir tek parçanın işlenmesi haftalarca hatta aylarca sürmektedir. Bu nedenle Gaziantep'te işlenen bakır eşyalar büyük beğeni toplamaktadır. Şehirde üretilen bakır eşyalara; sahan, tas, kazan, masere kazanı, seferiye tası, satıl, sini, paşa mangalı, ibrik, cezve, vazo, semaver, teşt, tarak kabı, kil leğeni şeklinde yöreye has isimler vermiştir:

Bakırcılık

Sedefçilik

2- SEDEF KAKMACILIĞI

Sedef, bazı deniz hayvanlarının kabuklarında bulunan fosforlu beyaz renkteki parlıtlı bir maddedir. Sedef kakma ise, sedefin tellerin yardımıyla ceviz ağacına çeşitli biçimlerde uygulanarak göz alıcı eşyaların üretilmesi sanatıdır. Sedef işlemeciliğiyle uğraşan sanat erbabına "sedefkâr" adı verilir.

Yüzyıllardan beri bilinen sedef, zamanın tekniği ve milletlerin sanat anlayışına göre şekil almıştır. 15. yüzyıldan sonra Osmanlılar Döneminde Türk-İslam Sanatı'nın etkisinde şekillenen sedef, sayısız geometrik desen birleşimiyle gelişimini sürdürmüştür. Kıvrılma, dallanma, ana veya yardımcı bağlarla bağlanma, birbirini kesme ve düğümleme gibi tekniklerle üretilen sedef kakmalarda geometrik şekiller, çiçek desenleri ve ayrıca doğadan esinlenen motifler de yerini alır.

Gaziantep'te aktif şekilde çalışan yaklaşık elli sedef atölyesi bu sanatın en değerli örneklerini üreterek turizme zenginlik, il ve ülke ekonomisine ise katkı sağlamaktadır.

3- KUTNUCULUK

Kutnu Türkiye'de yalnızca Gaziantep'te dokunan ipekli bir dokuma türüdür. Zarafet, gösteriş ve estetik ifade eden kutnu kumaşların hammaddeleri ipek ve pamuk ipliğidir.

Geçmiş çok eskilere dayanan kutnu; dünyada basma sanatı yok iken, ipeğin çeşitli boyalara defalarca batırılması ile kendisine has renk ve motifler verilerek elde edilmiştir. Kutnu, Türkiye'nin pek çok bölgesinde yöresel giysilerin yapımında kullanılırken; turistik amaçlı olarak da çanta, terlik ve çeşitli aksesuarlarla beraber perdelik kumaş olarak da kullanılır.

Mecidiye, hindiye, zencirli, kemha, darıcı, sedefli, mekkavi, kürdiye, cütari, rehvançoğlu, kırkalem, sultan, Osmaniye, mehtap, mercan, sedyeli, çiçekli olmak üzere altmıştan fazla çeşidi olan kutnunun hâkim rengi sarıdır. Altın rengindeki sarı, kumaşa renk vermekle kalmaz, doğal bir parlaklık sağlar. Kırmızı, mor, yeşil, bordo, pembe, mavi ve siyah renklerin de tercih edildiği kumaş, eskisi kadar olmasa da kimi yörelerde halen giysi olarak kullanılmaktadır.

Önceleri Halep, Hama ve Humus'ta üretilip Anadolu pazarlarına sunulan kutnu kumaşlar daha sonra Gaziantep merkezinde, ilçelerinde ve köylerinde de üretilmeye başlanmıştır. Kutnu, üretme süreci zahmeti ağır bir kumaş türüdür. Geleneğin kaybolmaya yüz tuttuğu Anadolu'da yerel giysilere karşı azalan ilgi, kutnu dokumacı sayısını da azaltmaktadır.

Kutnuculuk

4- ABA DOKUMACILIĞI:

Aba, geçmişte deve, öktüz ve at tüyünden, keçi kılından ve koyunyününden dokunan özel bir kumaştan yapılan erkek giysisidir. Kolsuz bir giysi türü olan ve dize kadar uzanan abanın önü ve arkası da kapalıdır. Baştan ve kollardan geçirilmek suretiyle giyilir.

Günümüzde suni boyalarla ve polyester ipliklerle dokunarak üretilen abalar; geçmişte toprak, mor boya, ceviz kabuğu, ceviz kökü, heylangoz yaprağı, sumak yaprağı, meyve, kızılıcı otu gibi kök boyalarla boyanmıştır.

Abalar, yörelere göre, Humus Abası, Maraş Abası, Urfa Abası, yerli aba (boz aba, kırmızı aba, lacivert aba, siyah aba) gibi adlar alırken; boyuna, desenine ve malzemesine göre de sırmalı aba (tahtalı aba, sandıklı aba, zincirli aba, kandilli aba, kurbağalı aba), kıl aba, siyah aba, çuha aba, uzun boy aba, kısa boy aba şeklinde isimlendirilirdi.

Boyaların, kullanılan iplerin, dokunan desenlerin giyen kişinin toplumsal statüsüyle ilgili bir dili bulunmaktaydı. Varlıklı insanlar için ipek ve çuhadan seçkin motiflerle dokunurken, sıradan halkın giydiği abalar daha az motifli ve daha kaba dokunurdu.

Aba Dokumacılığı

5- YEMENİCİLİK:

Modern ayakkabıların üretilmesinden önce Gaziantep yöresinde doğal malzemelerle imal edilen yerel ayakkabılara yemeni ismi verilir. Farklı hayvanların derisinden özenle imal edilen yemenilerin alt tabanı manda ya da sığır derisinden, yüzü keçi, iç astarı koyun, iç tabanı sığır ve keçi, kenarı oğlak derisinden yapılır.

Ökçesiz olarak tersinden dikilen ve yüzü çevrilerek kalıba konulan, etrafı düzgün bir biçimde kesildikten sonra kalıptan çıkarılarak kenarları dikilen yemenileri üreten ve sayıları giderek azalan ustalara "köşger" adı verilir.

Yemencilik

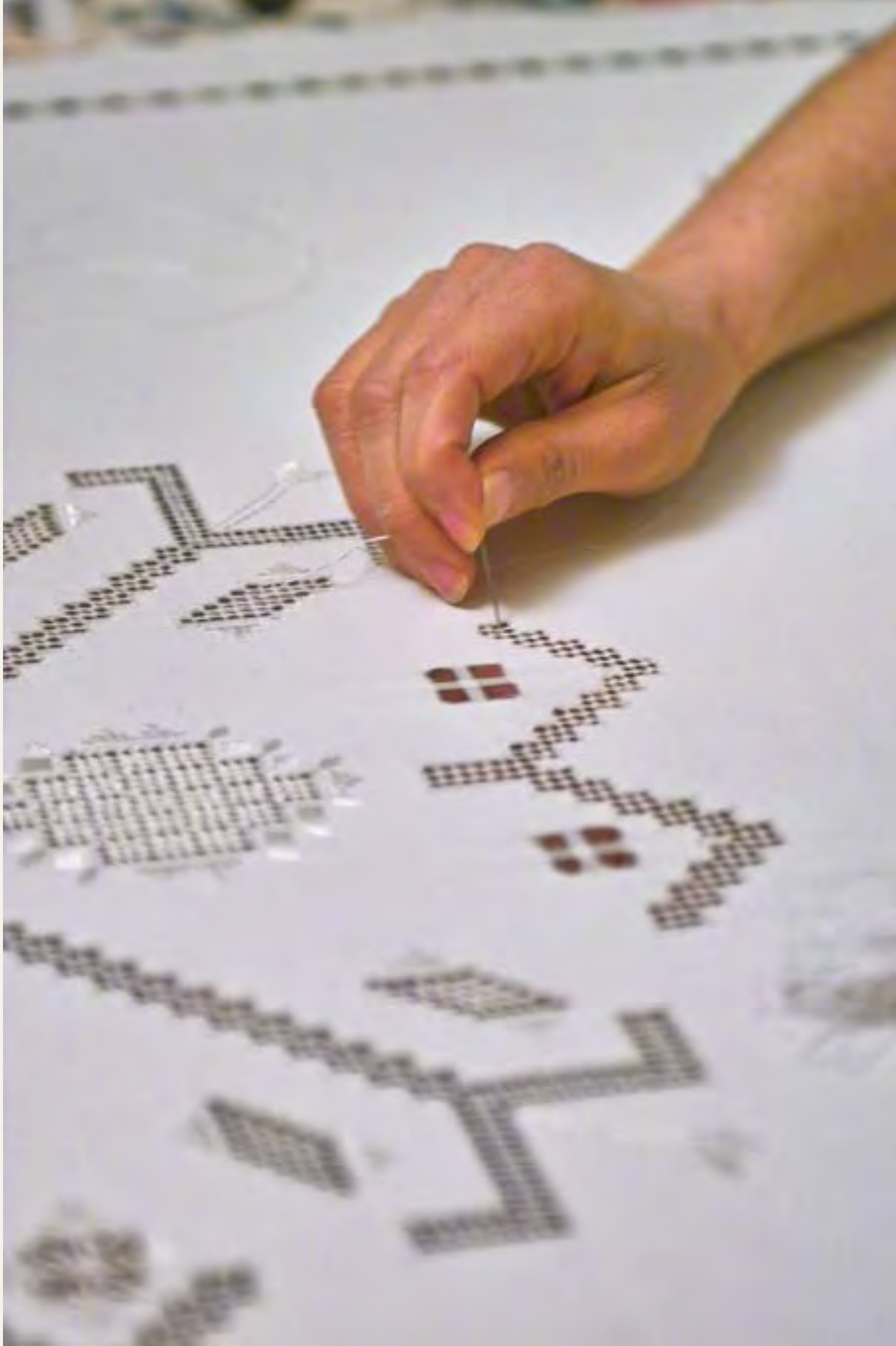

Yemencilik

Nasır ve mantar oluşumunu, parmak arası pişiklerini önleyen, yapıldığı derinin gözenekleri dolayısıyla teri dışarı atarak ayak kokusunu da önleyen yemeniler, kullanımı açısından da oldukça rahattır. Sadece ayak sağlığını değil vücudun tümünü koruyan bir yapıya sahiptir. Yemeninin üst tabanı ile alt tabanı arasındaki kil, vücuttaki elektriği toprağa verir ve insan vücudunu rahatlatır.

Merkup, Annubi, Metelik, Hasbe, Vastani, Zegender, Ges, Lorba, Uzger, Zelber, Halebî gibi renklerine, büyüklüklerine ve şekillerine göre isimler alan yemenilerin imalatı yörede halen devam etmektedir.

Antep İşi El İşlemesi

6- ANTEP İŞİ EL İŞLEMESİ

Antep işi genellikle Bursa keteni, Rize bezi, Panama keteni, birman, demor, çuval, saten gibi kumaşlar üzerine susma ve ajur adı verilen iki nakış tekniğiyle işlenen emeğin yoğun olduğu, zarif bir el sanatıdır. Susma işlemeyi, ajur iplikleri keserek çekmeyi ifade eder. Yapım tekniğinde iplikleri sayılarak ve belli motif özellikleri dikkate alınıp kumaşın en ve boy ipliklerinin kesilerek çeşitli ajurların işlenmesi ve motif kenarlarının susmalarla zenginleştirilmesi esastır.

Antep işinde ajurlar yapılmadan önce hesap işi antikası ya da sarma yapılarak ipliklerin atması engellenir. Ajur özelliğine göre fon, bir kes bir bırak, iki kes bir bırak şeklinde hazırlanabilir. Antep işi tekniğinde desen sayılarak kumaşa geçirilir. Deseni kumaşa geçirme çok önemlidir ve işlemin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Eğer desen kumaşa geçirilirken hata yapılırsa, fonun kesiminde telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğabilir.

İplikleri kesilerek hazırlanan fonlar "çitime" veya "badem ajuru" tekniğiyle yapılır. Fonların isimleri şunlardır:

- 1- Mercimek ajuru
- 2- Örümcek ajuru
- 3- Kartopu ajuru
- 4- Cığerdeldi
- 5- Cemelyan ajuru

Ajur dışında kalan kısımlar çeşitli susmalar ile süslenir. Desenler genellikle sayarak kumaşa geçirilir. Antep işi giyim süslemeleri, dekoratif türünler, oda ve yatak takımları gibi pek çok türünde kullanılır. Beyaz işi nakışlar grubunda sayılan Antep işi, Anadolu'nun pek çok yöresindeki genç kızların çeyiz sandığındaki en nadide parçalardan biridir.

Yakın döneme kadar Gaziantep'te her evde ve her genç kızın çeyizinde Antep işi bulunması vazgeçilmez bir gelenektir.

7- KİLİMCİLİK

Diğer Anadolu kilimlerinden dokunduğu tezgâh, şekil, dokunuş biçimleri ve nakışları yönünden farklı olan Antep kilimciliğinin yörede hangi tarihte başladığı ve hangi aşamalardan geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. Gaziantep'in günümüzde makine halısı üretiminde dünya birinciliğine ulaşmasında şehrin kilimcilik sayesinde sahip olduğu altyapı ve bilgi birikiminin rolü büyüktür.

Antep kilimlerinin hammaddesi öküz, deve ve at tüyü, koyunyünü ve keçi kıldır. Siyah, felhani, mavi, yeşil boya, cehre sarısı, ceviz kabuğu, cevizi boz, soğan kabuğu, sumak yaprağı Antep kilimlerinde kullanılan ilkel boyalardan birkaçıdır. Günümüzde akrilik iplikten yapılan kilimler de bulunmaktadır.

Genelde 69 santimetre eninde 260 santimetre boyunda dokunan Antep kilimlerinde kullanılan motifler şunlardır:

- 1- Çizgi, nokta ve daireden ibaret olan motifler,
- 2- Sembolik motifler,
- 3- İdografik (grafik sembol) bir manası olan motifler (dağ, ev, taht, asa vb.),
- 4- Hayvan motifleri,
- 5- Geometrik motifler,
- 6- Çiçek, yaprak gibi bitki motifleri.

Yörede yapılan araştırmalar sonucunda kilimin el tezgâhlarında imal edildiği ve bu iş kolunun çok canlı olduğu devirlerde Gaziantep'te 7000 civarında el tezgâhının faaliyette olduğu, 1960'larda bu sayının 100-150'ye düştüğü saptanmıştır. Motorlu dokuma tezgâhlarının kullanılmaya başlanması Antep kilimlerine olan talebi azaltmış ve tezgâhlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Antep kilimleri günümüzde, genel olarak köylerde kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kadınlarca dokunmaktadır. Ayrıca Halk Eğitim Merkezleri tarafından çeşitli kurslar açılarak kilimciliğin yaygınlaştırılması çalışmaları yapılmaktadır. Antep Kilimlerinin bilinen çeşitleri şunlardır; baklava dilimi, habbap (nalın) ayağı, kuşkanadı, zincir göbek, dirsek göbek, pençe göbek, çarkifelek, parmak göbek, atom göbek.

Kilimcilik

8- GÜMÜŞ İŞLEMECİLİĞİ:

Karkamış, Dülük ve Zeugma Antik Kentleri ile höyüklerden çıkartılan gümüşler, gümüş işçiliğinin ve kullanımının yörede eskiden bu yana yaygın olduğunu göstermektedir. Gümüş işlemeciliği ve kullanımı İslamiyet'in Anadolu'ya yayılması ile daha da gelişmiş ve çeşitlilik göstermiştir.

Yüzük, küpe, kolye, kemer, hamaylı, Kuran-ı Kerim kabı, takunya işlemleri, tespih püskülü, tabanca kabzası işlemesi, kılıç ve kama sapı işlemeciliği, Osmanlı Döneminden sonra Gaziantep'te de gelişmiştir. Gaziantep'te gümüş işçiliği, ellinin üzerindeki atölyede devam ettirilmektedir.

Gümüşçülük

9- KÜPÇÜLÜK:

Gaziantep'te küpçülüğün başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak çevrede bulunan çeşitli ören yerlerinde yapılan arkeolojik kazılardan, M.Ö. 6000-7000 yıllarında (Neolitik Dönem) yörede seramikçiliğin olduğu anlaşılmaktadır. Yine yörede yapılan kazılarda M.Ö. 3000-1100 yıllarında (Tunç Çağı) topraktan yapılan kaplara bol miktarda rastlanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde de bu tür malzemelerin yapıldığını gösterir parçalara rastlanmıştır. Kısacası insanların yöremizde yaygın olarak yaşamaya başladığı günlerden itibaren il çevresinde topraktan çeşitli eşyaların yapılıp kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Günümüzden 50-100 yıl kadar önce şehir çevresinde bulunan mağaralarda küp yapılan birçok atölyenin, atölyelerde çalışan ustaların ve işçilerin olduğu bilinmektedir. Eski dönemlerde toprak eşyalar; kap, kazan, tencere, kupa, küp ve benzeri saklama, pişirme ve servis kapları, diğer kullanımlar için çiçek saksısı, boru, tuğla, çatı örtüleri ve bunlara benzeyen malzemeler olarak üretilmiştir. Turizmin gelişmesi ile birlikte bu işi yapan ustalar teknolojilerini de geliştirerek turistik hatıra eşyası ve şehirlerde park ve bahçelerde kullanılan saksı üretimini yapmaya başlamıştır.

Küp yapımı, birkaç çeşit killi toprak ve silisin karıştırılıp mayalandırılmasıyla başlar. Mayalı çamur, çark adı verilen makinelerde şekillendirilir. Biraz kuruması için güneşsiz ve rüzgârsız yerde bekletilir. Az kuruyan parçaların üzerinde tıraşlama ve temizlenmesi yapıldıktan sonra çizgileri çekilir. Desenler çizilecek ve başka şekiller verilecekse bu işlemlerde yapılarak yeniden kurumaya bırakılır. Kurutma işlemi güneşli ve rüzgârlı bir alanda yapılırsa yapılan işlerin renklerinde ve formlarında bozukluklar ve çatlaklar olur.

Kurutulan parçalar; pişirme fırınlarına, aralarından havanın dolaşımını engellemeyecek şekilde yerleştirilir ve ısı yavaş yavaş artırılarak 900 ile 1000 derece arasında 9-10 saat pişirilir. Bu sürenin sonunda fırın söndürülür ve soğuması için beklenilir.

Soğuyan fırından çıkarılan parçalar su kabı, çiçek saksısı ve benzeri amaçlar için kullanılacaksa kullanıma hazırdır. Şayet sırlı küp yapılacak ise fırınlanıp soğutulmuş parçalar kurşun esaslı sütyen sırla kaplanır ve yeniden fırınlanarak soğuması beklenir.

Gaziantep'in
Kronolojik
Tarihi

GAZİANTEP'İN KRONOLOJİK TARİHİ

GAZİANTEP'İN KRONOLOJİK TARİHİ

(En Eski Çağlardan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar)
Yrd. Doç. Dr. Rifat ERGEÇ²

GAZİANTEP'İN TARİHİ COĞRAFYASI

Gaziantep, Anadolu Yaylası'nın güneyde Suriye düzlüklerine doğru alçalmaya başladığı bir konumda yer almaktadır. Doğu sınırını çizen Fırat Nehri üzerindeki önce Zeugma ve sonra da Birecik geçitleri ile batısını sınırlayan Amanos Dağlarındaki geçitler, bölgenin doğu ve batısını kültür ve ticaret bakımından zengin ülkelerle bağlar. Aynı zamanda sivil göçler ve askerî faaliyetler yönünden de bölgenin savunmasında kapı görevi yapmışlardır. Kuzeydeki dağ geçitleri vasıtasıyla İç Anadolu'daki ülkelerle de ilişkiler yürütülmüştür. Bölgenin en savunmasız ve dışa açık kesimi güneydir. Hiçbir doğal engel olmaksızın Suriye ve gerisindeki Mısır ve Mezopotamya ülkelerine ulaşmak kabil olduğu gibi oradaki devletlerin de aynı yoldan bölgeye ulaşmaları mümkündür. Ayrıca, ticaret ve askerî-sivil ulaşım açısından Fırat Nehri her zaman önemli bir unsur olmuştur. Gaziantep bölgesinin tarihinde bu doğal geçitler ve yollar her zaman hayati önem arz etmiştir. Mesela, 1919-1921'de de önce İngilizler ve sonra da Fransızlar savunmasız güney yollarından gelmiş ve gitmişlerdir. Günümüzde Gaziantep'in kara ulaşımı ve ticareti yine bu güzergâhlardan yapılmakta ve ekonomisinde çok önemli yer tutmaktadır.

M.Ö. 600.000-10.000 PALEOLİTİK (YONTMA TAŞ DEVRİ) - Genel

İnsanla birlikte başlayan uygarlık sürecinin en önemli kısmını kültürel gelişim oluşturmaktadır. Bu dönemlerin en uzun olanı, aynı zamanda buzul çağlarının kültürel anlamdaki karşılığı da teşkil eden "Prehistorik / Tarihöncesi Dönemdir. İnsanlığın ortaya çıkışından başlayarak, M.Ö. yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar süren bu çağda çay taşı, çakmak taşı, hayvan kemikleri ve ağaç dalları gibi doğal maddelerden yapılan ilk aletlerin kullanılmaya başlandığı ve insanların mağara, kaya sığınağı gibi yerlerde "büyük gruplar"/"kalabalık aileler" biçiminde yaşadıkları bilinmektedir. Paleolitik Devir insanı, besinini avcılık ve toplayıcılık yoluyla sağlamakta fakat kendisi besin üretememekteydi. Bu haliyle tam bir tüketici durumunda idi. Ateş, bu çağda bulunmuş ve çiğ yenemeyen besinler pişirilmeye başlanmış, protein alınmasının zekâ gelişimine de etki ettiği öne sürülmüştür. Ateş ayrıca ısınma ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için de çok işe yaramıştır. Mağara ve kaya sığınaklarının duvarlarına çizilen resimler yine bu çağın belirgin özelliklerindedir. Paleolitik; Alt, Orta ve Üst olmak üzere üç alt döneme ayrılmaktadır.

Jeolojik olarak Eosen kireç taşı (kalker) esaslı bir altyapıya sahip olan Gaziantep bölgesinde bu özellikten dolayı birçok yerde mağaralar meydana gelmiştir. Kalker oluşumlarının içinde ise doğal olarak çakmak taşı yumruları yer almaktadır. Çakmak taşının kendine has kırılma özelliğinin insanoğlu tarafından keşfedilmesi, bu yumruların çeşitli vurma teknikleriyle el baltası, bıçak, satır, kesici, kıyıcı, delici, kazıyıcı, silah olarak mızrak uçları gibi çok çeşitli mekanik aletlerin yapılmasına imkân vermiştir. Bunlar ise, insanların avcılık, toplayıcılık, derleyicilik, ev, atölye ve gündelik işleri için hayati malzemeler olarak önem kazanmış, bunlara bağlı olarak iş bölümü ve sonrasında meslekler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Anadolu'da insan elinden çıkmış en eski çakmak taşı aletlerden bir bölümü de Fırat Havzası'nda Nızıp/Birecik bölgesinde, Dülük Köyü'nde ve Sakçağözü civarında ele geçmiştir. Orta Acheullean tipinde olan bu taş aletler, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunanlara kıyasla günümüzden 600 bin yıl öncelere kadar giden bir geçmişe sahiptirler. Günümüzden yaklaşık 12 bin yıl öncelere kadar devam eden bu dönemin çeşitli evrelerine ait taş alet buluntuları, şehir merkezi de dâhil olmak üzere Gaziantep ilinin çeşitli yerlerindeki aşağıda önemlilerinin isimleri verilen 34 merkezde ele geçmiştir.

Paleolitik Çağ, tüm evreleriyle yukarıda sayılan merkezlerde 73 katmanda saptanmış, Dülük Mağaraları, Turlu Höyük ve Sakçağözü açık alan yerleşmelerinde prehistorik kazılar yapılmıştır.

¹ Bu metinde geçen; Ayntab/Ayıntab/Ayıntap, 12. yüzyıl'da şehrin olduğu sıradaki ismi ve sonraki söylenişidir. Gaziayntab, gazilik unvanını aldıktan sonraki söylenişidir. Gaziantep, günümüzdeki söyleniş olup, hem ili, hem de merkezi ifade etmektedir. Gaziantep Bölgesi, (Bölge) deyimi, tüm dönemler için coğrafi tanımlama anlamındadır.

² Arkeolog. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Dülük Antik Kenti

M.Ö. 600 BİN - 40 BİN ALT VE ORTA PALEOLİTİK DEVİR

Eski Taş Çağı da denilen bu dönemin ilk evrelerini oluşturan Alt Paleolitik Devir ile onun devamı olan Orta Paleolitik Devir yaşantı yerleri, çakmak taşı yataklarının işletilmesine bağlı olarak kısa veya uzun süreli yerleşilen yerlerdir. Diğerleri açık alan atölyeleri tarzında iken Dülük Köyü'nde hem çok kaliteli çakmak taşının elde edilmesi ve hem de barınmaya müsait bir mağaranın bulunması, burada daha uzun süre yaşanılmasına ve taş alet yapımında yeni tekniklerin keşfedilmesine yol açmıştır. Bunlara "Dülük Tarzı" anlamında "Dolikien aletler" tanımlaması yapılmıştır.

Sakçagözü civarı ve Nizip bölgesindeki açık alan yerleşmeleri ile Dülük Köyü'ndeki Şarklı Mağara'da barınan ve buradaki kaliteli çakmak taşından çeşitli mekanik aletler yapan insanlar Gaziantep bölgesinin ilk sakinleridir.

Dülük

Antik Taş Ocağı - Dülük Köyü

Dülük Kilise

M.Ö. 40.000 - 10.000 ÜST PALEOLİTİK DÖNEM

İnsanlar, Gaziantep merkez ve yakın çevresindeki elverişli alanlara yerleşmişler, giderek geliştirdikleri teknolojileriyle çakmak taşından geniş kullanım alanı olan aletler üretmişlerdir. Aletler küçülmüş, incelmış, daha hassas işler için kullanılmıştır. Silâh olarak kullanılacak olan çakmak taşı aletler, ok uçları, bıçaklar, satırlar, mızrak uçları gibi çeşitlenerek gelişmişlerdir. Bu aletlerin bulunmasıyla yeri tespit edilen 13 yerleşim alanı, Biçme Mağarası, Dülük Büyük Mağara, Dülük Sığınağı, Haral, Harnoba, Kafir Dağı, Karaburun, SAK 14, SAK Mağaraları, Şarklı Mağara, Tilbeşar 1, Topraklı Mevkii ve Zıramba'dır.

M.Ö. 10.000 - 5500 NEOLİTİK DEVİR - Genel

Yaklaşık olarak M.Ö. 10.000 civarında buzul çağlarının sona ermesiyle birlikte iklimin ısınması, yerleşim ve üretimin müsait hale gelmesiyle sonuçlanmış ve insanlık tarihinde bir dönüm noktası gerçekleşmiştir.

M.Ö. 10.000-5500 yılları arasında yaşanan Neolitik, yani Yeni Taş Çağında insanlar köyler kurarak yerleşik hayata başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da üretim başlamış, meslekler, sosyal hayat, hukuk gibi günümüz hayat tarzının ilk örnekleri ortaya çıkmıştır.

Buzul Çağlarının sona ermesiyle iklim yüzölçümüzdakine yakın bir hal almıştır. Torosların güneyi-Doğu Akdeniz Kıyı Bandı-Zagros Dağları'nın çevrelediği ve Dicle-Fırat nehirlerinin kenarlarında yoğunlaşan "Bereketli Hilâl" denilen sulak bölgede ilk çiftçi toplumlar ortaya çıkmış ve ilk medeniyetler burada görülmüştür. Gaziantep bölgesi de Bereketli Hilâl ülkesinin hemen kuzey-batı köşesinde yer almakla buradaki gelişmelerden nasibini almıştır. Kazı alanlarında tespiti oldukça zor ve alt tabakalarda kaldığı için birçok neolitik yerleşim yerine henüz ulaşılamamış, ancak Sakçagözü bölgesi'ndeki birkaç yerde, Nizip ve Karkamış civarında tespit edilmiş, buralarda arkeolojik araştırma ve kazılar yapılmıştır. Bu döneme ait buluntular Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir.

Sakçagözü'nde ve Yunus Köyü'nde yapılan arkeolojik kazılarda M.Ö. 7800 tarihine kadar inen çanak-çömlek öncesi, Turlu Höyük'te ise M.Ö. 6400'e tarihlenen çanak çömlekli neolitik tespit edilmiştir. Neolitik Devir bu özellikleriyle, insanlık tarihinde üretimin, yerleşik hayatın, sosyal düzenin ve medeniyetin başladığı, "devrim" niteliğinde bir dönem olarak tanımlanır.

M.Ö. 5500-3000 KALKOLİTİK ÇAĞ - Genel

M.Ö. 5.500-3.000 yılları arasında yaşanan Kalkolitik (Bakır-Taş) Devir, insanların madeni keşfettikleri ve ilk olarak bakır elde ederek az sayıda da olsa dövme tekniği ile taş aletlerin yanı sıra bakır aletler de yaptıkları bir dönemdir. Bu dönemde ayrıca, toplumlarda devlet fikri doğmuş, siyasi ve idari teşkilatlar kurulmaya başlanmıştır. Gaziantep İli'ne dağılmış vaziyette Kalkolitik Çağ yerleşmelerine 19 merkezde rastlanmıştır, Tıl Başar, Yunus, Horum, Karkamış, Şaraga, Yarıntepe, Sakçagözü ve Gedikli höyüklerinde arkeolojik kazı ve araştırmalar yapılmıştır. Bu kazılar sonucunda, Anadolu'da ilk kez küp mezar geleneğine Karkamış'ta rastlanmıştır. Mevcut ölü gömme geleneklerine göre yenilikler içeren bu tarz âdetler yeni halklarla izah edilir. Bu çağın sonlarında Gaziantep bölgesinin en az birkaç defa, yeni değişiklikler ortaya koyacak kadar güçlü kültürlerle sahip halklar tarafından iskânâ tabi tutulduğunu söylemek mümkündür. Coba höyük, Sakçagözü, Tıl Başar, Horum, Karkamış, Şaraga, Yarıntepe, ve Gedikli Höyük adıyla bilinen yerleşim yerleri, Kalkolitik Dönemi temsil etmektedir.

Höyük Nedir?

Tarih öncesi köyleri/kentleri, yaşamaya elverişli yerlerde, su kenarı, yol üzeri, orman yanı, av bölgelerinin yakını gibi yerlerde kuruluyordu. Genellikle kerpiçten (güneşte kurutulmuş çamur tuğla) yapılan ve üzeri toprak dam olan bu dayanıksız evlerden oluşan köyler ve kasabalar, olası yangın, istila, baskın, deprem gibi sebeplerle yıkılıp yıkılınca, devrilen kerpiç duvarlar ve çöken toprak dam ile bunların arasında kalan insan, hayvan ve eşya kalıntılarında geriye bir toprak yığıntısı kalıyordu. Yaşamaya elverişli bir yer olduğu için aynı yerde bu yığıntının üzerine birçok defa yıkılıp yapılan köylerin kalıntısı giderek birikmiş ve yükselmiştir. İşte bu toprak yığıntısı görünümündeki köy kalıntılarında, "höyük" adı verilmektedir. Höyüklerde birkaç bin yıllık çanak-çömlek, çürümeyen taş-kemik-boynuz aletler, iskelet kalıntıları, kerpiç esaslı mimari kalıntılar gibi birikimler vardır ve ancak bilim adamları tarafından tekniğine uygun şekilde arkeolojik kazıları yapılırsa katmanları ortaya çıkarılabilir ve doğru bilgiler alınabilir. Höyük kazıları daha çok orada yaşamış olan toplumun yeme-içme-beslenme-sağlık-genetik-giyinme-doğum/ölüm âdetleri-sosyal yapıları-dinleri-ibadet biçimleri-dilleri-sanatları-zekâ düzeyleri-teknolojileri-kan gurupları-salgın hastalıklar vb. bilimsel amaçlar çerçevesinde yapılır. Türkçe "Höyük" veya "Hüyük" olarak adlandırılan bu eski kent kalıntısı tepeciklere Arapça'da "tel" denilmekte olup, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bundan bozularak "til" veya "tıl" diye adlandırılmaktadır. Bazen de doğrudan "tepe" olarak anılır.

M.Ö. 3000 TUNÇ ÇAĞLARI ve Tarihî Devirler - Genel

İnsanlık tarihinde M.Ö. 3000-1200 yılları arasındaki dönem Tunç Çağları adıyla anılır. Bu dönemde insanlar, bakırın yanı sıra diğer madenleri de keşfetmişler, bunları eritecek ve alaşım yapacak teknolojiye ulaşmışlar ve Tunç/Bronz denilen bakır-arsenik ve bakır-kalay alaşımını elde etmişlerdir. Bu yeni madde hem çok sert hem de paslanıp çürümeyen bir alaşımdır. Bu çağda, silahlar, yemek takımları, müzik aletleri, heykelcikler, süs eşyaları, mühürler gibi kullanılan her şey tunçtan yapılmış olduğu için çağa adı verilmiştir. Üç bölüme ayrılan Tunç Çağının Orta Tunç Çağı Döneminde, M.Ö. 1800 yıllarında Anadolu'da yazı kullanılmaya başlandığı için artık Tarihî Çağlara girilmiştir. Tunç Çağının özelliği, şehir devletlerinin kurulmuş olması, ticaretin komşu ülkeler boyutuna ulaşması ve maden, kereste gibi doğal kaynaklar için savaşların başlamasıdır. Gaziantep'te sayısı birkaç yüze varan höyüklerin hemen hepsi Tunç Çağı yerleşimleri içermektedirler. Bu çağ Gaziantep bölgesinde çok parlak yaşanmıştır, çünkü o sırada büyük devletlerin kurulduğu Mezopotamya/Suriye ile Anadolu arasındaki doğal yol geçitlerinin üzerindedir. Bu çağın ortaları ve sonrası, Suriye'ye göre Anadolu'nun her alanda geliştiği, ilerlediği ve zenginleştiği bir dönemdir. Bu kültür değişimlerinin hepsini Gaziantep ilinde saptanmış ve araştırılmış olan 20 merkezde bulmak mümkündür. Birecik Barajı Nekropolü, Coba, Merkez, Gedikli, Horum, Karahasan, Kırışkal, Şaraga, Tıl Başar, Tilmen, Yarıntepe ve Zincirli höyüklerinde arkeolojik kazı ve araştırmalar yapılmış olup, buluntuları Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu dönemin ölü gömme âdetlerinde iki yenilik göze çarpmaktadır. Anadolu'da ilk ölü yakma (kremasyon) geleneğine ilişkin veriler Gedikli Karahöyük'te bulunmuştur. Dolmenler ise megalitik yani büyük taş blok yapıtlardır. Yavuzeli İlçesi dağlık kesiminde rastlanan dolmenler sadece bu bölgede görülmekte ve jeolojik yapının sağladığı imkânlarla tabaka halinde çıkarılmaya müsait kalker blokların birbirine çatılmasıyla oluşturulan basit, fakat anıtsal görünümler içeren mezar odalarıdır. Ölü gömmedeki bu değişiklikler de, bölgeye göç eden yeni halklarla izah edilmektedir.

Dolmen Mezarı

Tilmen Höyük'te yapılan kazılarda Geç Kalkolitik'ten Demir Çağına kadar geçen dönemin buluntularına rastlanmıştır. Burası, M.Ö. 2. bin yılın ilk yarısına tarihlenen Orta Tunç Çağında, önemli bir krallık olan Halpa (Halep)'ya bağlı, yerel bir krallığın merkeziydi. Bu dönemden bir saray ve şehir surları günümüze kadar gelebilmiştir. İslahiye bölgesindeki Eski Tunç Çağı yerleşmelerinin kendine has portakal renkli parlak cilalı çanak çömlekleri ve yüksek çift kulplu kadehleri Çukurova Bölgesi üzerinden Batı Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Buradaki arkeolojik çalışmalar tekrardan başlamıştır.

Anadolu'daki büyük höyüklerden birisi olan Tıl Başar Höyüğü, Kalkolitik Çağdan (M.Ö. 4. bin yılın sonu) Orta Tunç Çağına kadar devamlı iskân görmüş olup, sahip olduğu birikimle oldukça yüksek bir kültür seviyesi gösterir. Yerleşim yerinin; Orta Tunç Çağının sonlarında terk edildiği ve Orta Çağ'da yeniden yerleşildiği anlaşılmaktadır. Höyük ve çevresindeki ilk yerleşim olan en alttaki Eski Tunç Çağı yerleşmesi çok geniş bir alanı kapsamakta olup, M.Ö. 3000-2850 yıllarını işaret etmektedir. Bu tarihten sonra M.Ö. 2600 yıllarında görülen ilk büyük yerleşim ise, Eski Tunç Çağının planlı kentleşme örneği ile Orta Tunç Çağı yerleşmeleridir.

M.S. 12-13. yüzyıla tarihlenen Orta Çağ yerleşimi sırasında sur ile korunan şehir unsurlarının yanı sıra, anıtsal yapılar özellikle tepe kısmına, höyüğün üzerine yapılmıştır. Tarih öncesi dönemlerden sonra klasik çağlarda da, eteklerinde kurulmuş olan ve Abarara adıyla anılan antik kentte yerleşim devam etmiştir. Burası, 11. yüzyılda Haçlı Seferleri sırasında, yollara ve kavşaklara hâkim, yüksek bir tepe durumunda olduğundan yeniden önem kazanmış, höyüğün çevresinde oluşan kent, bir sur ile çevrilmiş ve höyüğün üzerine de bir kale yapılmıştır.

M.Ö. 2. bin yıl

M.Ö. 1750 HITİT DÖNEMİ ve GAZİANTEP'İN TARİHİ ÇAĞLARI - Genel

Gaziantep bölgesi, Anadolu'da yazı kullanılmadan hemen önce Asurlu tüccarların Orta Anadolu Bölgesiyle yaptıkları kervan ticareti güzergâhının tali yollarından birinin üzerinde bulunmaktaydı. Fırat'ı aşan yol, bölgeyi kat ettikten sonra Kahramanmaraş üzerinden Kayseri bölgesine ulaşmaktaydı ki, hem bu yol ve hem de Çukurova üzerinden Gülek Boğazı ve Osmaniye Kanlıgeçit'ten gelen diğer bir yol, Hitit İmparatorluğu boyunca Gaziantep bölgesi üzerinden Suriye'ye sürekli olarak yapılan seferlerin güzergâhını oluşturmuştur.

M.Ö. 1750-1200 Hitit İmparatorluğu

Günümüzden 3850 yıl önce Orta Anadolu'da kurulan Hitit Devleti, güneydeki büyük devletlerden korunmak için Kuzey Suriye Bölgesi'nin kontrol edilmesi gerektiğini kavramış ve bunun için sürekli seferler yapmış, hemen her seferinde de Gaziantep bölgesinden geçmiştir. İlk kez I. Hattuşili ardından da I. Murşili bölgeyi zaptetmiş ve Halep'teki Yamhad Krallığı'nı ele geçirmiştir. Buraların Fırat-Akdeniz kervan yolunu kontrol etme üstünlüğünden dolayı ekonomik yönden de büyük önemi vardı. M.Ö. 1295 yılında Kadeş Savaşı'nı kazanan Muvattalli ve M.Ö. 1280 yılında barışı imzalayan III. Hattuşili'nin yolu hep Gaziantep bölgesinden geçmiştir. Aslında burası, Mezopotamya ve Suriye ile Anadolu arasında gidip gelen tüm orduların geçiş güzergâhıdır. Bu döneme ait mimari kalıntılara kazısı yapılan Tilmen Höyük ve Karkamış ile bazı höyüklerde rastlanmakta, diğer küçük buluntular ise Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir.

M.Ö. 1200-800 Geç Hitit Şehir Krallıkları Dönemi - Genel

Hitit İmparatorluğu'nun, 3200 yıl öncelerde yaşanan Ege göçleri sonucunda yıkılması üzerine Anadolu'nun güney-güneydoğusunda sayıları 10 civarında küçük devletçikler kurulmuş ve yaklaşık 400-500 yıl kadar yaşamışlardır ki, bunlara Geç Hitit Şehir Devletleri ismi verilmiştir. Bunlardan dört adedi bugünkü Gaziantep İli içinde yer almaktadır. Bunlar Karkamış, Kummuş, Sakçağöz ve Sam'al krallıklarıdır. Bütün Önasya'yı harap eden ve Hitit İmparatorluğu'nu da yıkan Ege Göçleri sonrasında Suriye'deki Aramî kabileleri günümüzden 3000-2900 yıl önce şehirlere ve kültür merkezlerine göç ederek yerleşmişler ve sonuçta etnik bakımdan karma bir halk ve Hitit-Hurri-Asur-Aramî karışımı önemli bir kültür ortaya çıkmıştır. Bu kabilelerden Bit Gabbar Kabilesi Gaziantep bölgesine, Bit Agusi kabilesi ise biraz daha kuzey kesime göç ederek yerleşmişlerdi. Bu sentez kültürün çeşitli yollarla batıya taşınması sonucunda Ege havzasında Yunan kültürü yeni bir karışım yaratarak medeniyette zirveye çıkmıştır. Hitit ve Geç Hitit Döneminin Gaziantep bölgesindeki en önemli varlığı Dülükbaşa Tepesi'nde bulunduğu bilinen Fırtına Tanrısı Teşup'un tapınağı ve kutsal alanıdır. Teşup inancı yüzyıllar boyu varlığını sürdürmüştü ve klasik çağlardaki antik dinleri etkilemiştir. Diğer bir önemli olay ise, 8000 yıl öncelardan Çatalhöyük'ten beri devam edegelen Karkamış'ın Ana Tanrıça Kubaba'sı bu dönemde tüm Anadolu'da ibadet görmeye başlamış, Frigler'i etkilemiş, Yunanistan'a "Kybele" adıyla geçerek tapınım görmüştür. Simge heykeli bir rahipler heyeti tarafından törenlerle "Magna Mater" (Büyük Ana) adıyla Roma'ya taşınarak Panteon'daki yerini almış ve Roma dinini etkilemiştir.

Yesemek Heykel Atölyesi:

İslahiye ilçesinin 25 kilometre güney-doğusunda, aynı isimle anılan köyde yer almaktadır. Kara Tepe diye anılan ve bazalt/dolomit içeren bir tepenin üzerindeki taş ocağı ile yamaçlarına yerleşmiş bir açık hava heykel atölyesidir. Hitit İmparatorluğu Döneminde M.Ö. 2. bin yılın sonlarında faaliyete başlamış ve Geç Hitit Dönemi boyunca M.Ö. 700 yıllarına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu yıllarda Asurlular buraları zapt edince atölyenin de faaliyeti sona ermiştir. Bu bölgede taş ocağından çıkarılan bazalt bloklar kızaklarla aşağılara indirilmekte ve alınmış siparişe göre heykeller taslak olarak işlenmekteydi. İşçiliği tam olarak bitirilmeden yarım bırakılmasının sebebi, konulacağı yere taşınırken zarar görmemesi içindir. Tapınak, saray, şehir kapısı gibi önemli binaların duvarlarına yarıya kadar gömülen blokların işi bittikten sonra ustalar taslak heykellerin ince işçiliklerini tamamlamaktaydılar. İşçi ve ustaları Hurri kökenli yerli halk idi. Halen, Yesemek Açık Hava Müzesi'nde 300'den fazla oturan, ayakta duran, kanatlı ve kapı aslanı tarzında aslanlar, birkaç tipte sfenksler ve ikili-üçlü dağ tanrısı kabartmalarını görmek mümkündür.

Karkamış'ın kültür tarihi M.Ö. 5. bin yıllara kadar gitmekte ve bu dönemde Anadolu'daki ilk küp mezarlara burada rastlanmaktadır. M.Ö. 3. bin yılda kuzey Mezopotamya Bölgesi'nde oldukça güçlü bir siyasi merkezdir. Hitit İmparatorluğu Döneminde stratejik bir sınır yerleşmesi ve Hitit veldihtarların eğitildiği şehirdir. M.Ö. 1. bin yılda Geç Hitit Krallıkları Döneminde, siyasi ve kültürel özellikler taşıyan önemli bir şehir devletidir.

Yesemek Heykel Atölyesi

M.Ö. 1650-1600

Eski Hitit Devleti Döneminde, kuzey Suriye'deki Hitit etki alanı için, bölge sürekli olarak kontrol altında tutulmuş, Hitit Kralı I. Hattuşili, Halpa (Halep) Krallığı'na karşı bir sefere çıkmış ve Gaziantep Bölgesi'ni Hitit egemenliğine dâhil etmiştir.

M.Ö. 1600-1550

I. Hattuşili, Fırat- Akdeniz kervan yolunu kontrol altında tutabilmek için tekrar bölgeye gelmiş ve Hitit egemenliğini güçlendirmiştir. Toros geçitleri ve Kilikya üzerinden geçerek Tel-Açana'yı yakıp yıkmış, Karkamış'a kadar olan bölgeyi yeniden Hitit hâkimiyetine almıştır. Sonraki kral I. Murşili de, o sırada elden çıkmış olan Halpa'yi zapt etmiş ve yakın çevresini tekrar ele geçirmiştir.

M.Ö. 1550-1500

I. Murşili döneminde, Dülük tamamıyla Hitit egemenliğindedir. Hitit ülkesine akınlara başlayan Mezopotamya kavimlerine karşı burasının askerî bir üs haline getirildiği tahmin edilmektedir. Sonraki Kral Hantili döneminde Dülük civarı Hurri kavimlerin egemenliği altına girmiştir.

M.Ö. 1400-1350

Mezopotamya ile Anadolu ve Mısır yollarının kavşak noktasında bulunması Karkamış'ın önemini artırmaktaydı. I. Şuppiluliuma Mitanni Devleti ile olan mücadelesinde kuzey Suriye bölgesini zapt ettikten sonra Hurri egemenlik alanında bulunan Karkamış kentini de sekiz günlük kuşatmadan sonra zapt etmiştir.

M.Ö. 13. Yüzyıl ve 12. Yüzyıl Başları

İslâhiye ilçesi Yesemek Köyü'nde bulunan taş ocağı ve heykel atölyesi, Hititlerin eline geçmiş ve işletilmiştir. Günümüzde, burada birçok kültürün izlerini taşıyan heykeller bir arada bulunmaktadır. Yesemek'te, 350 civarında yarı işlenmiş bazalt heykel taslağı çıkarılmış ve günümüzde açık hava müzesi olarak düzenlenmiştir. Deniz kavimleri göçü sonucunda Hitit İmparatorluğu ile Mitanni Devleti yıkılmış ve bölge Asur hâkimiyetine geçmiştir. Yesemek taş ocağı ve heykel atölyesindeki rutin çalışmalar durmuş, sonra Asur Devleti tarafından işletilmiştir.

M.Ö. 12-11./6 Yüzyıl Demir Çağları - Genel

Anadolu'da Kargaşa Dönemi: Ege göçlerinden dolayı tüm Anadolu'da bir kargaşa dönemi yaşanır. Bu kargaşa etkisini yitirdikten sonra özellikle Güneydoğu Anadolu'da Fırat ile Akdeniz arasında küçük şehir devletleri kurulmuştur. Bunların dört tanesi bugünkü Gaziantep ilinde yer almaktadır (Karkamış-Kummuh-Sakçagözü-Sam'al Zincirli/Fevzipaşa). Silahlar artık demirden üretildiği için, bu çağa adını vermiş, demir silahlara sahip olanlar, olmayanlara karşı belirgin bir üstünlük sağlamışlardır.

M.Ö. 1100

Asur Kralı I. Tiglatpılaşer'in Karkamış'ı almasıyla Gaziantep bölgesi de Asur Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Bu döneme ait Asur çivi yazılı bir mektupta "ki-li-zi" kenti ifadesi geçmekte olup, bugünkü Kilis olduğu şüphelidir.

M.Ö. 1. binyıl

M.Ö. 900

Geç Hitit Krallıkları Döneminde Karkamış, hâlâ önemli bir kentti. 19. yüzyıl başlarında arkeolog Sir Leonard Wooley ve İngiliz casusu diye bilinen yardımcısı T. E. Lawrence ile burada British Museum için arkeolojik kazılar yapmışlar ve antik kent hakkında önemli bilgiler vermişlerdir.

Karkamış: Eski çağlarda Karkamış, Anadolu'yu Mezopotamya ve Mısır'a bağlayan yolların kavşağında ve Fırat Nehri kenarında çok önemli bir mevkiye sahipti. Bu sebeple hemen her zaman önemli olaylara, istilalara ve tahriplere sahne olmuştur. Höyükte yapılan araştırmalardan ilk yerleşimin Neolitik Döneme kadar gittiği anlaşılmıştır. Akdeniz ile Mezopotamya arasındaki Kuzey Suriye yol şebekesinin elde tutulması zorunluluğu sebebiyle, M.Ö. 2. bin yılın ortalarından itibaren Hititlerin gözü devamlı üzerinde olmuş, bu yüzden Asur ve Babil ile çekişmeler yaşanmıştır. Hitit İmparatorluğu Döneminde Karkamış çok önemli bir mevkiye sahipti. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda şehzadelerin eğitilmeleri için Manisa veya Trabzon'a gönderilmeleri gibi, Hitit Prensleri de eğitilmek ve gelecekteki krallığa hazırlanmaları için Karkamış'a gönderilirdi. Bunda, güneydeki potansiyel düşmanlarının iyi tanınması kaygısının da rol oynadığını belirtmek gerekir. M.Ö. 12. yüzyılda Geç Hitit şehir devletlerinden birisi de burada kurulmuş, fakat o sırada çok kuvvetli olan Asur Devleti'nin sürekli istilalarına ve tahribine maruz kalmış, sonunda da Asur Devleti'ne katılmıştır. Kente belirli bir kutsallık atfedilmiş ve bir dönem Hitit veliaht prensleri burada eğitilmiştir.

Yapılan kazılar sonucunda; tarih öncesi dönemlerin ardından Hitit İmparatorluk ve Geç Hitit Dönemlerine ait yoğun bir yerleşim bulunduğu saptanmıştır. Höyük üzerinde yer alan kale, aşağı ve yukarı şehirler olmak üzere üç ana bölümden oluşan Karkamış'da, idari binalar ile tapınaklar şehrin merkezini oluşturmaktaydı. Anıtsal cüsseli yapılar, Anadolu-Mezopotamya tarzında ve askerî, idari ve dini konular içeren kabartmalarla süslü büyük taş blokların üzerinde yükselen kalın duvarlara sahiptirler. Halen Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan bu taş bloklar üzerinde, geçit törenindeki Hitit askerlerini, insanüstü karışık yaratıkları, av ve savaş sahneleri ile tanrıça Kubaba'ya ait kabartmaları görmek mümkündür.

M.Ö. 875

Gaziantep bölgesi bir kere daha Asur egemenliğine girmiştir. Bu dönemde, Yesemek'teki heykel ustaları devlet anıtlarının yapımı için Asur ülkesine götürüldüğünden taş ocağı ve heykel atölyesi çalışmamış ve Yesemek Höyüğü kazılarında da anlaşıldığı üzere bölge sakinleri burayı terk etmişlerdir.

M.Ö. 9. Yüzyıl

Geç Hitit Dönemi krallıklarından birisi olan Sam'al Krallığı (Fevzipaşa Zincirli Köyü) önemli bir siyasi güç ve kültür merkezi haline gelmiştir. Sam'al kenti, dünyada bir benzeri daha olmayan tam daire biçiminde bir surla çevrilmiş olup, önemli anıtsal yapıları ve bölgesel sentez özellikleri taşıyan kabartma sanatı örnekleri günümüze kadar gelmiştir. Burada arkeolojik kazılar devam etmektedir.

M.Ö. 855 - M.S. 11-16. Yüzyıl

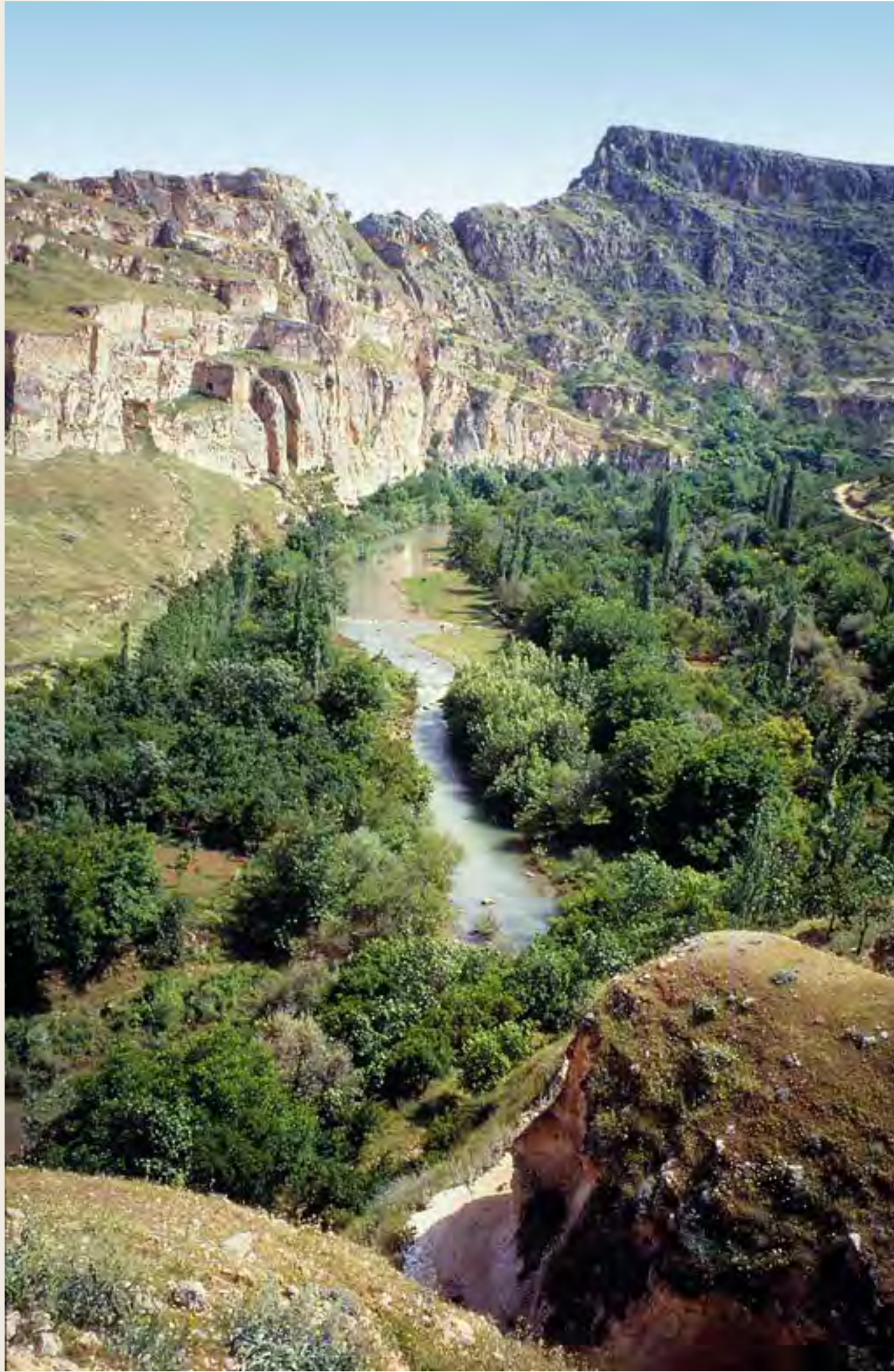
Rumkale:

Gaziantep merkezine 60 kilometre mesafede ve Merzimen Çayı'nın Fırat Nehri'ne karıştığı yerde yarımada görünümünde, dimdik kayalıklar üzerinde yer alan bir kale-şehirdir. Stratejik bir konumda olduğu için önemini hep korumuştur. Asur Çağından beri yerleşildiği, hatta burasının Asur Kralı III. Salmanassar tarafından M.Ö. 855'de zapt edildiği bildirilen "Şitamrat" olduğu, M.Ö. 9. yüzyıl sonlarında Geç Hitit Döneminde tahkim edildiği zannedilmektedir. Önceleri adı Hromgla iken bozulularak Rumkale denilmiştir. Orta Çağ'da Ermeniler "Hromklay", Süryaniler "Kala-Rhomate", Haçlılar ise "Ranculat" ismiyle anmışlar, 12. yüzyıl sonlarında Memlûkların eline geçince önce "Kal'at ar Rum", sonraları da "Kal'at el Müslimin" adı verilmiştir.

Rumkale

Fırat ve Merzimen'in kıyılarından itibaren yükselen eteklerdeki dış surdan, iç içe odalardan oluşan bir kapı geçidi ile kaleye girilmektedir. Sur bedeninin inşasında bazı kesimlerde kayalık yapının dik uçurumlar gösteren topografyasından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Halen mevcut taş yapılarda, en eski dönem olarak Geç Helenistik izler ile Roma Dönemi mimarisi algılanmaktadır. Ayaktaki mimarî kalıntılar ise, Geç Roma ve Orta Çağ karakteri taşımaktadır. Bunların en ilginç, geniş ve silindirik bir havalandırma kuyusu ile bu kuyunun kenarından helezonik bir yolla aşağı giden ve Fırat seviyesinin altına kadar inerek su ihtiyacını karşılayan sistemdir. 11. yüzyılda Urfa Haçlı Kontluğu Döneminde Rumkale'nin önemli bir merkez olduğu bilinmektedir. Havarilerden İoannes'in, burada bir süre inzivaya çekilerek İncil'i kopya ettiği ve sakladığı, daha sonra bulunan kopyaların Beyrut'a götürüldüğü söylenmektedir. 13. yüzyılda Yakubî Patriği II. İgnace imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Rumkale'de halen Aziz Narses Kilisesi, Barşavma Manastırı, Türk-İslâm Dönemine ait bazı yapılar ile harap vaziyette bir de mescit bulunmaktadır. İlk yapımından itibaren Fırat boyunca güvenliği için kullanılan kalede sivil öğelerden çok askerî karakterler hissedilmektedir. Samsat ile Rumkale arasındaki Fırat Vadisi, ilk kullanımının Prehistorik Dönemde olduğu şüphe götürmeyen mağaralarla doludur. Zaman zaman bir koridor izlenimi veren dik yamaçlarda halen de görülebilen mağaralar ise, Roma Döneminde mezar odaları olarak kayaya oyulmuş olan mekânlardır. Bunların birçoğu daha sonraları, özellikle de Haçlı seferleri sırasında Fırat boylarının korunması için araları açılıp geçitlerle yatay ve merdivenlerle dikey olarak birleştirilip savunma mekânları haline getirilmiştir.

1516 Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlılar'ın eline geçen Rumkale, Halep Eyaleti'nin Birecik Sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Ancak, bir serhat kalesi ve yerleşmesi konumunu kaybettiğinden stratejik önemi de kalmamıştır. Kaleşehir giderek küçülmüş ve 19. yüzyılda nüfusu 5-10 haneye kadar düşmüştür. Rumkale yerleşimi terk edilirken, iskân alanı Fırat'ın karşı sahiline nakledilmiş ve bu günkü Halfeti ilçesi oluşmuştur. 1926 yılına kadar Birecik'e bağlı bir nahiye konumunda olan Halfeti 1954 yılında ilçe haline getirilmiş olmasına rağmen Rumkale ismi uzun süre kullanılmıştır. Burada da yenileme çalışmaları devam etmektedir.

M.Ö. 724-725

Asur İmparatorluğu'nda bu tarihlerde bir duraklama dönemi yaşanmaya başlamış, Karkamış'ın da içinde bulunduğu Geç Hitit Prenslikleri için daha özgür bir ortam oluşmuştur. Bu yüzden Karkamış'ın ticari ve ekonomik gücü artmış, mimari ve güzel sanatlarda önemli gelişmeler kaydedilmiş, ana tanrıça Kubaba dini tüm Anadolu'ya yayılmıştır.

M.Ö. 744 -727

Urartu kralı II. Sarduri, Kummuh Ülkesi (Gaziantep / Kahramanmaraş/ Adıyaman) sınırında yer alan Halfeti yakınlarında Asurlulara yenilmiştir. Urartu Devleti, Doğu Anadolu'da kurulmuş, merkezi Tuşpa (Van) şehri olan bir krallıktır. Batı Akdeniz ticaretinde Asurlular'la rekabet etmek ve Geç Hitit krallıkları ile ilişki kurmak amacıyla buralara kadar gelmişlerdir.

M.Ö. 612

Asurlular, Mezopotamya, Suriye, Mısır ve Anadolu'nun önemli bir kısmı ile İran'ın batısına hâkim olmuşlardı. İran'da yaşayan Medler ile İskitler birleşerek Asur Devleti'ni ortadan kaldırmışlardır. Böylece, Gaziantep bölgesinde Asur hâkimiyeti son bulmuştur.

M.Ö. 590

Günümüzdeki Adıyaman/Kahramanmaraş/Gaziantep illerinin oluşturduğu 1. Bin yıldaki Kummuh, (sonraki Kommagene) ülkesi tümüyle, Asurlulardan boğalan yerleri devralan İranlı Med Hanedanı'nın hâkimiyetine girmiştir.

M.Ö. 550 Geç Asur-Med-Pers Dönemi

Bu dönem, günümüzden 3000 yıl öncelerine dayanan, Asur Devleti'nin imparatorluk haline geldikten sonra Anadolu'nun özellikle güney kesimine ve Geç Hitit şehir devletlerine hâkim olduğu dönem ile Asur Devleti'ni yıldıktan sonra onun yerine geçen İran'daki Med Devleti ve bir süre sonra da onların yerini alan ve Anadolu'yu ele geçirip Trakya'ya kadar giden Perslerin hâkimiyet dönemidir. Gerek Asurlular, gerek Medler ve özellikle de Persler Anadolu'ya hemen hiçbir kültürel etkiye bulunmamışlar, sadece sadakat ve vergilerin zamanında ödenmesini istemişler, bunun karşılığında da hiç kimseye karışmamışlardır. Bu dönem M.Ö. 330

yılına, Büyük İskender'in hâkimiyetine kadar devam etmiştir. Gaziantep bölgesi de Anadolu'nun özellikle batı bölgelerine nazaran eski önemini yitirdiğinden bu istila ve yabancı hâkimiyetlerden fazlaca etkilenmemiştir.

M.Ö. 330- 30 BÜYÜK İSKENDER İMPARATORLUĞU/ HELENİSTİK DEVİR

Helenistik Devir, Gaziantep bölgesinde M.Ö. 330-64 yılları arasında yaşanmıştır. Makedonyalı Büyük İskender, Anadolu'yu boydan boya geçerken yaptığı iki büyük savaşı da kazanmış ve ülkeyi Perslerden temizledikten sonra Mısır-Mezopotamya-İran-Afganistan ve Hindistan'ın batı kesimini fethederek dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuştu. Böylece eski dünyanın düzeni değişmiş, yeni yollar, güzergâhlar, liman şehirleri ve önemli yerlerde yeni şehirler kurulmuştur. Eski şehirlerin bazıları önemini kaybetmiş bazıları ise daha çok önem kazanarak gelişmiş, özellikle ticari alanda yeni olumlu gelişmeler ortaya çıkmıştır. İskender'i takiben Suriye'de kurulmuş olan Helenistik krallıklardan Seleukos Devleti'nin de hâkimiyeti altında kalan Gaziantep bölgesi, dönemin ortalarından sonra yeniden önem kazanan Zeugma şehri vasıtasıyla yeni yol güzergâhları avantajını iyi kullanmış, Nikopolis (İslahiye) ve Doliche şehirleri gelişimleri ve önemleri sebebiyle öne çıkmıştır. Özellikle Doliche Kenti, Teşup inancından beri devam eden dini özelliğini muhafaza etmiştir.

M.Ö. 333-306

Makedonya Kralı olan Büyük İskender (Aleksandros), Asya seferine çıkmış ve üç büyük savaş sonunda Persleri yenerek Anadolu, Suriye, Mısır, Mezopotamya'dan çıkarmıştır. Sonrasında İran, Afganistan, Tacikistan ve Hindistan'ın batı bölgelerini de zapt etmiş, böylece dünyada bilinen en büyük imparatorluğu kurmuştur. Bunun sonucunda doğu ve batı kültürleri karışarak sentez bir kültür ortaya çıkmış, günümüze kadar da etkisini sürdürmüştür. Anadolu'da Pers hâkimiyeti sona ermiş, bunun yerine doğu-batı sentezi olan Helenistik kültür unsurları hâkim olmuştur.

M. Ö. 300-299

İskender'in ölümünden sonra generallerinden Seleukos, imparatorluğun doğu parçasını idare etmeye başladığı zaman, Zeugma'nın Fırat Nehri üzerindeki stratejik konumunun farkına varmış ve burayı yeniden inşa etmiştir. Şehre adı verilerek bir süre "Seleukeia ad Euphrates" (Fırat Seleukeia'sı) adıyla anılmıştır. Nehrin karşı kıyısına da İranlı bir prenses olan eşi Apama'nın adını verdiği Apameia şehrini kurmuştur.

M.Ö. 3. Yüzyıl

M.Ö. 300

Bu tarihte, Hititler'den beri baş tanrı Teşup'un kült merkezi olan Dülük, Doliche adıyla kutsal değerler taşıyan yeni bir şehir olarak kurulmuştur. Yolların kavşak noktasında olduğu için Seleukos Krallığı Döneminde de önem kazanmış ve tarih boyunca da bu önemini hiç yitirmemiştir. Zaman içinde Grekçe "Doliche", Haçlı Döneminde "Tulupa", Bizans Döneminde "Telukh" isimleriyle anılmıştır.

M.Ö. 2-1. Yüzyıl

M.Ö. 100-68

Kommagene Kralı Mithradates I Kallinikos zamanında, bölgenin doğu-batı ticareti ve siyaseti açısından önemi anlaşılmış ve bu yönde düzenlemeler yapılmıştır. Bu sırada İran'daki Part Devleti güçlenmiş ve batıdan doğuya doğru genişleme faaliyetlerinde bulunan Roma'nın en büyük rakibi olmuştur. Bu durumda Kommagene'nin önemi bir kat daha artmıştır. Doğal zenginliği yanında stratejik önemi de bulunan bu bölge, Romalı komutan Pompeius tarafından işgal edilmiş ve Roma'nın vassal krallığı yapılmıştır.

M.Ö 51

Fırat Nehri, Roma İmparatorluğu ile İran'daki Part Devleti arasında sınır durumunda olduğu için askerî faaliyetler bakımından Zeugma büyük önem kazanmış ve buraya Scythica Lejyonu yerleştirilmiştir.

M.Ö. 38

Kommagene, Romalılar tarafından yeniden işgal edilmesine rağmen Kral Antiokhos I Theos tahttan alınmamış, aksine dostluğunun ödülü olarak Zeugma kenti Kommagene Krallığı'na hediye edilmiştir.

M.S. 18

Kommagene Krallığı Roma ve İran gibi iki süper devlet arasında bir denge politikasını yürüterek kendisini garantiye almayı bilmiştir. Bunda, doğu-batı ticaret yollarının üzerinde olmanın ve Fırat'ın geçilebilecek noktasını kontrol ediyor olmasının da büyük rolü vardır.

M.Ö. 72-M.S. 395 Roma Dönemi - Genel

M.Ö. 130 – M.S. 72 yılları arasında Samosata (Samsat) merkez olmak üzere kurulan Kommagene Krallığı'nın hâkimiyetinde kalmış M.Ö. 64 yılında Roma topraklarına katılmıştır. Bu dönem Gaziantep bölgesinde daha çok Roma İmparatorluğu'nun askerî faaliyetleri ile geçmiştir. Fırat Nehri, Roma'nın doğu sınırını oluşturduğu için İran'a yapılacak seferler hep Zeugma'dan başlatılmıştır. Ayrıca Fırat boylarını korumak için kurulmuş lejyonlar Halep (Beroe) ve Antakya (Antiocheia) ile Kahramanmaraş (Germanikeia)'tan yola çıkarak sürekli Gaziantep topraklarını kullanmışlardır. Bu dönemde bazı şehirler önem kazanmış ve gelişmişlerdir. Bunların başında Fırat kıyısındaki Zeugma şehri gelmektedir. Doliche (Dülük), yolların kavşağında önemli bir şehir ve dinî bir merkez olarak öne çıkmıştır. Yine ikinci derecedeki yolların kavşağında olan, Urima (Horum) ve Arulis (Gümüşgün köyü) ile küçük Teba kenti Roma Döneminin önemli yerleşim yerleridir. Bölgeye gelen Roma ordusundaki askerler eski Teşup inancını Roma'nın baş tanrısı İüpiter (Zeus) ile özdeşleştirerek yeni bir inanç sistemi oluşturmuşlar ve Doliche'nin Teşup inancı, Roma İmparatorluğu'na İüpiter Dolichenus (Dülük İüpiteri) adıyla takdim edilmiş ve imparatorluğun büyük kısmında rağbet görmüştür. Roma Dönemindeki en önemli olay, 256 yılında Sasanî Kralı I. Şapur yönetimindeki orduların Zeugma'ya saldırarak şehri yakıp yıkmaları sonra batıya doğru giderek sırasıyla Doliche, Antiocheia ve Tarsus'u da tahrip etmeleridir. Bu olay bölgenin ekonomisine, güvenliğine, sosyal ve kültürel hayatına önemli ölçüde darbe vurmuş, Doliche ve özellikle Zeugma bir daha eski parlak günlerine dönememişlerdir.

Dülük/Doliche:

Doliche antik kenti, Gaziantep merkezinin 10 kilometre kuzeyinde yer alan Dülük Köyü'nde bulunmaktadır. M.Ö. 300 yıllarında yeniden kurulmuş, yolların kavşağında önemli bir merkezdir. “Doliche” kelimesinin, yerli bir ismin Eski Yunanca söyleniş olduğu kabull edilmektedir. Burayı Bizanslılar Telukh, Haçlılar Tulupa, Araplar Dalük isimleriyle anmışlar, Türkçede ise Dülük olarak telaffuz edilmiştir.

Roma Döneminde dinî bir nitelik kazanmış, Bizans Döneminde bir süre Thema (eyalet) merkezi olmuş Kommagene ülkesinin önemli şehirlerden birisidir. M.S. 9. yüzyıldan itibaren giderek önemini kaybetmeye başlamış, 10. yüzyılda geçirdiği şiddetli bir deprem sonrasında da tamamen terk edilmiştir. Keber Tepesi üzerinde, tarih öncesi döneme ait bir mağara ile köyün arka tarafındaki tepelerde aynı döneme ait çakmak taşı alet atölyesi bulunmaktadır. 3 kilometre güneydeki tepenin üzerinde Hitit Dönemindeki Teşup, sonraki İüpiter Dolichenus tapınağı yer almaktadır. Bugünkü köyün bulunduğu alan, antik kentin mezarlığıdır. Ana kaya içine oyulmuş Roma Dönemi oda mezarları çok çeşitli biçimler göstermektedir. Helenistik ve Roma Dönemi şehirlerinin üzerinde yer aldığı Keber Tepesi'nin batı yamacında bulunan iki bölümlü bir mağara tanrı Mitras'a adanmıştır. Ülkemizdeki ilk ve dünyadaki en büyük Mitras Tapınağı'dır. Buradaki tanrı Mitras kabartmaları yüzüne haç işareti kazınarak Hristiyanlar tarafından lanetlenmiştir. Dülük, Bizans Döneminde 793-963 ve 991-1072 tarihleri arasında Yakubilerin piskoposluk merkezi olup, nekropol civarına bu mezhebe ait iki kaya kilisesi yapılmıştır. Türk-İslâm Döneminde tepedeki tapınakların yanına sahabelerden Davut Ejder'in türbesi yapılmış olup, Dülük Baba adıyla anılmaktadır. En az 300 yıllık Dülük Köyü'nde bulunan kesme taştan yapılmış evler, cami ve Musa Kâzım Türbesi (makam) diğer kültürel zenginliklerdir. Burada da arkeolojik kazı ve araştırmalar devam etmektedir.

Dülük Antik Kenti

Zeugma:

“Geçit yeri”, “köprü geçidi”, “kavşak” gibi anlamlara gelen Zeugma, Fırat kıyısında, Nizip’e 10 kilometre uzaklıkta üzerinde akropolis (iç kale) olan bir tepenin kuzeye bakan yamaçlarında, M.Ö. 300 yıllarında Helenistik krallardan Seleukos I Nikator tarafından yeniden kurulmuş bir şehirdir. Kralın adı verilerek “Seleukeia ad Euphrates” (Fırat Seleukeia’sı) diye anılmıştır. Karşı kıyıda da kraliçenin adına “Apameia” şehri kurulmuştur. Fırat Nehri’nin kolay geçilen bir yerinde ve doğu-batı, güney-kuzey yollarının kavşağında yer aldığı için tarih boyunca önemini hep korumuştur. Önemli ölçüde nehir ticareti de yaptığı bilinmektedir. Roma Döneminde buraya IV. lejyonun getirilmesiyle şehir ekonomisi büyük ivme kazanmıştır. Fırat geçidinde âdeta bir gümrük kapısı gibi doğu-batı ticaretinin kontrol yeri olmuş ve bundan dolayı çok zenginleşmiştir. Şehirde faal askerler ve emekli subaylar, tüccarlar, zanaatkarlar, ustalar, sanatçılar, kültür ve edebiyatla uğraşanlar gibi çok çeşitli meslek sahipleri ve etnik bakımdan renkli bir halk yaşamaktaydı. İdarî ve askerî açıdan önemini yansıtan on binlerce mühür baskısı, bu kentin diğer şehirlerle ve merkezle yaptığı yazışmaların yoğunluğu hakkında bilgi vermektedir.

Zenginleşen insanlar antik kültür unsurlarına, özellikle de Roma gelenekleri, kültür ve sanatı çerçevesinde yamaçlarda villalar yaptırmışlar, duvarlarını freskolarla ve zeminlerini de çok renkli dekoratif ve mitolojik konulu mozaiklerle süslemişlerdir. Suriye'deki Palmyra kentiyile olan yakın sanatsal ilişkisi, mezar mimarisine ve heykeltıraşlığına da yansımış, çok gömülü büyük mezar odaları, ölenlerin çeşitli tiplerde yapılmış portre, büst veya heykelleriyle donatılmıştı. Bu zengin ve önemli şehir 256 yılında Sasanilerin saldırısına uğradı ve yakılıp yıkıldı. Bir daha da eski zenginliğine kavuşamadığı gibi geçit yeri üstünlüğünü Birecik'e kaptırdı. 11. yüzyıldan sonra tamamen terk edildi. Bir kısmı Birecik Barajı altında kalan Zeugma'dan çıkarılan bu zengin mozaikler Gaziantep Müzesi'nde sergilenmektedir. Zeugma'da arkeolojik kazılara devam edilmektedir.

7. Yüzyıl

Dolice (Dülük)'de bulunan piskoposluk merkezi Zeugma'ya taşınmıştır. Bu yüzden Zeugma ile metropolitlik merkezi olan Halep arasındaki ulaşım Dülük üzerinden yapılmakta iken bundan sonra daha güneydeki bir güzergâhtan yapılmaya başlanınca hem Dülük'ün önemi azalmış ve hem de güney yolu yakınındaki Kale yol kavşağı haline gelmeye başlamıştır.

636

Bizans İmparatoru Heraklius'un, Yermuk Savaşı'nda mağlup olmasından sonra, Gaziantep bölgesi Dülük ve Raban (Araban) da İslâm egemenliğine girmiştir.

638-1077 İslâm Dönemi - Genel

Bu dönem 638-1077 yıllarını kapsamaktadır. Bizans İmparatoru Heraklius'un ordularının Yermuk Savaşı'ndaki mağlubiyetinden sonra, 637 yılında Hz. Ömer'in kumandanlarından İyaz bin Ganem tarafından Gaziantep bölgesi ile çevresindeki Dülük ve Raban (Araban) fethedilerek İslâm egemenliğine girmiştir. Dört Halife Devri'nde 638 yılında Bizans hâkimiyetine son verilmesine rağmen komşulukla birlikte düşmanlık da devam etmiştir. Abbasiler 9. yüzyılda Horasan Bölgesi'nden getirdiği Türk Boyları'nı Avasım Ülkesine yerleştirmiştir. Bunlar, Anadolu'ya gelen ilk Türk Boyları olup, Oğuzların Üçok ve Bozok kollarına mensupturlar. Aslında, bu Türklerin iskânı sonrasında Ayntab yerleşiminin geliştiği ve şehir haline geldiği öne sürülmektedir. Abbasi ile Bizans arasındaki sürekli çekişmenin odak noktası genellikle Gaziantep bölgesi olmuştur. 9. yüzyılda Dülük, Abbasi hâkimiyetinde iken 10. yüzyılda Bizanslılar burada bir eyalet merkezi kurmuşlardır. Haçlılar Dönemi ve takip eden yıllarda bu bölge için artık tek bir devletin hâkimiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü çok sayıda egemenin kısa süreli hâkimiyetleri söz konusudur.

786-809

Dolice (Dülük) kenti, Harun Reşit Döneminde Bizans'a karşı tampon bölge olmak üzere oluşturulan Avasım (sınır) ülkelerinin uç noktası haline getirilerek önemli bir savunma üssü görevi yüklenmiştir.

793-963 / 991-1072

Bu dönemlerde Dülük, Hristiyan Yakubî mezhebinin piskoposluk merkezidir.

9. Yüzyıl

Dülük, Abbasiler'in 18. vergi bölgesinde yer almakta olup, İbn-i Hurdazbih'e göre 846 yılında Suriye sınırında savunmayı sağlayan önemli bir kaleye sahiptir (Muhtemelen Gaziantep kalesi).

810

Sık sık Abbasi-Bizans savaşlarına sahne olan bölgede, bir süre Bizans egemenliği yaşanmıştır. Abbasi Halifesi Me'mun'un kardeşi olan Mutasım, Mısır valisi olduğu sırada, Anadolu'da Bizanslılara karşı yapılan savaşlara katılmış ve Gaziantep bölgesini Bizanslılar'dan kurtarmıştır.

868

Tulunoğulları Hanedanı'nın kurucusu Ahmet bin Tulun bu tarihlerde Kuzey Suriye ve Nizip bölgesine sahip olmuştur.

950

Gaziantep ve Nizip çevresi Hamdanîler'in yönetimine girmiştir. Hamdanî Hanedanı'nın Halep Emiri olan Seyf-üd Devle, Bizans İmparatoru II. Romanos ve Nikephoros Fokas ile çarpışarak Gaziantep bölgesinin Hamdanîler'in egemenliğinde kalmasını sağlamıştır.

962

Bizans İmparatoru Nikephoros Fokas, Maraş, Raban (Araban), Dülük ve Halep'i işgal etmiştir.

11. Yüzyıl Başları

Bizans Döneminde "Telukh" diye anılan Dolice kenti, yeni tesis edilen ve aynı adı taşıyan bir thema'nın (eyalet) merkezi haline getirilmiştir.

M.S. 10-11. Yüzyıl

1070

Türkmen Kumandanı Afşin Bey, Fırat'ı geçerek Karadağ'da karargâh kurup geniş bir fetih harekâtına başlamıştır. Ordusuyla önce Raban'ı (Araban) ve Dolice Bölgesi'ni almış, sonra da Antakya Dukatlığı arazisine girerek pek çok ganimet ve esir toplamıştır. Bu fetihlerle Kuzey Suriye Bölgesi'ndeki Türk hâkimiyeti kesinleşmiştir.

1098

Haçlı Seferleri sırasında Urfa Haçlı Kontu Baudouin önce bir prenslik merkezi olan Tel-Bâşir'i (Til Başar/Turbessel) sonra da Dolice ve çevresini ele geçirmiş, Ravdan Kalesi ise batı uçtaki en önemli savunma noktalarından biri durumuna getirilmiştir.

1084-1516 Selçuklu/Haçlı/Memlûk Dönemi - Genel

Bu dönem 1084-1516 yılları arasında yaşanmıştır. Gaziantep bölgesinde kısa süreli fetihlere rağmen Selçuklu hâkimiyeti hiçbir zaman gerçekleşmemiş, genellikle Memlûk ve Dulkadirli hâkimiyetinde olmak üzere karışık ve sıkıntılı bir dönem geçmiştir. Bu dönemdeki önemli olaylar, kronolojik olarak ana başlıklarıyla verilmiştir.

- 10. yüzyılda Gaziantep bölgesi, Hamdanî Hükümdarı Seyf-üd Devle'nin hâkimiyetindedir. 951-952 yıllarında Suriye'de meydana gelen büyük bir depremden kale de zarar görmüştür.
- 1067 yılında Afşin Bey komutasındaki Türk ordusu Gaziantep bölgesi, Dülük ve Raban'ı fethetmiştir.
- 1084 yılında Selçuklu ordusu başındaki Süleyman Şah Antakya'yı fethedince Halep ve Gaziantep bölgesinin de hâkimi olmuştur.
- I. Haçlı Seferi öncesinde Gaziantep bölgesi, Bizanslılar ile Ermeniler arasında el değiştirmiş ve bu sırada Philaterus'un toprakları içinde sayılmıştır.
- 12. yüzyılda Ayntab isimli bir kentten Bizans kaynaklarında ilk defa bahsedilmektedir. Urfalı Mateos, 1124'de Dülük Tema'sını ve Ayntab'ı beraber zikretmektedir. Bu yüzyılda, kalesi yıkılan ve tamamen harabe haline gelen Dülük önemini yitirmiş, aksine Ayntab önem kazanmış ve gelişmeye başlamıştır.

- 1150 yılında Ayntab, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a verilmiş, 1151'de ise Anadolu Selçuklularının eline geçmiştir.
- 1155 yılında, Sultan Mesud'un ölümü üzerine Ayntab, Zengî hükümdarı Nureddin'in eline geçmiş, kale surları yıkılmıştır.
- 1157'de Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan şehri kuşatmış ve surları tahrip ederek Ayntab'ı almıştır. Aynı yıl papaz Urfa'lı Matteus, Ayntab'ın büyük ve ünlü bir kent olduğundan ve sağlam kalesinden bahsetmektedir.
- 1183 yılında Selahaddin-i Eyyubî, Diyarbakır'ın fethinden sonra Fırat'ı geçerek Ayntab'a girmiş ve şehri Emir Kumartekin oğlu Nasuhiddin'den almıştır.
- 1218'de Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un ordusu Ayntab ve Tel Başir'i Selahaddin Eyyubî'nin oğlu ve Samsat Emiri Melik Afdal'dan teslim almışlar fakat Selçuklular'ın ayrılmasından sonra Melik Eşref Ayntab'ı tekrar ele geçirmiştir.
- 1277'de Memlük Sultanı Baybars, Moğollara karşı düzenlediği sefer sırasında şehri ele geçirmiş seferine Ayntab'dan başlamıştır. Bu tarihten sonra Ayntab, Halep'in bir vilayeti olmuş, Eyyubîler ve Memlükler tarafından Selçuklular ve Ermeniler'e karşı tampon bölge olarak kullanılmıştır.
- 1281 yılında Moğollar, Memlük ordusunu sıkıştırmak üzere Ayntab ve çevresini ele geçirmişlerdir.
- 1390 yılında Süli Bey komutasındaki bir Dulkadirli ordusu Ayntab'ı aralık şehri yağmalamış, kardeşi Osman Beyi iç kaleyi almakla görevlendirmiş, ancak bunu başaramamışlardır.
- 1400 yılında Ayntab, Timur tarafından alınmış, şehir büyük ölçüde yağmalanmış ve yakılıp yıkılmıştır. Daha sonraları Ayntab, Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf'un ve zaman zaman Dulkadirîlerin yönetimine girmiştir.

1077

Malazgirt Savaşı'ndan sonra, Süleyman Şah'ın komutanlarından Gümüş Tekin, Doliche çevresini Bizanslılar'dan aralık Türkistan ve Horasan'dan getirdiği Türkmenleri kitleler halinde bu bölgeye yerleştirmiştir.

11. Yüzyıl

Türklerin bölgeye gelmeleri ve Alleben Deresi kenarındaki kale ve civarına yerleşmeleriyle burası önem kazanırken, Dülük kenti yavaş yavaş terk edilmeye yüz tutmuştur. Piskoposluk merkezi olan Zeugma ile Halep arasındaki yol gününe doğru kaydığında, ayrıca artık doğudan gelen yollar Birecik geçidinden Fırat'ı aştığından bu yeni duruma göre şekillenen yolların kavşağındaki kalenin, güvenlik yönünden etkinliği artmış, tüccarlar ve yolcular için sığınma yeri olmuştur.

1100

Fırat'ın batısında kalan, Doliche, Ravendan, Kyrrhos kentleri merkez Tel-Bâşir (Turbessel) olmak üzere Urfa Haçlı Kontluğu'nun yönetimine geçmiştir.

M.S. 12. Yüzyıl

12. Yüzyıl

Türk boyları'nın da buraları iskân etmesiyle, kale etrafında başlamış olan ticarî amaçlı küçük yerleşmelerin büyümesi ve gelişmesi sonucunda, Urfa'lı Matheos'un vakayınamesinde bildirdiği üzere, artık bir şehir haline gelmiş olan bu yerleşmeyi, Araplar "Ayntab" (Ain-Theba - Theba Pınarı/ Theba denilen yer - Theba'nın içi/kendisi) adıyla anmaya başlamışlardır (Şehrin kuruluşu ve adı için bkz. Ayntab Şehri ve Kalesi).

1131

Musul valisi Atabek İmadeddin Zengî'nin yaptığı taarruzlar sonunda Ayntab Bölgesi, Urfa Haçlı Kontluğu'ndan geri alınmıştır.

1146

İmadeddin Zengî'nin ölümünden sonra, oğlu Nureddin Mahmud Zengî'nin de babası gibi mücadeleye devam etmesi üzerine Haçlılar, Tell-Bâşir, Samsat, Birecik, Ayntab ve Dülük gibi önemli merkezlerin bulunduğu bölgeyi Bizans İmparatorluğu'na bırakmak zorunda kalmışlardır.

1183-1193

Emir Selâhaddin Eyyubî, 1193 tarihine kadar, içinde Ayntab ve çevresinin de olduğu bölgeyi egemenliği altında tutmuştur. Öldükten sonra oğlu Melikü'z-Zâhir ebil Abbas, Ayntap ve Halep çevresine hâkim olmuştur.

1259

İlhanlı hükümdarı Hülâgü Han, Suriye seferine çıkmış, Halep ve çevresini almıştır. Böylece Ayntab da İlhanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir.

1277

Türk-Memlük Sultanı Baybars, Halep, Ayntab ve Göynük üzerinden Elbistan'a giderek burada İlhanlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmış, böylece İlhanlılar'dan kurtulan Ayntab ve çevresi Memlük hâkimiyetine girmiştir.

1281

İlhanlılar tekrar saldırarak Elbistan, Ayntab ve Halep'i işgal etmişler, fakat Memlük Sultanı Kalavun'un karşı saldırısı üzerine çekilince, Ayntab ve civarı tekrar Türk-Memlük Sultanlığı'nın eline geçmiştir.

1390

Dulkadirli Bey'i Zeynettin Karaca, Halep valisi Yılboğa'nın kuvvetlerini Maraş civarında ağır bir yenilgiye uğratarak Ayntab'a tamamen hâkim olmuş, fakat Zeynettin Karaca Bey'in Memlükler tarafından ele geçirilip öldürülmesiyle Ayntab ve çevresi tekrar Memlük hâkimiyetine girmiştir.

1400

Ayntab Bölgesi'ndeki karışıklıktan istifade eden Timurlenk şehri zapt etmiş fakat büyük çapta tahribata ve yıkımlara sebep olmuştur.

1418

Timur istilasının ardından tekrar Memlük idaresine geçen Ayntab şehri ve çevresi, bu defa Karakoyunluların hücumuna maruz kalmıştır. Memlük ordusunun yaklaştığını duyan Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf, geri çekilmiş fakat giderken Ayntab'ın çarşı ve pazarlarını yaktığı gibi, şehri de askerlerine yağma ettirmiş, ayrıca halktan 100.000 dirhem ile 40 at gasp etmiştir.

1467

Dulkadirli Beyi Şahsüvar Bey, Memlük Sultanı Kayıtbay'ın ordusunu Ayntab yakınlarında bozguna uğratmış ve Halep'e kadar olan yerleri kontrolü altına almıştır. Ancak Emir Yaşbek kumandasındaki bir Memlük ordusu Ayntab yakınlarında Şahsüvar Bey'i mağlup edince Ayntab yeniden Memlük Sultanlığı'nın hâkimiyetine girmiştir.

1480 - 1500

Alaüddeve Bozkurt Bey'in başa geçmesinden sonra gelişen Dulkadirli-Osmanlı ilişkilerinin, Dulkadirli Beyliği'ne tâbî olan Ayntab'ta siyasi ve askerî açıdan istikrar yaratması kentin gelişmesine de yansımış, bu dönemde Ayntab'da önemli yapılar inşa edilmiştir. Bunlardan birisi de Bozkurt Bey'in yaptırdığı ve adını verdiği Alaüddeve Camii'dir.

1515

Yavuz Sultan Selim tarafından Alaüddeve'nin ortadan kaldırılmasıyla Dulkadirli Beyliği, Şahsüvaroğlu Ali Bey'e verilmiştir. Bu sıradaki karışık durumdan yararlanan Memlükler, Ayntab'ı tekrar kendilerine bağlamışlardır.

1516 – 1517 Osmanlı Dönemi

Yavuz Sultan Selim, Malatya'dan hareket ederek Memlükler'a bağlı kaleleri birer birer ele geçirmiş ve 20 Ağustos 1516'da Ayntab sınırlarına girerek Memlükler üzerine yürümüş, Mercidabık'ta yapılan savaşı kazanmış ve sonrasında da Memlük Devleti'ni ortadan kaldırmıştır. Savaşın sonra Ayntab, Mısır seferini takiben Maraş'ta kurulan Zülkadiriye Eyaletine bağlı bir sancak merkezi haline getirilmiştir. Bu durum 1818 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Ayntab şehri ve çevresi, artık bir sınır kenti olmaktan çıktığı için hareketli günlerini geride bırakmış, zaman zaman meydana gelen ayaklanmalar haricinde huzurlu bir dönem yaşamış, bu sayede de kültür, bilim ve ticarete önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak, sahip olduğu önemli stratejik konumu onu sonraki dönemlerde pek de rahat bırakmayacaktır.

Kaynaklar

Anna Komnena	Alexias. (s. 12 vd.).
Besim Darkot, H. Turhan Dağlıoğlu	"Ayntab" İslâm Ansiklopedisi. (C. II). (s.65).
C. Cahit Güzelbey	(1966). Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri. Gaziantep.
C. Chesney	(1850). The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris. London.
R. Ergöç	(1999). "Gaziantep Kalesi" Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan. Gaziantep.
R. Ergöç	(2000). "Gaziantep Kalesi ve Hamamı" Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu Bildirileri. Gaziantep.
R. Ergöç	(2007). "Dülük-Kale ve Antep Şehri" Gaziantep-Dört Yanı Dağlar Bağlar. YKY. İstanbul.
R. Ergöç	(2003). Die Nekropolen und Graeber in der Südlichen Kommagene. Münster.
R. Ergöç, J. Wagner	(2000). "Doliche und Jupiter Dolichenus" Gottkönige am Euphrat. Mainz am Rhein.
E. G. Rey	(1883). Les Colonies Franques en Syria au XII'e et XIII'e siecles. Paris.
E. Honigman	(1970). Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı. İstanbul.
E. Honigman	"Kommagene". RE. Supp. IV.
Evliya Çelebi	(1984). Seyahatname. IX. (Üçdal Neşriyat). İstanbul.
G. A. Olivier	(1801). A Voyage dans L'empire Ottoman, L'Égypte et de la Perse fait par ordre du Gouvernement pendant les six premier annees de la Republique II. Paris.

H. Moltke	(1969). Moltke'nin Türkiye Mektupları. (çev. H. Örs). İstanbul.
Hansgerd Hellenkemper	(1976). Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und Königreich Kleinarmenien. Bonn.
Humann, Puchstein.	(1890). Reisen in Kleinasien und Syrien. Berlin.
Hüseyin Özdeğer	(1988). "XVI. Asırda Ayntab Livası" İstanbul.
Doç. Dr. F. Kulakoğlu vd.	(2005). "Gaziantep Kale Höyük 2003" 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Ankara.
M. Canard	(1960). "Ayntab" EI, 1, Leiden.
Mustafa Akpolat vd.i	(H.Ü. Proje Çalışma Grubu). Gaziantep Kalesi Belgeleme ve Tarihsel Araştırma Projesi.
Nizamüddin Şamî	Zafername
O. A. Taşyürek	(1974). Eski Çağda Kommagene. (basılmamış doktora tezi). İ.Ü.
P. Canard	(1953). Histoire de la Dynastie des Hamdanides de Jazire et de Syrie. Alger. Paris.
Prokopios	(1961). VII. Buildings, Loeb Classical Library (Çev. H. B. Dewing) Harward Üniversitesi.
R. Pococke	(1743). A Description of the East and some other Countries I.London.
S. S. Yener	(1958). Gaziantep Kitabeleri. Gaziantep.
Urfa'lı Mattheus	(1962). Vekayi-name ve Papaz Grigor'un Zeyli (Çev. H. Andreasyan). Ankara.
V. Cuinet	(1892). La Turquie d'Asie geographie administrative, Statistique, Descriptive et raisonnée de Chague Province de L'Asie Mineure. Paris.
Ş. S. Yener	Gaziantep Kitabeleri

Ayntab'dan Gaziantep'e
İdari, Sosyal ve
Ekonomik Hayata
Genel Bir Bakış

AYNTAB'DAN GAZİANTEP'E

İDARI, SOSYAL VE EKONOMİK HAYATA

GENEL BİR BAKIŞ

Ayntab'dan Gaziantep'e İdari, Sosyal ve Ekonomik Hayata Genel Bir Bakış

Doç. Dr. Hüseyin ÇINAR¹

Anadolu'nun en eski yerleşim birimlerinden biri olan Gaziantep'e tarihin çeşitli dönemlerinde farklı isimler verilmiştir. Bunlar arasında ilk öne çıkan isim "Theba"dr. Buradan yola çıkarak bu ismin bir ön ekle birlikte kullanılmasıyla (in Theban Theba gibi) "Antep" isminin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.² Zaman içerisinde bu şehre, Latinler "Hamtaph"; Ermeniler "Anthaph"; Araplar "Aynütâb", "Ayntab"; Türkler ise "Ayntab/Ayntâb", "Antep" ve "Gaziantep" ismini vermişlerdir.³

Gaziantep ve çevresinin tarihi ve kültürü üzerine çeşitli araştırmalar yapan Mustafa Güzelhan ve Cemil Cahit Güzelbey, Ayntab adının kaynağını farklı şekillerde açıklamaya çalışmışlardır.⁴ Bu iki araştırmacının ileri sürdükleri görüşler, halk arasında yıllarca söylene gelen yaygın rivayetlerdir.⁵ Ancak, Ayntab adının kelime anlamı, şehrin kuruluş dönemi de göz önünde bulundurularak etimolojik olarak incelendiğinde; Arapça "ayn" ve Farsça "tâb" kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.⁶ Böylece Ayntab adının "parıltı kaynağı, ışık kaynağı, suyu güzel ve bol olan kaynak" gibi anlamlara geldiğini söylemek mümkündür.

¹ Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, hcinar06@gmail.com.

² Rifat Ergeç, "Gaziantep Kalesi", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, editör: Yusuf Küçükdağ, Gaziantep 1999, s. 295.

³ *Urfa'lı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Griğor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Adreasyan, Ankara 1987, s. 277, dipnot 148; Yakût el-Hamevî, *Mu'cemmül-Buldân*, IV, Beyrut 1979, s. 176; Besim Darko-Turhan Dağhoğlu, "Ayntab", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, II, s. 65; Hüseyin Özdeğer, "Gaziantep (Tarih, Fiziki, Sosyal ve Ekonomik Yapı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XIII, s. 466.

⁴ Ayntab'ın kaynağı ile ilgili görüşler için bkz. Mustafa Güzelhan, *Ayntab Tarihinden Notlar*, Gaziantep 1959, s. 13-14; Cemil Cahit Güzelbey *Gaziantep Folklorundan Notlar*, I, Gaziantep 1959, s. 5.

⁵ Ayntab isminin kaynağı hakkındaki tartışmalara "18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu" (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000) konu başlıklı çalışmamızın s.1-2'ye ve İsmail Altınöz, "Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan, Gaziantep*, Gaziantep 1999, s. 95-99'a bakılabilir.

⁶ Arapça "ayn" kelimesi; göz, suyun çıktığı yer, kaynak, diz kapağı, gümüş, altın, her şeyin a'lâsi gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. Mustafa b. Şemsüddin Karahisârî, *Ahterü Kebîr*, İstanbul 1275, s. 422. Farsça "tâb" kelimesi ise; parıltı, ziyâ, tâkat ve kudret, sıkıntı ve ızdırıp, parlamak gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. Ziya Şükün, *Gencineî Gültar Ferhengi Ziya*, I, İstanbul 1984, s. 542-543.

Ayntab şehrinin coğrafi konumu, tarihi süreç içerisinde canlı ve hareketli bir yerleşim yeri olmasında büyük rol oynamıştır. Şehrin, ilk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ile Akdeniz arasında bulunuşu, güneyden ve Akdeniz'den doğuya ve kuzeye giden yolların kavşağında oluşu; tarihine yön vermiş ve ilk çağlardan itibaren pek çok insan topluluklarının yerleşme sahası ve geçit yeri olmuştur. Bu özelliği, günümüzde Gaziantep'in Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük şehirlerinden biri olmasının da zeminini hazırlamıştır.

Eski dönemlerde Ayntab olarak bilinen şehir, bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batı kesiminde, doğuda Fırat ve kolları ile batıda Afrin ve Karasu çayları (Asi Nehri'nin kolları) tarafından parçalanmış, aynı isimli plato üzerinde Gaziantep olarak bilinen şehirdir. Burası, kuzeyde Güneydoğu Toroslar'dan itibaren alçalarak, güneyde sınırlarımız dışında Suriye düzlüklerine karşın ve ortalama 800-900 metre yükseklikteki Gaziantep platosunun hemen ortasında yer almaktadır.⁷ Ayntab, kuzeyinde Maraş, güneyinde Halep, batısında İskenderun ve Payas, doğusunda da Birecik ve Fırat nehri arasında kavşak konumundadır. Yollar ve kavşak noktaları üzerinde bulunan Ayntab, Fırat nehrine Birecik üzerinden 55 kilometre, Halep şehrine de 100 kilometre uzaklıktadır.

Ayntab'ın Tarihine Bir Yolculuk

Ayntab'ın günümüze doğru uzanan tarihi içinde bilinenler Doğu Roma ya da Bizans İmparatorluğu Dönemi ile birlikte biraz daha artmaktadır. Bizans'ın bu bölgede, Sasanilerle ve daha sonra da Müslüman Araplar ve Türklerle mücadelesi, bilinenleri biraz daha artırmıştır. Nitekim Bizans hâkimiyeti döneminde bu çevrede yaşanan çatışmalar üzerine Bizans İmparatoru I. Justinianus (527-565) zamanında Dülük yakınında bir kale inşa edilmiş ve burası daha sonra Ayntab olarak anılacak şehrin ilk çekirdeğini oluşturmuştur.⁸ Kale'nin inşasıyla birlikte Ayntab, artık bir yerleşim birimi olma özelliği kazanmıştır.

Gaziantep Kalesi

⁷ Ayntab'ın coğrafi ve fiziki konumu için bkz. Ejder Kalelioğlu, "Gaziantep Yöresinin Fiziki Coğrafyası", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 3-4 (1971), s. 140 vd.; aynı yazar, "Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler", *AÜDTCFD*, XXVIII / 3-4 (1970), s. 39 vd.; Darkot - Dağhoğlu, "Ayntab", s. 64-65; M. Canard, "Ayntab", *EI2*, I, London 1960, s. 791; Özdeğer, "Gaziantep", s. 466.

⁸ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, s. 125; Ergeç, "Gaziantep Kalesi", s. 296.

İslâmiyet'in hızla yayıldığı 7. yüzyıldan itibaren, Müslüman Arap ordularının Halife Hz. Ömer zamanında, 634 yılında Suriye'ye girmesiyle, bölge tarihi açısından yeni bir dönem başlamıştır. İki yıl sonra İslâm orduları Yermük'de Bizans ordusunu yenince, uç komutanlarından İyaz b. Ganem de Menbic, Ra'bân ve Dülük taraflarını ele geçirmiş; böylece Şam'dan Fırat'a kadar olan bölge İslâm topraklarına katılmıştır.⁹ Müslüman Araplarla Bizanslılar arasında Kuzey Suriye'deki nüfuz mücadelesi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu dönemde Menbic, Dülük, Ra'bân, Kurûs, Antakya ve Tizin, Halife Harun Reşid tarafından birleştirilmiş ve buralara "Avâsım" adı verilmiştir. Menbic de Avâsım bölgesinin merkezi yapılmıştır.¹⁰ Böylece Bizans'la, Müslümanlar bu topraklarda karşı karşıya gelmiş, komşu olmuştur.

Ayntab şehrinin, Dülük şehrinin yerini ne zaman aldığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. M. Canard, Hamdâniler'den Seyfüddeve'nin hükümdarlığı zamanında (944-967), Dülük şehrinin 962 yılında önemini kaybetmeye başladığını ve yerini de Ayntab'ın aldığı ileri sürmektedir.¹¹ Ayntab'ın Dülük'ün yerini alması hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan biri de 1315/1897 ve 1317/1899 yıllarına ait Halep vilâyeti salnamelerindeki ifadelerdir. Burada, 800/1397-98 yılında meydana gelen zelzele sonucunda Dülük şehrinin harap olduğu ve bu şehrin merkezinin Ayntab'a naklolunduğu belirtilmektedir.¹² Fakat Hüseyin Özdeğer bu görüşün sağlam temellere dayanmadığını ileri sürmektedir.¹³ 13. yüzyıl müelliflerinden Yâkût el-Hamevî, Ayntab şehrinin tarif ederken; "Aynütâb sağlam bir kale olup Dülük adıyla anılmaktadır" derken, Ayntab ve Dülük adlarının, Araplar tarafından aynı yer için kullanıldığına işaret etmektedir.¹⁴

Dülük Antik Kenti

⁹ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Târih*, terc. M. Beşir Eryarsoy, II, İstanbul 1985, s. 454-455; El-Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, Terc. Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 214; Darkot - Dağhoğlu, "Ayntab", s. 65.

¹⁰ El-Belâzurî, a.g.e., s. 188; Darkot - Dağhoğlu, "Ayntab", s. 65.

¹¹ Canard, "Ayntab", s. 791.

¹² Darkot - Dağhoğlu, "Ayntab", s. 65; Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livâsı*, I, İstanbul 1988, s. 2.

¹³ Özdeğer, Halep vilâyeti salnamelerinde yer alan bu ifadelerin sicillere dayandırıldığını, fakat bu yıllara ait sicillerin bulunmadığını, H.800/1397-98 tarihinden önce de Antep şehrinin var olduğunu, her ne kadar o tarihlerde çok sayıda zelzele olmuşsa da, Dülük şehrinin harap olduğuna dair kesin bir bilginin olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. Ayntab Livâsı, s. 2-3.

¹⁴ Yâkût el-Hamevî, a.g.e., IV, s. 176.

Türklerin bölgeye yerleşmeleri, Selçuklu hükümdarı Alparslan zamanında başlamış;¹⁵ Süleyman Şah'ın 1084 yılında Antakya'yı Ermeni Philaretos Brachamios'un elinden almasından sonra da tamamlanmıştır.¹⁶ Daha sonraki yıllarda Ayntab ve çevresi sırasıyla Haçlıların, Suriye Selçuklularının, Urfa Kontluğu'nun, Maraş Kontluğu'nun ve 1140-41 yıllarında da yeniden Urfa Kontluğu'nun hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁷

Selçuklular'ın Anadolu'yu Haçlılar'dan kurtarma mücadelesinin ileriki aşamalarında, Sultan Mesud'un damadı Suriye Atabeg'i Nureddin Mahmud ve daha sonra da Sultan Mesud ile oğlu Kılıç Arslan bölgeyi Haçlılar'dan geri almıştır.¹⁸ Tell-Hâlid ve Ayntab, 1183 yılında Eyyubiler'den Sultan Selahaddin'in idaresine geçmiştir.¹⁹ Ayntab şehri en önemli gelişmeyi Eyyubî hanedanının Halep Emîri el-Melikü'z-Zâhir Gıyâseddin'in oğlu Salih Ahmed'in Ayntab naipliği döneminde yaşamıştır. Melik Salih Ahmed, 13. yüzyılın başlarında Ayntab Kalesi'ni onarıp, büyütmüş, kulelerinden birine bir köşk, ayrıca buraya bir cami bir de hamam yaptırmıştır. O, şehrin çevresinin bağ ve bahçelerle donatılmasına ön ayak olmuş, dışarıdan da birçok kimseyi buraya getirip yerleştirdiği gibi halk için de evler yaptırmıştır. Bu dönemde şehir, "Küçük Şam" ya da "Küçük Halep" gibi isimlerle vasıflandırılmıştır. Hiç şüphesiz Melik Salih Ahmed, yaptıklarıyla Ayntabluların hafızalarında önemli bir yer edinmiştir.²⁰

Moğollar'ın 1259'da Halep'i almasıyla Ayntab ve çevresi de Moğol hâkimiyetine geçmiştir. Bu yeni durum 1260'da Ayn Calut'ta Memlük sultanlarından Kutuz'un Moğollar'ı mağlup etmesiyle son bulmuş; Halep ve Ayntab çevresi Memlük Devleti sınırlarına dâhil edilmiştir.²¹ Ayntab ve çevresi, 14. yüzyılda bu kez Dulkadirli - Memlük mücadelesine sahne olurken; Dulkadirli Türkmenleri'nden Emîr Sevlî ve Memlükular'ın Malatya Valisi Mıntaş'ın istilasına uğramıştır.²² Ayntab'ın uğradığı istilalardan biri de 1400 yılında Timur tarafından gerçekleştirilmiştir. Şehri savaş yoluyla ele geçiren Timur, kalenin burçlarını yıktırarak, halkın bir kısmını bağışlamış, büyük bir kısmını da kılıçtan geçirtmiştir.²³ Timur'un ani bir şekilde Suriye taraflarından çekilmesi üzerine, Ayntab ve çevresi yeniden Memlükuların hâkimiyetine girmiştir.²⁴ 1418 yılında Ayntab şehri, bu defa Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un, Akkoyunlu beyi Karayülük Osman Bey'i takip ederken istilasına uğramış; bu istila esnasında Kara Yusuf, şehrin çarşısı ve pazarlarını yakmış gibi, halktan da 100.000 dirhem ve 40 at haraç almıştır. Kara Yusuf'un bölgedeki hâkimiyetine, kısa bir süre sonra Memlükular tarafından son verilmiştir.²⁵

15. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgedeki Dulkadirli-Memlük mücadelesine, Osmanlı Devleti de katılmıştır. Bu yıllarda, Dulkadirli Beyliği yüzünden Osmanlı Devleti ile Memlük Devleti arasında içten içe bir mücadele yaşanırken, Ayntab ve çevresi bundan zarar görmüştür.²⁶ Ayntab, Alâüddevlî'nin Dulkadirli beyi olduğu yıllarda, bu beyliğin sınırlarına dâhil edilmiş; şehre Alâüddevlî'nin adını taşıyan bir cami ve bir maslak (büyük su haznesi) yaptırılmıştır. Ayrıca bu dini ve hayri tesislerin masraflarının karşılanması için de bir vakıf kurulmuştur.²⁷

¹⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 19-20.

¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih*, terc. Abdülkerim Özyayın, X, İstanbul 1987, s. 128; Turan, a.g.e., s. 72-73.

¹⁷ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul 1974, s. 77; Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 295.

¹⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 300-304; Turan, a.g.e., s. 187.

¹⁹ Ramazan Şeşen, "Eyyubiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, İstanbul 1989, s. 318.

²⁰ Ramazan Şeşen, Eyyubiler'in meşhur hükümdarı Selahaddin'in 1193'te Dimaşk (Şam)'da öldüğünde, oğullarından üçüncüsü, Melikü'z-Zâhir Gıyâseddin'in (Halep Emiri oluşu 1186) Halep Emiri olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen o tarihlerde ya da daha sonra, o tarihlerde Halep'e bağlı bulunan Ayntab'da, Melik Zâhir'in oğlu Salih Ahmed'in babası adına vali ya da nâib (vekil) olarak görev yapmadığına işaret etmektedir. Bkz. Ramazan Şeşen, "Eyyubiler", *TDVİA*, XII, s. 20-31. Melik Ahmed'in Ayntab'a hizmetleri için ayrıca bkz. Leslie Peirce, *Ahlik Oyunları, 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkin Tansel, İstanbul 2005, s.57-58.

²¹ Şehabeddin Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *İÜEF Tarih Dergisi (TD)*, S. 25 (1971), s. 9-11.

²² Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, Ankara 1989, s. 28-32.

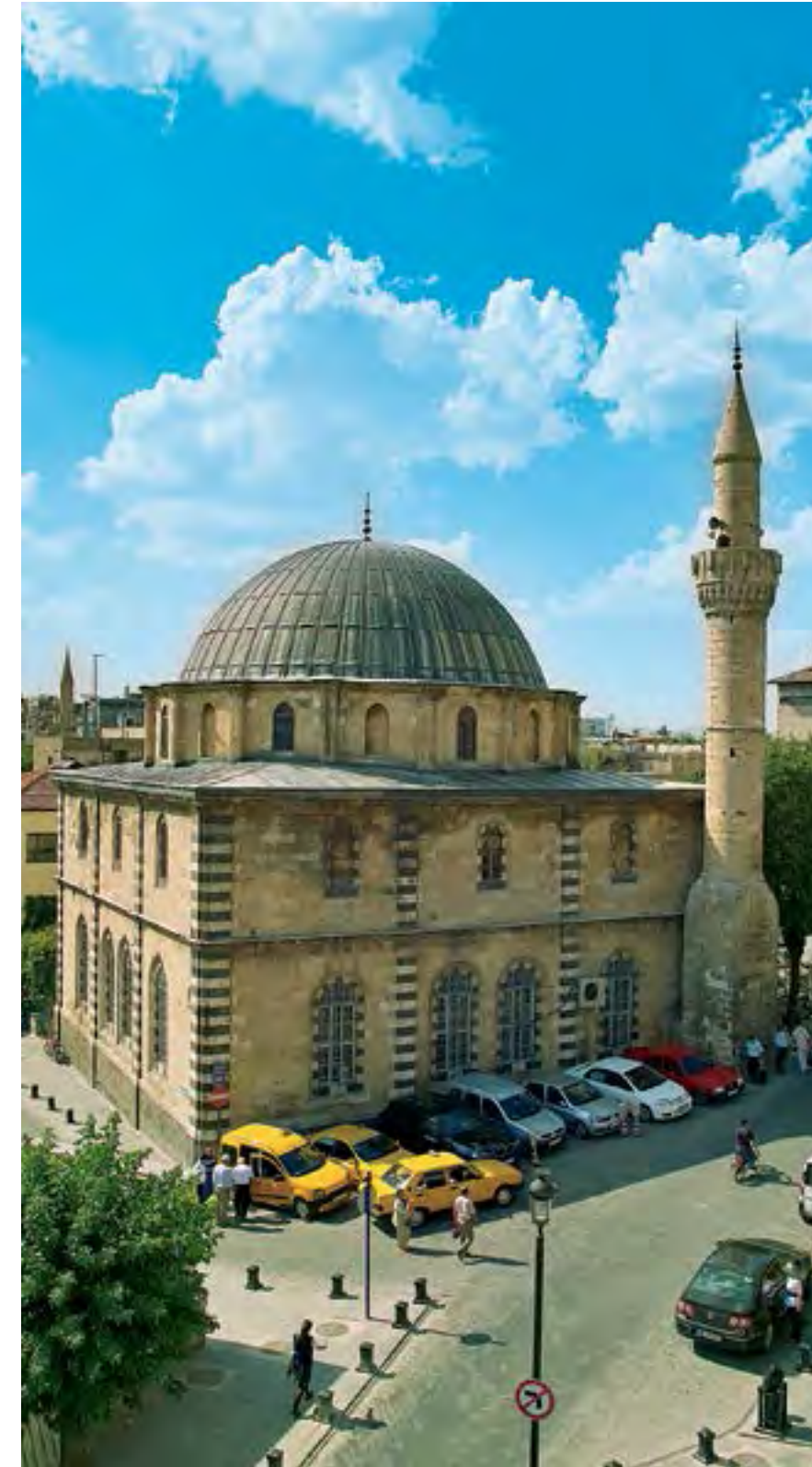
²³ Nizâmeddin Şâmî, *Zafernâme*, terc. Necati Lügal, Ankara 1949, s. 267.

²⁴ Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s. 35-42.

²⁵ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, I, Ankara 1984, s. 99-101.

²⁶ Şehabeddin Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlük Münaşebetleri", *TD*, S. 30 (1976), s. 81-82; Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s. 66-71.

²⁷ Darkot - Dağlıoğlu, "Ayntab", s. 65; Özdeğer, "Gaziantep", s. 467. Ayntab'da bulunan Alâüddevlî Bey (Ali Dola) Câmîi'nin vakıfları arasında iki dükkânın gelirinin 1/4'ü, üç dükkânın yarısı, altı dükkânın zemini ile caminin yanındaki hanın geliri yer almaktadır. Bkz. Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s.127.

Alâüddevlî Camii

Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı tahtına çıktığı yıllarda, Dulkadirli toprakları ve Çukurova üzerinde Osmanlı - Memlük nüfuz mücadelesi hızlanmış; buna ilaveten Yavuz'un İran seferinde bulunduğu sırada, Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin Şah İsmail'e yardım etmesi, iki devlet arasındaki ilişkileri germiştir.²⁸ Nitekim Yavuz Sultan Selim 1516 yılında çıktığı Mısır seferine giderken, Behisni üzerinden geçerek Ayntab yakınındaki Merzüban Çayı yakınında ordugâhını kurmuş; bu esnada, Memlük sultanına bağlı olan Ayntab vilâyeti emiri Yunus Bey ordugâha gelerek, Osmanlı sultanına itaatini arz etmiştir. Böylece Ayntab, sulh yoluyla 19 Receb 922/18 Ağustos 1516 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.²⁹ Bu olayın akabinde, Yavuz Sultan Selim 20 Ağustos'ta Ayntab'a gelmiş ve şehirde üç gün konaklamıştır.³⁰

²⁸ Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 34-35.

²⁹ Celâl-zâde Mustafa, *Selim-Nâme*, Haz. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 416.

³⁰ Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s. 35-36; Özdeğer, *Ayntab Lîvâsı* s.11; İ. Hakkı Danişmend, *Yavuz'un Ayntab'da İki Gün Konakladığını İfade Etmektedir. Bkz. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, İstanbul 1971, s. 27.

Ayntab ve çevresinin Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden kısa bir süre sonra, buraların tahirine başlanmış ve üç yıl gibi bir zamanda bu işlem tamamlanmıştır. 926/1519-20 yılına ait Halep sancağına ait Mufassal Tahrir Defteri, Ayntab'a ait nüfus-arazi sayımının yer aldığı ilk tahrir defteridir.³¹ Bu bölgedeki Memlûk toprakları, Osmanlı hâkimiyetine geçince, kısa bir süre eski statüleri devam etmiştir. Ayntab sancağı bu dönemde Suriye, Mısır, Filistin ve Hicaz'ı içine alan Arap vilâyeti idari yapılanması içinde yer almıştır.³² Bu idari yapılanma içinde Halep Sancakbeyi olarak Ahmed Bey'in (Muhtemelen Karaca Ahmed Paşa), Ayntab Sancakbeyi olarak da Çakırcıbaşı Nasuh Bey'in adı geçmektedir.³³

1522 yılında Ayntab Sancakbeyi Mehmed Şah Bey veled-i Sinan Paşa'dır.³⁴ Aynı idari bağlılık, 1527 yılında da devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında Arap vilâyetinin yapısında değişiklik yapılmış; Halep, Mısır ve Şam ayrı beylerbeylikler olarak teşkilatlandırılmıştır.³⁵ 1529-30 yıllarında hazırlandığı tahmin edilen sancak listesinde, Arap vilâyeti sancakları arasında Halep ve Ayntab'ın adı yer alırken; Şam'ın adına rastlanmamaktadır.³⁶ Bu yıllarda güneyde Şam ayrı bir vilâyet haline getirilirken, kuzeyde kalan sancaklar da Halep vilâyetine dâhil edilmiştir. Bu yeni yapılanmada Halep vilâyeti içerisinde; Halep, Ayntab, Hama, Humus, Trablus, Birecik, Rumlale, Adana, Uzeyr, Sis, Tarsus sancakları yer almıştır.³⁷

Ayntab sancağı 1531 yılında Maraş, Sis ve Bozok sancakları ile birlikte, henüz o yıllarda yeni teşekkül eden Dulkadir eyaletine bağlıdır.³⁸ Ayntab sancağı ile ilgili üç mufassal defterden, 943/1536 tarihli olan, en eskisinde, idari birim olarak yalnız Ayntab nahiyesi yer almaktadır. 950/1543 tarihli mufassal defterde ise, idari taksimatta meydana gelen değişiklik sonucunda Nehrî'l-Cevâz³⁹ ve Tel-Bâşer⁴⁰ nahiyeleri Ayntab sancağına dâhil edilmiş, sancak da Dulkadir (Zülkadriye) eyaleti içerisinde gösterilmiştir.⁴¹ 16. yüzyılın ikinci yarısında da Ayntab'ın eyalet olarak Maraş'a olan idari bağlılığı devam etmiş; nahiyeler olarak da Ayntab merkez dışında Nehrî'l-Cevâz, Tel-Bâşer ve Derbâk (Gündüzlü) yer almıştır.⁴² Ayntab'ın bu idari statüsü, 16. yüzyılın sonlarına doğru, 1598 yılında, Halep Beylerbeyliğine bağlanana kadar devam etmiştir. Bu tarihte Ayntab, Halep Beylerbeyi (eski Rumeli Beylerbeyi) Hacı İbrahim Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği mektup ve aynı zamanda Halep Defterdarı ile Ayntab Kadısı'nın arzları sonrasında Maraş Beylerbeyliği'nin idaresinden alınarak Halep'e bağlanmıştır. Bu idari değişikliğin nedenleri sayılırken; Maraş Beylerbeyi'nin Ayntab sancağındaki vergileri tahsilde zorluk çekmesi, ahaliye zulüm ve eziyette bulunması ve bu tür davranışlar sonrasında da pek çok kimsenin celây-ı vatan eylemesi yani yerini yurdunu terk etmesi gerekçe gösterilmiştir.⁴³ Ayntab'ın idari yapısında meydana gelen bu değişiklik, o dönemde Anadolu'yu kasıp kavuran Celâlî isyanlarının yoğunlaştığı ve buna karşılık merkezin, taşradaki idari tasarruflarını arttırdığı dönemde gerçekleşmiştir.

1609 tarihli Ayn Ali'nin Risâlesi'nde, Ayntab sancağı Zülkadriye (Maraş) eyaleti içerisinde gösterilmektedir.⁴⁴ Bu durumda, Halep'e olan idari bağlılığın uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Nitekim dönemin diğer kaynaklarında da, Malatya, Kars (Kars-ı Zülkadriye / Kadırlı) ve Sümeysad sancaklarıyla birlikte Ayntab sancağı, Maraş'a bağlı sancaklar olarak yer almaktadır.⁴⁵ Ayn Ali Efendi, bu dönemde Maraş eyaletinin sancaklarının yıllık toplam hâs gelirini 1.919.857 akça, asker sayısını da 383 olarak vermektedir. Bu listede, Ayntab sancakbeyine tahsis edilen hâs geliri 245.130 akça, sancak askeri de 49 olarak verilmiştir.⁴⁶

³¹ Özdeğer, *Ayntab Livâsi*, s.14-15.

³² Ö. Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-53), İstanbul 1953, s. 11. Bu konuda ayrıca bkz. İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet - 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 129; Halil İnalçık, "Eyalet", *DİA*, XI, s. 549.

³³ Altınöz, a.g.m. s. 113-114.

³⁴ Altınöz, a.g.m., s. 115.

³⁵ İnalçık, "Eyalet", s. 549.

³⁶ Altınöz, a.g.m., s. 116-117.

³⁷ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, I, Ankara, 1988, s. 88.

³⁸ Altınöz, a.g.m., s. 116.

³⁹ Antep'in doğusunda 6 saat mesafede Keret (Karat ?) köyü civarında Peşke adlı mezra arazisinde doğan pınara Cevaz nehri adı verilmektedir. Bu pınar diğer ufak tefek kaynaklarla birleşerek Keret köyü ve Reşi nahiyesi arazisini suladıktan sonra Nizip önünden geçip, Fırat'a dökülür. Bkz. Cengiz Eroğlu-Murat Babuşoğlu-Mehmet Köger, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strateji Enstitüsü Yay. Ankara 2007, s. 116.

⁴⁰ Ayntab şehrinin güneydoğusunda 6 saat mesafede bulunan Tel-Bâşer (Telbaşer=Tilbaşar), günümüzde Gündoğan ismiyle bilinen köydür. Kalesi de bulunan bu yerleşim birimi, Haçlı seferleri sırasında şöhrete kavuşmuştur. Bkz. Eroğlu vd., Halep, s. 116.

⁴¹ Özdeğer, *Ayntab Livâsi*, s.15-16; Kunt, a.g.e., s. 138. İlhan Şahin, "Dulkadir Eyaleti", *TDVİA*, IX, s. 552.

⁴² Özdeğer, "Gaziantep", s. 469; Altınöz, a.g.m., s.117-118; Metin Akis, *Buhran Döneminde Antep'te Sosyal Hayat (1572-1606)*, Ankara 2008, s. 14, 33.

⁴³ *Ayntab İcmal Defteri*, 313, Tapu – Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, vr. 32 a.

⁴⁴ *Ayn Ali Efendi, Kavânin-i Âl-i Osmân Der Hulâsâ-i Mezâmîn-i Defter-i Divân*, Enderun Yay., İstanbul 1979, s.20.

⁴⁵ Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı (H. 1041/M. 1631-1632 Tarihli Bir İdari Taksimat Defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum 1961, s. 201 vd.; İlhan Şahin, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale", *TD*, S. 32 (1979), s. 914-915; Midhat Sertoğlu, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, İstanbul 1992, s. 30; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fi Kavânin-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 127.

⁴⁶ Ayn Ali Efendi, a.g.e., s. 20.

17. Yüzyılın ortalarına ait timar risalesinde Maraş, Kars-ı Zülkadriye, Malatya ve Ayntab, Maraş eyaletine bağlı sancaklar olarak yer alırken, eyaletin zeamet ve timar askerinin sayısı 6.800 olarak verilmiştir.⁴⁷ Evliya Çelebi Ayntab sancakbeyinin has geliri miktarını verdikten sonra, asker sayısının 800 olduğunu; ayrıca Ayntab sancağı genelinde 9 serbest zeamet ve 119 da tezkerelü timarı bulunduğunu ve bunların da kanun üzere 2000 asker olup, alaybeyisi ve çeribaşısı sancağı altında sefere katıldıklarını belirtmiştir.⁴⁸ Evliya Çelebi'nin verdiği rakamlara göre, Osmanlı ordusundaki Ayntab askerinin sayısı 2.800'dür. Bunun, 800'ü sancakbeyinin, 2.000'i de timar ve zeamet askeridir. Evliya'nın timar sahipleri için verdiği 119 sayısı, 1697'de geçerliliğini korumakta, bunların da 79'u Ayntab'ın köylerinde ikamet etmektedir.⁴⁹

Klasik Osmanlı taşra idari yapısında sancak statüsünde yer alan Ayntab'ın sancakbeyinin geliri, Mirlivâ-i Ayntab Hâssı (Hashâ-i Mirlivâ-i Ayntab) yani sancakbeyi hâssı adı altında bir araya getirilmiş ve bu has 16. yüzyılın ilk çeyreğinde 322.000 akça,⁵⁰ 17. yüzyılda 245.130 akça,⁵¹ 18. yüzyılda da 217.126 akça⁵² yıllık gelire sahiptir. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bir takım idari-mali gerekçelerle Osmanlı taşra yönetiminde değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bunda, Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması sonrası içine düştüğü askerî, idari ve mali sıkıntılarının büyük etkisi olmuştur.⁵³ Osmanlı Devleti ilk olarak eyalet valilerine ek gelir olmak üzere, bazı sancakların gelirlerini, arpalık olarak bağlamıştır.⁵⁴ Ayntab sancağının has geliri bu uygulamalar çerçevesinde, diğer bazı sancaklarda da olduğu gibi, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, geçici olarak, bazı beylerbeyi ya da üst düzey devlet yöneticilerine arpalık ya da ilave (zamîme) yani ek gelir adıyla tahsis edilmiştir. Bu dönemde sancak yönetimi, arpalık sahibinin vekili olan mütesellim, voyvoda ya da mutasarrıf da denilen görevliler tarafından yerine getirilmiştir.⁵⁵

Benzer idari tasarruflar 18. yüzyılda ve takip eden yüzyılın ilk çeyreğinde de sürmüştür. Ayntab sancağının yaklaşık 125 yıllık idari-mali tarihine genel olarak bakıldığında, bu dönemin oldukça hareketli bir dönem olduğu görülmektedir. Ayntab, Osmanlı idari ve mali sisteminin o dönemde uygulama alanı bulan bütün yönlerinin, adeta pratiğe döküldüğü sancaklarından biri olmuştur. Tabii ki bu uygulamalar sadece Ayntab'a özel değildir. Ayntab sancağının idari-mali yapısına genel olarak şöyle bir baktığımızda; sancakbeyliği, arpalık olarak eyalet valilerine tahsis, malikâne uygulaması⁵⁶, iltizam usulü ile idare olunma hemen ilk planda öne çıkmaktadır. Bütün bu idari ve mali uygulamaların gerek halk üzerindeki etkisi ve oluşan tepki, gerekse yöneticilerin karşılaştıkları sorunlar, yeni arayışlara gidilmesine neden olmuştur. Hiç şüphesiz ortaya çıkan tecrübe ve uygulamalar, sonraki dönemler için yeni açılımlara ve pragmatik (yararcı) çözümlere zemin hazırlamıştır. Ayntab sancağında yaşananlar, muhtemelen diğer Osmanlı sancaklarında yaşananlarla aşağı yukarı örtüşmektedir. Çünkü hepsi bir bütünün parçasıdır. Farklılıklar yerel unsurların uygulamaya yansımalarından ve yöneticilerin yönetim anlayışlarından kaynaklanmaktadır.

Ayntab Sancakbeyi Hâssı Mukâtaası (Hâşhâ-i Mirlivâ-i Ayntab Mukâtaası), yukarıda da belirtildiği gibi, sancağın en üst yöneticisinin, sancakbeyinin gelir kaynağıdır. 18. yüzyılın şartlarında Ayntab'da, klasik dönemin sancak yöneticisi olan sancakbeyine, artık pek rastlanmamaktadır. Gerek bölgedeki yakın eyaletlerin valilerine, gerekse uzak bölgelerdeki olağanüstü görevleri olan valilere ek gelir olmak üzere Ayntab Sancakbeyi Hâssı zaman zaman arpalık olarak tahsis edilmiştir. Bunda aslan payını Rakka valileri almıştır. Arpalık uygulaması beraberinde sancağın mütesellimler tarafından idare edilmesini gerekli kılmış; o da sancakta idari ve mali bir takım sıkıntılardan kaynaklanan istikrarsızlıklara neden olmuştur. Malikâne sistemi, 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyıla damgasını vuran önemli bir idari-mali uygulamadır. Ayntab Sancakbeyi Hâssı da bu uygulama çerçevesinde Havâss-ı Hümayûn'a yani merkez hazineye dâhil edilen mukataalardandır. Malikâne uygulaması Ayntab'da ilk başlarda malikâncilerle halk arasında sıkıntılı günlerin yaşanmasına neden olmuş; fakat 1720'den sonraki yıllarda her iki taraf da sisteme ve uygulamalara alışmıştır. Bu dönemde sancak idaresi malikânciler adına voyvodalar tarafından yürütülmeye başlamış; malikânci ve mültezim-voyvoda ilişkisi idari-mali yapıyı belirlemiştir.

⁴⁷ İ. Şahin, a.g.m., s. 914-915.

⁴⁸ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, 9, YKY, İstanbul 2005, s. 173.

⁴⁹ Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntab, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. ZeynepYelçe, İstanbul 2009, s. 41, 73.

⁵⁰ Kunt, a.g.e., s. 129.

⁵¹ Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osmân Der Hulâsâ-i Mezâmîn-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280, s. 22.

⁵² Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab*, s. 77.

⁵³ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi – Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, çev. A. Zorlu Durukan - Kaan Durukan, Ankara 2002, s. 17-18.

⁵⁴ Osmanlılarda devlet memurlarına hizmette buldukları sürece maaşlarına ilave olarak (her vech-i zamîme), görevden ayrıldıktan sonra ise bir nevi emekli maaşı olarak (her vech-i arpalık) tahsis edilen gelir için arpalık terimi kullanılırdı. Arpalık uygulamaları için bkz. İbnülemin Mahmûd Kemâl, "Arpalık", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 17 [94], (1926), s. 276-283. Cahit Baltacı, "Arpalık", *TDVİA*, III, s. 392-393.

⁵⁵ 17. yüzyılın ikinci yarısında Ayntab sancağındaki arpalık uygulama örnekleri için bkz. Canbakal, a.g.e., s. 71-72. Eyaletlerdeki arpalık uygulamaları ve mütesellimlikler için ayrıca bkz. Talat Mümtaz Yaman, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Mütesellimlik Müessesesine Dair", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi I (1941-1942)*, s. 75-105.

⁵⁶ Kısaca, devlete ait bir gelir kaynağının ömür boyu iltizamı olarak tanımlayabileceğimiz malikâne sistemi ve uygulamaları için bkz. Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/ Tartışmalar. 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975, s. 231-296. Bu çalışma için ayrıca bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 99-152.

Ayntab âyanı arasında en nüfuzlu ailelerden Battalzâdeler, başta büyük baba Battal Ağa ile oğullar ve torunlar, sancağın idari-mali tarihinde önemli bir yere sahiptir. Billhassa 18. yüzyılın sonlarına doğru Ayntab'da yaşanan karğaşa ortamının en önemli aktörü, torun Seyyid Nuri Mehmed Paşa olmuştur. Merkez ile yerel güçler arasındaki karşılıklı ilişkiler, çoğu zaman işleri kolaylaştırmış; ama öte yandan yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Battalzâdeler Ayntab'da buna güzel bir örnektir ve bu aile 18. yüzyıl Ayntab'ında belirleyici rol üstlenmiştir.⁵⁷

19. yüzyılın ilk çeyreğinde malikâne sisteminde yeni uygulamalar göze çarpmaktadır. Billhassa II. Mahmud Döneminin merkezîyetçi yapısının izlerini mukâtaa (Osmanlı İmparatorluğu'da iltizam yöntemine göre kiralanılan kaynaklara verilen ad)-malikâne ilişkilerinde açıkça görmekteyiz. Bu dönemin malikâne mutasarrıfları ve bölgedeki mültezimlerin ekseriyeti askerî sınıfa (devlet görevlileri ve devletten berat sahibi olan kimseler) dâhildir. Herhalde bu durum tesadüfî olmasa gerek. Merkezî yönetim, bu dönemde taşradaki yerel güçlere pek iltifat etmemektedir. Bu dönemde öne çıkan bir başka nokta, kuvvetli ve nüfuz sahibi vezir paşaların Halep, Maraş, Rakka ve Adana gibi eyaletlere, kimi zaman iki eyalet bir paşaya verilmek suretiyle, vali olarak gönderilmesidir. Bu da herabesinde vezir paşalara gelir temin etmek üzere bölgedeki sancakların, bu kimselere iltizama verilmesine neden olmuştur. Eski Sadrazam Vezir Hurşid Ahmed Paşa'ya Ayntab sancağının iltizama verilmesi gibi. Ayntab sancağı 18. yüzyılın başlarından itibaren yaklaşık 125 yıllık bu dönemde, yaşamış olduğu idari-mali uygulamalarla, bir Osmanlı sancağındaki genel görünümü ortaya koymaktadır. Önce yerleşme, daha sonra merkezîyetçiliğin yeniden tesisi, bu dönemin genel özelliğidir.⁵⁸

Ayntab, 17. yüzyılın sonlarında başlayıp, II. Mahmud'un yeniden merkezî yönetimin gücünü tesis ettiği döneme kadar, idari-mali alanda yaşanan değişim ve dönüşümü bizzat yaşamıştır. Yine bu dönemde Ayntab'ın eyalet olarak Maraş'a bağlılığı, idari ve mali gerekçeli kısa süreli değişiklikler dışında, 1830 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte Ayntab sancağı Halep eyaletine bağlanmıştır. Bu konu, 23 Ramazan 1245/18 Mart 1830 tarihinde Halep Valisi Ali Paşa tarafından Ayntab'a gönderilen bir buyruktadır (Sadrazam, vezir ve beylerbeyi gibi yüksek devlet görevlilerinin yazılı buyrukları) yer almış ve Halep Valisi tarafından eski hazinedarı Ali Ağa, mütesellim tayin edilmiştir.⁵⁹ Ancak Ayntab sancağının Maraş'tan ayrılarak Halep'e bağlılığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bazı kaynaklar bu bağlılığın 1818 yılında Hurşid Ahmed Paşa'nın Halep Valisi olduğu dönemde gerçekleştiğini ileri sürmekte,⁶⁰ bu da, konu ile ilgili pek çok esere kaynaklık etmektedir.

Dönemin Gaziantep mahkeme kayıtlarına yansdığı kadarıyla, Ayntab sancakbeyinin gelir kaynağı olan Sancakbeyi Hâssı Mukâtaası, 1818 Mart ayından itibaren, eski sadrazam ve o tarihte Halep Valisi olan Vezir Hurşid Ahmed Paşa'nın tasarrufuna bırakılmış ve kendisinden bu sancağa bir mütesellim tayin etmesi istenmiştir. Ayntab sancağı bu kez, 1819 yılında, o tarihte Maraş Valisi ve aynı zamanda Rakka Eyaleti de kendisine bağlanan Vezir Mehmed Celaleddin Paşa'nın tasarrufuna bırakılmıştır.⁶¹ Bu durum da uzun sürmemiş, 29 Şubat 1820'de Halep Valisi Vezir Hurşid Ahmed Paşa'ya gönderilen bir başka emr-i şerifte de, Maraş Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın uhdesindeki mukataaların yeniden Hurşid Ahmed Paşa'ya iltizama verildiği yer almıştır. Hurşid Ahmed Paşa'nın gerek 1818'de, gerekse 1820'de iltizamında olan Ayntab'a mütesellim tayin etmesi, idari olarak bu şehrin Halep'e bağlanması şeklinde yorumlanmıştır. Aslında yaşanan daha önce de benzerlerine sıkça rastlanan idari-mali düzenlemeler çerçevesinde oluşan mültezim-mütesellim ilişkisidir. Nitekim Vezir Hurşid Ahmed Paşa 1820 yılının ortalarında, o tarihlerde Yunan isyanının patlak verdiği Mora'ya vali tayin edilmiştir. Böylece Ayntab yeniden Maraş ve Rakka Valisi'nin uhdesine bırakılmıştır.⁶¹ Benzer uygulamalar 19. yüzyılın ilk yarısında da devam edip gitmiştir.

Genel olarak bakıldığında, 19. yüzyılın ilk yarısında Ayntab sancağının idari yapısında iki önemli değişiklik yaşanmıştır. Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere bunların ilki, 1830 yılında Halep'e kaza olarak bağlanma; ikincisi de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından 1832'de Ayntab'a gönderilen bir buyruktada da yer aldığı gibi, Sayda, Şam ve Halep eyaletlerinin ve kazalarının Mısır Hidivliği (Osmanlı yönetimi döneminde bir süre Mısır valilerine verilen san)'ne bağlanmasıdır. Ayntab'ın Mısır'a olan bu idari bağlılığı, Ekim 1840'a kadar devam etmiş ve bu tarihte eskiden olduğu gibi, yeniden Halep eyaletine sancak olarak bağlanmıştır.⁶²

⁵⁷ Battalzâdelerin âyan olarak gücü, serveti ve üstlendiği görevler için, "18. Yüzyılda Ayntab'da Bir Yerel Gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları)", *XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler*, II/1, Ankara 2006, s. 431-452) başlıklı çalışmaya bakılabilir.

⁵⁸ Ayntab sancağının 18. yüzyıl geneli ve 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki idari-mali durumu için ayrıca şu çalışmaya bakılabilir: "18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın İdarî ve Malî Yapısı", *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, editör: Erol Özvar- Arif Biğin, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., İstanbul 2008, s. 267-297. Ayrıca bkz. Çınar, *18. yüzyılın ilk yarısında Ayntab*, s. 74-95.

⁵⁹ C. C. Güzelbey, Şer'i Mahkeme Sicilleri, (142-143), Fasikül 3, Gaziantep 1963, s. 18-19. Hilmi Bayraktar, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'in İdarî Yapısı ve İktisadî Durumu", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, ed. Yusuf Küçükdağ, Gaziantep 2000, s. 84-85.

⁶⁰ Darkot-Dağhoğlu, "Ayntab", s. 64-67; Özdeğer, "Gaziantep", s. 469. C. Cahit Güzelbey, Ayntab'ın 1818 (1233) yılında Halep valisi Hurşid Ahmed Paşa'nın zamanında Halep eyaletine ilhak olduğu iddialarının yanlış olduğunu, Paşa'nın, Ayntab'dan Halep'e giden içme suyu ile meşgul olduğunu ve bu nedenle şehirde bazı kamulaştırmalarda bulunduğunu, bunun da idari bağlılık olarak anlaşılmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, (142-143)*, Fasikül 3, s. 19. Bayraktar, Güzelbey'in görüşlerini açıklar nitelikte birlikte, Ayntab'ın idari-mali yapısında yaşanan bu değişikliğin aslında 1817-1819 yılları arasında Halep'te yaşanan isyanla doğrudan ilişkisi olduğunu, İstanbul'un, Halep valisi Hurşid Ahmed Paşa'nın artan masraflarını karşılaması için Ayntab Sancakbeyi Hâssı Mukataası'nı iltizam olarak uhdesine bıraktığını belirtmektedir. Bayraktar, a.g.m., s. 84.

⁶¹ 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan değişiklikler ve uygulamalar için bkz. Çınar, "18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın İdarî ve Malî Yapısı", s. 294-295.

⁶² Bayraktar, a.g.m., s. 83-85.

1847 yılında yayınlanan ilk Devlet Salmâmesi'nde Halep eyaletinin sancakları (livaları) arasında Ayntab, Kilis ve Rakka yer almaktadır. 1862'de ise Halep eyaletinin sancaklarının sayısı artmakta, Ayntab dışında Antakya, Rakka, Rumkalesi, Birecik, Kilis, Reyhaniye, Zor ve Beylan bulunmaktadır.⁶³ 1839 Tanzimat reformlarının bir parçası olarak eyaletlerin vilayete dönüştürüldüğü 1864 Vilâyet Nizamnamesi uygulamaya konulmuştur. Bu nizamnamenin uygulamasının yaygınlaştırılması çerçevesinde, 1866'da Halep eyaletinde de yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu amaçla Halep eyaletini yeniden teşkilatlandırma görevi Cevdet Paşa'ya verilmiştir. Buna göre eyalete, 1866'da Halep, Urfa, Maraş, Kozan, Adana, Tarsus ve Zor sancaklarından oluşan bir düzen verilmiştir. Cevdet Paşa iki yıl süren valiliği boyunca, Zor sancağı dışarıda kalmak üzere bir teşkilatlanma oluşturmuştur. 1869'da yeni bir değişikliğe daha gidilmiş ve Adana, Kozan, Tarsus sancakları Halep vilayetinden çıkarılmış ve sınırlar daha da daraltılmıştır.⁶⁴ Cevdet Paşa Tezâkir'de, Halep vilayetinden bahsederken, merkez sancak dışında Uzeyr (Payas), Adana, Kozan, Maraş ve Urfa sancaklarının; Halep merkez sancağa da merkez kaza dışında İzziye, Kilis, Ayntab, Bab ve Cebbul, İdlîb, Cısr-i Şuğûr, Antakya ve Reyhaniye kazalarıyla, Harim ve Barisa ile Cebel-i Sem'an (Samandağı) nahiyelerinin bağlı olduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Bu bilgiler onun Halep'te bulunduğu yıllara aittir. Halep vilayetinin merkez sancağa bağlı kazaları içinde Ayntab, Halep'ten sonraki en büyük kazadır.

1326/1908-9 tarihli Halep Vilayet Salmamesi'ne göre Ayntab şehrinde 80 mahalle bulunmaktadır. Bunların en kalabalık olanları Emin Dede, İmam Bölüğü, Köroğlu, Akyol, Bostancı, Paçavra, Bey, Boyacı, Eski Tarla (Tarla-i Atik), Yeni Tarla (Tarla-i Cedid), Çukur, Cabi, Hacı Baki, Hamamcı, Hacı Halil, Hıdır Çavuş, Dökmece, Seng, Sefer Paşa, Suya Batmaz, Karacalı, Karamaraş, Kaya Sokağı, Kılıçoğlu, Kayseri, Kanalcı, Karasakal, Kabasakal, Kocaoğlan, Kozanlı, Molla Ahmed, Mağarabaşı, Keleş, Nergiz, Musullu mahalleleridir.⁶⁶

Bu dönemde Halep sancağına bağlı olan Ayntab kazasının idari olarak 8 nahiyesi ve bunlara bağlı 207 köyü bulunmaktadır. Nahiyeler ve onlara bağlı köylerin sayıları şöyledir.⁶⁷

- 1- Orul Nahiyesi (Sekili köyü): Bu nahiyeye 19 köy bağlıdır. En büyükleri; İbrahimşehir, Ağcakent, Orul, Kızılcağent, Battalhöyük, Kefri Bostan.
- 2- Reşi Nahiyesi (Rumkale'ye de bağlı kalmış, şimdi köyleri Nizip'e bağlı): Bu nahiyeye 8 köy bağlıdır. En büyükleri; Çanakçı, Hacımanlı, Turlu ve Mağara.
- 3- Kızılhisar Nahiyesi (Oğuzeli'nin eski adı): Bu nahiyeye 11 köy bağlıdır. En büyükleri; Ulumasara, Ceğdiğin, Büyükkızılhisar, Aşağı Kilisecik.
- 4- Tilbaşer (Telbaşer) Nahiyesi (Oğuzeli'nin Gündoğan Köyü): Bu nahiyeye 80 köy bağlıdır. En büyükleri; Ağcahöyük, Tilbaşer, Tütlice, Kumru, Dikmetaş, Karacaviran, Karaman, Karaçomak.
- 5- Hezek Nahiyesi (Burç Bucağı'nın Sırasöğüt Köyü): Bu nahiyeye 3 köy bağlıdır. En büyükleri; Hezek, Akpınar, Ufacık, Bilanköy, Karakuyu, Hacı Arslan.
- 6- Çarpın Nahiyesi (Işık Köyü): Bu nahiyeye 17 köy bağlıdır. En büyükleri; İbrahimli, Erikceli, Çarpın, Çakal, Dimeşkli.
- 7- Ceğde Nahiyesi (Erikli Köyü): Bu nahiyeye 30 köy bağlıdır. En büyükleri; Atabey, İncesu, Ceğde, Sütlüklü, Suboğaz, Kozluyazı.
- 8- Kızık Nahiyesi: Bu nahiyeye 12 köy bağlıdır. En büyükleri; Uğurca, Üçkilise, Çaykuyu, Dünderli, Karasakal.

Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru, 13 Mart 1329/1913 tarihinde İdare-i Umûmiye-i Vilâyet Kanûn-ı Muvakkatı adıyla bir kanun yayınlanmış ve günümüzde de uygulamada olan İller İdaresi'nin temelleri atılmıştır.⁶⁸ 1920 yılında, Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) Sicill-i Nüfus İdare-i Umûmiyesi tarafından "Memâlik-i Osmâniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistikî (Osmanlı Memleketlerin'in 1914 Senesi Nüfus İstatistikî)" adlı bir kitapçık yayınlanmıştır. Kanunun yayınlanmasını takip eden yıla ait bu nüfus istatistikinde, Halep vilayetinin Halep ve Ayntab sancaklarından oluştuğu yer almakta; Halep'e bağlı kazalar arasında Halep merkez, İskenderun, İdlîb, Antakya, Bab, Bilan, Cısr-i Şuğûr, Harim, Cebel-ü Sem'an, Ma'arratü'n-Nu'man ve Menbiç (Münbiç); Ayntab sancağına bağlı kazalar arasında da Ayntab merkez, Kilis ve Rumkale kazaları yer almaktadır.⁶⁹

Ayntab'ın kaza olarak Halep'e bağlılığı, yukarıdaki nüfus istatistik bilgisinde de yer aldığı üzere, 1913 yılında müstakil sancak olana kadar devam etmiştir. Ayntab'ın sancak statüsü de 1924'te vilayet olunca sona ermiştir.⁷⁰

⁶³ Hale Şıvgın, *19. Yüzyılda Gaziantep*, Gaziantep Büyük Şehir Belediyesi Yay., Ankara 1997, s. 67.

⁶⁴ Eroğlu vd. (ve diğerleri), *Halep*, s. 37-38.

⁶⁵ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 21-39, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yay., Ankara 1986, s. 221-222.

⁶⁶ Eroğlu vd., *Halep*, s. 151-152.

⁶⁷ Eroğlu vd., *Halep*, s. 151-152.

⁶⁸ Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara 1945, s. 255-257.

⁶⁹ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, Ekim Yay., İstanbul 2008, s. 161, 202-205.

⁷⁰ Darkot-Dağhoğlu, "Ayntab", s. 66.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ayntab, 17 Aralık 1918'de İngilizler, 5 Kasım 1919'da da onların anlaşmayla yerlerini bıraktıkları Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal, 25 Aralık 1921'de, Fransızların şehri boşaltmasına kadar devam etmiştir.⁷¹ Halkın Fransızlara karşı göstermiş olduğu kahramanlık dolayısıyla Ankara Hükümeti tarafından alınan kararlar Ayntab'a gazilik unvanı verilmiş ve Ayntab livası merkezinin adı da Gazi-Ayntab'a çevrilmiştir. Bu karar Büyük Millet Meclisi'nden 93 sayılı kanun olarak geçmiştir ve 6 Şubat 1337 (1921)'de yürürlüğe girmiştir.⁷² Böylece Ayntab'dan Gaziantep'e geçiş süreci tamamlanmıştır.

Yerleşme ve Nüfus

Tarihî ve coğrafi konumu, hiç şüphesiz Ayntab şehrinin gelişmesinde önemli paya sahiptir. Kendisi de bir Ayntablı olan Bedreddin Aynî (ö.855/1451) İkdü'l-Cum'an adlı eserinde vermiş olduğu bilgilerle, şehrin 15. yüzyıldaki durumuna ışık tutmaktadır. Aynî, Ayntab'ın anlatırken, taştan oyulma kalesinden, güzelliğinden, büyük bir belde oluşundan, sularından, bağlarından, bostanlarından, fiziki mekânlarından; tüccar ve misafirlerin geldiği mükellef çarşılarından, 9 cami, 120 mescit, 20 hamam ve 15 medresesinin varlığından ve bunlarla bu şehrin mamur bir beldeye dönüştüğünden, Türk ve Acem diyarından pek çok ilim adamının buraya gelmesinden dolayı da bu şehre "Küçük Buhara" denildiğini belirtmiştir.⁷³ Mehmed Âşıkî de 16. yüzyılın Ayntab'ın tanınmalarını; büyük bir belde oluşundan, kalesinden, sularının ve bostanlarının bolluğundan, çarşı ve pazarına ticaret için gelen tüccar ve misafirlerden bahsetmiştir.⁷⁴ Büyük seyyah Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler de hiç kuşkusuz öncekiler kadar değerli ve 17. yüzyıl Ayntab'ını öğrenmek açısından önemlidir. O, Ayntab şehrinin farklı yönlerini ele aldığı anlatımında, şehrin coğrafi konumunu ve iklimini tarif ederken; düz bir yerde, ancak bazı zemininin engebeli bir arazi üzerinde, suyunun ve havasının hoş, yazının yaz, kışının kış ve bu özelliklerinden dolayı da Arz-ı Mukaddes hükümünde dört iklimle sahip büyük bir belde olduğunu belirtmiştir.⁷⁵

Devrin bir başka önemli kaynağı olan Kâtib Çelebi'nin Mütteferrika neşri Cihannümâ'sında da, şehrin güzelliğinden, kalesinden, yine sularının ve bostanlarının bolluğundan, bıçakla kesilen beyaz pekmeziyle, yayının, eğerinin ve kaltağının meşhurluğundan, kaysı ve elmasının tanesinin bir vukıyye (okka) geldiğinden bahsedilmiştir.⁷⁶ 19. yüzyılın ilk yarısında şehre uğrayan seyyah Poujoulat da, şehri benzer ifadelerle anlatmış, düz bir ovanın ortasında, bir tepe üzerine inşa edilen kalenin etrafında toplandığını belirtmiştir.⁷⁷ Burada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi de Ayntab'ın yerleşim alanında pek çok küçük akarsuyun bulunmasıdır. Şehre dışarıdan gelenlerin en fazla vurgu yaptıkları husus, suyunun bolluğu, yeşilliği, bağları ve bostanlarıdır. Hiç şüphesiz buna en büyük katkıyı Sacur Suyu (Alleben/Aynü'l-leben) sağlamaktaydı. Geçtiği ve suladığı topraklardaki bağ, bahçe ve bostanların şehre büyük katkı sağladığı muhakkaktı.⁷⁸

Ayntab Osmanlı idaresine girdikten sonra fizikî yönden ve nüfus bakımından gelişmesini sürdürdü. 16. yüzyıl tahrir defterlerine göre Ayntab sancağı, şehir merkezi dışında, Ayntab, Telbaşer ve Nehrülceviz nahiyelerinden oluşmaktaydı.⁷⁹ Bu yüzyıla genel olarak bakıldığında, irili ufaklı olmak üzere Ayntab sancağında 225 köy ve 256 mezra adına rastlanmakta; Ayntab ve Telbaşer nahiyeleri kırsal yerleşim birimi bakımından atbaşı giderken, Nehrülceviz daha az köye sahipti. Ancak, Hıyam, Keret ve Orul gibi sancağın en kalabalık köyleri Nehrülceviz'a bağlıydı.⁸⁰ Aynı dönemde Ayntab sancağının şehir merkezinde 1536'da 33; 1543'te 29; 1574'te 31 mahalle bulunmaktaydı.⁸¹ Bunların her biri bir cami çevresinde, özellikle de Kale ve şehrin atar damarı olan Uzun Çarşı etrafında yer alıyordu.⁸² XVI. yüzyıl tahrirlerine göre şehrin en kalabalık mahallelerini İbn-i Şeker, Ali Neccâr, Akıyol, İbn-i Eyyüb, Tarla, İbn-i Ammî, Kozluca, Sikkâk, Şehreküstü, Tövbe (Tevbe) adlı yerleşme yerleri teşkil ediyordu.⁸³

⁷¹ Özdeğer, "Gaziantep", s. 467-468.

⁷² Darkot-Dağhoğlu, "Ayntab", s. 66; Orhan Kılıç, "Gaziantep'te Yapılan Bazı İdarî ve İktisadî Düzenlemeler (1920-1930)", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, Gaziantep 1999, s.22.

⁷³ Bedreddin Aynî, *İkdü'l-Cum'an Fi Tarih-i Ehli'z-Zaman I*, Süleymaniye Kütüphanesi Gülüş Valide 61, vr. 67a-b.

⁷⁴ Âşık Mehmed, *Menâziri'l-Avâlim*, Haz. Mahmut Ak, II, TTK, Ankara 2007, s.741.

⁷⁵ "Şehri bir düz yirde ve ba'zı zemini mürtefi' hayırlar üzere vâki' olmak ile âb u hevâsi latif şehri-i azimdir". "Zîrâ yazı yazdır, kışı kışdır, azîm karlar yağar. Ol ecilden cümle çârsû-yı bâzârı taş kaldırım döşelidir. Ve bu şehri "Arabistan'ın gelincığı" deyü tavsîf etmişlerdir. Ve hakikatü'l-hâl iklim-i râbi'dir. Arz-ı Mukaddes hükümündedir". Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s.175.

⁷⁶ Kâtib Çelebi, *Kitâb-ı Cihannümâ li-Kâtib Çelebi*, I, Tıpkıbasım, TTK Yay., Ankara 2009, s. 599.

⁷⁷ M. Baptistin Poujoulat, *Voyage Dans L'asie Mineure, En Mesopotamie, A Palmyre, En Syrie, En Palestine Et En Egypte*, II, Paris 1841, s. 2.

⁷⁸ Canbakal, a.g.e, s. 37.

⁷⁹ Özdeğer, *Ayntab Livası*, s. 99.

⁸⁰ Peirce, a.g.e., s. 68-70.

⁸¹ Özdeğer, *Ayntab Livası*, s. 119; Özdeğer, "Gaziantep", s. 468.

⁸² Peirce, a.g.e., s. 74-75.

⁸³ Özdeğer, *Ayntab Livası*, s.121-124; aynı yazar, "Gaziantep", s. 468.

Şirehamı

Sancak tahrirlerine göre Ayntab'ın 1543'te, köylerdeki nüfusu 26.195'tir. Bunun 11.145'i Ayntab nahiye, 11.175'i Telbaşer, 3.875'i de Nehrülceviz köylerinde yaşamaktadır. Tahmini olarak kır kesiminin nüfusu 26.000 civarındadır. 1574 tahririnde de kır kesiminin tahmini nüfusu 30.820'dir. Bunun 12.895'i Ayntab nahiye, 12.185'i Telbaşer ve 5.740'ı da Nehrülceviz köylerinde kayıtlıdır. Ayntab'ın şehir merkezindeki tahmini nüfusuna baktığımızda; 1536'da 1.856 hane, 439 bekâr (yaklaşık 9.300-9.350 kişi), 1543'te 1.969 hane, 490 bekâr (9.900 kişi), 1574'te 2.969 hane, 466 bekârdan (15.000 kişi) ibaretti. Buna göre Ayntab sancağının toplam nüfusu yaklaşık olarak 1543'te 36.000, 1574'te de 45.000-46.000 civarındadır. Bu verilere göre 16. yüzyılda Ayntab'ın nüfusu artış göstermiş, artış nisbeti de 30 yıllık bir dönemde % 50'yi bulmuştur. Bu artışta, nüfusun kendi bünyesi içindeki büyüme etkili olduğu gibi, dışarıdan gelenlerin de rolü olduğu tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Özellikle aşiretler burada önemli bir yere sahip olup, nüfusun genel dağılımı ise %30'u şehirde, %70'i de köylerdeydi.⁸⁴

Ayntab sancağında Müslüman halk dışında Hıristiyan Ermeniler de yaşamaktaydı. Bu dönemde Yahudi nüfusa rastlanmamaktadır. 1543'te sancak nüfusunun yaklaşık %1,4'ü Ermenilerden oluşurken, şehirde Mahalle-i Ermeniyân daha sonraları da Hayik Zimmian adı ile anılan bir mahalle adına rastlamaktayız. 1536'de bu mahallede 44 hane, 1543'te 28 hane kaydı yer almaktadır. Köylerden de Orul'da 156 hanenin 60'ı Ermeni'ydiler.⁸⁵ Bu dönemdeki nüfusa karşılaştırmalı olarak bakacak olursak, Ayntab şehri, büyük olasılıkla 13.000-20.000 arasında değişen Bursa, Ankara ve Kayseri gibi şehirlerden sonra geliyordu. Çevresindeki Birecik ve Maraş'tan büyük, 60.000 nüfuslu Halep ve 40.000-45.000 nüfuslu Şam'dan haliyle küçüktü.⁸⁶

17. ve 18. yüzyıllarda Ayntab sancağının avâriz ve nüzüil vergilerinin kaydedildiği mevkufât defterlerinde iki nahiye adı yer almaktadır. Bunlar; Burc ya da Burc-ı Resâs⁸⁷ ve Telbaşer nahiyeleridir. Ayntab'ın köyleri bu iki nahiyeye bağlıdır. 1107/1695-96 yılına ait Ayntab sancağı avâriz listesinde sancağın Burc nahiyesinde 79 köy 1 mezra, Telbaşer nahiyesinde de 57 köy adı yer almaktadır.⁸⁸ 1112/1700 yılına ait kayıta ise Burc'a bağlı köy sayısı 77'dir. Telbaşer'e de 97 köy kayıtlıdır.⁸⁹ 1125/1713'de Burc'a bağlı köy sayısı 95, Telbaşer'e bağlı köy sayısı da 84, mezra da 1'dir.⁹⁰

⁸⁴ Özdeğer, *Ayntab Livası*, s. 114-117; aynı yazar, "Gaziantep", s.468.

⁸⁵ Peirce, a.g.e, s. 26.

⁸⁶ Peirce, a.g.e., s. 68.

⁸⁷ Antep'in güneybatısında üç saat mesafede bulunan Burc ya da Burc-ı Resas (Risâs)'ta kale harabesi mevcuttur. Bkz. Eroğlu vd, *Halep*, s. 116.

⁸⁸ *Gaziantep Şeriyeh Sicili (GSŞ)*, Defter No: 43/ Mikrofilm No: 1755, s. 292-293.

⁸⁹ *GSŞ*, D. N. 51/M.N.1763, s. 173-175.

⁹⁰ *GSŞ*, D.N. 43/ M.N. 1755, s. 292-293.

17. yüzyılda Ayntab şehrindeki mahalle sayısı 32'dir.⁹¹ Evliya Çelebi Ayntab şehrinde 8.067 "toprak ve kireç örtülü ma'mûr u âbâdân sarây-ı âliler" olarak tanımladığı konağın ya da evin mevcut olduğunu belirtmektedir.⁹² 19. yüzyılın ortalarında Ayntab'a uğrayan bir seyyahın da şehirde 8.500 kadar evden bahsetmesi, Evliya'yı teyit eder niteliktedir.⁹³ 1107/1695-96'da Ayntab şehrinde 36 mahalle ve 10'da "kurb"ı diye başlayan yerleşim birimi bulunmaktadır. Bunlar Kurb-ı Kozanlı, Kurb-ı Cevizlice, Kurb-ı Bey, Kurb-ı Molla Ahmed gibi. Yeni oluşan bu yerleşim birimleriyle birlikte Ayntab'ın mahalle sayısı 46'ya çıkmıştır.⁹⁴ Benzer gelişmeyi 1713 yılında da görmekteyiz. Bu yılda şehrin mahallelerinin sayısı 35, "kurb" olarak kaydedilen yerleşim birimlerinin sayısı da 15'dir.⁹⁵ Bu durumda şehir eski mahallelerin yanı başına, "kurb" "yanı ya da yakınında" olarak adlandırılan yeni yerleşim birimleriyle genişlemektedir. 18. yüzyılın ilk yarısında Ayntab şehrinin mahalle sayısında hızlı bir artış görülmüş ve bu sayı 54'e çıkmıştır. Bu durum şehrin fiziki olarak genişlediğini göstermektedir. 18. yüzyılda şehirdeki mahallelerden bazıları şunlardır: Şehreküstü, İbn-i Eyyüb, Kürtüncüyan, Ali Neccar, İbn-i Şeker, Akyol, Ammu (Ammî), Tarla-i Atik, Tarla-i Cedid, Çukur, Tevbe, Yahni, Boyacı, Ehl-i Cefa, Tıslâki, Cevizlice, Bey, Kozanlı, Kanalı, Kayseri, Şarkıyan, Ehlehan, Hayik Zimmıyan, Hayik Müslüman, Hayik Baba, Karasakal, Kayacık, Kürtüncüyan, İbn-i Kör, Seng-i⁹⁶ Hoşkadem, Seng-i Nakkaş, Seng-i Tavi, Câbi, Kızılca Mescid, Hızır Çavuş, Kurb-ı Molla Ahmed, Kurb-ı Şehreküstü, Kurb-ı Kılıçoğlubası, Kurb-ı Bey, Kurb-ı Kozanlı, Kurb-ı Cevizlice, Kurb-ı Kanalı, Kurb-ı Ali Neccar, Kurb-ı Bostancı, Kurb-ı Zincirli, Kurb-ı Mağarabaşı dr.⁹⁷

Hülya Cambakal 1688-1697 yıllarına ait vergi verilerinden yola çıkarak Ayntab şehrinin tahmini nüfusu hakkında bir tespit yapmıştır. Bu veriler ışığı altında, Ayntab şehrinin vergi mükelleflerinin 9.167 (% 64.2) ve askerilerin (vergi muafiyeti olanların) 5.107 (% 35.8) olmak üzere toplam 14.274 nüfustan ibaret olduğu sonucuna varmıştır.⁹⁸ Sancağın kır kesimiyle ilgili elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. 18. yüzyılda Ayntab sancağının ve şehir merkezinin nüfusu hakkında elimizde kesin bir veri yoktur. Yine vergi kayıtlarından yola çıkarak bir takım tahminlerde bulunmak zorunda kalıyoruz. Yapılan genel tahminlere göre Ayntab şehrinin nüfusu bu dönemde 17.000-20.000 arasındadır. Belki de bu sayının biraz fazlası. 19. yüzyılın ilk yarısında da Ayntab şehrinin tahmini nüfusunun 20.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁹

Ayntab'daki gayrimüslimlerin sayısı için en önemli veri hiç şüphesiz onların ödedikleri cizye vergisidir. Sancağın cizye vergisi toplamı 1681'de 3.100 gurus, 1683-84'te 3.900 gurus, 1687-88'de de 4.250 gurusdur. Bu dönemde gayrimüslim cemaatin sayısı yaklaşık 450 hanedir. Bu da yaklaşık 2.200 nüfus demektir.¹⁰⁰ Ayntab'ın şehir ve köylerindeki gayrimüslimlerin cizye evrakı sayısı 18. yüzyılda 1.280-1.300 civarındadır. Buna gayrimüslim çocuklar, kadınlar ve muaf olanlar dâhil edildiğinde, gayrimüslim sayısının 2.300-2.400 civarında olduğunu söyleyebiliriz. 1711'deki gayrimüslimlerle ilgili vergi kaydında, 471 gayrimüslim adının yer alması, belirtilen sayıyı teyit etmektedir. 18. yüzyılın tahmini nüfusu içinde şehirdeki nüfusun yaklaşık %88-89'u Müslüman, %11-12'si de Gayrimüslim'dir.¹⁰¹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ayntab'ın nüfusu hakkında salnamelerden ve nüfus istatistiklerinden bilgi sahibi olmaktadır. 1288/1871-72 yılı Halep Salnamesi'nde Ayntab kazasında 67 Musevi hanesi; 544 nüfus; 1.027 Hristiyan hanesi, 9.833 nüfus; 8.600 İslam hanesi, 47.599 nüfus olmak üzere toplam 9.749 hane, 57.960 nüfus kaydı yer almaktadır. 1293/1876-77 Halep Salnamesi'nde Ayntab kazasının köy sayısı 198, mahalle sayısı da 84 olarak verilmiş ve buralarda: 67 Musevi hanesi, 260 nüfus; 2.047 Hristiyan hanesi, 6.146 nüfus; 8.863 İslam hanesi, 30.290 nüfus olmak üzere toplam 10.997 hane, 36.696 nüfus verilmiştir.¹⁰²

⁹⁰ GSŞ, D.N. 43/ M.N. 1755, s. 292-293.

⁹¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 173; Cambakal, a.g.e., Özdeğer, "Gaziantep", s. 468.

⁹² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 173.

⁹³ Cesney'den aktaran Cambakal, bkz. a.g.e., s. 47, dipnot 41.

⁹⁴ GSŞ, D.N. 43/ M.N. 1755, s. 292-293.

⁹⁵ GSŞ, D. N. 61/M.N.1773, s. 299-300.

⁹⁶ Ayntab'da 16 ve 17. yüzyılın ilk yarısı kayıtlarında Sikkâk ya da Sikkâk (Bıçakçı) olarak kaydedilen mahalle adına, 17 ve 18. yüzyıl mahalle listelerinde Seng şeklinde kaydedilmiş; Seng-i Tavi, Seng-i Hoşkadem gibi. 16. yüzyılın Sikkâki acaba 17-18'de Seng'e mi dönüşmüştür. Bu konuda bir açıklık bulunmamaktadır.

⁹⁷ Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab*, s.53.

⁹⁸ Cambakal, a.g.e., s. 48.

⁹⁹ Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab*, s. 56-62.

¹⁰⁰ Cambakal, a.g.e., s. 53-54, d.n. 67.

¹⁰¹ Cambakal, a.g.e., s. 53-54.

¹⁰² Eroğlu vd., *Halep*, s. 176, 178.

Ayntab Kazasının 1309/1891-92 ve 1326/1908-9 Yıllarına Ait Nüfus Özellikleri¹⁰³

Millet	1309/1891-1892 Yılı			1326/1908-1909 Yılı		
	Kadın	Erkek	Toplam	Millet	Kadın	Erkek
Müslüman	31.607	33.684	65.291	Müslüman	32.337	37.144
Ermeni Katolik	147	169	316	Ermeni Katolik	264	206
Ermeni	5.239	6.005	11.344	Ermeni	6.560	7.377
Protestan	1.601	1.772	3.373	Protestan	2.230	2.347
Yahudi	350	364	714	Yahudi	322	353
				Rum Ortodoks	27	27
				Latin	148	188
				Süryani	5	4
				Ecnebi (Yabancı)	425	424
Toplam	38.944	41.994	80.938	Toplam	42.318	48.070

Osmanlı Devleti Döneminde son nüfus sayımı 1905-1906 yılında yapılmıştır. Bu sayımda Halep vilayeti Halep merkez, Urfa ve Maraş sancakları olarak sayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son nüfus istatistikî olan 1914 nüfus verileri, 1905-6 nüfus sayım kaydına dayanmaktadır. Daha önce sayılan nüfusun, ölüm, doğum, nakil gibi durumlarının uzmanlarca takibiyle 1914 nüfus istatistik verileri ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴ 1905-6'nın da bir devamı ve güncelleştirilmiş olan 1914 nüfus istatistikinde Ayntab, Halep vilayetine bağlı bir sancaktır. Merkez kaza olarak kaydedilen, köyler ve şehirdeki mahallelerin de dâhil olduğu nüfus verileri şu şekildedir:¹⁰⁵

1914 Nüfus İstatistiki'nde Ayntab Kazası

İslam	: 89.769	Rum	: 67
Ermeni	: 14.466	Musevi	: 860
Rum Katolik	: 7	Ermeni Katolik	: 393
Protestan	: 4.635	Latin	: 610
Kıpti	: 3	TOPLAM	: 110.810

Aynı istatistik verilerinde Kilis kazasının toplam 84.814, Rumkale kazasının da 30.730 nüfusu yer almaktadır. Bu durumda Ayntab sancağının toplam nüfusu 226.354'tür. Halep vilayetinin toplam nüfusu ise bu yılda, 667.790'dır. Bunun büyük çoğunluğu da (576.320) Müslüman'dır.¹⁰⁶ Ayntab kazasının nüfus özelliklerine genel olarak baktığımızda, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında, nüfusun ekseriyeti Müslüman'dır. Kazanın genel nüfusu içinde Müslümanların oranı ise % 81, geri kalanı da Gayrimüslimdir. Gayrimüslimlerin de yaklaşık % 13'ü Ermeni cemaatindedir.

İdari, Ticari, Dini ve Sosyal Mekânlar

Şehirde kamu adına en üst düzey görev yapan iki görevli bulunmaktadır. Bunlar kadı ve sancakbeyidir. Kadının görev yaptığı mahkeme binası 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın başlarında Uzun Çarşı'nın yanı başında bulunan İbn-i Şeker Mahallesi'ndeydi. Ayrıca şehirde, bir de "eski mahkeme" olarak da tanımlanan mahkeme adı kayıtlarda yer almaktadır. Muhtemelen burası 17. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmayan eski Şafii Mahkemesi'dir.¹⁰⁷ Sancakbeyi'nin ikamet ettiği konak ise Bey Konağı olarak adlandırılmaktadır. 16. yüzyılda Ayntab'daki sancakbeylerinin şehir dışında ikamet ettikleri anlaşılıyor. Aynı yüzyılın sonlarında şehrin batı kesiminde, Kayacık'ta, sancakbeylerinden Gergerzâde Keyvan Bey'e ait evlerin olması, muhtemelen sancakbeyinin

¹⁰³ Eroğlu vd., *Halep*, s. 192, 197.

¹⁰⁴ Sakin, *1914 Nüfusu*, s. 161-162.

¹⁰⁵ Sakin, *1914 Nüfusu*, s. 205.

¹⁰⁶ Sakin, *1914 Nüfusu*, s.202-205.

¹⁰⁷ Cambakal, a.g.e., 39-40; Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab*, s.21-22.

burada oturduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Kayacık'ın bitişiğinde Bey adı ile anılan bir mahallenin varlığı, burasının Keyvan Bey'in vakfını kurduğu (1582) yıllarda kurulduğunu ya da bazı yöneticilerin burada oturduklarını düşündürmektedir. Ayntablılar 1647 yılında, şehirlerinin yöneticisi olan mütesellimler için bir saray satın almışlar ve burası bir tür daimi kamu dairesine dönüşmüştür. 18. yüzyıl başlarında Şehreküstü Mahallesi'nde bir mütesellim konağının varlığı kayıtlarda yer almaktadır. Burasının günümüzde Eski Saray Caddesi adı ile anılması, buna işaret etmektedir. Muhtemelen burası 1647'de satın alınan konaktır.¹⁰⁸

Gaziantep'te ilk esaslı imar faaliyeti yukarıda da belirtildiği üzere Eyyübîler Döneminde gerçekleşmiştir. Boyacı (Kadı Kemâleddin) ve Eyyüboğlu Camileri muhtemelen 13. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır. İmar faaliyetleri Dulkadiroğulları zamanında da devam etmiş ve bu dönemden kalan en eski eser Nâsırüddin Mehmed Bey'in 15. yüzyılın başlarında yaptırdığı medrese ve mescit ile en meşhuru da 16. yüzyılın başlarında yaptırılan Alâüddeve Camii'dir. Memlükler döneminde Ayntab'da yaptırıldığı bilinen diğer iki eser Sultan Kansu Gavri'nin mescidi ile çeşmesidir. Şehir Osmanlı hâkimiyetine geçince imar faaliyetleri de artmıştır. 1557 tarihli bir vakıf defterinde Ali Neccâr, Hacı Mûsâ, Debbâğ, Câmî-i Atîk, Tahtalı, Akyol, Alâüddeve, Kale, Eyyüboğlu, Kadı Kemâleddin ve Şehreküstü camilerinin adları yer almaktadır. Yine bu yıllarda, Şehreküstü'de, aynı zamanda cami olarak da kullanılan Şeyh Fethullah (Bâli Bey) Tekkesi ile (1550 civarı) Bostancı Camii de (1557) yaptırılmıştır. Sonraki dönemlerde Ayntab şehrinde yaptırılan camilerden öne çıkanlar ise şunlardır. Handan Bey (XVI. yüzyıl sonları), Tekke (1639), Bekir Bey (1648), Ahmed Çelebi (1672), Kılınçoğlu (XVII yüzyıl ortaları), Şirvânî (İki Şerefeli) (1681), Kesikbaş (1690), Hüseyin Paşa (1700), Ayşe Bacı (1722), Karagöz (1755), Esenbek (İhsan Bey, XVIII. yüzyıl başları), Karatarla (1775), Nuri Mehmed Paşa (1785), Ömeriye (1786), Ağa (1797), Alaybey (1809) ve Hacı Nasır (1812).¹⁰⁹ Camiler dışında, 16. yüzyılın ortalarında şehirde 75 kadar da isimleri tespit edilen mescit bulunmaktaydı. Sonraki dönemlerde inşa edilenlerle birlikte, Osmanlı devrinde varlıkları ismen tespit edilen mescitlerin sayısı 196'ya bulmaktadır.¹¹⁰

Boyacı Camii

Bostancı Camii

Tekke Camii

Eyyüboğlu Camii

Yapılan araştırmalar sonucunda Osmanlı devrinde ve daha öncesinde Ayntab şehrinde, 30 kadar medrese ile üç bu'k'anın (mektep) varlığından haberdarız. Şehirdeki en eski medresenin Eşrefiyye olduğu ve Eyyübî emirlerinden el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ (Ö.1237) tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Sunguriyye ve Dulkadiyye Medreselerinin de Osmanlılardan önce inşa edildiği bilinmektedir. Mihaloğlu Yahşi Bey Medresesi'nin 15. yüzyılda yapıldığı söylenebilir. Varlığı bilinen en eski Osmanlı Medresesi 1548 tarihli Medrese-i Cedide (Yeni Medrese)'dir. Ahmed Çelebi Medresesi (1640), Hüseyin Paşa Medresesi (1720), Hüseyin Ağa Medresesi'ni (1799) burada önemli medreseler olarak belirtmemiz gerekmektedir. Şeyh Muhyiddin Mehmed (Tahtâni Camii), Ömer Şeyh, Esenbek, Bostancı, Şeyh Fethullah, Karagöz, Ferhâdiyye, Eyyüboğlu, Kozanlı, Fethiye ve Ayşe Bacı Medreseleri de aynı adı taşıyan camilerin avlularının etrafında sıralanan odalardan ve dershaneden meydana gelmekteydi. Ayrıca 1557 tarihli vakıf defterinden şehirde Şeref İsâ, Dulkadiyye ve Hacı Musâ adı ile anılan üç bu'k'anın (mektebin) varlığı bilinmektedir. Suburcu civarındaki Nûr Ali oğlu Hüseyin Ağa (1799) ve Hacı Abdullah Edib Efendi (1899) kütüphanelerinin de şehrin ilim ve kültür hayatına katkısı muhakkaktı.¹¹²

¹¹¹ Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Ekvanteri, Gaziantep*, Ankara 2006, s.5-170.

¹¹² Çam, "Gaziantep- Mimari", s. 472.

¹⁰⁸ Canbakal, a.g.e., 40-41; Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab*, s. 21.

¹⁰⁹ Nusret Çam, "Gaziantep -Mimari", *TDVİA*, XIII, s. 469-471.

¹¹⁰ Çam, "Gaziantep -Mimari", s. 469-470.

Evliya Çelebi Ayntab'da 40 tekke bulunduğundan ve bunların da en meşhurunun Türkmen Mustafa Ağa'nın yaptırdığı Mevlî Tekkesi olduğunu belirtmektedir.¹¹³ Çam, Evliya'nın verdiği bu sayının biraz abartılı olduğunu, Osmanlı Dönemi ya da öncesinde Ayntab'da 20 kadar tekke, dergâh ve zaviyenin bulunduğunu ve bunlardan 12'sinin I. Dünya Savaşı'ndan önce faaliyetini sürdürdüğünü belirtmektedir. Bu sayıya, günümüze kadar ayakta kalabilen Şeyh Fethullah, Tekke ve Şirvanî tekkeleri dâhil edilmemiştir. Bu tekkelerden Şirvanî ve Tekke camileri Mevlevihane; Şeyh Fethullah Tekkesi'nin ise hangi tarikata ait olduğu bilinmemektedir. Bu üçü dışında hiçbir tekke, zaviye ve dergâh günümüze ulaşmamıştır. Geçmişte var olan tekke ve zaviyelerden Hacı Baba ve Şeyh Salman Mevlî; Aydı Baba İhlâsiyye; Şeyh Muslihuddin Halvetî; Mehmed Ağa ve Şeyhcan (Şihican) Nakşibendî; Kamaçı Baba Rifâî; Çepni Bektaşî tarikatlarına bağlıydı. Bunlardan Hacı Baba, Şeyh Muslihuddin, Arduç Baba, Dülük Baba, Ahî Mahmud oğlu Ahî Ahmed, Emin Dede, Ballica Baba, İbn-i Demirci'nin (Demirci-zâde) tarihi Memlükler'e kadar dayanmakta; diğerleri de Osmanlı Dönemine aittir.¹¹⁴

Evliya Çelebi Ayntab şehrindeki hamamlardan bahsederken de Paşa, Sultan, Nâiboğlu, Tabak, Pazarcık, Şeyh, Çukur, Hengâme, Pazar, Mütellid, Keyvân Bey, Piyale Paşa, Tüffâhiyye, Beşyaşar ve Kale hamamlarının isimlerini vermektedir.¹¹⁵ Tabii ki Evliya'nın bahsettiği hamamlar dışında da, sonraki yıllarda yapılan hamamlar vardır. Nitekim Osmanlı Döneminde şehirde yapıldığı tespit edilebilen hamam sayısı 22'dir. Osmanlı Döneminden günümüze ulaşan hamamlar ise şunlardır. Eski, Göymen, İki Kapılı, Kale, Keyvan Bey, Naib ve Tutlu hamamlardır.¹¹⁶ Ayntab'daki su tesisleri içinde çeşmeler ve kasteller ön plana çıkmaktadır. Esenkak, Pişirici ve Şeyh Fethullah kastellerini burada zikredebiliriz. Günümüze ulaşmayan Bekir Bey, Şahvelî, Ayşe Bacı, Kırkayak, Şeyhcan, Kabainek ve Gazâlî kastelleri ise toprakla doldurularak ortadan kaldırılmıştır. Bugüne gelebilen 6 çeşme mevcuttur. Bunlar içinde Hüseyin Paşa Hamamı Çeşmesi (1828), Kumandan Çeşmesi (1915) ve Pazaryeri Çeşmesi (1920) en fazla dikkati çekenlerdir.¹¹⁷

Ticari hayatın en önemli göstergeleri arasında yer alan hanların, I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda sayıları 31'di. Günümüzde bunlardan 18'i mevcuttur. Ayrıca şehre 10 kilometre mesafedeki Sam Köyü'nde bu adla anılan bir han bulunmaktadır. Eldeki bilgilere göre hanların en eskisi, Mihaloğlu Yahşi Bey Medresesi'ne vakfedilen Hân-ı Cedîd (Yeni Han)'dir. Şehir merkezinde halen mevcut bulunan en eski han, Lala Mustafa Paşa'nın 1563 yılı civarında yaptırdığı Paşa (Hişva) Hanı'dır.¹¹⁸ Evliya Çelebi Ayntab'daki hanlardan bahsederken, Mustafa Paşa ya da diğre adıyla Hişva, Pekmez, Tuz, İki Kapulu, Börekçi, Arasta ve Mustafa Ağa hamamının ismini vermektedir.¹¹⁹ Günümüze ulaşan hanlardan Sam Köyü Hanı (16. yüzyıl), Paşa (Hişva) Hanı, Tütün Hanı (1754 öncesi), Yeni Han (1557 öncesi), Tuz Hanı (17. yüzyıl başları), Emîr Ali Hanı (1719), Yüzükçü Hanı (1735 öncesi), 19. yüzyılda yapılan Şeker, Mecidiye, Millet, Belediye, Eski Gümrük, Kürkçü, Maarif, Anadolu ve Güven Hanları ile Beyazların Han ve Ellbeyli (XX. yüzyıl başları) hanlarıdır. Han inşası görüldüğü üzere 19. yüzyılda hızla artmıştır.¹²⁰

Anadolu Hanı

Tütün Hanı

Ayntab şehrinde Osmanlı Döneminde 6 bedesten yapılmıştır. Bunlardan sadece 1957 yılında yandıktan sonra sebze haline dönüştürülen Zincirli Bedesten (1717) ve halen iş yeri olarak kullanılan Kemikli Bedesten (1853) günümüze ulaşmıştır. Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdığı 110 dükkândan meydana gelen Eski (Karanlık) Bedesten (1578), Kadri Paşa (Fatlacılar) Bedesteni (1854-1857) ve Oturakçılar Bedesteni ile Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı Kuyumcular Bedesteni (16. yüzyılın ikinci yarısı) artık mevcut değildir.¹²¹

Cami ve mescitler dışında Ayntab şehrinde, hem Osmanlı hem de Osmanlı öncesi dönemlerde yapılan İslâmî yapıların dökümü ise şöyledir: 28 medrese, 3 buk'a (mektep), 28 tekke ve zaviye, 33 han, 18 hamam, 6 bedesten, 31 çeşme ve kastel. Ancak bu yapılarla ilgili verilen rakamlara kesin gözüyle bakılmaması gerekmektedir.¹²² Zira yeni bulgular ve araştırmalar, hiç şüphesiz yeni eserlerin varlığını ortaya çıkarabilir.

Gaziantep Şehir Merkezinde Halen Mevcut Ve Ortadan Kalkmış Eserlerin Envanteri¹²²

	Cami Mescit	Medrese Mektep	Tekke Zaviye	Türbe	Han	Bedesten	Hamam	Çeşme Kastel	Kale	Toplam
Mevcut	34	4	2	2	19	2	10	12	1	86
Yok Olmuş	144	28	20	11	13	3	12	22	-	253
Toplam	178	32	22	13	32	5	22	34	1	339

Cevdet Paşa'nın 19. yüzyılın ortalarına Ayntab kazası hakkında verdiği bilgiler dönemin genel görünümünü gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir. Paşa, Ayntab şehrinde 36 cami, 57 mescit, 21 medrese, 4 tekke, 37 mektep, 5 kilise, 13 hamam, 1.938 dükkân, 4 bezzasitan (bedesten), 10 han, 36 kahvehane, 9 meyhane, 50 boyahane, 3 sabunhane, 15 ma'sara, 1 mumhane bulunduğunu belirtmektedir.¹²⁴ Benzer bilgiler 19. yüzyılın ikinci yarısına ait Halep Salnameleri'nde de yer almaktadır. Burada, Ayntab kazası hakkında yer alan bilgiler genel olarak şu şekildedir. Öncelikle, vilayet içinde Ayntab'ın Halep'ten sonra büyüklük ve gelişmişlik bakımından ikinci sırada olduğu yer almaktadır. Şehirde çeşitli medreseler ve mektepler, ayrıca kimsesizler için bir yetimhane, Amerikan misyonerlerinin idaresinde kolej denilen büyük bir okul ki, burada her türlü fen bilimlerinin yanı sıra tıp eserlerinin okutulduğu ve talebe sayısının da 600 civarında olduğu belirtilmektedir. Ayntab şehrindeki kamuya ve özel şahıslara ait yapılar hakkında bilgi verilirken de, 1 hükümet konağı, 1 kale, 1 redif deposu, 1 cephane, 6 karakolhane, 40 cami, 220 mescit, 25 medrese ve kütüphane, 16 tekke, 72 sebil ve çeşme, 1 ruştîye mektebi, 22 ibtidâî mektebi, 1 Amerikan koleji, 2 hastane, 8 kilise, 1 havra, 14 hamam, 2.849 dükkân ve mağaza, 4 bedesten, 31 han, 53 fırın, 2.000 alaca ve bez aba tezgâhı, 6 debbağhane, 50 boyahane, 10 ma'sara, 1 salhane (mezbağa), 22 değirmen, 6 müskirat fabrikası, 5 sabunhane, 30 kahvehane ve 1 kıraathanenin bulunduğu belirtilmiştir.¹²⁵

İktisadi, Ticari ve Sosyal Hayat

Ayntab şehri Osmanlı Döneminde, iktisadî ve ticarî bakımdan, her ne kadar Halep'in gölgesinde kalsa da, çevre şehirlere göre ön plana çıkmıştır. 16. yüzyılda şehirde pek çok ticarethane ve imalâthane bulunmaktaydı. İmal edilen mallar civar bölgelere sevk ediliyordu. 1536 tarihli tahrir defterinde yer alan bilgilere göre, şehirde en az 225 kişi, çeşitli meslek dallarıyla uğraşıyordu. Ticaretin genel durumunu ortaya koyan bâc-ı bâzâr denilen pazar vergisi, 100.000-136.000 akçalık bir kapasiteye sahipti. Kapana tartılmak için gelen mallardan alınan vergi miktarı ise 25.000-33.000 akça arasındaydı. Vergi gelirlerini gösteren kayıtlara göre şehirde bedesten, kırışhâne, boyahâne, kassârhane, debbağhâne, başhâne, şem'hâne ve kasap dükkânları faaliyet göstermekteydi. Şehrin bu dönemde vergi gelir miktarı 1536'da 224.190 akçadan, 1574'te 448.416 akçaya yükselmiştir.¹²⁶

¹¹³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s.174.

¹¹⁴ Çam, "Gaziantep- Mimari", s. 472; aynı yazar, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri- Gaziantep*, s. 671-676.

¹¹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s.174.

¹¹⁶ Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri- Gaziantep*, s. 374-400.

¹¹⁷ Çam, "Gaziantep- Mimari", s. 473-474; Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri- Gaziantep*, s. 401-415, 682-688.

¹¹⁸ Çam, "Gaziantep- Mimari", s. 473.

¹¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 174.

¹²⁰ Çam, "Gaziantep- Mimari", s. 473; aynı yazar, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri- Gaziantep*, s.420-529, 572.

¹²¹ Çam, "Gaziantep- Mimari", s. 473. aynı yazar, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri- Gaziantep*, s.529, 693-694.

¹²² Çam, "Gaziantep- Mimari", s. 469-470.

¹²³ Bu tablo Çam'ın, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri- Gaziantep* isimli eserinin s. XXXIX'undan alınmıştır.

¹²⁴ Cevdet Paşa, *Tezâkir, 21-39, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yay., Ankara 1986*, s. 221-222.

¹²⁵ Eroğlu vd., *Halep*, s. 115.

¹²⁶ Özdeğer, *Ayntab Livası*, s. 125-133; aynı yazar, "Gaziantep", 468.

Zincirli Bedesten

Görüldüğü üzere 16. yüzyılın ortalarında Ayntab şehri, çarşı, dükkân ve imalathanelerden yana bolluk içindedir. 1536 tarihli tahrirde, kamu taşınmazları arasında yer alan dükkân ve imalathane sayısı 1.300 civarındadır. Buna özel taşınmazlar ve vakıflara ait olanlar dâhil değildir. Bir sonraki yüzyıl için Evliya Çelebi şehirdeki dükkân ve imalathane sayısının 3.900 olduğunu belirtmektedir. Şehirdeki dükkânların çoğu sük adı verilen sokaklar üzerinde toplanmıştır. Bunlar Bakırcılar, Kuyumcular, ayakkabıcılar çarşısı gibi adlarla anılırken, çarşılar içinde Uzun Çarşı (Sük-ı Tavil) önemli bir ticari mekândır. Kale'den güneydoğuya uzanan bu cadde kentin ana damarını oluşturmaktadır. Bu cadde boyunca Ayntab'ın önemli camilerinden bazıları yer alıyordu.¹²⁷ Ayntab şehrinin 17-18. yüzyıllarda ticari mekânları arasında öne çıkan bir başka çarşısı da Arasa ya da Arasta olarak adlandırılan meydanıdır. Bu dönemde şehrin ticari hayatı daha çok Uzun Çarşı ve Arasa Meydanı etrafında yoğunlaşmıştır. Bu iki ana ticaret merkezi dışında Eblehan, Hayik Müslüman, İbn-i Eyyüb ve Şhreküstü'deki sük denilen mahalle pazarlarını da burada belirtmek yerinde olacaktır.¹²⁸

Osmanlı şehirlerinde ticari faaliyetler iki ana grup tarafından organize edilmekteydi. Bunlar ehl-i hiref de denilen kendi ürettiklerini ya da ikinci el malı pazarlayan zanaatkarlar, diğeri de gâiba da denilen uzak mesafe ticaretiyle de uğraşan tüccarlardır.¹²⁹ Bu her iki zümre de Ayntab şehrinde ticari hayatın içerisinde aktif rol almışlardır. Şehirdeki bedestenler, uzak mesafe ticaretin en önemli merkezleri olmuştur. Ehl-i Hiref ya da zanaatkar kesimin Ayntab'daki faaliyeti genelde iç pazara yönelik olmuş ve şehrin çarşı-pazarını kendilerine mekân tutmuşlardır. Ayntab şehrindeki esnafın faaliyet alanı ve zanaat kolları hakkında bilgi kaynağımız mahkeme kayıtları ya da vergi döküm listeleridir. 1735 yılında mahkemeye intikal eden bir davada, şehirde 26 iş koluna ayrılan esnaf dökümüne rastlıyoruz. Benzer şekilde 1804'te ve 1830'da şehir masraflarının karşılanması için hazırlanan döküm listesinin, ilkinde 40, ikincisinde 42 esnaf iş kolu kaydedilmiştir. Her üç kayıta yer alan esnaf ve onların uğraş alanları, bize şehrin iktisadi ve ticari hayatını bir nebze de olsa gözler önüne sermektedir. Üretim ve hizmet alanlarına genel olarak baktığımızda, Ayntabluların gündelik ihtiyaçlarını ve geçimlerini nasıl temin ettikleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Tablo halinde verilen 1830 yılına ait esnaf listesi ve esnafa yapılan para dökümü bir bakıma onların şehir içindeki konumlarını, sayılarını ve ekonomik durumlarını da ortaya koymaktadır.¹³⁰

¹²⁷ Peirce, a.g.e, s. 56-57. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 174.

¹²⁸ Canbakal, a.g.e, s. 39; Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab, s. 29-31.

¹²⁹ Halil İncalcık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *Journal of Economic History*, XXIX /1 (1969), s. 98-100.

¹³⁰ Esnaf ve ticari hayat için bkz. Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab, s. 316-372. Ayntab şehrindeki esnafa ilgili 14-15 Ekim 2010 tarihinde Bilecik'te düzenlenen Birinci Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu'nda "Osmanlı Döneminde (18. yüzyılda) Ayntab'da Gıda Sektöründe Hizmet Veren Esnaf" konulu bir tebliğ, tarafından sunuldu. Bu çalışma yayın aşamasındadır.

Bakırcılar Çarşısı

1830 Yılında Ayntab Şehrindeki Esnaf ve Para Döküm Listesi

Sıra	Esnaf	Katılım Payı/Gurus	Sıra	Esnaf	Katılım Payı/Gurus
1	Ekmekçiler	2.127	22	Arpacılar	3.495
2	Değirmenciler	2.597,5	23	Debbağlar	5.557
3	Neccarlar (Marangozlar)	5.570	24	Tüttüncüler	3.000
4	Nalbandlar	2.425,5	25	Kefşerler (Papuççu)	3.810
5	Sarraçlar	2.772	26	Taşçılar	1.134
6	Haffaflar (Ayakkabıcılar)	4.366	27	Berberler ve Hammamcılar	2.977
7	Kuyumcular	2.125	28	Kebabçılar	2.977
8	Kasaplar	5.575	29	Ma'saracılar	2.195
9	Katırcılar	2.240	30	Semerciler	1.848
10	Kazancılar	1.670	31	Deveciler	4.620
11	Bakkallar	7.507,5	32	Abacılar	7.670
12	Cüllahlar (Çulcular)	4.517	33	Bedestenciler	6.203,5
13	Kendirciler	690	34	Hammallar (Hamallar)	115
14	Attarlar	3.250	35	Kassarcılar	721
15	Bostancılar	7075	36	Hışvacılar ¹³¹	532
16	Boyacılar	4.735	37	Keçeciler	462
17	Basmacılar	1.732,5	38	Çubukçular	231
18	Demirciler	2.977	39	Muytaflar	400
19	Tüfenkçiler	2.362,5	40	Tuzcular	1.470
20	Leblebiciler	923	41	Helvacılar	1.875
21	Fatlacılar ¹³²	1.231	42	Kazzazlar	624
				Toplam	121.910,5

¹³¹ Hışva; açılmamış pamuk kozasına verilen addır. Şehirde bunun ticaretini yapan esnafa "hışvacılar" denilmekteydi.

¹³² Fatlacılar; Boyanmış derileri kunduracılara satan aracı esnaf.

Dokuma ya da tekstil sanayi, Ayntab şehrinde, Osmanlı Döneminde en fazla gelişme gösteren sektördür. Bunun göstergelerinden biri şehirdeki boyahanelerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısında boyahane sayısı 3 iken, bunlar da Halep'teki Hüseyin Paşa vakfının geliridir. 18. yüzyılda boyahane sayısı en az 70 olmuştur.¹³³ 18. yüzyılda Ayntab'da gerek boyama sanayinde gerekse dokuma sanayinde yaşanan gelişme, 19. yüzyılda da kısmen durağanlığa girse de varlığını sürdürmüştür. Cevdet Paşa 19. yüzyılın ikinci yarısının Ayntab'ı hakkında bilgi verirken 50 boyahanenin;¹³⁴ Fransız seyyah Vital Cuinet ise 19. yüzyılın sonları Ayntab'ı hakkında bilgi verirken 3.815 pamuklu dokuma tezgâhı ve 70 boyahanenin;¹³⁵ aynı dönemin bir başka kaynağı Şemseddin Sâmî de 2.215 tezgâh ve 45 boyahanenin bulunduğunu belirtmişlerdir.¹³⁶ Osmanlı tarihinin sosyal ve iktisadi tarihi üzerine araştırmalar yapan Donald Quataert, çeşitli arşiv verilerine dayanarak Ayntab'daki dokuma tezgâhı sayısının 1889-1893'te 2.500; 1904'te 5.500; 1907'de de 3.726 olduğunu aktarmıştır.¹³⁷ 20. yüzyılın başlarında Ayntab şehri, Halep ve Şam ile birlikte bölgenin yerel sanayi merkezlerinden biri olmuştur. 1900'lü yıllardaki yaklaşık 5.000 dokuma tezgâhında, bu mesleği icra eden boyacılar, tarakçılar gibi özel meslek gruplarının dışında, usta ve kalfa olarak, kadın-erkek 7-8 bin nüfus çalışmakta ve yılda değeri 200-300 bin Türk altınını bulan, 2 milyon kilogram mal üretmekteydi. 1913 yılına kadar Halep ile Ayntab arasında dokuma sanayi ve boyama işinde iyi bir rekabet ortamı doğmuştur. Araya giren I. Dünya Savaşı ile birlikte tezgâh sayısı 1.000'lere kadar düşmüştü; 1933'ten itibaren de tekstil sanayi yeniden canlanma dönemine girmiştir.¹³⁸

19. yüzyılın ikinci yarısına ait Halep Salnameleri'nde yer alan bilgiler arasında, kaza dâhilinde 352.600 dönüm ekili ve 112.000 dönüm de ekili olmayan arazinin olduğuna yer verilmiştir.¹³⁹ Ayrıca, Ayntab kazasında hububat çeşitlerinin her türlüünün yetiştiği, ayrıca fıstık, üzüm, incir ve zeytinin bol miktarda üretildiği ve dışarıya ihraç edildiği belirtilmiştir. Sarı sahtiyan, alaca, aba, yünden elbiselik kumaşlar, Şam taklidi döşemelik, bez, kanepeler, sandalye ve sabun imalathanelerinin mevcut olduğu ve Halep, Kilis ve İdlip taraflarına sahtiyan ve bazen de Mısır ve Anadolu taraflarına alaca, bez, aba ve sabun ihraç edildiğine değinilmiştir. Ayntab'ın Halep, Urfa, Maraş ve İskenderun ile çok işlek ticaretine de vurgu yapılmıştır.¹⁴⁰

Bütün bu anlatılanlardan ve ortaya çıkan tabloda da görüldüğü üzere Ayntab ve çevresi tarihi olayların hep merkezinde olmuştur. Bu şehir, tarihin hemen hemen her döneminde Halep şehrinin gölgesinde kalmıştır. Ama farklı güzergâhların kavşak noktasında oluşu ve coğrafi konumu zaman zaman avantaja da dönmüştür. Belki de bu konumu, çevresinin ve idaresi altındaki devletin, bu şehri tamamen göz ardı etmesini önlemiştir. Ayntab'ın hinterlandı, onu genelde, orta ölçekli şehirler kategorisinde bırakmıştır. Şehrin gelişmesinde ve imar faaliyetlerinde sultanların ya da üst düzey devlet adamların katkısı sınırlı kalmıştır. Daha çok kendi insanının çabaları ve faaliyetleriyle gelişme göstermeye çalışmıştır. Günümüzde, bölgesinin en gelişmiş şehirlerinden biri olan Gaziantep'in, geçmişinin ve köklerinin tarihî hikâyesi, kısaca bu şekilde gözler önüne serilebilir.

Kaynakça

Akis, Metin. (2008). *Buhran Döneminde Antep'te Sosyal Hayat (1572-1606)*. Ankara.

Altınöz, İsmail. (1999). "Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)". *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan, Gaziantep*. Gaziantep. (s. 89-146).

Ayn Ali Efendi. (1979). *Kavânin-i Âl-i Osmân Der Hulâsâ-i Mezâmîn-i Defter-i Divân*. Enderun Yay. İstanbul.

Barkan, Ö. Lütfi. (1953). "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-53). İstanbul.(s. 1-20).

Bayraktar, Hilmi. (2000). "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'in İdarî Yapısı ve İktisadî Durumu", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*. (ed. Yusuf Küçükdağ). Gaziantep. (s. 83-96).

Canbakal, Hülya. (2009). *17. Yüzyılda Ayntab, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*. (çev. ZeynepYelçe). İstanbul.

Celâl-zâde Mustafa. (1990). *Selim-Nâme*. (haz. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar). Ankara.

Cevdet Paşa. (1986). *Tezâkir*, 21-39. (Yayınlayan: Cavid Baysun). TTK Yay. Ankara.

Cuinet, Vital. (1892). *La Turquie D'Asie Géographie Administrative, II*. Paris.

Çam, Nusret. "Gaziantep-Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XIII. (s. 469-474).

Çam, Nusret. (2006). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep*. Ankara.

Çınar, Hüseyin. (2008). "18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın İdarî ve Mali Yapısı", *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi* (editör: Erol Özvar- Arif Biğün). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay. İstanbul. (s. 267-297).

Çınar, Hüseyin. (2006). "18. Yüzyılda Ayntab'da Bir Yerel gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları)". *XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 9-13 Eylül 2002). Kongreye Sunulan Bildiriler*. II/I. Ankara. (s. 431-452).

Çınar, Hüseyin. (2000). "18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu" (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Danişmend, İ.Hakkı. (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. II. İstanbul.

Darkot, Besim., Turhan Dağlıoğlu. "Ayntab", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, II. (s. 64-67).

Demirkent, Işın. (1974). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*. İstanbul.

Ebu Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî. *İkdü'l-Cum'an Fî Tarih-i Ehli'z-Zaman*. I, Süleymaniye Kütüphanesi Gülnuş Valide 61.

El-Belâzurî. (1987). *Fütûhu'l-Buldân*. (terc. Mustafa Fayda). Ankara.

Ergaç, Rifat. (1999). "Gaziantep Kalesi", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*. (editör: Yusuf Küçükdağ). Gaziantep.. (s. 295-310).

Eroğlu, Cengiz., Murat Babuçoğlu., Mehmet Köçer. (2007). *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*. Global Strateji Enstitüsü Yay. Ankara.

Evlîyâ Çelebi b., Derviş Mehmed Zillî. (2005). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff). 9. YKY. İstanbul.

Genç, Mehmet. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul.

Güzelbey, C. Cahit. (1959). *Gaziantep Folklorundan Notlar*, I. Gaziantep.

Güzelbey, C. Cahit. (1963). *Şer'i Mahkeme Sicilleri, (142-143)*. Fasikül 3. Gaziantep.

Güzelhan, Mustafa. (1959). *Ayntab Tarihinden Notlar*. Gaziantep.

İbnü'l-Esir. (1985). *El-Kâmil Fî't-Târih*. (terc. M. Beşir Eryarsoy). II. İstanbul.

İmer, Zahide. (2001). *Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşlarının Bazı Teknolojik Özellikleri*. Ankara. İncelik, Halil. "Eyalet", TDVİA, XI. (s. 548-550).

Kâtib Çelebi. (2009). *Kitâb-ı Cihânnümâ li-Kâtib Çelebi*. I. Tıpkıbasım. TTK Yay.. Ankara

Kılıç, Orhan. (1999). "Gaziantep'te Yapılan Bazı İdarî ve İktisadî Düzenlemeler (1920-1930)", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*. Gaziantep.. (s. 7-18).

¹³³ Bu konuda, 7-8 Eylül 2007 tarihinde Marmara Üniversitesin'de düzenlenen I. İktisat Tarihi Kongresi'nde ; "Vakıf – Sanayi İlişkisi Bağlamında Antep Boyahaneleri (XVI. – XVIII. Yüzyıllar", (Birinci İktisat Tarihi Kongresi/ 7-8 Eylül 2007 İstanbul) başlıklı bir tebliğ, tarafımdan sunuldu. Bu çalışma basım aşamasındadır. Ayrıca bkz. Çınar, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab, s.319-331.

¹³⁴ Cevdet Paşa, a.g.e, s. 221-222.

¹³⁵ V. Cuinet, *La Turquie D'Asie Géographie Administrative, II*, Paris 1892, s. 191.

¹³⁶ Şemseddin Sâmî, Kâmusü'l-a'lâm, V, İstanbul 1314, s.3232.

¹³⁷ Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, çev. Tansel Güney, İstanbul 1999, s. 137, 187.

¹³⁸ Zahide İmer, *Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşlarının Bazı Teknolojik Özellikleri*, Ankara 2001, s. 7.

¹³⁹ Eroğlu vd., *Halep*, s. 115.

¹⁴⁰ Eroğlu vd., *Halep*, s. 117.

- Kunt, İ. Metin. (1978). *Sancaktan Eyalete/1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*-. İstanbul.
- M. Canard. (1960). "Ayntab", *EI2*, I. London.. (s. 791-92).
- Nizâmeddin Şâmî. (1949). *Zafernâme*. (terc. Necati Lüğal). Ankara.
- Özdeğer, Hüseyin. "Gaziantep (Tarih, Fiziki, Sosyal ve Ekonomik Yapı)". *TDVİA*. XIII. (s. 466-469).
- Özdeğer, Hüseyin. (1988). *Onaltıncı Asırda Ayntab Livâsı*. I. İstanbul.
- Peirce, Leslie. (2005). *Ahlak Oyunları, 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. (çev. Ülkün Tansel). İstanbul.
- Poujoulat, M. Baptistin. (1841). *Voyage Dans L'asie Mineure, En Mesopotamie, A Palmyre, En Syrie, En Palestine Et En Égypte*, II. Paris.
- Quataert, Donald. (1999). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. (çev. Tansel Güney). İstanbul.
- Sakin, Orhan. (2008). *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*. Ekim Yay.. İstanbul.
- Sümer, Faruk. (1984). *Kara Koyunlular*. I. Ankara.
- Şemseddin Sâmi. (1314). *Kâmûsü'l-a'lâm*, V. İstanbul.
- Şeşen, Ramazan. "Eyyubiler". *TDVİA*. XII. (s. 20-31).
- Şeşen, Ramazan. (1989). "Eyyubiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI. İstanbul.
- Şıvgın, Hale. (1997). *19. Yüzyılda Gaziantep*. Gaziantep Büyük Şehir Belediyesi Yay.. Ankara.
- Turan, Osman. (1984). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*. İstanbul.
- Urfalı Mateos. (1987). *Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (çev. Hrant D. Adreasyan). Ankara.
- Yâkût el-Hamevî. (1979). *Mu'cemü'l-Buldan*, IV. Beyrut.
- Yinanç, Refet. (1989). *Dulkadir Beyliği*. Ankara.

Ayntab'dan Gaziyntab'a

Bir Şehrin Direnişi

AYNTAB'DAN GAZIAYNTAB'A
BİR ŞEHİRİN DİRENİŞİ

Ayntab'dan Gaziantep'a: Bir Şehrin Direnişi

Prof. Dr. Bilgehan PAMUK*

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Antep şehri, 86.600 km² yüzölçümü ve 995.800 nüfusu olan Halep Vilayeti'nin önemli şehirlerindendi.¹ Şehir, tepelerle çevrili sığ bir vadi üzerinde uzanmaktaydı. Verimli arazileri olduğu gibi zengin fıstık ve meyve bahçeleri vardı. Antep, Türk şehirlerinde pek fazla görülmeyen canlılığa sahip olduğu gibi taş binalarıyla temiz bir şehir görünümüne sahipti. 50.000 – 60.000 nüfusa sahip şehrin üçte birini Ermeniler teşkil etmekteydi.² Antep, canlılığıyla dikkat çektiği gibi nüfus açısından da gözle görülür gelişme gösterdi. 1908'de Antep'te 69.841 Müslüman, 13.937 Gregoryen Ermeni, 4.577 Protestan, 849 Yabancı, 675 Musevi, 470 Katolik Ermeni, 336 Latin, 54 Ortodoks, 9 Süryani yaşamaktaydı.³ Büyümeye devam eden Antep'in 1914 yılında toplam nüfusu, 110.810 idi.⁴

İngiltere'nin Antep'i İşgali...

Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşları'nın ağır yaralarını henüz saramadan Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan'ın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Dört yıl süren savaşın neticesi, Osmanlılar açısından ziyadesiyle ağırdı. Antep, imparatorluğun diğer kesimlerinde olduğu gibi savaşın getirdiği külfet için gerekli fedakârlıkta bulundu. 30 Ekim 1918 tarihindeki Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla; Suriye, Filistin, Irak ve Arabistan üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti sona erdi; Osmanlı birlikleri terhis edildi; İstanbul, boğazlar ve müstahkem mevkiiler işgal olunarak silâh, cephane ve savaş araçlarına el konuldu.⁵

1 Kasım sabahından itibaren geçerli olan Mondros Ateşkes Antlaşması'nda; Osmanlı Devleti'nin sınırlarına ve statüsüne ilişkin ifadeler yoktu. Mondros Mütarekesi'nin müphem ve esnek maddeleri, Müttefiklerin lehineydi. Müttefikler, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıktığı takdirde işgal hakkına sahipti. Bunu koz olarak kullanarak işgallerine gerekçe gösterdiler. Böylelikle istilâlarını yayabildiler.⁶ Aralık 1918 İngiliz birlikleri, 10. ve 16. maddeler uyarınca Antep'e girdiler.

* Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. bilgehe@yahoo.com

¹ Binbaşı M. Nasrullah., Kolağası M. Rüşdü., Mülazım M. Eşref. (2003). Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâneye Mahsûs Mükemmel ve Mufasssâl Atlas - XX. Yüzyıl Başları Osmanlı Atlası. (Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş). İstanbul. (s.88).

² W. J. Childs. (1916). Across Asia Minor on Foot. New York. (s.406).

³ Salname-i Vilayet-i Halep 1326. (s.243).

⁴ Kemal H. Karpat. (2003). Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri. İstanbul. (s.214).

⁵ Nihat Erim. (1953). Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları). C. I. Ankara. (s.519).

⁶ Hikmet Bayur. (1973). Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika. Ankara. (s.15).

Halep ile Anadolu'nun bağlantısı pozisyonunda olan Antep, coğrafi konumu itibarıyla İngiltere açısından fevkalade ehemmiyetliydi.⁷ Özellikle Suriye üzerine muhtemel bir taarruzu engellemek için İngiltere, Halep'ten sonra yönünü Antep'e çevirdi.⁸ 17 Aralık'tan itibaren de birliklerini Antep'e doğru kaydırıldı.⁹ İngiliz yetkililer, Halep'teki asker ve hayvan sayısının fazla olduğu için kış geçirmek gayesiyle geldiklerini ve bu durumun kesinlikle yanlış anlaşılmasını izah ettiler.¹⁰ Hatta gelişlerinin işgal anlamına gelmediğinin de altını çizdiler. İngiltere, Antep halkının muhtemel bir tepkisinden çekinerek hiçbir müdahalede bulunmadı. Bu yaklaşımları dolayısıyla gerek yerel yönetim ve gerekse ahali tarafından herhangi bir tepki görmediler. Ancak her geçen gün şehirdeki birliklerinin mevcudunu artırdılar.¹¹

İngilizlerin gelişleriyle birlikte asayiş sorunları yaşandı. Bu durum, İngiltere açısından arzu edilmekteydi. Hatta zaman zaman da desteklenmekteydi.¹² Keza İngiltere tarafından desteklenen Çöl Arapları, Antep ve havalisinde saldırılarda bulunmaktaydı. Antep'te asayiş sorununu çıkararak bir diğer unsur, Ermenilerdi. Özellikle Suriye'den gelen Ermeniler, huzursuzluk kaynağıydılar. Ermenilerin düşmanca tutumları ve davranışları karşısında mahalli idare asayişini temin edememekteydi.¹³ Ortaya çıkan kargaşa ve keşmekeşlik en çok İngiltere'yi memnun etmekteydi.

Osmanlı hükümeti, barış antlaşması elverişli bir durumda edebilmek için ikili ilişkileri iyi düzeyde tutmaya gayret etmekteydi. Bâb-ı Ali, 6 Ocak 1919 tarihinde Antep mutasarrıfına, İngilizlerle iyi ilişkiler kurmasını açıkça bildirdi.¹⁴ Şehirde ise ılımlı bir hava esmekteydi. İngiliz askerlerinin ihtiyaçları, belediye tarafından sağlanmaktaydı. Gerek ahali ve gerekse bir takım münevverler durumun hiç iyi gitmediğini düşünseler de İngiltere'nin geçici bir süre Antep'te kalacağını zanneden ve onlarla herhangi bir çatışmaya girmekten imtina edenler de mevcuttu.¹⁵

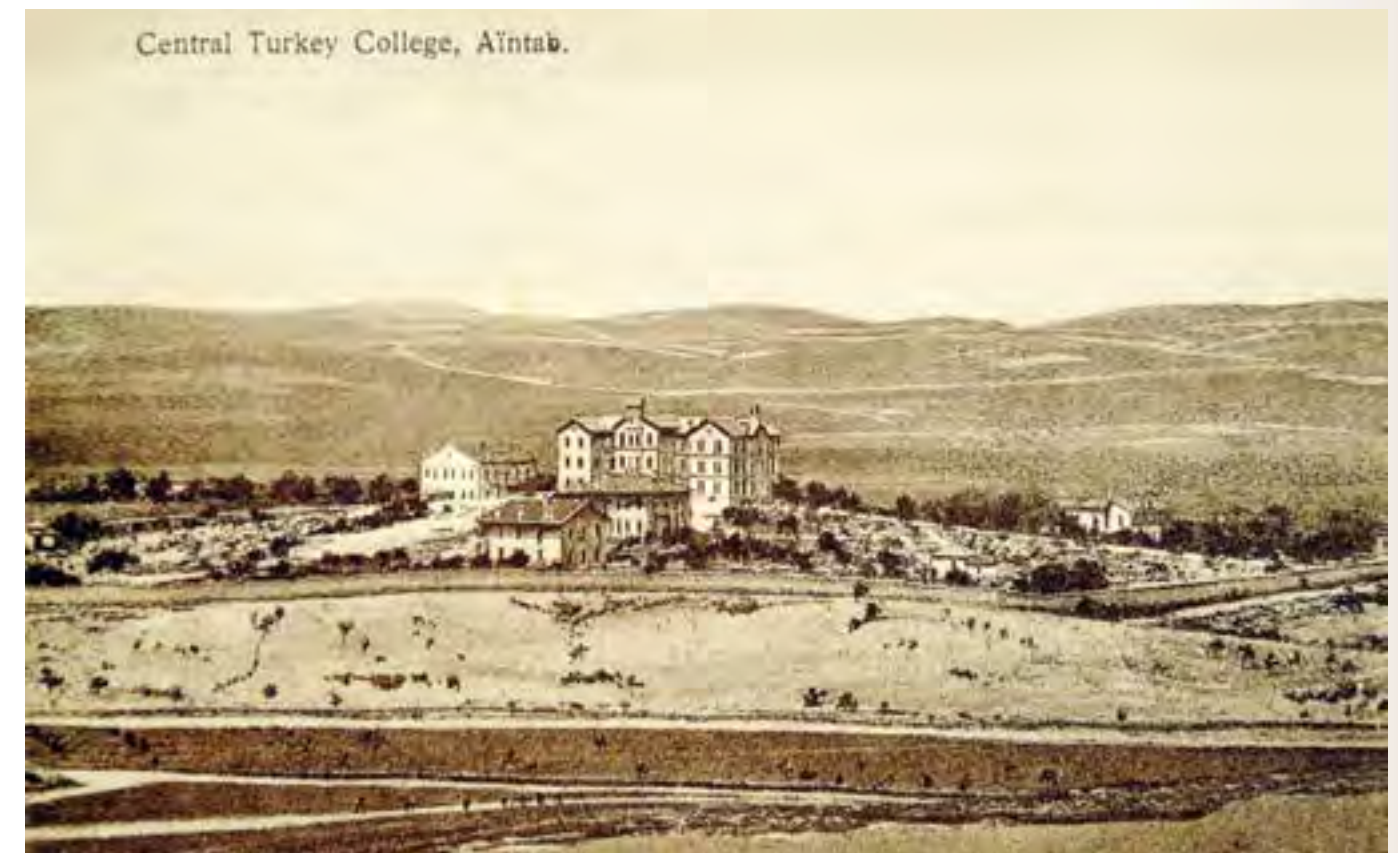
14 Ocak 1919 tarihinde İngilizler farklı bir tutum içerisine girdiler. İşgal kuvvetleri komutanı General McAndrew, şehrin ileri gelenlerini karargâhında görüşmeye çağırdı. General, gerek şehirde ve gerekse şehir dışında herhangi bir olay meydana geldiği takdirde hadiseye sebep olanların cezalandırılacağını ve kesinlikle asayişsizliğe müsaade edilmeyeceğini sert bir şekilde ifade etti.¹⁶ Sözde kış geçirmek ve hayvanlarına yem temin etmek amacıyla geldikleri yönündeki söylemlerin ne derece isnatsız olduğu ertesi gün yani 15 Ocakta daha iyi anlaşıldı.

İngiltere, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak 15 Ocak'ta Antep'i, resmen işgal etti. Telgrafhaneye el konuldu, artık haberleşme, İngilizlerin denetiminde ve sansürlü olarak sağlanacaktı. Ulaşım da sıkı kontrol altına alındı. Civardaki tren istasyonları, İngilizlerin denetimine geçti. Amerikan koleji ve civarındaki Ermeni evleri, kışla ve karargâh haline getirildiler. Antep'in işgali, mütareke şartlarına aykırı olduğundan dolayı protesto edildi.¹⁷

Suriye'ye gönderilen Ermeniler, Antep'e dönmeye başladılar.¹⁸ 1919'da Halep üzerinden 4.421 Ermeni, Antep'e geldi.¹⁹ Türklere karşı büyük bir hırs, kin ve nefretle dolu olan Ermeniler, İngiliz makamlarını etkileyerek, sert bir idare tesisine çalıştılar.²⁰ İngilizler, Ermenileri el altından teşvik ettiler.²¹ Ermeniler, sevk ve iskân kanunu dolayısıyla Antep'ten ayrıldıktan sonra boşaltılan evlerinin ve arazilerinin Türklere tarafından gasp edildiğini hatta hükümetin dahi bu konuda gerekli yaptırımını yapmadığını iddia ettiler.²² Türklere karşı düşmanlık içerisinde Antep'e gelen elli bin civarında Ermeni, zaman zaman duygularını, sebepli sebepsiz yere açığa vurdular.²³ Özellikle tercüman Ermeni Leonyan Adur'un tahrikleri sayesinde İngilizler Türklere karşı düşmanca tavır sergilediler.²⁴

23 Ocak 1919'da yerel memurlardan Muhasebeci Nesim, Defter-i Hâkânî memuru Eyüp Sabri, Evkaf memuru Hakkı, Taşgızâde Abdullah, Antep Haberleri gazetesi sahiplerinden Kâhyazâde Hüseyin Cemil, Mennanzâde Mustafa, İmamzâde Mustafa, İncözâde Hasan, Patpatzâde M. Bahtiyar ve Urfa'dan gelen Dişi Kırıkoğlu Hulusi gibi şehrin tanınan bazı seçkinleri, Ermeni sevk ve iskân ile ilgileri olduklarından dolayı tutuklandılar. Aileleriyle götürülmeden hemen Halep'e ve oradan da Mısır'daki esir kampına gönderildiler.²⁵

İngilizler, 8 Mart'ta Antep'te sıkıyönetim ilan ederek Antep'teki silah ve cephanenin teslimini istedikler. Aksi takdirde evinde veya üzerinde silah bulunduranların mahkemeye çıkarılacakları, yüz altın lira ceza alınacağı gibi idam edileceklerini ilan ettiler.²⁶ Ertesi gün, şehrin önemli noktalarına makineli tüfekler yerleştirildi.²⁷ Ahali yapabileceği çok fazla bir şey olmadığından silahlarını teslim etti. Yaklaşık on dört araba silah toplandı.²⁸ 13 Martta, Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay İrfan Bey'den depolardaki silahların ve cephanelerin teslimi istendi. Ancak İrfan Bey, mütareke şartları arasında böyle bir madde olmadığını ileri sürerek, teklifi reddetti.²⁹

Amerikan Koleji Müdürü John E. Merrill, teslim edilen silahların ancak mevcut silahların dörtte biri olduğu yönünde bir bilgi verdi. Bunun üzerine İngiliz İşgal Kumandanlığı, 15 Mart 1919'da ikinci defa beyanname yayınladı.³⁰ Halk elindeki silahların tamamını teslim etmediğinden 17 Mart'tan itibaren dükkân kapama ve sokağa çıkma yasağı koyuldu. Kapama yasağına; ekmeğeçiler, uncular, eczacılar, buğday ve süt satanlar dâhil değildi. İbadet etmenin dışında camilerde toplanma yasaklandı. Türklerin meskûn oldukları evler aranarak halka korku verildi. Binlerce silaha sahip Ermenilere karşı herhangi bir yaptırım tatbik

⁷ UK. NA. CAB/24/1. Committee of Imperial Defence. (s.39).

⁸ Ahmet Hülki Saral. (1966). Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi. C. IV. Ankara. (s.38).

⁹ Ali Fuat Türkgeldi. (1948). Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi. Ankara. (s.67); Zeki Sarıhan. (1982). Kurtuluş Savaşı Günlüğü. C. I. Ankara. (s.79).

¹⁰ İzzet Öztoprak. (2002). "Türkiye'nin İşgali ve Milli Direniş Hareketleri". Türklük. C. XV. Ankara. (s.589).

¹¹ Eyüp Sabri Akgöl. (1978). Esaret Hâtıraları, Bir Esirin Hatıraları, Gaziantep'te İngiliz Tecavütünün Başlangıcı ve Türk Üserasına Zulüm ve İşkenceler. (Haz. Nejat Sefercioğlu). İstanbul. (s.13).

¹² BOA DH. ŞFR. 94/226; Bynkoğlu. Türk İstiklal Harbi I. (s.105).

¹³ BOA DH. ŞFR. 94/226.

¹⁴ BOA DH. ŞFR. 95/55.

¹⁵ Bilgehan Pamuk. (2009). Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. İstanbul. (s.78-79).

¹⁶ Akgöl. Esaret Hâtıraları. (s.15).

¹⁷ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. (1974). İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafaaası. (Sadeleştiren: Mustafa Sağlam). Gaziantep. (s.16); Abadie. (1959). Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (Haz. Şakir Sabri Yener). Gaziantep. (s.18).

¹⁸ Stina Katchadourian. (1993). Efronia, An Armenian Love Story. Boston. (s.160).

¹⁹ İbrahim Ethem Atınur. (2005). Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923). Ankara. (s.124).

²⁰ Ali Nadi Ünler. (1969). Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması. İstanbul. (s.12).

²¹ Sadettin Gömeç. (1989). Milli Mücadelede Gaziantep. Ankara. (s.18).

²² UK. NA. CAB/24/96. Despatch from Civil Commissioner, Mesopotamia, to Secretary of State for India, (s.18).

²³ Hulusi Yetkin. (1962). Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. Gaziantep. (s.108).

²⁴ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafaaası. (s.16).

²⁵ BOA HR. HU. Kr. 43/61; Akgöl. Esaret Hâtıraları. (s.23-31).

²⁶ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.50).

²⁷ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.13-14).

²⁸ Adil Dai. (1992). Olaylarla Gaziantep Savaşı. Gaziantep. (s.32).

²⁹ Ayhan Öztürk. (1994). Milli Mücadelede Gaziantep. Kayseri. (s.32).

³⁰ Ayhan Öztürk. (2003). "Antep'te Ermeni ve Fransız Zulmü", Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği. (Ed. Orhan Kılıç-Mehmet Çevik). Elazığ. (s.129).

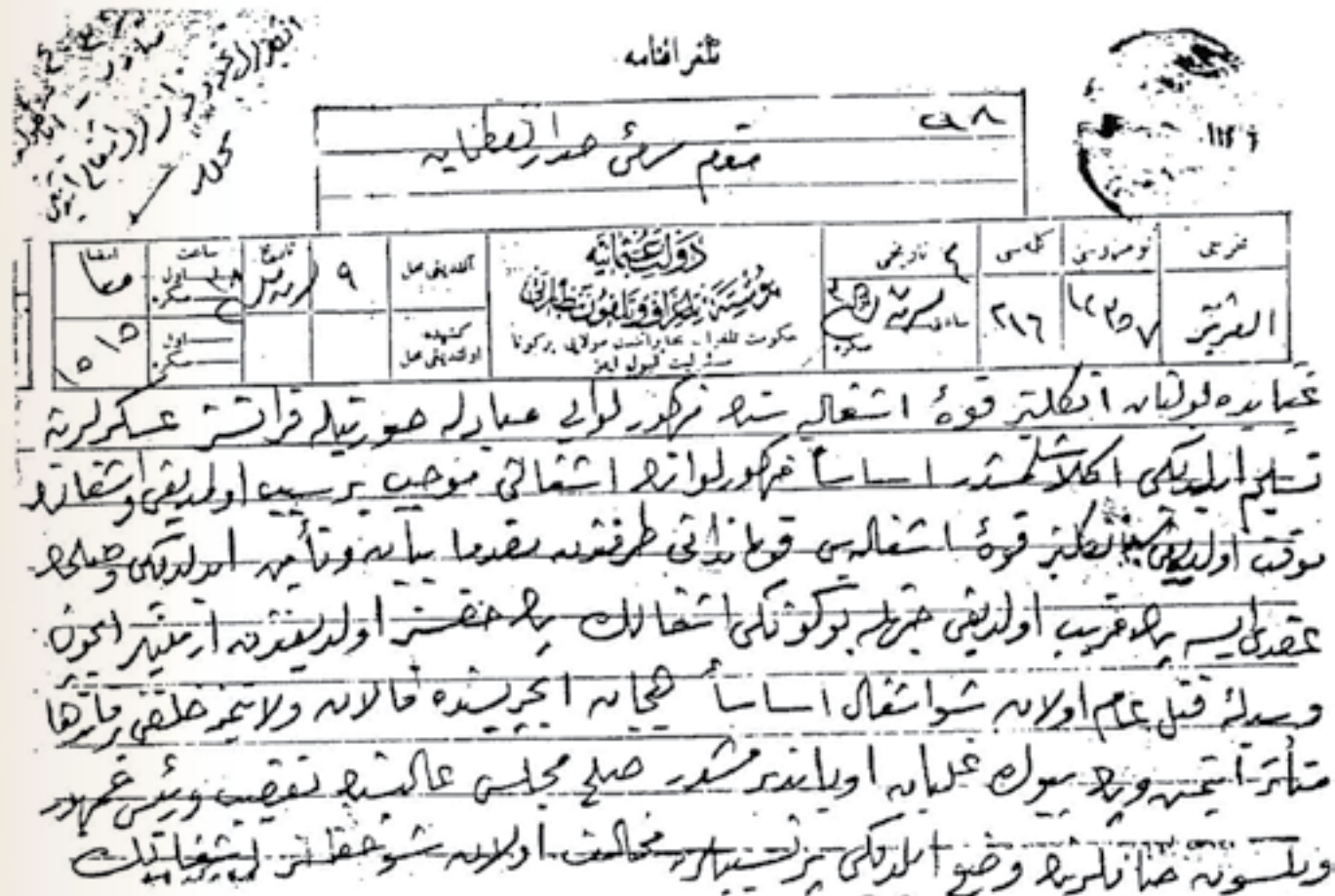

edilmedi. Sıkıyönetim 15 gün sürdü. Kasaplar yasağa tâbi olduklarından dükkânlarındaki etleri koktu ve çarşılar pis kokudan geçilemez hale geldi.³¹ Şehir, silah arama bahanesiyle günlerce baskı altında kaldı.³²

İngiliz Askeri Kuvvetleri Kumandanı Kaymakamı W.A.S. Kili, 30 Mart'ta 3. kez beyanname yayımlandı. Buna göre; 31 Mart'tan itibaren şehirdeki dükkân kapama ve sokağa çıkma yasağı kısmen de olsa sona erdi.³³ Sıkıyönetim devresinde özellikle Ermenilerin de tahrikiyle Türkler, çok sıkı baskı altında kaldılar. Sokağa çıkma yasağı kalkmasına karşın ahali mümkün olmadıkça dışarı çıkmadı.³⁴

İşgalin ağırlığı arttığı ölçüde Antep'ilerin kararlılık ve direnme azmi güçlendi. Amerikan Hastanesi ve Amerikan Koleji'nin şehirle olan ilişkilerinin olumsuz bir hal alması değişimin göstergesiydi.³⁵ Halkın tutumunun ve duygularının değişikliğini fark eden İngilizler, tavırlarını değiştirdiler.³⁶ 1919 senesinin yaz ayları neredeyse olaysız geçti. Oldukça temkinli hareket eden İngilizler, hiçbir surette mahalli idareye, polise ve jandarmaya karışmadılar.³⁷ Ancak haberleşme üzerindeki denetimlerini sürdürdüler.³⁸ İşgal süresince İngilizler, Osmanlı memurlarını yönetimde serbest bıraktılar ve resmî dairelere Türk bayrağı çekilmesine mani olmadılar.

Antep'te nispeten ılımlı hava devam ederken İngiltere ile Fransa arasında görüşmeler sürmekteydi. Gerçi iki devlet arasında yapılan Sykes-Picot Antlaşması'na göre; İngiltere, Antep, Maraş ve Urfa'yı Fransa'nın egemenliğine bırakmıştı. Ancak İngiltere, Musul'daki pozisyonu kuvvetlendirmek ve Fransa'ya karşı pazarlık konusu teşkil etmek üzere Antep, Maraş ve Urfa'yı gayri meşru olarak işgal etti.³⁹ Bu oldu-bitti karşısında Fransa vazgeçmedi. Mart 1919'dan itibaren İngiltere'ye baskı yapmaya başladı. Tazyikin neticesinde İngiltere, Temmuz ayında işgal ettiği topraklardan çekileceğini taahhüt etti.⁴⁰ İki taraf arasında 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilâfnamesi/Paris Uzlaşması'yla yapıldı. Buna göre; İngiltere, Musul'u elinde tutarken Antep, Urfa ve Maraş'ı Fransa'ya terk etti.⁴¹

³¹ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.18).

³² Mithat Eng. (2007). Selâmlık Sohbetleri. İstanbul. (s.45).

³³ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.15).

³⁴ Eng. Selâmlık Sohbetleri. (s.45).

³⁵ Mahmut Oğuz Göğüş. (1997). İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep. Gaziantep. (s.63).

³⁶ Abdullhaluk Çay - Yaşar Kalafat. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Hareketleri. Ankara 1990. (s.66).

³⁷ BOA HR. SYS. 2544-8/1.

³⁸ Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.110).

³⁹ BOA HR. SYS. 2544-8/1.

⁴⁰ Jan Karl Tanenbaum. (1978). "France and the Arab Middle East, 1914-1920", Transactions of the American Philosophical Society. New Series. Vol. 68. No. 7. (s. 33-34).

⁴¹ Gotthard Jaeschke. (1991). Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri. (Çev. Cemal Köprülü). Ankara. (s.46).

Eylül ayında İngiltere ile Fransa'nın anlaşması⁴², Suriye ve Kilikya'daki İngiliz birliklerinin Fransız birlikleriyle yer değiştirmesi, Antep'teki ortamı gerdi.⁴³ Elbette ki bu durum Ermenileri son derece memnun etti. Ermeniler, Fransız ordusuna katılabilmek için Adana'ya ve Halep'e geldiler.⁴⁴ Antep'te de Fransa'nın işgaline karşı protestolar yükseldi.⁴⁵ 25 Ekim'de Antep'te muazzam bir miting düzenlendi. Mitingde alınan kararlar, Belediye Başkanı Mehmed Lütfi imzasıyla ilgili makamlara duyuruldu. Antep'ilerin ciddi anlamdaki ilk tepkisiydi. Daha sonra şekillenecek olan direnişin de ilk kıvılcımlarıydı.⁴⁶ Heyet-i Temsiliye Başkan Mustafa Kemal Paşa hükümete, vilayetlere ve Heyet-i Merkeziyelere işgale karşı protestoların yapılmasını ve kısa zamanda ciddi tepkilerin verilmesini istedi.⁴⁷

Fransa'nın Antep'i İşgali...

Antep mutasarrıflığı, devir-teslim hadisesinin duyulmasıyla birlikte Ekim ayının başlarından itibaren İstanbul'la fikir alışverişinde bulundu. Telgraf yazışmaları, sansürlendiğinden haberleşme Diyarbakır üzerinden sağlandı. Ancak Fransa'nın işgaline karşı net tavır belirlenemedi. 25 Ekim'de 2 Fransız subayının gelişiyle birlikte Antep'te Fransız işgali başladı.⁴⁸ 27 Ekim'de Albay Flye Sainte Marie, birkaç Fransız subayı ve bir miktar askerle, 29 Ekim'de de 2 süvari bölüğü Antep'e geldi.⁴⁹ Fransız birlikleri şehre girerken Ermenilerin meskûn olduğu batı kesiminde coşkun tezahüratlar yapılırken Türklerin meskûn olduğu doğu kesiminde ise matem hâkimdi.⁵⁰

30 Ekim'de İngiliz, Fransız, Türk ve Ermeni tarafları bir araya gelerek Antep'teki mevcut durumu netleştirmeye çalıştılar. Fransa adına Fransız Askeri Kuvvetler Kumandanı Albay Flye Sainte Marie, İngiltere adına İngiliz Askeri Kuvvetler Kumandanı General Weir, Türk tarafı adına mutasarrıf Celâl Bey, mutasarrıf vekili Sabri Bey ile Şeyh Mustafa ve Ermeniler adına Ermeni İttihad-ı Milli Cemiyeti üyeleri görüşmelere katıldı.⁵¹ Görüşmeler neticesinde Antep'in Fransa'ya devri ve statüsü resmen belirlendi.⁵² 5 Kasım'da İngiltere son birliğini Antep'ten çekerken, Fransızlar şehirdeki mevzilere yerleştiler.⁵³ Fransız birlikleri, Ermenilerin sevinç gösterileri arasında karşılandılar.⁵⁴

Ülke kamuoyunda Fransız işgaline karşı tepkiler giderek artarken Antep'teki tansiyon da yükseldi. Özel günlere mahsus tatbik edilen bayrak çekme uygulaması, İngiltere'nin işgali altında iken aksamadan devam etmişti. 5 Kasım'da yani resmî işgalin ilk günü Fransız askeri ve iki Ermeni, Akşöl Karakolu'na çekilen bayrağı karakolda görevli Hayri isimli polise zorla indirtti. Olay, ahaliye büyük bir öfke uyandırdı. Halk, galeyana gelerek bayrağı yeniden yerine astırdı.⁵⁵

Antep mutasarrıfı pek çok defa hükümete müracaat ederek Fransızların idarî konulara müdahale etmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdi.⁵⁶ Gerçi mutasarrıfı tedirgin eden asıl konu, Fransızların teşvikiyle hareket eden Araplar'dı. Suriye'nin parçası olarak kabul ettikleri Türk beldesine her fırsatta müdahale eden Araplar, bir anlamda Fransa'nın işini kolaylaştırmaktaydılar.⁵⁷ Antep'te Ermeni taşkınlıkları tahammül sınırlarını aşmaya başladı. Çarşıda yangın çıkarma girişiminden dolayı tutuklanan Ermeniler Fransız yetkililerin araya girmesiyle bırakıldılar.⁵⁸ Elbette ki Fransızların tutumu Ermenileri daha çüretkâr kıldı. Semtlerinde rastladıkları Türklerle şiddet uygulamaktan çekinmediler.⁵⁹ Ermeniler kadar Ermeni askerleri de ayrı bir sorundu. Fırsat buldukları zaman halkın mukaddes değerlerine saldırmaktan çekinmeyen Ermeni askerleri, ahaliye karşı da tahammül edilmez ölçülerde saldırılar gerçekleştirdiler.⁶⁰

10 Kasım'da şehir sakini bir kadın, Ermeni askerlerinin saldırısına uğradı. Olaya müdahale etmek isteyen polisler, tehdit edildiler. Aynı gün Maarif kahvesindeki tiyatrodaki büyük bir kavga çıktı. Bunun üzerine Türk askerleri olaya müdahale ettiler. Bu arada tiyatrodaki fırsat kollayan Ermenilerin de olaya karışmasıyla kavga, kısa zamanda büyüdü. Nihayetinde Fransız askerleri, olayları yatıştırmak için müdahale etmek zorunda kaldılar.⁶¹ 11 Kasım'da Ermeni askerleri çarşı bekçisini darp ettiler. 17 Kasım'da, Kozanlı Mahallesi'nin yakınlarındaki mezarlıkta olay çıkardılar.⁶² Ermenilerin keyfi saldırıları, Fransızların kayıtsız kalmaları, hatta Ermenileri teşvik ederek Müslümanları kabahtatlı görmeleri giderek daha çökmez bir hal aldı.⁶³ Fransızlar, dengeleri kendi lehlerine oluşturmaya çalıştılar. Hatta misyonerlik çalışmalarına hız verdiler.⁶⁴

⁴² Gotthard Jaeschke. (1939). Türk İnkılabı Tarihi Kronolojisi 1918-1923. C. I. (Çev. Recep Aksu). İstanbul (s.53).

⁴³ BOA HR. SYS. 2542-5/9.

⁴⁴ BOA MV. 217/137; Tachjian. La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie. (s.49).

⁴⁵ İrade-i Milliye Gazetesi. 1 Safer 1338/26 Ekim 1919. sy.9. (s.3).

⁴⁶ İrade-i Milliye Gazetesi. 1 Safer 1338/26 Ekim 1919. sy.9. (s.2).

⁴⁷ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938). (1964). C. IV. (Haz. Nimet Arsan). Ankara. (s.119-120).

⁴⁸ BOA HR. SYS. 2543-4/9-12.

⁴⁹ BOA HR. SYS. 2543-1/13; İrade-i Milliye Gazetesi. 17 Safer 1338/11 Kasım 1919. sy.11. (s.2).

⁵⁰ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.22).

⁵¹ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.23); Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.32).

⁵² BOA HR. SYS. 2542-9/26-28; BOA HR. SYS. 2544-8/1.

⁵³ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.19).

⁵⁴ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.20).

⁵⁵ BOA HR. SYS. 2542-2/22; BOA HR. SYS. 2543-5/7; BOA DH. EUM. AYŞ. 26/73.

⁵⁶ BOA DH. EUM. AYŞ. 32/16.

⁵⁷ BOA DH. EUM. AYŞ. 26/73.

⁵⁸ BOA HR. SYS. 2544-17/13; BOA HR. SYS. 2543-7/34.

⁵⁹ Sadı Koçuş. (1951). "Gaziantep Müdafası". Resimli Tarih Mecmuası. C. 2. sy.18. İstanbul. (s.772).

⁶⁰ BOA HR. SYS. 2543-7/33; İrade-i Milliye Gazetesi. 17 Safer 1338/11 Kasım 1919. sy.11. (s.2).

⁶¹ BOA DH. EUM. AYŞ. 26/73.

⁶² BOA HR. SYS. 2544-17/25.

⁶³ BOA HR. SYS. 2543-8/15.

⁶⁴ İrade-i Milliye Gazetesi. 30 Safer 1338/24 Kasım 1919. sy.13. (s.2).

Fransa'nın teşvikiyle Ermenilerin asayiş bozmaya yönelik girişimlerine karşı yerel yönetim oldukça dikkatliydi. Özellikle İtilâf Devletleri'nin herhangi bir müdahalesine meydan vermemeye dikkat edildi.⁶⁵ 23 Kasım'da geniş katılımlı mitingde işgale karşı olan keyfiyet yüksek sesle dile getirildi.⁶⁶ Aynı gün, mutasarrıf, gece devriyesine çıkan Fransızları protesto etti.⁶⁷ Halk, çarşıda hem Fransızlara hem de Ermenilere mal satmamaya başladı. Özellikle gıda maddelerine konulan ambargo, Fransızları zor durumda bıraktı. Fransa'nın işgaliyle başlayan Ermeni zulümleri, Antep'te pasif direniş zemin hazırladı. Ahali, artık manen de olsa silâhlı direniş hazır. İşgale karşı Heyet-i Merkeziye örgütlendi. Cemiyet, öyle faal bir şekilde çalıştı ki toplu halde katılımlar gerçekleşti. Muhtemel bir çatışmanın hazırlığı içerisinde bir taraftan halleten başışlar toplanırken diğer taraftan silâh tedarik edildi.⁶⁸

Aralık ayında Antep'li, hem Fransızlara hem de Ermenilere karşı güçlerini hissettirdiler. Fransız devriyelerine karşı silâhlı Türk devriyeleri gezmeye başladı. Ermeni ve Fransız askerlerinin taşkınlıklarına karşılık verildi. Bu durum karşısında gerek Fransızlar ve gerekse Ermeniler, Türklere karşı tutumlarını yumuşattılar. Halkla olan ilişkilerini düzeltmeye çalıştılar.⁶⁹ Fransız yetkililer, bir taraftan Antep'teki sert havayı yumuşatma gayretindeyken diğer taraftan ise emniyeti elden bırakmamak için garnizonlarını takviye ettiler.⁷⁰ 13 Ocak 1920 tarihinde garnizon, yeni kuvvetlerle takviye edildi.⁷¹ Ocak ayının ortalarına doğru asker sevkiyatı ciddi boyutlardaydı. Takviye kuvvetler, her defasında halk tarafından protesto edildi ise de sevkiyat devam etti.⁷² 16 Ocak'ta Antep, İslâhiye ve Kilis'e büyük bir askerî sevkiyatı yapıldı.⁷³

Fransa, askerî tedbirlerini yoğun bir şekilde sürdürdü. Bir taraftan takviye yaparken diğer taraftan istihkâmalarını güçlendirdi. Bu arada General Querette, Antep'e geldi.⁷⁴ 9 Aralık'ta General, karargâhını Antep'e kurdu.⁷⁵ General, işgal için değil, Sultan ile Fransa Cumhuriyeti arasındaki anlaşmayı müteakip Osmanlı yetkilileriyle uyum içerisinde çalışmak maksadıyla geldiklerini söyledi ve 13 Aralık'ta bir beyanname yayımladı.⁷⁶

Fransız yetkililer, yeni bahanelerle hükümet işlerine müdahale ettiler.⁷⁷ Jandarmanın ve polisin kendi emirlerinde olduğunu iddia ettiler.⁷⁸ Fransız müdahalesine her ne kadar müsaade edilmese de bazı durumlarda etkisi kırılamadı ve bir takım sorunlar yaşandı.⁷⁹ Antep Mutasarrıfı, artan müdahaleler üzerine 21 Aralık'ta Dâhiliye Nezareti'ne müracaat etti.⁸⁰ Hükümet, mütareke hükümlerinin dışında idarî işlere hiçbir suretle müdahale ettirilmemesi yönünde karar verdi.⁸¹ Fransa, Antep'teki Müslüman yoğunluğunu çeşitli tehditlerle bertaraf ederek Ermeni yoğunluğu oluşturmaya çalıştı.⁸² Ermeniler, daimi surette Antep'e göç ettirildi ve Müslüman ahali üzerine saldırımları yönünde teşvik edildiler. Fransa'nın izlediği siyaset, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya kaygılandırmıştı.⁸³

Fransa hükümeti, Antep'teki tansiyonu yükseltmişti. Fransa'nın işgaline karşı ülkenin dört bir tarafından verilen tepkiler, Antep'lilerin daha kararlı ve azimli hareket etmesine katkı sağladı. Soğuk rüzgârların estiği günlerde 23 Kasım'da Cemiyet-i İslâmiye, işgali protesto eden büyük bir miting tertip etti.⁸⁴ Ermeni ve Fransız taşkınlıkları halkın tepkisini artırdı.⁸⁵ Gergin hava, büsbütün elektrikleşti. Türk mahallelerinde oturan Ermeniler, Ermeni mahallelerine ve Ermeni mahallelerinde oturan Türklere de Türk mahallelerine taşındılar.⁸⁶ Böylelikle şehir ikiye ayrıldı. Maarif Caddesi'nin doğusunda Türklere, batısında Ermeniler yer aldılar.⁸⁷ Maarif Kahvehanesi'nin önünden geçerek Kara Kabire kadar uzanan cadde, iki yanlı cepheydi. Yine Maarif Kahvehanesi'nin köşesindeki dört yol kavşağında batıya, Başkarakol'a giden caddenin Kendirli Kilisesi'ne kadar uzayan kesimi, öteki sınırı oluşturdu. Yolun solundaki Ermeni evleri boşaltılarak pencereleri kum torbalarıyla pekiştirildi ve duvarlarına mazgal delikleri açıldı.⁸⁸

Aralık ayında hoş olmayan hadiseler yaşandı. Askerlik şubesi personeline ekmeğe pişirilen fırının üst katı ve bazı odaları daha önceden Fransızlara verildi. Ancak Fransızlar, ısrarla alt kattaki odalardan birisini daha istediler. İşlerin aksamaması için alt kata ilişmemesi, Fransızlardan rica edildi. Türk tarafının teklifine cevap verilmediği gibi 29 Aralık'ta Fransız subayı ve emrindeki bir kaç asker fırını tamamıyla gâşp etti.⁸⁹ Olay sonrası iki taraf arasındaki ilişkiler daha soğudu.

Osmanlı İstiklâlî'nin yıl dönümü, Antep'te coşkun bir şekilde kutlandı. 30 Aralıkta yıl dönümü kutlamalarını Heyet-i Merkeziye, organize etti. Heyet, bu vesilesiyle Fransızlara ve Ermenilere işgale karşı mücadele verileceği mesajını vermeyi kararlaştırdı. Aralık ayının güneşli ve ılık günü Antep'li belediye önündeki meydanı doldurdular.⁹⁰ Mağazalar ve dükkanlar kapatılarak sancaklarla donatıldı.⁹¹ Belediye binası önünde halkın duygularını kamçılayan ateşli nutuklar söylendi. Mitingden sonra ise gösteri yürüyüşü yapıldı. Belediye önünden hareket eden kitle, İnönü Caddesi'ni takip ederek Başkarakol'a ve oradan Suburcu, Karagöz, Kunduracı Pazarı ve Arasta yoluyla yeniden belediye önüne geldi.⁹² Yürüyüş, büyük bir vakar ve sükûnet içinde gerçekleşti. Ermeni mahallesinden ve Fransızların arasından geçen Antep'lilerin önüne geçme cesaretini gösteremediler.⁹⁴

21 Ocak 1920 tarihinde Antep'te sabırları taşıran bir olay gerçekleşti. Çarşamba günü akşama doğru on iki yaşlarında oğlu Mehmed Kâmil'le birlikte İnönü caddesindeki askerî fırın önünden geçmekte olan kendi halindeki kadına, fırındaki Fransız askerleri sarkıntılık ettiler. Annesini savunan Kâmil, taşla hücum etti. Bunun üzerine paniğe kapılan askerler, Kâmil'i süngülediler.⁹⁵ Kadının feryadına koşan ahalinin hücumu karşısında askerler, fırına sığınarak canlarını kurtardılar. Böylelikle şehirde ilk defa Fransızlara karşı fiili hareket gerçekleşti. Halk, galeyana geldi ve günlerce dükkanlar kapandı. Müslüman mahallelerinde ve civarında ikamet eden Ermeniler, Kolej civarındaki Ermeni Mahallesi'ne çekildiler. Kâmil için muazzam cenaze töreni düzenlendi.⁹⁶ Fransız İşgal Kumandanlığı'na protestolar yapıldı. Albay Flye Sainte Marie, taziye verdi ve özürlülerini ifade ettiği gibi katilin yakalanıp kurşuna dizilmesi için General Gouraud'dan izin istediğini bildirdi.⁹⁷ Albay, Kâmil'in babasına iki yüz altın lira tazminat teklifinde bulundu ise de Ökkeş Efendi; "Ben oğlumu para ile satmam, oğlum din ve millet yolunda öldü. Milletim sağ olsun, onun intikamını alacaktır" cevabını verdi.⁹⁸

Kâmil'in Fransız askerlerince katledildiği mevkii

Pasif Direnişten Aktif Direniş; Şehir Dışında Direniş...

Heyet-i Merkeziye, teşkilatlanmasını tamamlayarak caydırıcı bir güç haline geldi. Yarbay İrfan Bey ile Yüzbaşı Esad Bey'e haritalar yaptırılarak mukavemet cepheleleri belirlendi.⁹⁹ Asayiş konusunda izlediği yönetimden ötürü hoşnut olunmayan Başkomiser Fevzi Bey uzaklaştırıldı.¹⁰⁰ Heyet-i Merkeziye'nin stratejisi, şehir dışındaki Fransız konvoylarına baskındı. Bu şekilde ıkmal yolları kapayan Fransızlar geri çekileceklerdi. Heyet-i Merkeziye'nin tasarladığı mukavemet tarzına karşı savaşın şehirde olmasını savunanlar da vardı. Bunlara göre; şehir dışında yapılacak askerî harekât, tacizden ileri gidemeyecekti. Şayet hem içeriden hem de dışarıdan yapılacak ortak bir harekât neticesinde Fransızlar geri çekileceklerdi.¹⁰¹ Heyet-i Merkeziye'nin direniş konusundaki tavrı net olmasına karşın Antep'te Fransızlara karşı mücadeleye sıcak bakmayanlar vardı. Onlara göre; modern Fransız ordusuyla çatışmaya girmek, intihardan başka bir şey değildi. Açık arazide başarı elde etme imkânı olmadığı gibi eldeki kısıtlı imkânlarla da başarı beklemek hayalperestlikti.¹⁰²

⁹⁰ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.27).

⁹¹ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.22).

⁹² Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.120).

⁹³ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.29).

⁹⁴ Ali Nadi Ünler. (1935). "Gaziantep Müdafası", Gaziantep Halkevi Broşürü. Gaziantep. (s.101).

⁹⁵ BOA HR. SYS. 2544-17/23.

⁹⁶ İrade-i Milliye Gazetesi. 18 Cemaziyevvel 1338/8 Şubat 1920. sy.24. (s.4); Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi. 11 Şubat 1336/11 Şubat 1920. sy.8. (s.23).

⁹⁷ BOA HR. SYS. 2544-6/16.

⁹⁸ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.28).

⁹⁹ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.101).

¹⁰⁰ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.60).

¹⁰¹ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.135-136).

¹⁰² Gömeç. Milli Mücadelede Gaziantep. (s.36).

⁶⁵ BOA DH. EUM. AYŞ. 26/73.

⁶⁶ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.268-269).

⁶⁷ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.26).

⁶⁸ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.120-121).

⁶⁹ BOA DH. MB. HPS. M. 36/2; Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.73-75).

⁷⁰ BOA HR. SYS. 2543-6/30; İrade-i Milliye Gazetesi. 30 Safer 1338/24 Kasım 1919. sy.13. (s.2).

⁷¹ BOA HR. SYS. 2544-6/16; İrade-i Milliye Gazetesi. 8 Rebiyülevvel 1338/1 Aralık 1919. sy.14. (s.2).

⁷² Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.23-24, 27).

⁷³ BOA HR. SYS. 2544-6/17.

⁷⁴ BOA HR. SYS. 2544-8/1.

⁷⁵ BOA HR. SYS. 2544-6/4.

⁷⁶ BOA HR. SYS. 2453-10/9; Belge No: 415/a, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. sy. 16. Ankara 1956.

⁷⁷ BOA HR. SYS. 2543-7/43-45; BOA DH. EUM. AYŞ. 26/7; BOA DH. EUM. AYŞ. 32/16.

⁷⁸ BOA HR. SYS. 2543-7/43-45.

⁷⁹ BOA HR. SYS. 2555-4/107.

⁸⁰ BOA MV. 218/1.

⁸¹ BOA MV. 218/12.

⁸² Selahattin Tansel. (1965). Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922). Ankara. (s.59).

⁸³ BOA HR. SYS. 2555-2/26-27.

⁸⁴ BOA HR. SYS. 2542-2/22.

⁸⁵ Öztürk. Milli Mücadelede Gaziantep. (s.78).

⁸⁶ Enç. (1986). Selâmlık Sohbetleri. (s.51); Abraham H. Hartunian, Neither to Laugh Nor to Weep: A Memoir of The Armenian Genocide. (Çev: Vartan Hartunian). Belmont. (s.153).

⁸⁷ Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.76).

⁸⁸ Enç. Selâmlık Sohbetleri. (s.51); Tachjian, La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie. (s.135).

⁸⁹ BOA HR. SYS. 2543-6/30.

Heyet-i Merkeziye, Gayr-i Nizami Harp'in şehir dışındaki yardım konvoylarına karşı yapılmasını ve ikmal yollarının kesilerek Fransızların teslimine mecbur bırakılmasına taraftardı. İşgale karşı yürütülecek direniş stratejisi, Köruküzâde Ahmed'in evinde Yarbay İrfan Bey tarafından belirlendi. Yarbay İrfan Bey'in ileri sürdüğü görüşler doğrultusunda kırsal kesimin güvenliğini sağlamak üzere Fransızlar'a karşı direnişin ilk aşaması şehir dışındaydı.¹⁰³

Direnişçilerin stratejisine karşı Fransızların da stratejileri vardı. Öncelikli olarak birliklerinin mevcudunu artırdılar. Muhtemel bir çarpışmada kayıpları hemen takviye edemeyeceklerinden şehirde külliyatlı miktarda asker bulundurmaya çalıştılar. Takviye sadece askerle sınırlı değildi. Erzak ve cephane sevkiyatı da yapıldı. Fransızlar, Antep'teki Teali-i İslâm Cemiyeti ile bağlantı kurdular ve menfaatleri noktasında yerli unsurlardan yararlandılar. Asayiş ve güvenlik sorununu uluslararası platforma taşımak için Suriye ve havalisinde meskûn bazı Araplar, Fransızların teşviki ile direnişçilere karşı tavır aldılar.¹⁰⁴

Antep - Maraş Yolu Çatışmaları

İslâhiye yolunda 2 Fransız askerinin öldürülmesiyle birlikte Ocak ayının başlarında Fransız saldırıları yoğunlaştı. Resmî belgelerden de anlaşıldığı üzere halkın sabrı tükendiğinden zaman zaman iki taraf arasında çatışmalar çıkmaktaydı.¹⁰⁵ 7 Ocak'ta İslâhiye'den Maraş'a giden Fransız Senegal taburu, Eloğlu muntakasındaki millî kuvvetlerle yaptığı mücadelede bir hayli kayıp verdikten sonra Maraş'a ulaştı.

12 Ocak'ta İslâhiye civarında Hurşid Ağa'nın köyüne gitmek üzere Antep'ten hareket eden yaklaşık 700 kişilik Fransız birliği, Arapdar Köyü'ne ulaştı. Hava soğuduğundan ve vakit ilerlediğinden geceyi köyde geçirmek istediler. Bu arada kumandanlarının emrini dinlemeyen Ermeni askerleri, köylülerin evlerine hücum ederek kapıları kırıp zorla içeri girdiler. Köylülere ait eşya ve hayvanları gasp ettikleri gibi çeşit çeşit ezada ve cefada bulundular. Dahası askerlerin zulümlerinden kaçarak dağlara sığınan köylülere top ve mitralyöz ateşi açtılar.¹⁰⁶ Yaşanan hadiseler, Boynoğlu Memik ve Çavdar Ağa ile Güce Köyü'nden Ahmed ve Mehmed kâhyalar tarafından duyulması üzerine karşı taarruza geçildi. Ertesi sabah Arapdar'dan hareket eden Fransız birliğine, Çatalmazı mevkiinde hücum edildi.¹⁰⁷

Yaşanan trajik hadiselerin duyulmasıyla birlikte 14 Ocak'ta Mutasarıf Celâl Bey'in başkanlığında Jandarma Kumandanı Binbaşı Talat Bey, Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Esad Bey, Polis İkinci Komiseri Mustafa, İdare Meclisi üyelerinden Müftüoğlu Haydar, Hacı Halil Ağazâde Ahmed Ağa, Müslüman cemaatinden Nuri, Emin, Hamdi, Mahmud, Hacı ve Mehmed Ali Efendiler ile Şerif Ağa ve Fransız tarafından Yüzbaşı Rénoir ve Mösyö Valtan Arapdar köyüne geldiler. Heyet, soruşturma neticesinde olaylara sebep olanları tespit ederek haklarında gerekli işlemlerin yapılmasına ve köy halkının zararlarının karşılanmasına çalıştı.¹⁰⁸ Cemiyet-i İslâmiye Reisi Edip Bey, Arapdar'da yaşananlara karşı sert tepki gösterdi.¹⁰⁹ Olay, ülke çapında da büyük tepkiye neden oldu.¹¹⁰ Olayların geniş yankı bulması süzerine 17 Ocak'ta, Antep Fransız Askerî Kıtaları Kumandanlığı'na uyarı gönderildi. Mutasarıf, meydana gelen üzücü olaylardan Fransız yetkilileri sorumlu tuttu.¹¹¹ Arapdar hadisesinden sonra milletin selâmeti için silahlı çatışmanın kaçınılmaz olduğuna inanların sayısı giderek arttı. Buna paralel olarak direniş taraftarları daha etkin pozisyona geldiler. Direnişçiler, şehir dışındaki ulaşım yollarına baskınlar yaparak Fransız garnizonunu erzaksız ve cephanesiz bırakmaya çalıştı. 20 Ocak'ta Antep'ten Maraş'a hareket eden erzak kafilesi, Tulhum mevkiinde, Karayılan'ın (Molla Mehmed) baskınına uğradı.¹¹² Baskın sonrası 100 katır ve at, 2 tane hafif makineli ve 1 tane ağır makineli tüfek, 160 kadar piyade tüfeği, 20 sandık cephane ve 100 civarında bomba, Karayılan tarafından ele geçirildi.¹¹³

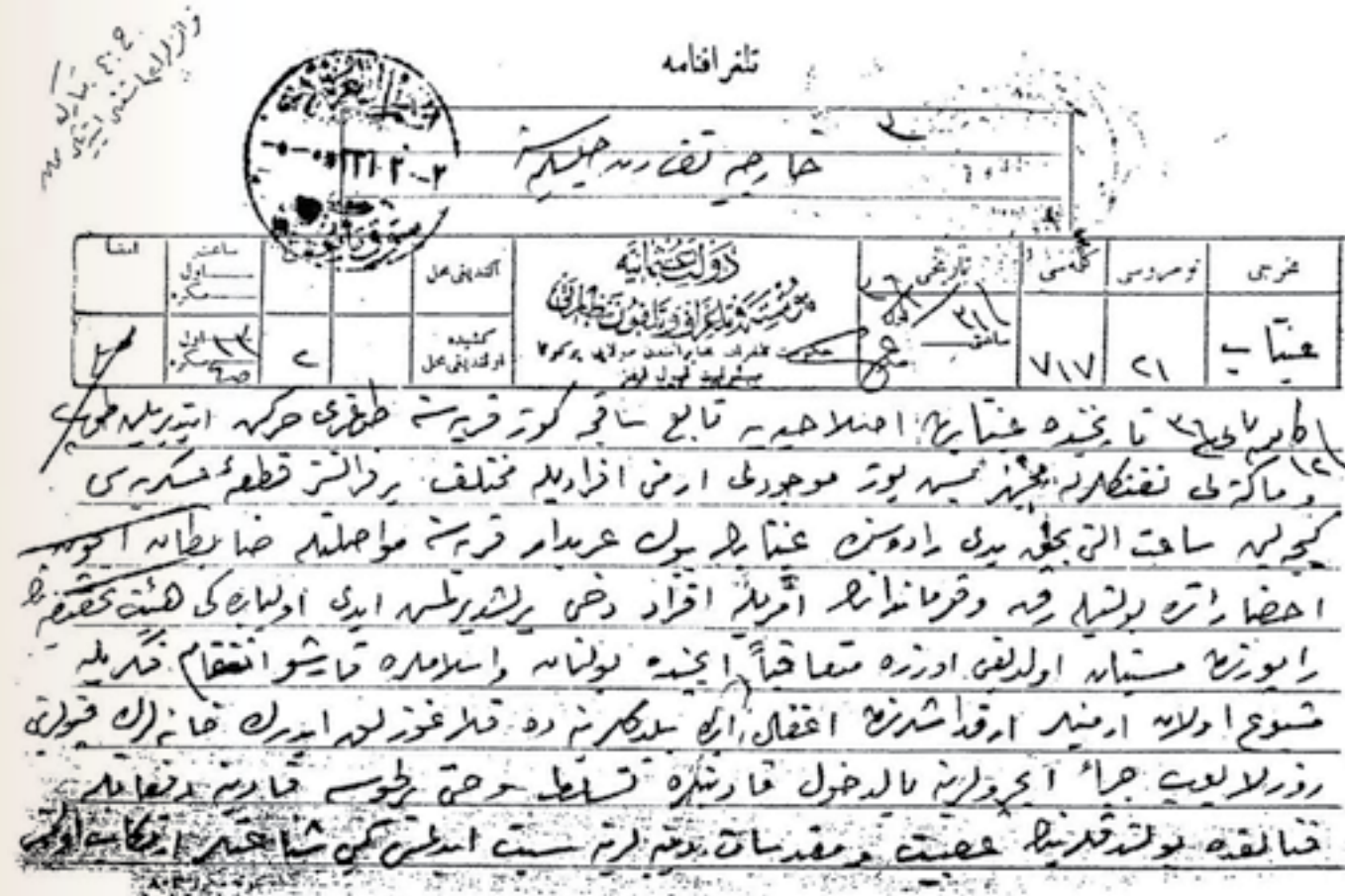
Antep - Maraş yolu üzerindeki Aksu köprüsü, Fransız müfrezesi tarafından imha edildi ve telgraf hatları tamamen kesildi. Yol üzerindeki Kapuçam mevkiindeki 150 kişilik Fransız müfrezesi kuşatma altına alındı.¹¹⁴ Antep müfrezelerinin iştirak ettiği askerî harekât neticesinde Antep - Maraş yolu kapatıldığından, Fransız İşgal Komutanlığı Maraş'a askerî birlik ve yardım gönderemedi.¹¹⁵ Buna karşılık Antep'liler tarafından Maraş'a kuvvet, erzak ve cephane göndermek suretiyle sürekli yardım ulaştırıldı.¹¹⁶

Antep - Kilis Yolu Çatışmaları

Yaşanan trajik olaylar, Antep'te pasif direnişe olanak tanıdı. Fransızlar ve Ermenilerle olan ilişkiler askıya alındı.¹¹⁷ Teamüle aykırı olarak hareket edenlere veya mal satanlara yaptırımlar uygulandı.¹¹⁸ Erzak ve tahkimat malzemeleri tedarik edemeyen Fransızlar, ihtiyaç duydukları malzemeleri dışarıdan temin etmek zorunda kaldılar.¹¹⁹ Fransızlar nezdinde Antep - Kilis yolu fevkalade önemliydi. Heyet-i Merkeziye, Kilis üzerinden Antep'e gelecek yardımları önlemek için Antep - Kilis yolunda gerekli tertibatı aldı. Kilis yolu Kuvây-ı Millîye Komutanlığı'na Mısrızâde Nuri getirildi.¹²⁰

Şahinbey

Arapdar Hadisesi ile ilgili olarak Antep Cemiyet-i İslamiye Başkanı Edip Bey'in 31 Ocak 1920 tarihli telgrafı

¹⁰³ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.166).

¹⁰⁴ Vesika 346. Cemil Şenalp. Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askerî Hükümet Faaliyetleri. İstanbul 2006. (s.588-589).

¹⁰⁵ BOA HR. SYS. 2543-9/16.

¹⁰⁶ BOA HR. SYS. 2544-17/24,25,26,27; BOA HR. SYS. 2543-11/19-24; BOA HR. SYS. 2544-17/25; BOA BEO. Siyasî 345945; BOA HR. SYS. 2544-17/23; İrade-i Milliye Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1338/1 Şubat 1920. sy.23. (s.1-2); İrade-i Milliye Gazetesi. 29 Recep 1338/18 Nisan 1920. sy.37. (s.1-2).

¹⁰⁷ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.102); Lohanlızâde Mustafa Nureddin, Gaziantep Müdafası, (s.29).

¹⁰⁸ BOA HR. SYS. 2544-17/26; İrade-i Milliye Gazetesi. 29 Recep 1338/18 Nisan 1920. sy.37. (s.1-2); İrade-i Milliye Gazetesi. 2 Şaban 1338/21 Nisan 1920. sy.38. (s.2).

¹⁰⁹ BOA HR. SYS. 2543-11/19-24.

¹¹⁰ BOA BEO. Siyasî 345945; İrade-i Milliye Gazetesi. 11 Cemaziyevvel 1338/1 Şubat 1920. sy.23. (s.1-2).

¹¹¹ BOA HR. SYS. 2544-17/25.

¹¹² Ayhan Öztürk. (2002). "Millî Mücadelede Gaziantep". Türkler XV. Ankara. (s.823).

¹¹³ Mehmet Solmaz. (1963). Karayılan. Gaziantep. (s.25).

¹¹⁴ BOA HR. SYS. 2544-1/9.

¹¹⁵ BOA HR. SYS. 2544-8/26; BOA HR. SYS. 2544-9/10; BOA HR. SYS. 2544-9/5.

¹¹⁶ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.172).

¹¹⁷ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.123).

¹¹⁸ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.71).

¹¹⁹ Öztürk. "Millî Mücadelede Gaziantep". (s.823).

¹²⁰ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.30).

Heyet-i Merkeziye, Kilis yolu Kuvâ-yı Millîye Komutanı arayışındaydı. Heyet, nitelikli ve tecrübeli bir subayın getirilmesi gayretindeydi. Arayış içerisinde Heyet-i Merkeziye, Mehmed Said (Şahin Bey) ile karşılaştı. Ocak ayının başında Birecik Askerlik Şubesi'ne atanan Mehmed Said, Heyet-i Merkeziye'yle temasa geçti. Muhtar Bey'in teklifiyle Mehmed Said, Kilis yolu Kuvâ-yı Millîye Komutanlığı'na getirildi.¹²¹

Şahin Bey, öncelikli olarak Çapalı Köyü'nü karargâh yaptı.¹²² Kilis yolu üzerinde girişeceği mücadele öncesinde hummalı bir çalışmaya girdi. Köylerin silâhlı kuvvet miktarını, cephane durumunu ve müdafaaya elverişli yerlerini tespit etti. Gerekli incelemelerden sonra Kilis - Antep yolu üzerinde üç savunma hattı belirlendi. Kızılburun ve Kertil arasındaki savunma hatları, silâhlı müfrezeler tarafından gözletildi ve operasyona hazır hale getirildi. Bir taraftan savunma hatları tahkim edilirken diğer taraftan köyler dolaşarak halkın desteği temin edildi.¹²³

Kilis - Antep yolu üzerinde savunma tertibatı alındığı gibi zaman zaman çatışmalar meydana geldi. 3 Şubat'ta Kilis'ten Antep'e hareket eden iki bölük askerinin koruması altındaki erzak konvoyu, Kertil yakınlarında milis kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek geri dönmek zorunda kaldı.¹²⁴ Ertesi gün, Kilis hattı üzerindeki telgraf direkleri, milis kuvvetleri tarafından tahrip edildi.¹²⁵ 11 Şubat'ta Şahin Bey, Fransız Kumandanı'na gönderdiği mektupta, haksız işgalin derhal sona erdirilmesi, aksi takdirde dökülecek masum kanından sorumluluk yüklenmeyeceğini ifade etti.¹²⁶

18 Şubat'ta Fransızlar, Kilis - Antep yolunu bir defa daha geçmeyi denediler. Yardım konvoyu, Şahin Bey kuvvetlerinin hücumu karşısında Kilis'e çekildi. Antep'teki garnizon oldukça müşkül durumdaydı. Beklenen yardım konvoyu gelmeyince 21 Şubat'ta garnizon kumandanı, mutasarrıfa nota verdi. Buna göre, Şahin Bey yoldan çekilecek ve böylelikle anlaşma yapılacaktı.¹²⁷ Ancak notaya ehemmiyet verilmedi. Hatta ertesi gün asayişin sağlanması noktasında Fransız kumandanına dört maddelik ihtarname verdi.¹²⁸

5 Mart'ta Fransız askerleri, milis kuvvetlerinin hücumuna uğradı.¹²⁹ Karlar eriyip yollar yavaş yavaş harekete müsait olunca Şahin Bey, faaliyetlerine hız verdi. 8 Mart'ta Kızıl Burun'da siperler kazdırdı. Bu esnada üç yüz kadar arabadan müteşekkil yardım kolunun Antep'e doğru yürüyüşe geçtiği haberi geldi. Şahin Bey, çatışmaya girdi ve Fransızlar, Kilis'e döndüler.¹³⁰ Çatışma sonrası Kilis'e dönen Fransızlar, Karacaviran Köyü'nü topa tutarak insanları ve hayvanları öldürdükleri gibi evleri de tahrip ettiler.¹³¹ 17 Mart'ta Akçakoyunlu'dan gelen Fransız birliği, Mezra - Şir Köyü'nde ordugâhını kurdu ve ertesi gün, Kilis'e hareket edeceği Şahin Bey'e ulaştırıldı. Şahin Bey tarafından takviye edilen Hacı Ağa, Hamurlu'da çatışmaya girdi. Şiddetli yağmur altında gün boyunca devam eden çatışma sonrası Fransız birliği, perişan bir vaziyette Kilis'e çekildi.¹³²

Kilis yolunun kontrol altında olması ve yardım ulaştırmak için yapılan teşebbüslerin başarısızlıkla sonuçlanması, Antep'teki garnizonun durumunu her geçen gün daha da güçleştirdi. 24 Mart'ta Heyet-i Merkeziye, Kilis Kuvâ-yı Millîyesi'nden şifreli haber aldı. Kilis Kuvâ-yı Millîye komutanı Polat Bey'in mesajına göre; Katma'dan Kilis'e 6.000 kadar karışık kuvvet geldiği gibi Antep için kuvvetli bir nakliye kolu hazırlanmıştı.¹³³ 25 Mart'ta Albay Andrea, Kilis'ten hareket etti.¹³⁴ 2.500 kişi ve 1.400 hayvandan ibaret kafilenin hareketi Şahin Bey'e haber verilince karargâhını daha gerideki savunma hattına çekti. Şahin Bey, yardım emelleri için çevreye haber gönderdi. Savaş düzeninde ilerleyen Fransız birlikleri Kilis'e 7-8 kilometre mesafede Anaz Köyü'nde konakladılar ve saldırı için ertesi günü bekletiler.¹³⁵

26 Mart'ta Fransız birliklerinin büyük bir kısmı öncülerin gerisindeydi. Öncüler, arazi şartlarına göre, makineli tüfeklerin desteğinde üçgen şeklinde ilerlediler. Yancılar ile Artçılar da benzer şekildeydiler. Böylelikle her yönden gelecek tehlikeye karşı önlem alındı.¹³⁶ Fransızlar, Kızılburun'a ve yolun doğusunda Kantara Köyü'ne kadar uzanan tepelerdeki siperlere ve yolun batısındaki Acar'a kadar uzanan mevzilere taarruz ettiler. Sayı ve silâh üstünlüğüne sahip Fransızların hücumuna karşı millî kuvvetler mukavemette bulundular. 5 saat süren muharebeden sonra Fransızların sağ kanadı yolun solundaki siperleri zapt etti. Acar dağındaki siperleri yoğun ateş altına alan Fransızlar, piyadelerini ileri sürünce aşşama doğru sağ kanat da çözüldü. Bunun üzerine Şahin Bey, çekilmek zorunda kaldı. Fransızlar, Sinnap Köprüsü civarına yerleştiler.¹³⁷ Şahin Bey, gece baskınında bulunmak istediye de muvaffak olmadı. Bunun üzerine maiyetiyle Çapalı Köyü'ne gitti. Böylelikle Kilis - Antep yolunun ilk savunma hattı çözüldü.¹³⁸

27 Mart'ta Şahin Bey, ikinci savunma hattı, Kertil tepelerine kadar çekildi. Kuvvetlerini topladı ve muharebeyi burada kabullendi. Antep'ten 3 yük cephane ve Topal Mamo ile Akçakoyunlu'dan Tahir Efendi yardımı geldiler. Kertil'deki savunma mevzilerinde hazırlıklara girişildi. Fransız topçusunun ateşiyle çatışma başladı. Millî kuvvetler, Fransızlar'ı Kertil siperlerinde karşıladılar. Fransızlar, Kazıklı köprüsünü geçerek Külecik Köyü istikametindeki sağ kanadın gerisine saldırdılar. Yardıma gelen millî kuvvetler, Fransızların sol kanadını durdurdular. Fransız kuvvetleri karşısında Şahin Bey kuvvetleri yavaş yavaş gerileyerek üçüncü savunma hattı olan Elmalı ve Bostancık sırtlarındaki mevzilere çekildiler.¹³⁹ Böylelikle Kilis - Antep yolunun ikinci savunma hattı, Kertil'de düştü.

28 Mart'ta Fransızlar yürüyüşe geçtiğinde; Türk birlikleri de savunma mevzilerinde yerlerini aldılar.¹⁴⁰ Yoğun topçu ateşi desteğinde Fransızlar, Elmalı'nın kuzey sırtlarına ve Bostancık'ın kuzeyindeki kayalık tepelere taarruz ettiler. Şiddetli saldırı karşısında Karayılan, Mizmiz Deresi'ne doğru çekildi.¹⁴¹ Böylelikle millî kuvvetlerin sağ kanadı çözüldü. Buna karşılık Ulu Mahsere zeytinliklerindeki sol kanat dayandıysa da etkili hücum karşısında o da çözüldü. Fransızlar, son olarak Elmalı sırtlarında konuşlanan Şahin Bey'e yüklendiler. Yoğun ateş altındaki merkez kuvvetleri de çekildi. Bu sırada çekilmeyi kabul etmeyen Şahin Bey, Elmalı Köprüsü'nde taşları siper ederek mücadelesini sürdürdü. Mermisi bitince süngüsüyle hücum eden Şahin Bey, Fransız piyadelerinin süngü darbeleriyle vefat etti.¹⁴² Şahin Bey'in ölümü üzerine millî kuvvetler, Antep'in kuzeyine çekildiler.¹⁴³

Andrea, 3 günlük savaşın neticesinde 28 Mart'ta Kızılhisar istikametinden Antep'e ulaştı. Bu mücadelede milis kuvvetlerini en fazla sarsan olay, Şahin Bey'in kaybıydı. Bütün moralleri ve ümitleri kıran bu hadisenin akabinde Kılıç Ali'nin gelişi direnişçilere moral oldu.¹⁴⁴

Şehirde Direniş...

Antep'li şehir içerisinde Fransızlarla sıcak çatışmaya girmek gibi bir hedefleri yoktu. Ancak işgalin de bir an önce bitmesini arzu etmekteydiler. Bu nedenle Fransa'nın Antep'te olma gerekçelerini ortadan kaldırmak için faaliyet gösterdiler. Bölgede asayiş sorunu olmadığı yönünde beyanlarda bulundular. Müslüman ve Hıristiyan halkın birbirine dostluk ve kardeşlik elini uzatarak birlikte çalıştıklarını ilan ettiler.¹⁴⁵ Elbette asayiş konusunda yapılan faaliyetler önemliydi. Zira İtilâf Devletleri'nin işgale gerekçe olarak asayiş konusunun altını çizdiklerinden bu noktada dikkat çekicidir.

Antep'te güvenlik sorunu olmamasına karşın Fransızlar her geçen gün yeni takviye kuvvetler getirdikleri gibi Amerikan Koleji ve çevresine yeni istihkâmlar kurarak siperler kazdılar ve tel örgüler çektiler.¹⁴⁶ Olumsuz propaganda yapmaktan da geri durmadılar. Fransız yetkililer, Ermenileri kendi karargâhlarına davet ederek Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinden göya Ermenistan teşkiline karar verildiğini, yeni kurulacak Ermenistan için Amerika Birleşik Devletleri'nden prens gönderileceğini, Antranik Paşa'nın da Harbiye Nazırı tayin olacağını ve maiyetinde seksen bin asker olacağını taahhüt ettiler. Bunun karşılığı olarak Ermeniler, Fransızlara her türlü konuda yardımcı olacaktı.¹⁴⁷

Şahin Bey'in vefatı, Antep ve çevresinde derin üzüntüye sebep olsa da halkı müthiş derecede hırslandırdı.¹⁴⁸ Öyle ki Ermeni cemaati, Ermenilerin dışarı çıkmalarını yönünde uyarılarda bulundu. Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı sükûnetin sağlanması için bildiriler dağıttı. Durumun giderek daha kritik bir hal alması üzerine, Albay Andrea ile Mutasarrıf Celal karşılıklı ziyaretlerde bulundular.¹⁴⁹ Kılıç Ali'nin gelişi, ahali üzerinde büyük bir moral oldu.¹⁵⁰ Ancak bütün ikazlara rağmen Ermeniler, taşkınlıklarına devam ettiler.¹⁵¹ Şehirdeki hava ufak bir kıvılcımla alev almaya hazırды. Bu kritik ortamda 31 Mart gecesi, Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Esad'ın evinde gizli bir toplantı yapıldı.¹⁵²

Albay Andrea, 1 Nisan'da Kilis'e dönmek üzere yola çıktığında Kuvâ-yı Millîye Kumandanı Kılıç Ali'nin kuvvetleriyle karşılaştı. Balaban mevkiinde Kılıç Ali'nin kuvvetleriyle Albay Andrea'nın kuvvetleri çatışmaya girdi.¹⁵³ Çarpışmada Fransızlar, kayıplar vererek güçle Bostancık'a ulaştılar.¹⁵⁴

¹²¹ Yetkin. Gaziantep Türklülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey. (s.68).

¹²² Ünler. Gaziantep Savunması. (s.31).

¹²³ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.175).

¹²⁴ Sahir Üzel. Gaziantep Savaşının İçyüzü. Ankara 1952. (s.16).

¹²⁵ Büyükoğlu. Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu. (s.134).

¹²⁶ Lohanlızade Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafaası. (s.33).

¹²⁷ Saral. Türk İstiklal Harbi IV. (s.124).

¹²⁸ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.36).

¹²⁹ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.37).

¹³⁰ Ünler. "Gaziantep Müdafaası". (s.104).

¹³¹ BOA HR. SYS. 2544-15/35.

¹³² Ünler. Gaziantep Savunması. (s.37).

¹³³ Üzel. Gaziantep Savaşının İçyüzü. (s.16).

¹³⁴ Andrea. (1341). Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (Çev. Kadri). İstanbul. (s.4).

¹³⁵ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.39).

¹³⁶ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.126).

¹³⁷ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.6-7).

¹³⁸ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.77).

¹³⁹ Yetkin. Gaziantep Türklülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey. (s.78).

¹⁴⁰ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.127).

¹⁴¹ Üzel. Gaziantep Savaşının İçyüzü. (s.18).

¹⁴² Yetkin. Gaziantep Türklülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey. (s.79).

¹⁴³ Selahattin Tansel. (1991). Mondros'tan Mudanya'ya. C. III. İstanbul. (s.210).

¹⁴⁴ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.127-128).

¹⁴⁵ BOA HR. SYS. 2544-15/36; BOA HR. SYS. 2544-15/33.

¹⁴⁶ BOA DH. EUM. AYŞ. 34/55_4; BOA HR. SYS. 2544-17/6.

¹⁴⁷ BOA DH. EUM. AYŞ. 34/55_6; BOA HR. SYS. 2544-13/1; BOA HR. SYS. 2544-17/7.

¹⁴⁸ Enç. Selâmlık Sohbetleri. (s.56).

¹⁴⁹ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.77-78).

¹⁵⁰ Öztürk. "Millî Mücadelede Gaziantep". (s.823).

¹⁵¹ Stanley Elphinstone Kerr. (1973). The Lions of Marsh: Personal Experiences with American Near East Relief. 1919-1922. Los Angeles. (s.219);

Tachjian. La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie. (s.135).

¹⁵² Üzel. Gaziantep Savaşının İçyüzü. (s.33).

¹⁵³ Kerr. The Lions of Marsh: Personal Experiences with American Near East Relief. 1919-1922. (s.219).

¹⁵⁴ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.128).

Heyet-i Merkeziye, olaylar karşısında oldukça soğukkanlıydı. Bir taraftan Ermeni mahalleleri karşısındaki Çınarlı, Suburcu, Balıklı, Musullu ve Kozanlı mahallelerini tahkim ettirdi. Çınarlı Cephesi'ne Tabakhane semt efradını, Suburcu ve Balıklı cephelerine Türketepe semt efradını, Kozanlı Cephesi ile koleji çevreleyen tepelere Şehreküstü semt efradını sevk etti. Heyet, diğer taraftan da sükûnetin sağlanmasına çalıştı.¹⁶⁵ 3 Nisan'da çatışmalar sürdü.¹⁶⁶ Çarpışmaların başlamasıyla birlikte civar köylerden gönüllüler geldiler. 4 Nisan'da Kılıç Ali Bey, maiyetiyle beraber şehre geldi ve Anadolu Hanı'na yerleşti. Savunma hatlarını gezen Kılıç Ali, vaziyete göre milis kuvvetlerini görevlendirdi. Jandarma Yüzbaşı Kilisli Aslan Bey'i yardımcı olarak seçti.¹⁶⁷ Kürkçü Hanı'nın zemin katında, şehir savaşının sevk ve idaresi için Tabakhane Cephesi, Şeyh Camii Cephesi, Mağarabaşı Cephesi, Şehreküstü Cephesi, Aydınbaba Cephesi, Musullu Cephesi ve Çınarlı Camii Cephesi oluşturuldu.¹⁶⁸

Kılıç Ali, Ermenileri Fransızlardan ayırmak düşüncesindeydi. Antep'teki iki unsurun düşman olmalarına sebep olmadığını, herkesin dükkânını açıp işleriyle meşgul olmalarını ve asayişin ihlâl edenlerin şiddetle cezalandırılacağı teminatını verdi.¹⁶⁹ Ermeni meclisindeki yaşlı üyeler, Türklerle anlaşmak istemelerine karşın genç üyeler anlaşmaya yanaşmadılar. İşlerin istendiği tarzda gelişmemesi üzerine Kılıç Ali, 9 Nisan'da Maraş'tan Ermeni din adamları getirtti. Nasihat Heyeti, 11 Nisan'da Ermenilerle görüştü.¹⁷⁰ Heyet, Ermenilerin tarafsız kalmalarını sağlamaya çalıştı. Ancak tüm çabalara karşın iki taraf arasındaki mütareke fazla sürmedi.¹⁷¹

Antep'te çarpışmalar başlayınca; Ermeni Mahallesi'ndeki Türkler evlerini ve eşyalarını olduğu gibi bırakarak Türk mahallelerine sığındılar. Türk mahallelerinde oturan Ermeniler de kendi mahallelerine çekildiler.¹⁷² Muhafaza-yı Emval Komisyonu, terk edilen Ermeni evlerindeki eşyaları toplatarak Kürkçü Hanı'nda muhafaza altına aldı. Terk edilmiş Ermeni evlerinin hiçbirini büyük ölçüde tahrip edilmedi. Ancak Türkler'e ait evler harabe haline geldiği gibi eşyaları da yağmalandı.¹⁷³

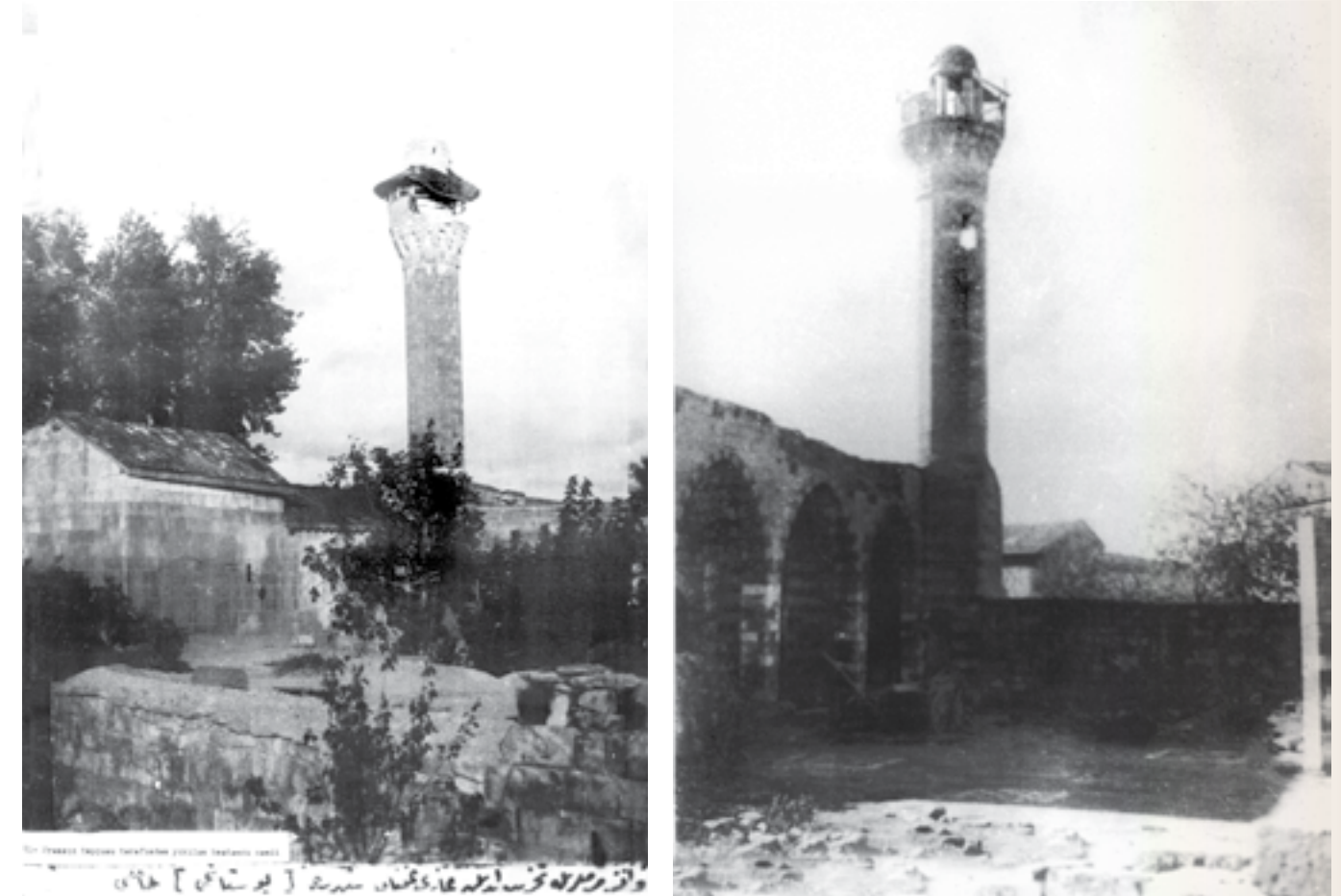
Direnişçileri organize etmeye çalışan Kılıç Ali, genel bir taarruz hazırlığı için Büyük Kızılhisar'a gitti.¹⁷⁴ Kılıç Ali, toplayacağı kuvvetlerle ansızın hücum ederek Fransızları mağlup etmeyi tasarlamaktaydı. Bu esnada Fransızlar ve Ermeniler, ani bir baskın gerçekleştirdiler. Şiddetli saldırılar, büyük bir korku havası estirdiyse de direnişçiler soğukkanlılıkla mevzilerini savundular. 7 Nisan'daki baskın üzerine Kılıç Ali, hemen Antep'e geldi ve ilk iş olarak Yıldırım ve Şimşek taburlarını teşkil etti. 400 mevcutlu taburların her birisinde on beşer silâhlı askerden müteşekkil 4 bölük oluşturuldu. Yıldırım taburuna Üsteğmen Salih, 1. Bölük Komutanlığına Üsteğmen Edhem, 2. Bölük Komutanlığına Teğmen Kâmil; 3. Bölük Komutanlığına Teğmen Hayri ve 4. Bölük

Komutanlığına Teğmen Fazıl tayin edildi. Şimşek Taburu Komutanlığına emekli Üsteğmen Mustafa ve bölük komutanlıklarına yedek subaylar verildi.¹⁷⁵ 11 Nisan'da Kılıç Ali, Aslan Bey'i yerine bırakarak şehir dışına çıktı. Antep'teki hadiseler, hem ulusal hem de uluslararası platformda yer aldı. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Antep'teki olayların Fransızların eseri olduğunu söyleyerek şiddetli protestolarda bulundu.¹⁷⁶

11 Nisan'da Urfa'nın kurtuluşu, işgalcileri ne kadar ümitsizliğe sevk ettiyse direnişçileri de o derece ümitlendirdi. Maraş ve Urfa'dan sonra sıranın Antep'e geleceği beklentisi, direnişe güç kattı. Kılıç Ali, 16 Nisan'da Babilge surlarında Albay Normand'ı karşıladı.¹⁷⁷ Her bakımdan üstün Fransız birlikleri karşısında Kılıç Ali, fazla bir şey yapamadan geri çekildi.¹⁷⁸ Çarpışmanın duyulmasıyla birlikte Şimşek taburu ve pek çok gönüllü, yardım etmek üzere harekete geçti. Birbirlerinden habersiz bir şekilde yardıma gelen kuvvetler, Güllüce'deki açık arazide Fransız ordusuyla karşılaştılar ve ağır kayıplar verdiler.¹⁷⁹

Albay Normand, güneybatı istikametinden şehre yaklaştı. Cünüt Tepesi'ne mevzilenen Normand kuvvetleri, şehri bombaladılar.¹⁸⁰ Fransız karargâhındaki toplarda bombardımana iştirak ettiler.¹⁸¹ Salâvat yokuşu, Sarımsaktepe, Düztepe, Mardin binası ve Kurbanbaba'yı ele geçiren Fransızlar, koleje irtibat kurdular. Kuşçu dağı, Çıksorut ve Hacıbaba tepelerini de alarak şehri muhasara altına aldılar. Mardintepe ve Kurbanbaba'daki milis kuvvetleri şehre giremeyerek güneye doğru çekildiler. Koleje sarkan Normand, Kozanlı cephesindeki millî kuvvetlerin şiddetli ateşi karşısında kayıplara uğrasa da şehre girdi.¹⁸²

Fransızların şehre girişi, bütün dengeleri alt üst etti. Büyük endişe içerisindeki bir kısım halk, şehrin kuzey tarafından dışarı çıktı. Yıldırım taburunun iki bölüğü ile Kılıç Ali'yle birlikte semt efradının büyük bir kısmı şehir dışındaydı. Yıldırım taburunun bölüğü de şehre giremeyince çekildi ve Şimşek taburu dağıldı.¹⁸³ Ağır bombardımanın şaşkınlığını üzerinden atan Antepliler, hemen karşı harekete geçtiler. Aslan Bey, Kozanlı Cephesi'ndeki ikinci müdafaa hattını Musullu Cephesine çekti. Çınarlı Cephesi'nde direnişçiler büyük bir metanetle mevzilerini muhafaza ettiler.¹⁸⁴

¹⁶⁵ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.193).

¹⁶⁶ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.45).

¹⁶⁷ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.169).

¹⁶⁸ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.129).

¹⁶⁹ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.81).

¹⁷⁰ Büyükoğlu. Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu. (s.78); Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.84).

¹⁷¹ Kerr. The Lions of Marash: Personal Experiences with American Near East Relief. 1919-1922. (s.219).

¹⁷² Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.131); Jules (Abbé) Chaperon. (1996). Un Aumônier Militaire Français Témoin Du Drame Arménien, Journal de l'Abbé Chaperon. Paris. (s.53).

¹⁷³ Öztürk. Milli Mücadelede Gaziantep. (s.94).

¹⁷⁴ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.106).

¹⁷⁵ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.52); Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.131).

¹⁷⁶ Vesika 354. Şenalp. Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri. (s.593-594).

¹⁷⁷ Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.129).

¹⁷⁸ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.44).

¹⁷⁹ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.52-53).

¹⁸⁰ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.110).

¹⁸¹ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.46).

¹⁸² İrade-i Milliye Gazetesi. 2 Şaban 1338/21 Nisan 1920. sy.38. (s.4).

¹⁸³ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.53).

¹⁸⁴ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.47).

Albay Normand, Makas Mağarası'na karargâhını kurdu ve şehri kuzeyden, doğudan ve güneyden kuşattı. 17 Nisan'da Albay Debievre, Kilis'ten Antep'e gelerek şehrin batısındaki Azez yokuşu, Battal höyük, Çiftçi garafını çevirince kuşatma tamamlandı.¹⁸⁵ Albay Normand, mutasarrıfın şehrin teslimini isteyen bir nota verdi.¹⁸⁶ Şehir teslim edilmediği takdirde bombardımanın devam edeceği uyarısında bulundu. Askerin işesi için de bazı talepleri oldu. Normand'ın istekleri değerlendirildi. Şehrin teslimi talebine oyalayıcı cevap verilmesine karşın erzakın verilmesine karar verildi.¹⁸⁷

Yardıma gelen kuvvetler ile Yıldırım Taburu'nun dışarıda kalan bölükleri, Dülük yolu üzerinden şehre girdiler. Teğmen Kâmil idaresindeki Yıldırım Taburu, yeniden oluşturuldu.¹⁸⁸ Yeni yapılanma içerisinde cepheler, dört mıntıkaya ayrıldı ve her mıntıkaya komutan tayin edildi. Takviye kuvvetlerle iç cepheler kuvvetlendirildi. Bu arada Fransızlara, şehrin kesinlikle teslim edilmeyeceği cevabı verildi. Böylece çatışmalar yeniden ve bütün şiddetiyle başladı. 23 Nisan'da Fransız topçusu Boyacı, Hacı Nasır, Musullu Camilerini hedef aldı.¹⁸⁹

25 Nisan'da Antep mıntika komutanı olarak Sainte Marie'nin yerine Yarbay Abadie geldi. Abadie'nin beraberinde 2 tank, bol sayıda cephaneye ve erzak vardı. Abadie, Sainte Marie ve Normand'la birlikte harp meclisini topladı. Alınan karar hükümlüce; Antep teslim oluncaya kadar doğudaki ve batıdaki toplarla Türk mahalleleri bombalanacaktı. Ancak tümen komutanlığından aldıkları emir gereği bombardımandan vazgeçerek hücumu karar verildi.¹⁹⁰

Antep'in doğu, güney ve batı kesimleri, Fransızların kontrolünde olmasına karşılık şehirdeki önemli mevkiler direnişçilerin denetimindeydi.¹⁹¹ 26 Nisan'da Albay Normand, Mağarabaşı mevkiine taarruza geçti.¹⁹² Semt reisi Attarzâde Abdullah ile Yıldırım Taburu'nun 4. Bölüğü, karşı harekete geçerek Fransızları püskürttüler.¹⁹³

Antep'te çatışmalar devam ederken Kılıç Ali, muhasarayı yarmaya çalıştı.¹⁹⁴ 27 Nisan'da Hacıbaba ve Çıksorut istikametinde taarruza geçtiler. Normand, Carabulus'a ilerlediğinden milli kuvvetler, Fransızların tahliye ettiği sırtları ele geçirdiler. Kılıç Ali, o gün maiyetiyle birlikte şehre girdi.¹⁹⁵ Milli kuvvetler, Mardin ve Kurbanbaba tepelerinde şiddetli mukavemetle karşılaştılar. Ermeniler, Mardintepe'deki ve Kurbanbaba'daki Fransız birlikleri arasında irtibatı sağlamayabilmek için Mardin binası ile kendi mahalleleri arasında iki gecede 500 metre uzunluğunda ve oldukça yüksek duvarlar yaptılar.¹⁹⁶ Fransız karargâhının etrafına duvar örüldüğü gibi derin hendekler açıldı.¹⁹⁷ Aynı gün direnişçilere ait batarya, Cünüt tepesine mevzilenerek Mardin binasını ve koleji bombaladı. Topçu ateşi, Fransız topçularının şiddetli mukabelesi karşısında fazla etkili olamadı. Çınarlı Cephesi'nde amansız bir mücadele sergilendi. İki taraf mücadeleden üstün çıkabilmek için elinden geleni yaptı. Bu arada Fransızlar, daha fazla kayıp vermeme düşüncesiyle kademeli olarak geri çekildiğinden milis kuvvetleri, 28 Nisan'da Fransız mevzilerini ele geçirdiler.¹⁹⁸ 29 Nisan'da kuşatma sona erdi. Kılıç Ali, şehrin muhtelif mıntıklarında gösteriş kabildinden dolaşarak halkın moralini yükseltti. Buna karşılık Fransızlar, Ermenistan'ın teşkil edileceği yönünde haberler yayarak Ermenilerin moralini yükseltmeye çalıştılar.¹⁹⁹

Fransız işgalindeki mevkiler arasında askerî bakımdan en önemlisi Kurbanbaba tepesiydi. Şehrin güneyindeki tepe, hem Fransız karargâhının olduğu Kole'ye, hem de Mardintepe'ye hâkimdi. 1 Mayıs'ta Mardintepe'nin güneyindeki Karataş tepeleri ele geçirildi. 2 Mayıs'ta Karataş'a yerleşen milli kuvvetler, Kurbanbaba taarruzuna iştirak ettiler. Binbaşı Fikri Bey'in kuvvetleri hücumu geçti.²⁰⁰ Saldırı başlar başlamaz Dülük'te mevzilenen topçular; Ermenilerin yoğun olduğu Koleji, Mardin ve Kurbanbaba tepeleri ile Fransız mevzilerini bombaladılar. Fransız kuvvetlerinin şiddetli mukabelesi karşısında hücumu ara verilse de yeniden daha şiddetli bir şekilde devam etti.²⁰¹ Çınarlı cephesinde de şiddetli çarpışmalar yaşandı. Aslında Kurbanbaba hedef şaşırtmadı. Uzun süren çarpışmalar neticesinde Fransızlar çekildiler.²⁰² Böylece Kurbanbaba ele geçirildi. Milis kuvvetleri, Fransızların öncü karakollarını ele geçirdiler.²⁰³

Kurbanbaba Taarruzu devam ederken Kılıç Ali Bey ile Hamdi Bey, Fransız İşgal Kumandanı Abadie'ye şehri tahliye etmeleri yönünde nota verdiler.²⁰⁴ Türk tarafının mesajı gayet netti, Antep'i terk etmeleri aksi takdirde olacak olayların sorumluları Fransızlardı. Şehri terk etmesi hususundaki taziyeleriyle karşı karşıya kalan Abadie, General Gouraud'dan işgalin devam etmesi yönünde aldığı kati emirler sebebiyle tam bir çıkmazdaydı.²⁰⁵

6 Mayıs'ta Fransız garnizonunda yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. Bunun üzerine 9 Mayıs'ta 3.500 kişilik ikmal konvoyu Kilis üzerinden Antep'e gönderildi.²⁰⁶ 9. Alay'ın iki taburu, Antep, Maraş ve Halfeti milli kuvvetleri ile Hamdi Bey kuvvetleri, Dutluk'tan hareketle Körkün'in batı ve Küçük Kızılhisar'ın doğu sırtlarına mevzilenen milis güçlerinin şiddetli mukavemeti karşısında yardım sirtlarında çatışmaya girildi. Akbaba ve Körkün sırtlarına mevzilenen milis güçlerinin şiddetli mukavemeti karşısında yardım kafilesi, Ulu Mahsere - Akbaba hattına çekildi.²⁰⁷ Yeni bir saldırıyı göze alamayan konvoy, Kilis'e döndü.²⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine Antep'te milletvekili seçimi yapıldı. Hafız Şahin, Tahrirat Müdürü Ragıp, Halfeti'den Yasin, Kilis'ten Vakıflar Müdürü Abdurrahman Lâmi ile Kılıç Ali milletvekili seçildiler.²⁰⁹ Heyet-i Merkeziye, Kılıç Ali'nin kalmasına yönelik girişimlerde bulundu ise de neticeyi değiştiremedi.²¹⁰ Kılıç Ali, isyan hazırlığındaki Çapanoğullarını itaat altına almak için şehirden ayrıldı.²¹¹ Yerine yardımcı Aslan Bey'i bıraktı. Kılıç Ali'nin ayrılışı, moral bozukluğuna neden oldu. Aslan Bey'den sonra Kuvâ-yı Millîye Kumandanlığı'nı Binbaşı Hamdi üzerine aldı. Binbaşı Hamdi'nin başka bir vazifeye tayin edilmesi üzerine Binbaşı Recep, hem Alay hem de Kuvâ-yı Millîye komutanı oldu.²¹²

15 Mayıs'ta İzmir'in işgalinin duyulması üzerine Antep'te tarif edilemez üzüntü ve hırs hâkim oldu. Antep'te ahali mitingler tertip ederek tepkisini sert bir şekilde dile getirdi. 17 Mayıs'ta İzmir'in işgali, Kilis'te de sert bir şekilde protesto edildi. %90'ını Türklerin teşkil ettiği Kilis'in Osmanlı Devleti'nden ayrılmasının asla mümkün olamayacağını altı çizildi.²¹³

20 Mayıs'ta Albay Debievre komutasındaki büyük bir nakliye kolu, kuşatma altında kalan birliklere yardım etmek üzere, Kilis üzerinden Antep'e hareket etti. Kilis Kuvâ-yı Millîye Kumandanı Polat Bey, Fransız birliğinin Damburalı yoluyla Antep'e doğru hızla hareket ettiğini bildirdi.²¹⁴ Heyet-i Merkeziye, askerî yetkililerle durum değerlendirmesi yaptı. Konvoyu durdurmak için birinci ve ikinci savunma hattı olarak Kızılburun sırtları belirlendi. Üçüncü savunma hattı, yolun doğu tarafı ve Akbaba sırtlarıydı. Dördüncü ve son savunma hattı, Körkün Tepeleri'ydı.²¹⁵

21 Mayıs'ta, 9. Alay'ın birinci ve ikinci taburları, Yıldırım Taburu ve Millî Merkez Taburu'ndan iki bölük, Kilis yoluna hareket etti. 22 Mayıs'ta Ulu Mahsere Köyü'ne doğru ilerleyen Fransızlar, Mizmiz sırtları ile Elmalı'nın kuzey sırtları arasında yayılarak Geneyik köyü üzerinden üçüncü savunma hattını teşkil eden Akbaba'ya taarruz ettiler.²¹⁶ Türk birlikleri ile Fransızlar arasında şiddetli muharebe oldu. Akşama kadar devam eden çarpışmalarda Türk tarafında cephaneye sıkıntısı yaşandı. Her iki tarafın ağır kayıplar verdiği muharebede Türk kuvvetleri geri çekildi.²¹⁷

Akbaba'dan çekilen 9. Alay, Dülük köyüne gitti. Yıldırım ve Millî Merkez Taburları da şehre girdiler. Albay Debievre bir kısım kuvvetleri Körkün, Nafak boğazı yoluyla doğudan, bir kısmını da Küçük Kızılhisar köyü yoluyla batıdan şehre ulaştılar.²¹⁸ Doğudan gelenler, Sarımsaktepe, Düztepe ve Kurbanbaba'yı işgal ettiler. Debievre, kuşatmayı yararak Fransız garnizonuna yardım getirdi.²¹⁹

Stratejik açıdan köprübaşı mevkilerin Fransızlarca ele geçirmesi, direnişçilerin moralini bozdu. Bu menfi havayı ortadan kaldırmak gayesiyle milis kuvvetleri, zaman zaman kritik noktalara askerî operasyonlar düzenlediler. 24 Mayıs'ta Sarımsaktepe'nin gerisinde büyük bir çatışma çıktı.²²⁰ Heyet-i Merkeziye, stratejik açıdan ehemmiyetli Sarımsaktepe'yi almaya kararlıydı. Askerî harekât için Molla Karayılan ile Boynoğlu Memik memur edildi. Karayılan, Sarımsaktepe'yi ele geçirmek için hücumu geçtiği sırada aldığı kurşun yarısıyla hayatını kaybetti ve tepe alınmadı.²²¹

Fransız kuşatmasına karşı direnişçiler tarafından birtakım savunma tedbirleri alındı. Çınarlı'dan Musullu'ya kadar ki cephe, "birinci mıntika" olarak Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Abdurrahman Bey'in komutasına verildi. Şehrin güney ve kısmen doğu kesimini savunan Musullu'dan Şeyh Camii'ne kadar olan siperler, "ikinci mıntika" olarak Yıldırım Taburu'nun idaresine verildi. Şehrin doğu ve kuzey kesimindeki Şeyh Camii'nden depoya kadar ki siperler ise "üçüncü mıntika" olarak Kasabın oğlu Mustafa Çavuş emrine tahsis edildi. 25 Mayıs'ta Albay Debievre, kuvvetlerinin bir kısmını bırakarak Kilis'e döndü. 27 Mayıs'ta uçakla gelen İkinci Tümen Komutanı, Fransız mevzilerini, Amerikan müesseselerini ve Ermenileri ziyaret etti. Tümen komutanı, Ermenin desteğini sağlamaya çalıştığı gibi Antep'i terk etmeyecekleri yönünde teminat verdi.

185 Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.44).

186 Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.39).

187 Ünler. Gaziantep Savunması. (s.54).

188 Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.111).

189 Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.53).

190 Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.45).

191 Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.133).

192 Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.54); Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.96).

193 Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.46).

194 Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.43).

195 Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.112-113).

196 Chaperon. Un Aumônier Militaire Français Témoin Du Drame Arménien. Journal de l'Abbé Chaperon. (s.53-54).

197 Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.97).

198 Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.134).

199 Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.101-102).

200 Ünler. Gaziantep Savunması. (s.57).

201 Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.45).

202 Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.53).

203 UK. NA. CAB/24/106. War Cabinet. (s.209).

204 Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.54).

205 Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.49).

206 UK. NA. CAB/24/106. War Cabinet. (s.209).

207 Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.64).

208 UK. NA. CAB/24/106. War Cabinet. (s.209).

209 Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.53).

210 Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.41).

211 Kılıç Ali. Hatıralarını Anlatıyor. İstanbul 1955. (s.26).

212 Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.64-65).

213 Ömer Akdağ. (2002). İstiklal Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler (Kasım 1918-Haziran 1919)". Türklük. C. XV. Ankara. (s.753).

214 Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.136).

215 Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.79).

216 Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.136).

217 Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.54).

218 Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.117).

219 Ünler. Gaziantep Savunması. (s.60); L'illustration. No.4068. 19 Fevrier 1921. (s.166).

220 Öztürk. Milli Mücadelede Gaziantep. (s.104).

221 Tefik Üner. (1960). "Karayılan ve Kamçısı". Gaziantep Kültür Dergisi. C. III. Gaziantep. (s.269).

Ateşkes...

Fransız kamuoyu son gelişmelerden ziyadesiyle memnuniyetsizdi.²²² Hatta Pierre Loti yazılarında; Anadolu'daki Türk direnişinin haklılığından ve Fransa'nın haksızlığından bahsetmekteydi.²²³ Keza, L'information gazetesi, Anadolu hükümetiyle doğrudan ilişkiye geçilmesini önermişti.²²⁴ Fransız kamuoyu da Anadolu hükümetiyle irtibata geçilmesi taraftarıydı.²²⁵

Adana ve çevresindeki Fransızlar, Kuvâ-yı Milliye tarafından sıkıştırıldı. Pozantı'da millî kuvvetler tarafından kısıpaca alınan Fransız taburu, Adana'ya çekildi. Maraş ve Urfa'da yenilgiye uğrayan Fransızlar da geri çekilmek zorunda kaldılar. Antep'teki direniş ise her geçen gün daha da güçlenmekteydi. Fırat'ın batısındaki ve doğusundaki Fransız garnizonları aralıksız baskınlara uğradılar. Fransa, direniş yüzünden Suriye'yi işgal edemedi.²²⁶

Kamuoyunun artan baskısı karşısında Fransa hükümeti, hem zaman kazanmak hem de birliklerini takviye etmek amacıyla Ankara hükümetiyle sadece güney cephesini ihtiva eden mütarekeye karar verdi.²²⁷ 20 Mayıs'ta Fransız Cumhuriyeti Suriye Yüksek Komiserliği Genel Sekreteri M. Robert de Caix, Mustafa Kemal Paşa ile mütareke konusunda temasa geçti. Kuvâ-yı Milli'yenin tam anlamıyla örgütlenmesi için zaman kazanmak ve İtilaf Devletleri arasında ihtilaf oluşturmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, Ankara Millî Hükümeti adına mütareke teklifini olumlu karşıladı. 28 Mayıs 1920 tarihinde imzalanan ateşkes antlaşması; 30 Mayıs'ta yürürlüğe girdi.²²⁸

28 Mayıs'ta Antep mutasarrıflığına mütarekeyle ilgili olarak bilgi verildi. Fransızlar işgal ettikleri yerleri yirmi gün içinde boşaltacak ve esirler karşılıklı olarak değiştirilecekti.²²⁹ Fransızlara bazı ekonomik ayrıcalıklar tanınacaktı. Buna karşılık Fransa hükümeti, Türk millî hareketine karşı çıkmayacak, hatta onun amaçlarını resmî olmayan biçimde destekleyecekti.²³⁰ Antep'teki Fransız işgal kuvvetleri komutanlığı da mütarekeyle ilgili olarak bilgilendirildi.²³¹

Mütareke gereği; Fransız kuvvetleri, Antep'i boşaltacak ve şehir dışına çıkacaklar maddesinin tatbik şekli, Türk makamları ile Fransız işgal komutanlığı arasında yapılacak müzakereler sonunda gerçekleşecekti. TBMM Reisliği, Askerlik Dairesi Başkanı Yarbay İrfan Bey'i mütareke maddelerini yerine getirmek için görevlendirdi. İrfan Bey, Antep'in tahliyesini ve Fransız birliklerinin şehir dışındaki ordugâhlarına çekilmelerini sağlayacaktı. Fransızlar tarafından tutuklananların mevcutlarını, isimlerini ve isnat olunan suçlarını tespit edecekti. Siverek, Diyarbakır ve Maraş'taki esirlerin emniyetli bir şekilde Fransız garnizonuna sevki konusunda gerekli tedbirleri alacaktı. İrfan Bey, Antep'teki tutukluların sayısını ve Fransız esirlerini belirleyecekti. Ateşkes münasebetiyle Fransızların ileri hatlarını takviye etmemesine ve tahrip edilen köprülerin onarılmasına dikkat edecekti.²³²

29 Mayıs'ta mütarekeyle ilgili olarak Fransız karargâhında müzakereler başladı. Antep'in tahliyesi meselesinde fikir birliği olmadı. Fransız kumandanı Abadie; Ermeni mahallelerindeki Fransız askerlerini geri çekmekle mütareke hükmünün yerine getirildiğini iddia etti. İrfan Bey ve Mutasarrıf Celâl Bey ise işgal edilen mevkilerin terk edilmelerini istediler. Fransızlar, şehrin tamamen tahliyesine karşı çıktıklarından görüşmeler kesildi. Bunun üzerine İrfan Bey, mütareke müzakerelerine Kilis'te devam etti. Müzakereler, oldukça hararetleli bir ortamda gerçekleşti.²³³ Görüşmeler sonucunda kolej ve civarı ile Çiftçi'nin garafının dışındaki şehrin güney sırtlarında yer alan Mardintepe ve Kurbanbaba, Fransızlar tarafından terk edildi.²³⁴ Böylelikle Ermeniler ile Fransızlar arasındaki bağlantı koptu.²³⁵

Mütarekeyle birlikte Antep'te hayat normale döndü.²³⁶ Dükkanlar açıldı ve herkes işiyle uğraşmaya başladı. Ermeni cemaati toplanarak, Türklerle iyi geçinmeye ve Fransızlara yardım etmemeye karar verdi. Bu kararlarını da açıkça bildirdiler. Ermenilerin Türk semtlerine inmelerine, zahire ve yiyecek almalarına ve işleriyle uğraşmalarına müsaade edildi. Türk mahallelerindeki Ermeni evlerindeki eşyalar da sahiplerine verildi. Türkler'den ve Ermeniler'den oluşan inzibat kuvveti, Eyüboğlu Mahallesi'ndeki Ali Cenani Bey'in evine yerleştirildi. Asayiş görevlileri, Ermeni mahallelerinde güvenliği sağladı.²³⁷ Ateşkes, Türkler ve Ermeniler kadar Fransızlar açısından da olumlu karşılandı. Fransız basınında çıkan haberlerde ateşkestten duyulan memnuniyet açıkça ifade edildi.²³⁸

Antep'teki ateşkes süresince 1894-1898 doğumlu olanlar, silâh altına alınarak Nizamiye birliklerinden 9. Alay'a ve Millî Merkez Taburu'na, 1890-1893 doğumlu olanlar da "Kuvâ-yı Milliye" adı altında semtlere ve şehir dışındaki millî müfrezelere gönderildi. Bunların dışındakiler serbestti. Silâh altına çağırılanlar, kırk altın lira nakdi bedel ödemeleri halinde mükellefiyet dışı kaldılar. Yıldırım Taburu'nun makineli tüfek bölüğü ve inzibat bölüğü takviye edildi. Fransızlardan ele geçirilen mühimmat ve cephaneye bölüklere dağıtıldı.²³⁹ Ateşkes, 18 Haziran'da sona ermesine karşılık gerek Türkler ve gerekse Fransızlar savaşta istekli görünmediğinden sükûnet devam etti.²⁴⁰ Bu arada Türk tarafı, Fransızların Antep'i terk edebileceklerini umuyordu. Fransızlar ise işgale başladıkları Suriye'de rahat bir şekilde askerî operasyonlarını sürdürebilmek için Antep'te sorun yaşamak istemiyorlardı.²⁴¹

Heyet-i Merkeziye, 29 Haziran'da genel bir değerlendirmede bulundu. Heyet-i Merkeziye, Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Recep Bey'den hoşnut değildi. Recep Bey, Heyet-i Merkeziye ile anlaşamamaktaydı. Bu noktada ayrılık, raporda dahi yer almıştı. Heyet-i Merkeziye'nin rahatsızlık duyduğu bir diğer bürokrat, Mutasarrıf Celâl Bey'di. Heyet-i Merkeziye, Mutasarrıf Celâl'le anlaşamamaktaydı. Heyet-i Merkeziye ile Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Recep Bey'in arasındaki anlaşmazlık, işin içinden çıkmaz bir hale geldi. Kritik bir anda ortaya çıkan uyumsuzluğun hat safhaya gelmesi üzerine Temmuz ortalarında Recep Bey görevden alındı ve yerine Yarbay İrfan Bey tayin edildi.²⁴² Heyet-i Merkeziye'nin anlaşamadığı Celâl Bey'in yerine eski Hama Mutasarrıfı Sabri Bey atanarak ihtilâf ortadan kaldırıldı. Yıldırım Taburu Komutanlığına Özdemir Bey ile Üsteğmen Muharrem Bey getirildi. Heyet-i Merkeziye, Büyük Millet Meclisi'yle ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Ateşkes öncesi direnişçilerin yiyecek, giyecek, cephaneye ve sair teçhizatı, Heyet-i Merkeziye tarafından temin edilmişti. Ancak imkânları kısıtlı olan Heyet-i Merkeziye, Büyük Millet Meclisi'nden yardım istedi. Nihayetinde Antep livasının aşar geliri, direnişçilerin iagesine ve teçhizatına tahsis edildi.²⁴³

Yıldırım Taburu'ndan 30 kişilik müfrezeye, güvenlik için Eyüboğlu Mahallesi'ne yerleşti. Ancak Ermeniler, birliğin Eyüboğlu'na mevzilenmesine engel oldular. Ateşkes münasebetiyle kaldırılan barikatlar yeniden kuruldu. Mutasarrıf ve komutan olaya müdahale ederek Ermeni Cemaati'yle görüştüler. Müfrezenin yerleştirilmesinde kötü bir niyet olmadığı yönünde Ermeniler ikna edildiler ve barikatları kaldırdılar.²⁴⁴

17 Temmuz'da Maraş'a gelen Kolordu Komutanı Albay Selâhaddin Adil Bey, Antep'teki Fransızlara karşı keşif taarruzu emretti. Ancak 4 gün süresince herhangi bir girişimin olmaması üzerine Heyet-i Merkeziye Reisi Ferid Bey, 21 Temmuz'da Cephe Komutanlığı'nı bilgilendirdi. Albay Selâhaddin Adil'in taarruz emrinin tatbik edilememesinin nedeni, yeterli merminin ve topçu ateşinin olmamasıydı. Zira durumu yerinde görmesi için Selâhaddin Adil, Antep'e davet edildi. Albay, 26 Temmuz'da Sam Köyü'ne geldi. 28 Temmuz'da Selâhaddin Adil, Heyet-i Merkeziye Üyeleri, Kuvâ-yı Milliye Komutanı ve Mutasarrıfla görüştü. Cepheleri teftiş ettikten sonra Antep'ten ayrıldı. Cephe komutanı, gerekli incelemeleri tamamladıktan sonra 29 Temmuz'da saldırıya karar verdi.²⁴⁵ Cephe komutanının taarruz kararı almasında haklı bir takım nedenler bulunmaktaydı. Öncelikli olarak Fransa'nın sergilediği tavırdı. Fransa'nın Antep'i terk etmek düşüncesinde olmaması ve Suriye'deki askerî harekâtı biter bitmez Antep'i ele geçirmeyi tasarlamaları taarruz kararının alınmasında etkiliydi. Fransızların az sayıda kuvvetlerinin olduğu Antep'ten atılmaları için bundan daha müsait fırsat olamazdı.

Antep'te muharebelerin tekrar başlayacak olması, hararetle tartışmalara sebep oldu. Bazı kesim, savaşa sıcak bakmazken diğer kesim bağımsızlığa giden yolun direnişten geçtiğine inanmaktaydı. Taarruz düşüncesinde olanlara göre; Fransa'nın ateşkes antlaşmasından kastettiği kalıcı barış değildi. Suriye havalisinde kritik bir vaziyette olduklarından zaman kazanmak amacındaydılar. Zira gerek Adana'daki ve gerekse Antep'teki birliklerini Halep'e kaydırdılar. Bu bağlamda Fransa'nın samimiyetine inanılmamalıydı. Ateşkes için kararlaştırılan esaslara uymadıklarını Eriklî'yi işgal ederek ortaya koymuşlardı. Fransa, kesin taarruz hazırlıklarını tamamladıktan sonra milis kuvvetleri üzerine harekete geçecekti. Buna fırsat verilmeden bir an önce taarruz edilmeliydi.²⁴⁶

Şehirde Muharebelerin Başlaması...

Maraş'taki dağ topu takımı Antep'e gönderildi. 180 kişilik Boynoğlu Memik ve Güçgeli Ahmed müfrezeleri, şehre geldiler. Fransa'nın Suriye'deki askerî harekâtı, faaliyete geçmek için uygun zemin oluşturdu. Şehirdeki kuvvetleri; üç top, makineli ve otomatik tüfeklerle takviye edilen 400-500 piyade askeri vardı. Kuvvetlerin büyük kısmı kolej ve civarında olup Çiftçi'nin garafında da mevcuttular.

29 Temmuz'da Fransız birlikleri, günlük talime çıktıklarında harekât başlayacaktı. Şayet eğitime çıkmayacak olurlarsa ani baskın yapılıacaktı.²⁴⁷ Taarruz müfrezesi kumandanı, Tabur Kumandanı Fikri Bey'di. Fikri Bey, garafı ele geçirmeye çalışacak ve daha sonra karargâh binasını tahrip ederek koleji sıkıştıracaktı. Yüzbaşı İsmail Hakki Bey idaresindeki Antep taburu, Mardintepe, Kurbanbaba ve Azez yolunu zapt ederek koleji ateş altına alacaktı. Belediye Hastanesi ve Beyaz'ın hanında bulunan Yıldırım taburunun bölükleri, kolej ve civarını ateş altına tutacaklardı. Binbaşı Bekir Bey idaresindeki Yıldırım Taburu'nun iki bölüğü ile Memik ve Ahmed müfrezeleri ihtiyatta kalacaktı.

²²² İrade-i Milliye Gazetesi. 24 Cemaziyellevvel 1338/15 Mart 1920. sy.30. (s.2); İrade-i Milliye Gazetesi. 27 Cemaziyelahir 1338/18 Mart 1920. sy.31. (s.1); İhsan İlgar. (1973). Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın. İstanbul. (s.144); İsmail Soysal. (1983). "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)". Belleten. c. XLVII. sy.188. Ankara. (s.961).

²²³ Akyüz. Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922. (s.26).

²²⁴ İzzet Öztoprak. Kurtuluş Savaşında Türk Basını. Ankara 1981, (s.106).

²²⁵ Pamuk, Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması, (s.214-215).

²²⁶ Zeine N. Zeine, The Struggle for Arab Independence. Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria, New York 1977, (s.128-129); Tachjian, La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie, s.136; Tanenbaum, "France and the Arab Middle East, 1914-1920", (s.40).

²²⁷ Kerr, The Lions of Marash: Personal Experiences with American Near East Relief, 1919-1922, s.224; L'illustration, No.4068, 19 Fevriyer 1921, (s.166).

²²⁸ Bilal Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923), C. I, Ankara 1981, s.55-56; Belge No. 2900, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, sy. 104, Ankara 1997, (s.9); Tachjian. La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie. (s.135).

²²⁹ Bayaz, Antep Savunması Günlüğü, (s.119); Garabet K. Moundjian. "Cilicia Under French Mandate, 1918-1921".http://www.armenian-history.com/Nyuter/HISTORY/G_Moundjian/Garabet_M_Cilicia_under_French_mandate_1918_1921.htm#_ftn53.

²³⁰ Salahi R. Sonyel. "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız". Belleten. c. XLV/L. sy. 177. Ankara 1981. (s.331).

²³¹ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.61).

²³² Öztürk. Milli Mücadelede Gaziantep. (s.109).

²³³ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.61-62).

²³⁴ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.61-62).

²³⁵ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.61).

²³⁶ Ünler. "Gaziantep Müdafaaası". (s.120).

²³⁷ Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.131).

²³⁸ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.61-62).

²³⁹ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.62).

²⁴⁰ Ünler. "Gaziantep Müdafaaası". (s.120).

²⁴¹ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.219).

²⁴² Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.124,126).

²⁴³ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.63-65).

²⁴⁴ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafaaası. (s.80).

²⁴⁵ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafaaası. (s.83).

²⁴⁶ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.224).

²⁴⁷ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.203).

Hücum planına göre; milis kuvvetleri Mardintep, Kurbanbaba ve Azez yokuşunu işgal etti. Fikri Bey de garaf binasına yaklaşarak mevzilendi. Fransız birlikleri, günlük talimleri için binalarından çıktıklarında, İbrahimi'den atılan top ateşiyle saldırı başladı.²⁴⁸ Ancak baskına karşı Fransızlar, gafil avlanamadılar. Talim yapan askerler, hemen siper alarak karşılık verdiler. Çiftçi garafındaki kuvvetler de binalarına çekildiler.²⁴⁹

Fikri Bey müfrezesinin hücumu, makineli tüfek ateşi yüzünden etkili olamadı. Fikri Bey, bir hayli kayıp vererek geri çekildi. Garafı ve koleji bombardıman eden topçuların cephane yetersizliğinden ötürü netice alınmadı.²⁵⁰ Belediye Hastanesi'ni bombalayan Fransız topçusu, siperleri ve kapalı yolları tamamen tahrip etti. Siperleri çöken birlikler, çatışmaya devam ettilerse de çok kayıp verdiler.²⁵¹ Türk taarruzu durduktan sonra karşılıklı topçu ateşi aralıklı olarak sürdü. Savaşın yeniden başlamasıyla Ermeniler, Türkleri mahallelerine sokmadılar.²⁵²

10 Ağustos'a kadar milis kuvvetleri tarafından herhangi bir hücum gerçekleşmedi. Gerçi Fransız kararğâhı devamlı ateş altındaydı. Ancak Fransız topçusu da hastane ve Beyaz'ın hanını durmadan bombaladı. Hayli kayıp verilen bombardımanlarda gündüz yıkılan siperler, gece onarıldı. Her ihtimale karşı Akçakoyunlu'daki Andrea kuvvetlerini gözetlemek amacıyla Boynoğlu Memik ve Güçeyli Ahmed müfrezeleri, Nafak Boğazı'na gönderildi.

Fransa, kendi güvenliği için Antep'teki direnişi kırmayı ve şehri kontrolleri altına almanın hesabındaydı. Keza, 23 Temmuz'da General Gourand'a Antep'i alması için emir verildi.²⁵³ 9 Ağustos'ta Albay Andrea, Antep'e taarruz etmek üzere hareket etti.²⁵⁴ Andrea'nın hareketiyle birlikte 9. Alay'ın birinci taburu, Antep taburu ve millî kuvvetlerin bir kısmı, Nafak Boğazı'nın güney surlarında savunma tertibatı aldı. Direnişçiler, Andrea'nın Antep'e girişine engel olmaya çalıştılar. Bu arada hiçbir mukavemetle karşılaşmayan Andrea, İkizkuyu'ya geldi. 10 Ağustos'ta, yoğun topçu ateşi desteğinde ilerleyen Fransız kuvvetleri, karşısında milis kuvvetleri çekildiler. Nafak Boğazı, gerilla savaşını tatbik etmek için müsait olmasına karşın millî kuvvetler, avantajlarını değerlendiremediler. İrfan Bey de dâhil olmak üzere birlikler, Antep'in kuzeyindeki İbrahimi, Dülük ve Sam köylerine çekildiler. Çok az milis kuvveti, şehre girebildi.²⁵⁵

Şehir dışında çarpışmalar devam ederken Fransız garnizonu; Azez yokuşu, Kurbanbaba ve Mardintep'e işgal etmek üzere kolejden müfrezeler çıkardı. Müfrezeler, Yıldırım Taburu'yla çatışmaya girdi ve milis kuvvetleri çekildiler.²⁵⁶ Andrea'nın sol kanadı

Dülük istikametinden ilerleyerek Kurbanbaba'yı arkadan sıkıştırınca millî kuvvetler, Mardintep'e çekildiler.²⁵⁷ Böylelikle Kurbanbaba'yı ele geçiren Andrea, Fransız garnizonuyla irtibat kurdu. 11 Ağustos'ta Andrea'nın sağ kanadı, Güllüce vadisinden geçerek Dülükbaba tepesine yöneldi. Dülükbaba'da millî kuvvetlerle karşılaştı. Silâh ve sayı üstünlüğüyle Dülükbaba'yı işgal ederek Maraş yoluna ilerledi. Sam Köyü'ne çekilen topçu birliğine saldırarak ağır kayıplar verdirdiler. Andrea'nın sol kanadı, topçu ateşi desteğinde Sarımsaktepe'ye hücum etti. Dişli mukavemetle karşılığınca ağır toplarıyla Türk siperlerini aralıksız dövdüler. Siperlerde ağır kayıplar verildi ve hayatta kalanlar şehre çekildiler.²⁵⁸

Sarımsaktepe'nin alınışını müteakip Fransızlar, Mardintep'e yüklandılar. Ancak burada da direnişle karşılaştılar. Ağır top ateşi, Türk siperlerini dağıttı. Siperlerde tutunmak imkânı kalmayınca milis kuvvetleri çekildiler. Albay Andrea, Mardintep'in işgalinden sonra Kurbanbaba'nın gerisinde toplanarak kararğâhını kurdu. Kurbanbaba'ya yerleştirdikleri toplarıyla şehri gülle yağmuruna tuttular. Ermeniler, Suburcu ve Çınarlı karşısındaki siperleri işgal ettiler ve yollara barikatlar kurdular. 11 Ağustos'a kadar süren savaşlar sonunda Antep, Fransızlar tarafından tamamen kuşatıldı.²⁵⁹ 7 piyade taburu, 2 süvari bölüğü, 3,5'lik batarya, 7,5'lik sahra topu, 6,5'lik dağ topu, 1/2 15,5'lik ağır batarya ve 1.500 kadar Ermeni gönüllüsünden oluşan Fransız ordusuna karşı 350-400 kişilik Yıldırım Taburu ile 600 kişilik semt kuvvetleri mukavemet ettiler.²⁶⁰

Fransızları Antep'ten çıkarmak gayesiyle yapılan teşebbüsün sonuçları ağır oldu. Milis kuvvetleri dağıldı. Direniş için hem personel hem de cephane yetersizdi. Her şeyden önemlisi direnişi idare ettirecek lider yoktu. Olumsuz tablo karşısında Mutasarrıf Sabri Bey'in başkanlığında toplanan Heyet-i Merkeziye ve şehrin ileri gelenleri, öncelikli olarak direnişi idare edecek komutan meselesini çözmeye çalıştılar. Görüşmeler sonunda Şefik Özdemir Bey'in Etraf-ı Şehir Cepheler komutanı olmasına karar verildi.²⁶¹

Antep Kuvâ-yı Millîye Komutanı Şefik Özdemir Bey, ilk iş olarak yeni bir yapılmaya gitti. Birlikler yeniden düzenlenerek cephele arasında bağlantı kuruldu ve mahalleler savunma alanı haline getirdi.²⁶² Şehir altı muntıkaya taksim edilerek her muntıkaya komutan tayin edildi.²⁶³ Yıldırım Taburu, Millî Merkez Taburu ve Antep Taburu, altı cepheye taksim edildi. Ayrıca her semtin kuvveti, kendi semtinde görev aldı. Fransızların taarruzuna karşı şehir halkı da vazifeye çağırıldı. Şehirdeki durum, her geçen gün direnişçilerin aleyhine gelişti.²⁶⁴

I. Dünya savaşını müteakiben mağlup olan devletlerle yapılan barış antlaşmaları silsilelerinden Sevr Barış Antlaşması, 10 Ağustos 1920'de İngiltere, Fransa, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla imzalandı.²⁶⁵ Sevr antlaşmasının 27. maddesinin 2. bendine göre Ceyhan-Antep-Urfa-Mardin-Cizre, Suriye sınırı içerisindeydi.²⁶⁶ Dolayısıyla Antep ve havalisi, anlaşmayla birlikte Fransız mandası altına girdi. 11 Ağustos'ta Fransız Kumandanları Andrea ile Abadie, şehrin kayıtsız şartsız teslimi ve hükümet memurlarının, Kuvâ-yı Millîye Komutanı'nın, Heyet-i Merkeziye üyelerinin ve diğer ileri gelenlerin Fransız kararğâhına gelmeleri ve milis kuvvetlerin silahlarıyla birlikte teslim olmaları istendi. İsyancı olarak kabul edilen Antepililerden 1.500.000 milyon altın lira tazminat olarak talep edildi. Şayet teklifleri kabul edilmezse şehre saldıracaklarını ve aralıksız bombardımana tutacaklarını bildirdiler.²⁶⁷

Kuvâ-yı Millîye Komutanı Özdemir Bey, teklife karşı net bir cevap verdi.²⁶⁸ Özdemir Bey'in yanıtına müteakiben Fransız kumandanları, ikinci resmî notayı mutasarrıflığa gönderdiler.²⁶⁹ Bu notada; Sevr Barış Antlaşması'yla birlikte Antep'in Fransız mandasına bırakıldığı, din, mezhep ve millî adet ve geleneklere saygı gösterileceği, Türk memurlarının görevlerine devam edecekleri belirtildiği gibi itaat etmeyenlere karşı gerekirse zor kullanılacağı yer aldı. Direnmenin mümkün olamayacağı, şehrin harap olması istenmiyorsa teslim olmalarını, aksi halde sorumlu olmayacaklarını da bildirdiler.²⁷⁰ Uyarı üzerine mutasarrıf, cephe kumandanı ve Heyet-i Merkeziye durum değerlendirmesi yaptılar. Bombardımanı sona erdirmek ve aynı zamanda vakit kazanmak için Fransızlarla temasa geçtiler. Teslim olma konusundaki teklife olumlu cevap verilmediği gibi milis güçlerinin şehir dışında faaliyet gösterdikleri ileri sürülerek bombardımanın sona erdirilmesi istendi. Fransız yetkililer, beklediği cevabı alamayınca şehri yoğun bombardıman ateşine tuttular.²⁷¹ Gece yapılan bombardımanlar dehşetin boyutunu daha da artırmaktaydı. Fransız topçuları, ayrırt etmeksizin hedef aldılar. Özellikle şehrin savunmasız semtleri, bombardımandan en fazla nasiplenenlerdi.²⁷²

²⁵⁷ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.58).

²⁵⁸ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.228).

²⁵⁹ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.58-59); L'illustration. No.4068. 19 Fevrier 1921. (s.166).

²⁶⁰ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.73-74).

²⁶¹ Şapolya. Kuvâ-yı Millîye Tarihi. (s.188).

²⁶² Zekai Güner. (2007). "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri". Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. III. (sy. 6). Zonguldak. (s.58).

²⁶³ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.75); Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.94).

²⁶⁴ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.230).

²⁶⁵ Erim. Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri I. (s.525-528).

²⁶⁶ Erim. Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri I. (s.540-541).

²⁶⁷ Tansel. Mondros'tan Mudanya'ya. C. III. (s.210).

²⁶⁸ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.95).

²⁶⁹ Şaral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. s.205).

²⁷⁰ Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.127).

²⁷¹ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.126-127).

²⁷² Ünler. Gaziantep Savunması. (s.76).

²⁴⁸ Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.114).

²⁴⁹ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.71).

²⁵⁰ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.71).

²⁵¹ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.85).

²⁵² Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.123).

²⁵³ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.203).

²⁵⁴ Üzel. Gaziantep Savaşının İyiti. (s.118).

²⁵⁵ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.204).

²⁵⁶ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.89-90).

Direnişçiler, bir taraftan kendi imkânları dâhilinde hazırlıklarını sürdürürken diğer taraftan yardım arayışına girdiler. 31 Ağustos-1 Eylül 1920 tarihinde Heyet-i Merkeziye'nin çağrısını müteakip şehrin ileri gelenlerinden Ahmed Hurşid, Celâl Kadri, A. Edib Abdürezzak ve Ahmed Muhtar, Mustafa Kemal Paşa'ya, Büyük Millet Meclisi'ne, Antep Milletvekilleri'ne, Fırka ve Mıntıka Kumandanlıkları'na yardım talebinde bulundular.²⁹⁴

İmdat çağrılarına verilen cevaplar hiç de iç açıcı değildi. Gerçi Malatya Milletvekili Hacı Bedir Ağa, 300 kişilik aşiretiyle yardıma geldi. Fakat daha fazla kuvvete ve özellikle düzenli askerî birliklere ihtiyaç vardı. Yardım taleplerine verilen cevaplar olumlu değildi. Zira Milli Mücadele'nin kırılma noktasını, Batı cephesi teşkil ettiğinden ağırlık bu taraftaydı. Heyet-i Merkeziye, tümitleri kırmamak açısından yardım gelmeyeceğini halka açıklamadı ve direnişin sürdürülmesi için gerekli tedbirleri aldı. Kışın, 1.500 savaşı ile 20.000 yakın sivilin erzak ihtiyacının temin edilmesinin yanı sıra silâh ve cephane sağlanması hayati öneme sahipti. Eylül ayının başından Kasımın sonuna kadar, bir miktar yiyecek ile 40-50 sandık cephane sağlanabildi.²⁹⁵

Dışarıdan yardımın sağlanamaması ve her geçen gün artan güç koşulları altında direnişin nasıl sürdürüleceği Antep'ileri düşündürmekteydi. Zira silah ve cephaneden ziyade gıda maddelerinin sağlanamaması, mücadeleye ciddi anlamda darbe vuracaktı. Bu sebeple zaruri bir tedbir olarak; sağlık nedenlerinden ötürü mücadeleye katılamayacakların, kadınların ve çocukların şehir dışına çıkartılmalarına karar verildi. Böylelikle yalnız savaşıların kalmasıyla birlikte yaş sınırlarının kısmen de olsa önüne geçilecekti. Bu tedbirin uygulanmasında; savaşımayan kadınların, çocukların ve ihtiyarların çıkarılmasına, savaşıacakların şehirde kalmalarına ve aileleri dışarı çıkanlardan, mali güçlerine göre içeridekilerin işlerine harcanmak üzere bir miktar ücret alındı. Kuşatma dışında kalan doğu ve kuzey kesimlerinden geceleri faydalanmak suretiyle bağlantı kuruldu. Göçmenler, göç vesikalarını göstermek suretiyle dışarı çıktılar. Eylül ayından 20 Kasım'a kadar tahminen 20.000 kişi dışarı çıktı.²⁹⁶

Antep'te direnişçilerin yaşadıkları sorunların benzerini Fransızlar da yaşamaktaydı. Fransızları endişelendiren en önemli husus yiyecek sıkıntısıydı. Antep'ten yem ve yiyecek tedariki mümkün değildi. Özellikle hayvan yemi temininde ciddi güçlüklerle karşılaşılırdı. 2.000 civarında hayvan için günde 10 ton arpa gerekti. Ancak Antep'in çevresi, millî kuvvetlerin kontrolünde olduğundan ikmal kollarının geçeceği yollardaki pusu tehlikesi yüzünden Fransızlar zorlandılar.²⁹⁷

Korku ve endişe içerisindeki Fransızlar, her türlü tehlikeyi göze alarak ikmal kollarını Antep'e sevk ettiler. Başlangıçta Kilis yolu kullanılırken, daha sonra Akçakoyunlu yolu tercih edildi. Her hafta Antep'ten çıkan kabile, iki günde Akçakoyunlu'ya gidip, bir gün orada kaldıktan sonra ikmal malzemeleriyle birlikte iki günde Antep'e dönmekteydi. Fransız garnizonuna yardımcı engellemek için millî müfrezeler, Nafak Boğazı ve Nurgana bahçelerinde konvoylara hücum ettiler. Ancak direnişçiler, Fransız konvoylarını aksatsalar da şehre ulaşmalarını engelleyemediler.²⁹⁸

Ağustos ve Eylül ayları boyunca Antep, Fransız tarafından şiddetli bombardıman altında tutuldu.²⁹⁹ Türklerin dışarıyla olan bağlantısı kesikti. Zaman zaman iki taraf arasında ufak çaplı çatışmalar gerçekleşti. Sarımsaktepe'deki Fransız makineli tüfekleri, gece gündüz ateş ettiler. Fransızların taciz ateşleri pek fazla etkili olmamasına karşın kadınları ve çocukları ürkütmekteydi. Direnişçiler, Mıntıka komutanlığının da yardımıyla Sarımsaktepe'yi zapt etmek üzere harekete geçtiler. 2 Eylül gecesi, baskın tarzında başlayan hücum, başlangıçta başarılı olsa da şiddetli mukavemet karşısında kesin sonuca ulaşamadı.³⁰⁰ Eylül ayında Antep'teki Fransız kuvvetleri; 3 000 muharip piyade, on altı kadar sahra ve dağ topu ile makineli tüfeklerden ibaretti. Sarımsaktepe ve Kurbanbaba tepesini tahrir ettikleri gibi Kilis ve Akçakoyunlu yollarının denetimi kontrolleri altındaydı.

Fransa, Türkler'in teslim olmasına çaba sarf etti. Özellikle propaganda yoluyla etkili olmaya çalıştı. Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, cephe komutanına ve mutasarrıflığa, Sevr antlaşmasının uygulanmasını ve şehrin teslimini istedi. Teslim teklifine ret cevabı verilmesi üzerine şehir aralıksız olarak ağır bombardıman altında tutuldu. Bombardımandan sonra Albay Andrea ile Albay Abadie, 8 Eylül'de Antep Mutasarrıfı Sabri Bey'e yazılı olarak teslim olun bildirisini gönderdiler.³⁰¹ Bir an önce Antep'in teslim olmasını arzu eden Fransızlar, açıkça isteklerini ortaya koydular. Hedeflerine ulaşmak için resmî birimlere yazı yazdıkları gibi uçaklardan attıkları beyannamelerle halkı ve direnişçileri teslim olmaları için ikna etmeye çalıştılar. Andrea, propagandadan vazgeçmedi.³⁰² 3 Ekim'de uçaklar vasıtasıyla şehrin çeşitli mahallelerine beyannameler atıldı.³⁰³ Şehrin teslim olması yönünde yapılan girişimlerden netice çıkmadı.

Ağır top ateşleri altında harabe haline gelen şehirde gerek halkı ve gerekse direnişçileri teslim olmaya ikna edemeyen Fransızlar, genel bir taarruza karar verdiler.³⁰⁴ Saldırının hedefi, Çınarlı Cephesi'ydı.³⁰⁵ "Arı-burnu" adı verilen cephede, zaman zaman karşılıklı lâğımlar patlatıldığı gibi şiddetli çarpışmalar oldu.³⁰⁶ 5 Ekim'de Fransızlar, Çınarlı cephesine doğru hücumla geçtiler. Başkarakol civarına yerleştirdikleri büyük ve küçük çaplı toplarla, Çınarlı'daki siperleri bombaladılar.³⁰⁷ Katolik kilisesinde ve Ermeni evlerinde mevzilenen kuvvetlerde saldırıya destek verdiler. Ağır bombardıman ateşine maruz kalan okul duvarlarında büyük delikler açıldığı gibi avlu duvarının batı tarafı yıkıldı.³⁰⁸ Bu gelişme üzerine Fransız müfrezesi, okula hücum etti. Kartal Bey'in mukavemeti karşısında Fransız müfrezesi daha fazla ilerleyemedi. Müfrezeye komutanı daha fazla kayıp vermemek için geri çekildi.³⁰⁹

Fransızlar, Çınarlı'da mağlup olsalar da cepheyi ele geçirmekten vazgeçmediler. Bu sefer taarruz, okula ve camiye olmak üzere iki koldan gerçekleştirilecekti. 14 Ekim'de gerekli hazırlıklar görüldükten sonra büyük çaplı toplar, okulu ve camiyi tahrir etti. Okuldan geriye yalnız duvar parçasından başka bir şey kalmadı. Ağır bombardımanı müteakip Fransız piyadesi iki koldan taarruza geçti. Hem okulda hem de camide konuşlanan direnişçilerin mukavemeti üzerine ağır kayıp veren Fransızlar geri çekildiler. Böylece Çınarlı Cephesi'ni ele geçirmek için yapılan ikinci teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı.³¹¹

Fransızlar, Türk direnişini kırabilmek için stratejik konumda olan ve direnişin kilit noktasını teşkil eden Çınarlı cephesini hedef aldıkları gibi direnişçiler de Fransız mukavemetini kırmak üzere birtakım stratejik hamleler gerçekleştirdiler. Direnişçiler nazarında Fransızların mağlup edilmesi için dışarıdan takviye almaları engellenmeliydi. Bu bağlamda Fransızların dışarıyla olan irtibatını kesip ciddi sıkıntı içerisine sokarak mücadele azimleri kırılmıyordu. Stratejileri doğrultusunda Akçakoyunlu'dan gelen erzak kafilelerini engellemek için Karaburun - İlekizkuyu köyleri arasında baskın yapılmasına karar verildi.³¹² 16 Kasım'da Beşinci tümen, Akçakoyunlu yolunun doğusundaki Karaburun ve çevre tepelerini tutarak yardım konvoyuna yan taraftan saldırıyordu. Dokuzuncu tümen ise İlekizkuyu'nun kuzey sırtlarını tutarak Beşinci tümenin saldırısından kurtulacak kafilenin geri kalanlarını karşılayacaktı. Ancak Arap casusunun baskın hareketini Fransızlara bildirmesiyle bütün planlar alt üst oldu. Yardım kafilisi bir miktar kayıpla vermesine karşın 17 Kasım'da Antep'e ulaştı.³¹³

Fransa'nın Maraş, Urfa ve akabinde Antep'te karşılaştığı direniş, hem uluslararası hem de ulusal platformda ciddi anlamda saygınlık kaybetmesine neden oldu. Bu durumu bir an önce sona erdirmek arzusundaydılar. Antep'teki direniş kırılmak için gece gündüz aralıksız bir şekilde bombardıman yapılmakta, kilit noktalarına taarruzlar gerçekleştirilmekte ve propaganda yapmaktan geri durulmamaktaydı. Ancak girişimlerinden bir netice elde edilemedi. Zira hiç tasavvur etmedikleri bir mukavemetle karşılaştılar. Bunun üzerine farklı bir taktik benimseyerek Antep'i ele geçirmeyi planladılar. Yeni plana göre; şehir dört bir taraftan kuşatma altına alınacak ve hiçbir suretle dışarıyla temas olmayacaktı. Bu suretle şehir, cephanesiz ve aç bırakılacaktı.³¹⁴ Fransa'nın yeni stratejisi gereği İstanbul'da General Goubeau'nun komuta ettiği Dördüncü Tümen, Adana'ya sevk edildi.³¹⁵ Trenle gelen tümenin bir kısmı Tarsus-Pozantı ve Osmaniyeye büyük kısmı da Antep'e yöneldi. 20 Kasım'da General Goubeau, Kilis yoluyla Antep'e geldi.³¹⁶

General Goubeau'nun 7.500 kişilik kuvvetinin gelişimiyle birlikte şehirdeki Fransız kuvvetlerinin mevcudu; 13 piyade taburu, 38 top bataryası, 2 süvari bölüğü, tank müfrezesi, uçak filosu, nakliye arabaları, deve bölükleri, cephane kolları, seyyar hastane ile 12.000 insan ve 6.000 hayvandı.³¹⁷ Buna mukabil, şehirdeki Türk kuvvetlerinin mevcudu ise 500 kişilik Yıldırım Taburu, 200 kişilik Antep taburu, 120 kişilik 25. Alay, 750 kişilik semt kuvveti, 500 kişilik Millî müfrezeler ile 850 kişilik istihkâm birliğiyle birlikte toplamda 2.920 kişiydi.

Antep'teki direnişçileri endişelendiren husus şehrin kuşatılmasıydı. Kuşatma gerçekleştiği takdirde ihtiyaçların temini oldukça güçtü. Zira sivil halk için günde 9.984 kilo buğday ile 2.880 kilo arpaya ihtiyaç vardı. Direniş sürdüren 2.920 personel ile 1.710 hayvan için günde 1.818 kilo un, 438 kilo bulgur, 330 kilo et, 58 kilo sadeyağ, 58 kilo tuz, 21 kilo gaz, 26 kilo sabun, 2.780 kilo odun, 873 kilo kömür, 506 kilo arpa, 146 kilo mercimek ve 342 kilo saman temin edilmeliydi.³¹⁸ Direnişçileri tedirgin eden bir diğer husus ise iletişimdi. Fransızlar, iletişimi engellemek için telefon ve telgraf hatlarına zarar verdiler. Bu durum da zaman zaman ciddi sorunlara neden oldu.³¹⁹

²⁹⁴ Solmaz. Atatürk Gaziantep'te. (s.31-34).

²⁹⁵ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.133-134).

²⁹⁶ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.124-129); Enç. Selâmlık Sohbetleri. (s.86).

²⁹⁷ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.82).

²⁹⁸ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.247).

²⁹⁹ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.211).

³⁰⁰ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.133).

³⁰¹ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.66-67).

³⁰² Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.79).

³⁰³ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.157-160).

³⁰⁴ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.85).

³⁰⁵ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.89).

³⁰⁶ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.135).

³⁰⁷ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.89).

³⁰⁸ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.86).

³⁰⁹ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.65-66).

³¹⁰ Üzel. Gaziantep Savaşının İyiyüzü. (s.177).

³¹¹ L'illustration. No.4068. 19 Fevrier 1921. (s.166).

³¹² Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.214-215).

³¹³ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.97-98).

³¹⁴ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.100-101).

³¹⁵ L'illustration. No.4068. 19 Fevrier 1921. (s.166).

³¹⁶ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.101); Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.90).

³¹⁷ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.101).

³¹⁸ Harp Raporu Telefon 406. Ünler. Gaziantep Savunması. (s.236-237).

³¹⁹ Harp Raporu 472. Ünler. Gaziantep Savunması. (s.237).

20 Kasım'da Fransız kuvvetlerinin bir kısmı, Batalhöyüğün kuzeyini ve güneyini tuttular.³²⁰ Cüntüt tepe tarafından ilerleyen 500 kadar Fransız askeri Humanız höyüğü civarına yerleşti.³²¹ 150 kadar Fransız askeri, Cin deresine doğru ilerledi.³²² Böylelikle yavaş yavaş şehri kuşatan Fransızlar, daha önceden uçakla keşifte buldukları Kuşçu dağı, Çıksorut ve Hacıbababa'ya taarruz ettiler. Bir hücum kolu, Garaf - Dülük yolu istikametinden Hacıbababa'ya, diğeri ise Cüntüt tepeden, sırasıyla, Kuşçu dağı, Çıksorut, Hacıbababa'ya doğru hareket etti. Altı saat süren şiddetli topçu ateşini müteakiben Kuşçu dağı ve Çıksorut işgal edildi. Ahmed Çelebi, Mağarabaşı, Yazıcık, Tabakhane ve Çınarlı cephelerinde de çarpışmalar devam etti. Antep'in kuşatılmaması için direnişçiler, ellerinden gelen bütün gayreti sergilediler.³²³ General Goubeau, şehrin dışarıyla tek bağlantısı konumundaki kuzey tarafını ele geçirerek bir an önce muhasarayı tamamlanmak arzusunda idi. Özdemir Bey ise dışarıyla bağlantının sağlandığı bu kesimin elden çıkmasına çabaladı. 21 Kasım'da Fransızlar; Çıksorut, Hacıbababa ve Çakmak sırtlarını ele geçirdiler. 22 Kasım'da kuşatma tamamlandı.³²⁴

Direnişçiler açısından Antep'in kuşatılması tam bir felaketti. Zira cephaneye yetersizdi. İhtiyacı karşılamak için pek çok girişimde bulunulsa da netice alınmadı. Kuşatmanın uzaması demek cephanesiz kalmak demektiydi. Sıkıntı yalnızca cephaneye değildi. Sivil halk ve direnişçilere yetecek miktarda erzak da yoktu. Eldeki stoklar, silahlı kuvvetlere birkaç gün yetebilirdi. Mevsim şartları göz önüne alındığında, barınma ve ısınma sorunu da vardı. Mevcut koşullar altında yapılması gereken kuşatmanın yarılmasıydı.³²⁵ Telgraf ve telefon hatları tahrip edildiğinden iletişim kesikti. Gönüllü haberciler ve güvencinler ile nispeten de olsa bu eksiklik giderilmeye çalışıldı. Postacılar, kuşatma hatları arasından geçerek haber götürdükleri gibi döñüşte cephaneye ve ilaç gibi hayatî ihtiyaçları getirdiler.³²⁶

Özdemir Bey, kuşatma kaldırılmasa bile içeriden ve dışardan yapılacak ortaklaşa bir taarruzla kuşatmayı yararak birkaç saat için dahi olsa erzak ve cephaneye ikmaline ağırlık verdi.³²⁷ Özdemir Bey, kuşatmayı yarmak için 200 kişilik hücum kuvveti oluşturdu. Hücum birliği, 50 kişiden oluşan dört takımdı.³²⁸ 9. Tümen Kumandanı Hayri Bey, kuşatmanın yarılması halinde silahlı kuvvetlerle birlikte sivil unsurların şehri terk etmelerini tavsiye etti.³²⁹ Tümen komutanının tavsiyeleri gerek Özdemir Bey ve gerekse Heyet-i Merkeziye üyelerince kabul görmedi. 27. Alay, 26 Kasım'da kuşatmayı yarmak için Hacıbababa'ya hücum etti. Ancak şehirle bağlantı kurulamadığından milis kuvvetleri taarruza iştirak edemediler. Bu nedenle hücum başarılı olmadı.³³⁰

28 Kasım'da milis kuvvetlerinin iase miktarı yarı yarıya indi. İaşe, tahminen 25 gün idare edebilecek düzeydi. Sivil halkın ise 20 günlük erzakı vardı.³³¹ Stoklar tükendiğinden Heyet-i Merkeziye şehirdeki evleri arayarak iase bulmaya çalıştı.³³² Heyet-i Merkeziye, yardım çağrılarında bulundu.³³³ Antep'teki beklenti kuşatmanın bir an önce yarılmasıydı. Ümitsiz bekleme, 30 Kasım'da İkinci Kolordu Kumandanı Albay Selâhaddin Adil'in yardım edeceği yönündeki haberiyle bir nebze de olsa dağıldı.

1 Aralık'ta General Goubeau, şehrin 24 saat içinde kayıtsız şartsız teslimi yönündeki notayı, Kuvâ-yı Millîye Komutanlığı'na ilettiler.³³⁴ Generalin hem nasihat hem de tehdit yolu teslim olun çağrısını müteakiben bir takım istekleri oldu. Fransız mandası, resmen tanınacak; Türk askeri birlikleri ve jandarmaları silahlarını bırakarak harp esiri olacak; Antep'teki silahlar, mühimmat ve harp malzemesi teslim edilecek; Türk mahallelerindeki istihkâmlar yirmi dört saat zarfında yıkılacak; Hükûmete ait kasalar, Fransız yetkililere verilecek; isimleri zikredilenler teslim edilecek ve Düyün-ı Umumiye kasasından alınan paralar, derhal iade edilecekti.³³⁵ General Goubeau'nun teklifi karşısında Heyet-i Merkeziye tek başına karar veremeyerek harp meclisini topladı. Direnişçilerin iştirak ettiği toplantıda; bombardımanı azaltmak, eksik tahkimatı kuvvetlendirmek ve İkinci Kolordu'nun toparlanmasına imkân sağlamak amacıyla oyalayıcı cevap verilmesine karar verildi.³³⁶

2 Aralık'ta General Goubeau, Özdemir Bey'le yüz yüze görüşme talebinde bulundu. Goubeau, mutabakata varmak için karşılıklı görüşmede ısrar ederek yazışmaların gecikmeye ve tercüme hatalarının anlaşmazlığa sebep olduğundan ertesi gün kararğâhında görüşme için randevu verdi.³³⁷ Özdemir Bey, tutuklanma ihtimali söz konusu olduğundan yüz yüze görüşmeye yanaşmadı.³³⁸ Zira General Querette'in Maraş'ta yaptıklarını bilen Özdemir Bey'in görüşmeye katılmak istememesi doğaldı. Özdemir Bey'in maksadının anlaşılması üzerine diploması trafiği kısmen de olsa kesildi. Şehir, dört bir taraftan yoğun bombardıman ateşine maruz kaldı.

Antep'teki cephelerin genişliği göz önüne alındığında milis kuvvetleri sayıca yetersizdi. Mevcut koşullar altında 500 kişilik takviye kuvvetine gereksinim duyuldu. İhtiyacı yoktu. Cephe geniş olduğundan kimi yerlerde boşluklar vardı. Buna karşın soğuktan ve uykusuzluktan yoğun direnişçiler, olağanüstü çaba sergilediler. Bütün olumsuzluklara rağmen Antep'in sergilediği tavır, Türk milletinin bağımsızlığa olan tutumunun bir göstergesiydi.³³⁹

Fransa, Antep'teki direnişi kırmak için kimi zaman diplomatik kimi zaman da askerî yollara başvurdu. Şehre zorla hâkim olmaktan ziyade diplomatik manevralarla barışçıl yollarla teslim almak emelindeydiler. Aralık ayının başından itibaren General Goubeau, barışçıl yollarla şehri ele geçirmeye çalıştı. Ancak netice alamayınca şehri, gece gündüz yoğun bombardıman ateşine tuttu. Fransızlar, bir taraftan şehri yoğun bombardıman ateşine maruz bırakırken diğer taraftan da propaganda yaparak halka tesir etmeye çalıştılar. Özellikle sıkıntılı günler geçiren halkı mücadeleden vazgeçirmeye uğraştılar. Ermeniler, Fransa'nın propagandasına azami ölçüde yardımcı oldular. Direnişçilerin moralini bozmak için uydurma haberler ürettikleri gibi Fransız bildirimlerini Türk mahallelerine dağıttılar. Antep'i ele geçirme yönünde bazen ılımlı, bazen de sert tutumlardan bir netice hâsil olmadı. Elleriindeki imkânları son noktasına kadar kullanan Fransız yetkililer, direnişi kıramadılar. Diplomatik girişimlerden de sonuç alamayınca yeniden askerî operasyonlara ağırlık verdiler. Antep'i ağır bombardıman altında tutan Fransızlara karşı milis kuvvetleri imkânları dâhilinde karşılık verdiler.³⁴⁰

12 Aralık'ta Ahmed Çelebi, Mağarabaşı ve Yazıcık mevzileri şiddetli topçu ateşini müteakip taarruza uğradı. Sakıb Efendi garafı ile Hacıbababa ve Çıksorut mevzileri arasında hücumla kalkanlar 200-400 metreye kadar mevzilere yaklaştılar.³⁴¹ Milis kuvvetlerinin etkili mukavemeti karşısında Fransızlar çekildiler.³⁴² 13 Aralık'ta Fransızlar, aralıklı olarak top ve makineli tüfek ateşine devam ettiler. Şehrin muhtelif noktalarına obüs mermisi attılar.³⁴³ Ertesi gün, Ahmed Çelebi, Mağarabaşı ve Yazıcık siperleri obüslerle bombardıman edildi. Cephe gerisinde sivil halkın sığındığı mağaralar dahi bombalandı.³⁴⁴ 15 Aralıkta Fransızlar, Türk cephelerine saldırdılar.³⁴⁵ 16 Aralık'ta, muhtelif çaptaki toplarıyla bombardımana devam eden Fransızlar, makineli tüfek ateşleriyle tacizlerini sürdürdüler.³⁴⁶ Ertesi gün aralıklı olarak büyük ve küçük çaplı toplarla şehri bombaladılar. Bu arada cephelerde silahlı çatışmalar da devam etti.³⁴⁷

Fransa hükümeti, Kuzey Suriye'deki hadiseler üzerine Antep'teki 4. Tümeni, Kuzey Suriye'ye sevk etme kararı aldılar. Böylece General Goubeau, 18 Aralık'ta Kuzey Suriye'ye hareket etti.³⁴⁸ General Goubeau'nun gitmesinden sonra Fransız garnizonunda; 9 tabur piyade, 2 bölük sipahi, 1,5 dağ bataryası, 2,5 sahra bataryası, 15,5'lik ağır batarya, tank müfrezesi, istihkâm müfrezesi, cephaneye kolu, nakliye bölüğü, deve kolu olmak üzere 6.500 insan, 3.000 hayvan ve 3.000 silahlı Ermeni vardı.³⁴⁹

20 Aralık'ta Kolordu birlikleri; obüs, sahra ve dağ toplarının ateşine taarruzu başlattılar.³⁵⁰ Türk tarafının hücumu karşılık Fransızlar; Çıksorut, Cüntüt tepe, Sarımsaktepe ve Düztepe'deki toplarıyla karşılık verdiler. Bu arada Çıksorut taraflarında kolordunun piyade hücumu gerçekleşti. Fakat bir taraftan yoğun topçu ateşi diğer taraftan da vaktin gündüz olması itibarıyla taarruz etkili olmadı.³⁵¹ Ertesi gün Çıksorut ve Hacıbababa taraflarına kolordunun hücumu beklendi ise de saldırı bir türlü gerçekleşmedi. Buna karşılık Fransızlar, ağır toplarıyla Musullu Cephesi'ni, küçük çaplı toplarıyla Türktepe mevkiini şiddetle bir şekilde bombardıman ederek pek çok yıkıma sebep oldular.³⁵² 22 Aralıkta Fransızlar, ara sıra taciz atışlarında bulundular.³⁵³ Fransızlar, 23 Aralık'ta hem şehir dışındaki kolorduya hem de şehir içindeki milis kuvvetlerine karşı атаğa geçti.³⁵⁴ Musullu cephesine doğru ağır silahlarıyla birlikte hücumla kalkan Fransızlara Ermeniler destek verdi. Milis kuvvetleri, taarruz karşısında önce gerileseler de daha sonra karşı atakla Fransızları püskürttüler. Milli kuvvetlerin mukavemeti karşısında bir daha hücum etmeyi göze alamayan Fransızlar, Mağarabaşı cephesini, Kürkçü Hanı'nı ve Boyacı Camii'ni top ateşi altında tuttıkları gibi cephelerindeki makineli tüfeklerle ateş açarak kayıplara neden oldular.³⁵⁵

Kolordu'nun genel taarruzu, Fransızları endişelenirken direnişçileri umutlandırmaktaydı. Zira muhtemel bir taarruzda Fransızların tutunabilmeleri imkânsız gibiydi. Kolordu Komutanı Selâhaddin Adil, 20 Aralık'taki başarısız taarruza rağmen kuşatmanın kaldırılacağı yönündeki inancını kaybetmedi. 22 Aralık'ta Özdemir Bey'e; ikinci taarruz hazırlığı içerisinde olduklarını bundanda bir netice alınmadığı takdirde üçüncü defa taarruz edeceklerini bildirdi.³⁵⁶ Antep'te açlık ve cephanesizlik tehlikeli boyutlardaydı. Kolordu, her ne kadar askerî harekâta hazırlansa da bunu gerçekleştirmedi. Tabii ki bu durum şehirde yaşayanları derinden etkiledi. General Goubeau'nun gidişiyle birlikte Fransızların mevcudu azalmasına karşın kuşatma devam etti.³⁵⁷

³²⁰ Harp Raporu Telefon 473. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.238).

³²¹ Harp Raporu 472. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.237).

³²² Harp Raporu Telefon 475. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.238).

³²³ Harp Raporu Telefon 476. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.238); Harp Raporu 479. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.239-240); Albayrak, 29 Teşrin-i sani 336/ 29 Kasım 1920. (sy.120).

³²⁴ Harp Raporu 481. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.240-241); Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.101).

³²⁵ Harp Raporu 481. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.240-241).

³²⁶ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.181).

³²⁷ Harp Raporu Şifre 488. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.244-245).

³²⁸ Belge 495. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.249-250); Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.175).

³²⁹ Belge 112. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.252); Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.176).

³³⁰ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.261).

³³¹ Belge 114. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.253-254).

³³² Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.177).

³³³ Belge 114. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.254).

³³⁴ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.91); Üzel. Gaziantep Savaşının İcyüzü. (s.204-205).

³³⁵ Ünl. Gaziantep Savunması. (s.106).

³³⁶ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.186-188).

³³⁷ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.191).

³³⁸ Ünl. Gaziantep Savunması. (s.110-111).

³³⁹ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.269).

³⁴⁰ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.271).

³⁴¹ Ünl. Gaziantep Savunması. (s.121).

³⁴² Harp Raporu 521. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.257).

³⁴³ Harp Raporu 522. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.259).

³⁴⁴ Harp Raporu 523. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.260).

³⁴⁵ Harp Raporu 524. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.122).

³⁴⁶ Harp Raporu 527. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.122).

³⁴⁷ Harp Raporu 528. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.122).

³⁴⁸ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.106).

³⁴⁹ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.106).

³⁵⁰ Belge 133. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.266-267).

³⁵¹ Harp Raporu 542. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.122).

³⁵² Harp Raporu 545. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.127).

³⁵³ Harp Raporu 546. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.127-128).

³⁵⁴ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muhasarası. (s.94).

³⁵⁵ Harp Raporu 549. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.129).

³⁵⁶ Belge 133. Ünl. Gaziantep Savunması. (s.266-267).

³⁵⁷ Ünl. Gaziantep Savunması. (s.131).

Heyet-i Merkeziye çalışma esnasında

Fransız komuta heyeti, kolordunun kuzeyde oluşunu göz önüne alarak muhtemel taarruzun bu istikametten yapılacağı düşüncesiyle kuvvetlerinin büyük kısmını Hacıbaba ve Çıksorut cephesine kaydırdı. Ancak Fransızlar, güneyden taarruz edilebileceğini hesaba katmadılar. 9. Tümen'e bağlı birliklerin Karataş istikametinden атаға kalkması elbette ki Fransızları şok etti. Beklenmedik gelişme karşısında geri hizmetlerde istihdam edilenler cepheye sevk edildiler. Avantajlı durumdaki tümen birlikleri, Fransızların mukavemeti karşısında taarruzu devam ettiremedi. Bunun üzerine biraz daha doğu istikametine ilerleyen birlikler, Salâvat yokuşuna ve Cünüt'e hücum ettiler ise de bu da başarılı olmadı. Gün boyunca hem kuzeyden hem de güneyden yapılan hücumlarla, Fransızlara ağır kayıplar verdirilse de iki hattan oluşan kuşatmayı geçemediler.³⁵⁸ Hücumlar karşısında oldukça güç anlar yaşayan Fransızlar, takviye kuvvet talep ettiler.³⁵⁹ Kolordu'nun kuşatmayı kaldırmaya yönelik ikinci girişimin de başarısızlıkla sonuçlanması, direnişçileri derinden sarstı. Kış şartları altında işe temin edilememesi direnci kırmaktaydı. Çok geçmeden acı gerçekle yüzleşildi.³⁶⁰

Kuşatmanın başlamasıyla birlikte işe yokluğundan ötürü Antep'te açlıkla yüzleşildi. Açlık, ürktütücü boyutlardaydı. 23 Aralık'ta asker için istihkak 400 gram ekme ve kuru üzüm iken,³⁶¹ 1 Ocak'tan itibaren bu oran yarı yarıya düştü. Silahlı kuvvetler için yeterli işe yoktu. Açlığın acı gerçeğiyle yüzleşen halk, bombardıman altında yaşamaya alışmasına karşılık açlığa alışmadı. Evlerde kalan son lokma dahi bitkenmek üzereydi. Sokaklarda dolaşanlar, yiyecek arayışındaydı. Durum o derece vahim ki ölü hayvan etleri kapışıldı.³⁶²

Açlıkla başa çıkmak için yeni komisyonlar teşkil edildi. Yiyecek namına ne bulundu ise ambarlara taşındı. Depolanan acı zerdali çekirdeklerine dahi el konuldu. Acı zerdali çekirdekleri günlerce suda bırakılarak tatlandırıldı ve öğütülerek unla karıştırılmak suretiyle ekme yapıldı. Ancak ekmelelerden ötürü zehirlenenler oldu. Halep cinsi kıymetli süt ineklerinin, atların ve eşeklerin etleri askere istihkak olarak tahsis edildi.³⁶³ Bütün çabalara karşılık açlık korkunç boyutlardaydı.

Açlık, harp ve ölümden daha çekilmezdi. Ölümün kurtuluş olacağını bilenleri asıl kahreden Antep'in işgal edilecek olmasıydı. Bu nedenle direnmeli ve mücadele etmelilerdi. Durumu kendi lehlerine değerlendiren Fransızlar, açlık tehlikesiyle yüzleşen Antep'ileri açıktan açığa tehdit ettiler. Hatta General Gouraud, yeniden teslim olun teklifinde bulundu. Ancak bu teklifte diğerleri gibi kabul edilmedi.

Özdemir Bey'in başkanlığında Heyet-i Merkeziye üyeleri, mutasarrıf, daire müdürleri ve semt reislerinden müteşekkil kurul, sivil halka 150 gram, askere 300 gramdan ekme verilerek üzere en fazla 15 günlük işenin kaldığını kolorduya bildirdiler.³⁶⁴ Korkunç bir hal alan açlık bütün şiddetiyle kendisini hissettirdi. Herkes yiyecek arayışındaydı. Ölü hayvanlar, gece içinde kayboldu. Köpek ve kedi gibi evcil hayvanlar dahi yendi.³⁶⁵

Antep'in zor durumundan ötürü kuşatmayı yarmak için yeni bir taarruz karar verildi.³⁶⁶ Kolordu'nun önceki taarruzları göz önüne alınarak Fransız mevzilerine hücum edilmeyerek erzak ve cephaneye taşıyan nakliye kollarına baskın yapılmasına karar verildi. Kolordu, operasyon planına göre, yardım konvoyu, tümen kuvvetlerinin arasına girdikten sonra ateş edilecekti.³⁶⁷ Bu durumda konvoyun ya hepsinin mahvolması veya teslim olması kaçınılmazdı.³⁶⁸ Kolordu'nun İnkizkuyu harekâtı, en ince noktasına kadar plânlanmasına ve çok iyi hazırlanmasına karşın istenilen sonuca ulaşamadı. Gerçi Fransızlardan malzeme ve teçhizat yüklü 40 araba, pek çok hayvan, 4 otomatik tüfek, 200'e yakın piyade tüfeği ele geçirildiği gibi 200'den fazla kayıp verildi.³⁶⁹

Direnışçiler, kolordu desteğinde ani bir baskına hazırlanırken Fransızlar da bir an önce şehri ele geçirmek düşüncesindeydiler. Önce davranan Fransızlar, 30 Ocak'ta milis kuvvetlerinin kuşatmayı yarma için hazırlıklarını tamamladığı sırada Musullu Cephesi'ne yüklendiler.³⁷⁰ Üçüncü bölük, soğukkanlılık mukavemetinde bulununca geri çekilmeye mecbur kaldılar.³⁷¹ Fransızlar açısından şehir içi çatışmalarının ne denli zor ve çetin olduğu Musullu Cephesi'nde bir defa daha ortaya çıktı. Fransızlar, şehri askeri bir harekâtle değil açlıkla alabileceklerini kanaat ederek bu meyanda hareket ettiler.³⁷²

Türk tarafının askeri operasyonun asıl hedefi Çıksorut sırtları olmasına karşın hücumu bütün cephele iştirak edecekti.³⁷³ 30 Ocak gecesi askeri harekât kapsamında Acem kayası, Kuşçu Dağı ve Çıksorut Tepelerindeki Fransız mevzilerine hücum edilecekti.³⁷⁴ Çıksorut Taarruzunda kolordu ile direnişçiler arasındaki görüş ayrılığı, harekâtın seyrinde kendisini gösterdi. Kolordu, daha fazla kayıp vermeden birliklerini batı cephesine sevk etmesi yönünde talimat almasına karşın direnişçilere sırt çevirmedi. Albay Selâhaddin, fazla riske girmeden milis kuvvetlerinin şehir dışına çıkmalarına yardımcı olmak istedi. Ancak direnişçiler, kuşatmanın yarılarak erzak ve cephaneye sağlanmasını hedeflediler. Askeri harekâtın amacı ve seyri konusunda kolordu ile direnişçiler arasında ciddi koordinasyon eksikliği vardı. Çıksorut taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanması hoşnutsuzluğa neden oldu. Direnişçilerin ağır kayba uğramaları ve beklenen yardımın gelmemesi sınırları gerdi. Kuşatma hatlarının yarılmasına karşın erzak ve cephaneye yardımı yapılamaması, öfke seline döndü. Kolordu komutanına ve Dokuzuncu ile Beşinci Tümen komutanlarına karşı ağır suçlamalarda bulunuldu.³⁷⁵

Başarısız taarruz sonrası ortaya çıkan öfke seli yavaş yavaş dinmeye başlayınca direnişçiler açısından gelecek kaygısı baş gösterdi. Bir taraftan açlıkla mücadele ederlerken diğer taraftan aralıksız devam eden bombardıman altında hayatlarını sürdürmeye çalıştılar. Dışarıdan yardım gelmemesi üzerine Heyet-i Merkeziye, artık şehri kurtarmanın güçlüğünü anlayarak direnişçileri kurtarmanın kaygısına düştü. Fransız yönetiminin asi olarak nitelendirdiği ve Ermenilerin nefret ettiği milis kuvvetleri, canlı olarak ele geçirildiği takdirde onları hiçte iyi olmayacağı gün gibi aşıkardı. Gerçi Kolordu Komutanı, bir kaç kez bu yönde çağrıda bulundu ise de direnişçiler şehirden ayrılmak istemediler. Ancak son askeri harekât, eldeki mevcut olanaklarla mücadeleyi sürdürmenin imkânsızlığını ortaya koydu. Bu noktada artık direnişçiler de kolorduyla hemfikirdi.

Albay Selâhaddin Adil, kolordu birliklerinin kifayetsizliğinden ötürü şehri kurtarmanın imkânı olmadığını ve direnişçilerin huruç hareketiyle şehri terk etmeleri gerektiğine inanmaktaydı. Direnişçiler ise kuşatmanın yarılarak şehre yardımın sağlanması hevesindeydiler. İki taraf arasında görüş ayrılığı ortak hareket etmeyi olanaksız kılmaktaydı. Nitekim 4 Şubat'ta kolordu desteğiyle yapılması planlanan askeri harekât gerçekleşemedi. 6 Şubat'ta hem kolordu hem de direnişçiler, çıkış için taarruz karar verdiler.³⁷⁶ Son çıkış harekâtından sonra milis kuvvetleri hem mevcut hem de cephaneye açısından karşı koyabilecek durumda değildi. Kolordunun da direnişçileri kurtarmak için taarruz yapacak kudreti yoktu. Direnişçilerin kurtarılması dahası dışarı çıkarılması için farklı bir yol arandı. Fransızların hiç beklemediği bir şekilde dışarı çıkılmaya karar verildi. Plana göre; direnişçiler, fedai postaların rehberliğinde dışarı çıkacaklardı. 7 Şubat'ta çatışmaların sona ermesini müteakiben Özdemir Bey, Heyet-i Merkeziye üyeleri, resmi görevliler ve sivil halktan 200 kişi, şehrin kuzeyinden Beylerbeyi tarafından kuşatmanın dışına çıktılar. Polis, jandarma ve halktan oluşan ikinci kafiye, İbrahimli Köyü istikametinden dışarı çıktılar.³⁷⁷

³⁶⁴ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.133).

³⁶⁵ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.199).

³⁶⁶ Belge 137. Ünler. Gaziantep Savunması. (s.271).

³⁶⁷ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.230-231).

³⁶⁸ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.149).

³⁶⁹ Albayrak. 31 Kanun-i sani 337/31 Ocak 1921. (sy.129).

³⁷⁰ Şapolya. Kuvây-ı Milliye Tarihi. (s.194).

³⁷¹ Abadie. Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in Dört Muharasası. (s.122).

³⁷² Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.289-290).

³⁷³ Ali Nadi Ünler. "Fedayi Ökkaş". Gaziantep Kültür Dergisi. C. III. Gaziantep 1960. (s.272).

³⁷⁴ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.139-140).

³⁷⁵ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.243-245).

³⁷⁶ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.238).

³⁷⁷ Ünler. Gaziantep Savunması. (s.147); Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.214).

³⁵⁸ Belge 136. Ünler. Gaziantep Savunması. (s.270).

³⁵⁹ Andrea. (15 January 1921). Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.111); The New York Times.

³⁶⁰ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.279).

³⁶¹ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.193).

³⁶² Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.36-37).

³⁶³ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.226).

8 Şubat sabahı büyük bir gizlilikle yürütülen operasyon sonrası özellikle Özdemir Bey ve direnişçilerin dışarı çıkışı halkı kaygılandırdı. Şeyh Fethullah Camii'ndeki toplantı neticesinde şehrin teslimi gündeme geldi.³⁷⁸ Başka çıkar yol bulunamayınca Albay Andrea'dan randevu talep edildi. Albay Andrea, teslim şartlarını görüşecek delegeleri kabul etti. Fakat Andrea'nın teslim olma önerisinin yeni bir taktik mi yoksa samimi bir teklif mi olduğu yönünde şüpheleri vardı. Kuşku ortadan kaldırmak için kaleye beyaz bayrak çekilmesini istedi. Görüşmelere başlamak ve ateşkesi sağlamak için çaresiz kalan halk, kaleye beyaz bayrak çekmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Albay Andrea, görüşmeleri başlattı. Dr. Mecid Bey başkanlığındaki Türk delegeleri görüşmelere katıldılar. Uzun müzakerelerden sonra teslim antlaşması hazırlandı. Şeyh Fethullah Camii'nde toplanan halkın onayı alındıktan sonra, teslim şartnamesi 9 Şubat 1921 Çarşamba günü saat 10.00'da Fransız karargâhında imzalandı.³⁷⁹ Uzun süre kısıtlı imkânlarıyla olağanüstü mücadele sergileyen Antepçiler, 9 Şubat'ta teslim şartnamesini çaresiz kabullendiler.³⁸⁰

Türk milletinin bağımsızlığı konusundaki tavrını ortaya koyan Antep direnişi, kamuoyunun yakın ilgisine mazhar oldu. İmkânsızlıklar içerisinde mücadele veren Türk şehrine yardım edilememesi insanların yüreğini sızlattı. Sergilenen mücadeleyi takdir etmek noktasında Bakanlar Kurulu Başkanı ve Millî Savunma Bakanı Fevzi Çakmak, 6 Şubat 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 147. toplantısında meclis başkanlığına bir önerge sundu. 6 Şubat'taki TBMM'nin 147. toplantısının ilk celsesinde Antep'e "Gazi" unvanı oy birliğiyle ve büyük bir coşkuyla kabul edildi. Teklif, 8 Şubat 1921 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.³⁸¹

Fransa açısından Antep'in teslimi beklenmedik bir gelişmeydi.³⁸² Albay Abadie dahi durumu açıkça itiraf etmişti.³⁸³ Elbette ki bu gelişme, Fransızlar tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Dönemin Fransız Harbiye Nazırı, hükümet adına, Antep'teki subaylara ve askerlere en sıcak tebriklerini ilettili. Kuşatmanın düzenli bir şekilde sürdürülmesinde önemli payı olan Albay Andrea da tebrikleri kabul etti.³⁸⁴ Fransa hükümeti, başarısından ötürü birliklerindeki askerlerini ödüllendirdi.

9 Şubat 1921 tarihinde imzalanan teslim antlaşmasından sonra Fransızlar, Antep'e gösterişsiz bir şekilde sessizce girdiler. Emniyet açısından kritik mevkilere yerleştiler. Halkla ilişkileri yumuşatmak ve geliştirmek adına kamyonlarla un, şeker ve sair erzak dağıttılar.³⁸⁵ Fırınları açtırarak eklemek yaptırıp dağıtımını sağladılar. Fransızlar, öncekinin aksine halka saygılı davrandılar. Türklerden ve Ermenilerden oluşan mahalli heyetlere, şehrin günlük idaresini bıraktılar. "Hükümet-i Muvakkate" adlı teşkilât, şehrin idaresini üstlendi.

Geçici hükümetin ilk mutasarrıfı Dr. Mecid Bey oldu. Türklerden ve Ermenilerden oluşan polis ve jandarma birlikleri, şehrin düzenini sağladılar. Resmî görevler, vazifeye çağrıldılar. Belediye çalışmalarına başladı. Ne kadar asker varsa Elbeylioğlu Hanı'nda toplanarak savaş esiri olarak hapsedildi. Şehir halkından olanlara kimlik belgeleri verilerek serbest bırakıldı. Tutsak olarak bırakılanlara istihkâmlar yıkıtıldı. Halkın elindeki bütün silâhlar toplatıldı.³⁸⁶

Şubat ayı içerisinde Londra'daki konferansta, Antep'in Fransız mandası altına bırakıldığına dair haberler Antepçileri'nin derece müteessir etti. Fransızlar, Antep sancağına egemen oldularsa da Antep ve Kilis şehirlerinin dışında Fransa'nın mandası tanımadı. 22 Şubat'ta II. Fransız Tümen Komutanı General De Lamothe, Antep'e geldi. General, savaşın bilânçosu hakkında bilgi aldı. 27 Şubat'tan itibaren kuşatma kaldırıldı. 8 Mart'ta Albay Abadie, Fransız kuvvetlerinin büyük bir kısmıyla birlikte Antep'ten ayrıldı.³⁸⁷ Dr. Mecid Bey'in mutasarrıflık görevinden ayrılması üzerine 14 Mart'ta Seyyazâde Abdülkadir tayin edildi.³⁸⁸ Antep mutasarrıflık merkezi, önce Halfeti kaza merkezi, sonra da Nizip oldu. Fransızlar, Antep - Kilis yolu üzerindeki köylere karakollar kurdular. Bu köylerden başka hiçbir Fransız idaresini tanımadı. Zaman zaman iki taraf arasında çatışmalarda meydana geldi.³⁸⁹

25 Aralık...

İtilaf Devletleri, işgal ettikleri toprakların mukadderatını tayin etmek gayesiyle barış görüşmelerini başlattılar. Türklerle zoraki bir barışın kabul ettirilemeyeceğinin bilincinde olan Fransa hükümeti, Ankara'yla temasa geçti.³⁹⁰ 11 Mart 1921'de Londra'da TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile Fransız Başbakanı Briyan (Briand) arasında antlaşma imzalandı.³⁹¹ Antep, Kilis ve Kilikya'nın Türklerle bırakılacağı haberi, Antep'te büyük bir coşkuyla karşılandı. Türkler sevinç içerisinde iken gelecek kaygısına düşen Ermeniler ve Fransız taraftan bir kısım Türkler, Antep'i terk ettiler.³⁹² Seyyazâde Abdülkadir Efendi mutasarrıflıktan çekildi ve yerine Celâl Kadri tayin edildi. Celâl Kadri'nin mutasarrıflığı döneminde Antep'te tatsız olaylar yaşandı.³⁹³

Ağır bombardıman sonrasında Antep

Bekir Sami Bey'in imzaladığı Londra Antlaşması, iktisadî durumundan ötürü TBMM tarafından kabul edilmedi. Fransa, güvenlik tedbirlerini bir an önce oluşturmak için Türklerle anlaşmaktan vazgeçmedi. Maraş, Urfa, Antep ve Adana bölgesinde karşılaştığı direniş, anlaşma zemininin oluşmasında önemli pay sahibiydi. Savaştan bıkan Fransız kamuoyu, asker ve para sevkiyatının durması için baskı yapılmaktaydı.³⁹⁴ Bu arada Antep'te hayat normal şekilde devam etti. Mayıs ayında Fransızların on güne kadar çekileceği yönünde duyumlar alındı.³⁹⁵

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihinde Sakarya Meydan Savaşı'nda Yunanlıların mağlup ve perişan bir halde geri çekilmeleri üzerine Fransa hükümeti ile Türk hükümeti arasında başlayan barış görüşmeleri, 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşmasıyla son buldu. Antlaşmaya göre; Gaziantep, Misak-ı Millî sınırlarına dâhil edildi.³⁹⁶ Kasım ayı içerisinde Fransa, birliklerinin büyük bir kısmını Gaziantep'ten çekti.³⁹⁷ Kalan son Fransız askerleri, 7 Aralık'ta Kilis'ten ve 25 Aralık'ta Gaziantep'ten çekildiler. Fransa çekilirken Ermenileri de beraberlerinde götürdüler.³⁹⁸ Fransız askerlerinin çekilmesini müteakip aynı gün Antep mıntıka komutanlığına bağlı 59. Alay, Antepçilerin sevinç gözyaşları arasında şehre girdi.

17 Aralık 1918 tarihinde İngiltere'nin ve akabinde 25 Ekim 1919'da Fransa'nın işgaline uğrayan Antep, 25 Aralık 1921'de bağımsızlığına kavuştu. Uzun süre işgale direnen şehrin % 80'i tahrip olduğu gibi evler oturulamayacak haldeydi.³⁹⁹ Direniş süresince halktan 232.000 altın lira toplandığı gibi şehir esnafı da dükkanlarındaki ve depolarındaki mallarını hibe etti.⁴⁰⁰ Meşru haklarını koruma ve müdafaa etme dışında amacı olmayan Antepçilerin en büyük kaybı, binlerce vatan evladıydı. Bağımsızlığı uğruna her şeyi göze alan binlercesi de yaralandı. Sonuç itibarıyla Antep direnişinde olağanüstü mücadele sergileyen şehir, fedakârlık noktasında hiçbir şeyi esirgemedi. Gaziantep Savunması, Millî Mücadele tarihimizde yiğitlik, kahramanlık ve fedakârlığın örneklerindedir. Gaziantep'in direnişi, eşsiz kahramanlığı ile hem kendini hem de Güneydoğu Anadolu'yu düşman işgalinden kurtaran bir halk hareketi, millî birliğin ve benliğin bir şahlanışı olarak tarihteki yerini almıştır.

³⁷⁸ Enç. Selâmlık Sohbetleri. (s.101).

³⁷⁹ Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.126).

³⁸⁰ BOA HR. SYS. 2465/63; Ünler. Gaziantep Savunması. (s.149-150); Andrea. Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı. (s.126-127).

³⁸¹ Kavanin Mecmuası I. (1341). Ankara. (s.99).

³⁸² L'illustration. No.4068. 19 Fevrier 1921. (s.167).

³⁸³ BOA HR. SYS. 2465/63.

³⁸⁴ L'illustration. No.4068. 19 Fevrier 1921. (s.167).

³⁸⁵ Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.133).

³⁸⁶ Lohanlızâde Mustafa Nureddin. Gaziantep Müdafası. (s.262-263).

³⁸⁷ Saral. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV. (s.241).

³⁸⁸ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.218-219).

³⁸⁹ Pamuk. Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması. (s.308).

³⁹⁰ Enver Ziya Karal. (1979). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965). Ankara. (s.96).

³⁹¹ Fahir Armaoğlu. (1983). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara. (s.319).

³⁹² Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.134).

³⁹³ Bayaz. Antep Savunması Günlüğü. (s.219).

³⁹⁴ Akyüz. Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922. (s.141).

³⁹⁵ BCA BMGME. 30.10.0.054.354.21.

³⁹⁶ Ünler. "Gaziantep Müdafası". (s.162-163).

³⁹⁷ Tachjian. La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie. (s.168).

³⁹⁸ Moundjian. "Cilicia Under French Mandate. 1918-1921".

³⁹⁹ BCA TİGM. 272.0.0.11.15.54.3.

⁴⁰⁰ Yetkin. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler. (s.99).

Tarihsel Süreç İçinde

Antepevleri

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE
ANTEPEVLERİ

Tarihsel Süreç İçinde Antepvleri

Murat UĞURLUER¹

Geleneksel Gaziantep konut mimarisi, çok çeşitli kültürel unsurları bir araya getiren Anadolu konut mimarisi içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Gaziantep'in yakın çevresinde yer alan Antakya, Şanlıurfa, Mardin, Halep gibi kentlerin konut mimarileriyle arasında paralellikler bulunmakla birlikte, Gaziantep'in kendine özgü kent dokusu ve konut mimarisi, bu geleneksel evlerin özel bir isimle "Antepvi" şeklinde adlandırılmasını sağlamıştır.

Bir kentin çevresindeki coğrafi özellikler, iklim şartları, halkın gelenek ve göreneklere gibi bazı temel faktörler, o kentin geleneksel konut mimarisini doğrudan etkilemektedir. Antepvleri de yüzyıllar boyunca bu faktörler doğrultusunda şekillenmiş ve gelişimini tamamlamıştır. Gaziantep çevresinde, yapılarda kullanılmaya elverişli taş malzemenin bol, taş ocaklarının da yakın olması, yapılarda kargir malzeme kullanımını olanaklı kılmış ve bu sayede daha dayanıklı yapıların inşası mümkün olmuştur. Kentin yakın çevresinden elde edilen "havara", "keymih", "minare kayası", "topak taş", "beyaz mermer", "Çarpın mermeri" ve "kara taş" gibi farklı taş çeşitleri özelliklerine göre mimari yapıların farklı noktalarında kullanılmıştır.

Antepvleri'nin mimarisini şekillendiren önemli faktörlerden biri de kuşkusuz iklimdir. Antepvleri'nin kalın taş duvarları, iç mekânların yazın serin, kışın ise sıcak tutulabilmelerine imkân tanımıştır. Antepvleri'nin ayrılmaz bir parçası olan hayat (avlu) ve burada bulunan gane (havuz), yazın sıcak aylarında evin içinde serin bir ortam oluşturulmasını sağlıyordu. Yine yarı açık bir oturma mekânı olarak adlandırabileceğimiz livan (eyvan) da sıcak günlerde aynı amaca hizmet ediyordu. Antepvleri arasındaki sokakların dar olması da yine iklim şartlarının şekillendirdiği bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokakların dar olması, günün her saatinde sokağın iki tarafındaki yapıların gölgelerinin sokağa düşmesine imkân tanıyordu.² Kışın ise bu sokaklarda biriken karlar daha kolay temizlenebiliyordu.

Osmanlı aile hayatının içe dönük yapısı Antepvleri'nin mimari özelliklerini belirleyen bir diğer faktör olmuş ve bu doğrultuda mekânların yüksek duvarlar ardında merkezi bir avlu (hayat) etrafında sıralandığı bir mimari anlayış kabul görmüştür. Konutların dış ortam ile bağlantılarının en az düzeyde tutulduğu bu mimari planda sokak ile yapı arasındaki bağlantı "hayat" a açılan bir kapıdan sağlanır. Hayat, evin tüm günlük işlerinin görüldüğü, çocukların oynadığı, misafirlerin ağırlandığı, incellekle planlanmış açık bir mekândır. Genellikle ağaçlarla ve asmalarla gölgelenen, "ekinlik" adı verilen bitki yetiştirme alanlarıyla küçük bir tabiat modelinin oluşturulduğu "hayat"ın ortasında da gane adı verilen bir havuz bulunurdu. Gane hem serinlik verici bir öğe olarak kullanılırken hem de ortasındaki fıskiye den akan suların sesleri huzurlu bir ortam yaratıyordu. Ganelerin suyu bir evden diğerine geçen ve böylelikle Antepvleri'ni dolaşan bir su sistemi sayesinde sağlanıyordu. Antepvlerinin birçoğunda bu sistem sayesinde sürekli su bulunması, bunun yanı sıra hemen her evde su kuyularının ve bazı evlerde de hazneli duvar çeşmelerinin kullanılması, Gaziantep'in genel mimari dokusunu da etkilemiş, kentin ticari bölgeleri dışındaki mahallelerde ve konut alanlarında genellikle meydan ve duvar çeşmelerinin inşasına gerek görülmemiştir.

Peki, Gaziantep'in bir kent merkezi olarak ortaya çıktığı dönemden itibaren bu kentteki konutlar nasıl bir değişim ve gelişim süreci geçirmiştir? Ne yazık ki Gaziantep kent merkezinde kale dışında arkeolojik bir kazı yapılmamış ve tesadüf de olsa Osmanlı öncesi konut mimarisiyle ilgili arkeolojik bir bulguya ulaşılamamış olması nedeniyle bu konudaki bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Antepvlerini ele alan çeşitli yayınların içeriği de genellikle bu konutların mimarisi, süsleme özellikleri, kent dokusu içindeki yerleri gibi konularla sınırlı kalmıştır.

¹ Araştırmacı

² Nezih Başşelen. (1999), Dünya Kültür Mirasında Gaziantep. İstanbul. (s.72).

19. yüzyılın son çeyreğinde Antepevleri (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

Gaziantep'in yakın çevresinde, sivil mimari ile ilgili arkeolojik bulgular doğrultusunda, Antepevlerinin tarihsel gelişimi konusunda bize fikir verebilecek benzerlikler taşıyan konut örnekleri Zeugma'da ortaya çıkarılmıştır. Fırat Nehri kıyısında yer alan Zeugma'da kazılarda bulunan Roma villaları, her ne kadar Antepevlerine göre çok daha büyük ve görkemli olsalar da bizlere Antik Çağ'a kadar uzanan bazı paralellikler sunmaktadır; Zeugma'daki Roma villaları da Antepevlerine benzer taş malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Bu Roma villaları genellikle bir avlunun bulunduğu, içe dönük bir aile hayatına göre planlanmıştır ve bu avlularda ve villaların içinde, bazı durumlarda birden fazla anıtsal çeşmeler ve tabanı mozaikli havuzlar kullanılarak aynı Antepevlerinde olduğu gibi "su" günlük hayatın bir parçası haline getirilmiştir. Zeugma'daki Roma villaları, jeolojik özelliklerin, iklimin ve hayat tarzının, binlerce yıllık bir süreç içinde yerel konut mimarisinin ana hatlarını belirlediğini açık bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Gaziantep'teki konut mimarisi ile ilgili çeşitli yazılı kaynaklarda ve seyahatnamelerde de küçük bilgi kıvrımlarına rastlanmaktadır. Yazılı kaynaklardan ulaşılabildiğimiz ilk bilgilerden biri Halep Eyyubileri dönemine aittir. Gaziantep'e de egemen olan Halep Eyyubilerinin ilk hükümdarı el-Melik el-Zahir Gazi'nin (1186-1216) oğlu el-Melik el-Salih Ahmed, Ayntab'ın (Gaziantep) yönetimi altında bulunduğu dönemde kentte birçok köşkler, istihkâmlar ve camiler yaptırıp, bağlar ve bahçeler tesis etmişti. Kendisi de bir Antepli olan Bedreddin Ayni, bu konuyla ilgili olarak;

"...Buraya kendisi için çok yüksek bir köşk yapıp 'altın hallerle' tezyin ederek, mermerlerle döşedi. Etrafında bostanlar ve türlü ağaçlar dikip mamur etti. Kalesine nazik evler yapıp onları da 'altın hallerle' süsledi. Şehrin dışında adamlarına yetecek kadar evler yaptı" şeklinde bilgi vermektedir³. Bu kısa bilgiden el-Salih Ahmed'in Gaziantep'te kendisi için zengin biçimde süslenmiş bir köşk yaptırmakla kalmayıp, adamları için de çok sayıda konut yaptırdığını öğreniyoruz.

Gaziantep, Halep Eyyubileri'nin ardından Memlukların, zaman zaman da Dulkadir Beyliği'nin egemenliğine girmiştir. Roma İmparatorluğu döneminde temel unsurları belirlenen ve Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı Bizans İmparatorluğu'na aktararak gelişimini sürdüren yerel konut mimarisi, Eyyubiler ve özellikle de Memluklar döneminde İslam kültür çevresi içinde olgunlaşarak sonunda Osmanlı egemenliğiyle birlikte "Antepevi"ne dönüşmüştür. Ancak Gaziantep'te bu dönemlerden hiç bir konut örneği günümüze ulaşamamıştır. Kuşkusuz bunda Gaziantep'in Osmanlı fethine kadar bir sınır kenti olarak, dönem dönem kısa süreli de olsa çeşitli devletlerin işgaline uğraması, Memluklar ve Dulkadir Beyliği arasında bir çatışma sahası olması ya da sıklıkla isyan eden Memluk emirlerinin faaliyet alanında bulunması nedeniyle uğradığı yoğun tahribat etkili olmuştur. Ancak şu noktayı da özellikle belirtmek gerekir ki kitabesi sayesinde net bir biçimde tarihlenebilen Antepevleri arasında günümüze ulaşabilen tespit edilmiş en eski örnek de Hicri 1170 (Miladi 1756/1757) yılında inşa edilmiştir⁴. Daha eski tarihli bir Antepevinin bugüne

³ Nusret Çam. (2006), Türk Kültür Varlıkları Envanteri-Gaziantep. Ankara. (s.xxx).

⁴ Murat Uğurluer. (2006), Antepevlerinde Kitabeler. Gaziantep. (s.25).

19. yüzyılın son çeyreğinde kale ve çevresindeki Antepevleri (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

ulaşamamasında, kentin yaşadığı doğal afetlerin yanı sıra, Gaziantep'in gerçek anlamda bir yıkıma uğradığı Antep Harbi de kuşkusuz etken olmuştur. Ancak asıl büyük tahribat, 20. yüzyılda Antepevlerinin yerini "modern" binalar almaya başladığında yaşanmıştır.

Gaziantep'te Osmanlı egemenliğinin başlamasının ardından, ilki 1648, ikincisi de 1671 yılında olmak üzere iki kere kenti ziyaret eden Evliya Çelebi, verdiği bilgiler arasında Antepevlerine de değinir:

"...Ayntab kenti tümü ile 32 mahalledir. 8.067 toprak ve kireç örtülü, bayındır, bakımlı, yüksek saraysı evleri vardır.

...Ayntab'da 300'ü aşkın sarayın özel hamamı vardır. Tümüyle 3.900 dükkânlı büyük bir çarşıya, açık arttırmayla satış yapan pazarlara sahiptir. İki bedesteni, çarşısı ve saraçhanesi üstleri örtülü kargir, sağlam, sıra düzeni içinde süslü dükkânlardır. Tamamı tamamına 70 çeşmesi vardır. Fakat onlara hiç de gereksinme duyulmaz, her eve hayat ırmağı denginde sular akmaktadır. Her ev bağı, bahçesi, fiskiyeli havuzları, cennet ırmağı sularıyla çeşit çeşit selvi, çınar, söğüt, kavak, limon, turunc ve diğer meyve ağaçlarıyla donatılmış 'Trem' bağını andırır."⁵

Evliya Çelebi'nin "300'ü aşkın saray" olarak bahsettiği yapılar da konak tarzında inşa edilmiş büyük ve zengin dekorlu Antepevleri olsa gerektir. Evliya Çelebi, Gaziantep'teki ev sayısı için 8.067 sayısını verirken, kenti ilk gördüğü 1648 yılıyla, ikinci defa ziyaret ettiği 1671 yılları arasında geçen 23 yıllık süre içinde Gaziantep'in 7-8 mahallelik bir büyüme gösterdiğini belirtir ki, bu sayılar abartılı bile kabul edilse, 17. yüzyılda kentteki konut sayısında hızlı bir artışa işaret eder.

Osmanlı dönemi boyunca, Gaziantep'in artık bir sınır kenti olmaktan çıkıp Osmanlı İmparatorluğunun ortasında kalması, sınır mücadelelerinin getirdiği tahribatın önüne geçtiği gibi, daha güvenli bir ortam sağlamış, bu gelişme doğrultusunda, kentin bir imalat ve ticaret merkezi olarak hızla gelişmesinin getirdiği refah, bir çekim merkezi haline gelen kentteki Antepevlerinin sayısının artmasına katkıda bulunmuştur.

⁵ Nezih Başgelen, Dünya Kültür Mirasında Gaziantep, (s.25-26).

19. yüzyılın son çeyreğinde Eyüpoğlu Camii ve çevresindeki Antepevleri (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

1835-1837 yılları arasında bir keşif gezisine çıkan İngiliz Subayı ve Seyyahı Chesney, Gaziantep'in birçok güzel cami ve hamamdan başka iyi yapılmış 8000 Türk evi ve 500 Ermeni evi ihtiva ettiğini belirtmektedir⁶. 19. yüzyıl sonlarında Gaziantep'e gelen Fransız Seyyah Cuinet ise kentte 6500 ev bulunduğunu yazar. 1305 (1887/1888) tarihli Halep Salnamesi Antep'teki ev sayısını 6986⁷, 1321 (1903) tarihli Halep Salnamesi 7048, 1324 (1906) tarihli Halep Salnamesi 12531 ve 1326 (1908) tarihli salname de 14951 olarak verir⁸. Halep Salnameleri'nin verdiği rakamlara göre Antep'te 1903 ile 1908 arasında bir konut inşaatlaması yaşanmış ve 5 yıl içinde kentteki Antepevlerinin sayısı iki katından fazla artmıştır.

Tekrar seyahatnamelere döndüğümüzde kaleme alınan yazılar arasında Antepevleri ile ilgili küçük bilgilerle karşılaşmaya devam ediyoruz; 1697 yılında kenti ziyaret eden H. Maundrell Antep'teki evlerin genellikle tek katlı olduğunu yazar⁹. 18. yüzyıl ortalarında Antep'e gelen A. Drummond; "Antep hangi taraftan bakılırsa bakılsın, yaklaştıkça son derece sevimli ve güzel bir görüntü sergilemektedir. Çünkü şehir, bir kaç tepe üzerine kurulmuş olup, evler sanki birbiri üzerine asılı teraslar gibi dizilmiş ve bazı camilerin minareleri görünlerde Pompei veya Hadrian'ın şerefine yükseltilmiş intibayı verecek tarzda yükseltmiştir"¹⁰ der. 1883'te kente gelen Karl Human ve Otto Puchstein ise, Antep'in geniş avlulu ve bahçeli evlerinin kesme taş olduğunu ve Sacur Suyu'nu geçtikten yaklaşık 1 kilometre sonra Antep'in yumuşak ve yontulması kolay taş inşaat malzemesinin temin edildiği kumlu balçık parçaları bulunan düzlüğe ulaştıklarını belirtirler¹¹. 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirdiği Anadolu seyahati sırasında Antep'e uğrayan Henry C. Barkley, 1891 yılında basılan kitabında Antep'ten bahsederken; "Şehir her yönden ince damarlı yumuşak kireçtaşı dolu tepelerle çevrenmişti. Kireçtaşının işlenmesi o kadar kolay ki, Türkler bile ondan yararlanabiliyordu. Evler yumuşak bloklar halinde bu taştan yapılmıştı. Görmüş olduğumuz herhangi bir yerden fazlasıyla temiz ve zengin bir görüntüsü vardı." diye yazarken, Avrupalı seyahatçıların çoğunda karşımıza çıkan bir şekilde Türklerle karşı ön yargılı davranma huyundan da vazgeçemez.¹² 1895 yılında kolera salgınına karşı tedbir almak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Suriye'deki çeşitli kentlerini kapsayan bir seyahate çıkan Dr. Şerafeddin Mağmumi, bu seyahati sırasında Antep'e de uğrar;

"Güneşin nurlarının yansısıyla Ayntab pek sevimli, pek çekici bir görünüş oluşturuyordu. Batı tarafında kiremitli köşkler, kaşaneler, doğu tarafında güzel Arap mimarlığının numunesi denebilecek üstü düz taş binalar vardı... Sokakları darca olmakla birlikte mükemmel parke yöntemiyle kaldırılmış döşenmiş ve ortalarından suyun akması için de taştan oluklar yapılmıştır. Temizlik memnurluk verici ve başkalarına örnek oluculuğu bir biçimde olup, çarşı, meydan ve en dar sokağında çöp değil, toz ve çamurdan eser yoktur. Hele kasabanın batı kesimine doğru geniş caddeler açılarak kenarlarına fenerler dikilmekte ve Avrupavari köşkler yapılmakta idi."¹³

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar düz damlı olarak inşa edilen Antepevleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kiremitli çatıların yaygınlaşmasıyla bugün bilinen görünümünü almışlardır. F.R. Chesney'in 1850 yılında yayınlanan "The Expedition for the Survey of Rivers Euphrates and Tigris" adlı kitabında kullanılan ve Vincent Germain'in eseri olan "Antep Gravürü" de Antepevlerini düz damlı yapılar olarak tasvir etmektedir¹⁴.

Bir Antepevinin inşa edilmesi birçok meslek gurubundan insanların ortak çalışmasıyla mümkün olabiliyordu. Taşçılar, yapıcular, suvakçılar, nacar (neccar)lar, demirciler ve nakkaşlar gibi birçok meslek gurubunun her biri, kendi mesleki alanında ustalığını sergileyerek bir Antepevinin inşasına katkıda bulunuyordu. Gaziantep'in Osmanlı egemenliğine girmesinden kısa bir süre sonra, Hicri 943 (Miladi 1536) tarihinde yazılan Ayntab Mufassal Tahrir Defteri'nde sıralanan mesleklerin arasında bahsettiğimiz meslek guruplarından bazılarının da isimlerine yer verilmiştir. Bu bilgiye göre 1536 yılında Gaziantep'te 4 demirci, 1 nakkaş, 15 neccar ve 7 taşçı bulunuyordu.¹⁵

20. yüzyıl başlarında kaleden Türktepe'deki konut dokusunun görünümü (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

Bu meslek guruplarından taşçılar, kentteki çeşitli yapılarda ve bu arada Antepevlerinde kullanılan taşları taş ocaklarından kesip çıkarırlardı.

6 a.g.e. (s.37).

7 Nusret Çam. Türk Kültür Varlıkları Envanteri. Gaziantep. (s.xxxv).

8 Hale Şivgin. (1997), 19. Yüzyılda Gaziantep. Ankara. (s. 154-197-210).

9 Nezih Başgelen. Dünya Kültür Mirasında Gaziantep. (s.33).

10 Nusret Çam. Türk Kültür Varlıkları Envanteri - Gaziantep. (s.xxxii).

11 Nezih Başgelen. Dünya Kültür Mirasında Gaziantep. (s.37-38).

12 Henry C. Barkley. (2007). Anadolu ve Ermenistan'a Yolculuk. (Çev: Nil Demir). İstanbul. (s. 160).

13 Dr. Şerafettin Mağmumi. Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye. (Çev: Cahit Kayra). İstanbul, 2008, (s.218-219).

14 Gravürlerle Türkiye/Anadolu. (2002), Cilt:2, 2.B. Ankara. L.001.

15 Hüseyin Özdeğer. (1988), Onaltıncı Asırda Ayntab Livası. Cilt:1. İstanbul. (s.126).

1930'lu yıllarda bir yonucu (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

“Yapıcı” adı altında ise aslında bir kaç meslek gurubu faaliyet gösterirdi. Bu meslek gurupları inşaatı yürüten usta, taşları yontan “yonucu”lar ve “faal” (işçi)lerdi. Faallerin bir kısmı kalifiye, bir kısmı ise acemi olarak adlandırılırdı. Kalifiye faaller, çamur hazırlarlar, büyük taşları taşırlar ve ustanın yanında yardımcı olarak çalışırlardı. “Yonucu”lar ise taşları yontup şekillendirirlerdi. Bütün yapılarda taşların ebadı standarttı. Bu nedenle bir binadan sökülen eski taş yeni bir binada tekrar kullanılabilirdi¹⁶.

“Suvakçı” (sıvacı)lar genellikle kireç, ak taş toprağı (ya da kül) ve kıyılmış kendir karışımı ve bazı durumlarda yumurta ile hazırlanan ve içeriğine göre “beyaz sıva”, “kara sıva”, “Halep sıvası” adını alan sıvalarla, kullanım alanlarına göre Antepeverinin duvarlarını, tabanlarını ve odaların nacarlanmış bölümleri ile tavan arasında kalan kısımları sıvarlardı.

“Nacar” (Neccar)lar ise Antepeverinin iç dekorasyonuna katkıda bulunurlardı. Nacarlar odaların iç duvarlarını tahta ile kaplarlar, dolapları, kapı ve pencere kapaklarını ve çerçevelerini yaparlardı. Bu işleme de “nacarlama” denirdi¹⁷.

Demirciler de Antepeverinin “helbet” adı verilen pencere demirlerini, merdiven korkuluklarını ve kapıların kilitlerini imal ederlerdi.

Nakkaşlar, Antepeverinin tavanlarını ve duvarlarını çeşitli kalemişi motiflerle süsleyerek Antepeverinin iç dekorasyonuna ve bu arada sanatsal bir değer haline gelmesine katkıda bulunurlardı. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Antepeverinin duvar ve tavanları dönemin sanat akımlarına uygun olarak çeşitli manzara resimleri ve natüromortlarla da süslenmişti.

Bir de Antepeverinin inşasında çalışan bu meslek guruplarının yanı sıra, dolaylı olarak Antepeverileri ile bağlantılı olan meslek gurupları bulunurdu. Şehirdeki tüm yapılar gibi konutların da inşasında kullanılan taşlar taş ocaklarından, merkepçiler tarafından taşınırdı. Ganeleri doldurduktan sonra bir evden diğerine geçen suyunun bakım ve temizliği “kanetevetçi” esnafı tarafından sağlanırdı. Antepeverinin dış cephelerini süsleyen kitabeleri önce “levhacı” denilen hattatlar yazar ve sonra bu kitabeler taşa işlenirdi. Hatta bütün işleri Antepeverindeki kuyulara düşen eşyaları çıkarmak olan “kuyucu” adı altında toplanmış bir meslek grubu bile vardı. Kuyucular mahallelerde “kovadan, satıldan düşen varsa çıkarak” diye başıarak gezerlerdi.¹⁸

Öte yandan 1529 ile 1911 yılları arasındaki belgeleri kapsayan ve 175 cilt halinde günümüze ulaşan Ayntab Kadı Sicilleri de Antepeverileri ile ilgili önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Kadı sicillerinde Antepeverilerini inşa eden meslek gurupları, bu meslek guruplarında çalışanların isimleri, evlerin alım satımı, değerleri, vakıflarla bağlantıları, evlerin inşasında kullanılan malzemelerin standartları gibi çok çeşitli konularda değerli bilgiler bulunmaktadır.

Kozanlı Camii civarında bir sokak (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

Ayntab Kadı Sicilleri'nin 122. cildinin 95. sayfasında bulunan 22 cemaziyülevvel 1178 (17 Kasım 1764) tarihli bir kayıt, sadece Antepeverileri için değil, Türk mimarlık tarihi açısından da son derece önemlidir. Bu belgeye göre Hassa Mimar Vekili Hacı Mehmed Usta ile birlikte Antep'in yapıcı, taştığı ve merkepçi esnafından bir gurup mahkemeye başvurarak kentte yapı için kesilen taşların eski usule aykırı olarak standartlarının bozulduğunu belirterek bu standartların ve çalışan ücretlerinin yeniden düzenlenmesini istemişlerdir. Belgenin tam metni şöyledir:

Antepeverilerinden bir görünüm (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

¹⁶ Hasan Remzi Çitçi., Şakir Sabri Yener. (1999). Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları. 2.B. Gaziantep. (s.71).

¹⁷ a.g.e. (s.47).

¹⁸ a.g.e. (s.66).

“Ayntab yapıcılarında Mimar-ı Hassa Vekili Usta Yusuf oğlu Hacı Mehmed, Tonbak oğlu Hacı Mustafa, Hachacoğlu Hacı Mustafa, Mimarbaşıoğlu Seyyid Mehmed Çelebi, Şekercioğlu Usta Mehmed, Müzitoğlu Ahmed, Zemzemi Usta, Kızıl kardaşı Melkon ve Kölesioğlu Allahverdi ve ayrıca merkeziler tairesinden Hacı Emin, Güceli Seyyid Ali, Emiralı oğlu Ali, Ömer oğlu Ahmed, Üveys oğlu Ömer, taşçılarından Tonbak oğlu Abdullah, Terzi oğlu Hüseyin, Abdurrahman Beşe, Emiralı oğlu Seyyid Mahli, Silmecioğlu Ömer Beşe, Şebekecioğlu Ömer, Köse Ömer, Hacı Emin oğlu Ahmed, Hristiyan Ağa oğlu Sarkis, her biri ayrı ayrı söz alarak “Şehrimizde yapı için kesilen taşların uzunluk ve enleri zaman geçmesiyle eski usule aykırı olduğu gibi, ırgat makulesi de aldıkları ücretlerde hadd-i insafı tecavüz ve halkı zarara sokmaktadırlar. Bu nedenle esnaftan yaşlı olanların eski usulü bildirmesi, bunun mahkeme tarafından bir karara bağlanmasını isteriz.” Dediler. Bunun üzerine bina taşının uzunluğu; bazen 18, bazen 16 ve 14, eni;9, ayağı (kalınlığı) bazen 5 ve bazen 6 parmak olup, her biri havara taştan olursa 20, keymih denilen taşın uzunluğu, eni, ayağı buna benzer olup, bin tanesi 60 kuruş, keymih amseli denilen taşın dahi uzunluğu; 20, 18, 16, eni;9, ayağı 7-8 parmak, hini 60 kuruş, kâhilci ve hammal 30, irekçi 30, meremmatçı 40, çamurcu ve taş tutana 24, faal (işçi) 20 kuruş ücret kesilmiştir. Buna cümlemiz razı olduk. Bundan sonra taş kesenler eksik kesmeyip, tersini yaptıklarında merkezçi götürmeyip, yonucu yontmayacaktır. Ustalar da yapmayacaktır. Kesilen ücretten fazla almayacaklardır. Bu düzene aykırı hareket edenlerden 30 kuruş ceza alınacaktır. Kamumuz kabul eyledik.¹⁹”

Bu önemli belgenin gösterdiği üzere diğer birçok Osmanlı şehrinde olduğu gibi Ayntab’da da Osmanlı Sarayı tarafından görevlendirilen bir hassa mimarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine bu kayıt sayesinde, 1764 yılında Ayntab’da mimar olarak çalışanların, yapıcılarının ve taşçıların isimlerini biliyoruz. Ayrıca yakınlardaki taş ocaklarından çıkarılan taşların kente at arabaları ile değil, eşeksirtinda nakledildiği gibi detay bilgileri de bu belge sayesinde öğreniyoruz. Daha da önemlisi belge, Ayntab’da yapılarda kullanılan taşların standart hale getirilmiş ölçülerini verdiği gibi aynı zamanda 1764 yılı için bu taşların fiyatları ve inşaatlarda görev alanların ücretleri konusunda da bilgi vermektedir. Bu da 18. yüzyılın ikinci yarısında bir Antep’inin maliyeti konusunda bir fikir edinmemize katkıda bulunmaktadır. Belgeye göre, 1764 yılında standart ölçülere uygun bin adet havara taşın fiyatı 20, bin adet keymih taşın fiyatı ise 60 kuruştur. Daha eski belgeler, en azından 16. yüzyılın ortalarında bir Antep’i edinmenin maliyetinin çok tutmadığını ve kentte yaşayan hemen herkesin bir evi olduğunu gösteriyor. 1540-1541 yılını kapsayan Kadı Sicilleri arasındaki bir belge, Osmanlı egemenliğinin ilk dönemlerinde taş yontucuların aldıkları ücretler konusunda bilgi vermektedir; Bu belgeye göre taş yontucusu Hüseyin Usta, komşu sancaktaki bir köprünün yapımına yardımcı olmak üzere günlükü 16 akçe ücretle tutulmuştu. Yanında oğluyla bir işçiyi daha getirmişti. Oğlu 12, işçi 8 akçe ücret alacaktı. Bu belge bize inşaatı yürüten bir ustanın ve yardımcılarının 16. yüzyılın ortalarına doğru aldıkları ücretleri gösterdiği gibi, Ayntablı yapıcılarının çevre yerleşimlerde de tanındığını ve buralarda da çeşitli inşaat faaliyetlerinde bulduklarını ortaya koymaktadır.²⁰

Kadı sicillerinde Antep’lerinin değerleri ile ilgili çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin, yine 1540-1541 yıllarında, Hacı Mehmed, Ayşe Kadın’dan 2600 akçeye büyüğe bir ev satın almıştı. Evi nasıl aldığı sorgulandığında da, evin kendisine ait olduğunu ispat için “kadı-yı sabık zamanında sicülün dahi ittirdüm” diyerek, satın alma işlemini önceki kadı zamanında sicile işlettiğini belirtmişti. Bu kayıt, 16. yüzyıl ortalarında büyüğe bir evin değerini öğrenmemizi sağladığı gibi, satın alınan evin resmi olarak nasıl güvence altına alındığının ipuçlarını da vermektedir; Hacı Mehmed, aldığı evle ilgili işlemleri kadı siciline kaydettirerek, evin satışıyla ilgili herhangi bir sorunla karşılaşma ihtimaline karşı tedbir almış oluyordu. Daha geç tarihli bir başka örnekte, 2 Şevval 1154 (11 Aralık 1741) tarihinde terekese kadı siciline kaydedilen Behisnizade Seyyid Mehmed Efendi’nin terekese içinde, İbn-i Şeker Mahallesi’nde bulunan 1000 kuruş değerinde bir Antep’i de yeralmaktadır. Behisnizade Seyyid Mehmed Efendi’nin evi oldukça büyük ve görkemli bir Antep’i olmalıdır. Çünkü 18. yüzyılın ikinci yarısında bir Antep’inin fiyatı taşıdığı özelliklere ve büyüklüğüne göre ortalama 50 ile 500 kuruş arasında değişiyordu.

Antep’lerinin bir evden diğerine geçen suları sayesinde sürekli bir su kaynağına sahip olduğunu daha önce belirtmiştik. Kuşkusuz bu kullanım şekli, çeşitli anlaşmazlıklara da sebep oluyordu. Ayntab Kadı Sicilleri, bu konuda da ilginç kayıtlara sahiptir. Kadı sicillerinin 104. cildinin 150. sayfasında bulunan 10 cemaziyülevvel 1160 (20 Mayıs 1747) tarihli bir belgede; “Keyvan Bey Hamamı ve Alaybey Camisi mütevellileri mahkemeye başvurarak ‘cami ve hamama gelen sular yolu üzerinde bulunan üç kişinin evine, havuzlarına uğramaktadır. Su kılığı yüzünden gelen su miktarı cami ve hamama yetmemektedir. Evlerin havuzları kapatılsın’ diye dava eylediler. Davalılar suyun en az 200 yıldır evlerine aktığını ispatladıklarından ve davalarını doğrulayan bir de fetva gösterdiklerinden cami ve hamam mütevellilerinin davalarının reddine karar verildi” denilmektedir.²³

21 Rebiyülevvel 1308 (4 Kasım 1890) tarihli benzer bir davada ise bu sefer davacılar haklı bulunmuştur. Gücelizade Abdullah Ziver Efendi’nin evinden geçerek Ebu’l-Hüda Medresesi ve Hacı Nasır Camisi kastellerine gelen su, Abdullah Ziver Efendi’nin

evinden sonra Hayk İmamzade İbrahim Hoca tarafından mecrası değiştirilerek kendi evine akıtılmıştır. Mahkeme bu müdahalenin men’i için dava açan Mütevellî Çitçizade Abidin oğlu Hacı Ömer, Bayramzade Mustafa Hoca oğlu Hacı Ömer ve Bayramzade Mustafa Hoca oğlu Hacı Mehmed’i haklı bularak tecavüzün engellenmesine ve yeni mecranın kapatılmasına karar vermişti.²⁴

Kadı sicillerindeki belgelerden Antep’lerinin vakfedildiğini de öğreniyoruz. Siciller bu türden çok sayıda belge ile doludur. 25 Şevval 1247 (28 Mart 1832) tarihini taşıyan bu türden bir belgede Basmacızade Hacı Ömer Efendi Vakfı’na ait olan Çukuroba Mahallesi’ndeki bir Antep’i yıkılmaya yüz tuttuğundan, talibi bulunan Mehmed Ali oğlu Ömer’e satılmasına ve yerine aynı mahalleden iki abacı dükkânı ile Ehlicefa Mahallesi’nden iki abacı dükkânının alınarak vakıf olmak üzere tesciline karar verilmişti.²⁵ Kadı siciline işlenmiş bir başka belgeden ise Hacı Mehmed Baba’nın bir vakıf kurarak evini mahallenin “hane-i avarız” vergisinin ödenmesine katkıda bulunmak amacıyla vakfettiğini öğreniyoruz. 21 Zilhicce 1269 (25 Eylül 1853) tarihli bu ilginç vakfın metni şöyledir;

“Tövbe Mahallesi’nden köfteci adıyla belli Abdullah oğlu Molla Mehmed oğlu Hacı Mehmed Baba, aynı mahalledeki evini, gelirinden mütevellî ücreti çıktıktan sonra kalanı mahallenin hane-i avarızına sarf edilmek üzere vakfedilmesini şart eylemiştir.”²⁶

Türktepe’ye doğru konut dokusu (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

Miras yoluyla elde edilen mülklerin ve bu arada Antep’lerinin paylaşımı, sicillerde karşımıza çıkan konular arasında yer almaktadır. Özellikle Antep’lerinin paylaşımı sıkıntılara neden olmuş gibi görünüyor. Kadı sicillerinde karşımıza çıkan enteresan bir nokta, evlerin bazı durumlarda kardeşler arasında yaşama alanı olarak doğrudan paylaşılmasıydı. Antep’lerinin bu şekilde paylara ayrılması evlerin fiziksel bütünlüğünü yitirmesine ve mirasçıların özel yaşama alanının paylaşılması sorunuyla karşı karşıya kalmalarına neden oluyordu. 16. yüzyıl ortalarında kadı sicillerine işlenmiş bir örnekte, çevresi duvarla çevrili üç evden oluşan bir konut gurubunun Yusuf ve Mehmed adlarındaki kardeşler arasında, Yusuf’a bir ev, Mehmed’e iki ev ve avluyu da ortak kullanacak şekilde resmen paylaşılmasının ardından Yusuf, evlerin ortak kapısına erişimini güvenceye almak için mahkemenin duruma el koymasını istemişti.²⁷ Burada söz konusu olan durumun Antep’lerinde sıklıkla karşılaşılan bir uygulama ile ortadaki avlunun iki tarafında konumlandırılan ve aynı avluya açılan, mevsimsel olarak kullanılan “kible ev” ve “poyraz ev”lerin paylaşılmasından kaynaklanması ihtimal dâhilinde gözükmektedir. Aynı dönemden bir başka Antep’inin paylaşımı ise komşuluk ilişkilerini içeren bir davaya konu olmuştur; Tüccar Hoca Hamza’nın büyük konağı varisler arasında mahkeme tarafından paylaşıldıktan ve Hoca Hamza’nın kızı Esmâ, iki erkek kardeşi ile paylaştığı konaktaki payına, kardeşlerinden birinin payını da ekledikten sonra komşusu Hadice Kadın’ı mahkemeye vermişti. Esmâ, kendi evinin dışarıyla ilişkisini kesmek için, komşusunun evinde

¹⁹ Cemil Cahit Güzelbey. (1970). Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicillerinden Örnekler. Gaziantep. (s.78-79).

²⁰ Leslie Peirce. (2005). Ahlak Oyunları/1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet. İstanbul. (s.99).

²¹ a.g.e. (s.118). (s.534).

²² Nuri Yavuz. (2000). “Borç-Alacak İlişkileri Çerçevesinde Besni-zade (Behisnizade) Seyyid Mehmed Efendi’nin Terekese,” Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu. Gaziantep. (s.70).

²³ Cemil Cahit Güzelbey. Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicillerinden Örnekler. (s.51).

²⁴ Cemil Cahit Güzelbey. (1966). Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri (Cilt 153 İla 160). Fasikül:1. Gaziantep. (s.32).

²⁵ Cemil Cahit Güzelbey. (1966). Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri (Cilt 142 İla 143). Fasikül:3. Gaziantep. (s.82).

²⁶ Cemil Cahit Güzelbey. (1966). Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri (Cilt 144 İla 152). Fasikül:2. Gaziantep. (s.35-36).

²⁷ Leslie Peirce, Ahlak Oyunları/1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet. (s.286).

değişiklikler yapılmasını istiyordu. Mahkemede, Hadice Kadın'ın hane halkının, Hadice'nin evindeki bir oyuktan kendi evinin içini görebildikleri, bu durumun da kendisine utanç verdiğini ifade eden Esmâ'nın davası, duvardaki deliğin kapatılması ile son bulmuştu.²⁸

Bu noktada, Antepevleri ile ilgili bilgi edinmemizi sağlayan bir kaynaktan daha bahsetmek yerinde olacaktır. Bu kaynak, Antepevlerinin bir bölümünde görülen kitabelerdir. Sayıları Antepevleri ile birlikte her geçen gün biraz daha azalan bu kitabeler, üzerinde buldukları evin yapılış tarihi, sahibinin adı gibi bilgilerin yanı sıra döneminin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı konusunda da bizlere değerli ipuçları vermektedir.²⁹

Balıklı civarından başlayarak Gaziler Caddesi'nin iki tarafındaki Antepevleri (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

Atatürk Bulvarı tarafından Gaziantep'in panoraması (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

Antepevlerinde rastlanan kitabeler arasında iki farklı kitabe türü özellikle önem taşımaktadır. Bu kitabe türlerinin ilki, ilhamını kamu binalarından alan, kentte tanınan bir şair tarafından kaleme alınmış, çeşitli biçimlerde tarih düşülmüş manzum kitabelerden oluşmaktadır. Edebi niteliklerinin yanı sıra okuyan kişi için çeşitli mesajlar da taşıyan bu tip kitabeler genellikle ev sahibinin adı ile birlikte onun beklentilerine de ışık tutmaktadır. Huzurlu ve mutlu bir hayat, hayırlı bir evlat ve her zaman anılmak gibi istekler, manzum kitabelerin satırları arasından günümüze ulaşmıştır. Kuşkusuz içeriğini toplumun sosyal yapısının şekillendirdiği bu tür kitabeler geçmiş ile bugün arasında köprü kurmaktadır.³⁰

Bu kitabelerin güzel bir örneği, Türktepe'de Mazlum Efendi Konağı'nda karşımıza çıkmaktadır³¹;

Hü'vel- Hallakü'l-Baki

Zehi pak (.....) Mazlum Efendi kerem peyma
Nukud-ı himmeti sarf ile bu kasrı idüb bünyad
Burakdı bir eser bu dilir dünyada zehi himmet
İde ahlaflı zıkr-i hayr ile ta ati her dem yad
Metin olsun bani-i ömrü sıhhatle selamete
Olub müstahkem ikbali Hüda etsün anı dilşad
Ola kürsi nişin bu saha-i kahr içre izzetle
Olub hadim ona daim nice evlad ile ahvad
Neciba söyledim tarih-i tam inşasına kasrın
Güzel kasr-ı mualla dilnişin peh peh mübarek bad
Sene 1322

Bir Antepevi'ndeki kitabe; Açıldıka kapansun ayn-ı ada/Bi hakk-ı sure-i inna fetehna /Sene 1308

²⁸ a.g.e. (s.222).

²⁹ Murat Uğurluer. Antepevlerinde Kitabeler. (s.8).

³⁰ a.g.e. (s.7).

³¹ a.g.e. (s. 13-14).

Hicri 1322 (1904/1905) tarihli bu güzel kitabe Mazlum Efendi'nin evinin sofasında yer almaktadır. Kitabe, dış cephe yerine evin içine yerleştirilmiştir. Kitabe metni, Abdullah Necib Efendi (1845-1918) tarafından kaleme alınmıştır. Kitabenin son mısrasında "tam tarih düşürme" usulü ile tarih düşülmüştür. Şair dokuzuncu mısradaki, "Neciba söyledim tarih-i tam inşasına kasrın" diyerek bir sonraki mısradaki tam tarih düşüştüğünü belirtmiştir. Son mısradaki Arap harflerinin ebced hesabındaki sayısal değerlerini topladığımızda bize 1322 toplamını vermektedir ki, evin inşa tarihi olan bu tarih kitabenin altında da "Sene 1322" olarak rakamla verilmiştir.

Bugün Emine Göğüş Mutfak Müzesi olarak hizmet veren Antepevinin giriş kapısının üzerindeki mermer üçgen alınlığın içine yerleştirilen 17 Rebiyülahır 1322 (1 Temmuz 1904) tarihli güzel kitabeyi de ikinci bir örnek olarak verebiliriz:³²

Emine Göğüş Mutfak Müzesi olarak kullanılan Antepevi'nin kitabesi

Hüv'el-Hallak'ül-Baki
Dehr durdukça teakub eyledikçe subh-u şam
Daima ma'mur ola izz ü şerefle bu makam
Hak mübarek kılsun İbrahim Efendi'ye müdam
Kasr-ı ziba oldu el-hak dilkuşa dartı'l-İslam
17 Rebiyülahır 1322

Antepeverinde ve genel anlamda da Anadolu konut mimarisinde örneklerine daha sık rastlanan ikinci kitabe gurubu ise çeşitli dini ifadelerden oluşmaktadır. Bu kitabelerle evin ve ev halkının bela ve afetlerden korunması amaçlanmıştır. Besmele, dört halife isimleri, "La Kuvvete İlla Billah" ya da "Ve Ma Hüve İlla Zikrun Li'l-Âlemin" gibi dini ifadeler, "Hü'vel-Gaffar", Hü'vel-Hallakü'l-Baki" ya da "Ya Hafiz", "Ya Kerim", "Ya Rahim" gibi esma-i hüsnâ arasından seçilmiş isimler ve "maşallah" kitabelerde en çok rastlanan örnekler arasında yer alır.³³

Bir Antepevi'nde "Ya Cebbar Ya Settar / Ya Kerim Ya Rahim" yazan kitabe ile kitabenin hemen üzerinde boyayla yapılmış, hayat ağacı ve hayat ağacına boyunlarından zincirle bağlı karşılıklı iki aslan figürü

Antepeverindeki kitabelerin bir bölümünün nazara karşı koruyucu unsur olarak kullanıldığını özellikle belirtmek gerekir. Genellikle evlerin duvarlarının dış yüzlerine yerleştirilen, dışarıdan ya da evin hayatından görülmesi sağlanan bu tür kitabelerle evin ve içinde yaşayan ev halkının nazara karşı korunması ve ev halkının her işinin hayırla tamamlanması amaçlanmıştır. "Maşallah" ve "Ya Hafiz" kitabeleri, Kalem Suresi'nin 52. ayetinden alınan "Ve Ma Hüve İlla Zikrun Li'l-Âlemin" ibaresi, hep bu amaçla Antepeverinin duvarlarına ve giriş kapılarının üzerlerine işlenmiştir. Bu tür kapıların en güzel örneklerinden biri de birden fazla Antepevinde karşımıza çıkan;

Açıldıkça kapansun ayn-ı ada
Bi hakk-ı sure-i inna fetehna

mısralarıdır ki, bu mısralarla kapılar açıldıkça Fetih Suresi'nin hakkı için düşmanların gözlerinin kapanması dilenmiştir.³⁴

Öte yandan, Antepeverinin süsleme programından da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Antepeverinin dış cepheleri yakın çevresindeki kentlerin geleneksel konutlarının aksine, olabildiğince sadedir. Çoğu zaman evin dış cephesindeki tek süsleme unsuru, kitabelerdir. Bazı örneklerde kitabelerin etrafında taşın içine gömülmüş renkli ve desenli çini tabaklarla ya da çeşitli bitkisel ve geometrik motiflerle daha da hareketlendirilen bir kompozisyon düzeni, evin dış cephesindeki tek süsleme unsuru oluşturur. Hayat ağacı sembolü olarak kullanılan, içinden çiçekler çıkan vazo motifleri, ay-yıldız desenleri, çeşitli biçimlerdeki rozetler, kitabelerle birlikte sıkça kullanılan bitkisel ve geometrik motifler arasında yer almaktadır. Hayat ağacıyla birlikte ya da tek başına kullanılmış aslan figürleri de en çok tercih edilen figürlü motif olarak Antepeverinin dış cephelerinde yerlerini almıştır.³⁵ Sayıları daha az olmakla birlikte bazı Antepeverinin dış cephelerinde saçak altlarında ve duvarlarda kullanılmış kalemşi motiflere ve figürlere de rastlanmaktadır.

Antepeverindeki, asıl süslemeler ise iç mekânlarda karşımıza çıkar, çok güzel ahşap işçiliği örneklerinin yanı sıra, evlerin bir bölümü duvar ve tavan resimleri ile süslenmiştir. Batılılaşma dönemi ile birlikte, 18. yüzyılda önce İstanbul'da uygulanmaya başlayan, duvar ve tavan resimlerinin kullanımına dayanan bir mimari bezeme programı, kısa süre içinde Anadolu'da ve bu arada Gaziantep'te de kabul görerek yayılan bir mimari resim sanatının oluşumuna katkıda bulunmuştur. Osmanlı dönemi Antepeverinde rastlanan tavan resimlerinin genel karakteristiği, merkezdeki bir göbek motifli ile tavanın dört köşesinde ya da dört duvardaki tavan eteklerinde çerçeveler içinde kullanılmış dört adet resimden oluşmasıdır. Göbek motifli ile çevresinde yer alan

³² Murat Uğurluer "Emine Göğüş Mutfak Müzesi Kitabesi ve Tavan Resimleri," Ayıntap (Eylül-Aralık 2009). (s.6).

³³ Murat Uğurluer. Antepeverinde Kitabeler. (s.10).

³⁴ a.g.e. (s.11).

³⁵ a.g.e. (s.9).

Emine Göğüş Mutfak Müzesi olarak kullanılan Antepi'nden bir tavan resmi

resimlerin etrafı çeşitli üsluplardaki bitkisel motiflerle zengin bir biçimde süslenmiştir. Duvar ve tavan resimlerinde hayali Avrupa manzaraları, İstanbul manzaraları, Mekke ve Medine tasvirleri, Osmanlı armaları, çeşitli natüromortlar, gemi ve tren tasvirleri, çeşitli mimari yapılar ve aslan figürleri gibi pek çok örnek karşımıza çıkmaktadır. Antepvleri'ndeki duvar ve tavan resimlerinde kullanılan hayali manzaraların ortak özelliği ise bunların hemen her zaman "su" ile bağlantılı manzaralardan oluşmasıdır. Hayali ırmak, göl ve deniz manzaraları Antepvleri'nde sevilerek kullanılmıştır.

Son olarak, Antepvleri'ni inşa eden yapı ustaları ile ilgili bir kaç söz söylemek yerinde olacaktır. 16. yüzyıldan başlayarak Gaziantep'te faaliyet gösteren yapı ustalarının bazılarının isimlerini yazılı kaynaklar sayesinde biliyoruz. Ancak nedense ustalar inşa ettikleri Antepvleri'nin, yani eserlerinin üzerinde isimlerine yer vermemişlerdir. Mevcut tespitlerimiz doğrultusunda bu durumun iki istisnası vardır; İlk olarak, Eyüboğlu Mahallesi'nde Nerses Leylekyan için 1875 yılında bir Antepvi inşa eden Sarkis Kadehçıyan'ın adı, evin sofasında bulunan 13 satırlık kitabele geçmektedir. Ermeni harfli Türkçe olarak yazılan ve bu yönüyle de büyük önem taşıyan bu kitabenin metni şöyledir:³⁶

Sarf-ı nakdi himmet etdi
Leylekyan Nerses Ata
Amma güzelce çalışdı
Kadehçıyan Sarkis Kalfa
Rabb sefa-i hatır versin
Bunda sakin olanlara
1875   1292

Gaziantep'ten bir sokak (Murat Uğurluer Koleksiyonu)

³⁶ Murat Uğurluer. "Ermeni Harfli Türkçe Bir Kitabe," Ayntap. Sayı:3. (Ocak-Nisan 2005). (s.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Antepevleri ile ilgili çalışmalar genellikle bu evlerin mimarisi, günlük hayat içindeki yeri ve süsleme programı gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysaki Osmanlı İmparatorluğu dönemine ve öncesine ait konuyla bağlantılı belgelerin ve yazılı kaynakların değerlendirilmesi, yine Antepevlerinin inşasına katkıda bulunan meslek guruplarıyla ilgili araştırmaların derinleştirilmesi, tarihin akışı içinde Antepevlerinin gelişim süreciyle ve kentin tarihi ve kültürü içindeki yeriyle ilgili daha pek çok bilgiye ulaşmamıza imkân tanıyacaktır. Bu alanlardaki çalışmaların yoğunlaşması halinde, Antepevleri ile ilgili çok çeşitli ve aynı zamanda ilginç yeni bilgilerin ve tespitlerin ortaya çıkacağına kuşku yoktur.

Çeşitli Yönleriyle Antepevleri

Tarihsel süreç içinde gelişimini tamamlayarak 19. yüzyılda bir yaşam alanı olarak son şeklini alan Antepevleri, mimari özellikleri, yapı malzemeleri, süsleme programları gibi pek çok yönleriyle de Anadolu konut mimarisinin dikkat çekici bir sayfasını oluşturlar.

Bir Antepevi

Antepevi'nin hayata bakan bodrum penceresindeki belbet

İçeride dönük aile hayatı anlayışı, Antepevleri'nin temel bazı özelliklerini de şekillendirmiş, özellikle evlerin mimarisi bu doğrultuda oluşturulmuştur. Yüksek duvarlarla çevrilmiş merkezi bir avlu etrafına yerleştirilmiş mekânlar, yaşam alanlarının sokak ile bağlantısının en alt düzeyde tutulduğu bir planlama anlayışına katkıda bulunur. Sokağa bakan cephelerde olabildiğince az pencere kullanılırken, pencereler, kuş tağaları, merdivenler ve eyvan gibi unsurlara yer verilen avluya bakan cepheler, dış cephelerin aksine zengin bir görünüm sunar. Antepevleri, buldukları sokaktaki konumlarına ya da mimari özelliklerine göre çeşitli adlar almıştır. Sokağa doğru çıkma yapan evler, "köşekli ev" olarak adlandırılırken, bir çıkamaz sokağın en dibinde bulunan eve "dip gurna ev", sokağın hemen başındaki evlere de "köşe ev" denilmiştir.

"HAYAT"

Gaziantep'te "hayat" olarak adlandırılan avlu, özellikle yazları gündelik hayatın önemli bir bölümünün geçtiği açık bir mekândır. "Hayat"ın büyüklüğü ne olursa olsun hemen her zaman ortasında "gane" adı verilen bir havuz bulunur. "Gane"nin suyu, bir evden diğerine geçerek evleri dolaşan suları sayesinde sağlanırdı. Genellikle "hayat"ın zemini beyaz, siyah ve kırmızı taştan yapılmış, geometrik desenlerle zengin bir biçimde süslenmiş, tüm avluyu adeta taştan bir halı gibi kaplayan taban döşemeleri ile kaplanmıştır. Bazı Antepevlerinde görülen hazneli duvar çeşmeleri, "gane" ile birlikte, "hayat"ta su kullanımının bir başka ögesi olarak, özellikle yazları serin ve huzurlu bir mekân yaratılmasına katkıda bulunur. Hayatı çevreleyen duvarların dibinde bulunan ve "ekinlik" adı verilen toprak alanlara dikilen çeşitli ağaçlar, çiçekler ve asmalar, "hayat"ın aynı zamanda küçük bir tabiat modeli haline getirir. Aynı zamanda bu alandaki bitkiler, sağladıkları gölge ve görsel katkı ile yaz aylarında "hayat"ın rahat ve huzurlu bir yaşama mekânı haline gelmesinde rol oynar.

Hemen her Antepevinde bulunan mağaraya, "hayat"tan ulaşılır. "Hayat"ın zemin seviyesinden daha aşağıda, merdivenlerle inilen doğal ya da kayadan oyma bir mekân olan mağara, aslında serin ortamıyla, gıda maddelerinin ve yakacak malzemelerinin saklandığı bir depodur. Mağaranın yanı sıra, mutfak, helâ ve ahır gibi mekânlara da "hayat"tan giriş sağlanırdı.

Antepevlerinde "hayat"ın tüm mekânların merkezi olarak konumlandırılması, sofanın evin merkezini oluşturduğu geleneksel Türk evi düzenlemesine uymaz. Genellikle iki katlı olan Antepevlerinde sofanın dağılım mekânı görevini "hayat" üstlenmiştir. Antepevlerinin de aralarında bulunduğu bu konut tipine ise daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile Ortadoğu coğrafyasında rastlanmaktadır.

ODALAR

Antepevinde genellikle "hayat"tan bir dış merdivenle ulaşılan odalar, anne, baba, evli çocuklar ve torunların bir arada yaşayabileceği biçimde düzenlenmiştir. Bir kaç ihtiyaca birden cevap verebilecek biçimde tasarlanan odalar gündüz oturma, gece ise yatma mekânlarıdır. Odalara girerken ilk ayak basılan yer "eşiklik"tir. Odanın zemin seviyesinden biraz daha alçak olan "eşiklik" odaya girmeden önce ayakbuların çıkarıldığı, zemininde bulunan su gideri sayesinde özellikle kış aylarında çeşitli mutfak faaliyetlerinin yürütüldüğü, el yıkanan, abdest alınan, hatta yıkanılan bir mekândır. Eşikliğin bir köşesinde "eşik mahmili" adı verilen ve içinde bir satıl su da bulunan bir dolap yer alır.

Eşiklikten gündüzleri, oturma, misafir ve yemek odası, geceleri ise yatak odası olarak kullanılan ana mekâna geçilir. Odanın duvarları tavandan aşağıya doğru yaklaşık bir metrelik bölümü hariç tamamen ahşapla kaplanmıştır. Odanın duvarlarında nişler halinde yapılmış kapaklı dolaplarda yorgan, yastık ve döşek gibi kullanım eşyaları saklanır. Bazı örneklerde kapaklı dolaplar tüm oda duvarları boyunca devam eder. Bu dolapların dışında odanın merkezi bir noktasında ahşap oymalarla süslenmiş, içinde cam eşyaların, çinilerin ya da çeşitli değerli malzemelerin sergilendiği raflar bulunur ki bu raflar "kübbiye" olarak adlandırılır. Cam kapaklı dolaplara ise "camekân" adı verilir. Bazı camekân ve kapaklı dolapların altında çekmeceler bulunur. Kapaklı dolaplar kadar derin olmayan ve içinde daha çok günlük kullanım eşyaları saklanan yine kapaklı dolaplara ise "mahmil" denilir. Dolapların ve çekmecelerin tutamakları genellikle desenli seramikten olur. Bu şekilde dekorasyonunda yoğun bir biçimde ahşap kullanılan odalar "nacarlı oda" olarak adlandırılırdı. Bazı Antepevlerinin odalarındaki tüm ahşap kısımlar; kapılar, pencere kanatları, dolap kapakları, kübbiyeler ve diğer kısımlar ahşap oyma ya da kalemişi olarak yapılmış bitkisel, geometrik ve figürlü motiflerle zengin bir biçimde süslenirdi.

Odaların en dikkat çekici yönlerinden biri de tavanlarıdır. En gösterişli tavanlar Antepevinin "başoda"ında bulunur. Tavanların ana yapısı kalın ahşap direklerden oluşmakla birlikte bu ana yapı yine ahşap ya da tuya kaplamalarla ya da sıvayla kapatılarak daha estetik tavan biçimleri de elde edilmiştir. Antepevlerinde kullanılan başlıca tavan biçimlerini, direkli tavan, tekne tavan, aynalı tavan, kubbe tavan ve bağdadi tavan olarak sıralayabiliriz. Bazı Antepevlerinin tavanları da çeşitli bitkisel ve geometrik motiflerle ve manzara resimleri ile zengin bir biçimde süslenmiştir.

Her evde bulunmamakla birlikte, Antepevlerinin önemli mekânlarından biri de "eyvan" (livan)dır. Temelde "hayat" ile evin odaları arasında yarı açık bir geçiş mekânı olan eyvan genellikle "hayat" a hâkim bir biçimde konumlandırılmıştır. Eyvanın "hayat" a ve genel anlamda manzaraya bakan açık tarafı geniş bir kemerle taçlandırılmıştır. Eyvanın iki yanındaki ve gerisindeki odaların kapı ve pencereleri genellikle bu mekâna açılmaktadır. Birçok örnekte eyvanın tavan ve duvarlarının resimlerle zengin bir biçimde süslenildiği, Antepevlerinde ender olarak kullanılan taş işlenmiş süslemelerin ise çoğunlukla eyvanlarda kullanıldığı görülmektedir. Hatta bazı örneklerde evin kitabesi de eyvanın kemerli girişinin hemen karşısındaki duvarda yer almaktadır.

Antepevinin karakteristik mekânlarından bir diğeri "hazna"dır. Evin odalarının birinden bir kaç basamaklı bir merdivenle ulaşılan "hazna", bu odadakinden başka girişi olmayan sağlam taş duvarlı bir iç odadır. "Hazna" genellikle evin genç kızının çeyizinin, çeşitli değerli eşyaların saklandığı bir mekân olmakla birlikte burada yiyecek ve mutfak eşyalarının da depolandığı olurdu. Bazı örneklerde "hazna"nın giriş kapısının "hazna"ya açılan odanın dolap kapaklarından biri gibi düzenlenerek oda girişinin tamamen gizlendiği görülür.

Antepvlerinde odalardan ulaşılan bir başka mekân ise “bardak altı”dır. Ashında Antepvlerinin tavan arası olan “bardakaltı”, Gaziantep’te çatı kiremidine “bardak” denildiği için bu adı almıştır. “Bardakaltı”nda yiyeceklerin kurutulmasına imkân tanıyan açık bir bölümle, çeşitli gıda maddelerinin asılarak saklanması sağlayan kapalı bir bölüm bulunur. “Bardakaltı”na Odaların birinden çıkılan bir merdivenle ulaşılır. Bazı durumlarda bu merdiven, “hazna”da olduğu gibi odanın dolap kapaklarından biri gibi görünen alçak bir kapının gerisine gizlenmiştir.

KÖŞK VE KABALTILAR

Yapıların üst katlarından sokağa doğru uzanarak dış mekânla bağlantı sağlayan çıkmaların Antepvlerinde iki farklı türüne rastlanmaktadır. Bu türlerden ilkinde kademeli biçimde düzenlenmiş ya da “kolsun” adı verilen konsollar halinde yerleştirilmiş taşların üzerine yine taş duvarlı olarak inşa edilen çıkmalardır ki bunlar “köşk” olarak adlandırılır. Ahşaptan inşa edilerek dışı “tudyâ” olarak adlandırılan çinko levhalarla kaplanan çıkmalar ise “saçak” adıyla bilinir. “Köşk” ve “saçak”lar evin sokakla bağlantısını sağladıkları ve evin kullanım alanını artırdıkları gibi, yazın sokakta gölgelik bir alan oluşmasına, kışın da yoldan gelip geçenlerin kardan ve yağmurdan korunmasına imkân tanıyordu.

Gaziantep çevresindeki yerleşim merkezlerinde de benzerleri görülen “kabaltı” ise altından yolgeçen, diğer bir ifadeyle yolun üzerine inşa edilmiş bir mekândır. Ne yazık ki yaşanan hızlı tahribat nedeniyle kabaltıların çok az örneği günümüze gelebilmiştir. “Kabaltı”, çoğunlukla sokağın iki tarafındaki evlerden birinin yolun üzerindeki uzantısı biçiminde bir odadan oluşur, bu odanın altından da çoğunlukla kemerli bir geçitle sokak geçerdi.

AHŞAP İŞÇİLİĞİ

Antepvlerinin inşasında ve dekorasyonunda kullanılan temel unsurlardan biri ahşaptır. Ahşap özellikle evlerin iç mekânlarında yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Evlerin kapıları, pencere kanatları ve kapakları, çeşitli dolaplar, kübbiyeler ve duvar kaplamaları ahşaptan imal edilmiştir. Tüm bu ahşap malzemeler Gaziantep’te “nacar” denilen marangozlar tarafından yapılmıştır. Bu nedenle duvarları ahşapla kaplanmış odalara da “nacarlı oda” denilmektedir. Bazı Antepvlerinde özellikle odaların duvarlarındaki ahşap kaplamalar, pencere ve dolap kapakları ve kübbiyeler çeşitli bitkisel, geometrik ve figürlü motiflerle zengin bir biçimde süslenmiştir; Çeşitli çiçek buketleri, selviler, hayat ağacı motifi, değişik biçimlerde kıvrım dallar, kuş ve aslan figürleri Antepvlerindeki ahşap oymalarda karşımıza çıkmaktadır.

Ahşap üzerine işlenmiş çiçek motifi

Bir Antepvininin 1856 tarihli, çeşitli motiflerle süslenmiş kapısı

DEMİR İŞÇİLİĞİ

Demir malzeme, Antepvlerinde işlevsellikle estetiği birleştirerek pencerelerde, merdiven ve balkon korkuluklarında kullanılmıştır. Demire, kaynak olmadan istenilen şeklin verilmesi ve küçük sacdan sabitleyiciler ile birbirine tutturulması yoluyla yapılan “şahar”lar sayesinde pencerelerde, kapı üstü açıklıklarında, merdiven ve balkon korkuluklarında zengin bir motif repertuarı elde edilmiştir. “Şahar”lar güvenlik amacıyla yapıldıkları kadar Antepvinin dekorasyonuna da katkıda bulunmuşlardır. “Şahar”ların yanı sıra Antepvlerinin pencerelerine “belbet” adı verilen pencere demirleri yapılmıştır.

TAŞ İŞÇİLİĞİ

Antepvininin temel inşa malzemesi taş malzeme olmasına karşın, taşa işlenmiş süslemeler evlerde nadir olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle evlerin dış cephelerinde neredeyse hiç bir süslemeye yer verilmemiştir. Antepvleri bu yönüyle, evlerin yine taştan inşa edildiği ve dış cephelerinde taş oymacılığının yoğun bir biçimde kullanıldığı Şanlıurfa ve Mardin evlerinden ayrılmaktadır. Birçok örnekte, Antepvlerinin dışındaki tek süsleme unsuru evin kitabesinden oluşmaktadır. Bazı Antepvlerinin dış cephelerinde karşımıza çıkan, vazo içinde çiçekler, ay-yıldız, çeşitli biçimlerde rozet motifleri de genellikle kitabelerin etrafına toplanmıştır. Birkaç Antepvinde taşa işlenmiş aslan motifleri de bilinmektedir. Antepvlerinde taş işçiliğinin görüldüğü yerlerden biri de sütun başlıklarıdır. Sütun başlıklarında mukarnash İslam sanatı örneklerinden antik görüntümlü modellere kadar çok zengin bir yelpazeye rastlanmaktadır. Antepvlerininin sokağa açılan dış kapılarında ya da pencerelerinin kemerlerinde ve üst bölümlerinde de taş işçiliği örnekleri görülmektedir.

KAPI TOKMAKLARI

Eski Antepvlerinde yer alan kapı tokmakları, asıl kullanım amaçları olan kapının gerisindeki ev halkına “bir gelen” olduğunu bildirmenin ötesinde, taşıdıkları estetik değerle de Osmanlı Dönemi’nin sanat anlayışını ve zevkini yansıtan önemli eserlerdir.

Antepverindeki kapı tokmakları binlerce yıllık bir kültürel birikimin etkisiyle biçimlenmiştir. Bazı kapı tokmakları işçilikli ve özgün biçimleriyle dikkat çekerken kimi kapı tokmakları da işlevselliğin ön plana çıktığı yalın karakterleriyle öne çıkar.

Kapı Tokmağı

Kapı tokmakları, ev sahibinin zevk anlayışının yanı sıra, adeta onun ekonomik durumunun da bir göstergesiydi. Bir Antepverinin görkemi konusunda fikir edinebilmenin ilk adımı o evin kapısından başlıyordu. Evin, büyük başlı mihlar çakılarak bitkisel ve geometrik desenlerle süslenmiş kapısı üzerinde yer alan, çeşitli biçimlerde tasarlanmış kapı tokmakları ve “şakşakı” gibi aksesuarlar etkileyici bir görünümün ortaya çıkmasını sağlıyordu.

Yapıldığı malzemeye ya da yapım tekniklerine göre Antepverlerinde kullanılan kapı tokmaklarını dövme demir ve bronz/pirinç/demir döküm kapı tokmakları olarak iki temel guruba ayırabiliriz. Dövme demirden yapılan kapı tokmakları daha basit biçimlere sahipken, döküm kapı tokmakları çok çeşitli modellerde olabilmektedir. “L” biçiminde olan dövme demir kapı tokmaklarının alt ucu, vurulduğunda ses çıkarmasını sağlamak için kapı yönünde bir çıkıntı oluşturur. Dövme demir kapı tokmaklarının üzeri genellikle kazıma ve zimba tekniğinde yapılmış motiflerle süslenmiştir. Bazı örneklerde ise tokmağın vurduğu ayna bölümü bir levha halinde tokmağın kapıya bağlandığı noktaya kadar uzatılarak en üst bölümüne stilize bir kuş figürü yerleştirilmiştir.

Özellikle döküm tekniği ile yapılan kapı tokmaklarının Osmanlı döneminde Anadolu’nun çeşitli bölgelerindeki kentlerde kullanılan kapı tokmakları ile benzerlikleri dikkat çekicidir. Bu durum kültürel etkileşimle açıklanabileceği gibi, Antepverlerinde kullanılan bazı kapı tokmaklarının ticaret yoluyla başka kentlerden getirilmiş olmasından da kaynaklanabilir. Hatta el biçimindeki bazı kapı tokmaklarının arkasında görülen kimi şekiller ve Latin alfabesinden harfler, bu kapı tokmaklarının Osmanlı coğrafyasının dışından, Avrupa ülkelerinden ithal edildiğini düşündürmektedir.

Kapı Tokmağı

Antepverindeki kapı tokmakları, kuş ve aslan başı gibi çeşitli hayvan biçimlerinden ve çeşitli bitkisel ve geometrik desenlerle süslenmiş örneklerden oluşmaktadır. Bu kapı tokmakları arasında ay-yıldız motifi ile süslenmiş ya da “lir” şeklinde tasarlanmış olanlarına da rastlanmaktadır. Ancak kapı tokmakları arasında en sık karşılaşılan modellerden biri “el biçimli” kapı tokmaklarıdır. Demir, pirinç ya da bronzdan yapılan bu kapı tokmakları kendi içinde de birçok çeşide sahiptir. Özellikle 19. yüzyılda hız kazanan batılılaşma ile birlikte yaygınlık kazanan bu kapı tokmağı biçimi, genellikle zarif bir kadın eli şeklinde tasarlanmıştır. Genellikle sağ el biçiminde tasarlanan bu kapı tokmaklarının orta ya da yüzük parmağında bir yüzük görülür. Figürün avuç içinde tuttuğu, kapıdaki aynaya vuran bölüm ise küçük bir küre ya da elma biçimindedir. Çok çeşitli boylarda olabilen “el biçimli” kapı tokmaklarının bilek bölümlerindeki süslemeler de çeşitlilik göstermektedir. Bazı örneklerin bileklerinde süslü bir bilezik, bazılarında elbise kolunun kıvrımları, bazılarında da elbise kolunun üzerinden bağlanmış fiyonk biçimli bir kurdele görülmektedir.

Kapı tokmaklarından bahsederken “şakşakı”ları da ele almak gerekmektedir. Kapı tokmaklarına göre daha az işçilikli olan “şakşakı”, kapı tahtasına tutturulmuş ayna denilen bir parçayla bu parçaya tutturulmuş bir halkadan ibarettir. Çeşitli geometrik ve bitkisel desenlerle süslenen “şakşakı”, bir tür kapı çekeceği olmanın ötesinde bir işlev taşımaktadır; Aynı zamanda küçük ve basit bir kapı tokmağı olan “şakşakı”, eve gelen kişinin kimliğini belli edecek şekilde kullanılırdı. Eğer gelen kişi erkek ise kapının daha üst tarafında bulunan ve daha büyük olan kapı tokmağını çalardı. Daha küçük olan “şakşakı” ise yalnızca kadınlar ve çocuklar tarafından kullanılırdı. Böylelikle ev halkı gelen kişinin erkek, kadın ya da çocuk olduğunu daha kapıyı açmadan bilebilirdi. Bu pratik uygulama Anadolu’nun değişik yörelerinde karşımıza çıkmaktadır.

KİTABELER

Gaziantep, kökeni çok eskilere dayanan bir kitabe geleneğine sahiptir. Kentin kalesinde, camilerinde, hanlarında, hamam ve çeşmelerinde Eyyubi, Memluk ve Osmanlı egemenliği dönemlerinden kalma pek çok kitabe bulunmaktadır. Mimari yapılarda kitabe kullanma geleneği Osmanlı egemenliği ile birlikte zirveye ulaşmış ve kentte inşa edilen birçok yapıda kitabelere yer verilmiştir. Doğal olarak, Antepverlerinin de bu kitabe geleneğinin dışında kalması düşündürülemez. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kentteki Antepverlerinin önemli bir bölümü kitabelerle süslenmiştir. Antepverlerinde görülen kitabeler, yerel taş malzeme üzerine, alçak

kabartma veya oyma harflerle olmak üzere iki farklı şekilde işlenmiştir. Ancak çok az rastlanmakla birlikte taş üzerine boyayla yazılmış örnekler de bilinmektedir. Birçok Antepevinde karşılaşılan, üzerinde hiç bir yazı bulunmayan kitabeliklerin de aslında boya ile yazılan kitabelerin zaman içinde silikleşerek ortadan kalkmasıyla bu hale geldikleri düşünülebilir.

Doğrudan evin duvarı üzerine yazılan kitabelerin yanı sıra, evin yapıldığı taş malzemeden farklı bir taş levha üzerine yazılarak zeminden biraz yükseltilmiş silmeli bir çerçeve içine yerleştirilmiş kitabelere de Antepevinde sıkça rastlanır. Bazı örneklerde kitabe ile birlikte çeşitli bitkisel, geometrik ve figürlü motifler kullanılarak kitabenin daha güzel ve etkili bir görünüm kazanması sağlanmıştır. Kitabeler genellikle evlerin dış cephelerinde yer almakla birlikte, evlerin içlerinde ve özellikle sofalarında yer alan bir kaç örnek de bilinmektedir. Giriş kapısı ve üst kat pencerelerinin üstleri ile saçak altları, dış cephelerdeki kitabelerin en çok yerleştirildiği yerlerdir. Antepevinde rastlanan en basit kitabeler ise “tarih kitabeleri” olarak adlandırabileceğimiz kitabe gurubudur. Bu kitabelerde sadece evin yapım yılı, bazı durumlarda yapım ayıyla birlikte verilmiştir. Kimi örneklerde hicri ve miladi tarihlerin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Bir Antepevinin “nacarlı odası”ndaki “hayırla tamamlansın” anlamındaki kitabe

DUVAR VE TAVAN RESİMLERİ

Antepevinin bir bölümü tavan ve duvar resimleri ile zengin bir biçimde süslenmiştir. Genellikle çeşitli bitkisel motiflerden oluşan duvar ve tavan resimleri arasında bir gurup ise Avrupa resim sanatıyla aynı çizgidedir ve işledikleri konular ile dikkat çekerler; çeşitli hayali manzaralar, İstanbul manzaraları, natürmortlar, Osmanlı armaları, Mekke ve Medine tasvirleri, gemiler ve trenler Antepevindeki duvar ve tavan resimlerinde karşımıza çıkarlar. Antepevindeki tavan resimleri bir takım karakteristik özelliklere sahiptir; İlk olarak bilinen tüm örneklerde tavan resimlerinin tamamı Antepevinin “başoda” bölümünde kullanılmıştır. Diğer bir özellik de tavan resimlerinin kompozisyonudur. Bilinen tüm örneklerde ortada bir göbek motifi ile tavanın dört köşesine ya da dört duvarın tavan eteklerine yerleştirilmiş, madalyonlar veya çerçeveler içinde resimler kullanılmıştır. Göbek motifi ile köşelerdeki resimlerin etrafı çeşitli üsluplardaki bitkisel motiflerle zengin bir biçimde süslenmiştir.

Duvar resimleri ise Antepevinde genellikle odaların nacarlı kısımları ile tavan arasında kalan sıvalı bölümler ile sofa ve eyvanlarda uygulanmıştır. Vazo içindeki çeşitli çiçek buketleri Antepevinde en çok tercih edilen duvar resimleri arasında ilk sırayı alır.

Ahşaba uygulanmış bir motif

Gece vakti denizden İstanbul Sarayburnu'nu tasvir eden bir duvar resmi

Bir duvar resmi

YAPI TAŞLARI VE YAPIM TEKNİĞİ

Gaziantep çevresinde yapılarda kullanmaya elverişli taş malzemenin bol, taş ocaklarının da yakın olması nedeniyle Antepevlerinin inşasında kargir malzemenin tercih edilmesine neden olmuştur. Antepevlerinde kullanım alanına göre "havara", "keymıh", "minare kayası", "karataş", "topak taş", "mermer" ve "Çarpın mermeri" gibi farklı özelliklerde taş çeşitleri kullanılmıştır. Osmanlı döneminden günümüze ulaşan belgeler, Gaziantep'te yapı terminolojisi, taş cinsleri ve boyutları konusunda yüzlerce yıl geriye giden bir standartlaşma ve uzmanlık bulunduğunu ortaya koymaktadır. Gaziantep'te inşa edilen yapılarda "zahta" adı verilen, parmak ölçüsünün esas alındığı bir ölçü sistemi kullanılmıştır. 72 santimetre uzunluğa denk gelen "zahta" 24 parçaya bölünmüştür. Her biri 3 santimetre olan "zahta"nın alt birimlerine ise "parmak" denilir. Yapılarda kullanılan taşların her bir sırasının yüksekliği ise "kor" olarak adlandırılır ve 27 santimetreye denk gelir. Kullanılan taş ölçülerinin standart olması, yıkılan bir binanın taşlarının başka bir yapıda tekrar kullanılmasına imkân tanımıştır.

Antepevinin dış cephesine işlenmiş bitkisel bir motif

Antepevlerinde duvar kalınlıkları bir metreye kadar ulaşmaktadır. Duvarların iç ve dış yüzeylerinde kesme taş kullanılmış, araları ise "hampara" adı verilen taş, toprak ve sönmüş kireç ile doldurulmuştur.

Gaziantep çevresindeki taş ocaklarından çıkarılan taşlar ölçülerine göre çeşitli isimler alırdı. Ölçülerine göre adlandırılan bu taşların başlıcaları; müsavat, beş ayaklı, altı ayaklı, belleme, merdiven taşı, Bursalı, destir, zeve, basamak taşı, kertme taşı, atlama taşı ve kolsun'dur.

Bir duvar resmi

Yararlanılan Kaynaklar

- Bağçelen, Nezih. (1999). Dünya Kültür Mirasında Gaziantep. İstanbul.
- Çam, Nusret. (2006). Türk Kültür Varlıkları Envanteri-Gaziantep. Ankara.
- Çitçi Hasan Remzi., Yener Şakir Sabri. (1999). Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları. 2.B. Gaziantep.
- Dr. Şerafettin Mağmumi. (2008). Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye. (Çev: Cahit Kayra) İstanbul,
- Gaziantep Kültür Envanteri. (2005). Gaziantep. Gravürlerle Türkiye/Anadolu. (2002). Cilt:2, 2.B. Ankara.
- Güzelbey, Cemil, Cahit. (1966). Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri (Cilt 153 İla 160). Fasikül:1. Gaziantep.
- Güzelbey, Cemil, Cahit. (1966). Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri (Cilt 144 İla 152). Fasikül:2. Gaziantep.
- Güzelbey, Cemil Cahit. (1966). Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri (Cilt 142 İla 143), Fasikül:3. Gaziantep.
- Güzelbey, Cemil Cahit. (1970). Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler. Gaziantep.
- Güzelhan, Mustafa. (1959). Ayıntap Tarihinden Notlar. Gaziantep.
- Henry C. Barkley. (2007). Anadolu ve Ermenistan'a Yolculuk. (Çev: Nil Demir). İstanbul.
- Özdeğer, Hüseyin. (1988). Onaltıncı Asırda Ayıntap Livası. (Cilt:1), İstanbul.
- Özlü, Zeynel. (2004). XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep. Gaziantep.
- Peirce, Leslie. (2005). Ahlak Oyunları/1540-1541 Osmanlı'da Ayntap Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet. İstanbul.
- Şıvgın, Hale.(1997). 19. Yüzyılda Gaziantep. Ankara. (s. 154-197-210).
- Uğurluer, Murat. "Tavan Resimleri ile Süslenmiş Bir Antepvi" Yorum. Sayı:35. (2000).(s. 40-43).
- Uğurluer, Murat. "Antepvlerinde Tavan Resimleri" Yorum. Sayı:39. (Şubat 2001). (s. 34-35).
- Uğurluer, Murat. "Ermeni Harfli Türkçe Bir Kitabe" Ayıntap. Sayı:3. (Ocak-Nisan 2005). (s.34-36).
- Uğurluer, Murat. (1966). Antepvlerinde Kitabeler. Gaziantep.
- Uğurluer, Murat. (2008). Kartpostal ve Fotokartlarla Gaziantep. Gaziantep.
- Uğurluer, Murat. "Emine Göğüş Mutfak Müzesi Kitabesi ve Tavan Resimleri," Ayıntap.Sayı:14. (Eylül-Aralık 2009). (s.5-7).
- Ünal, Z. Gül Karşılığil. (2007). "Antepvi' Günlük Yaşamın Özel Alanı" Gaziantep "Dört Yarı Dağlar Bağlar. İstanbul. (s.177-199).
- Yavuz, Nuri. "Borç-Alacak İlişkileri Çerçevesinde Besni-zade (Behisnizade) Seyyid Mehmed Efendi'nin Terekesi" Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu. Gaziantep. 2000, (s.67-75).

Marka, Teknoloji ve
Girişimcilik Ekseninde

Gaziantep

MARKA, TEKNOLOJİ VE
GİRİŞİMCİLİK EKSENİNDE
GAZİANTEP

Marka, Teknoloji ve Girişimcilik Ekseninde Gaziantep

Prof. Dr. Türkay Dereli¹
Arg. Gör. Dr. Alptekin Durmuşoğlu²

ÖZET

Sanayisi, nüfusu ve ekonomik yapısıyla Türkiye’de her platformda isminden çokça söz edilen şehirlerden biri olan Gaziantep, öteden beri “girişimcileri ve girişimci ruhu” ile tanınmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllarda dokuma sektöründe büyük gelişim gösteren şehir, tekstildeki mevcut altyapısının avantajı sayesinde 1960 yılından itibaren büyük ölçekli yatırımlara imza atmaya başlamıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde tekstil, gıda, metal-makine ve plastik-ambalaj sektörlerinde büyük bir üretim potansiyeline ulaşan Gaziantep, günümüzde birçok sektörde Türkiye üretiminin önemli bölümünü tek başına gerçekleştirir hale gelmiştir. Özellikle 2000 yılından sonra, Gaziantep Sanayi Odası yürütücülüğünde; Gaziantep Ticaret Odası ve Gaziantep Üniversitesi desteğiyle; kalite, marka ve inovasyon odaklı birçok kalkınma projesi başlatılmıştır. Bu odakla, 2003 yılında sanayicilerin markalaşma ve özgün marka oluşturma çalışmalarının desteklenmesi amaçlanarak, “Marka Şehir Gaziantep” projesi başlatılmış ve Türkiye’de ilk defa bir şehir logosu olan Gaziantep il logosu oluşturularak, proje kapsamındaki firmaların kullanımına sunulmuştur.

2006 yılının Ocak ayında ise, yenilikçi girişim fikirlerinin ve uygulamalarının harekete geçirilmesi ve yenilikçi girişimcilere uygun ortamların hazırlanabilmesi amacıyla “Gaziantep İnovasyon Vadisi” projesi yürürlüğe konulmuştur. Bu proje kapsamında “Gaziantep İnovasyon” grubu oluşturularak firmaların deneyimlerinin paylaşılması sağlanmış, Gaziantep Üniversitesi ile işbirliği yapılarak TEKMER Müdürlüğü’nün ve Teknopark’ın kurulumu gerçekleştirilmiştir. 2009 yılı itibarıyla yürürlüğe giren bir başka proje de “Akıllı Sanayi” projesi olmuştur. Bu projeye, Gaziantep sanayisi için bir yol haritası oluşturulması amaçlanmıştır. Bu hedefe yönelik olarak, firmaların ihracat gücünün artırılması, kaliteye önem vermesi, markalaşmaya ve farklılaşmaya açık olması, Araştırma ve Geliştirme’ye (Ar-Ge) ve inovasyona bütçe ayırması ve projeler üretmesi hedeflenmiştir.

Bu ve benzeri kalkınma projeleri vasıtasıyla Gaziantep, geleneksel girişimcilikten tekno-girişimciliğe doğru hızla hareket etmekte ve oldukça başarılı sonuçlar elde etmektedir. Bu makalede, Gaziantep’te, geleneksel girişimcilikten tekno-girişimciliğe doğru giden süreçler tanıtılacaktır.

Girişimcilik açısından Türkiye’nin diğer illeri ile kıyaslandığında Gaziantep’i ön plana çıkaran faktörler ortaya konulacaktır. Gaziantep ne’yi farklı yapmaktadır? Gaziantep’teki “girişimcilik ruhunu” ortaya çıkaran etmenler nelerdir? Bu makalede, bu ve buna benzer soruların cevabı verilmeye çalışılacaktır.

1. GİRİŞ

Geçmişte yaygın olarak “müteşebbislik” olarak ifade edilen, “girişimcilik” kelimesinin kökeni Fransızca “entreprendre” kelimesine dayanmaktadır. Entreprendre, “iş yapan” anlamına gelmektedir.³ Bu tanım, zaman içinde farklılaşarak, yeni anlamlar kazanmış ve 20. yüzyılda daha çok “yenilik yapabilme, fırsatları değerlendirebilme, özgün iş fikri geliştirebilme ve ticari anlamda uygulanabilir hale getirme” anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Girişimci, en basit şekliyle girişimi gerçekleştiren kişi olarak tanımlanabilir. Ancak, girişimciyi sadece “yeni yatırımlar yapan kişi” olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. İnovasyon ve girişimciliğin en önemli teorisyenlerinden Schumpeter⁴, girişimciliği iş dünyasına ilişkin kararlar alma düzeyinde beliren bir zihniyet biçimi olarak görmüştür. Bu zihniyetin en önemli özelliği, yenilik peşinde koşma ve yenilikler getirebilmesidir. Girişimci, var olan olanakları harmanlayarak yeni bileşimler oluşturabilen kişidir. Ortaya atılan yenilikler ilgili sanayi dallarında var olan dengeleri ve durgunluğu kırarak, kıpırdamalar ve sıçramalar oluşturur. Ekonomik gelişimin kaynağında işte bu sıçramalar yatar. Bu sıçramalar, ancak girişimcilerin hareketleri sonucu devreye sokulabilir. Bu durumda, her yatırımın bir girişim olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Girişimcilikten söz edebilmek için, girişime konu olan ürün veya hizmetin pazarlanabilir olması, yani ticari anlamda değerli olması ve bu ürünün pazarda benzerinin olmaması veya benzerlerinden ayırt edici bir özelliğinin olması gerekmektedir.

¹ Gaziantep Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Müh. Bölümü, Gaziantep, Türkiye

² Gaziantep Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Müh. Bölümü, Gaziantep, Türkiye

³ <http://www.vicibusines.com/makaleler.php>

⁴ Schumpeter, J. (1961). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. (s.27-28).

Tanım gereği, girişimciyi yatırımcıdan ayıran, yaptığı ticari faaliyetle bir farklılaştırma oluşturabilmesidir. Girişimciler iş fırsatlarını görüp; değerlendirme, gerekli kaynakları derleyerek onlardan yararlanma ve başarıya ulaşmak için etkinlikle bulunabilme becerisine sahip kişilerdir.⁵ Bu kişilerde bulunması gereken/bulunana karakteristik özellikler düşünüldüğünde yaygın olarak akla; risk alabilme, özgüven ve yaratıcılık gibi nitelikler gelmektedir. Girişimcilerin “risk alma” özelliğiyle ilgili olarak, araştırmacılar birbirinden oldukça farklı yaklaşımlarda bulunmuştur. Yapılan çalışmaların bir kısmında, girişimcilerin diğerlerine göre daha fazla risk aldıkları savunulurken, diğer birçok çalışmada da girişimcinin aşırı risk üstlenmesinin bir mit olduğu, bunun yerine; girişimcinin aslında riski yönettiği vurgulanmaktadır.⁶ Bu nedenle girişimcilik bir maceraperestlik değil; yenilikçi/ inovatif düşüncelerle ortaya konulmuş yeni iş fikirlerinin akılcı bir şekilde ekonomik kazanca dönüştürülmesidir. Bu bağlamda, “yenilikçilik/innovatif olma” önemli bir diğer girişimcilik özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebepten, inovasyon yatırımcıyı girişimciye dönüştüren en önemli süreçlerden biri olarak da kabul edilmektedir.

Teknolojik değişimin bu denli hızlanmasının tüm dünyayı etkileyen köklü bir değerler dizisi/paradigma değişimine neden olduğu açık ortadır. Teknolojiye ve bilgiye dayalı avantaj üstünlükleri rekabeti şekillendirmekte; yeni sektörler ortaya çıkarmakta, mevcut olan bazı sektörleri derin bir yenilenme sürecinden geçirmekte hatta bir kısmının yok olmasıyla sonuçlanmaktadır. Elektriğin icadıyla mum satanların işlerinin önemli ölçüde azalması bu paradigma değişiminin en tipik örneklerinden biridir. Teknolojik gelişime paralel olarak, şirketler ayrıca çok daha esnek organizasyon yapılarına doğru kaymış; üretim politikalarını değiştirmiş; yoğunlaşan rekabet çok daha aktif politikaları icap ettirmiştir. Bu değişim altında şekillenen yeni sanayileşme paradigması, küresel rekabette ayakta kalabilmek için esnekliği, hızlı yanıt verebilme yeteneğini ve yeni teknolojileri kullanabilme becerisini gerektirmektedir. Değişen koşullar altında, sanayileşmede vurgu, nicelikten niteliğe kaymakta; beceri geliştirme, kapasite oluşturmaktan daha önemli hale gelmektedir.⁷

Bu değişimin girişimcilik üzerinde de önemli etkileri olduğu/olacağı bir gerçektir. Girişimciliğin bir başka tanımının da, “değişimi” etkin olarak yönetebilme olarak tanımlana geldiği düşünülürse, bütün bu rekabet unsurlarının bir bütün olarak, özünde “girişimcilik” bulunan bir “Değişim Yönetimi” felsefesi içerisinde uygulanması gerekecektir.⁸ Değişim yönetimiyle başlayan ve teknoloji-girişimcilikte son bulan bu akış, işletmelerin hızla değişen koşullara uyum sağlamak için değişimi rasyonel bir şekilde yönetmeleri ve farklılaşmayı sağlayacak yenilikler/innovasyonlar yapmalarının ardından, bu inovasyonları bir ürüne dönüştürmeleri ve son basamak olarak da ürününü üretecek ve pazarlayabilecek sistemlere yatırım yapmaları (teknolojik-girişim) ile sonlanmaktadır. Bu akışın izlenmesinde; doğru, bilimsel yönetim biçimlerinin ve felsefelerinin benimsenmesi oldukça önemlidir. Teknolojik inovasyon ve girişimciliği ivmelendirmek için doğru bir şirket iklimi/atmosferi/kültürün sağlanması gerekmektedir.

Teknolojik inovasyonun sağladığı yüksek katma değer sonucunu olarak, teknoloji-girişimcilik adıyla bilinen özel girişimcilik yaklaşımının dünyanın gelişmiş ülkelerinin kalkınmalarında önemli bir pay sahibi olduğu da unutulmamalıdır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bu konuda örnek gösterilebilecek ülkelerden biridir. “Industrial Research Institute” (Endüstriyel Araştırmalar Enstitüsü) ABD’nin en önemli 265 sanayi kuruluşunun ortak bir organizasyonudur. Bu enstitünün 1996 yılında, başkanlık seçimi öncesinde Birleşik Devletler’in ekonomi ve teknoloji politikası ile ilgili olarak Başkan ve Kongre adaylarına hitaben yayımladığı bildiriye “Geçen 50 yılda ABD’de kaydedilen ekonomik büyümenin en az yarısının teknolojik inovasyona” bağlı olduğu belirtilmektedir.⁹ Teknolojik inovasyonun ve gerekli bilgi ekonomisinin oluşumu için Avrupa Konseyi de 23-24 Mart 2000 tarihlerinde, Lizbon’da yaptığı ilkbahar toplantısında “2010 yılına kadar, Avrupa’yı, ekonomik büyümesini, istihdamı ve toplumsal birliğini sürdürmeye muktedir, dünyanın en dinamik ve rekabet gücü en yüksek, bilgiye dayalı ekonomisi haline getirme ve buna yönelik bir strateji izleme” kararını almıştır. ‘Lizbon Stratejisi’ olarak anılan “bu stratejinin uygulanmasında, bilgi üretiminin ana kaynağı olan ve bilgi kullanımına yolu açan araştırma faaliyetlerine her şeyin üzerinde bir değer biçilmiştir.¹⁰ OECD’de 1998 yılında yayınlanan bir raporda ise ulusal refahın artırılması için teknolojik inovasyon vurgusu yapılarak; “... ithal teknoloji, hiçbir biçimde, ülkenin kendisinin, sağlam bir bilim temeli ile belirli bir inovasyon kapasitesine sahip bulunmasının yerini tutamaz. Önem verilmesi gereken husus, yaparak öğrenme ve araştırarak öğrenme yoluyla, ‘know-how’ın kendimize mal edilmesidir.” şeklinde bir ifade yer almıştır.

İnovasyona ve teknoloji geliştirmeye dayalı ve yüksek katma değer oluşturan bu yeni girişimcilik biçiminin ülkemizdeki ilk uygulamaları bölgesel kalkınma projeleri ile gündeme gelmiştir. Öteden beri “girişimcileri ve girişimci ruhu” ile tanınmakta ve bilinmekte olan Gaziantep şehri de başlattığı “marka şehir”, “inovasyon vadisi” ve “akıllı sanayi” vb. projeler ile bu eğilimin öncülerinden olmuş; marka, teknoloji, kalite ve inovasyonu odak haline getirip farklılık oluşturmaya hedeflemiştir.

2. GAZİANTEP’TE GİRİŞİMCİLİK

Gaziantep, geleneksel zanaat ve küçük sanayi tecrübesini yeni bir sanayi ivmesine dönüştürmüş ve sanayi odağı olmuş bir kenttir. Bu tecrübenin oluşmasında, Gaziantep’in; Roma, Bizans ve Osmanlı gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmasının önemli katkısı vardır.

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Zeugma Antik Kenti

GAZİANTEP’TE SANAYİNİN OLUŞUMU:

Gaziantep, Akdeniz Bölgesi’ni Mezopotamya’ya bağlayan İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle her dönemde canlı bir üretim ve ticaret hayatına sahip olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda zirveye ulaşan gelişme sonucunda Ayıntab’da dokuma üretimi ve fıstık, üzüm gibi gıda maddeleri üretimi ön plana çıkmıştır. Nitekim 18. yüzyılda şehirdeki dokuma tezgâhı miktarının 3.815, boyahane sayısının ise 70 olduğu ifade edilmektedir. Bu durum şehir halkının girişimcilik seviyesini göstermesi bakımından önemlidir, çünkü aynı girişimcilik ruhunun örnekleri 20. yüzyılda yeniden kendini gösterecektir.

Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi

⁵ Meredith, G., Robert E.N., Philip A.N. (1984). Girişimciliğin Uygulanması. (s.3)

⁶ Erdem, F. (2001). Girişimcilerde Risk Alma Eğilimi ve Belirsizliğe Tolerans İlişkisine Kültürel Yaklaşım. s.43-44).

⁷ Türkiye İktisat Kongresi Çalışma Grubu Raporları II. (2004).

⁸ Türkay Dereli. (2004). Bölgesel Kalkınma, Markalaşma ve İnovasyon.

⁹ Sabancı, Ö. (2004). Rekabet Gücünün Artırılmasında Bilim Teknoloji ve İnovasyonun Rolü

¹⁰ Göker, A. (2004). Avrupa Birliği Dersleri: Ekonomi-Politika-Teknoloji.

Antep Savunması'nın bitmesinin ardından tekstil ve metal sektörleri ağırlıklı olarak çeşitli atölyeler kurulmaya başlanmış, bu sayede oluşan alt yapının sonucunda, 1960'lı yıllarda büyük ölçekli sanayi tesislerinin kurulabileceği bir bölge ihtiyacı hissedilmiştir. Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi, söz konusu ihtiyacın karşılanması amacıyla yatırımcı sanayiciler tarafından 1969 yılında Türkiye'deki ilk örneklerden biri olarak kurulmuş ve 1972 yılında arsa tahsislerine başlanılmıştır.

1983 yılından itibaren kurulan Küçük Sanayi Sitesi ve Örnek Sanayi Sitesi de küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin, üretimlerini daha modern şartlarda düzenli yapabilmelerini ve böylece başarılı işlere imza atmalarını sağlamıştır.

Dolayısıyla Gaziantep'in son yıllarda ticaret ve sanayide gösterdiği başarının nedenlerini uzaklarda aramamak gerekir. Bu topraklarda eskiden bu yana mevcut olan girişimcilik son 50 yıllık dönemde şartlarında olgunlaşmasıyla zirveye çıkmış ve böylece günümüzün başarı hikâyeleri oluşmuştur.

Küçük Sanayi Sitesi (KÜSGET)

Gaziantep, Türkiye'nin ve Doğu / Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin sanayi ve ticari bakımından en gelişmiş illerinden biri olduğu için ülkenin en önemli ekonomik dinamlarından biri olarak kendisini göstermiştir. Tekstil (ev tekstili, halı, kilim, örme kumaş, nonwoven kumaş, pamuk ipliği, PP, akrilik, fantezi iplik, triko) başta olmak üzere, metal-makine, gıda (makarna, un, bakliyat işleme, bisküvi-çikolata), plastik, kimya, ayakkabı, terlik sektörlerinde Türkiye'nin toplam üretiminde büyük bir ağırlığı bulunan Gaziantep'te üretim, organize sanayi bölgeleri (5.'si yakın zamanda açılmıştır), küçük sanayi siteleri, örnek sanayi sitesi ve şehrin muhtelif bölgelerine dağılmış irili ufaklı sanayi tesislerinde yapılmaktadır.¹¹ Sanayileşmede gittikçe artan bu başarısıyla Gaziantep; gerek iktisatçıların gerek toplum bilimcilerin ilgilendikleri "farklı bir Anadolu kenti" olmuş ve bundan dolayı da birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur.

Bugünkü gelişmiş sanayisinin sermayesi büyük ölçüde geçmişteki ticari faaliyetlere dayanmaktadır. Sanayi kökenli kuruluşların önemli bir bölümünün başlangıçta veya bir kuşak öncesinde ticaretle ilgili faaliyetleri yürüttükleri bilinmektedir. Mevcut büyük çaplı şirketlerin, kuruluş sermayesi olarak kullandıkları birikimlerini elde ettikleri faaliyet alanı olarak %37'si ticareti ve %51'i sanayiye göstermiştir.¹² Gaziantep'te sanayicilerin %95'i iş kurarken daha çok öz kaynaklarını kullanmakta, ihtiyaç duydukları sermayeyi banka kredisi yerine genellikle kişisel ve aile tasarruflarından faydalanarak karşılamaktadır.¹³ Aynı şekilde, işletme içinde karşılaşılan likidite sorunlarında da, öncelikli olarak aile ve yakın akrabalarından, ticari ilişki içinde buldukları firmalardan destek alınmakta, banka kredilerinden mümkün olduğunca uzak durulmaktadır. Gaziantep, doğrudan devlet yatırımlarından az pay alan kentlerden biridir, bu durum Gaziantep girişimciliğinin tetiklenmesinde önemli rol oynamıştır. Son dönemlerde TEYDEB (Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı) gibi dolaylı yollardan destek sağlansa da, bu destekler kısıtlı kalmıştır (son on yılda Gaziantep'in TEYDEB desteklerinden aldığı pay ancak 0.9%'dur). Benzer şekilde, yabancı sermayenin Gaziantep'te önemli bir yatırımı olmamış, bu da yerel girişimciliğin dış finansman bağımlılığını önlemiştir.

Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi

Gaziantep sanayicisini, yerli sanayici ve doğu illerinden göç ederek gelen sanayiciler olarak gruplandırmak mümkündür.¹⁴ Teknoloji yoğun, yenilikçi, kaliteye önem veren, iş ve pazarlama organizasyonu nispeten gelişmiş, ürettiklerini batı illerine satan, pazarda rekabet gücü olan, köklü ve belirli bir büyüklüğe ulaşmış firmaları yöneten girişimciler çoğunlukla Gaziantep kökenlidir. Bunun aksine emek yoğun, teknolojik yenilikler üretmekte durağan kalan, genellikle ürettiklerini doğu illerine satan küçük ve orta çaplı işletmeler kırsal yörelerden Gaziantep'e yakın zamanda göç etmiş yatırımcılar tarafından kurulmuştur.¹⁵ Bununla birlikte, Gaziantep'in özellikle kendisinden daha doğuda bulunan yerleşim yerlerinden "yatırımcı" çekebilmesi, bir cazibe ve ticaret merkezi haline gelmesi bile tek başına bir başarı öyküsüdür. Bu yatırımcı akışı, kısa sürede organize sanayi bölgelerinin sayısının beşe çıkmasını sağlamıştır. Şunu da belirtmekte fayda var ki, Gaziantep yalnızca kendi doğusunda değil, bütün Türkiye'de ve

Gaziantep Serbest Bölge

¹¹ http://www.kobifinans.com.tr/tr/bilgi_merkezi/020101/319

¹² Ayata, S. (2004).

¹³ Ayata, S. (2004): 569.

¹⁴ Ayata, S. (2004).

¹⁵ Ayata, S. (2004).

dünyada dikkat çekmektedir. Örneğin, Gaziantep'te yerleşik olup, şu an çikolatalı mamuller üreten ve Türkiye piyasasında önemli bir yere gelen ve ürünleri birçok ülkeye ihraç edilen firma, Gaziantep'e yaklaşık 20 yıl önce yerleşen bir aile şirkettir.¹⁶ Ayrıca, Irak savaşı ve yeniden yapılanma çalışmaları nedeniyle oluşan lojistik avantaj, Gaziantep'in yıldızını bir kat daha artırmıştır. Savaş nedeniyle uzun yıllardır yapılamayan Irak (Bağdat) Uluslararası Fuarı, 7-11 Haziran 2006'den itibaren Gaziantep'te yapılmaya başlanmıştır.

Yakın zamana kadar, Gaziantep'in sanayideki en büyük avantajlarından biri de, düşük ücret ve iş gücü kullanarak maliyete yönelik bir rekabet stratejisi uygulaması olmuştur. Son zamanlarda, Gaziantep gibi girişimciliğiyle ön plana çıkan Anadolu kentlerinin, Batı Avrupa'nın tekno-girişimlerinden olumsuz etkilendiği ve rekabet gücünün azaldığı gözlemlenmektedir.¹⁷ Benzer biçimde, Uzakdoğu ülkelerine uygulanan tekstil kotalarının kaldırılması da, maliyet avantajının yitirilmesi tehlikesini doğurmuştur. Gaziantep'teki sivil karar vericiler bu rekabet gücü dengelerini kendi lehlerine çevirmek üzere ve katma değeri yüksek ürünler üretmeyi ve pazarlamayı teşvik etmek amacıyla; "markalaşma", "inovasyon", "kalite" ve "teknoloji" alanında ilerleme kaydetmeyi hedefleyen projeler başlatmışlardır.

3. GAZİANTEP'İN SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMDEKİ BAZI MİHENK TAŞLARI

Gaziantep'in marka, kalite, inovasyon ve teknoloji odaklı projeleri, şehrin sosyo-ekonomik gelişmişliği açısından birer mihenk taşı olmuştur. Bu bağlamda bu gelişmelerin kronolojik gelişimi Şekil 1'de gösterilmiştir.

1969	Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması	1983	Küçük Sanayi Sitesi ve Örnek Sanayi Sitesi'nin kurulması
1980'ler	Büyük ölçekli tekstil ve halı yatırımlarının başlaması	2000	Aktif Sanayi Projesi
2001	Yeniden İhracat Seferberliği	2002	Kalite Seferberliği
2003	Marka Şehir Gaziantep Projesi	2004	Büyük ölçekli fuarların gerçekleştirilmesi
2004	TEKMER'in kuruluşu	2006	İnovasyon Vadisi Projesi
2007	TEKNOPARK'ın kuruluşu	2008	İpek Yolu Kalkınma Ajansı'nın kurulması
2008	ARGE'de Gaziantep Atılımı	2009	Akıllı Sanayi

Şekil 1: Gaziantep'in sosyo-ekonomik gelişmesinde etkili yerel projeler ve gelişmeler

Organize Sanayi Bölgesi ve Küçük Sanayi Sitesi'nin kurulmasının ardından gelişme hızını artıran Gaziantep sanayi için 1980'lerin başından itibaren şehirde yıldızı parlayan pamuk ipliği, makine halısı ve buna bağlı sektörler ilerleyişte lokomotif rol üstlenmiştir. Şehirde yüzyıllardan bu yana mevcut olan tekstil altyapısı sayesinde pamuk ve akrilik iplik üretimi ile makine halısı imalatında kısa sürede büyük üretim kapasitesine erişilmiş ve buna paralel olarak metal-makine ve plastik-ambalaj sektörleri de önemli mesafeler almıştır. Özel sektörün birbiri ardına gerçekleştirdiği atılımlara meslek örgütlerinin de katılması sonrasında 2000 yılından itibaren farklı proje ve kampanyalar yürürlüğe girmiştir.

Gaziantep Sanayi Odası önderliği Gaziantep Üniversitesi ve Gaziantep Ticaret Odası desteğiyle "Aktif Sanayi" projesi 2000 yılında kamuya duyurmuş ve proje kapsamında oluşturulan kurullarla işadamlarının ihtiyaç duydukları bilgilere anında erişebilmeleri sağlanmıştır.

2001 yılında yürürlüğe giren "Yeniden İhracat Seferberliği" projesi ile KOBİ'lerin ihracat kabiliyetlerinin artırılması amaçlanmıştır. GSO, üyelerine yönelik eğitimler organize etmiş, pilot firmalar seçerek uygulamalı çalışmalar yapmıştır. Ayrıca proje kapsamında, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi (İGEME) ile işbirliği yapılmış ve Milli Prodüktivite Merkezi ile yapılan ortak çalışmalarla "Gaziantep Verimlilik Raporu" hazırlanmıştır.

"Kalite Seferberliği" projesi kapsamında 2002 yılında, GSO'nun ve üyelerinin kalite altyapısının kurulması ve iyileştirilmesi sağlanmış, 5x5 aktivitesi olarak 5 farklı sektörden seçilen 5 firmanın ISO-9000 belgesi alması sağlanmıştır. Ayrıca, TSE ile işbirliği yapılarak eğitimler organize edilmiş, Toplam Kalite Çalışmaları ve EFQM (Avrupa Kalite Yönetimi Vakfı) için eğitimleri verilmiştir.

2004 yılında "Fuarlar Şehri Gaziantep" projesi gündeme gelmiş ve proje dâhilinde, birçok yeni organizasyon gerçekleştirilmiştir. Ayrıca fuarların daha etkin olarak gerçekleştirilmesi amacıyla Ortadoğu'nun en büyük fuar merkezlerinden birisi olan Gaziantep Ortadoğu Fuar Merkezi (OFM) kurulmuştur. OFM, 15.000 m² kapalı sergi alanı, altyapısı hazırlanmış 90.000 m² açık sergi alanı, 10.000 araç kapasiteli otoparkı, medya merkezi, çok amaçlı toplantı salonları, soğuk ve sıcak iklimlendirme altyapısı ile bölgenin alternatifsiz bir fuar merkezi haline gelmiş ve bölgede sanayi ve ticaretin buluşma merkezi olarak ön plana çıkmıştır.¹⁸

Gaziantep'te gerçekleştirilen bazı fuar organizasyonları şunlardır:

- Uluslararası Irak ve Komşu Ülkeler Fuarları;
- GAPSHOES-Ayakkabı, Saraciye ve Yan Sanayi Fuarı
- OREND-Ortadoğu Endüstri Fuarı
- GİF-Gaziantep İnşaat ve Yapı Malzemeleri Fuarı
- GAPFOOD-Gaziantep Gıda, Gıda Teknolojileri ve Ambalaj Fuarı
- GATEMAK-Tekstil Makineleri Yedek Parça ve Aksesuarları Fuarı
- ORTEKS-Ortadoğu Tekstil, Konfeksiyon, Halı Makineleri, Yan Sanayi ve Aksesuarları Fuarı
- MOTEKS-Moda, Tekstil, Konfeksiyon ve Yan Sanayileri Fuarı

Ortadoğu Fuar Merkezi'nde gerçekleştirilen bir fuardan görüntü

Diğer bir mihenk taşı da, Gaziantep Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Merkezi (TEKMER) Müdürlüğü'nün, 25 Aralık 2004'de 3624 no'lu Kanun ile kurulmuş ve KOSGEB'e bağlı bir merkez olarak, faaliyetlerini Gaziantep Üniversitesi içerisinde tahsis edilmiş olan hizmet binasında yürütmesi olmuştur. TEKMER, Bilim ve teknolojiye dayalı yenilikçi sanayi işletmelerinin kurulmasını teşvik etmek ve onların araştırma-geliştirme projelerini desteklemek amacı ile Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Sanayi Odası ve Gaziantep Ticaret Odası'nın katkıları ile kurulmuştur. Belirtilen amaçları doğrultusunda Gaziantep Üniversitesi'nin bilim ve teknoloji altyapısı KOBİ'lere sunulmuş ve ticarileşebilir, teknolojik ürün veya üretim yöntemleri geliştirmeyi hedefleyen AR&GE projelerine finansal destekler sağlanmıştır.

¹⁶ <http://www.solen.com.tr>

¹⁷ Özcan, G.B, Çokgezen. M. (2003). "Limits to Alternative Forms of Capitalization: The Case of Anatolian Holding Companies". 2003: 2073.

¹⁸ <http://www.ofm.com.tr>

Gaziantep Teknopark ise, Gaziantep Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Ankara Cyberpark işbirliğiyle 12 Ocak 2007'de kurulan bir bilim ve teknoloji parkıdır. 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri mevzuatı kapsamında faaliyet gösteren Gaziantep Teknopark, Türkiye'nin en büyük iş hacmine sahip teknoloji geliştirme bölgesi olan Ankara Cyberpark'ın ortaklığında faaliyetlerine başlamıştır. Gaziantep Teknopark şu an % 48 doluluk oranına sahiptir ve 21 firma faaliyet göstermektedir.

Bölgesel ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme alanında yaşanan yapısal dönüşümün ve sürdürülebilir kalkınmanın en önemli kurumları arasında yer alacak olan "kalkınma ajansları" Devlet Planlama Teşkilatı koordinasyonunda kurulmaya ve faaliyete geçmeye başlamıştır. Bu doğrultuda ülkemizin, her bakımdan gelişmeye açık en önemli bölgelerinden biri olan TRC1 Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illeri için İpek Yolu Kalkınma Ajansı 2008 yılında kurulmuş ve hizmet vermeye başlamıştır.

TÜBİTAK ve GSO işbirliğiyle "AR-GE'de Gaziantep Atılımı" çalışması 2008 yılında başlatılmıştır. Ülkemizdeki 11 sanayi odası personelinin AR-GE yönlendirme yeterliliğinin artırılması için TOBB ile işbirliği yapılarak TÜSSİDE'de eğitim organize edilmiştir. Üniversite Sanayi İşbirliği komisyonu oluşturularak, üniversite öğretim elemanlarına Gaziantep sanayisini tanıttıcı geziler organize edilmiştir. Gaziantep'in TÜBİTAK, KOSGEB, Avrupa Birliği AR-GE projelerinden aldığı payın artırılması çalışmalarına hız verilmiştir. AR-GE ve İnovasyon yapan ve yapmak isteyen üyelerimizi cesaretlendirmek ve ödüllendirmek amacıyla "Gaziantep Sanayi Odası-AR-GE ve İnovasyon Ödülleri" organize edilmiş ve geleneksel hale getirilmiştir. Gaziantep'in en önemli iki sektörü olan makine imalat ve tekstil sektörleri için "AR-GE proje pazarı" çalışmaları için alt yapı oluşturulmuştur.

4. GAZİANTEP'TE MARKA ve "MARKA ŞEHİR GAZİANTEP" PROJESİ

Sanayileşmenin temellerinin 1970'lerin başında atıldığı Gaziantep'te ilk organize sanayi bölgesi de o dönemlerde açılmıştır. Gaziantep'in bugünkü sanayileşmesi kanunlar, kararnamele şeklinde değil, tarihi bir süreç içerisinde kendiliğinden oluşmuştur. Girişimci bir yapıya sahip olan şehirde, ticaret ve sanayi hızla gelişmiş ve ticareti yapılan ürünlerin aynı zamanda üretimine başlanmıştır. Gaziantep bugün, % 50'yi aşan oranda ve en az 7-8 kalemde Türkiye üretiminde söz sahibi durumdadır. Irak Savaşı'na kadar dış pazarda çok fazla arayışa gidilmemiştir. Gaziantep Sanayi Odası'nın vizyonu da, bu doğrultuda Türkiye'nin sanayi, teknoloji gelişimine paralel olarak daha fazla katma değeri yaratarak dövizini yurtiçine getirmek, rekabetçi ortam içerisinde kalıcılığı sağlamak olmuştur.¹⁹ Gaziantep Sanayi Odası bu fikirden yola çıkarak "Marka Şehir Gaziantep" projesini 2003 yılında başlatmıştır. GSO proje hedeflerini şu şekilde belirtmiştir:

"Bu projenin amacı bugüne kadar ara mal üreten Gaziantep sanayisini, daha çok "katma değer yaratacak" ve hem ulusal, hem de uluslararası pazarlarda "rekabet gücünü artıracak" bir yapıya kavuşturmadır. Bu konuda yürütülen markalaşma çalışmalarıyla nihai hedef; marka şehir Gaziantep'i yakın bir gelecekte "marka zengin bir kent" haline getirmektir. Projenin dışa dönük hedefi ise Gaziantep'i Marmara ve Ege bölgelerine alternatif bir yatırım üssü haline getirmektir."²⁰

Baklava ve Antep fıstığı

Dalında Antep fıstığı

Proje çalışmaları dâhilinde, "Tescilli Marka" sayılarının artırılmasına yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenmiş, şehrin simgesi haline gelen "Gaziantep Baklavası" ve "Antep Fıstığı"nın marka olarak (coğrafi işaret) tescil edilmesi çalışmaları tamamlanmıştır.

Ayrıca marka konusunda gerek bilimsel faaliyetlerin desteklenmesi, gerekse sanayicilerin bilimsel gelişmelerden haberdar edilmesi amacıyla Makine Mühendisleri Odası tarafından 2005 ve 2007 yıllarında geniş katılımlı iki sempozyum gerçekleştirilmiştir.

Marka Şehir Gaziantep projesi, TÜHİD-Türkiye Halkla İlişkiler Derneği tarafından 2004 yılı büyük ödülüne laik görülmüştür. World Chambers-Dünya Odalar Birliği de Güney Afrika'da yapılan 2005 yılı toplantısında, bu projeye birincilik ödülünü vermiştir.

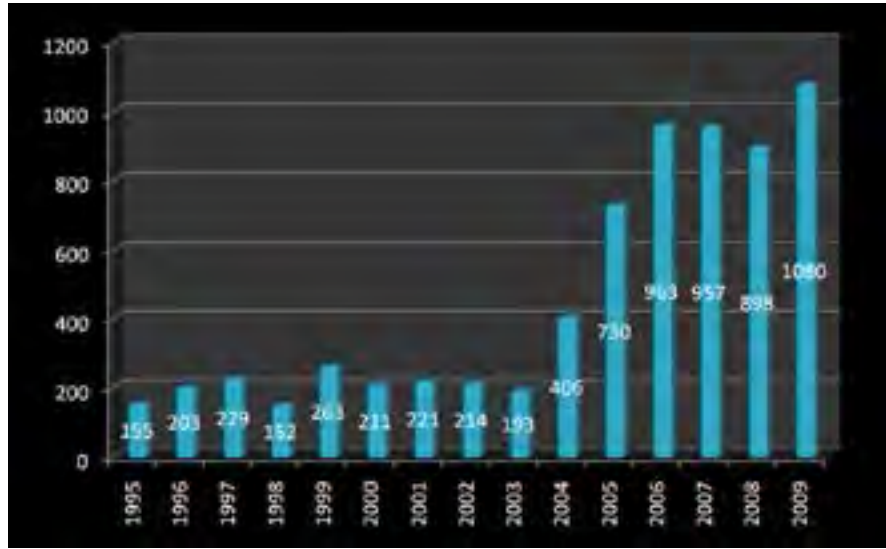
Ayrıca, yurt dışında örneklerine rastlanmakla olan benzer projelerle birlikte; kısaca "şehir pazarlamacılığı" olarak nitelendirilebilecek Marka Şehir Gaziantep Projesi, hayata geçtiği 2003 yılından itibaren Mersin, Konya ve Tokat başta olmak üzere birçok şehrin yönetimi tarafından da model olarak alınmıştır.

Projenin ve Gaziantep'in bir başka başarısı ise, Brüksel'de gerçekleştirilen 2. Uluslararası Avrupa Birliği (AB) Kalite Zirve'sinde ödül olarak örnek gösterilen Gaziantepli dört firma olmuştur. Tüketici Akademisi tarafından çeşitli üniversitelerin görüşleriyle belirlenen adaylar arasında kalite ve inovasyon uygulamalarında AB normlarını uygulayan, Gaziantepli dört firma '2010 Kalite Ödülü'ne layık görülmüştür.

Projenin bir diğer çıktısı da marka tescil sayılarındaki artıştır. Tescil sayılarının yıllara göre değişimi Şekil 2'deki grafikte gösterilmektedir.

¹⁹ <http://www.microsoft.com/turkiye/girisimci/evrim/marka.msp>
²⁰ <http://www.markasehir.com>

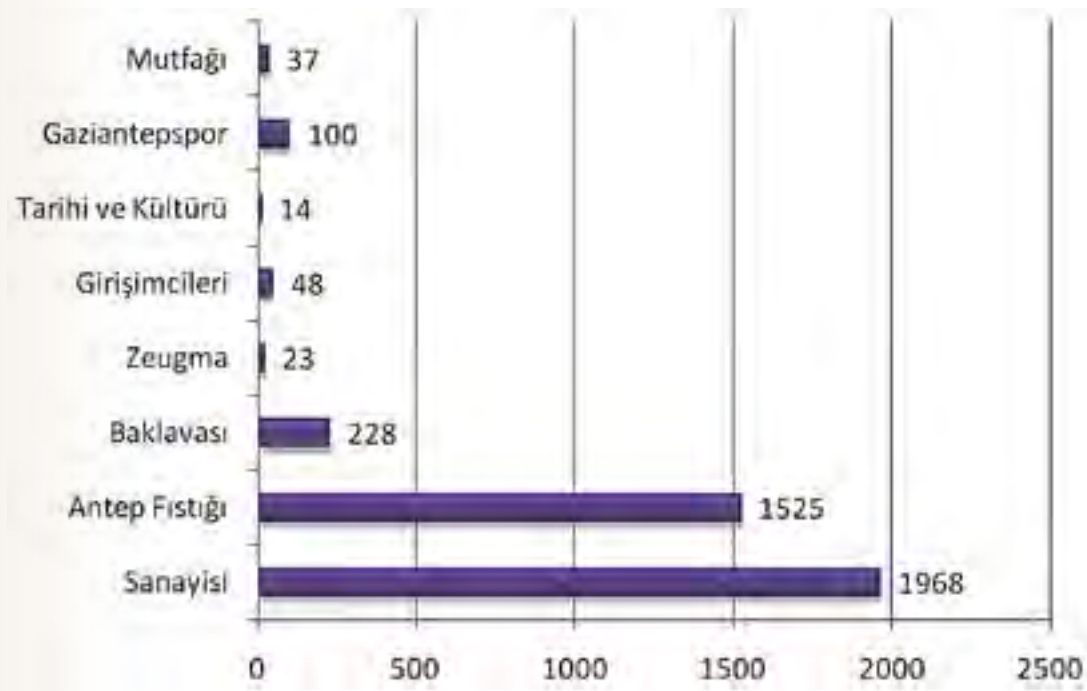

Şekil 2: Gaziantep Marka Tescil Sayıları

Şekil 2 incelendiğinde, 2004 yılında gerçekleşen marka tescil miktarının ciddi anlamda artış göstermesinde, “Marka Şehir Gaziantep” projesinin önemli etkisinin olduğu söylenebilir. 2004 yılında ivmelenmeye başlayan artış halan devam etmektedir. Ayrıca, Gaziantep 2009 yılında, 1080 marka tescili ve 1780 marka başvurusuyla tarihinin en yüksek sayısına ulaşarak, kendi rekorunu kırmayı başarmıştır. 2009 yılı Marka Başvuruları Raporu’na göre, Türkiye’de yapılan marka başvurularında %1,3’lük düşüş yaşanmasına karşın, Gaziantep marka başvuru sayısını artırmayı başaran bir şehir olmuştur²¹. Gaziantep 2009 yılında gerçekleştirdiği 1780 başvuru ile 2008 yılına göre bir basamak yükselerek, Türkiye’de marka başvuru sayısında İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa’nın ardından 5. il olmayı başarmıştır. Gaziantep, 2009 yılında Türkiye’de yapılan toplam marka başvurusunun % 3’ünü gerçekleştirmiştir. En fazla marka başvurusu yapan 10 il ise, Türkiye toplamının yüzde 81,6’sını oluşturmaktadır. Endüstriyel tasarım başvuru ve tescil sıralamasında da Gaziantep; İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Kayseri’den sonra 6. sırada yer almıştır. Gaziantep’ten 2009 yılında endüstriyel tasarım başvuru sayısı 173 iken, tescil sayısı da 144 olarak gerçekleşti. Patent başvurularında ise, Gaziantep Türkiye’de 14. sırada yer alırken, patent tescil sayısında 12. olmuştur. Patent başvurularının % 43,2’lik bölümünü İstanbul gerçekleştirmiştir.

“Marka Şehir Gaziantep” projesinin marka tescil sayılarının artırılmasının yanı sıra bir başka hedefi de, şehrin kendisini bir marka haline getirmek, şehirde “marka kültürü”nü oluşturulmasında ve yaygınlaştırılmasında ön ayak olmak ve girişimcilerin dikkatini markalaşmaya çekmek olmuştur. Şehrin markalaşmasında ön plana çıkan tarihî ve kültürel sembelleri şu şekilde sıralanabilir.²²

Şekil 3: Gaziantep’in En Önemli Markası

- Kurtuluş Savaşı’ndan gelen “**millî mücadele gücü**”
- Yesemek, Tilmen, Rumkale ve Zeugma gibi eşsiz “**tarihî mirası**”
- “**Mutfak Kültürü**”
- Anadolu sanayileşmesine örnek gösterilen “**sanayileşme modeli**”
- “**Girişimci insan profili**”

Gaziantep’in markalaşmak için oldukça önemli değerlere sahip olduğu muhakkak ancak bu konuda sağlanabilecek destek açısından halkın fikri de oldukça önemlidir. Proje’nin tanıtımı için hazırlanan web sitesinde,²³ ziyaretçiler için düzenlenen anket çalışmasında, katılımcılardan “Gaziantep’in en önemli markası sizce nedir?” sorusuna beş seçenek arasından (Sanayi, Fıstık, Baklava, Zeugma, Girişimcileri) yanıt vermeleri istenmiştir. 31.01.2011 tarihi itibarıyla 3943 katılımcının oy dağılımını gösteren grafik Şekil 3’de sunulmuştur.

Katılımcıların “sanayisi” seçeneğinde yoğunlaşmaları şehrin ekonomik yapısının halk için ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir. “Antep fıstığı” seçeneği benzer bir şekilde halkın bir kısmı için önemli bir geçim kaynağı olarak ikinci sırada yer almıştır. “Girişimcileri” seçeneği nispeten alt sıralarda yer almış, ancak bu seçeneğin “sanayisi” seçeneğinin ne kadar dışında olduğu tartışılabilir. Zira sanayideki bu denli büyümede girişimciliğin önemli bir yeri vardır.

“Marka Şehir Gaziantep” gerek etkileri gerekse uygulamalarıyla süre gelmekte olan bir projedir.

5. GAZİANTEP’TE TEKNOLOJİ ve “İNOVASYON VADİSİ” PROJESİ

GSO ve paydaşları 2006 yılında “İnovasyon Vadisi” projesini başlatarak, şehirdeki sanayi kuruluşlarında sistematik inovasyon faaliyetlerini artırmayı hedeflemişlerdir. GSO, bu doğrultuda, 2006 yılını “inovasyon yılı” ilan etmiş ve yıl boyunca inovasyonla ilgili çeşitli eğitim faaliyetlerini organize etmiştir/etmektedir.

Projeye ilgili olarak belirlenen stratejik hedefler:²⁴

Girişim, inovasyon faaliyetleri yoluyla üretim ve ihracatı artırmak.

Gaziantep odaklı bir “inovasyon politikası” oluşturmak.

İnovasyon yoluyla bilim, teknoloji ve mühendislik faaliyetlerini artırmak; işbirliği paydaşları çeşitlendirmek.

Rekabet edebilen, güçlü, kurallara ve teknik standartlara uyabilen, adil, sürekli pazarlar oluşturmak; pazar odaklı bir ticari anlayışı benimsetmek.

İnovasyon bilinci oluşturmak ve devamlılığını sağlamak; devamlılık esasını proje paydaşları ve GSO kaynaklarıyla gerçekleştirmek.

İnovasyon sürecine farklı alanlardan paydaşların katkıda bulunmasını sağlamak; proje uygulama safhasını bu paydaşların ve projeye katkı sağlayan herkesin yer aldığı bir tabana yaymak.

Gaziantep’li firmaların inovasyon sürecinde kendilerine gerekli olan her türlü ihtiyaçlarının sağlamak, şeklinde belirtilmiştir.

İlk maddeden de anlaşılacağı üzere, girişimcilik projenin çekirdeğinde yer almıştır. Proje kapsamında, Gaziantep İnovasyon grubu oluşturularak firmaların deneyimlerinin paylaşılması sağlanmış, Gaziantep Üniversitesi, GSO işbirliği ile TEKMER Müdürlüğü’nün kurulması ve Teknopark kurulma çalışmalarının başlaması sağlanmış, İnovasyon, nanoteknoloji... vb. konularda çeşitli seminer ve paneller organize edilmiştir, ayrıca bu proje 2007 yılında TÜHİD-Türkiye Halkla İlişkiler Derneği’nin birincilik ödülünü almıştır.

Proje kapsamında, GSO tarafından Gaziantep’te ilk defa AR&GE ve inovasyon çalışması yapan firmalar ödüllendirilmiştir.

Proje kapsamında Gaziantep Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümüyle işbirliği yapılarak bir teknoloji izleme sistemi olan Patent Alarm Sistemi (PAS) hazırlanmış ve sanayicilerin hizmetine sunulmuştur. PAS, patentlerin belirli bir teknoloji sınıfı veya alt sınıfı için, zaman içindeki değişimlerinden yola çıkarak kullanıcılara eğilim değişikliklerini bildirdiği bir sistemdir.²⁵

²³ <http://www.markasehir.com>

²⁴ <http://www.inovasyonvadisi.com>

²⁵ PAS’da ilk aşama, kullanıcının alarmı kurmasıdır. Alarmın kurulması, kullanıcının hangi sektör veya alt sektör için patent eğilimindeki değişimi takip etmek istediği bilgisinin edinilmesidir. PAS’da, alarmı kuran kullanıcı, bir IPC bölümünü veya daha detaylı olarak bir alt sınıfta hareket değişikliklerini takip altına almaktadır. Alarmın kurulmasını izleyen aşama, XML (Extensible Markup Language/ Genişletilebilir İşaretleme Dili) teknolojisine çalışan web sisteminin; ilgili veriyi TPE’nin veya ilgili başka bir çevrimiçi veritabanından çekmesidir (3,4).

²¹ Gaziantep Sanayi Odası Araştırma Servisi

²² <http://www.markasehir.com>

Proje çıktılarının incelenmesi ve Gaziantep'te üretilen teknolojiler hakkında bilgi sahibi olmak açısından, mevcut durumun analiz edilmesi, projenin durumunu belirlemek için yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda; inovasyon alanında performansın ölçülmesinde en önemli belirleyicilerden birisi, alınan patent ve faydalı model sayısıdır.²⁶ Patent sayıları ticaretin ne kadarının inovasyona dayandığı hakkında fikir veren göstergelerdir. Tablo 1'de 1995-2010 yılları arasında patent başvuru sayılarına göre Türkiye'deki 82 il arasındaki sıralama verilmiştir. Marka başvuru sayısı sıralamasında 5. durumda bulunan Gaziantep, patent sıralamasında 13. sıradır. Bu sıralama ilin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre düşük bir derecedir, ancak inovasyon kültürünün oluşturulmasının zaman isteyen bir iklim değişikliği gerektirdiği unutulmamalıdır. 2006'da yapılan bir çalışmada, Gaziantep 74 patent başvurusuyla 14. sırada yer alırken, bu çalışmada gösterildiği üzere Gaziantep 154 patent başvurusuyla 13.'lüğe yükselmiştir.

Sıra	İl	Patent Başvuru Sayısı	Sıra	İl	Patent Başvuru Sayısı
1	İstanbul	7069	42	Düzce	29
2	Ankara	1893	43	Burdur	27
3	İzmir	1064	44	Gümüşhane	27
4	Bursa	855	45	Zonguldak	25
5	Manisa	521	46	Nevşehir	23
6	Kocaeli	520	47	Tokat	23
7	Konya	413	48	Kırşehir	21
8	Tekeirdağ	314	49	Aksaray	21
9	Kayseri	250	50	Edirne	20
10	Antalya	226	51	Rize	16
11	Adana	223	52	Amasya	14
12	Eskişehir	160	53	Şanlıurfa	14
13	Gaziantep	154	54	Giresun	13
14	Sakarya	125	55	Sinop	13
15	Denizli	119	56	Van	12
16	Mersin	98	57	Karabük	12
17	Bahkesir	81	58	Yozgat	11
18	Samsun	78	59	Adıyaman	10
19	Muğla	66	60	Osmaniye	8
20	Kahramanmaraş	62	61	Kastamonu	7
21	Afyon	58	62	Kırıkkale	7
22	Aydın	56	63	Mardin	6
23	Bilecik	55	64	Çankırı	5
24	Hatay	54	65	Karaman	5
25	Kütahya	53	66	Batman	5
26	Diyarbakır	49	67	Bartın	5
27	Erzurum	49	68	İğdır	4
28	Malatya	49	69	Bitlis	2
29	Trabzon	47	70	Hakkâri	2
30	Çorum	46	71	Muş	2
31	Kırklareli	46	72	Siiirt	2
32	Isparta	41	73	Kilis	2
33	Ordu	40	74	Ağrı	1
34	Uşak	36	75	Bingöl	1
35	Çanakkale	32	76	Erzincan	1
36	Elazığ	31	77	Tunceli	1
37	Yalova	31	78	Bayburt	1
38	Bolu	30	79	Şırnak	1
39	Niğde	30	80	Artvin	0
40	Sivas	30	81	Kars	0
41	Düzce	29	82	Ardahan	0

Tablo 1: İllere göre Patent Başvuru Sayıları

Gaziantep Planetarium'dan bir görüntü

Gaziantep teknolojik gelişimin son dönemdeki önemli gelişmelerinden biri de Gaziantep Büyükşehir Belediyesi katkılarıyla inşası tamamlanan; gökyüzünü, uzayı tanıtmak, merak uyandırmak ve araştırma yapmayı teşvik etmek için kullanılan, eğitim ve eğlence amaçlı Planetarium'dur (Gezegenevi/uzay tiyatrosu). Türkiye'de bulunan iki planetariumdan biri olan "Gaziantep Planetarium" tüm vatandaşlara hizmet vermektedir.

Şehir için teknolojik gelişimlerden bir diğeri de Gaziantep'te yeni hizmete giren ve şehir ulaşımına katkı sağlamayı amaçlayan hafif raylı sistemdir (tramvay). TCDD Garı istasyonundan başlayacak ve Üniversite'de sona erecek olan proje Gar-Üniversite arası 9 kilometre üzerinde 13 adet durak ve bir adet depolama-bakım onarım tesisi bulunan, Ulaşım Ana Planı üzerinde 2025 hedef yılı için öngörülen yolculuk talebini karşılayabilecek kapasiteye sahip olan çift hatlı bir raylı sistem olarak planlanmıştır.

Gaziantep'te hizmete açılan hafif raylı sistemin deneme sürüşlerinden bir görüntü

²⁶ Chen, J., Shang, J., Tseng C. (2000). Technological Innovation and Strategy Adaptation In The Product Life Cycle..

İnovasyon Vadisi projesi, 2009'da ortaya konulan "Akıllı Sanayi Projesi" ile entegre edilerek sürdürülmektedir. Projenin ilköğretim ve dünya için farklılık arz ettiği muhakkaktır. Umulan projeye sağlanan ivmenin giderek artmasıdır.

6. AKILLI SANAYİ PROJESİ

Akıllı Sanayi kavramının temelleri 1930'lu yıllarda atılmaya başlanmıştır. Akıllı Sanayi, yasal ve etik bir dizi faaliyetlerden oluşur. Bunlar; firmalar arası işbirliğini destekleyici yayınlardan, web sitelerinin oluşturulmasından, marka ve patent başvurularından ve bunun gibi "girişimciliği ve rekabeti destekleyen" faaliyetlerdir. Akıllı sanayi kavramındaki "akıl" daha çok "akılcılığı" anlatmaktadır. Akıllı sanayi kavramının en temel kanıtı ise "rekabet"tir. Başka bir deyişle akıllı sanayiden beklenen sonuç "rekabet üstünlüğü"dür. Bu açıdan bakıldığında ise akıllı sanayi kavramının yanına "rekabet aklı" kavramını da koyabiliriz²⁷.

Bu kapsamda, Akıllı Sanayi projesi GSO'nun son on yılda yürüttüğü bütün projelerin çatısını oluşturmak amaçlı hazırlanmıştır. Bu proje, daha önceki projelerde odaklanılan tüm unsurların (kalite, inovasyon, teknoloji vb.) bir araya getirildiği bir yol haritası olma niteliğindedir. Hızlı ve yoğun rekabet ortamında küresel değişimlere ayak uydurmak, belirtilen unsurların sadece birine veya birkaçına odaklanmakla mümkün olamamakta, birleştirici ve bütünsel bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bugünün şartlarında ayakta kalmak ve rekabet gücünü korumak isteyen firmalarımızın ihracat gücünü artırması, kaliteye önem vermesi, markalaşmaya ve farklılaşmaya açık olması, AR&GE ve inovasyona bütçe ayırması ve projeler üretmesi gerekmektedir. Bunların sonucunda ortaya çıkacak olan akıllı sanayi ürünleri, firmaların rekabet gücünü en üst seviyede tutacaktır. Ayrıca, iç ve uluslararası pazarlarda ekonomik küreselleşmeye bağlı olarak, kurumlar arası işbirlikleri artış göstermektedir. Özgür ve adil rekabet piyasaları oluşturmak, ister özel, ister kamu olsun her iki sektör arasındaki işbirlikleri artırmak, kurumlar arası tamamlayıcı rolleri de pekiştirmektedir.²⁸

"Akıllı Sanayi" projesi, konusu ve yaklaşımı açısından Türkiye'de bu zamana kadar alanında yapılan ilk ve tek projedir. "Akıllı Sanayi" projesi kapsamında "sanayi aklı-rekabet zekâsı-iş zekâsı-rekabetçilik" konularında bugüne kadar ele alınmamış bütünsel bir çalışma gerçekleştirilecektir. Aynı zamanda konu ile ilgili yabancı dildeki akademik yayınlar da derlenerek ortaya örnek bir çalışma çıkartılmıştır. Projenin, yürütülme sürecinde hem ulusal hem de uluslararası örnek bir uygulama olarak kabul görmesi öngörülmektedir. Proje konu ve kapsamı bakımından yerel, ulusal ve özellikle uluslararası işbirliklerini geliştirmesi beklenmektedir. Proje, faaliyetleri ve beklenen sonuçları itibarıyla ulusal sanayi politikalarının belirlenmesi sürecinde önemli rol oynaması öngörülmektedir. Projenin yürütme ve değerlendirme sürecinde "kurumsal bir proje" örneği olarak kabul görmesi ve diğer kamu kurumlarının da bu örnekten yararlanması beklenilmektedir.

Sonuç olarak, "Akıllı Sanayi" projesiyle ulaşılmak istenen nihai hedef bugüne kadar ortaya konulan tüm projelerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

7. GAZİANTEP'TE EĞİTİM ve GİRİŞİMCİLİK İLİŞKİSİ

Gaziantep'in girişimci ruhunun altında çok eskiye dayanan köklü bir ticaret geleneğinin yattığı bilinmektedir. Buna karşın, eğitimin girişimcilik üzerinde etkin bir faktör olup olmadığı da tartışma konusudur. Yeni fikirler oluşturup, ticari başarılar kazanmak için "Eğitim ne kadar gereklidir?" sorusunun yanıtı merak edilmiştir. Gaziantep'teki firma yapılanmalarında eğitimden ziyade aile ilişkilerinin daha önemli olduğuna dair yaygın bir izlenim vardır. Hâlbuki Gaziantep tarih boyunca eğitim açısından önemli bir merkez olmuştur. Osmanlılar Dönemi'nde, Gaziantep'te 19. yüzyıl sonlarında 20 kadar medrese, Amerikan Koleji ve Ermeni okulları mevcuttur. Şerîye Mahkemesi Sicilleri'ne göre: Antep halkı yıllar boyunca Milli Eğitim kuruluşlarına, medreselere sayısız bağışlarda bulunmuş ve pek çok vakfın kurulmasına destek olmuştur. Her dönemde ilmiye sınıfına mensup müderrisler (profesörler) halkın büyük sevgi ve saygısını kazanmışlardır. Gaziantep'te üniversite seviyesinde eğitim ve öğretim yapan Tabakhane, Dülükbaba ve Çamurcu Medreseleri'nin kaynaklarda sık sık adı geçmektedir. 1648'de Antep'e gelen Evliya Çelebi burayı medreseleriyle övmüştür.

Antep halkı, bütün varlığı ile 1895 yılında kurulan Maarif-i Mahalliye isimli eğitim derneğine destek olmuştur. 1911'de çalışmalarına başlayan Ayn-ül Marif, halkın bağışlarıyla yaşayan bir kurumdur. Dar-ül Harir (İpekçilik Okulu), Ticaret İdadisi gibi mesleki okullar kurulur. Ayn-ül Marif Derneği'nin açtığı Antep Öğretmen Okulu'ndan yetişen öğretmenler, Kurtuluş Savaşı'nda ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yörenin gençlerinin yetişmesinde fedakârca çalışmışlardır. Kurtuluş Savaşı boyunca Türk okulları Maarif-i Mahalliye Derneği'nin idaresi ve maddi yardımıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir. İngiliz işgali boyunca ilde Reşadiye Okulu, Selimiye ve Orhaniye İlkokulları, Maarif-i Mahalliye yönetiminde öğretime devam etmiştir. Fransız işgali devresinde Reşadiye Okulu'na, Halk Mektebi ismi verilmiştir. 1911'de Antep Maarif-i Mahalliye Derneği tarafından kurulan Dar-ül Harir (İpekçilik Okulu) sonraki yıllarda Ticaret İdadisi ismi altında öğretime devam etmiştir. 1522'de dokuz sınıflı Sultani halini alan Gaziantep Sultanisi, Orta Mektep olarak eğitimini sürdürür.

1922'de Gazi ve Yeni Turan isimli ilkokullar ile şehit çocuklarını himayesine alan kız ve erkek yetim okulları da öğretime devam etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gaziantep'te bir ortaokul vardı. Cumhuriyet, Gazi, Birinci Erkek Mektebi (Sakarya), Bekirbey isimli ilkokullar öğretim yapmaktaydı. 1927'de Şehit Şahin Bey ve Şehit Kamil, 1933 yılında Bostancı ve Kurtuluş İlkokulları açılır.²⁹

Gaziantep'in bu köklü eğitim tarihinin yanı sıra çocuklara ticaretin öğretilmesi amaçlı da birçok aile içi eğitim gelenekleri takip edilmiştir. Aile üyeleri küçük yaşlarda kendi işletmelerinde çalışmaya alıştırılmakta, işletme içinde öncelikle alt kademelerde görevlendirilerek iş öğretilmekte, daha sonra yönetim kademesinde görevler verilmektedir. Bu durum, profesyonel yöneticiler yerine çekirdekte yetişmiş aile bireylerinin yönetici olması anlamına gelmektedir. Gaziantep'teki büyük girişimcilerin % 46,1'i, küçük girişimcilerin % 76,5'i ilkokul ve altı düzeyinde eğitim görmüş durumundadır.³⁰ Bu konuda daha güncel verilere erişilememesine rağmen, yeni neslin daha donanımlı olduğu tahmin edilmektedir.

Ülkemizde girişimcilik ve eğitim arasındaki ilişkilerin illere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2003 yılında yayınladığı "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" raporunda, eğitim ve gelişmişlik sıralaması bakımından iller iki ayrı kategoride incelenmiştir. Birinci kategoride, gelişmişlik sıralamasında üst sıralarda yer alan ama eğitim sektörü sıralamasında alt sıralarda bulunan iller, ikinci kategoride ise eğitim sektörü sıralamasında üst sıralarda yer alan fakat gelişmişlik sıralamasında alt sıralarda bulunan iller belirlenmiştir. Gaziantep birinci kategoride yer almış ve sanayideki gelişmişliğin eğitim sektörüne yansımadağı belirtilmiştir.³¹

İller	Girişimcilik	Girişimcilik Sıra	Eğitim	Eğitim Sıra	Kategori
Adana	21.100	4	2.790	2	1
Afyon	13.300	8	1.840	7	1
Amasya	11.200	9	1.560	12	2
Aydın	29.900	1	2.850	1	1
Bayburt	600	15	1.410	15	2
Burdur	759	13	1.550	13	2
Çanakkale	21.100	5	2.270	4	2
Denizli	18.700	6	2.590	3	1
Erzincan	904	11	1.700	10	2
Gaziantep	23.700	2	2.010	6	1
Kastamonu	876	12	1.590	11	1
Konya	21.300	3	2.130	5	1
Mersin	14.900	7	1.790	8	1
Muğla	9730	10	1.780	9	2
Nevşehir	724	14	1.430	14	1

Tablo 2: Web Madenciliği Yöntemiyle Girişimcilik-Eğitim İlişkisi

²⁷ Altında, <http://www.akillisanayi.com>

²⁸ <http://www.akillisanayi.com>

²⁹ <http://gaziantepkulubu.org/gaziantep/g42.asp?sf=6&icid=66>

³⁰ Ayata, 2004

³¹ DPT, 2003

Benzer bir çalışma “web madenciliği” yöntemi kullanılarak yapılmıştır. “Google arama motoru” aracılığıyla yapılan çalışmada illerin “eğitim” ve “girişimcilik” kelimeleriyle ayrı ayrı çağrılması sonucu elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablonun “kategori” sütununda illerin, DPT’nin yukarıda bahsedilen sınıflandırmasına göre hangi kategoride yer aldığı gösterilmiştir. Girişimcilikte 2. sıradaki yer alan Gaziantep ili, eğitim alanında 6. sırada bulunmaktadır. Tablo 2 ve DPT’nin “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması” raporu; girişimcilik seviyesiyle eğitim seviyesi arasındaki ilişkileri iller bazında kısmen ortaya koymaktadır.

Girişimcilik ve sanayi alanındaki başarılarıyla ününü dünyanın her köşesine ulaştırmayı başaran Gaziantep’in, eğitim konusunda endüstriyel kalkınmışlıkta kendisinden sonra gelen illerin gerisinde kaldığı konusunda tartışmalar yaşanmakta ve çözüm önerileri üretilmektedir. Kimileri, Gaziantep’in girişimciliğe yönelmiş ve ekonomize olmuş toplumsal hayatı nedeniyle, bireylerin eğitime yeterince odaklandırılmadığı tezini ortaya koymakta, bazıları da Gaziantep’in bir çekim merkezi olması nedeniyle aldığı göçün etkisiyle eğitimde göreceli olarak başarısız gibi görüldüğünü savunmaktadır. Bununla birlikte, eldeki kaynaklar ve veriler ile eğitim düzeyi artışının girişimciliği azalttığı ya da artan girişimciliğin eğitimden kaçışı hızlandırdığı gibi bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

8. TARTIŞMA ve SONUÇ

Girişimcilik, çağımızın yükselen önemli değerlerinden biri durumundadır. Dünya ekonomisinde görülen yeniden yapılanma/küreselleşme eğilimleri de girişimcilik kavramından hem etkilenmiş hem de kavramda önemli değişikliklere sebep olmuştur. Uzun yıllar birbirinden çok farklı medeniyetlerin yaşadığı Gaziantep, bu çok kültürlülüğü bir avantaja dönüştürerek (farklı kültürlerden farklı işler öğrenerek) günümüzün önemli bir değeri olan girişimciliğin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Gaziantep’liler, ticaret hayatlarında edindikleri bilgi ve ekonomik birikimi “Endüstri Devrimi”nin sonucunda sanayileşme hamleleri yaparak değerlendirmişlerdir. Sanayileşme sürecinde devlet veya yabancı yatırımların doğrudan bir katkısı olmamıştır. Bu aşında, Gaziantep’te girişimciliğin tetiklenmesine neden olan en önemli etmenlerden bir tanesidir. Önünde “hazır” ve “garanti iş” hedefi olmayan Gaziantep’liler kendi işlerini kurma yönünde adımlar atmışlar ve girişimcilikte ön plana çıkmışlardır. Gaziantep’liler, ticaret hayatındaki, “babadan oğula meslek aktarımı” geleneğini, sanayileşmeyle birlikte de devam ettirmiş ve başarılı olmuşlardır. Sanayideki gelişim o denli büyük olmuştur ki, Gaziantep sanayisi Türkiye’de ve dünyada kendisinden sıklıkla bahsettirir hale gelmiştir.

Sanayi ve ticarete bir “marka” olan Gaziantep’in tarih boyunca eğitim için önemli bir merkez olarak hizmet etmiştir. Günümüzde de, girişimcilerin önemli bir bölümü, çekirdekten yetiştirdikleri çocuklarının yüksek öğrenim görmesine büyük önem vermektedir. Gaziantep 2003 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan “Eğitime %100 Destek” eğitim seferberliği kampanyasına³² en çok katılımın sağlandığı illerden birisi olmuştur. Önceleri, okul yaptırıp devlete bağışlayan girişimciler ve iş adamları, şimdi kendi isimlerini taşıyan çok modern ve kaliteli özel eğitim kurumları kurup, profesyonel olarak işletmekte ve böylelikle kentin eğitimdeki kalkınma hamlesine doğrudan destek sunmaktadır. Bu ve benzeri desteğin orta vadede olumlu sonuçlar doğurması beklenmektedir.

Gaziantep’liler sanayileşmedeki büyük hamlelerini, değişen ve ağırlaşan günümüz rekabet koşulları altında da sürdürmek istemektedir. Tekstil sektörünün önemli pay sahibi olduğu Gaziantep, Uzak Doğu ülkelerinin ucuz iş gücüyle piyasalara girmesi sonucu bugüne değin en önemli avantajı olarak gözüken “maliyet avantajını” kısmen yitirmiştir. Buna karşın, bugüne kadar ki performansıyla dünya çapında tanınmaya başlanan kent, yeni stratejiler geliştirme gereği duymuştur. Gaziantep’liler, dünyada gelişen akımlara paralel olarak, maliyette kaybedilen avantajları marka, kalite ve inovasyon odaklı projelerle kazanmaya hatta daha ileriye götürmeye çalışmaktadır. Bu projelerden ilki olan “Marka Şehir Gaziantep” projesinin kısa sürede önemli kazanımlara yol açtığı görülmüştür. Marka tescil miktarlarının artması, dünya çapında markalar oluşturabilme hedefinin başlangıç noktasıdır. Türkiye genelinde ulusal yayın yapan televizyonlarda reklam veren ve tanınırlığı artan marka sayısı da radikal bir biçimde artmıştır.

Tekno-girişimcilik kültürünün oluşturabilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla başlatılan bir diğer proje de: “İnovasyon Vadisi” projesi olmuştur. Türkiye’deki herkes Gaziantep’i girişimciliği ve girişimcileri ile tanımaktadır. Gaziantep’in zihinlerde “GGR” yani “Gaziantep Girişimcilik Ruhu” olarak adlandırabilecek bir “imajı” vardır. Ancak, bu ruhun yaşatılabilmesi için ivedilikle girişimcilerin sonucunda “patent ya da faydalı model” olan bir sürece ve doğru sektörlere doğru zamanda yönlendirilmeleri gerekmektedir. Girişimcilik ruhu, markalaşma, teknoloji ve inovasyon alanında sistematik ve profesyonel düşünce ile süslenmeli ve zenginleştirilmelidir. Nitekim son yıllarda Gaziantep’te yerleşik birçok firmanın marka ve teknoloji alanında verilen birçok ödülle aday gösterildiği ve bu ödüllerini kazandığı görülmektedir. Kurumsallaşma yolundaki sıkıntılarını aştığı takdirde dünyadaki yeni girişimcilik eğilimlerini ülkemizde ilk kez organize şekilde projelendiren bir şehir olarak Gaziantep, bu farkındalığının meyvelerini ileride mutlaka toplayacaktır. Bu bağlanma evvelki projeler için bir çatı oluşturmayı amaçlayan “Akıllı Sanayi” projesinin de önemli katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

Kaynaklar

Altındaş, F.Ç. Strateji Geliştirme Süreci İçerisinde Stratejik Başarı Unsurlarının Değerlendirilmesi, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı.

Ayata, S. (2000). İlhan Tekeli için Armağan Yazılar (Editörler, İlkin, S., Silier, O., Güvenç, M.), Bir Yerel Sanayi Odağı Olarak Gaziantep’te Girişimcilik, Sanayi Kültürü ve Ekonomik Dünya ile İlişkiler. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (s.559-590).

Chen, J., Shang, J., Tseng C. (2000). Technological Innovation and Strategy Adaptation In The Product Life Cycle. Technology Management-Strategies and Applications.

Dereci, T., Durmuşoğlu, A. (2007). Patent Alarm Sistemi (PAS), YA/EM’2007: Yöneyem Araştırması/Endüstri Mühendisliği XXVII. Ulusal Kongresi, İzmir. (s.624-629).

Dereci, T., (Tekeli, İ, Arıkan, C., Arolat, O., Bozkurt, R.). (2006). Bölgesel Kalkınma, Markalaşma ve İnovasyon, Panel Sunum Notları, Gaziantep Sanayi Odası ve Dünya Gazetesi İşbirliği ile. Gaziantep.

Dereci, T., Kalender, D., Durmuşoğlu, A. (2006). Girişimcilik Performansına Etki Eden Faktörlerin Araştırılması: Gaziantep Örneği, Uluslararası Girişimcilik Kongresi. Bişkek, Kırgızistan. pp. 206-215. DPT, Devlet Planlama Teşkilatı. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. Ankara.

Erdem, F. (2001). Girişimcilerde Risk Alma Eğilimi ve Belirsizliğe Tolerans İlişkisine Kültürel Yaklaşım, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (2). 43-61.

Eyuboğlu, D. (2005). Girişimcilik neden önemlidir? Anahtar, (s.18-19). Milli Produktivite Merkezi Yayını.

Göker, A. (2006). Kalaycı, İrfan, Dr., (Ed.), Avrupa Birliği Dersleri: Ekonomi-Politika-Teknoloji, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara. (s. 405-433).

Meredith, G., Robert E.N. ve Philip A.N. 1984. Girişimciliğin Uygulanması. (Çeviren: Serdar Tan ve Orhan Pazarıcı). MPM Yayınları. Ankara.

Özcan, G.B, Çokgezen, M. (2003). “Limits to Alternative Forms of Capitalization: The Case of Anatolian Holding Companies”. World Development. Vol.31. No.12. pp.2061-2084.

Sabancı, Ö. (2004). Rekabet Gücünün Artırılmasında Bilim Teknoloji ve İnovasyonun Rolü, Konuşma Metni, 19 Mart, İstanbul. www.tusiad.org.

Schumpeter, J. (1961). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle, New York, Oxford University Press.

Taşkın H, Adalı M.R. (2003). Teknolojik Zeka ve Rekabet Stratejileri, Değişim Yayınları, Türkiye İktisat Kongresi Çalışma Grubu Raporları II.

V. Cuinet. (1892). La Turquie D’Asie Géographie Administrative, II. Paris. (s. 191).

³² <http://www.egitimdestek.meb.gov.tr/haber.php?id=77>

Ayntab Şehri ve Kalesi

AYNTAB ŞEHİRİ VE
KALESİ

Ayntab Şehri ve Kalesi¹

Yrd. Doç. Dr. Rifat ERGEÇ²

Gaziantep Kalesi, bugünkü kent merkezinin ilk yerleşim yerlerinden birisi olan Seferpaşa Mahallesi'nde ve Alleben Deresi'nin güney kenarında yer almaktadır. Etrafındaki eski kent dokusunun yoğunlaştığı alanda Büyükşehir Belediyesi tarafından, anıtsal yapılar restore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır. Anadolu'daki hemen her eski şehirde olduğu gibi Gaziantep kenti de, çok öncelerden beri mevcut bulunan kalenin etrafında sonradan oluşmaya başlamış olduğundan, şehrin kuruluşu, gelişimi ve kent-kale ilişkisini düzgünce ortaya koymak için her ikisini de birlikte ele almak gerekecektir. Hatta bu ikilinin öncesinde bir üçüncü faktörü daha hesaba katmak gerekir ki, o da Dülük'tür. Tarihî gelişim açısından bakıldığında Dülük sayesinde kale yapılmış, kale sayesinde de Antep şehri vücut bulmuştur. Ayrıca açıklığa kavuşturulması gereken bir durum daha vardır. Eski yazarların birçoğu eski Dülük yani Doliche şehri ile sonradan kurulmuş olan Ayntab'ı birbirine karıştırmış ve Dülük için hatalı olarak "Eski Antep", aynı şekilde bazıları da yine hatalı olarak Ayntab için "Yeni Dülük" deyimini kullanmışlardır. Bu üç ögenin de yerlerini tanımlayarak başlamak yerinde olacaktır.

¹ Bu yazıda, "Kale" kelimesi Gaziantep Kalesi'ni ifade etmektedir. İçinde yer aldığı şehrin adıyla anılmasına bağlı olarak, şehrin tarihî gelişimi içinde çeşitli zamanlarda aldığı isimler, o dönemden bahsedildiğinde kullanılmıştır. Kale / şehir ilişkisinde şehri doğuran olgu olduğu için, şehrin "Gazi" unvanını aldığı tarihten önceki adı olan "Ayntab" tercih edilmiştir.

² Arkeolog, Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Dülük Antik Kenti Kaya Kilisesi

Kale ve Ayntab şehri iç içe olduklarından ve hâlâ yerlerini koruduklarından sadece Dülük'ten biraz bahsetmek gerekecektir. Ayntab Kalesi ile Dülük merkezinin arası kuş uçuşu 10 kilometredir. Karayolu takip edildiğinde mesafe 12 kilometreyi bulmaktadır. Bugünkü Dülük Köyü, Sof Dağları'nın uzantısı olan ve güneye doğru alçalan hafif yükseltili Sam tepeliklerinin oluşturduğu ortalama 910 metre rakımlı bir konumda bulunmaktadır. Zemin tamamen, bölgenin de genel jeolojik yapısı olan kalker oluşumlardan ibarettir ve yapısının içinde bol miktarda çakmaktaşı (silex) bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı günümüzden 600 bin yıl öncelerine kadar giden Alt/Orta Paleolitik (Yontma Taş) Döneminde bir yaşantı yeri ve çakmaktaşı alet işleme atölyesi olarak kullanılmıştır. Bu Prehistorik dönemlerden sonra, yoğun olarak bir yerleşime sahne olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat Helenistik ve Roma kaynaklarında buradan "Demirin doğduğu ülke (ubi ferrum nascitur)" diye bahsedilmesi sonraki dönemlerde de demir cevheri dolayısıyla sık sık buraya akınlar yapılması, ayrı bir önemi olduğunu ortaya koymaktadır. Roma Döneminde, İüpiter Dolichenus isimli tanrı tasvirinde, tanrının elindeki yıldırım demetinin demircilik zanaatı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca konumu itibarıyla doğudan Fırat'ı geçen yolun, doğal olarak uzantısında bulunduğu ve bu doğal yapının batıya, Kahramanmaraş ve Çukurova'ya doğru giden bir güzergâha izin vermesi sebebiyle Fırat'tan sonra ilk konak yeri olmak gibi bir hüviyet kazanmıştır. Bundan dolayı da özellikle toplumlar arası ilişkilerin, iletişimin ve ulaşımın çok geliştiği M.Ö. 2. bin yıl ortalarında önemi ortaya çıkmış, Hitit ve Geç Hitit Dönemleri'nde kuş uçuşu 3 kilometre güney-güneybatısında bulunan 1200 metre rakımlı çevreye hâkim bir tepenin üzerinde ana tapınağı bulunan Fırtına Tanrısı "Teşup inancı" dolayısıyla bir merkez haline gelmiştir.

Helenistik Çağ'da ve sonrasındaki Roma Çağında Teşup inancı, hâkim güçlerin mitolojilerindeki İüpiter (Zeus) inancı ile özdeşleştirilmiş ve ortaya Dülük'ün antik çağdaki adı olan Doliche ile birlikte söylenen yeni bir inanç çıkmış ve merkezi de Doliche yani Dülük olmuştur. İüpiter Dolichenus inancı, askerî hareketlerle Avrupa içlerine kadar taşınmış Orta Avrupa ve Güney İtalya'da yayılmıştır. Roma Dönemi'nde Doliche şehri, Vatikan gibi bir dinsel şehir özelliği göstermeye başlamış ve âdeta dini anlamda noterlik merkezi haline gelmiştir. Milattan sonraki ilk iki yüzyılda burada yeni bir dinin doğduğu, daha doğrusu gelişmeye başladığı görülmektedir. Anadolu'daki varlığı pek bilinmeyen, Hindistan kökenli olup İran'da yeni özellikler kazandığı zannedilen tanrı Mithras'a ait bir tapınağı Anadolu'da ilk defa burada rastlanmıştır. Üstelik de, dünyada bilinen Mithras tapınaklarının en büyüğüdür. İkinci yüzyıl sonlarında Hristiyanlık ile başa baş gitmiş ve neredeyse kıl payı bir farkla kaybetmiştir. Dülüklü Hristiyanlar, mağara halindeki tapınağı tahrip etmişler ve boğayı kurban ederken tasvir edilen iki Mithras kült kabartması üzerine haç işareti kazıyarak lanetlemişlerdir. Hristiyanlık Döneminde Doliche bir dönem Yakubi mezhebinin merkezi olmuştur. Anadolu'ya göre, Suriye'ye açılan bir kapı gibi önem taşıdığından hemen her zaman bir sınır kenti veya kalesi olarak ele alınmış ve önemi de hep bu yönde ağırlık kazanmıştır. Bir dönem Bizans'ın güney sınırında bir eyalet merkezi iken, bir başka dönem Abbasîlerin bir ileri karakolu olarak Avasım'ın son noktasını oluşturabilmiştir. İşte bu özelliklerinden dolayı Dülük (Doliche)'de önemli kurumlar ve bunlarla ilgili anıtsal yapılar inşa edilmişti. Bunların hemen hiç birisi günümüze kadar

gelmiş değildir. Ancak antik kentin yer aldığı Keber Tepesi ile karşı karşıya olan ve günümüzde Dülük Köyü'nün yerleşmiş olduğu alan, Helenistik ve Roma Dönemleri'nde şehrin nekropolisi (mezarlık) olarak kullanılmıştı. Kısmen köy evlerinin altında kalan en önemli kalıntılardır. Tunç Çağları ve Demir Çağı başlangıcında bu yerleşmenin adı hakkında bir bilgi yoktur. Ancak Helenistik Dönem'den itibaren farklı bir önem arz etmeye başladıktan sonra anılmaya başlanan "Doliche" adının, muhtemelen daha eski fakat coğrafi durumuyla ilgili bir tanımlama mahiyetinde olan eski yerli dillerdeki isminin Grekçe söylenişi ve hatta bunun daha eski çağlardan beri bilinen "demir cevheri" ile ilişkili olabileceği tahmin edilmektedir. Ancak zaman içinde, bu köke bağlı kalınarak Lâtince Dolica, Süryanice Dolik, Ermenice Deluk, Arapça Dülük/Dulük, Bizans'ta Teluch ve Haçlı Seferleri sırasında Franklarca Tulupa şeklinde telaffuz edilmiştir. Yaklaşık 300 yıl kadar önce burada kurulan köye de, bu isimlerden uyarlanan Türkçe telaffuza uygun "Dülük" adı verilmiştir. Bugünkü Dülük Köyü'nde rastlanan kültür kalıntılarında bakıldığında Prehistorik Dönem Mağarası, Hitit ve Geç Hitit Tapınağı, Helenistik ve Roma mezar odaları, Mithras Tapınağı, Yakubi Kaya Kiliseleri (Basamaklı Mağara), Musa Kâzım Türbesi (makamı), Osmanlı Dönemi Camisi gibi hemen tüm dönemlerin eserlerine rastlamak mümkündür. Helenistik Dönem'den başlayarak özellikle Roma Döneminde asker hareketlerinin çoğalması, ticaret ve çeşitli sebeplerle yapılan yolculuklar bu yolların ve eskiden beri Fırat yolu üzerinde; batı, kuzey ve güneye giden yolların kavşağında bulunan Dülük'ün önemini bir kaç kat daha artırmıştır. 4.-6. yüzyıllar arasında Dülük bir Piskoposluk Merkezi'dir ve Piskoposlar tarafından idare edilmektedir. 8. yüzyılda Abbasîlerin Bizans'a karşı oluşturduğu Avasım ülkesinin önemli bir uç noktası, 9. yüzyılda yine Abbasîlerin 18. vergi bölgesi içinde sayılmakta olup, 10. yüzyıl sonlarında ise Bizans'ın Telukh Thema'sının (eyalet) merkezidir.

M.S. 2. veya 3. yüzyılda Roma hâkimiyeti sırasında yolların denetimi ve güvenliği için tedbirler almak gerektiğinde, küçük kalelerin yapıldığı bilinmektedir. Dülük kavşağı ve Fırat Yolu için de böyle bir tesise ihtiyaç duyulduğunda en isabetli yer olarak, Alleben Deresi'nin güney kıyısında yer alan doğal kayalık yükselti seçilmiştir. Kayalığın güneyi eski bir yerleşim yeri olan höyüküdür. Kayalık yükselti, Doliche ile göz temasında olup, burada iki-üç kuleden oluşan karakol niteliğinde bir küçük kale inşa edilmiştir. Bunun kapısının da kuzeye baktığı zannedilmektedir. Aynı zamanda burada, yani höyüğün üzerinde ve belki de güney eteği gibi yakın çevresinde küçük bir yerleşim yerinin olduğu ve adına da "Teba" denildiği genellikle kabul edilmektedir. M.S. 2. yüzyılın birinci yarısında yaşamış olan bilim adamı ve coğrafyacı ünlü Batlamyus (Claudii Ptolemaei), "Geographia" ismini verdiği eserinde Kuzey Suriye ve Kommagene kentlerini sayarken Germanikeia (Kahramanmaraş), Katamana (Pazarlık/Bağdın), Channonia (Kilis/Ömeroğlu) ve Doliche (Dülük)'ün yanı sıra bir de Deba kentinden bahsetmektedir. Doliche'den ayrı olarak Deba/Teba diye bir kentten bahsetmesi bu ikisinin birbirinden ayrı yerleşmeler olduğunu göstermektedir.

Gaziantep Kalesi

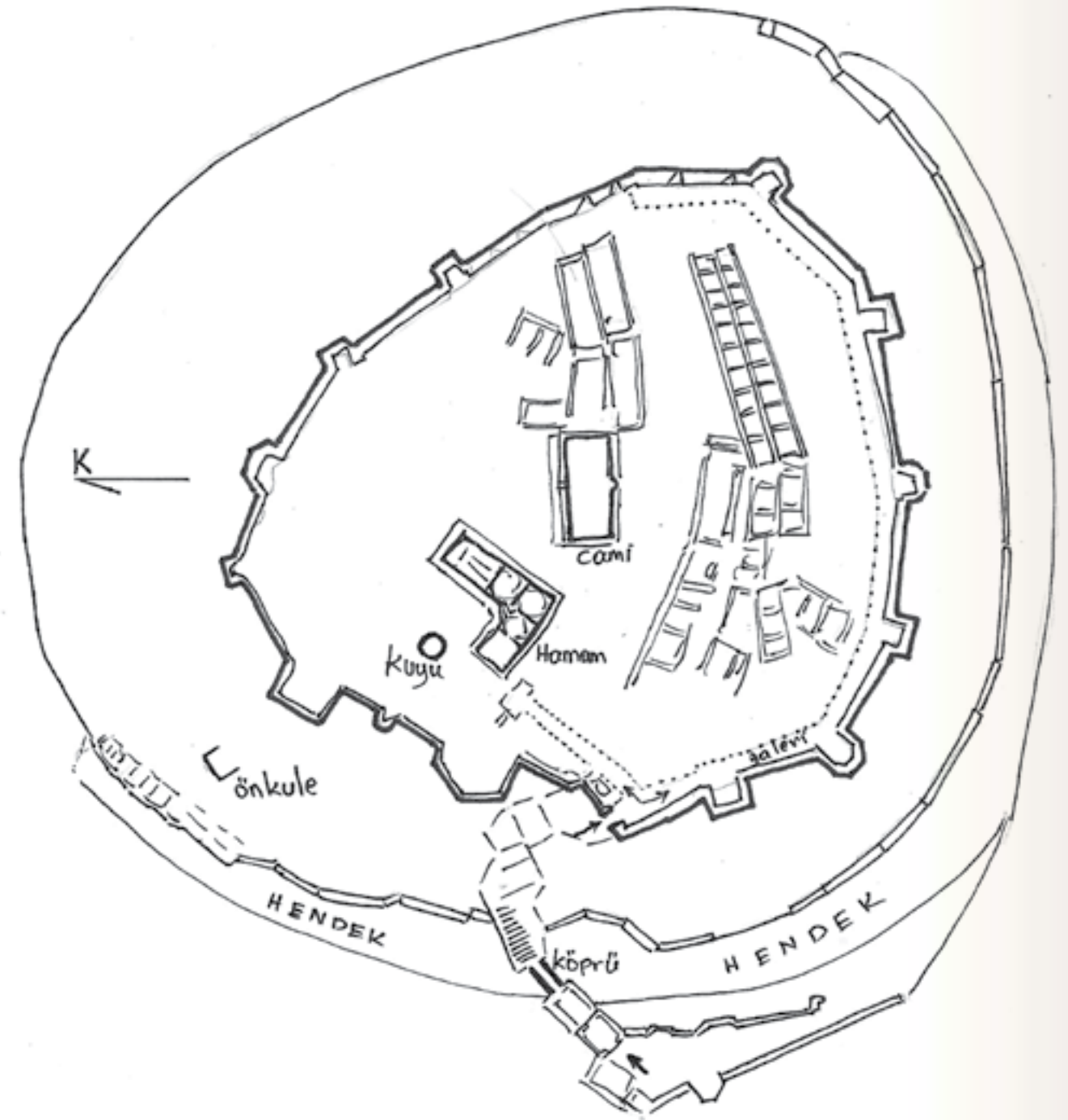
Buraya bir kalenin yapılmış olması çevrenin güvenliğini de artırmış olmalıdır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmış, Anadolu ve Suriye doğuda kalmış, Roma İmparatorluğu'nun bu doğu parçasına günümüz tarihçileri tarafından -başkentinin (Byzantion) adından dolayı- Bizans adı verilmiştir. Bu devletin de doğu sınırlarındaki en büyük düşmanı İran'da Part Devleti'nin yerine yeni bir devlet kurmuş olan Sasaneler'dir. 6. yüzyıla gelindiğinde doğal sınır özelliğini koruyan Fırat boylarını bu düşmanlara karşı güçlendirmek üzere İmparator İustinius yeni kaleler inşa ettirmiş, mevcut olanlarını da güçlendirmiştir. Bu faaliyetler çerçevesinde "Teba Kalesi" ni birkaç misli büyütmüş, güney kesimdeki höyük kısmını tonozlar ve kemerlerle takviye edip yükselterek bunların üzerine sur bedenlerini inşa etmiştir. Bu suretle çok güçlü bir askerî üs meydana getirilmiş, bölgenin, yolların ve kavşakların güvenliği sağlanmıştır. Bizans Dönemi başlarında doğu ile yapılan ticaretin hacmi ve önemi bilinmekte olup "İpek Yolu" deyimi de bu dönemde önem kazanmıştır. Ancak söz konusu yolun tali bir kolu üzerinde olmasına rağmen Fırat'ı aşan yolun buradan batı-güney-kuzey'e yani, Suriye-Akdeniz-İç ve Orta Anadolu'ya doğru ayrılması Dülük kavşağını vazgeçilmez hâle getirmiştir. Eskiden bizzat Dülük kentinden yollar ayrılırken 4.-5. yüzyıllardan itibaren bu kavşak noktası, yeni yol güzergâhları ve bunlara atfedilen önemden dolayı daha güneye kaymıştır. İşte bu güneydeki kavşak noktası bugünkü kalenin bulunduğu yerdedir. Çeşitli yönlerden ve yollardan gelen yolcuların ve kervanların güvenlik kaygısı olmadan konaklayabilecekleri bir yer olduğu için giderek daha çok tercih edilmiştir. Yine arz-talep dengesi içinde küçük alış-verişlerin ve hizmet sektörünün gelişmesiyle kalenin etrafında giderek büyüyen bir yerleşimin varlığını kabul etmek gerekir. Kalenin yer aldığı höyükte İustinius tarafından genişletme çalışmalarına başlandığında muhtemelen burada adı Teba olan küçük bir yerleşim yeri vardı. Belki de bizzat höyüğün üzerinde olan iskân alanı, kale inşaatından dolayı eteklere indirilmiştir. 636 yılındaki Yermuk Zaferi'nden sonra Bizans'ı Anadolu'ya çekilmeye mecbur bırakan Hazreti Ömer zamanındaki akınlar sırasında buraya gelen Müslüman Arapların, kalenin kenar kesimindeki (günümüzde birikimlerden dolayı zeminin altında kalmıştır) pınara da "Teba Pınarı" anlamında "Ayn Teba" adını vermişlerdi. Bu deyim, Ayn Zilha-Ayn Zarba-Ayn Şems gibi yerleşim yeri için de kullanılmış olması mümkündür. Bu isim bir süre sonra Ayntab'a dönüşmüş ve köke bağlı kalarak Ermeniler "Antaph" ve Haçlı Seferleri sırasında da Franklar "Hamtap" şeklinde telaffuz etmişlerdir. Türk hâkimiyetine girdikten sonra uzunca bir süre "Ayıntap" olarak kullanılmış, bu sırada meşhur savunması münasebetiyle 8 Şubat 1921 tarihinde verilen "Gazi" unvanından sonra "Gazi Ayıntap" ve Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra da "Gaziantep" şekline dönmüştür.

İlk yıllarında aldığı isimle anmak gerekirse Ayntab Kalesi, Alleben Deresi'nin güneye doğru hafif bir eğimle yükselen yamaçları üzerinde yer alan bir höyüğün üzerinde inşa edilmiştir. Siluet görünümü bakımından Halep Kalesi'ni andırmaktadır. Kale yapısının üzerine yerleştiği yükseltinin kuzey bölümü doğal kalker kayalıklardan oluşmaktadır. Güney kesimini ise höyük oluşturmaktadır. Son zamanlara kadar bu höyüğün bir adı yok iken gündeme geldiğinde en kolay atıfla Kale Höyüğü diye isimlendirilmiştir. Daha 1950'li yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında etek kısımlarında yağmurdan oyulan yerlerden toplanan çanak çömlek parçalarının değerlendirilmesi sonucunda bunların Kalkolitik (M.Ö. 5500-3000 Taş-Bakır Çağ) Dönem'e ait parçalar olduğu saptanmış, ancak yerleşim yeri, stratigrafisi ve mimarisi hakkında bilgi edinilememiştir. Bugün itibarıyla alanın zemini güney-kuzey aksında kuzeye doğru inen 15 metrelik bir eğim göstermektedir. Höyük, güney kesimde yer aldığından bu taraftan değerlendirildiğinde yaklaşık 24-25 metre yüksekliğindedir. Modern yapılaşma ve şehirleşme yüzünden orijinal taban seviyesini şimdilik öğrenmek mümkün değildir. 24-25 metrelik yükseklik de çok doğru bir ölçü değildir. Çünkü kalenin inşası ve sonraki onarımlar sırasında atıklardan oluşan bir tabakanın höyük yüzeyini kapladığı görülmektedir. 2003-2005 döneminde höyükte yapılan arkeolojik kazılarda, yerleşimin şimdilik M.Ö. 3600-3500 yıl öncelere Geç Uruk Dönemi'ne kadar gittiği anlaşılmış, ana toprağa varılmadığından daha alttaki kültür katları hakkında bir bilgi edinilememiştir. Ancak küçük buluntulardan varlığı bilinen Geç Kalkolitik Dönem/ Halaf kültürüne ait yapılaşma alanının, höyüğün güneye doğru yayılan bugünkü şehir unsurlarının altında kalmış olduğu tahmin edilmektedir.

Ayntab Kalesi kesit

Höyükteki bundan sonraki dönem ise yoğun yerleşimin tespit edildiği Eski Tunç Çağları dönemi olup, ancak çağdaşı saray komplekslerinde görülebilen büyük depo binalarına ve küplere rastlanmıştır. Bu dönemde bu kadar büyük yapılara sahip bir yerleşim yerinin bir krallık merkezi olma ihtimali yüksektir. Bazı araştırmacıların ihtiyatla soru işareti ile bildirdikleri Urkis/Urşum/Urussa kentinin Gaziantep Merkez Kalehöyük olarak lokalize edilmesi ile gelecek dönem çalışmalarında açıklığa kavuşacaktır. Höyüğün, kale gibi bir kütle altında kalıyor olması kazı çalışmalarında potansiyel bir tehlikeyi de beraberinde getirdiğinden ihtiyatla çalışmak gerekmiş, daha derine gidilememiş ve kale duvarlarına yaklaşmamıştır. Bizans Kalesi yapılırken, güney kesimde höyük muhtemelen kesilerek içine kalenin altyapı unsurlarının inşa edilmesi büyük zarar vermiştir. Yaklaşık olarak M.Ö. 3600-3500 yıllarından itibaren Ege Göçleri sonrasında kadar yani M.Ö. 1200/1000 yıllarına kadar kesintisiz bir iskânın yaşandığı tespit edilmiştir. Höyük muhtemelen bütün Önasya ülkelerini altüst eden bu göçler ve sonrasındaki karışıklığı takiben önemli bir yerleşim görmemiş veya terk edilmiştir. Çünkü söz konusu bu dönemin önemli krallık ve şehirleri, geniş çevrede yeni cazibe merkezleri haline gelen yerleşimlerdi. Bu durumda Kalehöyük iskânında bir kesintiden bahsetmek mümkündür. M.S. 2-3. yüzyıllardaki küçük Roma Karakol Kalesi ve devamındaki Bizans Döneminde genişletilerek yeniden inşa edilen kale dönemleri göz ardı edilecek olursa şehrsel anlamda tekrar bir yerleşimin başlaması için en erken M.S. 11. yüzyılı beklemek gerekecektir.

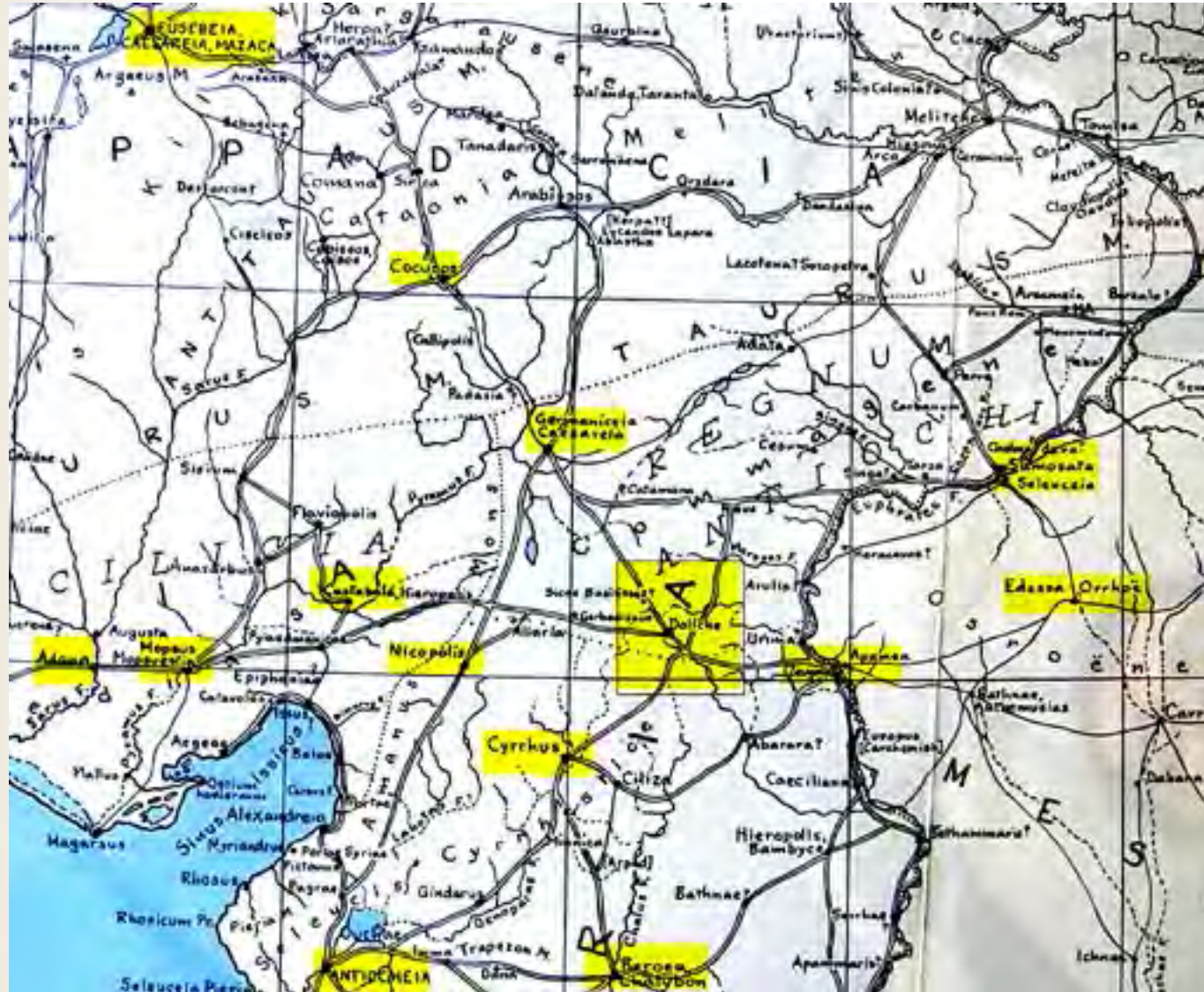

Ayntab Kalesi plan

Kalenin Stratejik Önemi

Roma Dönemi, yönetim biçimi itibarıyla birçok coğrafyaya hükmeden bir imparatorluk idi. Devlet, denizler, büyük nehirler, yüksek dağlar veya çöller gibi doğal ya da müttefik komşu büyük devletler gibi siyasi sınırlara dayandığı için ayrıca sınır veya alan korunması gibi bir kaygısı yoktu. Bundan dolayı da, askeri bir üs durumundaki kalelere özel şartların dışında pek ihtiyaç duymuyordu. Fakat Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrıldığı 395 yılından itibaren Doğu Roma, sonraki adıyla Bizans İmparatorluğu için eskiye nazaran oldukça küçülen ve daralan devlet sınırları, azalan maddi kaynaklar ve askeri güce karşılık, güneyde Arabistan'da İslâm Devleti ve doğudaki Sasaniler gibi büyüyen komşu devletler tehlikeli olmaya başlamıştır. Bu durum yeni stratejiler aranmasını gerektirmiş ve sonuçta askerî olduğu kadar idari fonksiyon da içeren kale mimarisi önem kazanmıştır. Roma döneminde birkaç burçtan ibaret bir gözetleme kulesi veya karakolu durumunda olan kale de Bizans imparatoru I. İustinianus tarafından M.S. 6. yüzyıl ortalarında Orta Fırat bölgesini Sasaniler'e karşı güçlendirmek amacıyla yaptığı çalışmalar sırasında Karkamış Kalesi ile birlikte yeniden ele alınarak büyütülmüş ve güçlendirilmiştir.

M.S. II. - IV. Yüzyıl Antik Dönem Haritası

İustinianus'un bu kale ile bizzat ilgilendiğine veya yeniden inşa ettirdiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak 6. yüzyıl ortalarının, Bizans Devleti'nin sınırlarının korunmaya en çok ihtiyaç duyulduğu bir dönem olması, İustinianus'un hükümdarlık döneminde kalelere verdiği önemin bilinmesi, Fırat boyundaki kaleleri Sasaniler'e karşı güçlendirdiğinin kaynaklarda bildirilmesi, ayrıca kale mimarisindeki Bizans Dönemine ilişkin taş işçiliği ile kesme yapı taşlarının üzerindeki Bizanslı ustaların Grek alfabesindeki harfleri kullanarak koydukları usta işaretleri böyle bir sonuca varılmasını mümkün kılmıştır. Doliche kentinin Roma Dönemindeki durumu hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat Roma Döneminden başlayarak özellikle Bizans İmparatorluğu'nda Doliche kenti için bu kale adeta bir kapı mahiyetindedir. Özellikle doğudan İranlılar gibi potansiyel tehlikelere karşı böyle bir kalenin varlığı, bir ileri karakol olarak Doliche kentinin güvenliği için son derece önemlidir. Konumundan dolayı aynı zamanda doğu-batı ve güney yollarını da kontrol altında tutmaktadır. Bu kalenin, genellikle büyük devletler arasında (Roma-

Part ve Bizans-Sâsanî) bir sınır teşkil eden Fırat Nehri'nden içeride olması, âni yapılan ilk saldırılarda gafil avlanmasını ve tahrip edilmesini güçleştirmektedir. Ayrıca kavşak noktasında olduğu için lojistik desteklerden faydalanma ve ulaşım ağını denetimi altında bulundurma gibi büyük savunma avantajına da sahip olmuştur. Bazı eski kayıtlarda bu kalede bahsedilmemesinin sebebi, o sıralarda bir dönem tema (eyalet) merkezi olmuş Dülük kentinin, hâlâ resmîyette mevcut olmasından dolayı bu kalenin "Dülük Kalesi" diye adlandırılmasıdır. Bazı kayıtlarda Dülük'ten bahsedilirken "Suriye sınırında önemli ve güçlü bir kaleye sahip olduğu" anlatılmaktadır. Ayrıca Dülük Köyü'ndeki yüzey araştırmalarında bu türlü bir kale yapısının izlerine rastlanmadığı gibi, topoğrafik ve stratejik olarak da üzerine kale yapılmaya müsait bir yer gözlenmemektedir.

Bizans Döneminden itibaren Dört Halife Dönemi, Emevîler, Abbasîler, Eyyubîler, Hamdanî Hükümdarı Seyf-üd Devle, Anadolu Selçukluları ve daha çok Sultan Mes'ud, Zengî hükümdarı Nureddin Zengî, Selâhaddin-i Eyyubî, Timur idaresindeki Moğollar, İlhanlılar, Dulkadirîler ve Karakoyunlular aralıkla ama uzunca bir süre Memlûklar, sonrasında da sürekli olarak Osmanlılar Antep Kalesi'nden gelip geçmişler, bazıları yakıp yıkmış, bazıları onartmış, bazıları da yenilikler ve eklemeler yapmışlardır. Bütün bu olumlu veya olumsuz müdahaleler kale yapısının bütünlüğünü bozacak boyutlara varmamıştır. Hayırlı işler yapanlar bunu belirtecek şekilde izler bırakmışlar, genellikle kitabeler ve bazen de semboller yaptırılmışlardır.

Kalenin Mimarisi

Ayntab Kalesi, tamamı kesme taştan inşa edilmiş bir kaledir. Gaziantep'in jeolojik yapısı kalker oluşumlardan meydana gelmiş olmasına rağmen, bölge bölge farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıklar daha çok taş mimarî alanında kendini belli etmektedir. Çevredeki taş ocaklarından çıkarılarak işlenen taşların sertlik derecelerindeki farklılıktan dolayı, kalenin inşası sırasında da farklı yerlerde farklı taşlar kullanılmıştır. Alt kesimler daha çok yük taşıyacağı için buralarda sert kalker taşlar kullanılmış, kale duvarlarının üst kesimleri ise çevrede çok bulunan daha yumuşak taşlardan yapılmıştır. Yine de belirtmek gerekir ki, bu türlü kalker esaslı taşlar ocaktan çıkarıldığında tırnakla çizilebilecek kadar yumuşak olabilmekte, ancak zaman geçtikçe havadaki oksijen ve ısı gibi etkenler dolayısıyla su kaybederek sertleşmektedir. Kalenin inşasında, en çok Dülük'teki antik dönemlerde çok kullanılan olan ve halen görülebilen taş ocaklarından getirilen yapı taşları kullanılmıştır.

M.S. 2.-3. yüzyıllardaki ilk inşa edilen küçük Roma Karakol Kalesi, kuzey kesimi oluşturan doğal kayalıklar üzerine oturtulmuştur. İustinianus tahkimatında ise, kale alanını genişletmek için tepenin güney kesimini oluşturan höyüğün üzerine kadar taşınmıştır. Muhtemelen nispeten gevşek toprağın kale duvarlarını taşıyamayacağı düşüncesiyle höyük kitlesi yarılmış, zemin seviyesinden itibaren yapımına başlanarak yükseltilen tonoz ve kemerlerin taşıdığı sübstrüksiyon (temel) yapılarının üzerine kale bedenlerinin ve kulelerin bindirildiği bir mimarî tarzı uygulanmıştır. Kalenin üzerine oturduğu höyük ve kayalıktan oluşan yükselti, tabanı itibarıyla düzgün olmayan dairemsi/oval bir biçim göstermekte olup, çevresi 1200 metredir. Tepenin üzerinde yer alan kalenin iç kısmı veya avlusu ise yine düzensiz dairevi bir görünüme sahiptir ve en geniş noktasında 120 metre uzunluğunda

bir çapa sahiptir. Kale üzerinde 12 adet kule yer almakta olup, bunların araları düz duvarlarla kapatılmıştır. Nispeten yıpranmış olduğu bugünkü durumda, kulelerle kale bedenleri yaklaşık olarak aynı seviyede gibi görünmektedir. Kulelerin beden duvarlarından daha yüksek olup olmadığı bilinmemektedir. Gerek duvarlarda ve gerekse kulelerde üst kenarlar çok da sağlam olarak günümüze kadar ulaşmadığından üst bitim kenarlarının nasıl olduğu hakkında da sağlıklı bir bilgi yoktur. Yani, kale duvarının üst kenarı düz mü, hücre ve dendane denilen dişli, mazgallı mı yoksa pencere biçiminde midir gibi... Bu konu hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Bunda yıkımların hep üst kesimlerde olmasının ve çeşitli dönemlerde yapılan onarımların aslına sadık restorasyon gibi bir onarım olmayıp sadece sağlamlaştırmak amaçlı o günlerin mimarî gelenekleri içinde düşünülmesinin büyük rolü vardır.

Kulelerin şekli de Ayntab Kalesi'nde özellik arz etmektedir. 12 kuleden hiçbirisi diğeriyle tam olarak aynı biçimde ve ölçüde değildir. Kare ve dikdörtgen olanların boyutları değişiktir, bir kısmı yarım altıgen ve sekizgen görünümündedirler. Bunun sebebi kulelerin farklı zamanlarda, farklı kültür ve mimarî geleneklerine sahip kişiler tarafından yaptırılmış veya onarılmış olmasıdır. Başlangıçta Roma kuleleri yapılmış, sonra Bizans döneminde genişletme esnasında asıl kuleler inşa edilmiştir. Daha sonraları ise çeşitli meliklerin, emirlerin ve hatta Kanunî Sultan Süleyman'ın dahi yaptırdığı onarımlar ve bu onarımlar sırasında yapılan değişiklikler söz konusudur. Kulelerin bazıları oda biçiminde yapılmış olup kapısı vardır. Bazıları da üzeri ve etrafı kapalı içe bakan tarafı açık olup, bazen iki katlı ve derin bir niş şeklindedir. Muhtemelen nöbetçilerin yağmur veya güneşten korunmaları için düşünülmüştür. Kulelerin dışa bakan yüzlerine ince uzun ve içten dışa doğru daralan mazgal delikleri açılmıştır. Böylece içerideki asker daha geniş bir açıyla düşmanı gözlerken, dışarıdakiler ancak ince uzun ve dar açıklığın müsaade ettiği kadarıyla içeriye geçerek atış yapabilmektedir. Tabii ki bu da kaleyi savunanlara büyük avantaj sağlamaktadır. Kalenin inşa edildiği dönemlerde sadece mızrak, ok ve yay ile arbalet (kundaklı, tetikli yay) gibi diğer fırlatıcı silahlar kullanılıyordu. Mazgal açıklıkları da buna göre yapılmıştı. Ancak sonraki zamanlarda kalelerde ateşli silahların ve küçük topların kullanılmaya başlanmasıyla mazgal deliklerinin özellikle alt kısımlarında gelişigüzel genişletmeler yapılmış ve topların ağız kısımlarının dışarı doğru uzatılması sağlanmıştır. Batıya bakan üç kule inşa farklılığından dolayı plan olarak da birbirlerine benzememelerine rağmen orta kısımlarında birer büyük pencereye sahiptirler. Pencerelerin dışa, yani şehre bakan tarafları işlemeli çerçevelerle süslenmiştir. Bu özel durumun sebebi bilinmemektedir. Ancak bunların Türk-İslâm Döneminde yapılmış olması daha akla yatkındır. Çünkü bunların şehirden tarafa ve halka yönelmek üzere yapıldığı akla gelmektedir, Bizans Döneminde ise burada bir şehir yoktu. Bu süslü pencerelerin bir nevi seremoni için, mesela şehir hâkiminin halkı selamlaması, belki de halka hitabı veya sancağın açılması, önemli bir şeyin teşhir edilmesi vb. sebeplerle kullanılmış olacağı düşünülmektedir. Yine bu kulelerin üst kenara yakın kısmında görülen konsol biçimindeki çıkıntıların birer senkendaz³ olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak, süslü pencerelerle aynı kulelerde kullanılması, bunların da bu kulelerin özel durumunun bir parçası olabileceğini akla getirmektedir.

Kale Genel Kuzeyden Görünüşü

Kale'nin kuzey kesiminde, bugünkü Naib Hamamı'na baktığı tarafta kayalık olan yamaçta görülen bazı yapı kalıntısı izlerinin bir ön kuleye ait olduğu tahmin edilmektedir. En yakın örneğine Halep Kalesi'nde rastlandığı şekilde görülen ön kuleler, düşmana ilk ve en yakın müdahalenin yapıldığı yerlerdir. Halep'teki sağlam olmasına rağmen Ayntab Kalesi'nin ön kulesi hemen hemen yerle bir olmuştur. Ayrıca burada, sadece kuzey yamaçta tek bir tane görülen ön kule Halep Kalesi'nde iki tarafta da yapılmıştır. Aynı tarz bir ön kulenin Tilbaşar Kalesi'ndeki kazılar sırasında da ele geçmesi, Haçlı Dönemi askerî mimarlığı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Kalede yürütülen kazılardan anlaşılabilirdiği kadarıyla gerek güneydeki höyük tarafında ve gerekse altyapısı kaya olmasına rağmen kuzey tarafta, kale bedenleri çok sağlam altyapı unsurları üzerine oturtulmuştur. Mimarlıkta substrüksiyon (temel) yapıları denilen altyapı elemanları hem sert taşlardan yapılmış hem de statik bakımından tonozlar, yuvarlak, sivri ve dayama kemerlerle birbirine bağlanmış, âdeta entegre bir iskelet sistemi oluşturulmuştur. Höyük tarafında yani güneyde bu sistemin höyük yapılanmasını yarararak tabana kadar indiği, hatta zeminde temel mahiyetinde seviye altına dahi inmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Bu kesimdeki kulelerin içinden aşağı inen düzgün merdivenler alt katlara ulaşımı sağlamaktaydı. Ancak ne kadar veya kaç kat indiğini saptamak mümkün olamamıştır. Kuzeydeki kayalık bölüme göre daha gevşek olan höyük içine yerleştirildiği sanılan altyapı unsurlarının içinde, birisi daha büyük olmak üzere iki tane kemerli koridor biçiminde galeri yer almakta olup, kazıları yapılarak temizlenmişlerdir. Bunlardan birisi zemin seviyesinde olup, güney-batı köşeden başlayıp tüm güney kenarı boyunca devam ederek güney-doğu köşeye kadar uzanan galeridir. Höyük toprağının akmasını veya yayılmasını önlemek bakımından hem bir istinat duvarı görevi yapmakta, hem alt yapı sisteminin parçasını oluşturmakta hem de dışa bakan küçük mazgal deliklerinden düşmanla zemin seviyesinde yüz yüze muhatap olmayı sağlamaktadır. Genişliği ortalama 1.5 metre ve yüksekliği de 2-2.5 metre arasında değişen tonozlu galeri tamamen taştan inşa edilmiştir. Güneydoğu köşeden itibaren kayalık kesim başladığından, savunma görevi bakımından bu galeri kaya içine oyulmak suretiyle devam ettirilmiş olup, höyük ve kayalıktan oluşan kütlelerin doğu ve kuzey eteğini dolaşarak kuzeybatı köşeye yakın bir yerde sona ermektedir. Özellikle kuzey kesimde kayaya oyulmuş bulunan galeri zaman içinde kayanın çatlaması ve bazen de yıkılması sebebiyle biraz daha iç kesime alınarak güvenliği sağlanmış fakat galerinin devam etmesinden de vazgeçilmemiştir. Bu galerinin yüksekliği zemin seviyesine göre değişiklikler göstermektedir. Diğer büyük galeri ise daha üst kesimde yer almakta olup, giriş kapısından hemen sonra başlamaktadır. Üstteki kale bedenlerinden önce inşa edildiği şüphe götürmeyen ve güney kesimdeki kale bedenlerinin tam altına isabet eden tamamen kesme taştan inşa edilmiş tonoz örtütlü bir galeridir. Bir koridor görünümünde olup, uzunluğu 190 metre, genişliği 3.50 metre ve yüksekliği ise tabana göre değişken olmakta birlikte ortalama 4.50 metredir. Bu galeriden hem kulelere girişler hem de üstteki avluva çıkış ve havalandırma bacaları vardır.

Kalenin inşa mantığının; kuzey kesimde ana kaya üzerinde, şimdikine göre oldukça yüksek seviyedeki Roma yapısı küçük çekirdek kalenin hem alanın genişletilmesi, hem güneydeki toprak dolgu veya höyüğün yüzey tabanın yükseltilmesi hem de üstteki kule ve bedenlere alt yapı oluşturulması için bu galerinin ilavesi esasına dayandığı tespit edilmiştir. Kale yapısı, tonozlu galerinin üzerine üst kesimde sonradan inşa edilen veya yükseltilecek dengeli hâle getirilen kulelerle ve aralarına yapılan beden duvarlarıyla daha da genişletilmiş ve yükseltilmiştir. Savunma açısından en üstteki mazgallar, seğirdim yolları ve paralel tonozlu galeriler vasıtasıyla yatay hareket edilen bir sistem olduğu kadar aynı zamanda merdivenli kule bağlantılarıyla en alttaki galerilerin en üst kesimle bağlantısını sağlayan ve aşağıdan yukarıya dikine de hareket edilebilen bir sistemdir. Böyle bir savunma stratejisi güvenlik bakımından kale ahalisine büyük avantajlar sağlamaktadır.

³ Kimi surlarda duvarın üst bölümüne çıkmalı olarak yapılan ve dibine yaklaşan düşmana ateş ve ok atmaya yarayan şerefe gibi yer, külühendaz, metris.

Kaleye girişler, önce bir kapı kulesinden geçildikten sonra yapılabilmekteydi. Burada bir nöbetçi eyvanı, iki kanatlı ve demir takviyeli kapıdan geçilerek girilen bir odadan sonra muhtemelen yine kanatlı bir kapıdan sonra köprüye gelinmektedir. Bu odanın üzerinde dışarıdan merdivenle çıkılan Kale Dizdarı'nın olması muhtemel bir oda yeri bulunmaktadır. Ulaşım kapı kulesi ile ana kütle arasındaki asma köprü vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Bu köprü hareketli olup, gerektiğinde iplerle çekilerek kaldırılmakta güvenlik sisteminde yeni bir kademe oluşturmaktaydı. Köprü günümüzde sabit hale getirilmiştir. Asıl kale yapısına girişi sağlayan demir aksamlı kapının da bulunduğu kesimdeki eğimli toprak yüzey, pere tekniğinde taş kaplanmış olup, gerektiğinde buraya yağ dökülerek kayganlaştırılmakta ve düşmanın çıkışı zorlaştırılmaktaydı. Bu taş kaplı kesimin kapının iki yanında olması gerekirken bugünkü kapının güneyinde kalmaktadır. Kalenin iç kısmında bu kesime isabet eden yuvarlak tonozlu galerinin başlangıcında üst üste birçok mimari tadilat izleri bulunmuştur. Bu izlere bakarak Bizans Dönemindeki eski kale kapısının bugünküne göre daha güneyde yer almış olabileceğini söylemek mümkündür. Eski kaynakların birinde geçen, "Türkler burayı aldıktan sonra kapısını güneye çevirdiler" ifadesi bir mimari değişikliğin yapılmış olduğuna işaret etmektedir. Ana kapıdan girildiğinde sonradan yapıldığı açık şekilde belli olan yüksek tavanlı ve çapraz tonozlarla örtülü bir bölümden doğru gidildiğinde kemerli ve tonozlu bölümler geçilerek 190 metre uzunluğundaki tonozlu galeriye girilmektedir. Girişteki yüksek tonozlu bölümden sola dönülerek ilerlendiğinde, meyilli tabanı merdivenimsi kademeli taş döşeli, üzeri ise yüksek tonozla örtülü geçitle avluya çıkmaktadır. Kalenin, özellikle kuzey bölümlerinde kaya içine oyulmuş erzak ve belki de cephane depolama amaçlı mekânların olduğu ve bunların gene kaya içine oyulmuş merdivenlerle kademeli de olsa birkaç kat halinde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin su ihtiyacını karşılamak için hendek içinden zemin seviyesinden girilen dehlizlerle ulaşılan bir sarnıçta biriken suya, hoş olmayan tadından dolayı halk arasında biraz da efsaneleştirilerek "acı su" denilmekte, muhtemelen bir pınar olan diğer su kaynağı da "tatlı su" olarak anılmaktadır. Fakat halen tıkalı olan ve kuzeye doğru giden dehlizlerin, kalenin inşa edildiği zamanda sürekli su kaynağı olan Alleben Deresi'ne ulaşmak amacıyla oldukları sanılmaktadır. Askerî mimarlık açısından ise bunların, kalenin muhasara edilmesi halinde gece baskınları ve huruç hareketi ile lojistik destek ve mühimmat girişi için yapılmış "potern" denilen ve surların altından geçerek dışarıya açılan bir nevi gizli geçitler olduğu tahmin edilmektedir.

Kale Genel Doğudan Görüntüsü

Kule ve Mazgal

Kale İçinde Bulunan Yapılar

Ayntab Kalesi'nde Gaziantep Müzesi tarafından yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bir Kale Hamamı ve bir Kale Camii ile askerlerin koşulları olması muhtemel mağazin binalarının temelleri ortaya çıkarılmıştır. Diğer yapılar düzensiz taşlarla yapılmış, çok da itinalı olmayan bir yapı özelliği gösterirken cami ve hamam kesme taştan inşa edilmiştir. Yapılar anıtsal bir görünüme sahiptir. Hamam yapısı, plan özelliği ile Anadolu'da ikinci bir örneği görülmemeyen bir 13. yüzyıl yapısıdır. Aynı boydaki mekânların sıralama tekniğinde art arda dizilmesi, fakat mevcut yerin durumuna göre 90 derece bükülerek (L) biçimini almasıyla diğer kale hamamlarından ayrılmaktadır. Roma hamamlarının ısıtma teknolojisine sahiptir ve sadece kale ahalisine hizmet vermek üzere düşünüldüğünden küçüklüğünden dolayı istenildiğinde veya periyodik olarak ısıtılıp soğutulma imkânı vardır. Soğuk su künkleri ile sıcak su için kurşun borular duvarların içinden geçmekte, sıcak su ve kızgın buhar metoduyla zemin ve duvarlar ısıtılmaktaydı. Ayrıca atık su künkleri de ele geçmiştir. Duvar inşa tekniği ve üstü örtüsü olan tuğla örgülü kubbeleri ile çok tipik bir yapıdır. Kale için önemi ise, önceden var olan çok kalın duvarlı bir Bizans yapısının önünü kapatacak ve oradaki (L) şeklindeki boşluğa yerleşecek şekilde inşa edilerek tek olma özelliği kazanmış olmasıdır. Soyunma-giyinme yeri, tıraşlık, soğuk, ılık ve sıcak bölümleri ve helâsi ile bir çarşı hamamının tüm fonksiyonlarına sahiptir. Külhanındaki bugün mevcut olmayan iki büyük bronz kazan ile duvarların içinden geçen kurşun su borularının Antep Savunması sırasında saçma, şarapnel, mermi yapımında kullanılmak üzere yerinden söküldüğü tahmin edilmektedir. Bu hamamla ilgili olarak henüz çözümlenemeyen problem, kullanılacak suyun nasıl temin edildiğidir. Hasırcıza'de bahsettiği 250 basamakla inilen bir merdivenin ulaştığı kuyudan çıkırıla çekiliyor olması en mantıklı çözüm gibi görünse de henüz buna bir açıklama getirilememiştir.

Tonozlu Galeri

Kaledeki cami de yine kale ahalisine yönelik yapıldığı için oldukça küçük, daha çok bir mescit durumundadır. Enlemesine bir plan göstermekte olup, ancak iki veya üç safın oluşmasına imkân verebilmektedir. Zaten, kaledeki askerlerin tümünün aynı anda namaza durarak ibadet etmeleri, nöbet yerlerini veya belirlenmiş görevlerini terk etmeleri anlamına gelir ki, muhtemelen böyle bir durumun yasaklanmış olması gerekir. Askerler vardiya usulü namaz ve hamam işlerini görüyor olmalıydılar. Kale avlusundaki asker koşulları olarak da nitelenebilecek yapıların arasında bir de taş üzerine çizilmiş "Mangala" denilen bir oyun levhası ele geçmiştir ki, genellikle kaleden çıkmaları yasaklanan askerlerin vakit geçirmek için kullandıkları tahmin edilmektedir.

Kale Hamamı

Kule Mazgali

Gaziantep Kalesi'nin güney ve kuzey zemin seviyeleri arasında yaklaşık 15 metrelik bir fark vardır. Arazinin genel eğimine paralel olarak güney kısmı daha yüksektir. Yapılan kazı çalışmaları sonrasında kuzey kesimde hendeğin bir bölümü ortaya çıkarılmış olup, zemin seviyesinden 2-3 metre derinlik göstermektedir. Zannedilenin aksine Anadolu'daki birçok kalede bu türlü savunma hendeklerinin içinde su bulunmamaktadır. Zaten 15 metre eğimi olan bir zeminde suyun tutulması bile imkân dışıdır. Bunlar kuru hendekler olup düşmanın hızını kesmek, yavaşlatmak, oyalamak ve zemin seviyesindeki tonozlu galerilerin mazgallarından düşmanı vurmaya çalışırken onları bertaraf etmek daha kolaydır. Eyyübi Çelebi, ünlü Seyahatname'sinde Ayntab'dan bahsederken kalede 26 burç olduğunu söylemektedir. 12 burç bugün mevcut olduğuna göre diğer 14 burcun nerede olduğu tartışmalıdır. Evliya Çelebi yine biraz abartmış mıdır, yoksa burçların başına neler gelmiştir? Bugün için kale yapısında eksik bir burç görülmemektedir. Eğer Evliya'nın anlattıkları doğrusa diğer 14 burç için bir dış suru düşünmek gerekecektir. Kule aralıkları daha geniş olmak üzere düşmanı daha uzakta iken durdurmak amaçlı olan dış surlar ihtiyaten inşa edilir ve asıl savunma güçleri ana yapıda bulunurdu. Kale yapısının etrafında muhtemel bir dış sura ait herhangi bir kalıntı veya parçasına rastlanmamıştır. Ancak bu Ayntab'ta hiç dış sur yapılmamış olduğu anlamına da gelmemelidir. Özellikle 13.-15. yüzyıl tarihçilerinin yazdıkları "şehri işgal eden birçok ordunun, kale ve daha birçok yapı ile birlikte şehir surlarını da yıktığı" şeklindeki ifadelerinden yola çıkarak, bu yıkımın daha çok dış surlarda olduğu düşünülmektedir. Ancak bunlar Evliya Çelebi'den en az iki yüzyıl önce meydana gelmiş olduğundan, onun şehri ziyareti sırasında surlara ilişkin kalıntıların hâlâ mevcut olup olmadığı bilinmemektedir.

Kalenin Güneyden Görünüşü

Ayntab Kalesi, Türklerin eline geçtiğinden itibaren istilacılara karşı savunma amaçlı kullanılmış fakat birçok defalar başarılı olunmasına karşılık bazen de mücadele kaybedilmiş ve sonuçta kale büyük zararlar görmüştür. Bizans Dönemini takip eden yıllarda özellikle Memlûklar, Dulkadirîler ve 16. yüzyıldan itibaren de Osmanlılar kaleyi ihtiyaca göre zaman zaman onarmışlar ve buna dair tamir kitabeleri koymuşlardır. Kale, şehrin geçirdiği tarihî dönemler içinde çoğu zaman büyük roller oynamış ve bunların sonucunda oldukça büyük ölçüde yıpranmıştır. Fakat savunma amacıyla 18. yüzyıldan sonra hiç kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki çok yakın benzeri olmakla birlikte üç misli daha büyük olan Halep Kalesi de tarih içinde benzer badireler atlattığı olmasına rağmen çok yakın zamanlara kadar kullanılmakta olduğundan gerek kale yapısı ve gerekse kale içi kent yapıları, sokaklar vb. unsurlar çok daha bakımlı, sağlam ve ayakta. Son dönemlere kadar Kadılık Makamı'nın Halep Kalesi'ndeki büyük salonunda görev yapmasının da bunda etkisi olduğu şüphesizdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ise, kalede bir Kale Dizdarı yönetiminde az sayıda yeniçeri bulunduğu, etraftaki vakıf bahçe ve tarlaları ekip biçtikleri fakat bir ok atımı mesafeden daha uzağa gitmelerinin yasak olduğu yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü dönemlerinde, Antep Kalesi daha çok bir idare merkezi, cephanelik veya mühimmat deposu ya da karakol mahiyetinde kullanılmıştır. Barınan asker sayısı onlu rakamlarla ifade edildiğinden kışla görevi görmediği anlaşılmakta olup, kalenin çoğu zaman, devletin gücünü temsil eden bir simge olarak kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kimi zaman, zindanlarında önemli suçluların tutulduğu, tehlikeli durumlarda şehrin idareci ve ileri gelenlerinin can güvenliği açısından sığındığı bir mekân olarak da kullanılmıştır. Kalenin içinde bir cami, bir hamam, Gazali Makamı olarak anılan 12. kulenin altındaki bölüm, kırk kadar mekân, zahire ambarları ve yetmiş parça top bulunduğu bildirilmiştir. Böylece, Kale Höyüğü ve çevresinin Geç Kalkolitik Döneminde başlayan yerleşim süreci muhtemelen Demir Çağlarında ve milattan sonraki ilk birkaç yüzyıl boyunca devam eden uzunca bir sükût döneminden sonra yeniden hayata kavuşmuştur.

Bu süreç aynı zamanda, bugünkü Antep şehrinin yerleşim tarihini de ortaya koymaktadır. Buna göre günümüzdeki Antep şehri, M.S. 12. yüzyılda kurulmuş olmakla 800 yıllık geçmişli olan bir şehirdir. Konumlandığı yer, yani Kale Höyüğü, Battal Höyük, Humanızlı Höyüğü, Cansız Höyük gibi yakın çevresiyle birlikte ele alındığında, kesintilerle birlikte yaklaşık 5750 yıllık Üst Paleolitik buluntular dikkate alındığında günümüzden önce 20 bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Geniş çevresiyle yani Dülük-Sakçagözü-Nizip vb. ile birlikte değerlendirildiğinde ise tarihi günümüzden önce 600/700 bin yıl kadar gerilere gitmektedir.

Tarih içinde çeşitli yazarların Ayntap Şehri ve Kalesi Hakkında Yazdıkları

Ayntap Kalesi hakkında bilgi veren yazılı kaynaklarda, çok eskilerden değil ama özellikle Haçlı Seferleri Döneminden başlayarak bahsedildiği ve bazen da bu bilgilerin birbirinin tekrarı mahiyetinde olduğunu görülmektedir. Böyle dahi olsa, şehir ile özdeşleşmiş olan Kale'nin geçmişi ve mimarisi hakkında bazı orijinal bilgiler edinebilmektedir. Bu bilgiler ve seyahat notlarından konu ile ilgili olan önemlileri derlenmiş olup, aşağıda verilmektedir.

Elbû'l Fıda; Ayntap'ın kaya üzerine inşa edilmiş bir kalesi olduğundan suyunun bolluğundan, Pazar yerlerinden ve tüccarlarından bahsetmektedir.

Tarihçi Nizamüddin Şamî Timur'un Ayntap kuşatmasını anlatırken; *“Hisarı dayanıklı ve sağlamdı, hendeğinin yüksekliği 30 gez (arşın) ve çevresi 70 gez idi. Hendeğin kenarında ve çevresindeki arklarda bir süvari at sürebilirdi. Kaleyi yaparken dağ da deldikleri için kimse onu almak için savaşamazdı, her iki taraftaki duvarları beyaz taştan yapıp yükseltmişler ve üzerine tirendazlar (okçular) oturtmuşlardı. Hendeğin üzerindeki köprü iplerle yukarı çekilebilirdi.”* demektedir.

1699'da şehri ziyaret eden Maundrell; Ayntap'ın yüksek bir yerde inşa edilmiş olduğunu, Halep yönünde kuzeyde yuvarlak bir dağ üzerinde bir kalesinin bulunduğunu, dağın eteğindeki mezarlar ve galeriler arasında kaleye çıkıldığını ve kalenin büyük kapıları olduğundan bahsetmektedir.

Pococke; Ayntap'ın iki tepecik üzerinde kurulmuş olduğunu, tepeler arasında bir derenin aktığını, şehrin çevresinin üç mil olduğunu, Sacır Irmağı'nın şehrin doğusundan geçtiğini ve burada su kemerleri bulunduğunu, kalenin yuvarlak bir tepe üzerinde yapılmış olduğunu, çevresinde kaya mezarları bulunduğunu, kale kapısının esas kale binasına asma köprülerle bağlanmış olduğunu ve Türklerin kale çevresinde ikamet ettiklerini anlatmaktadır.

Olivier; Ayntap'ta Türkçe konuşulduğunu ve burada çok sayıda Türkmen'in yaşadığını, Sacır Irmağı'nın Türkmenler ile Bedeviler arasında sınır oluşturduğunu belirtmektedir.

C. Chesney; tepe üzerindeki kalenin Halep kalesine çok benzediğinden, şehirdeki cami ve hamamların dışında taştan yapılmış 8000 Türk ve 500 Ermeni evinin bulunduğundan söz etmekte, şehrin ve kalenin görüldüğü bir de gravür vermektedir.

Rey; Eski Hamtap'ın bugün Ayntap adını taşıyan şehir olduğunu, 12-13. yüzyıllarda Tulupa (Dülük) ile Urfa Prensiği'nin büyük bir malikânesi olduğunu, şehrin bir ucundaki suni görünen tepe üzerinde oldukça önemli bir kalesinin bulunduğunu yazmaktadır.

Humann-Puchstein; Ayntap'ın denizden 980 metre yüksekteki bir ovanın ortasında yer aldığını, hafifçe yükselerek ilerleyen yollarının Paris'i andırıldığını, geniş avlulu ve bahçeli evlerin kesme taştan yapıldığını, şehrin tam ortasında yüzyıllar önce yapılmış bir kalenin yükseldiğini, kalenin çevresinde derin hendekler olduğunu, bunların duvarlarını 100 ayak yüksekliğindeki kayalıkların oluşturduğunu, kalenin yüksek asma köprüleri ve kuleleri bulunduğunu, içinde paslanmış topların yer aldığını, şehrin İbrahim Paşa zamanında büyük tahribe maruz kaldığını... anlatmaktadır.

Dağlıoğlu kaleden bahsederken; *“...Kalenin üzerindeki büyük kapının tatlı suya indiği söylenir. Kalenin içinde muhafızlara ait sağlam yapılar vardır. İçteki muhafızlara ait boşluk kalenin çevresini dolaşır. Kale içindeki evlerin harabeleri hala durmaktadır. Ayrıca bir hamamı, bir cami yıkıntısı vardır”* demektedir. Hamamın ve caminin harabe halinde olması, o tarihlerde kalenin artık aktif olarak kullanılmadığına işaret etmektedir.

Hasırcızade Mustafa Fehim Efendinin el yazması defterinde; *“Rivayete göre kalenin kapısı doğuda iken, Müslümanlar tarafından zapt edildikten sonra güneye alındığı, kale içinde İmam Gazali'nin makamının bulunduğu, zindan ve hamam yıkıntısı olduğu, suya kayadan oyma 250 taş merdivenle inildiği, dizdarlara ait konak ve sarayların harap vaziyette olduğu”* yazılıdır.

H. Özdeğer; *“Kalesi bulunan her şehrin kuruluşunda olduğu gibi, Ayntap şehrinde de ilk yerleşme ile beraber sokak ve mahallelerin tesisi de kale civarında olmuştur, bu durum, herhangi bir saldırıya karşı mahalle halkının hemen kaleye sığınarak korunma düşüncesinden kaynaklanmaktadır.”* demektedir.

Ayntap Kalesinin Kronolojisi

Yazılı kaynakların bahsetmeye başladıkları dönemlerden itibaren Ayntap ve Kale esas alınarak tarih içindeki durumuna bir göz atılacak olursa ortaya çıkan kronolojik tablo şöyledir:

M.S. 2.-3. yüzyıllarda kayalık kesime küçük bir Roma karakol kalesi inşa edilmiştir.

6. yüzyıl ortalarında Bizans İmparatoru İustinianus, bu küçük kaleyi büyütüp genişleterek önemli bir askerî merkez haline getirmiştir.

951-952 yıllarında Suriye'de meydana gelen büyük bir depremden Ayntap Kalesi zarar görmüştür.

12. yüzyılda Ayntap adındaki bir kentten, Bizans kaynaklarında ilk defa bahsedilmektedir. Urfa'lı Mattheus, 1124'te "Vekayinâme" adlı eserinde Telukh Thema'sını ve Ayntap'ı beraber zikretmektedir. Bu yüzyılda, Kalesi yıkılmış ve tamamen harabe haline gelmiş olan Dülük önemini yitirmiş, buna mukabil Ayntap önem kazanmaya ve gelişmeye başlamıştır.

1155 yılında, Sultan Mesud'un ölümü üzerine Ayntap, Zengî hükümdarı Nureddin'in eline geçmiş, Kale surları yıkılmıştır (muhtemelen dış surlar).

1157'de Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan şehri kuşatmış ve surları tahrip ederek Ayntap'ı almıştır. Aynı yıl Urfa'lı Mattheus, Ayntap'ın büyük ve ünlü bir kent olduğundan ve sağlam kalesinden bahsetmektedir.

1281 yılında Moğollar, Memlük ordusunu yıpratmak üzere Ayntap ve çevresini ele geçirmişler bu sırada kale büyük zarar görmüştür.

1390 yılında Sîli Bey komutasındaki bir Dulkadirli ordusu Ayntap'ı alarak şehri yağmalamış, kardeşi Osman Beyi Kale'yi almakla görevlendirmiş ancak bunu başaramamışlardır.

1400 yılında Ayntap şehri Timur tarafından alınmış, Kale zapt edilmiş, şehir büyük ölçüde yağmalanmış ve yakılıp yıkılmıştır.

1516 yılında, Yavuz Sultan Selim'in Memlüklerle karşı Mercidabık Savaşı'nı kazanmasından sonra bölge tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Osmanlı Döneminde de kale, genellikle askeri amaçlarla kullanılmış olup, bu döneme ait ilk belge, Kanunî Sultan Süleyman Dönemine ait 1558 tarihli tamir kitabesidir.

17 ve 18. yüzyıllarda Ayntap Bölgesi, isyanlar ve ayaklanmaların yoğun olarak yaşandığı bir bölge olduğundan, görevlilerin kaleden uzaklaşmaları kesin olarak yasaklanmıştır. Bu dönemde kale, hem suçluların zapt edildiği bir zindan ve hem de şehrin ileri gelenlerinin korunduğu bir hisar mahiyetindedir. Kalenin 17. yüzyıldaki durumu hakkında Kâtip Çelebi ile Ayntap'ı iki defa ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi bilgi verirler.

1839 yılında Ayntap, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyetine geçmiş ve bir süre elinde kalmıştır. Buna karşı Ayntap Türk milis kuvvetleri Kale'yi kuşatmışlar, bu kuşatma daha sonra Prusyalı bir subay olan ve devlet adına bölgede çalışmalar yapan Moltke'nin "Türkiye Mektupları" adlı eserine konu olmuştur.

Hicrî 1285, 1306 ve 1326 tarihli Halep Salnameleri'nde ve 1890'lı yılları anlatan Cuinet'in kitabında kalenin sadece varlığından bahsedilmektedir.

Humann ve Puchstein da, bu tarihlerde Ayntab Kalesi'nin hemen tamamen terk edilmiş, ahşap ve demir malzemesinin çürümeye başlamış olduğunu belirtmektedirler.

Ayntab Kalesi, Osmanlı Döneminden itibaren yapılış amacına uygun biçimde bir daha kullanılmamıştır. Çünkü artık sınırların Yemen'e kadar uzanmış olmasıyla bir sınır kenti olma sıkıntısından kurtulmuştur. Osmanlı Döneminde sadece zaman zaman karakol, cephanelik, zindan, sığınma yeri gibi pasif amaçlar için faydalanılmıştır.

Fransız işgali ile birlikte Ayntab şehrinin içine düştüğü anlatılmaz felâketin boyutları her geçen gün artarak devam ederken, Kale, askerî bir yapı olarak şehir için bir defa daha görev yapmıştır. 11 Ağustos 1920 tarihinde şehrin etrafını kuşatarak mahalleleri ve sivil halkı 15,5'lük top mermileri ile cehenneme çeviren Fransızlar "Teslim ol" çağrısı yapmış, kalenin burçlarına beyaz bayrak çekildiği takdirde top ateşinin kesileceğini bildirmişlerdi. İşte buna cevap olarak Ayntab Kalesi, dillere destan savunma sırasında son defa kullanılmıştır. Fransızların ateş kesme ve teslim olma işareti olarak teklif ettiği beyaz bayrak yerine kalenin en büyük burcu olan güney burcuna kocaman bir al bayrak çekilerek ret cevabı verilmiş ve Türk'ün teslim olmayacağı âdeta haykırılmıştır. Bunu en güzel şekilde aşağıdaki dörtlük anlatmaktadır.

Biz tohumu, mermiyi aynı şevkle ekeriz.
Beyaz bayrak beklenir, biz al bayrak çekeriz.
Güneyde ebediyen beklemekte vatani.
Yetmiş bin top mermisi, altı bin şehit kanı.

Kaynaklar

Komnena, Anna, Alexias. (s. 12 vd).

Darkot, Besim., Dağlıoğlu, H. Turhan., "Ayıntab" İslâm Ansiklopedisi, (c. II). (s. 65).

Chesney, C. (1850). The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris. London.

Ergeç, R. (1999). "Gaziantep Kalesi" Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan. Gaziantep.

Ergeç, R. (2000). "Gaziantep Kalesi ve Hamamı" Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu Bildirileri. Gaziantep.

Ergeç, R. (2007). "Dülük-Kale ve Antep Şehri" Gaziantep-Dört Yanı Dağlar Bağlar.YKY. İstanbul.

Rey, E.G. (1883). Les Colonies Franques en Syria au XII'e et XIII'e siecles. Paris.

Honigman, E. (1970). Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı. İstanbul. Honigman, E. "Kommagene". RE. Supp. IV.

Evliya Çelebi. (1984). Seyahatname, IX. Üçdal Neşriyat. İstanbul.

Olivier, G.A. (1801). A Voyage dans L'empire Ottoman, L'Egypte et de la Perse fait par ordre du Gouvernement pendant les six premier annees de la Republique II. Paris.

Moltke, H. (1969). Moltke'nin Türkiye Mektupları. (çev. H. Örs). İstanbul.

Hellenkemper, Hansgerd. 81976). Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und Königreich Kleinarmenien. Bonn.

Puchstein, Humann. (1890). Reisen in Kleinasien und Syrien. Berlin.

Özdeğer, Hüseyin. "XVI. Asırda Ayıntab Livası". İstanbul.

Kulakoğlu, F. vd. (2005). "Gaziantep Kale Höyük 2003" 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Ankara.

Canard, M. (1960). "Ayntab" EI, 1. Leiden.

Akpolat, Mustafa. Vd. (H.Ü. Proje Çalışma Grubu). Gaziantep Kalesi Belgeleme ve Tarihsel Araştırma Projesi.

Nizamüddin Şamî. Zafername.

Taşyürek, O.A. (1974). Eski Çağda Kommagene. (basılmamış doktora tezi). İ.Ü.

Canard P. (1953). Histoire de la Dynastie des Hamdanides de Jazire et de Syrie. Alger. Paris.Prokopios. (1961). VII. Buildings, Loeb Classical Library (Çev. H.B. Dewing). Harvard Üniversitesi.

Pococke, R. (1743). A Description of the East and some other Countries I.London.

Yener, S.S. (1958). Gaziantep Kitabeleri. Gaziantep. Urfa'lı Mattheus. (1962). Vekayi-name ve Papaz Grigor'un Zeyli (çev. H. ndreasyan). Ankara.

V. Cuinet. (1892). La Turquie d'Asie geographie administrative, Statislique, Descriptive et raisonnée de Chague Province de L'Asie Mineure. Paris.Yener, Ş.S. Gaziantep Kitabeleri.

Gaziantep Kùltüründe

Halk Oyunları

GAZIANTEP KùLTÜRÜNDE
HALK OYUNLARI

Gaziantep Kültüründe Halk Oyunları

Öğr. Gör. Yılmaz KILINÇ*

Gaziantep Yöre Halk Oyunlarının Oluşumunda Kültürel Doku

Yöre oyunlarının kültürel dokusunun oluşması ait olduğu kültürel yapıyla ilgilidir. Oyunun içerisinde bulunduğu bölgenin coğrafi konumu ve iklimi, tarihi süreci, inançları, mitleri, sosyal ve ekonomik yaşamı, töresel ve geleneksel yapısı ile değişim dönüşüm unsurları o yörenin kültürel dokusudur. Türk Halk Oyunlarının bu kültürel dokusu içerisinde her oyunun birde kültürel yoğunluğu bulunur. Yoğunluk, oyunun en çok oynandığı yerin merkez alınarak giderek saydamlaştığı bir yayılma alanıdır. Halk oyunlarının derleme, inceleme, kümeleme, düzenleme, sunum ve kurulanmasında da yörenin kültürel dokusu ve oyunun kültürel yoğunluğu önem kazanır. Bu oluşumların etkili oyuncularını ise insan ve doğal olarak yöre halkıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda Halk Oyunları; *İnsanın, geleneksel yapı içerisinde süre gelen yaşam biçimini, inançlarını, tinsel ve sosyal değerlerini, duygu ve düşüncelerini, harekete ve hareketler serisine çevirerek, ritim eşliğinde, ezgili veya ezgisiz, anonim üretimlerle yaygınlaştırıp, bireysel veya toplu olara, beden diliyle anlatma biçimidir.*¹ Onun içindir ki yörelerin kültürel sınırları idari sınırlarla çizilerek sabitlenemez. Bir halk oyunu da ait olduğu yörenin kimliğini ve beslendiği milli değerleri yörenin dokusundan alır.

Bu bağlamda Gaziantep yöresi halk oyunları Gaziantep'i merkez kabul ederek kültürel doku itibarıyla Kilis, Halep, Hatay, Osmaniye-Adana, Kahramanmaraş, Besni-Adıyaman, Birecik-Akçakale-Şanlıurfa'yı da kapsayan bir etkileşim alanına sahiptir. Bu kapsam aynı zamanda halk oyunlarındaki adım, ezgi, oyun, giysi gibi benzerliklerini de ortaya çıkarır.

Düğün Bayrağı

* Gaziantep Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Türk Halk Oyunları Bölümü, Öğretim Görevlisi.
1 Kılınç, Y. 2006, GTK Der. Sayı;1

Coğrafi konum ve iklim çerçevesinde yöre oyunlarının kültürel dokusu

Gaziantep, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alır. Suriye, Kilis, Hatay, Osmaniye-Adana, Kahramanmaraş, Adıyaman, Şanlıurfa ile komşu olan Gaziantep, tarih boyunca da bu illerin birbirine bağlandığı ipek yolu güzergâhının önemli merkezlerinden biri olmuştur. Buna bağlı olarak, kervan kültürü ve ticaretinin de odağında bulunmuştur. Yöredeki Halep yolu İpek Yolu'nun en canlı kolunu oluşturmuş, bu canlılığı anlatmak için; "*Halep yolunda deve izi aramak*" sözü günümüze kadar gelmiştir.² Yöredeki halayın kervana benzetilmesi, deve taklitli oyunlar gibi... Bu etkileşimin oyuna yansımaları da yörede görülmektedir. Yörede coğrafi konum bölgenin yüksek dağlık kısımları ile ova kısımları arasında adım ve tavır karakteri olarak farklılıklar gösterir. Örneğin; Sof Dağı ve onun devamındaki Kilis-Musabeyli ve Toroslar'a kadar uzanan dağlık bölgelerinde oyunların parmak ucu gezinmeleri, Nizip, Oğuzeli, Karkamış ilçeleri içerisinde Barak ovasında ise, ayağın taban kısmının basılışı gibi. Ovalarda ılıman iklim dağlık alanda ise daha sert bir iklim yapısı, oyunlarda yumuşak ve sert basılışları, oyunun kendi içerisindeki anlatımıyla da bütünleşerek belirli bir tavır oluşturmuştur.

Tarihi süreç içerisinde yöre oyunlarının kültürel dokusu

M.Ö. 1700 Hitit Uygarlığı'ndan bu yana birçok medeniyetlere ev sahipliği yapmış, 1517'de Yavuz Sultan Selim, Mercidabık Savaşı'ndan sonra, Gaziantep ve Kilis'i Osmanlı Devleti'nin yönetimine katmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Halep'i, Mısır'ı işgali Gaziantep ve Kilis başta olmak üzere yörede birçok oyuna da yansımıştır. Halebi oyunundaki ritimsel yapı ve adım, Yavuz'un Halep'e girişinin halk tarafından oyunlaştırılmış biçimi olarak bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşında, İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilmiş olan Gaziantep, milli mücadelede destansı bir kahramanlık göstermiş o döneme ait birçok olayı da Gaziantep halkı, türkü ve oyun olarak günümüze aktarmıştır.

Yöre kültürel dokusunda etkin rol oynayan Türk boy ve oymakları 1071'den sonraki yıllarda akın akın Anadolu'ya 1691 yılından sonra da Feriz Bey'in reisliğinde Horasan'dan uzun bir göç süreci ile Yozgat, Sivas, Kırşehir dolaylarına, sonrada güneye, Rakka'ya iskân (yerleşim) ettirilmişlerdir. Bir taraftan Arap kabileleri ile mücadele, diğer taraftan Osmanlı yerleştirme politikasına direniş, konar-göçer Türkmenlerin yaşamını alt üst etmiştir. Bu iskân ve isyan, Türkmenlerin ozanı, Dedemoğlu tarafından destan şeklinde anlatılmış, söylenmiş zurna ve sazlarla çalınarak oyunlaştırılmıştır.

Güneydeki Oğuz boyundan olan, Beğdili başta olmak üzere Bayındırlar, Elbeyliler, Baraklar, Emirler (Eymurlar), Bereliler, Kumanlar, Kıpçaklar, Çepniler, Aşarlar, Budaklar, Torunlar, Kürdililer gibi Türk oymakları ile Araplar bu bölgede uzun yıllar iç içe yaşamışlardır. Türkmenler yıllarca burada yerleşik düzene geçmeye çalışmış, savaşlar, barışlar, kız alıp vermeler, düğünler, şenlikler; oymaklar ve topluluklar arasındaki kültür etkileşimini yoğunlaştırmıştır.

Gaziantep yöresindeki Türk oymakları diğer yörelerden etkilendiği gibi, çevre yöreleri de etkisi altına almıştır. Bu özellikleri bölgedeki halay geleneklerine de yansımıştır. Örneğin; kaba, düz, üçayak gibi halk oyunlarındaki temel adımları ve buna bağlı oyunları yakın yörelerde de görmek mümkündür.

Gaziantep ve Barak Kültürü

Gaziantep'te sadece Barak oymak ve obaları mevcut değildir. Örneğin; Beğdili, Savcı, Karakoyunlu, Kıpçaklar Dulkadiroğlu ve daha nice Türk boyları Gaziantep'te yerleşmiş ve Gaziantep kültürünün oluşmasında önemli katkıları olmuştur. Bu oymakların en büyük özellikleri; geleneksel yaşamın yanında oyun, ezgi ve öz Türkçeyi yaşatmaları ve yansıtmalarıdır. Örneğin; Barak başta olmak üzere yöre kırsalında genellikle e harfiyle başlayan kısa heceli bazı öz Türkçe adlar dikkat çekicidir. Eci (nine), ece-ese (ata), eze (abla-ezo), ebe (nine), emi (amca), eni (küçük kardeş), ede (büyük kardeş) gibi... Bu sözcükler konar-göçer Türklerin bozkır yaşamının bir parçasıdır. Bu yaşamda her şey kısılağa ve çabukluğa dayanır. Evliya Çelebi'nin "Küçük Buhara" benzetmesi boşuna yapılmamıştır. Ömer Asım Aksoy, Cemil Cahit Güzelbey, Şakir Sabri Yener, Uğuroğlu Barlas, Lütfiye Aydın, Hacı Balı gibi nice araştırmacı-yazar ve dil kahramanları memleketinde Türkçe gölü oluşturmuşlardır. Bu bağlamda, Gaziantep, Türkçemiz ve Türklük bakımından da oldukça önemli bir yere sahiptir.

Barak' ta Halay

Gaziantep yöresindeki Barak köyleri geleneksel yaşamı diğer etkenlere karşı korumuş ve günümüze kadar kısmen de olsa taşımışlardır. Bu anlamda Barak oymak ve obaları, odaları, orun ve paylaşım düzeni, örüm ve sağım gibi unutulmuş kültürel değerler, yörenin düğün, oyun, giysilerini de etkileyerek Gaziantep kültürel dokusuna önemli katkı sağlamışlardır.

Barak ve Bozbarak; Genelde boy ve oymak adlarının, kutsal sayılan bir hayvana atfedildiği ve bu hayvanın sıfat olarak boy veya oymak adının önünde yer aldığı bilinmektedir. Ancak Barak adı etimolojik olarak incelendiğinde sözcüğün asıl anlamı ortaya çıkmaktadır. Buna göre; eski Türkçede kelime başında bulunan b-sesi, Batı Türkçesinde kelime başındaki v-sesleri, eski Türkçede b-biçiminde ifade edilmiştir. Hatta Kıpçak Türkçesinde kelime b-sesinin dönüşüme uğramadığı aynen görülmektedir. Bu nedenle Barak kelimesine; "*var - bar*" fiilinden dolayı "*varan*" çok çabuk yürüten ve koşan, çevik, atik anlamı yüklenmektedir.⁴ Kısacası Barak: "*Çabuk, hızlı tez varan, hızlı at süren*" anlamındadır. Barak sözcüğündeki ortak özellik çabukluk kavramıdır. Onun için Araplar Barak'ı "*Burak*" biçiminde söylemişlerdir. Yakutlarda çok çabuk yürüten bir kahramanın adı da "*Barakçı*"dır. Barak'ın bir anlamı da "*çok hızlı koşan at*"tır. Yine İran da bulunan "*Barak*" oymağını hızlı at anlamında ilişkilendirebiliriz. Barak Baba olarak bildiğimiz dervişin diğer adı Barak Suvar'dır. Suvar hızlı at süren anlamında yorumlanmaktadır. Yukarıda ki örneklerde de belirtildiği gibi Barak kelime ve kavram olarak çabuk, atik, hızlı at süren yani çabuk varan biçiminde algılanmalıdır. Bunun yanı sıra Barak sözcüğü; bayraktar, herrak, bark gibi sözcüklerle de tanımlanmıştır. Bu kavramların bizim yukarıda açıklamaya çalıştığımız anlamla ilgisi bulunmamaktadır.

Bozbarak sözcüğü; YYığıtlığın, mertliğin ve çabukluğun ifadesidir. Çünkü konar - göçer yaşam süren Baraklılar gösterdiği yararlılıklardan dolayı bu unvanı almışlardır. Baraklıların oyun kültüründe, atlı cirit, halk oyunları adımlarındaki, çabukluk ve çeviklik, İskân türkülerindeki, savaşların ve çarkacı⁵ söylemlerinin sürekli vurgulanmaları bu anlayışın yansımalarıdır. Bu bağlamda, zamanla boz kavramı, Türkler'de yiğitlik ve gözü pek anlamında kullanılmıştır. Bozşak, Bozabalı, Bozan, Bozmuratlı ve Bozbarak gibi... "Boz" sözcüğü burada renk anlamında anlaşılmalıdır. Yukarıda Barak sözcüğünde vurgulanan çabukluk kavramı kurt, at gibi, varlıklara yansıtılarak Türk kültüründe kutsallık düzeyinde algılanmıştır. Bu kavramlara Bozkurt, Bozat, Bozgeyik, Bozdoğan sözcüklerini örnek verebiliriz.

Bozbarak

Barak İnal der ki aşiret yürüstün
Çalmsın harbiler davullar vurulsun
Cümlesini Gani Süphan korusun
Düşman alayını yarsın Bozbarak
(Barak İnal)

² Kılıç Y. 2008

⁴ Yıldırım; 2008

⁵ Çarkacı: Savaşlardaki önde dövuşen vurucular

Barak Oymakları; Türk toplulukları, uzmanlarca büyüklüğüne göre; boy (aşiret) oymak, oba, kol (avul, cemaat) olarak kümelendirmişlerdir. Türklerde boy ve oymak örgütlenmeleri 12 esasına dayalı olarak sayısal anlamda çeşitlilik gösterir. Boy 12 oymaktan oluşur. Söz konusu Barakların diğer oymakları, tarih sürecinde değişik coğrafyalara dağılmıştır. Örneğin; Macaristan, Kafkaslar, Hazar kıyıları, Ortadoğu, hatta Kızılderililerle dahi aralarında bağ kuranlar bulunmuştur. Aşağıda, kısaca üzerinde durduğumuz, Barak Oymakları ve bunlara bağlı olan Barak Obaları Barak kültürünün, yani süre ve töresinin bel kemiğini oluşturmuşlardır.

Gaziantep yöresindeki Baraklar, Barak Boyundan gelme 4 oymaktan oluşmaktadır.

Eseli: *Adıklı-Karakozak.*

Barak Kürdilisi: *Bozmurath, Sürkızallı, Geçiciler, Bayındırlı, Marziyalı, Sultan Uşağı, Dalbaltaoğlu, Çelebi Şih Uşağı, Danaoğlu, Karabacak.*

Abdürrezzaklı: *Tiryakili, Çayrazlı, Kasımlı, Mahmutlu, Ali İdrisli, Gögebakanlı, Mercanlı, Çağırkanlı, Çokşuruklu, Kızılcaşarlı.*

Barak Torunu: *İnal Uşağı, Muharremli, Osman Uşağı, Halid Uşağı, Urumlu Uşağı, Hadidli*⁶

Barak odaları ve işlevi; Odalar, konar-göçer hayatın son durağı, çadır yaşamının, sabitlemiş biçimidir. Onun için ilk odalar Barak yöresinde yapılmış, evden uzaklara inşa edilmiştir. Yörede oda sahipliğini herkes yapamaz. Oymağın ileri gelen beyleri oda sahibidir. Oda sahipliği, beyliğin bir başka ifade biçimidir. Oda sahibi evde olsa da, olmasa da odaya gelen konuk ailenin başka bir ferdi veya köylü tarafından ağırlanır. Odalar, töreleri uygulayan birer küçük kurultay yeridir. Odalardaki orun ve oturma düzeni, sözlü kültür anlatıları ve müzikal oturaklı yöresel ezgi ve oyunlar, yemekli toplantılar, kahve (mura) kültürü buralarda biçimlenmiş ve yayılmıştır. Ayrıca sosyal ilişkiler, oymaklar arasındaki sorunlar, düğün dernek oluşumu, kan davası ve barışlar, odalarda aydınlanmış ve yörenin kanaat önderleri tarafından kararların alındığı toplumsal işlevi olan yerler olmuştur.

Aşiret Mahmut murra kahve yaparken

Odaların daha önceleri vazgeçilmez bölümlerinden bir tanesi ocaktır. Ocak kolay kolay sönmez. İlk zamanlarda ısınma aracı olmasıyla beraber kahve pişirme görevini de yerine getirmiştir. Kahve, odalarda konuk ağırlamanın vazgeçilmez ögesi olmuş, insanlar burada ağlamış burada gülmüştür. Barak'ta toplumsal iletişimin sağlandığı bu odalar bir okul görevi de üstlenerek, gelenek, görenek, kültür ve bilgi aktarımının merkezi olmuştur. "*Barak odasında mı yetiştin?*" tabiri yörede, deyim haline gelmiştir.

Barakta orun ve paylaşım (tüleş) düzeni; Orun, yükseklik kavramı bağlamında en üste oturan yönetici anlamına gelmektedir. Düğünlerde, toylarda çeşitli toplantılarda kan sağlama (kan parası) gibi durumlarda kurbanlar kesilir, yemekler verilir. Yemek sunumunun belli kuralları vardır. Bu kuralların bütününde de Barakta orun uygulaması görülür. Orun düzeninde kimlerin nereye oturacağı kurbanın hangi parçalarının kimlere sunulacağı bellidir. Kesilen kurban başlı başına boyu temsil eder. Kurbanın parçaları ise (sağ-sol butlar) boyun kollarını yani oymakları temsil eder.

Bu parçalar 12 tane dir. Kurbanın başı en üstte oturan beye veya o yörenin ileri gelen kişinin önüne konulur. Sağ taraf Bozok'ları, sol taraf Üçok'ları temsil eder. Bu düzen, Oğuz Handan beri süre gelen, bir oturma ve yemek düzenidir. Kurbanın 6 sağda, 6 solda olmak üzere on iki parçası şöyledir: 1- İki kalça kemiği. 2- Aşıklı kemiği. 3- Uyluk kemiği. 4- İki kürek kemiği. 5- İki bazı kemiği. 6- Ku'bere kemikleri. (toplam on iki kemik)⁷

En üstte oturanın önüne baş, sırt ve kuyruk konulur. Onun altında ve sağ tarafında oturanlara; kalça kemiği, kaburga ve oma kemiği konulur. Onların yanında oturanlara; aşık kemiği, iki kaburga ve biraz kuyruk konulur. Daha sonra oturanlara sırası ile uyluk kemikleri, kürek kemikleri, tokmaklı kemikler, kü'bere kemikleri konulur. Bu düzen sağlı ve sollu biçimde dizilir. En alt başta oturana (çoban veya abdallara) boyun paylaşılır. Gelin veya güveyiye döş ve kuyruk sunulur. Bu düzenin ana yapısı, Bozoklara on iki boy, Üçoklara on iki boy olmak üzere 24 Oğuz boylarına dayanır. En başta oturan yönetici han veya beydir. Baş, yöneten anlamında onun önüne konur ve aklı temsil eder. Sağ tarafta oturanlar (Bozoklar), yaşça büyük yöneticilerdir. Sol tarafta oturanlar (Üçoklar), vurucu güç yönetici komutanlardır.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız orun düzeni ana esasları ile yer yer devam etmektedir. Bu düzeni, odalarda barış için verilen yemeklerde, çeşitli toplantılarda görebiliriz. Ne yazık ki, günümüzde odalarda veya çeşitli düğün ve mevlit gibi yemekli toplantılarda, hazır yemek fabrikalarının getirmiş olduğu, plastik anlayış, kolaycılık anlamında lahmacun ayran *orun* düzenini bozmuştur.⁸

Örüm ve sağım; Ekonomik, sosyal ve kültürel alt yapısı büyük oranda hayvancılık üzerine inşa edilen konar-göçer hayat sistemi, köy teşekkülü ile yerleşik hayata dönüşürken bazı sorunlarını kendi iç dinamikleriyle çözme yoluna gitmiştir. Ziraî yaşama henüz hazır olmayan, geniş ama kıraç toprakları işlemek için yeterli alt yapı ve tabiatıyla teknik donanımdan yoksun olan konar-göçer ahali, hayatını eski alışkanlıklarıyla değişik yer ve şartlarda devam ettirmek zorunda kalmıştır. İşte örüm, bu doğal şartların getirisi olmakla beraber aynı zamanda pratik bozkır yaşantısının da yerleşik bir devamı niteliğindedir. Örüm sözcüğü, Türkçede en yalın ifadeyle "yükseletti" manasına gelmektedir. Bunun haricinde Örüm, "*koyunların ağıldan çıkıp yaylağa gitmesi, gece başıboş bir halde otlığa terk edilmesi demektir*" ki, bu anlamlara paralel olarak yöre ahalsinin ifadesiyle, örüme gidilen yerler yüksek, serin ve otlığı bol olan yerlerdir.

Yerleşik hayata geçen ve artık hareket alanları, oymak ahalsi arasında taksim olunmuş köyler ve bunlara bağlı araziler ile sınırlı olan Barak oymağında örüm, hidrellez ölçü alınarak havaların ısınmasıyla başlar ve yazın ortalarına kadar devam ederdi. Örümün amacı, otlakların en verimli olduğu zamanlarda sürüden en yüksek faydayı sağlamaktır. Bu amaca göre sürü, gece örüme götürüldüğü yerde yatırılır ve seher vakti otlatılmaya başlanırdı. Öğle vakti sulanan ve yatırılan sürü, gece tekrar örüme gidilen yerde kalırdı. Her köy örüme belirli bir sürede ve düzende giderdi. Buna göre köyün bütün küçükbaş hayvanlarını içine alan sürü, çoban ile birlikte köyün gençlerinden oluşan bir grup ile örüme götürülürdü. Bu gençler, nöbet usulü ile çobana yardımcı olur ve sürüde sahip oldukları hayvan sayısı nispetinde nöbet tutarlardı. Bu şekilde hem ahali arasında dayanışma ve koordinasyon sağlanmış hem de sürünün güvenliği temin edilmiş olurdu. Gece nöbeti esnasında uyuma ihtimaline karşı, sürüdeki koyunlardan birinin boynuna ip bağlanır ve bu ipin bir ucu gençlerden birinin ayağına sarılırdı. Böylece sürü gece hareket ettiği zaman farkına varılır ve gerekli müdahale yapılırdı.

Sürünün gece gelmemesi ve gündüz otlatılması, sağım işleminin de örüme gidilen yerde yapılmasını gerektirmekteydi. Zira sürünün gece gelmemesinin bir nedeni de hayvanların yorulmasını önlemektir. Bu nedenle sağım da örüm zamanlarında başlı başına bir külfet ve gündelik yaşamın bir parçası haline geliyor, örüm gibi bir gelenek ve kültürel nizam çerçevesinde gerçekleşiyordu.

Sağıma köyün tecrübeli ve yaşlı kadınlarının nezaretinde akrabalar ve komşulardan oluşan kalabalık bir bayan topluluğu giderdi. Özellikle genç kızlar, yeni giysilerini giyerlerdi. Çünkü eskiden genç kızların gündelik hayattaki becerileri, giyimleri ve kuşamları en iyi bu gibi işlerde gözlenirdi. Kaldı ki; sağıma gidilen yerde köyün gençleri de bulunmaktaydı.

Sürü dinlenirken yani öğle ve ikinci vakitlerinde günde toplam iki sefer sağıma gidilirdi. Sürünün bulunduğu yere giden yol, adeta bir düğün alayı edasında alınırdı. *Yolda maniler ve türküler söylenir, oyunlar oynanır, zılgıtlar çalınırdı.* Sağım aynı zamanda bir tecrübe aktarımıydı. Yaşlı kadınlar genç kızlara yapılması gereken işleri pratikte gösterme imkânı bulurlardı. Sağımdan sonra

⁶ Kılınç,Y ve Hacı Balı; 2009.G.T.K. Der. s.19.

⁷ İnan;1998

⁸ Kılınç,Y ve Hacı Balı; 2009. G.T.K. Der. s.21.

sıcak havadan dolayı hızlı hareket edilmeli ve sağılan süt bozulmadan eve yetiştirilmeliydi. Genç kızların buradaki ikinci sınavı ise sağılan sütü, taşırmadan kaynatarak türün haline gelmesini sağlamaktır.⁹

Yöre halaylarında göç: Türkmenlerin Horasan'dan Anadolu'ya ve Anadolu'dan yöreye yaşanan göç sürecinde getirdikleri sözlü kültür geleneği içerisinde türkülerini ve oyunları da vardır. Sözlü kültürün harekete ve hareketlerin anlamlandırılmasına çevrildiği yerde, halk oyunlarını görmek mümkündür. Bu bağlamda yöre halayları da bir göç süreci içerisindeki kervanı anlatmaktadır. Halay geleneği çerçevesinde de kaba oyunuyla başlamak o göçün ve kervanın başlama sürecidir. Yani halay yavaş, yavaş giden bir kervanın sürecini anlatmaktadır. Halay başı aynı zaman da o göçün ve kervanın başıdır ve bir beylik edası içerisinde oynar. Çünkü o göçün beyidir. Halaya başlangıçta halay başı ile yanındaki arasında uzun bir poşu veya mendil bulunur. Halaya katılan abdallar yani bütün davul ve zurnalar, beyin poşusunun altından geçerek hem o beye, hem de o kervana, yani halaya saygınlığını gösterir. Kabalardaki gezinme, çökme, diz vurma, kallema göçer esnasındaki kervanın bütün tutum ve davranışlarıdır. Halay başının, mendilini tutması, titretmesi, halaya hâkimiyeti o göçe ve kervana hâkimiyeti anlamında algılanmalıdır. Orta Asya'dan büyük göçe katılan dört bin abdal yani aşiretlerden oluşan davul zurnacılar, göç süreci içerisinde önem arz etmektedirler. Göç de yaşanan olayları iskân türkülerine dile getiren Türkmenlerin en büyük ozanı olan Abdal Dedemoğlu geleneği, halaylarda da söylenerek günümüze kadar taşınmıştır. Kabalardan sonra oynanan düz oyunlarında söylenen iskân türkülerini halay ve halaycıları coşkuya getirmiş halaya katılanlar tarafından naralarla desteklenmiştir. İskânın söyleniş tarzındaki kavga edercesine, sesin tiz noktada gezinmeleri ile söyleniş ciddi ve sert duruşu vurgulamış ve yansıtmıştır. Aşiretler (abdal) halay başının çökeceği yerde kendisi de çökerek bazen iç içe girerler yani davulla, zurna ile, oyuncu arasındaki olgu bir bütünlük içerisinde bir haykırışa dönüşür. Bu olgular çerçevesinde iskânın isyana dönüştüğü, yöre halaylarına da yansımıştır.

İnançlar ve mitolojik olgular çerçevesinde yöre oyunlarının kültürel dokusu:

Türkler Orta Asya'daki yaygın dinlerden ve yabancı medeniyetlerden etkilenmişlerdir. Türklerin girdiği başlıca dinler, "Burkan,¹⁰ Mani dinleri, Taoizm, Moğaç,¹¹ Hristiyanlık, Musevilik"¹² Şamanist ve mitolojik inançlar ile İslamiyet olmuştur. Günümüzde bu dinlerin Türk kültüründe izlerine rastlamak mümkündür. Türklerin ilk inanç sistemi olan Şamanizm'in esasları Gök-Tanrı-Güneş-Ay-Su ve Ateş tapınmaları olmuştur. Türk Mitolojisinde kurt, at ve demircilik, dağ, daha sonraları kervan ve deve vb ile 1, 3, 4, 5, 7, 9, 12, 40, sayıları da kutsanmıştır. Türk toplumu üzerindeki Şamanist ve mitolojik inanmaların, etkisi, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir. Örneğin; sinsin oyununda ateş etrafındaki dönme ve vurma adımlarında Şamanik etkiler de görülmektedir. Ancak günümüzde bu oyun eğlence ve güç gösterisine dönüştürülmüştür. Yörede soloya çıkan usta oyuncuların sol el avuç içinin aya veya güneşe yönelik olması, güneş ve ayın kutsandığının bir belirtisidir. Bu oyunun hareketleri günümüzde elin kullanım estetiğini oluşturmuştur.

İslamiyet'in kabulünden sonra etki kısmen değişmiştir. Yörede birçok törene kadının girmesi günah sayılmış, oyunlardaki el ve ayak biçimleri daha ağır başlı hanımsı bir edaya bürünmüştür. İslamiyet'in etkisinde kalarak bazı köylerde kadın erkek birlikte halay tutabildiği halde, bazı köylerde de ayrı, ayrı kadın erkek halayları oluşturulmuştur.

Sosyal ve ekonomik yaşam ile kültürel değişim, dönüşüm çerçevesinde yöre oyunlarının kültürel dokusu:

Gaziantep yöresinde, tarih boyunca halk demircilik, kuyumculuk, yemenicilik, kilimcilik, kutnuculuk, el işlemciliği gibi birçok zanaat ve sanatla uğraşmıştır. Kırsalda ise; yaşayan halkın büyük bölümünün geçim kaynağı ve uğraşı, fıstıklılık, zeytincilik, bağcılık, tahıl üretimi ve hayvancılık olmuştur. Gelir düzeyi düşük, dağlık bölgelerde ve köyden göç etmiş ailelerde ise; çevredeki verimli ovalara mevsimlik işçi olarak gidilmekte veya sınır ticareti de yapılmaktadır. Gaziantep yöresinin dağlık köylerinde halk kökten gelen sosyal ve kültürel değerlerini yaşayarak, bu değerleri de gittikleri yerlerde yaşatmışlardır. Bu değerlerin yaşatılmasında en büyük etken düğünler ve hasat sonu-bağ bozumu şenlikleri, askerlik ve ticari göçler olmuştur. Yöre halkı düğün ve şenliklerinde günlük yaşamdaki olayları taklit ederek alaysı bir şekilde oyunlaştırmıştır. Örneğin; terşi oyununda kadının günlük yaşamındaki olayları erkeklerin taklit ederek alay etmesi; yöre deyimile "kerç etmesi" gibi. Tarihsel süreç içerisinde, kırsalda yöre halkı göçebelikten yerleşik hayata geçince oyun kültüründe de zamanla değişimler olmuştur. Düğün sahibinin ekonomik durumu, düğündeki davul sayısı eşdeğer tutulmuştur.

Teknoloji ve iletişim araçlarının en kırsal alanlara bile girdiği günümüz koşullarında, her yörede olduğu gibi, Gaziantep yöresinde de halkbilimi değerleri ve buna bağlı olarak halk oyunları da nasibini almıştır. Kente göç etmiş ailelerde ve köylerde, küresel dünyanın müzik, eğlence ve sosyal değerlerindeki değişim anlayışı, coğrafyalar arasındaki kültür farklılıklarını da yok etmiştir. Milli kültürümüzün bir parçası olan halk oyunlarımız içinde olumsuz olan bu değişimler, ortak sömürge kültür ürünlerinin daha kolay yayılmasına neden olmuştur. Özellikle; halk oyunlarının en canlı icra alanı olan yöredeki düğünler ve buna bağlı olarak halay geleneği, yerini birkaç saatlik orkestra düğünlerine ve orkestra halaylarına bırakmıştır. Kırsal alanda orkestralar, yöre deyimile ince sazlar, eşliğinde popüler şarkı, türkü ve yabancı ezgilerle halaylar oluşturulmuş, hatta salon dansları köylere kadar girmiştir. Elbette ki değişen ve gelişen dünyada günlerce süren geleneksel düğünlerin olması beklenemez. Ama işin en çarpıcı yanı, halk oyunları yarışmalarında ve diğer çeşitli gösterilerde, yöredeki halay gelenekleri bilinçsizce yok edilmekte ve buna bağlı olarak ağır oyunlar, özellikle kabalar yok olma sürecine girmiştir.

Töresel ve geleneksel süreç çerçevesinde yöre oyunlarının kültürel dokusu:

Töresel ve geleneksel süreç içerisinde, yöre halk oyunlarının tarihi ve güncel anlayışlar doğrultusunda, oyunların konu ve uygulama alanlarını yöre halkının yorumlarıyla biçimlenmiştir. Bu bağlamda genel olarak; doğa-insan, dini inançlar, mitler, kutsama ve ayinler, savaşlar, oymak kavğaları, yiğitlik, mertlik, ölüm, insan ve hayvan taklitleri, göç, kervan ile eğlence ve duygulanım; elem ve haz (hüzün, sevinç, coşku, aşk, seveda), günlük yaşamı taklit, güç olgusu ve birlik beraberlik gibi olgular yöre evlenme gelenekleri; düğünler, düğün hazırlıklarında, yün yıkama, düğün ekmeği vb kına geceleri, sünnet düğünü ve eğlenceleri. Hasat sonu şenlikleri; bağ bozumu, örüm-sağım, yağmur dualarında yapılan çömçeli gelin-gelin gök etkinlikleri, nevrüz, hudrellez kutlamaları. Yerel bayramlar; kurtuluş günleri, askere uğurlama. Mitolojik olgular çerçevesinde; kutsama ve yükselme (hey olma veya hakan olma) törenleri oyunlarının konusunu ve ana temasını oluşturmaktadır. Tören, kutlama, kutsama ve eğlenceler, yöre oyunlarının icra edildiği ortamlardır.

Yün yıkamada oyun

Yöredeki halk oyunları oluşumu içerisindeki en belirgin özellik ise, evlenme gelenekleridir. Evlenme geleneğinin içerisinde yapılan çeyiz kutlamaları, bayrak dikimi, kına gecesi, düğün, gelinci gitme ve gelin alma törenleri, halk oyunları uygulamalarının en canlı yerleridir. Evlenme süreci içerisinde özellikle düğünlerde, davetli konukların-katılımı, anlatım-eğlence biçimleri, zaman ve alanın ayarlanması önem arz eder. Bir düğünde halaylar ve halaycıları, orta oyunları - oyun çıkarmalar ve oyuncular, halay ve oyunlarda ezgi icracıları olan çalgıcılar; aşiretler - abdallar (davulcular, zurnacılar) merkezde müzisyenler; defçiler ve köçekler bu oluşumun en önemli kişileri ve topluluklarıdır.

Bu bağlamda Gaziantep merkez ve merkeze bağlı köyler ile kırsalda bulunan köyler arasındaki düğünlerde bazı farklı uygulamalar bulunmaktadır. Buna bağlı olarak Gaziantep merkezde yapılan bir düğün ve oynanan oyunlardaki bazı gelenekleri aktarmak gereklidir.

Gaziantep merkezde düğünlerin evin hayat-havuşunda yani bahçesinde yapılır. Düğün yapılacak mekân temizlenir süslenir, oyun ve eğlenceye hazır duruma getirilir. Mekân olarak havuş geleneği yörede devam ettiği gibi kırsaldan merkeze göçen aileler düğünlerini, köy meydanı düzenlemesiyle, sokak ve caddelerde yapmışlardır. Günümüzde de düğün salonlarında yapılmaktadır. Önceleri, düğünün yapılacağı havuşa, darbukacı, defçi kadınlar ve köçek gelir davetlileri türkü ve mani söyleyerek oyuna davet ederdi. Havuşta halaylar çekilir orta oyunları çıkarırlardı. Gaziantep merkezde oynanan oyunlar genel anlamda kutlama ve eğlenceye yönelik oyunlardır. Halayın üç ayak karakterli oyunları daha çok görülmektedir.

⁹ Yıldırım. 2006

¹⁰ Burkan: Buddha'nın Türkçesi

¹¹ Moğaç: Mecusinin Türkçesi

¹² Oğuz, Burhan. 1980

Teknoloji ve iletişim, değişim ve dönüşümün daha az yaşandığı köy düğünleri, hala bazı köylerde ve ailelerde önemsenmektedir. Yörede bir düğünün şen ve güzel olması düğünü olan aileyi veya stüleyi yüceltmektedir.

Düğün ve gençliklerde yemek yapımı

Bu anlatım bir köy düğünü kurulmasının kısmen yaşayan, yakın geçmişle ilgilidir. Düğünün ön hazırlıkları; düğün ekmeği, konukların kimde kalacağına dair köylü ve akrabalarla yapılan danışık yemeği, ateş için düğün odunu, düğün yeri, köy meydanı veya harman yeri gibi hazırlıklar tamamlanır. En güzel yöresel giysiler giyilerek konukların gelmesi beklenir. Düğünün ilk gelenler, düğünün müzisyenleri olan yörenin adlandırmasına göre aşiretlerdir. Aşiretler düğünlere rast gele çağrılmazlar her köyün veya

Şenlikte halay

sülalenin aşiretleri farklıdır. Çünkü aşiretler diğer zamanlarda bağlı oldukları obaların beyleriyle sürekli ilişki içerisindeydiler. Onların gelenek ve göreneklerini, huyunu, husunu bilirler. Geçimleri bu beyler tarafından gözetlenir. Harman sonu ve bağ bozumlarında gerekli yardımlar kendilerine yapılır. Bir düğün birkaç aşiretle yapılmaz. Her davula bir zurnacı ve dem zurnacı olmak koşulu ile yedekleri ile birlikte en az dört kişi, dört davullu bir düğünde ise, on altı ve diğer çocuklarla beraber yirmi kişiyi bulmaktadır. Bu aşiret toplulukları örneğin bunlardan; Kilis-Musabeyli'de Arabın dölleri (çocukları), Arep dayı, Pehlivan Mamet, Almancı Hasan, diğer köylerde, Fırt fırt Osman'ın oğulları, Cumali Erdoğan, Acer Dedo'nun Uşakları, Davulcu Avil, Zurnacı Reşit ve Mamik Güventürk, Kilis-Elbeyli Yavuzlu'da (Tilhabeş) Mahmut Esoğlu ve oğulları, Polateli'nde, Kara Ahmet topluluğu, Darbız Ali, Kilis Karataş'ta, Aslan Sazçı (Hamusoğlu dofu) ve oğulları, Hezzek Aşiretleri, Gara Memik, Kiya Memik Avcı ve kardeşleri, Apdo ve kardeşleri, Hasan Bulut, Ünalda da, Hacı Dayı (İsa'nın dofu) ve oğulları, Hacı Bulur bunlardan birkaçıdır. Düğünlerde aşiretlerin kendi istek ve rahatsızlıklarını, düğün sahiplerine ve beylerine, ağalarına karşı hissettirmeden kendi aralarında çözmek, anlaşmak için geliştirip ürettikleri bazı kelimelerde vardır. Bu kelimeler örneğin; teberci-aşiret, teberdavul, yeken-para, nafta-insan, gerez-güzel, hersit veya mene-ekmek, geder-eşek, sunata-köpek, köv-tavuk, garafa-çay, gennetme-çalma, ikinci-bey- ağa, horlak-bok, şorlak veya şirlemek-işemek, yanlama-gitmek, mey-su, çeve-ev, kekor-damat, dof-aşiret topluluğu, netlerim-döverim gibi...

Düğüne çağrılan aşiret topluluğu, köyün görünen bir yerine gelince davulları zurnaları çıkarıp çalmaya başlarlar. Bunu gören düğün sahiplerinden birkaç yaşlı diğer gençler aşiretleri karşılamaya giderler. Başlangıçta aşiretler köye giriş, sonra karşılama ve daha sonrada hoplatma havası çalınır. Karşılamayı yapan düğüncüler de her çalınan havanın oyununu oynayarak köye girilir. Köyde bütün aşiretler ve düğüncüler önce köyde bir yas varsa o eve gidilerek izin alınır ve düğüne davet edilerek yas kaldırılmış olur. Buna yörede yas kaldırma denir. Davulun geldiğini duyan köylü, işlerini ayarlayarak düğüne, düğün alayına katılır ve düğün meydanına toplu olarak gelinir. Düğünlere komşu köylerden gelen konuklar da topluluk halinde oba, oba veya aile, aile gelirler. Kimse tek başına kalkıp düğünlere gelmez. Düğün meydanında gençler genellikle önce genç kızlar ve kadınlar üçayak ve hoplatma karakterli halaylar tuttuktan sonra akşama doğru, diğer konukların ve usta oyuncuların katıldığı halay geleneği başlamış olur. Düğün sürdüğü sürece konuklar, davul zurna eşliğinde karşılanır ve uğurlanır. Diğer günler her sabah, konuk evlerine veya köyün yüksek yerinde veya bir ev damında seher faslı, yani zurnayla çalınan yöresel iskân ve diğer havalar yavaş yavaş tüm kaba veya yarım kabalardan örnek havalar çalındıktan sonra, ritmik havalarla devam edilerek düğün meydanına gelinir. Yine önce gençler ve kadınlar halay tutar akşama doğru usta oyuncuların katıldığı halay geleneği başlar.

Yörede ki halaylarda başta oynayan kişiye halay başı, sondakilere ise, kuyruk denilir. Bir halaya on kişiden, üç yüz kişiye kadar katılım olur. Yörede iyi oynayan halay başları, düğünlere özel okuntuyla (hediye) davet edilir. Oyunların adımını bilmeyen, tavrını veremeyen kişiler genellikle halay başına getirilmezler. İyi oyunculara ve abdallara, (müzisyen) tütsü tutma (tüzerlik yakmak), mendil, poşu, ayakkabı, gömlek hediye etmek, davul yaptırmak ve zurna gümüşletmek, düğün öncesi ve sonrası görenekten sayılmaktadır.

Sinsin

Özellikle; Barak'ta ki kalabalık uzun halaylarda hızlı oyunlar oynanırken oyunun dinamik yapısını korumak için halayı gezen davulculara oyuncular coşkuyla katılır. Halayın diğer kısımları ise; gezinme ile tempo tutarak dinlenirler. Coşkunun doruk noktasında davullar susar, zurna eşliğinde bazen davulcularında katılımı ayak ritimleri ile solo ve halay niteliğinde devam eder. Oyun kültürüyle iç içe yaşayan yöre halkı oyunları doğal ortamlarda oynarken repertuar bütünlüğü oluşturarak halay geleneğinin dışına çıkmadan icra ederler.

Düğün gecesi yörede genellikle sinsin ateşi ile sinsin ve kalbur oyunu oynanır. Özellikle Burç-Dostallı, Kilis-Musabeyli düğünlerin de gündüzden toplanan odunlar düğün meydanının orta yerinde yığılarak yakılır. Ateşin verdiği ışık ile halaylar çekilir gecenin sonlarına doğru, kalbur oyunu çıkarılır.

Kalbur oyunu

Kalbur oyunu bir kişinin kafasına kalbur ve büyük bir örtü ile fesli baş görünümünde göbeğine kadar bağlamasıdır. Göbeği açık olan oyuncunun göbeğine kaş, göz, burun ve dudak yapılır. Uçkur yerinde bir oklava geçirilerek bir ceket giydirilir. Oyuncu, büyük başlı cüce görünümünde bir acayip insan olur. Gece karanlığının vermiş olduğu gizemle davul ve zurna eşliğinde oyunlar oynar gençlerin ve çocukların üzerine giderek onları korkutur. Bu eğlenceli oyun veya başka oyun çıkartmalar, gece boyunca devam eder. Son olarak düğünde bulunan, usta sinsin oyuncuları meydana çıkar. Ateşin etrafında kendine has el ve adım motifleri göstererek, kendine saldıracak adama meydan okur. Koşarak gelen diğer oyuncu, kendisine meydan okuyan diğer oyuncuya var gücüyle kovalamaya ve vurmaya çalışır. Toplu olarak ateş etrafında dönmeler ve kovalamalar oyun boyunca devam edip en son "yah yoo" çekilerek oyun son bulur.

Yöre düğünlerinde çok sık olarak bazı mani ve naralar söylenmektedir. Fakat birçok halk oyunları toplulukları tarafından, oyunların veya adımların geçkilerinde kullanılan, anlamsız "hopbaaa" bağırmaalarının yöresel özelliği ve geleneği olmadığı halde uygulanmaktadır. Naralar genellikle manilerin sonunda söylenir. Düğün öncesi törenlerde; nişan, gelin alma vb. ile evli olmayan gençler ve evlenenler için tören anında söylendiği gibi... Kadınlar tarafından söylenenlerde zılgıt, erkekler tarafından söylenenlerde "yah yooo" çığırlır.

Gelin alma

İndi bindi karşılaması kaynanaya küll atma

Döşeğe deptik yünü Buda Hasanın düğünü Şükür olsun Allaha Biz de gördük bu günü Zılgıt; li li li lilili... Yah yaaah yoooooooo yoh	Maşallah, maşallah... Sonları gelir (Gelin olur) inşallah... Zılgıt; li li li lilili...
Al direk, yeşil direk Suyu nerden indirek Gelin güzel diye Güveyimi öldürek	Kellenin kefi geldi Güveyinde keyfi geldi Zılgıt; li li li lilili...
Gelini bindirdiler taya Yönünü döndüdüler aya Zeynep gelin oluyor Gelin değil tüylü maya	Paşa mangalının külü Hattuç da Antepin gülü Yah yoo veya zılgıt...
Bahçede yılan Boynuma dolan, Gelinin ağlaması Vallahi yalan Zılgıt; li li li lilili...	Bahçelerde pırpırım Deşirdik birim birim Mamedî everdik Hökkeşe Allah kerim Zılgıt; li li li lilili...
	Yah yaaah yoooooooo yoh

Yöre Halk Oyunlarının Yapısal Özellikleri ve Kümelendirilmesi

Oyunun yapısal özelliklerinde temel öge olan, hareket ve hareket serilerinin biçimlenmesiyle ayak ve adım karakteri, oyundaki tavrın oluşmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Yörede oynanan halk oyunları da müzisyenler tarafından ezgi, ritim, ayak ve adıma göre çalınır. Ayakla ilgili yörede birçok deyimde rastlanılır. Buyurun halaya katılarak oynayalım anlamında “*Kalkın iki ayak dönelim*”, biraz oyuna katılmak “*İki ayak sekmek veya dönmek*”, yörenin temel adımlarını bilen, oynamaya yatkınlar için “*Ayağı kırık*”, hareketleri tam yapamayan, yöre tavrı ile uygulayamayanlar için ise, “*Ayağı bozuk*” gibi deyimler kullanılmaktadır. Doğal olarak ta ayak serilerinden adım oluşmaktadır. Adımı, duruş olarak ta algılamak gerekmektedir. Yöre oyunlarının yapısal özellikleri, ayak ve adım kümesinde belirtilmiştir.

Yörede yaklaşık olarak 200 oyun ve 40 değişik adım karakterine rastlanmıştır. Bu oyunlar kendi içerisindeki biçim, konu, boy-oymak, oyun adları ve araçları, cinsiyet, ezgi ve ritim, ayak ve adım ile yörede oynanan halayların oynanış sırasına göre oluşan halay geleneğine göre kümelendirilmiştir.

Biçimsel olarak; tutunarak çember, yarım çember (yarım ay) ve gruplar halinde tutunmadan dağınık olarak bireysel de icra edilmektedirler. Örneğin; karşılamalar, hoplatmalar; köye giriş, indi bindi, yalavaç karıştırması gibi...

Konularına göre; kökeninde Şamanik inançlar olan fakat günümüzde çeviklik atiklik ve güç gösterisi taşıyan sinsi, hayvan taklidini konu edinen serçe, göçü konu edinen kabalar, elem ve haz, birlik ve beraberlik konularını içeren halaylarda yörede görülmektedir.

Türk boylarını konu edinen; Türkmen ve Barakların, Orta Asya'dan göç ve yerleşik alana geçme sürecini, savaşlarını, kervanlarını konu edinen, kabalar, Avşar Kabası, Musabeyli Şirvani gibi...

Oyun adlarına ve araçlarına göre; kabalar, düzler ve şirvaniler, galata ve sallamalar, hoplatmalar, üçayaklar gibi... Yörede bütün oyunlarda oyun aracı genel olarak mendildir. Mendilin yörede, çeşitli sallama ve tutuş biçimleri de bulunmaktadır. Herhangi bir araç taklit edilecekse, mendille oyunlaştırılarak oyun çıkarılır. Örneğin; terşi oyununda mendil; teşi olarak, gübre atılan ön yağlığı, bebek ve halay başı ve sonu sallaması olarak kullanılır. Halay başının elinde meses (çift-çüt sürerken sabanı temizlemek, hayvanı yürütmek için kullanılan ucu demirli uzun değnek) ve diğer oyuncuların elinde korunmak için kullanılan kısa değnek ile oynanan meses. Ateşli meşalelerle oynanan kınacı gibi...

Cinsiyete göre; yörede kadın erkek karma oynadığı gibi halayın ve oyunun içeriği ile yapısal özelliğine göre, erkek ve kadın, genç ve yaşlılar tarafından oynanan oyunlarda bulunmaktadır.

Oyun ezgi ve ritimlerine göre; yöre oyunları genel olarak kerem, garip, müstezat dizilerinden oluşmuş. Yörede 2 zamanlıdan 21 zamanlıya kadar da oyun ritimleri tespit edilmiştir.

Ayak ve adım biçimlerine göre; düzayak, kaba ayağı, galata ayağı, üçayak, sürütme ayağı, uçurdum ayağı, ayak alma, gezinme ayağı, hoplatma ve karşılama ayağı, vurmali hey heyler, sekmeler, yeldirme ve koşmalar, vb... ile bunların birleşmesinden oluşmuş karma adım biçimleri ve çeşitleri görülmektedir. Oyun bölümleri ise; genel olarak, yürütme, gezinme, çökme ve hoplatma bölümlerinden oluşmuştur.

Temel ayaklar

Kaba ayak; yörede oynan kaba oyunlarının, dizlerdeki ağır dikey yaylanmalarını, ağır ayak basmaları ve kaldırışlarını 2, 4, 6 ve 8 zaKaba ayak; yörede oynan kaba oyunlarının, dizlerdeki ağır dikey yaylanmalarını, ağır ayak basmaları ve kaldırışlarını 2, 4, 6 ve 8 zamanlı... Ritim kalıpları içerisinde uygulanmasıdır.

Düzayak; insanoğlunun en doğal yürütme biçimidir. Yörede sağ ayak geride, sol ayak öne alınarak, bir birini sağa doğru takip etmesidir. Geriye öne doğru yapıldığı gibi ellerle, sağa sola, yukarı aşağı sallanarak ta uygulanabilir. 2/4, 4/4, 5/8'lik ritim kalıplarıyla uygulanmasıdır.

Üçayak; üç adım sağa doğru yürütme, üç geri-üç adım sağa doğru, sol salla, sağ salla-sekmeli-hoplamalı-koşmalıda uygulanmaktadır. Genelde 6 zamanlı olmakla birlikte, yörede görülen bütün ritim kalıplarıyla da uygulanmaktadır.

Hoplatma ayağı; çift sol, çift sağ yerinde veya ilerleyerek yapılan bazen halay biçimi de aranmayan sekmeli, zıplamalı ayaktır. Yöredeki görülen bütün ritim kalıplarıyla uygulanmaktadır. Ellere de uygulanır.

Sürütme ayağı; bir ayağın önde çapraz topuk veya pençe basarak diğer ayağın arkada sürünerek gelmesi ile uygulanır.

Gezinme ayağı; ayağın yarım pençe, pençe veya topuk basarak bir ayak önde diğer ayak arkada, çapraz veya serbest gezinerek uygulanmasıdır.

Ayak alma; sol ayağın topuk vurarak veya çift düşerek, sağ ayağın çevrilmesiyle veya sağ ayağın yere vurulmasıyla uygulanır.

Çökme - Çökertme ayağı; iki ayak üzerine dizler kırılarak, çökme yapılırken ayağın ve elin aldığı durumun, yöresel dokuya göre yapılmasıyla uygulanır. Sağ ayak öne savrulurken, sağ elin enseye gitmesi gibi...

Yöre halaylarında doğaçlama

Temel Adımlar

Kaba adımı; kaba ayak serilerinin bazen de ellerle uygulanması ve adımdaki yöresel duruşu gösterir.

Düz-Şirvan adımı; düzyak serilerinin uygulanmasında, sağ ayağın konumu ve adımın yeldirmesinden kaynaklanan yöresel duruşu gösterir.

Oğuzlu adımı; sağ ayak geriye, sol ayak öne ve sağa doğru atılarak, dizlerde yaylanma ve sol ayağın kaldırılarak yere noktalanıp, sol sağ yapılarak, salınma veya yaylanmasındaki yöresel duruşu gösterir.

Mani adımı; yöredeki hoplatma, ayak alma vb. ayak serilerinin uygulanması ve adımdaki yöresel duruşu gösterir.

Uçurdum adımı; tekli ve üçlü ayak vurarak, ayakların savrulması veya ayak alma serilerinin uygulanması ve adımdaki yöresel duruşu gösterir.

Dokuzlu adımı; hoplatma, sürütme, üçayak, çökme ayak serilerinin uygulanması ve yöresel duruşu gösterir.

Üçayak adımı; üçayak serilerinin, bazen de ellerle uygulanması ve yöresel duruşu gösterir. Bütün oyunların kaynağı durumundadır.

Karşılama adımı; Hoplatma ayak serilerinin, bazen de ellerle uygulanması ve adımdaki yöresel duruşu gösterir.

Karma adımlar; düz-üçayak-hoplatmalardan oluşan karma adımlar örnek; koş, koş çift sol topuk iki defa sağın sallanması (havarişko)-yaylanarak yürüme öne geriye, ayak alma yani çevirme çökme (fatike) gibi...

Temel Oyunlar

Kaba; Tüm kabalar ve yarım kabalar olmak üzere iki şekli vardır. Halaylara, tüm kaba oyunlarıyla başlamak gelenektir, gideri ağırdır. Yarım kabalar ise; tüm kabalara göre daha yürük gideri vardır. Kabalar başladığı hızla bitirler. Yürüme-gezinme-yürüme bölümlerinden oluşur, ritim ölçüsü içerisinde çökme özgünlüğü vardır. Kültürel doku çerçevesinde, halay başı doğaçlama yapabilir.

Düz; Bu oyunlar ağırdan başlayarak oyunun sonlarına doğru hızlanabilir. Kültürel doku çerçevesinde, halay başı doğaçlama yapabilir. Düz ve şirvanilerde, uzun hava türünde (Barak, Düden ve İskân ağzı) türkü söylemek yaygındır.

Düzler, yürüme - gezinme, şirvaniler, yürüme - gezinme - yürüme veya hoplatma bölümlerinden oluşur. Düzlerin yeldirmesine galata ve sallamada denir. Galatalar ve sallamalar, yürüme - gezinme - yürüme veya yürüme - çökme - yürüme bölümlerinden oluşur.

Örnek; Düzlerde söylenen Barak ağzı türkü (Barak Dertlisi)

Hastayım yokuş çıkamam
Yastayım çiçek takamam
Göz gezdirdim yârim yoktur
Ben bu halaydan tutamam
Aman aman ben öldüm taman (nakarat)

Oğuzlu-hadediye; Gideri ağırdan hızlıya doğru olduğu gibi... Başladığı giderde de bitebilir. Yürüme hoplatma, gezinme, hoplatma bölümlerinden oluşur. Oyun kümesi vardır.

Mani; Gideri hızlı olup başladığı giderle biter. Yürüme, hoplatma, gezinme, hoplatma bölümlerinden oluşur. Kültürel doku çerçevesinde, halay başı doğaçlama yapabilir. Oyun kümesi vardır.

Üçayak; Gideri ağırdan hızlıya doğru olduğu gibi... Başladığı giderde de bitebilir. Yürüme, hoplatma, gezinme, hoplatma, bölümlerinden oluşur. Oyun kümesi vardır. Türk halk oyunlarının kaynak oyunlarından. Her yörenin bir üçayak oyunu vardır. Antep, Adana, Maraş üçayağı gibi...

Halayda türkü

Dokuzlu; Gideri yürüktür. Yürüme, hoplatma, koşma, çökme, sürütme, hoplatma bölümlerinden oluşur. Anlatım yönünden, yöre oyunlarının atası konumundadır.

Karşılama; Gideri yürüktür. Hoplatma ayağının oynanmış biçimidir. Kültürel doku çerçevesinde, halay başı ellerle doğaçlama yapabilir. Bu kümedeki oyunlarda halay özelliği ve biçimi aranmaz. Oyun kümesi vardır.

Yöre halk oyunları, yukarıda belirttiğimiz bu temel ayak ve adımlar etrafında kümelenmişlerdir. Oyunlardaki benzer ayak ve adımlar yörenin kültürel dokusu çerçevesinde ayak ve adım dizimleri oluşmuştur. Bu ayak ve adımlar, benzer ritim ezgi motifleriyle de yan yana gelmiştir. Oyunun yaşadığı coğrafyadaki tarih, mit ve inanç sistemleriyle beslenen, oyun öykülenmeleri değişim olgularıyla güncelleşerek çeşitlenmiştir. Örneğin; kaba adımları, tüm kaba, yarım kaba Aşar kabası, Hasan dağı kabası... Düz adımları; Aşey, com düzü, sallama, halebî... Oğuzlu adımları; hadediye, esmer gavli... Mani adımları; koseyri, şamatya... Uçurdum adımları; havarişko, Kırhan... Üçayak adımları; marmara, meryem... Karşılama adımları; köye giriş, indi bindi gibi...

Yöre oyunlarında halay kavramı ve halay geleneği

Halay Kavramı: Gaziantep yöresinde Oynanan oyunlar halay özelliği taşımaktadır. Halay genel anlamıyla alay kelimesi ile ilişkilendirilerek, sıra dizilmiş, kalabalık insan topluluğu anlamında yorumlanmaktadır. Yörede halaya, "halay", "haley" veya aşiretler (abdallar) arasında "halaka" da denilmektedir. Fakat halay kavramının bir de anlam derinliği bulunmaktadır. Çünkü yörede halay ciddi bir olgudur. Halayın dizim sırası, halaya katılmak, halayın başında ve yanında oynamak, halayı yönetmek, (meydancı) bey ve aşiret ilişkisi halaydan ayrılmak, belli kurallar çerçevesinde yapılır. Bu bağlamda; halaylarda mitolojik olgular da görülmektedir. Türklerin gök tanrı inancında ay ve güneşin önemli yeri ve anlamı vardır. Türk Şamanik inancında ay erkek, (ay dede) güneş dişi olarak algılanır. Alay bu inancın değirmişmiş (dönen yuvarlak) ifadesidir. Yani halay; ayın yeryüzündeki somut yansımasıdır. Bu yansıma içerisinde erkek ve kadın olgusunun halay ve diğer oyunlarda yer alması da, ay ve güneşin bütünlüğünü yansıtır. Türk illerinde gök tanrıya yakınlığı ve yuvarlak oluşu nedeni ile dağlar, uzun ağaçlar ve sulara kutsallık atfedilmiştir. Oyunlar ağaç etrafında çember biçimde dağlarda ve su kenarlarında oynanmıştır. Bu anlamda, Türk Halk Oyunlarında; dönme, dönen yarım ay ve değirmişmiş (çember) yani dönme ve çember biçimi iki ana öğedir. Türk Halk Oyunlarının temellini oluşturan halay, bar, horon ve zeybek gibi oyun kümeleri biçimlerinde de aynı öğeler görülmektedir. Türkler İslam'dan sonra da gök tanrı inancının, Allaha yalvarışa dönüştürerek genişlik ve derinlik kazandırmıştır. Günümüzde yapılan İslam anlayışı doğrultusundaki sema, semah ve zikir ayin ve törenlerinde de aynı döngüyü görmemiz mümkündür. Halay kavramı ile ilgili, Gaziantep ve Kilis yöresin de halay ve gelin alma da söylenen, "Allah... döndüre, doost dost, eheey yoh yoooh yoh!" ile,

“Gelini bindirin taya,
Yönünü döndürün aya,
Zeynep gelin oldu,
Gelin değil tüylü maya,”

nara ve mani biçimi örneğinde de görüldüğü gibi... Halay sıradan kalabalıklar değil, Ay'ın yeryüzündeki yansıması anlayışını güçlendirmektedir.

Yöre halay geleneği; Yöre halaylarında oyunların yavaştan hızlıya doğru sıralanmıştır. Oyunların ayak, adım, ezgi, ritim yapısı ile oyundaki anlatım doğrultusunda kümelenmesidir. Bu küme, kabalar, düzler ve şirvaniler, galatalar ve sallamalar, oğuzlu, mani, hoplatma ve türkülü oyunlardan oluşmaktadır. Halaydaki oyunlar bu gelenek çerçevesinde doğal olarak yıllardır oynana gelmiştir. Yörede halay geleneğine göre, halayın bir ağır oyun ile başlaması geleneğinden kaynaklanarak, oyuncunun biliyorsa kabalardan, bilmiyorsa düzlerle halayın başlamasını sağlar. Ardından doğal olarak galata ve sallamalardan bir oyunla devam ederek, karma adımlardan oluşan herhangi bir oyunu seçmesiyle halay devam eder. Karma adımlı oyunların kendi içerisinde de ayrıca bir oyun geleneği vardır. Yani oyuncu galatadan sonra sıradan bir oyun seçmez. Önce oğuzlu, hadediye veya benzer oyunlarından bir tanesini seçer. Sonra mani veya koseyri veya benzer oyunlarından bir oyun seçerek üçayak biçimi oyunlara geçilir. Genelde üçayak biçimi oyunlar, gideri hızlı oyunlar olduğu için, halayda doruğa ve doyuma ulaşmak için tercih edilmektedir. Üçayaklar, genellikle türkülü de olabilmektedir.

Yöre halaylarında dizim ve tutuş biçimleri;

- 1-Erkek Halayları; bunlarda sadece erkekler bulunur. Erkeksi tavırlar ön plandadır. Örneğin; tüm kabalar, susam.
- 2-Kadın Halayları; bunlarda sadece kadınlar bulunur. Kadınsı tavırlar hâkimdir. Örneğin; yağlık kenarı, teze gelin.
- 3-Erkekler başta, kadınlar sonda dizilir, bu halay diziminde erkekler ile kadınların yan yana bulunduğu yerlerde akraba olmaları veya arada çocuk bulundurmaları gerekir, halayın sonunda ise; yaşlı bir kişi veya düğünün meydançısı bulunur, bu kişi halaya yeni katılacak insanların dizime uygunluğunu sağlar. Örneğin; kabalar, düzler.
- 4-Erkekler ve kadınlar karma olarak sıralanır. Bu biçim dizimlerde de erkek ve kadınların akraba olması ve halayın sonunda bir erkek bulunması gerekmektedir. Örneğin; düzler, üçayaklar, belirli bir dizim şekli olmayan karma oyunlar; Örneğin, karşılaşma, köye giriş gibi...

Yerel kutlamalarda yöre halayları

Tutuşlar;

Kapalı el tutuşları; eller aşağıda parmaklar kenetlenerek, dirsekten kıvrılarak yukarıda, helden sarılarak(mani, koseyri).

Açık El Tutuşları; eller açık şekilde aşağıda (leylim), küçük parmaklarla, dirsekten kırılarak tutuş şekli (şirinnar) ve omuzlardan tutunarak (dokuzlu).

Tutunmadan; bireysel olarak veya toplulukta tek başına (karşılaşmalar).

Erkek Halayları: Yöredeki erkek halaylarında oyunu yönlendiren halay başıdır. Halay başının (baş sekenin) elinde beyaz, tüzeri kanaviçe veya pul işlemeli mendil (yağlık) bulunur. Baş seken ile yanındaki arasında uzun bir poşu veya yağlık tutulur. Bu poşu ile baş sekenin, halaya bağlılığı sağlanarak, hareketlerine rahatlık kazandırılır. Halay sekerken halay başının elindeki poşuyu bırakarak ortaya çıkması hoş karşılanmaz. Fakat oyun ritmi hızlandıkça halay başı poşuyu bırakarak kişisel adımlarını yapmak için ortaya çıkabilir. Özellikle kabalarda halaya bağlılık halay başının iyi oyuncu olduğu yansıtır. Oyuna başlamadan önce ve oyundan oyuna geçişlerde, davul ve zurnacılar, halay başı ile yanındaki tuttuğu poşunun altından oyunun giriş ezgisini (gezinmesini) icra ederek, sırayla geçerler. Aşiretlerin (abdal) yapmış olduğu bu davranışlar, baş seken kişiye saygı anlamına gelir. Halay başı oyunun başlangıcında oyunun temel adımlarını oynarken, halay başına yakın oyuncular da, oyun adımlarını devam ettirir. Halayın sonundakiler ise sağ bas, sol bas hareketleriyle düz yürütürler. Böylece halay halaydan izlenilmiş olur. Halaydakiler bu temel adımları yaparken halay başı ise, yöresel tavırdan ödün vermeden kendisine has oyunun içeriğine uygun, kişisel doğaçlama adımlarını icra eder.

Erkekler, oyun esnasında coşku ve heyecanlarını; “yah yooo yoh... ale aleeee yah yoo”, “beyhey (eheee)”, “yah yoooh yo...” haydaaa...” “tussa...” “hahahayt...” “behey... hey...” diye bağırarak dile getirirler.

Kadın Halayları: Kadın halaylarında halay başının iki veya tek elinde renkli veya beyaz işlemeli, pullu mendil bulunur. Halay başının iki elinde mendil var ise, yanındaki halay başının eteğinden tutar. Halay başı istisna oyunlar hariç halaya bağlılığı bırakarak ortaya çıkmaz. Halay başı oyunun temel adımlarını bütün halayla birlikte oynar. El hareketlerini ise, bazen sadece kendisi bazen de bütün oyuncularla birlikte yapar. El hareketlerindeki mendillerin yörede çeşitli tutuş şekilleri vardır. Ya ucu düğümlemlenip dürtülür, ya da orta parmağa dürtülerek, titretmeli olarak çevrilir. Bu mendil tutuş şekilleri erkek oyuncularında da görülür.

Kadın halayı / Barak

Kadınlar; oyun esnasında coşku ve heyecanlarını, mani söyleyip, çağrı ve dişiliği simgeleyen zılgıt "li li li lili"... ile dile getirirler. Zılgıtlar genellikle erkeklerin "yah yoo..." narasından sonra çağrılır.

Yöre de oynanan halk oyunları isimlerinin tespiti ve halay geleneğine göre kümelendirilmesi:

Bu zamana kadar yazılı kaynaklarda ve yöredeki sözlü kaynaklarda edinilen veriler doğrultusunda, yaklaşık olarak yörede oynanan oyunların adları tespit edilerek aktarılmıştır. Bu oyunlar; ayak-adım karakterleri ezgi-ritmik yapısı göz önünde bulundurularak, halay geleneğindeki oynama sırasına göre kümelendirilmiştir. Bu kümeleme; kabalar, düzler, oğuzlu, mani, üçayaklar olarak belirlenmiş, türkülü ve oyun çıkarma geleneğine dayalı orta ve oda oyunlarının isim tespitleri de ayrıca yapılmıştır.

Kabalar kümesi: Tüm kabalar ve yarım kabalar olmak üzere iki biçimi vardır. Halaylara, tüm kaba oyunları ile başlamak gelenektir. Kaba oyunlarında sert ve yumuşak vurguların, bütün inceliklerini görmek mümkündür. Bütün hüner halay başındadır. Genellikle yaşlılar ve orta yaş grubu tarafından oynanır.

Yörede oynanan kabalar;

1. Ağır kaba	2. Amik Kabası
3. Aşar Kabası	4. Birecik kabası
5. Bostancık	6. Çifte Kamış
7. Çobanbey	8. Çukurova
9. Derviş Ali	10. Dilan
11. Eski Senem	12. Garip
13. Gurbeti	14. Gürsel
15. Gavurdağı	16. Halabiye
17. Haley	18. Halfeti Kabası
19. Hama	20. Hasanceli
21. Hasandağı	22. Hurşit
23. Karakuyu	24. Keceli kabası
25. Kerem	26. Kilis Kabası
27. Mimey	28. Misiri Kabası
29. Ölen	30. Reşidi (Tilbaşar)
31. Senem	32. Seydi Ahmet
33. Terazi	34. Tüm Kaba
35. Yarım Kaba	36. Yedi deve (Tüm, Yarım)

Düzler ve şirvaniler kümesi: Yöre halaylarında, tüm ve yarım kabalardan sonra oynanır. Halay başının yaptığı kişisel doğaçlama adımlar, ustalık ister. Düz ve şirvanilerde, uzun hava türünde (Barak, Düden ve İskân ağzı) türkü söylemek yaygındır. Genellikle yaşlılar ve orta yaş grubu tarafından oynanır.

Yörede oynanan düzler ve şirvaniler;

1. Acem Şirvani	2. Ağır Düz
3. Amik Şirvani	4. Aşeyli (Aşey) Şirvani
5. Aşonun Düzü	6. Barazi
7. Cezayir	8. Çifte Kamış
9. Com Düzü	10. Dümbüllü
11. Düz Ayak	12. Engin Düz Şirvani
13. Harzem Muhammed Şirvani	14. Hış Hış Hançer
15. İsabalı	16. Karayılan
17. Karıştırma	18. Mehmet Emin Şirvani
19. Musabeyli Şirvani	20. Nasari Şirvani
21. Reşi Düzü	22. Şirvani

Galatalar ve sallamalar kümesi: Halaylarda düzler ve şirvanilerden sonra oynanır. Diğer oyunlardan daha hızlıdır. Galatalara düzler ve şirvanilerin yeldirmesi de denir. Galatalar ve sallamalar, yürüme - gezinme - yürüme veya yürüme - çökme - yürüme bölümlerinden oluşur. Genellikle, yaşlılar orta yaşlılar ve gençler tarafından oynanır.

Yörede oynanan galatalar ve sallamalar;

1. Arap sallaması	2. Cezayir
3. Darbuze	4. Dallı Basma
5. Galata	6. Galata (Garip)
7. Galata (Bereketli)	8. Gavur Dağı Sallaması
9. Gürsel	10. Halebi
11. Harzem Muhammed Şirvani Galatası	12. Kandilli Yar
13. Kaval	14. Kınacı (Kına yürüyüşü)
15. Kınalı Parmak	16. Küllük
17. Sallama	18. Mehmet Emin Şirvani Galatası
19. Terşi	20. Yağlık Kenarı
21. Yanık Kaval	

Halayda Doğaçlama

Oğuzlu, mani ve üçayaklar kümesi: Galatalar ve sallamalardan sonra oynanırlar. Bu oyunlar tek başına oynandığında diğer oyun kümelerinden adım, tavır ve hız yönünden farklılık gösterirler. Bunlar ağır başlayıp, hızlı bittiği gibi, hızlı başlayıp, hızlı da bitebilirler. Halay başının galata ve sallamalardan sonra, bu oyun kümesinden seçtiği oyun ile halaya devam edildiği gibi, gençler halayı sadece bu oyunlarla da oluşturabilirler Halay başının hünerleri bu küme oyunlarında da görülür. Bu oyunlarda, halay başı halaya bağlılığı bırakıp gezinme bölümünde kişisel doğaçlama adımlarını da sergileyebilir. Türkülü oyunlarda, türküler solo veya toplu olarak söylenir. Bu oyun kümesi oyunları, yürüme - hoplatma, yürüme - hoplatma - yürüme, yürüme - hoplatma - çökme, hoplatma- gezinme- hoplatma bölümlerinden oluşur. Genellikle orta yaş ve gençler tarafından oynanır.

Yörede oynanan oğuzlu, mani ve üçayaklar;

1. Atabe	2. Arabî
3. Antep Üçayağı	4. Arap kızı
5. Ayak Alma	6. Berde
7. Beledi	8. Cengiharbi
9. Çiftetelli	10. Çamurdöken
11. Çoban	12. Çibikli
13. Debçe	14. Demirci
15. Demone	16. Dersim
17. Dereköy Üçayağı	18. Dirik
19. Dokurcum	20. Dokuzlu
21. Esmegavli	22. Esmer
23. Fatike (Kelo)	24. Gelin İndirme
25. Han Esmâ	26. Hadediye
27. Halepkir	28. Havarişko
29. Hızımev	30. Havuş
31. İndi Bindi	32. Kırıkcan (Kırıkhan)
33. Kosevri (Tek çift)	34. Keçeli
35. Köye Giriş	36. Karşılama
37. Kına Karşılması	38. Karayılan
39. Kereboz	40. Mani
41. Mendilli (Zikir)	42. Marmara
43. Oğuzlu	44. Pekmez
45. Paşa Göçtü	46. Susam
47. Solak (Ağırlama)	48. Senem
49. Serçe	50. Sürütme
51. Şamatya	52. Şemsi
53. Şekeroğlan	54. Şabaş havası (Köçekçe)
55. Temurağa	56. Uçurdum
57. Üçayak (Antep-Maraş-Adana)	58. Ufo
59. Valde	60. Yarpız
61. Yaylalar	62. Yalavaç Karıştırması
63. Zennube	64. Zellocan (Zelloze)

Türkülüler;

1. Allı Yemeni	2. Bulgar Gelini
3. Belley	4. Deriko
5. Döne	6. Feride
7. Galalıyam Galalı	8. Gazelo
9. Güzelhan	10. Gız Sana Düyür Gelmişler
11. Gız Şarpanı Yan Bağlama	12. Hallüme
13. Hasan dağı	14. Hış Hış Hançer
15. İndim Kuyu Dibine	16. Leylim
17. Lorkey	18. Meryem
19. Ölesin Usta	20. Rişko
21. Samanı Sarı	22. Şekeroğlan
23. Şirinnar	24. Şu Bazımın Kızları
25. Tarladan Gel Tarladan	26. Teze Gelin
27. Yokuşun Başında Alıç Ağacı	

Oyun çıkarma geleneğine dayalı orta ve oda oyunları: Bu kümedeki oyunlar bazen adım, ezgi ve ritim eşliğinde eşzamanlı olarak oynanır. Bazen de ezgi ve ritme bağlı kalmadan tiyatral olarak oynanan oyun kümesidir. Halay geleneği olmayabilir. İçerik olarak, çevikliği, muzipliği, kurnazlığı anlattığı gibi; kökeninde tapınma olan oyunları, günlük yaşamdaki kesitleri, komedi ve dram şeklinde anlatan oyun kümesidir. Yaşlılar ve orta yaşlılar tarafından oynandığı gibi onların yönetiminde gençler tarafından da oynanır.

Oyun çıkarma geleneğine dayalı orta ve oda oyunları;

1. Arap Oyunu	2. Bahdeniz Bacı
3. Bıçak Oyunu	4. Cangur Cungur
5. Çıldır	6. Deve Oyunu
7. Don Oyunu	8. Garı Gıza Tepsî Geldi
9. Gız Sana Düyür Gelmişler	10. Gurbetçe
11. Habibi	12. Halbur
13. Hıçıp	14. Karaçol
15. Karaoğlan	16. Komşunun Oğlu
17. Kılıç	18. Kız Kaçırma
19. Kız Oyunu	20. Meses
21. Mıho	22. Oklağı Mazı
23. Ölü Oyunu	24. Parsaklı Aşireti
25. Sinsin	26. Siverekli
27. Şepde	28. Tura
29. Uzun Ahmet	30. Yannık
31. Yastık	

Oyun ve Türkülerin İcrasında Kullanılan Sazlar**Üflemeli Sazlar:**

Cura zurna, orta kaba zurna, kaba ve balaban zurna, çığırta, dilli kaval, dilsiz kaval, kamış düdük, çifte kamış (iki kamışın yan yana bağlanmasından meydana gelir, bu kamışlardan sağdakinde altı, soldakinde iki delik bulunur, kamışlardan biri ezgiyi seslendirirken, diğeri dem tutar, boyu yaklaşık 30 santimetredir. Zambır (Çifte kamışın kartal kanadından yapılan şekline denir).

Yöreye özgü nefesli saz zambır

Telli ve Tezeneli Sazlar:

Bağlama (yörede pençeyle de çalınmaktadır), çöğür, bozuk, cura ve meydan sazıdır.

Vurmalı Sazlar:

Davul; orta büyüklüktedir, çomak tarafı keçi, çubuk tarafı oğlak derisinden yapılır, derinin yarıçapı 24 santimetredir, kasnak ve çemberi, ceviz veya gürgen ağacından yapılır, eni 20 santimetredir, kayışı camız derisinden, rengi kırmızı veya siyahtır. Davulun çomağı, portakal veya erik, çubuk ise zeytin veya meşe ağacından yapılır, koltuk davulu, zilli - zilsiz def, darbuka (dümbelek).

Gaziantep Yöresinde Süslenme (makyaj)

Sürme: Zeytinin taftını (kabuğunu) tabağın içine koyup üzerine kapak kapatarak ısıtılır. Isıtılan zeytin kabuklarından çıkartılan is, şişelere doldurularak saklanır. Gerekliğinde mikrobu ölmesi için süpürge çöpü sarımsağa batırılıp, göz etrafına çekilir. Yörede sürmeyi, gelinlere, kadınlara ve yeni doğmuş bebeklere çekerler. Peygamberimizin sünneti olduğu inancı yaygındır. Yaşlı kadınların sürme çekmesi ayıplanır.

Kızılık: Özel günlerde (görücüye çıkma, düğün gibi...) bez veya tahta parçası ısıtılarak yanaklara sürülür. Yörede, kızılık ve çeşitli bitkilerle de yanak kızılaştırılır. Bazen de yanaklar hafif çimdiklenerek yanağa canlılık gelmesi sağlanır.

Kına: Yörede siyah ve yeşil olarak, iki tür kına kullanılır. Toz halinde alınan kına, su ile yoğrulur, hamur haline getirilir, daha sonra, kına yakılacak yüzeye ısıtılarak sürülür, kına saçlara yakıldığı gibi, ellere fıstıklı, yüzüklü, sıvama, iplikli ve sedefli motiflerle yakılır. Yörede kına yakanlara "nişancı" denir.

Dövme (Döğün): Ateşte kızdırılan iğne, koyun ve keçinin öd kısmından alınan suya batırılarak, yüzün ve vücudun muhtelif bölgelerine küçük, küçük delinerek işlenir. Dövmeler barutla da yapılmaktadır. Genellikle kadınların çenelerinde, alt dudaklarında, iki kaş arasında, şakaklarında, boyunlarında, göğüslerinin üzerinde, ellerde ve bileklerde bulunur. Amaç bir çeşit süslenme olmakla birlikte, nazardan korunmak, çocuğu olmayan kadınların çocuğunun olması, kadınların sütlerinin kesilmemesi, ayrıca kişinin hangi boya mensup olduğunu belirtmek için yapılmaktadır. Dövme motifleri üzerinde dinsel inançların etkileri de görülmektedir. Daha çok Elbeyli tarafında yaygındır.

Barak başı ve döğme

Elbeyli kız başı

Yöre kız giysilerinden çeşitleme

Gaziantep Yöresi Halk Oyunları Giysileri

Erkek giysileri

Erkek Giysileri: Yöredeki erkek giysilerinde de giyiniş üslubuna göre genç, damat ve yaşlı olduğunu yansıtır.

Baş: Terlik, başa takılan terliklerde terliğin dikliği gençliği simgeler, (Kilis-Musabeyli) poşu, boziye-beyaz poşu (Barak, Elbeyli).

Gövde: İçlik, güllabiye (delikli işlemeli), meydanîye, kırk düğme veya Cezayir yeleği, aba, cepken.

Bel: İpekli beyaz veya siyah kemer, kuşak, kefyeye, tütün kesesi (aba veya sırma işlemeli).

Bacak: Don-tuman (beyaz delikli işlemeli), şalvar; bürümlü, kurşunlu (sacaet şalvar)

Ayak: Yünden veya iplikten işlemeli çorap, yemeni (kulaklı veya kulaksız), postal, çarık, rabatıya.

Aksesuar: Boyuna kefyeye ve göğse zincirli köstek, kola pazvant ve bele kama takılır.

Gelin giysisi / Gaziantep-Merkez

Kadın Giysileri: Yörede giyim kuşam ve süslenme, takı ve bezekler, giyiniş ve takılış sebeplerine göre bayanların yaşlı, genç, bekâr, evli, dul ve gelin olup olmadığını yansıtır.

Kız başı

Baş: Gümüş taçlı kırmızı fes, sarı işlemeli ahmediye, poşulu ahmediye (Barak-Elbeyli), sırma işlemeli çiçekli, tozaklı fes (Kilis-Musabeyli), renkli tüylü tozak ve çiçek (Barak-Elbeyli), karatozak (Kilis-Musabeyli), gümüş frengili ve çitibağlı kaytan.

Gövde: Sim sırmalı, sarmalı köynek (Barak, Elbeyli), basma kumaştan sarmalı köynek, delikli işlemeli içlik (Kilis-Musabeyli), kadife yelek (Barak-Elbeyli), kutnu yelek, zubun, mıklama, kırk kalem kutnu üçetek (Kilis-Musabeyli), simli veya düz kadife üçetek (Barak), çiçekli kadife üçetek, üçetek üzerine fermana veya örfan.

Bel: İpekli kuşak veya gümüş kemer, şutik (kıldan elde dokunan önlük, Kilis-Musabeyli), önlük (ipekli veya renkli kumaşlardan üzerine kanaviçe, sırma, sarma işi ile işlenmiş), kefyeye.

Bacak: Beyaz hasadan iç don, kutnu, kadife veya çiçekli basma kumaştan şalvar.

Ayak: Yünden veya iplikten işlemeli çorap, yemeni (kulaklı veya kulaksız), çarık, edik, postal.

Takılar ve bezekler: Bağa, poşu ve yağlıklar, zeytin dalı ve çiçekler, penez, gazi, şekke, alnı yüzüğü veya orta arma, duluk altını, nazar boncuğu, askı, dilbar kekülü, çalma, hızma. Boyun ve göğse; gerdanlık, hamaylı, boncuk. Ele; bilezik, parmağa yüzük, ayağa gümüş halhal takılır.

Yel vurur kozak oynar,

Başında tozak oynar,

Ben yârime ne yaptım

Yar benden uzak oynar...

Gaziantep Yöresi Halk Oyunu Ezgilerinden Örnekler

YARIM KABA

(Garip)

Yöresi
Gaziantep-KilisDerleme
1984
Notalama
1990
Yılmaz KILINÇ

♩ = 90

Musical notation for Yarım Kaba (Garip) in 4/4 time, key of D major. The piece consists of five staves of music. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked as ♩ = 90. The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line and a repeat sign.

MUSABEYLİ ŞİRVANİ

Yöresi
Kilis-Musabeyli-GaziantepDerleme
1985
Notalama
1990
Yılmaz KILINÇ

♩ = 112

Musical notation for Musabeyli Şirvanî in 6/8 time, key of D major. The piece consists of two staves of music. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked as ♩ = 112. The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line and a repeat sign.

SALLAMA

Yöresi
Kilis-Musabeyli-GaziantepDerleme
1985
Notalama
1990
Yılmaz KILINÇ

♩ = 90

Musical notation for Sallama in 4/4 time, key of D major. The piece consists of two staves of music. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked as ♩ = 90. The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line and a repeat sign.

KINACI

(Kına Yürüyüşü)

Yöresi
Gaziantep-KilisNotalama
Yılmaz KILINÇ
1990

♩ = 90

Musical notation for Kinacı (Kına Yürüyüşü) in 4/4 time, key of D major. The piece consists of three staves of music. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked as ♩ = 90. The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line and a repeat sign.

HALEBİ

Yöresi
Gaziantep-Kilis

Adıma Uyarlama-Notalama
Yılmaz KILINÇ
1990

♩ = 126

Yıkılınç

MANİ

(Maney)

Yöresi
Gaziantep-Kilis

Adıma Uyarlama-Notalama
Yılmaz KILINÇ
1990

♩ = 126

Yıkılınç

TEZE GELİN

Yöresi
Kilis-Musabeyli-Gaziantep

Derleme-Notalama
Yılmaz KILINÇ
1992

♩ = 88

BEN DE BİL DİM TE ZE GE LİN OL MUŞ SUN
GİR MİŞ BAH ÇA SI NA DER MİŞ DE ŞİR MİŞ

GE YİN MİŞ GU ŞAN MIŞ A LI NAN GE LİR
GE YİN MİŞ GU ŞAN MIŞ GÜ LÜ NEN GE LİR

YIKILSIN BAĞÇALAR HARI NEYLEYİM
DÖKÜLSÜN AYVALAR NARI NEYLEYİM
DAHA SENDEN BAŞKA YARI NEYLEYİM
NİŞANIM SENEDİR YAR SAFA GELDİN

ZELLOCAN

(Zelloze)

Yöresi
Gaziantep-Kilis

Derleme
1984
Notalama
1990
Yılmaz KILINÇ

♩ = 126

Yıkılınç

ZENNUBE

Yöresi
Kilis-Musabeyli-Gaziantep

Derleme
1985
Notalama
1990
Yılmaz KILINÇ

♩ = 110

Yıkılınç

DOKUZLU

Yöresi
Gaziantep-Kilis

Adıma Uyarlama-Notalama
Yılmaz KILINÇ
1993

♩. = 116

1.Adım Selamlama (sola)

2. Adım: Atlama-hoplatma

3. Adım: Koşma

4.Adım Çökme

6.Adım: Selamlama (sağa)

5.Adım: Sürütme (öne)

7.Adım: Sürütme (geriye)

8.Adım:Savurma-hoplatma

9.Adım: Savurma-toparlanma

Yılmaz KILINÇ

DOKUZLU

Ritim
(Asma Davul)

Yöresi
Gaziantep-Kilis

Notaya Alan
Cenk GÜLHAN
2000

♩. = 116

p *p* *p* *p* *p* *p* *p* *p*

p *p* *p* *p* *p* *p* *p* *p*

Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar:

- And, Metin.(2003). Oyun ve Bügü, Türk Kültüründe Oyun Kavramı. Yapı Kredi Yayınları. İst.
- Arsunar, Ferruh. (1962). Gaziantep Folkloru. M.E.B. E. Es. ve Müz. Umum Müd. Yay. Seri II. S. 7. MEB. İst.
- Atalar, Ali. (1979). Gaziantep Kültüründe Oyun, Gaziantep Büyükşehir Bel. Kül. Ser.
- Barlas, Uğuro. (1991). Gaziantep Kent Kültürünün Oluşmasında Fırat Yöresi Türkmen Oymaklarının Etkisi. Yöre Der. Sayı,7. (s. 8). Gaziantep.
- Dağıstan, Ali. (1996). Çukurova Bozlakları. Yayınlanmamış Y.L.Tezi. İ.T.Ü. Sos. Bil. Enst. İst.
- Erseven, İlhan Cem. (1992). Aleviler de Semah, Ekin Yayınları Araştırma-İnceleme Dizisi 1 Ankara.
- Ekici, Metin. (2004). Halk Bilgisi (folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ank. Geleneksel Yayınları.
- Gaziantep Kültür. (1960). Aylık Fikir Bilgi Dergisi, Kardeşler Mat. Gaziantep.
- Gökalp, Ziya. (1977). "Makaleler'III." Kültür Bakanlığı Yayınları. Gündüz Matbaası. Ankara.
- Gaziantep Halk Bilgisi Derlemeleri. (1959). C,1 Gaziantep Adetleri, G.Antep K. D. Y. Sayı 24. Gaziyurt Mat.
- Gaziantep Yıllıkları. (1968-1990).
- Güzelbey, Cemil Cahit. (1959). Gaziantep Folklorundan Notlar. Gaziantep Kültür Derneği, Kitap ve Broşürler Yayınları (sayı; 13). Kardeşler Matbaası. Gaziantep.
- Kemal, Kop (Sevengil), Kadri. (1982). Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusu. Türk Kültürü Arş. Ens. Yay. Ayyıldız Matbaası, Ank.
- Keskin, Enver. Enver Keskinle Halk Oyunları. Gaziantep İl Halk kütüphanesi. Kayıt No: 14643.
- Kılınçkiran, Mazlum, Nusret. (1973). Öyküleri ve Türküleri ile Kilis, Birlik Matbaası Bornova.
- Kılınç, Ayhan. GAÜN. TMDK ve Türk Halk Oyunları Böl. SKSD Kültür Müdürlüğü arşivi. Gaziantep. 2010.
- Kılınç, Turgay. (2001). Kilis Yöresi Halk Oyunlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Bit. Tezi Ege. Üniv. Kon.
- Kılınç, Yılmaz. (2001). Gaziantep Halk Oyunlarında Halay Geleneği.
- Gap Çerçevesinde Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri. Kültür Bakanlığı Yayınları 2957. Gaziantep.
- ; (2006). Halk Bilimi (folklor) ve Halk Oyunları (tanım ve işlevleri) Gaziantep. Tarih Kültür Der. Yıl 1. sayı 1. Mart/Nisan. Gaziantep.
- (2006). Gaziantep Yöresi Halk Oyunlarında Kümeleme (Oyun ve Adım Tespitleri, Oyun kümeleri). Gaziantep Tarih Kültür Dergisi. Yıl;1. sayı;3. Temmuz-Ağustos. Gaziantep.
- (2006). Halk Oyunları İnceleme Teknikleri ve yöntem, Gaziantep Tarih Kültür Dergisi, Yıl;1, Sayı;4, Eylül-Ekim. Gaziantep.

------(2008). Gaziantep'te İpek Yolunun İzleri, www.gaziantepipekyolu.com.tr,

Gazetem Dergisi, Yıl:2 sayı: 8, Haziran. Gaziantep.

Kılınç, Yılmaz., Hacı, Balı. (2009). Gaziantep ve Barak Kültürü (Bozbaraklar Efsanesi ve Gaziantep), Gaziantep Tarih Kültür Der. Yıl:4. S. 19. Gaziantep.

------(2009). Gaziantep ve Barak Kültürü (Barak Odalarıyla Gelenekleri Yorumlamak). Gaziantep Tarih Kültür Der. Yıl:4. S. 21. Gaziantep.

Kılınç, Fatma. (2006). Türk Halk Oyunlarında Kadın, Gaziantep Tarih Kültür Dergisi, yıl:1 Sayı:5, Aralık Gaziantep.

------(2008). Gaziantep Kadın Oyunları Bağlamında İç Mekan Oyunlarına Üç Örnek (Cangır-Cungur, Uzun Ahmet, Oklağı Mazı). Uluslararası Gaziantep Araştırmaları Sempozyumunda sunuldu. Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.

------(2008). Gaziantep Dış Mekân ve Kadın Oyunları Bağlamında İç Mekân oyunları, Gazetem Dergisi, Yıl:2 Sayı: 9, Ağustos. Gaziantep.

İnan, Abdülkadir. (1998). Makaleler ve incelemeler. 1.Cilt TTK Basımevi. Ankara.

Obruk, Cahit. (1983). Taklitten Oyuna K. ve T. B. MFAD Yayınları Seminer Kongre Bildirileri Dizisi II. Milletlerarası T.F.K. Bildirileri. C. III'den Ayrı Basım G.Ü. BYYO Basımevi. Ankara.

Oğuz, Burhan. (1980). Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Teknikleri, Bölüm 1 İnançlar. Doğu- Batı Yay. İst.

Ögel, Bahaeddin. (1995). Türk Mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) C.II. T.T. Kur. Yay. Ank.

Özbaş, Ömer. (1958). Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar. G.Antep Kül. Der. S; 8, Cihan Mat. G.Antep.

Öztuna, Yılmaz. (1977). Büyük Türk Tarihi. Ötüken Yayınevi.

Sevinç, Necdet. (1983). Gaziantep'te Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları. Türk Dün. Arş. İst.

Sümer, Faruk. (1992). Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları. Türk Dün. ArşVak. Y. İst.

Tatar, Mustafa. (2001). Barak- Türkmen ve Elbeyli Aşiretlerine Özgü Kelimeler Sözlüğü. GAÜN. Vakfı Yay.

Yalman, Ali, Rıza. (1977). Cenupta Türkmen Oymakları 1. K. B. Yay. 256. K. Eserleri. 14. ME Basımevi İst.

Yıldırım, Mehmet Ali. (2006). Geleneklerden Barak Türklerini Yorumlamak (Örüm ve Sağım) T.D.A.E. VII. Milletler Arası, Türk Halk Kültürü Sempozyumu. Gaziantep.

Yıldırım, Mehmet Ali. (2008). Gaziantep'in Güneyinde Barak Eli Oymakları Uğur Matbaası. GaziantepYöre Dergisi. (1990). Sayı,4. Gaziantep.

Zeytin Dalı Dergileri. (2009). (sy. 54-56). Kilis.

Sözlü Kaynaklar:

1. Abdo Bulut; Zurnacı, okuryazar, Gaziantep'te yaşıyor.
2. Arzu Direk; Ev kadını, okuryazar değil,105 yaşında, Kilis-Kızılkent köyünde yaşıyor.
3. Battal Saçcı; 1974. Cümbüşü- zurnacı, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.

4. Burhan Aydoğan; Berber, okuryazar, 50 yaşında Gaziantep'te yaşıyor.
5. Cuma Ağırdal; 1956. Davulcu, okuryazar, Gaziantep'te yaşıyor.
6. Cuma Erdoğan; Zurnacı okuryazar 41 yaşında Gaziantep'te yaşıyor.
7. Cumali Zurnacı; 1963. Zurnacı, Okuryazar, Gaziantep'te yaşıyor.
8. Davut Tan; 1950. Emlakçı, halk müziği yöre sanatçısı, İslâhiye-Terken Köyü, Gaziantep'te yaşıyor.
9. Duran Küng; 1926. Gaziantep Şehreküstü doğumlu, abacı, Gaziantep'te yaşıyor.
10. Esmâ Geçer; 1937. Ev kadını, okuryazar değil, Burç-Çubukdiken (Dostallı) Köyü'nde yaşıyor.
11. Fatma Demir; Ev hanımı okuryazar değil 55 yaşında Kilis-Ellbeyli - Çıldıroba köyünde yaşıyor.
12. Fatma Keser; 1930. Ev kadını, okuryazar değil, Burç-Çubukdiken (Dostallı) köyü, Gaziantep'te yaşıyor.
13. Fatma Sert; 1954. Ev kadını, okuryazar, Oğuzeli-Tutlu Köyü, Gaziantep'te yaşıyor.
14. Fettah Tilki; Çiftçi, okuryazar 67 yaşında, Kilis Yedigöz Köyü'nde yaşıyor.
15. Garip Ercan, 1964. Memur, lise mezunu, Kilis-Dostallı Köyü'nden göç etmiş, Gaziantep'te yaşıyor.
16. Hacı Bulur (Büyük); 1936. Zurnacı, okuryazar, Gaziantep'te yaşıyor
17. Hacı Bulur; 1967. Davulcu, ilkokul mezunu, Gaziantep'te yaşıyor.
18. Hacı Sazıcı; 1966. Zurnacı, ilkokul mezunu, Gaziantep'te yaşıyor
19. Halef İşbilir; 1950. Kuru temizlemeci, Oğuzeli-Uruş (Dokuzyol) Köyü'nden, Gaziantep'te yaşıyor.
20. Halil İbrahim Gürbüz; Emekli işçi, okuryazar, 62 yaşında, Gaziantep'te yaşıyor.
21. Halil Kılınç, 1937. Çorapçı, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.
22. Hasan, Bulut; 1970. Davulcu, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.
23. İbrahim Taşdemir, 1945. Emekli memur, ilkokul, Kilis-Kızılkent Köyü'nde yaşıyor.
24. İsmail Yıldız; 1943. Serbest meslek, okuryazar değil, Kilis-Hasanceli Köyü'nde yaşıyor.
25. Kemal Kılınç; 1943. Serbest meslek, okuryazar değil, Kilis-Kızılkent Köyü'nde yaşıyor.
26. Mahmut, Esoğlu; 1945. Zurnacı, okuryazar, Kilis'te yaşıyor
27. Mamik Güventürk; 1935. Zurnacı, okuryazar değil, İslahiye'de yaşıyor.
28. Mamet Ağırdal; 1965. Davulcu, okuryazar, Gaziantep'te yaşıyor.
29. Mehmet Tilki; 1952. Memur, ilkokul mezunu, Yedigöz Köyü'nden göç etmiş, Kilis'te yaşıyor.
30. Mehmet Kılınçoğlu (Mahkul); 1922. Çiftçi, okuryazar, Büyükşemik, Tosunlu Köyü, Nizip'te yaşıyor.
31. Mehmet Özkara; 1931. Çiftçi, okuryazar, Kilis'te yaşıyor.
32. Memik Avcı; 1947. Zurnacı, okuryazar değil, Burç-Hezzek Köyü Gaziantep'te yaşıyor.
33. Mehmet Özuslu; 1927. Yemenici-köşker, Kilis'te yaşıyor
34. Mehmet Yılmaz (Karamamet); 1946. Çiftçi, okuryazar, Cibenik Köyü, Musabeyli / Kilis'te yaşıyor.
35. Mustafa Demircubuk; 1945. Arkeolog, Gaziantep.
36. Mustafa Şöhmelioğlu (zevkirli); 1943. Emekli, ilkokul mezunu, Zevkir Köyü, Gaziantep'te Yaşıyor
37. Nazım Sazıcı; 1972. Zurnacı, okuryazar, Gaziantep'te yaşıyor
38. Neşat Kılınç; 1946. Serbest meslek, ilkokul, Kilis-Kızılkent köyünde yaşıyor.
39. Nuh Yıldırım; 1949. H.E.M Emk. Öğr., Barak kültürü ile uğraşmakta, Gaziantep'te yaşıyor.
40. Perihan Kılınç; 1944. Ev kadını, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.
41. Reşit Güventürk; 1950. Kilis doğumlu, zurnacı, okuryazar, İskenderun'da yaşıyor.
42. Şahin Küsbeci; 1926. Çiftçi, Kilis'te yaşıyor.
43. Sevim Tokuz; 1931. Ev kadını, ilkokul mezunu, Kayacık, Akyol Mah. Gaziantep
44. Şıh Hacı Ali; 1924. Çiftçi, okuryazar değil, Oğuzeli Çiftlik Köyü'nde yaşıyor.
45. Şıhlı Yeşildal, 1950. Davulcu, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.
46. Şıh Mehmet Gezer; 1949. Zurnacı, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.
47. Şıho Direk; 1925. Serbest meslek sahibi, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.
48. Teyfik Karalar; 1974. Zurnacı, okuryazar, Gaziantep'te yaşıyor.
49. Yaşar Çanlıoğlu, 1947. Terzi, ilkokul mezunu, Gaziantep'te yaşıyor.
50. Zahide Kılınç; 1940. Ev kadını, okuryazar değil, Gaziantep'te yaşıyor.
51. Zeynep Toycu; 1922. Ev kadını, okuryazar değil, Burç-Dostallı Köyü'nde yaşıyor.

Gaziantep Yöresi

Türk Halk Müziği
Kültürü

GAZİANTEP YÖRESİ

TÜRK HALK MÜZİĞİ KÜLTÜRÜ

Gaziantep Yöresi Türk Halk Müziği Kültürü

Öğr. Gör. Ali DAĞISTAN¹

Gaziantep, tarih boyunca çeşitli kavimlere, uygarlıklara ev sahipliği yapmış, her kavimden, her uygarlıktan da belirli izler almış bir şehirdir.

Gaziantep ve yakın çevresinde yapılan araştırmalar ve incelemeler, Gaziantep'in sadece Anadolu'nun değil aynı zamanda dünyanın da en eski yerleşim birimlerinden biri olduğunu ispatlar niteliktedir. "Taş, kalkolitik, bakır, Hitit (Eti), Mitani, Asur, Pers, Roma-Bizans Dönemlerine ait pek çok kalıntının bu şehrin topraklarında yer aldığı anlaşılmıştır."²

Gaziantep'in Hitit devletinin en eski şehirlerinden biri olduğu, şehrin kuzeybatısında yer alan Dülükbaba mevkinde yapılan kazılarda ortaya çıkartılan eserlerden de anlaşılmaktadır. "Dülük, Karkamış, Zincirli, Caba höyük önemli Hitit şehirlerindendi. Özellikle Dülük, Hitit dininin kutsal şehri konumundaydı³." Yine Hititlerin sanat merkezlerinden biri olan dünyaca ünlü Yesemek Heykel Atölyesi, İslâhiye'nin 20 kilometre güneydoğusunda bulunmaktadır.

Gaziantep, Türklerle 11 yüzyıl sonlarına doğru tanışmıştır. "Anadolu'nun kapısını açan 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu içlerine dağılan Türkler, buraya 11. yüzyıl sonlarına doğru yoğun olarak gelmeye başlamışlardır."⁴ Selçuklulardan önce Kuzey Suriye ve Gaziantep yöresine bazı Türk kavimleri geldi ise de, bunların sayıca az olmaları sebebiyle burada uzun süre tutunamadıkları anlaşılmaktadır.⁵

İlk olarak Selçuk'un torunlarından Tuğrul ve Çağrı Bey zamanında Anadolu'ya gelen Türkmenlerden bir kısmı Gaziantep'in kuzey ve kuzeybatısına yerleşirler. Gaziantep'in kuzeyine yoğun olarak Bayındır Türkmenleri, kuzeybatısına da Afşar (Avşar) Türkmenleri yerleşmişlerdir.

İkinci olarak Osmanlı Döneminde yapılan zorunlu göçtür. Horasan'dan gelip Yozgat dolayına yerleşen Türkmenler 16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar tarafından Gaziantep'in güneyine ve güneydoğusuna yerleştirilmişlerdir. Bu Türkmenlerden güneye yerleşen Elbeyli (İlbeyli), güneydoğusuna yerleşenler ise Barak Türkmenleridir.

Osmanlıların yapmış olduğu bu zorunlu iskân politikası Anadolu'nun olduğu gibi, Gaziantep'in de Türkleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Gaziantep tarihi süreç içerisinde birçok kavime, uygarlığa ev sahipliği yapmış ve Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlıya bağlanmış (1516) ve 1913 yılında da Osmanlı'ya bağlı müstakil bir sancak olmuştur.

Gaziantep'in Kültürel Yapısı

Gaziantep kültürel birikim olarak çok zengin ve çok önemli bir ilimizdir. Bu kültürel zenginlik doğal olarak Gaziantep'in tarihi sürecinde yatmaktadır. Hititlere, Bizanslılara, Romalıya, Araplara ev sahipliği yapmış, aynı zamanda farklı yoğunlukta da olsa Yahudi, Kürt ve Ermenilerin de yaşadığı, dünyanın en eski yerleşim birimlerinden birisi olarak gösterilen Gaziantep ili 11. yüzyıldan itibaren göçer Türkmen kültürüyle tanışmıştır.

Bu tarihsel süreç içerisinde göçer toplum ile yerleşik toplum çatışmaları, etnik ve kültürel olarak var olma çatışmaları, siyasal çatışmalar, bu çatışmaların yarattığı sonuçlar ve bu sonuçların tekrar toplumların kültürlerine nasıl yansdığı gibi sonuçlar, elbette ki kültürel zenginliği de beraberinde getirmiştir.

¹ Gaziantep Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Öğretim Görevlisi

² Cemil Cahit Güzelbey, Gaziantep'ten kesitler, s.10-12, Gaziantep-1992

³ İller baskısı, Gaziantep kent bütünü, s.2, Ankara-1972

⁴ T.H (Besim Darkot, Hikmet Turhan Dağhoğlu), Ayıntap, İslam ansiklopedisi, cilt2, s.65

⁵ Necdet Sevinç, Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, İstanbul-1983, s.13

Bir yanda yerleşik düzen içerisinde olan ve daha önce belirtildiği gibi, şehir olma özelliği binlerce yıl öncesine dayanan il merkezi. Diğer yandan 11. yüzyıldan itibaren akın akın gelen ve genelde yayla ve dağlık bölgelere yerleşen çeşitli Türkmen toplulukları. Enönemlisi ise, zorunlu iskâna tabi tutulan ve sayısal olarak çok fazla olan Türkmenler.

İşte Gaziantep'in kültürel yapısı ve bu kültürel yapının önemli bir parçası olan Halk Müziği değerlendirilirken bu üç ana unsur göz önüne alınmalı ve öylece değerlendirilmelidir.

Bu konuda, değerli araştırmacı Ferruh Arsunar, Gaziantep Folkloru isimli kitabında şöyle yazmaktadır. "Gaziantep yöresini iklim ve bünye hususiyetleri bakımından şu üç bölümde incelemek uygun olacaktır.

- 1-İskân Bölgesi
- 2-İl merkezi
- 3-Yayla ve dağ bölgesi

Türk Halk Edebiyatı'nda Âşık Garip, Karacaoğlan ve Yanık Kerem hikâyelerinin -aşk yüzünden dağlara düşmüş- yanık kahramanlarını, halk gözünde yiğitliği, Köroğlu'nun nice menkıbelerini bağrında koruyup yaşatmış olan yerler bu topraklardır.⁶"

Gaziantep Türk Halk Müziği Kültürü

Gaziantep Halk Müzik kültürü de, genel kültürel yapıda olduğu gibi üç alanda ele alınmalı ve incelenmelidir.

a-İskan Bölgesi:

İskân bölgesi, Gaziantep halk kültürü ve halk müziği açısından oldukça önemli ve bir o kadar da yanlış kavramların ortaya çıktığı bir bölgedir.

Gaziantep'in Suriye sınırına denk düşen bu bölge, doğuda Fırat Nehri, güneyde Suriye ve Gaziantep il merkezi üçgeni içerisinde yer almaktadır.

Bu bölgeye bakıldığında karşımıza yoğun bir şekilde "Barak" ismi çıkmakta ve bu bölgeye de Barak Ovası denmektedir. Gaziantep dışında kalan Türkiye kamuoyunda, tüm Gaziantep Halk Müziği kültürünün Barak terimiyle açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu nedenle Barak terimi üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

Baraklar konusunda yapılan araştırmalara bakıldığında, gerek kelime anlamı, gerekse hangi Oğuz boyuna mensup oldukları konusu üzerinde kesin bir anlaşmaya varılamadığı görülmektedir.

Barak ismi Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat-it Türk isimli kitabında, "Çok tüylü köpek"⁷ olarak geçmektedir. Ancak bu niteleme, Gaziantep Barakları tarafından hoş karşılanmamakta ve kendilerine yakıştırmamaktadırlar.

Kendisi de Gaziantep'li olan Dr. Kürşat Korkmaz, "Barak Türküleri" isimli doktora tezi ve kitabında, A. Şahin'den yaptığı alıntıyla "Barak" kelimesini şöyle açıklamaktadır: "Barak kurt başı manasına gelir. Fakat bu alelade bir kurt başı olmayıp, sembolik, temsili manada olan cesaret ve kahramanlığın timsalidir."⁸

1997 yılında yapmış olduğumuz görüşmede, Gaziantep'li araştırmacı ve derlemeci merhum Vedat Kutlar ise, "Sözlük anlamı uzun tüylü it (köpek) olsa da, Türkmen göçlerinde önderlik, bayraktarlık yapmış olabileceklerini, bu nedenle de bayraktardan Barak isminin türemiş olabileceğini", kesin olmayan bir ifadeyle anlatmıştı.

Yine "Barak" kelimesinin, saf, temiz anlamında olan "Berrak" kelimesinden çıktığı gibi görüşler de vardır.

Aynı, isim anlamında olduğu gibi, Barakların kökleri konusunda da kesin bir anlaşma sağlanamamıştır. Bazı araştırmacı ve tarihçiler, Oğuzların Beğdili Boy'undan olduğunu göstermekte, bazı tarihçiler, Bayındır Boy'una bağlamakta, bazı tarihçiler de Cerit'lerle ilişkilendirmektedirler.

Ancak araştırmacı ve tarihçilerin kesin olarak üzerinde birleştikleri konu; Baraklar, Oğuz Türkmenlerindedir ve Barak ovası denilen bölge de Oğuz Türkmen bölgesidir. Bu bölgenin ortasındaki bir ilçenin adının da Oğuzeli olması bu görüşleri doğrular niteliktedir ve bizim konumuz açısından da önemli olan budur.

Yine bu konuda, bazı araştırmacı-yazarlar tarafından, yanlış anlaşılmaya yol açan bazı sınıflamalar yapılmaktadır. Gaziantep'te yerleşen, yerleştirilen Türkmen gruplar sayılırken, Baraklar, Türkmenler, Beğ-dililer, Ellbeyli, Avşarlar gibi nitelemeler yapılmaktadır. Bu durumda, sanki Beğ-dililer, Avşarlar, Baraklar Türkmen değilmiş de, ayrıca bir de Türkmen grubu varmış gibi bir yanlış anlam çıkmaktadır. Bu yanlışlık Anadolu'nun başka yörelerinde de yapılmaktadır.

Çıktık Horasandan sökün eyledik
Aşırdılar bizi tozlu yollara
Omuzlarda parlar uzun şefleler
Düşürdüler bizi tozlu yollara

Bölük bölük oldu yüklendi göçler
Atlaydı yaşlılar yayaydı gençler
Başımıza geldi olmadık işler
Düşürdüler bizi görülmedik ellere

Gahi konduk gahi göçtük yollardan
Bilip bilmediğim yaban ellerden
Kerbela çölünden ıssız dağlardan
Bizden sonra bir ad kalsın dillere

Oradan geçirdi sürdü Colab'a
Seksen dört bin hane gelmez hesaba
Deve koyun insan çoktur kalaba
Susuz hayvan inileşir çöllerde

Dedemoğlu der ki aşkın bağından
Aşırdılar bizi Yozgat dağında
Anadolu Sivas şehri sağından
Göçtüğümüz destan olsun dillere

Bu iskân havasının sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Barakların 84 bin hane olarak göçtüğü söylenmektedir. O günün nüfus yoğunluğu düşünüldüğünde bunun ne kadar abartılı olduğu anlaşılabilir. Bu rakam genel olarak Baraklara mal edilmektedir ve en iyimser bir hesaplamayla 84 bin hane 200 bin civarında bir insan topluluğu demektir. Bu anlatım, sadece Baraklar açısından ele alındığında pek inandırıcı gelmemektedir. Çünkü Baraklar, üzerinde tam bir anlaşma sağlanamasa da, Oğuzların herhangi bir boyuna bağlı bir oymaktır.

Bu göçlerde, Barakların Beğ-dililerle beraber geldiği ve Beğdililerin bir Oğuz Boyu olduğu olduklarına göre bu sayı olsa olsa o göçte yer alan tüm Türkmenlerin toplam sayısı olabilir.

Diğer yandan, Barak olgusu üzerinde bir başka abartı da şu şekildedir. Gaziantep denildiğinde, Baraklar akla gelmekte ve Türkmen olayı sanki unutulmaktadır. Bu topraklarda, Beğdili'ler, Bayındırlar, Ellbeyli'ler, Avşarlar gibi başka Türkmenler yokmuş gibi ve Baraklar bunlardan ayrılmış gibi, tüm uzun havalara Barak, düğün adetlerine Barak, halk oyunlarına Barak denmekte veya Gaziantep dışına böyle yansımaktadır. Dışarıdan bakıldığında, Gaziantep kültürü eşittir Barak gibi bir anlayış hâkim olmuştur. Bu olay, bu anlayış tarihsel ve bilimsel olarak eksik ve yanlıştır.

⁶ Arsunar, Ferruh. Gaziantep Folkloru, M.E.B.yayımları, İstanbul-1962, s.1

⁷ Mahmut EL-Kaşgari, Divanü Lüğati-t Türk, Kabalcı Yayınları, İstanbul-2007, s.171

⁸ Dr. Kürşat Mehmet Korkmaz, Barak Türküleri, Gaziantep-2008, s.4

Bilindiği gibi, Asya'dan Anadolu'ya gelen Müslüman Oğuz Boyları'nın tümü Türkmen olarak isimlendirilmişlerdir. Bu Türkmenler, Anadolu'da varlıklarını sürdürürken, bazıları boy, aşiret isimlerini bırakmamışlar, bazıları, aşiret, oymak lideri olan kişinin ismiyle anılmış, bazıları ise Anadolu'daki yaşam biçimleriyle ilgili olarak farklı isimler (Tahtacı, Yörük gibi) almışlardır.

Göçer olarak Anadolu'ya gelen Türkmenler süreç içerisinde yarı göçebe olmuşlar, daha sonra da yerleşik hayata geçmişlerdir. Yarı göçebe durumunu sürdüren Türkmen grupları da hala bulunmaktadır.

Durum ne olursa olsun, hangi koşulda hangi isim alınır alınmaz, tüm bu guruplar Türkçe konuşan, Türkçe düşünen, Oğuz Boy'una ait topluluklardır ve isimleri de Türkmen'dir.

Söyledikleri ezgiler Türkmen ezgileridir, oynadıkları oyun Türkmen oyunudur ve töreleri Türkmen töresidir.

Zorunlu İskân Sonuçları

Zorunlu iskân, Türkmenler açısından oldukça sancılı olmuştur. Yerleşik düzene geçmek, Göçer Türkmenler için zaten başlı başına bir sorun iken, birde zorunlu olarak dayatılması, karşısında direnmeyi, isyanı da beraberinde getirmiştir. Bu durum, Çukurova'da da aynıdır, Gaziantep'te de aynıdır.

Devletin, merkezi otoritenin zorunlu dayatmalarına direnmek, karşı çıkmak, Anadolu Türkmenlerin atası olan Oğuzların karakteristik bir özelliğidir.

Asya'da göçebe yaşam sürdürdüğü herkesçe bilinen Oğuzlar, kendilerinin kuruluşunda buldukları, katkı verdikleri Türk devletlerinin merkezi otoritelerinin kendi yaşam biçimlerine yönelik müdahalelerine başkaldırmış, karşı çıkmıştır.

Oğuzlar, bu özellikleriyle, Göktürk Devleti'nde de, Uygur Devleti'nde de, merkezi otoriteyle çatışmış, merkezi otoriteyi tanımaz tavırlar takınmışlardır.

Merkezi otoritenin herhangi bir isteğini, kendi göçer yaşam biçimine yönelik bir müdahale, yaptırım olarak algıladıklarında, başkaldırıyor ve merkezi idare için sorun yaratıyorlardı.

Oğuzların bu yapısı, Faruk Sümer'in "Oğuzlar" isimli kitabında belgeleriyle ve çok detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Oğuzlar, Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde de bu özelliklerini sürdürmüşlerdir.

Nejat Birdoğan da Oğuzlar hakkında şu tespitte bulunmaktadır. "Oğuzların bu kendine dönük yaşayışları yüzyıllarca sürecektir. Bir kapalı toplum gibi davranışları, onları bir tek dönemde bile yalnız bırakmayacaktır. Kendileriyle iyi geçinen devletler, büyük yararlar görecekle, onların dertlerine eğilmeyenler ise başkaldırılarıyla karşılaşacaklardır."⁹

İskân havalara bakıldığında zorunlu göçün, iskânın Türkmenlerde yarattığı sancıyı, buna bağlı olarak isyanını, başkaldırısını bire bir hissedebilirsiniz.

Türkmenler, bu sancılarını, isyanlarını Türkülere dökmüşler, Türkülerde dile getirmişlerdir. İskân Havası denilen, Türk Halk Müziği sınıflandırmasında "Uzun hava" bölümünde yer alan bu ezgilerle söylemiştir derdini.

İskân havaları, genellikle ses alanı oldukça geniş ve tiz seslerde seyreden, sert ifadeler (Haykırış) kullanılan bir icra biçimine sahiptir.

Tiz perdelerde isyan duygusunu verdikten sonra adım adım güçlü, durak seslerde oyalanarak karar sesi denilen birinci perdeye, sese düşülmektedir.

Bu tür ezgiler, aslında yazıyla, notayla anlatılamayacak kadar kendine has bir tavra, özelliğe sahiptirler. Ancak, tarihsel boyutlarını, sosyolojik özelliklerini bilerek dinlendiği zaman anlaşılabilir ve anlam kazanır.

CERİT BEKİR
Ağıdlama iskân bozlağı
(Barak)

[M. M: 4 = 168]

Usulsüz

EY _____ RAK KA DAN BE Rİ DE GE LEN ĞA Zİ LER _____ AH ĞA Zİ

LER _____ YA BI RE RAK KA NIN ĞON CA ĞÜ LÜ SOL DU MU UY _____ CUL DU

MU _____ YE _____ Nİ LE BİR HA BER DUY DUM DA A RA DAN _____ AH A RA DAN _____

_____ ÖL DÜ MOLA DA CE RİT BE KİR ÖL DÜ MÜ _____ UY UY ÖL DÜ MÜ _____ Bİ RE YE

Nİ LE BİR HA BER DUYDUMA RA DAN _____ A RA DAN UY UY _____ ÖL _____ DÜ DER LER DE CE RİT

BÉ KİR ÖL DÜ MÜ UY UY _____ ÖL DÜ MÜ DOST _____

— 2 —

Cerit Bekir öldüse açıldı kilit
Yolumuz bağladı bir kara bulut
Kürdülü Kerimle Bayındır Halit
Kolu bağlı, cellatlara vardı mı.

— 3 —

Hükmümüz de geçirdi Kafdan Kafa
Şu yalan dünyada kalmamış vefa
Ulaşlıoğlu da Hacı Mustafa
Alayları bölük, bölük bölük mü.

— 4 —

Kul Haydarım der ki gönül sıralar
Yeniledi bu sinamda yaralar
Şimden sonra kılınc bizi aralar
İlbeyli türkmeni bunu bildi mi.

⁹ Nejat Birdoğan, Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, Kaynak Yayınları, İstanbul-2006, s.21

Bazı iskân havası örnekleri:

FIRUZ BEY TÜRKÜSÜ
(Turna) GAZİANTEP

Derleyen: F. Arsunar

(M M: J = 168)

Gİ DER TUR NAM DA Gİ DER YAY LA DAN Gİ DER SEY Dİ

Üsulsüz

BAT TAL Gİ Bİ KUR MUŞ CENK E DER A MAN BU YIL LİK DA

CA NİM CA NİM KA RA DAN Gİ DER Fİ RUZ BEY A CE ME A CE

ME GİT Tİ TUR NA LAR GİT Tİ TUR NA LAR

FIRUZ BEY TÜRKÜSÜ

— 1 —

Gider durnam (da) gider yayladan gider
Seydi Battal gibi kurmuş cenk eder
Bu yıllık da canım karadan gider
Firuz Bey Aceme gitti durnalar.

— 2 —

Şems-i kamer doğmuş yârin yüzüne
Ataş saldın vücudime özüm
Kıya bakma nazlı yârin yüzüne
Firuz Bey Aceme gitti durnalar.

— 3 —

Yedi atlıyan gitti Hakka emanet
Yetmiş bin evliye eylesün himmet
İstemez eziyet küçük Muhammet
Firuz Bey Aceme gitti durnalar.

— 4 —

Ulu soydan bir bey çıktı yollara
Ünü destan olmuş dilden dillere
Boran etmen derim ğarbi yellere
Firuz Bey Aceme gitti durnalar.

(Deli Halil Bayındır)

İSKAN HAVASI

A 20-200

Serbest

A ma na çir tih Ho ru em den A ca zam ca ma ma

sh ca ma ma way bey le way (Siz —————) a ma

n e di kâ may le di k di yir di ler

bi si too lu yol lu ra za (Siz —————)

Ya za ruh may le

e le di bey ler e le di ca zam ma di yir di ler bi si

too lu yol lu ra za

Yayla ve Dağ Bölgeleri

Gerek içinde buldukları coğrafi özellik, gerekse göçebe yaşam kültürlerini, yerleşik düzene geçmiş olsalar bile hala kısmen de olsa sürdürüyor olmaları, ezgilerinde de bazı farklılıkları ortaya koymaktadır.

Bu Türkmen topluluklarında, doğanın güzelliği, dağların, uçurumların hırçınlığı adeta ezgilerine yansımaktadır.

Söylenen uzun havaların ses alanı, sanki içinde buldukları coğrafya gibi daha bir geniş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ezgilerin konuları ağırlıklı olarak doğa şartlarıyla ilgili ve insanın doğayla olan ilişkileri üzerinedir. Dağlık bölgenin hırçın kayalarına, yüce tepelerine sanki direniyor gibi bir duyguyla yığıtlık, cesaret ve saf sevgi konuları da uzun havaların başlıca konusudur.

Bu alan aslında başlı başına ele alınacak bir inceleme ve araştırma alanıdır. Bu alanlarda yapılacak ciddi ve bilimsel bir araştırma ve inceleme Barak-Bozlak ilişkisi, birlikteliği çok çarpıcı bir biçimde görülebilir ve aslında bunların birbirinden ayrı şeyler olmadığı da görülebilir.

URUM BOZLAĞI
(Barak şızn)

GAZİANTEP
Derleyen: F. Arsunar

M. M: $\frac{2}{4}$ = 1441
IL GİT IL ÖİT TA BİR YEL E SER U RUM DAN

Uşulsüz

ÖAM İ LE SE FER HIÇ GİT ME YOR SE RİM DEN OY OY

A DAM VAZ MI GE ÇER NAZ LI YA RİN DEN

YA NA RİM A TA ŞI NA Ö LE NE KA DAR KIZ BE Nİ BE Nİ

A RI DA BU LUN MAZ DA BAL DA NE LER VAR BAY DA BU LUN

MAZ DA EL DE NE LER VAR UY UY UY E FEN.DİM UY

— 5 —

Görünürde karşı dağın eteği
Dağıldı da türkmenlerin peteği
Bezirgân konağı arslan yatağı
Bezirgâna (da) peşker [²] çekme kârımız.

Anıda bulunmaz (da) balda neler var
Beyde bulunmaz da elde neler var.

(Mehmet Kargılı)

Gaziantep Şehir Merkezinde Halk Müziği

Gaziantep şehir merkezinde kültürel anlamda çeşitlilik, iskân ve dağlık bölgelere göre daha fazladır.

Daha öncede belirtildiği gibi, şehir olma özelliği çok eski yıllara dayanan, çeşitli inançların hüküm sürdüğü, çeşitli etnik grupların yaşadığı, yerleşik düzene has sosyal ilişkilerin olduğu şehir merkezi, göçer yaşam tarzından yerleşik düzen yaşam tarzına geçmeye, alışmaya çalışan yeni bir kültürle de tanışması, kültürel çeşitliliği artıran en büyük etmen olmuştur.

Dünyanın her yerinde, şehir kültürüyle kırsal alan kültürü farklılık gösterir. Sosyal ilişkiler farklıdır. Günlük yapılan işler, meslekler farklıdır. Nüfus yoğunlukları ve bunların dayandığı etnik temeller farklıdır.

Kırsal kesim nüfusu aynı etnik temele dayalı homojen bir yapıdayken, şehir merkezi çok etnik temele dayalı heterojen bir yapıya sahiptir.

Toplum düzenini, bir kesim örf, adet, anane ve gelenekler esasına göre düzenlerken, diğer kesim, merkezi idarenin oluşturduğu yasalara göre düzenler.

Kırsal kesimin yaşam mücadelesi genellikle doğaya karşı var olabilme ve yaşamını sürdürebilme mücadelesidir. Bu mücadelede bireyselliğe yer yoktur. Bu nedenle de dayanışma gelenekleri oluşmuştur. Herkesin bildiği gibi "İmce" geleneği bu gereksinimden doğmuştur.

Şehir merkezlerinde ise durum oldukça farklıdır. Bireydir esas olan. Merkezi otorite birey adına güvenliği sağlayacak, sosyal hizmetleri sunacak, sağlık ve eğitim gibi sorunları çözecek kurumlar oluşturmuş ve birey bu kurumlar aracılığıyla hizmetini almaktadır. Böylece bireysellik ve bireysel düşünme ön plana çıkmaktadır.

İşte tüm bu farklı yapıların bir araya gelmeye başlamasıyla da, doğal olarak kültürel çeşitlilik kaçınılmaz olmuştur.

Gaziantep kırsal kültürünü ağırlıklı olarak Türkmenler temsil ederken, şehir merkezi kültür yapısını, Türkmenler gelmeden evvel, şehirde yaşayan farklı etnik temele dayalı (Araplar, Ermeniler, Yahudiler, Kürtler ve Türkmenlerin bir kısmı gibi) topluluklar oluşturuyordu.

İşte, kırsaldan kente göç olayının hızlandığı 1960'lı yıllardan bu yana bu iki kültür iç içe girmeye başlamıştır.

Şehir merkezi halk müziğinin alanına bakıldığında da, bu iki kültürün birleşmesiyle ortaya çıkan çeşitlilik, yarattığı değişim de çok açık olarak görülür.

Değişimler

Her şeyden önce, Türkülerin konuları değişmeye başlamıştır. Yeni sosyal ilişkilerin yarattığı güncel sorunlar, Türkülerin konusu olmuştur.

Türkülerin üretim biçimi değişmiştir. Kırsaldaki anonim yapı gitmiş, yerine bireysel üretim (beste) modeli gelmiştir.

İcra biçimi değişmiştir. Kırsaldaki kişinin içinden geldiği gibi, kendinden de bir şeyler katarak söyleme biçimi, şehir merkezinde, ezgiyi üreten kişi gibi söyleme biçimine bürünmüştür.

Çok önceleri var olan kilise koroları ve Osmanlı Döneminde, Osmanlının sanat anlayışına göre oluşturulan fasıl heyetleri, yavaş yavaş yok olmaya başlamış ve yerini kırsaldan gelen ve kırsalla bağımlı henüz koparamamış Türkmen guruplarının müzik anlayışı ile şehir müziğinin karışımı olan bir müzik türüne bırakmıştır. İşte bu müzik türüne şehir halk müziği denilebilir.

Bu şehir halk müziğini de, geleneksel yapılar korunmaya çalışılarak, yeni müzik unsurlarının da eklenmesiyle ortaya çıkan müzik biçimidir diye de tanımlayabiliriz.

Kırsalın geleneksel halk ezgilerinden yararlanılarak ve bunlara benzetilerek oluşturulan (bestelenen) yeni ezgiler, çok çalgılı bir biçimde icra edilmeye başlanmış ve yeni duygular, yeni tınlar elde edilmiştir.

Kırsalda avazı çıktığı kadar bağırarak tiz perdelerden türkü, uzun hava söyleme geleneği, şehir merkezlerinde yeterli ortamı bulamamış ve daha pes seslerden söyleme alışkanlıkları oluşarak, kişilerin ses genişliği de daralmaya başlamıştır.

Yine kırsaldaki müzik yapısına hâkim olan ritimsiz yapılar (uzun havalar), şehir merkezinde yerini, ritimli ve hareketli ezgi yapılarına bırakmışlardır.

Şehir halk müziğini de iki bölümde değerlendirmek mümkündür.

- Direkt olarak kırsalın geleneksel müziğine dayanan ve bu yapıyı devam ettiren ezgiler.
- Yeni kent yaşamına ve sosyal ilişkilere dayandırılarak bestelenmiş ezgiler. Bunlara beste halk müziği de denebilir.

Geleneksel Yapıyı Devam Ettiren Ezgiler

Bunlar, başta uzun havalar olmak üzere, anonim türküler, ninniler, ağıtlar ve Türk Halk Oyun ezgileri olarak belirtilebilir.

Örnekler

MENDİLİM TÜRKÜSÜ

YÖRESİ: GAZİANTEP

DERLEYEN: F. ARSUNAR

MEN DI LIM DES TE DES TE DER DIN DEN OL
DUM HAS TA A NAM BE NI VER MEZ SE
BE NI MEV LA DAN IS TE CI CIM NO MUS
NOL MUS NOL MUS SEV DI GIM OG LAN SA RA YA
SA RA YA KA TIP OL MUS

SOF TÜRKÜSÜ

YÖRESİ: GAZİANTEP

DERLEYEN: F. ARSUNAR

SO FUN E TE GIN DEE BIR GÜL A ÇIL MIS
SO FUN E TE GIN DE BIR GÜL A ÇIL MIS
KAD RI NI KIY MA TI NI YAR KIY MA TI NI
BI LE NE

Sofun eteğinde bir gül açılmış
Kadrini kıymatın aman bilene
Lâlesi sümbülü hep birden yetmiş
Cennet kokuları vardır alana

Sof dediğin üçeden de bir yaylak
Güzelleri oğul balı da kaymak
Yaylada bir oymak kızını sevdim
Gönül durmaz ister yanına varmak

Sofu lale, sümbül, reyhan бүрүмүш
Yâr sevmesi meğer ne müşkül ümüš
Derde düştüm dermanını arardım
Yayla kızı dardime derman imiş

Firuz Bayındır

BEYDİLİ HAVASI.

GAZİANTEP
Derleyen: F. Arsunar

[M. M. ♩ = 138]

Uslusüz
"Saz"

BEY LER A MAN DA YAR YAR
YAR YAR YAR
A MAN — SEK SEN BIN HA NA DA BEY — LER — A MAN — İŞ KÂN O LAN DA
A MAN O LAN DA — YAR — YAR Nİ CE KAR
GÜN LER DE GÖR DÜ BEY Dİ Lİ — HEY
BEY DİL Lİ A MAN — BI RE A MAN DA BEY LER
A MAN — YU SUP PA SA DA ÜS TÜ MÜ ZE VA RA N DA — KÖ — CÜ
NEN DÜŞ NA NA DA' VAR DI — BEY DİL A MAN BEY DİL Lİ

6 T'li Saz Duzeni

GUYEY DONATMA HAVASI
Düğünlerde (Âdet)GAZİANTEP
Derleyen: F. Arsunar

[M. M. ♩ = 136]

Uslusüz

AY — KA RAN LIK GÖ RE ME DİM —
YO LU MU — SO UK VUR MUŞ — A YA Ő MI —
KÖ LU MU — YA ŞIM — KÜ ÇÜK — BEN İS TE MEM
Ő LÜ MÜ — A MAN O LÜ — MÜ — DÖRT GA Zİ
LER — GE LEN SU NAM KI MİN — DİR A — MAN — KI 'MİN — DİR

— 4 —

Kalk gidelim Acem kızı bizecek
Gül derelim ak topuktan dizecek
Sarılalım ilkbahardan güzecek
Dört gaziler gelen sunam kimindir.

— 5 —

Bir balıkçı kaptı kaçtı fesimi
Çok çağırdım işitmedi sesimi
Anam yoktur bacım çeksin yasımı
Dört gaziler gelen sunam kimindir.

— 6 —

Bahçalar bardıcınan
Bir kuş konmuş ağacına
Evliler murazın almış
Hepsi de savdıcınan
Dört gaziler gelen sunam kimindir.

(Mehmet Ardıç)

OYUN TÜRKÜSÜ (Halay)

GAZİANTEP

DERLEYEN: F. ARSUNAR

SU DA GIN AR DI NA DU MAN MI DUR DU OF

SU DA GIN AR DI NA DU MAN MI DUR DU OF

DU MAN MI DUR DU PA PU CUN I ÇI NE

YI LAN MI GIR DI YI LAN MI GIR DI

Zurna

--4--
YÜKÜNE ATTILAR PULLU CİCİMİ
BOYNUNA ATTILAR YAĞLI SİCİMİ
GELİN AGLATMAYIN NAZLI BACIMI
AGLAMA KIZ GELİN YAZIN BU İMİS

--5--
SU DAGIN ARDINDA BİR TAS OLAYDIM
GELEN GİDENE KARDAS OLAYDIM
BACISI GÜZELE YOLDAS OLAYDIM
AGLAMA KIZ GELİN YAZIN BU İMİS □

Beste Halk Müziği

Bu alanda yer alan ezgiler, birçok müzik insanları tarafından, Türk Halk Müziği'nde bir yozlaşma, bozulma olarak değerlendirilse de, kırsalın ve kentin oluşan yeni toplumun ihtiyaçları sonucu çıktığı gerçeğini değiştirmez.

Kırsal kesimden şehre yoğun olarak gelmiş topluluk bireyleri, bir yandan geleneksel kültürlerini sürdürmek isterken, bir yandan da şehir kültürünün etkisinde yaşarmaya, bocalamaya başlamışlardır.

Şehrin kenar bölgelerinde kümelenen bu kesim yeni yerleşim bölgeleri oluşturmuşlar ve kent kırsal karışımı bir yaşam şeklini sürdürmeye başlamışlardır. "Gecekondu" olarak isimlendirilen bu yerleşim yerlerinde yaşayan topluluk, ne şehirli olabilmekte ne de köylü.

İşte tam bu süreçte, şehir sosyal yaşamının bu insanlar üzerinde yarattığı sosyal ve kültürel etkisinin doğurduğu sosyal sorunların, türkü formunda bestelenmiş ezgilerle ifade edilmeye başlandığı görülmektedir.

Bunlardan tipik olması ve T.R.T. arşivine bile girmiş bir türkü örnek olarak verilebilir.

Evlerinde Bir İpekten Halı var

Hikâyesi, merhum araştırmacı Vedat Kutlar'ın, yine merhum Nakip Ali'den derlediği ve anlattığı bu türkünün, kırsaldan gelen bir genç insanın, şehir merkezindeki sosyal ilişki sonucu düştüğü üzücü ve ironi durumunu anlatan bir hikâyesi vardır.

Türkünün kısaca hikâyesi şöyledir:

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, gayri Müslimler Akyol ve Kavacık semtlerinde yaşarlardı ve Müslüman olan kesimlerce haram sayılan içkili ve eğlence yerlerini bunlar çalıştırırlardı. Kenar mahallelerden bazı gençler de buralara gizli olarak gelirler. Bunlardan birisi de Ahmet adında bir gençtir.

Ahmet bu kaçamaklarını sıklaştırmaya başlar. Nedeni ise bu eğlence yerlerinden birisi olan meyhaneye giderken cumbalı bir evde oturan ve cumbadan halı silkeleyen bir kıza âşık olmasıdır. Ancak bir zaman sonra kıza görememeye başlar ve göremedikçe aşkı daha da artar, güçlenir. Sürekli kıza düşünür olmuştur.

Ahmet, artık meyhanede edindiği arkadaşlarına da anlatır olmuştur aşkını. Bu arkadaşlarının içinde Müslim adında biri vardır ve Müslim'le de iyi anlaşmakta ve aşk derdini Müslim'le de paylaşmaktadır.

Yine bir gün meyhanede, gecenin geç vakitlerine kadar kalınca, Ahmet'in eve gitmesinin zor olacağını düşünen ve yakınlarında oturan Müslim Ahmet'i kalmaması için evine davet eder. Müslim'in evine geldiklerinde kapıyı bir kız açar. İşte o an Ahmet'in başından aşağıya kaynar sular dökülür sanki. Kapıyı açan kız, âşık olduğu kızdır ve de Müslim'in karısıdır. Günlerce aşkını anlattığı kızın, aşkını anlattığı kişinin karısı olduğunu öğrenmesi, sanki dünyayı başına yıkmış ve böyle bir hataya, yanlış düşüşü için kendi kendisine kızarak bu türküyü söylemiştir.

Türkünün sözleri T.R.T. arşivine girerken, küçük gibi görülen ancak çok önemli olan ve türkünün hikâyesini değiştirecek bir şekilde girmiştir.

Türkü, hikâyesinde de anlatıldığı gibi, yaptığı hata nedeniyle kendi kendisine kahreden, kızan bir genci anlatırken, T.R.T. arşivinde, kendisine vefasızlık yapan bir sevgiliye kızılmaktadır.

Örneklenecek olursa:

Evlerinde bir ipekten halı var.
Şeker yemiş dudağında balı var.
Ben de bildim bir vefasız yârim var. (burada, bir vefalı yâri var olması gerekmektedir)
Ayıp derler kendi düşen ağlamaz.
Ak üstüne kareleri bağlamaz.

Sepet aldım başa girdim üzüme.
Yollar uzak yar görünmez gözüme.

Uyma dedim **uydu** eller sözüne. (burada da **uydun** olması gerekmektedir)
 Ayıp derler kendi düşen ağlamaz.
 Ak üstüne kareleri bağlamaz.

İşte bazen bir kelime, bir harf değişimi bile türkütün anlatmak istediğini tamamen tersine çevirebilir.

Türkütün hikâyesinde vefasız bir sevgili değil bilmeden âşık olunan ve kocasına vefalı bir eş var.

Yine hikâyede, eller sözüne uyan ve yanlış yapan sevgili değil, âşık olan kişinin kendi kendisine söylediği, kendisine olan sitemi var.

Yine, şehir sosyal yaşam ilişkilerine giren kırsaldan gelen insanların ve bu ilişkiler sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar benzer beste türkülerle ifadesini bulmuştur.

Bu türküler de, merhum Vedat Kutlar'dan alındığı şekliyle şunlardır. Altın Dişli Hayriye, Bir Mektup Yaptırdım Urfalı Kızına, Sultan Seccadeyi Sermiş Köşeye gibi beste türkülerdir.

Bunların dışında, Teknolojik gelişimle tanışma sonucunun yansıdığı türküler vardır. Elektrik teknolojisinin yansıması sonucu ortaya çıkan "Haşıl" Türküsü gibi.

Sonuç Olarak:

Gaziantep Türk Halk Müziği kültürüne bakarken, genel kültürel yapıdan ve tarihsel süreçten ayrı düşünülmemelidir.

Gaziantep kültüründe, Barakların etkisi küçük görülmemeli ancak Barak Aşiret kültürünün tüm Türkmen kültürünün üstündeymiş gibi bir yanlış anlayış doğuracak yorumlardan ve anlatımlardan kaçınmak gerekmektedir.

Genel olarak, Anadolu'ya gelen Türkmenlerin müzik alanındaki ortak ve temel özellikler bilimsel olarak tespit edilerek, bu tespitler ışığında bölgelerin Halk Müziği kültürleri değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

Cemil Cahit Güzelbey. (1992). Gaziantep'ten Kesitler. (s. 10-12). Gaziantep..

İller baskısı. (1972). Gaziantep Kent Bütünü. (s. 2). Ankara.

T.H (Besim Darkot, Hikmet Turhan Dağlıoğlu), Ayıntap. İslam Ansiklopedisi. Cilt 2. (s. 65).

Necdet Sevinç. (1983). Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları. İstanbul.(s. 13).

Arsunar, Ferruh. (1962). Gaziantep Folkloru. MEB.Yayımları. İstanbul.- (s. 1).

Mahmut EL-Kaşgari. (2007). Divanü Lügati-t Türk. Kabalcı Yayınları. İstanbul. (s. 171)

Dr. Kürşat Mehmet Korkmaz. (2008). Barak Türküleri. Gaziantep.. (s. 4).

Nejat Birdoğan. (2006). Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik. Kaynak Yayınları. İstanbul.-. (s.21).

Yılmaz Kılınc., Hacı Balı., (2009). Gaziantep ve Barak Kültürü (Bozbaraklar Efsanesi ve Gaziantep). Gaziantep Tarih Kültür Dergisi. Sayı 19. Gaziantep.

Gaziantep

Mutfak Kültürü

GAZIANTEP MUTFAK KÜLTÜRÜ

Gaziantep Mutfak Kültürü

Gonca TOKUZ

Açlığın giderilmesi için yemek yenilmesi biyolojik bir olay olmasına karşın, bu açlığın nasıl, nerede, ne zaman, nelerle giderildiği ve buna bağlı olarak gelişen, topluluk üyelerine özgü duygu, düşünce ve davranış kalıpları toplumların beslenme kültürünü oluşturmaktadır. Farklı kültürlerde, coğrafyalarda yiyeceklerin üretiminden tüketimine kadar geçirdiği aşamalar, günümüze kadar ulaşan ortak duygular, düşünceler, tabular, dini, ahlaki değerler, teknolojik gelişmeler sonucu sahip olduğumuz maddi ve manevi değerlerin tümü bilindiği gibi ortak dünya kültür mirasımızı oluşturmaktadır.

Binlerce yıldan beri çeşitli uygarlıkların, inançların, coğrafyaların süzgecinden geçerek bugünkü konumuna ulaşan Türk Mutfağı, köklerinin uzandığı İç Asya'daki mutfağından çok farklı bir mutfaktır. Geçmişten gelen birikimini, coğrafyanın sağladığı olanaklarıyla çeşitlendirmiş, göçlerle şekillendirmiş, İmparatorluğun sunduğu imkânların da yardımıyla çeşitli coğrafyalardan, uygarlıklardan gelen tatları mutfağında harmanlamıştır.

Türk Mutfağı'nın bir parçası olan Gaziantep Mutfağı için de aynı şeyler söylenebilir. Anadolu ve Arap dünyası arasında geçiş yollarının kavşağında olan kentin binlerce yıllık geçmişi, antik çağlardan bu yana çeşitli uygarlıklara ev sahipliği etmesi mutfağın tanımlanmasında çok önemli bir husustur. Birbirinin devamı gibi görünen bu bildik coğrafyada çeşitli, dil, din, ırklardan insanların kültürleri kentin mutfağında kaynaşmıştır. Etlî dövme pilavı (kişk, keşkek), lebeniye, patlıcanlı pilav (maklûbe), börekler (senbûsek) gibi yiyecekler bizi Orta Çağ mutfağı ile buluşturur. Pilavların izleri Safevi Sarayları'na kadar uzanır. Baklavanın izleri bizi Orta Asya'ya götürür. (Perry, 85)

Küreselleşen dünyamızda hızla değişen her şey gibi kültürümüzün önemli bir parçasını oluşturan halk mutfağı, hızlı bir değişim-dönüşüm sürecine girmiştir. 1925'li yıllara kadar nispeten yavaş olan bu değişim-dönüşüm 1900'lü yılların ikinci yarısından sonra hızlanmıştır. Değişen yaşam koşulları ve son yıllarda yabancı ülke mutfaklarıyla etkileşimin boyutları göz önüne alındığında bu sonucun kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Son yıllarda hızlanan bu değişim sürecine karşın geçmişten gelen ortak mirasımızın izleri belirgin bir şekilde varlığını korumaya devam etmektedir. Dini ve mevsimlik bayramlarda mutfaklarda özel hazırlıklar yapılmakta, yaşamın önemli evrelerinde düzenlenen tören ve toplantılarda yiyecek ve içecekler sürdürülen gelenek ve göreneklerin etrafında yeniden şekillenmektedir. Dış çıkaran çocuklar için hedikler pişirilmekte, askere giden gençler için davetler, yeni evliler için düğün yemekleri verilmekte, hayratlar yapılmakta, cenaze evine dost ve akrabalar tarafından yemek gönderilmesine devam edilmektedir. Gaziantep Mutfağı bağlamı değişen kültür öğeleriyle eskiyle yeniyi harmanlayarak yemek kültürünü yeniden şekillendirmektedir.

Gaziantep Mutfağı

Geleneksel Gaziantep'te mutfak; güneşten mümkün olduğunca fazla yararlanmak amacıyla doğu-batı istikametinde inşa edilen, bir ya da iki katlı taş evlerin girişindedir. Avlu ve avlunun etrafına yerleştirilmiş odalardan, hölümlerden sonra avlunun ucunda tek katlı, genelde düz ve toprak damlı mutfak vardır. İki katlı evlerde ikinci katın çatı aralığında yanları açık, üstü çatıyla örtülü, kurulukların, hevenklerin, ihavadar ve serin yerde bulunması gereken yiyeceklerin saklandığı bardak arası bulunur. Evin kileri bodrum katta olup, peynir, yağ gibi yiyecekler bu mekânda korunur. Mutfağın içerisinde mutlaka bir ocak vardır. Küllük bazen mutfakta, bazen bahçede olur.

Mutfakta ocağın yanında, maşa, kürek gibi eşyalar ile gerekli mutfak eşyaları, duvarda raflar, raflarda boy boy sahanlar, taslar, tencereler, küçük siniler yer alır. Büyük eşyalar, tepsiler vs. duvara dayanmış, tavalar, süzekler, süzgeçler, kepekler ve kaşıklik duvardaki çivilere asılmıştır. Mutfaklarda, içinde iki veya üç adet raf bulunan bir tarafı kapalı, üç tarafı telle kaplanmış tel dolap ve dolap içindeki raflarda fincanlar, cezveler, bardaklar, günlük kullanılan şeker, kahve, reçel kavanozları bulunur. Artan yemekler bu dolapta saklanır.

¹ Hevenk (hevek): Bir değneğe, bir kulaç ipe veya hasır çöpüne boylu boyunca bağlanıp kış için asılarak saklanan üzüm, armut, nar gibi meyve dizisi (Aksoy, 400)

Havan / Emine Göğüş Mutfak Müzesi

Günümüzde mutfaklar yeni konut mimarisine uygun olarak ev içinde bir bölüme taşınmış olup, emekten tasarruf sağlayan, sağlık açısından uygun mutfak araç ve gereçlerinin yanı sıra, buzdolabı, bulaşık makinesi, fırın ve dondurucular mutfaklarımızda yerlerini almışlardır. Ancak, mutfak araç ve gereçleri; tencereler, tepsiler, kaşıklar, satıllar, sürahiler, bıçaklar, şişler, havanlar, cezveler mutfaklarımızda hala önemini korumaktadır.

Gaziantep Mutfağında Türk Mutfağı'na paralel olarak eskiden iki öğün yemek yenildiği görülür. Biri kuşluk vakti, diğeri akşam olmak üzere günde iki öğün yemek yenilmesi 1930'lu yıllara kadar devam eder. Kuşluk; sabahla öğle arasında sabaha yakın olan kısımdır. Gaziantep'te gaba kuşluk denilen zaman ise, öğleye yakın kısımdır. 1930'lu yıllardan sonra öğün sayısı artar. Öğünler artık sabah, öğle ve akşam yemekleri olmak üzere üç öğündür. Ara öğünler, geliş güzel atıştırmalar her zaman, her koşulda gerçekleşse de en yaygın olanı ikindi kahvaltısı ya da beş çayıdır.

Bilindiği gibi İtalya'da; Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde zeytinyağlı sebze yemekleri, İç Anadolu Bölgesi'nde hamur işleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde et yemekleri, bulgurlu köfteler öne çıkar. Gaziantep Mutfağı da diğer güneydoğu illeri gibi et ağırlıklı bir mutfaktır. Et olarak genelde koyun ve kuzu eti tercih edilir. Son yıllarda büyükbaş hayvan eti ile kümes hayvanlarının tüketiminde artış görülmektedir. Gaziantep Mutfağında hemen hiç kullanılmayan -yok denecek kadar az kullanılan- deniz ürünleri daha çok yer almaya başlamıştır. Av etleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Türk Mutfağı'nda kullanılan her türlü tahıl ve bakliyat türü Gaziantep Mutfağında da yaygındır. Bulgur, pirinç, dövme², simit³, firik⁴, fasulye, börülce gibi. Tahıl ve bakliyatlar çorbalarda, pilavlarda, dolmalarda, köftelerde ve köfteli yemeklerde değişik şekillerde kullanılır. En çok kullanılan buğday ve türevleridir.

Gaziantep mutfağında kullanılan yağlar, hayvani yağlar içerisinde yörede sarıyağ tabir edilen sadeyağ, bitkisel yağlar içerisinde zeytinyağıdır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra Gaziantep mutfağı katı yağlarla, margarinlerle tanışmıştır. Hayvani yağlardan, sadeyağ kullanımı azalmış, kuyruk yağı tamamen ortadan kalkmıştır. Sağlıklı beslenme çabalarının sonucu bitkisel yağlara yönelmiş, zeytinyağı, mısır, ay çiçek ile az da olsa fındık ve soya yağı Gaziantep mutfağında daha yaygın kullanılmaya başlanmıştır.

² Dövme: Kırılmadan, ezilmeden delipte veya sokuda dövülerek yalnız kabuğu kavlatılmış ve kaynatılmamış buğday ki; aşure dövme aşı ve alaca çorba yapımında kullanılır. (Aksoy,227)

³ Simit: Taneleri ufak olan bulgur. Bulgurun ufağına simit, simitin ufağına "guzu simiti" daha ufağına "ufak simit" bundan da incesine "bulgur unu" denir. "Çiğ simit" de vardır. (Aksoy, 601)

⁴ Firik: Tam olgunlaşmadan, kabukları içinde oldukları halde ateşte, alevde ütülen buğday, mısır, nohut, mısır. (Aksoy, 277) (YN: Yazı da söz konusu edilen buğday firığıdır.)

Antep mutfağında kullanılan eşyalar / Emine Göğüş Mutfak Müzesi

Yoğurdun Gaziantep Mutfağında özel bir yeri vardır. Pişirilerek bazı yoğurtlu yemeklerde kullanılır. Süzülmiş yoğurt, yumurta ve zeytinyağı ile hafif ateşte sürekli aynı yöne karıştırılarak kaynatıldıktan sonra, yemeğe yavaşça karıştırılır. Yoğurdun aynı yöne doğru çevrilmesine yöre ağzında özemek denir. Gaziantep Mutfağında yoğurtlu yemeklere örnek olarak; başta bayram yemeği yuvarlama olmak üzere, yoğurtlu patates, yoğurtlu taze fasulye, yoğurtlu kuru fasulye, şiveydiz,⁵ yoğurtlu soğan yahnisi, yoğurtlu keme aşı, yoğurtlu marul aşı, yoğurtlu ufak köfte, yoğurtlu akıtmalı köfte, yoğurtlu çiğdem aşı⁶, yoğurtlu çağla aşı, yoğurtlu alinazik, orman, tirit, lebeniye gibi yemekler sayılabilir. Pek çok yemeğin yoğurtlu ve salçalı çeşitleri hazırlanır. Örneğin; fasulye, patates, sarımsak aşı, badem çağlası, elma gibi.

Bayram yemeği / Yuvarlama

⁵ Şiveydiz: Özellikle ilkbahar aylarında taze soğan ve sarımsakla yapılan etli, yoğurtlu bir yemektir

⁶ Yoğurtlu Çiğdem Aşı: Eskiden ilkbahar aylarında yapılan yoğurtlu ve etli bir yemektir. Bugün unutulmuş yemeklerdendir.

Yemeğin görünümünü ve tadını güzelleştiren, zenginleştiren tatlandırıcılar bol kullanılır, Kullanım sıklığı yemeklere, mevsimlere, damak zevkine göre değişmektedir. Kullanılan baharat, aromatik bitkiler ve tatlandırıcılar arasında çörekotu, çördük (*Echinophora tenuifolia*), haspir (*Carthamus tinctorios L.*), karabiber, karanfil, kırmızıbiber, zahter yani kekik (*Thymus Labiatae*) yenibahar, kimyon, küzbara yani kişniş, mahlep, maydanoz, rezene, sumak, susam, tarçın, tarhun (*Artemisia dracunculus L.*), vanilya, yenibahar, zencefil ilk bakışta göze çarpanlardır. Çörekotu, cevz-i bevva, tarçın, rezene, vanilya ve zencefil; pasta, börek ve kurabiyelerde, çördük otu; köftelerde, tarhun; köftelerde, çorbalarda ve bazı böreklerde, sumak; salata, piyaz ve ekşili yemeklerde, karanfil, tarçın, yenibahar, kişniş; et ve et suyuyla hazırlanan yemekler ile bazı pilavlarda, kekik; etlerde, ızgaralarda, kimyon; çorba, köfte ve et yemeklerinde, haspir; yoğurtlu yemeklerde, böreklerde, nane; yoğurtlu yemekler ile yahni türündeki yemeklerde, susam; kahke ve simitlerde, safran; pilav, börek ve tatlılarda kullanılmaktadır.

Gaziantep Mutfağında çeşitli baharatların karışımından elde edilen karma baharatların kullanılmasına da rastlanır. Örneğin, köfte baharatı gibi. Genelde tarçın, karabiber ve karanfilden oluşan köfte baharatının yanı sıra, profesyonel işyerlerinin, aşçıların ve bazı ailelerin kendileri için aktarlara özel olarak hazırlattıkları karışımlara da rastlanır.

Yöre mutfağında kullanılan tatlandırıcıların başında domates ve biber salçaları gelir. Halk arasında domates pekmezi, biber pekmezi olarak kullanılan tatlandırıcılar hemen hemen tüm yemeklerde kullanılır. Domates ve biber salçalarının yanı sıra nar, sumak, koruk ekşileri de yaygındır. Söz konusu tatlandırıcıların konsantreleri yemeklere seyreltilerek eklenir. Bazı tatlandırıcılar yemeklerin ayrılmaz parçası gibidir. Örneğin; ekşili daraklı tavası, sarımsak kebabı, soğan kebabı, soğanlı lahmacun, soğan aşısı (unut beni), Kilis kebabı, elma aşısı vb. yemeklerde mutlaka nar ekşisi kullanılır.

Sofralarda yörede pilov-cıvık tabir edilen bir çeşit sulu, bir çeşit kuru yemek yani pilav olmasına özen gösterilir. Yemeklerin yanı sıra salata, cacık, taze soğan, sarımsak, nane, pırpırım, aşotu, yarpuz gibi sebze ve yeşillikler bolca tüketilir.

Yemeğin hazırlanmasında kullanılan malzeme kadar yemeği pişiren kişinin titizliğinin, el becerisinin önemi sık sık vurgulanır. Gaziantep'te iyi yemek hazırlamak önemli bir meziyet olarak görülür. Becerikli, organizatör kadınlara yemek yapan veya eğlence hazırlayan arkadaşların elebaşısı anlamında kerdiman yani keyvanı denir. (Aksoy, s 457) Gaziantep'li yerel deyimlerden örneklerle kadınların yeteneğini dile getirirler. "Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de" derler.

Ekmeçler

Gaziantep'te ekmeç halkın en önemli besin kaynağıdır. Ekmeç olmadan kesinlikle sofraya oturulmaz. Aralarında dostluk bulunmayan iki kimseden birisi yemek yerken diğerini de sofraya davet ettiği zaman söze tuz ekmeç olsun diyerek başlar. Ülkemizde tüketilen besin maddelerinin en başında yer alan ekmeçin yöredeki geleneksel çeşitleri; tırnaklı ekmeç, kübban ekmeç (Arap ekmeç) ve açık ekmeçtir. Eskiden çekçek de denilen tırnaklı ekmeç, adımı pide hamurunun üzerine parmak uçlarıyla basılarak şekil verilmesinden alır. Kübban ekmeç daha az pişmiş, hamuru daha kalın ve kenarından ayrılınca iki parçaya bölünebilen Arap ekmeç formundadır. Yufka ekmeç bilindiği gibi mayasız hamurun ince açıldıktan sonra sacda pişirilmesi ile elde edilen ekmeç çeşididir. Kübban, yufka ekmeç ile lavaş ekmeç andıran açık ekmeç, dürtüm yapılarak yenilmesi istenen kebab, dolma gibi yemeklerle daha çok tercih edilir. Gaziantep'te eskiden yaygın olan tandır ekmeç, ilkbahar aylarında kaymak batırmak için özel olarak yaptırılan ekmeçler de bugün güncelliğini kaybetmiştir. Ancak, sac ekmeç de denilen yufka ekmeç kırsal kesimdeki kadar olmasa da Gaziantep il merkezinde hala yaygınlığını korumaktadır. Son yıllarda sağlıklı ve çağdaş teknolojilerle donatılmış modern bina ve ekipmanlarla donatılan tesislerde her türlü yerli ve yabancı ekmeç çeşidini bulmak mümkündür.

Hemen hemen her mahallede mevcut pide fırınları, ekmeç ihtiyacının yanı sıra lahmacun, börek vs. yiyeceklerin pişirilmesi görevini de üstlenmektedir. Eskiden halk değirmende öğüttüğü undan evde yufka etmek yaptığından, ekmeç ekmeçiden alıp yemenin, un almak için para bulamamaktan ileri geldiği düşünüldüğünden bir acıma sözü olarak; "Ekmeç çarşıdan yiyor" sözü kullanılır. (Çitçi ve Yener, 29) Sofrası herkese açık olan kişilere "ekmeç sahibi", kimseye muhtaç olmayan kişiye "ekmeç bütin" denir.

Gaziantep Mutfağında Yiyecekler, İçecekler

Kahvaltılıklar

Kahvaltılarda peynir, zeytin, bal, pekmez, tereyağı vb. genel kahvaltılıkların yanı sıra bazı geleneksel yiyecekler de rastlanır. Örneğin; beyran,⁷ ciğer kebabı, kelle-paça ve katmer⁸ gibi. Beyran, kelle, katmer sadece kahvaltıda değil günün her saatinde yenilebilir. Genelde daha çok ev dışında tüketilen bu yiyecekler yüz yıldır Gaziantep'in geleneksel kahvaltılıklarıdır. Bugün ev dışında bu yiyecekler hala tüketilirken -katmer hariç- elli yıl öncesinde evde yapılan kahvaltılarda mercimekli, bol soğanlı ve tarhunlu alaca çorbanın⁹, yanında çir reçeli veya tarhana eritmesi¹⁰ ve sıcak ekmeçle ekşili zahter¹¹ yenilmesi 1950'li yıllarda kalmıştır. Değişen yaşam koşulları, beslenme alışkanlıkları, eskiden kahvaltılarda yenen bol mercimekli soğanlı çorba ve tarhana eritmesini unutturmuştur. Kahvaltılık gevrekler, salam, sosis, börek, omlet, çeşitli meyve suları, bitki çayları, kahveler kahvaltılarda daha çok yer almaktadır. Geleneksel kahvaltılıkların yanı sıra gündün güne yaygınlaşan brunchlardan da söz etmek gerekir.

Katmer

Çorbalar

Çorbalar kahvaltılarda ve diğer öğünlerde tüketilir. Giriş yemeğinden çok, ana öğünlerde tüketilmesi nedeniyle tok tutması ve besleyici olmasına özen gösterilir. Bu nedenle bazen lapa kıvamında pişirilir. Son yıllarda mutfağımızda giriş yemeği olarak sunulan çorbaların birçoğu Gaziantep'te hala ana yemek olarak tüketilmektedir. Lebniye, börek çorbası, yoğurtlu dövmeli çorbası, ekşi ve tatlı malhuta gibi.

⁷ Beyran: Aslı Farsça biryân sözcüğüdür. Tava, tepsi gibi şeylerde pişirilen susuz veya az sulu bir kebabtır. Anadolu'da tandır içine asılarak veya şişte kebabı yapılan kuzu, tavuk vb. için kullanılır. Kıyma biryânı, tabe-i biryân, biryan çömleği gibi çeşitleri vardır. (Işın, s 57) Gaziantep'te kuzu eti ile piring pilavının baharatlarla tatlandırılan enfes bir karışımıdır. Lokantalarda daha çok hayvanın bacak etleri ve ilikli kemik yapılan iki çeşidi vardır. Tabanı yağlı ve tabanı yağsız. Tabanı yağlı çeşidinde tabağa yemek konulmadan önce ilikli kemik yağından süzülür.

⁸ Katmer (g'atmer): İnce açılan yufkanın arasına yağ sürülerek, kaymak, fıstık, şeker konarak zarf gibi katlanması fırında veya tavada pişirilmesi elde edilir.

⁹ Alaca Çorba (Alaca Şora): Mercimek, dövme ve halka halka kıyılmış bol soğanla pişirilen ve yağlı haşlanacağı sırada üzerine kurutulmuş tarhun konulan çorba (Aksoy,36).

¹⁰ Tarhana Eritmesi: Tatlı olarak yenilen tarhananın (şirin tarhana), yağda eritilmesi ve dövülmüş fıstık veya ceviz içi karıştırılmasıyla elde edilen özel bir kahvaltılık

¹¹ Zahter: Sözcüğünün aslı Arapça sa'ter sözcüğü olup, yörede yetişen bir kekik türüdür. Kavrulan ve dövülerek elekten geçirilen zahtere, kavun, karpuz çekirdeği, susam, melengiç, kimyon, kırmızıbiber, kişniş, rezene ve koruk ekşisi gibi çeşitli malzemeler eklenerek yapılan özel bir kahvaltılıktır. Orta Doğu ülkelerinde ve ülkemizin bazı illerinde (Antakya, Diyarbakır, Kilis) de rastlanan bir çeşit kahvaltılıktır. Ekmeç önce zeytinyağına sonra hazırlanan karışımına batırılarak yenir.

Çorbalarda tahıl ve bakliyat çok kullanılır. Yörede yaygın olarak mercimek çorbaları (ekşili malhita, tatlı malhita), dövmeli alaca çorba, öz çorbası,¹² maş (*Phasodus mungel egypticasea*) çorbası, tarhana çorbası, börek çorbası, yoğurtlu çorba, piring, bulgur, şehriye çorbaları tüketilir. Geleneksel mutfakta elli yıl öncesine kadar olmayan Ezo Gelin çorbası son yıllarda Gaziantep Mutfağında yer alan yiyeceklerdendir. Et ve sakatatın bolca kullanıldığı kelle-paça, beyran, işkembe çorbaları ile et paçası, kahvaltılarda da yaygın olarak hala tüketilmektedir.

Beyran

Kebaplar

Arapça kabab sözcüğünden dilimize geçmiş bu sözcük, yaygın olarak doğrudan doğruya ateşte veya bir kap içerisinde pişirilmiş eti çağrıştırmasına rağmen, kızartma çevirme veya kavurma yoluyla hazırlanan her türlü yiyecek için de kullanılmaktadır. Gaziantep Mutfağında kebab olarak adlandırılan bazı yiyecekler de bu gruba girer. Doğrudan ateşte pişirilen kebabların yanı sıra bir kap/tencere içerisinde pişirilen susuz veya az sulu yemekler; tas kebabı, elmalı tas kebabı, ayvalı tas kebabı, kazan kebabı, vişne kebabı, yoğurtlu kebab ve Kilis kebabı gibi. Yemeklerde bazen birkaç pişirme tekniği bir arada uygulanabilir. Örneğin, Kilis kebabında mangalda ön pişirme uygulanan et ve patlıcan daha sonra diğer malzemelerle birlikte tencerede pişirilir. Gaziantep Mutfağının unutulmuş yemekleri arasında yer alan armut kebabı da bu tür yemeklere örnek verilebilir. Kızartılan küçük patlıcanlar kıyma ile kaplandıktan sonra yağda kızartılır ve salçalı sosun içerisinde pişirilir.

Doğrudan ateşte pişirilen kebablar kullanılan etin çeşidine, şekline ve yanında kullanılan malzemeye göre çeşitli adlar alırlar. Örneğin, tavuk kebabı, kuşbaşı (tike) ve kıyma kebabı, kullanılan ana malzemeye göre patlıcan, soğan, sarımsak, keme (*Terfesia-Tuberaceae*), yenedünya (Malta eriği-*Eriobotrya Ldl Roseae*) kebabları gibi. Kebabların isimleri konulan malzemeye ve sunum şekline göre de değişebilir. Kebablar pişirilmiş, ezilmiş domateslerin üzerine konularak servis yapıldığında, altı ezilmiş sözcükleri eklenir. Örneğin, altı ezilmiş tike kebabı, altı ezilmiş kıyma kebabı gibi. Patlıcan kebabı hazırlanırken, kıymasına kırmızıbiber konulduğunda yemeğin adı albiberli patlıcan kebabı olur.

Gaziantep Mutfağında yer alan kebab adları şöyle sıralanabilir: Tike kebab, kıyma kebabı, sebzeli kebab/maydanozlu kebab, patlıcan kebabı, keme kebabı, sarımsak kebabı, soğan kebabı, yenedünya kebabı, Frenk kebabı¹³, domates kebabı, elma ve ayva kebabları gibi. Frenk, elma ve ayva kebabları günümüzde yapılan yaygın kebablar değildir. Bu kebabların dışında kıymasına çok az miktarda ince bulgur/simit eklenen simit kebabı ile yörenin meşhur kahvaltılık yiyeceği ciğer ve cartlak/cağırtlak¹⁴ kebablarından söz etmek gerekir.

Kebab çeşitleri

Köfteler

Farsça küfte ve Arapça kibbe sözcüklerinden dilimize geçen köfte sözcüğü kıyılmış et, baharat ve sebzelerin karışımlarından hazırlanan köfteler ile yine kıyılmış et, ince bulgur veya piringle hazırlanan köfteleri kapsamaktadır. Gaziantep'te her ikisi de mevcut olmasına rağmen köfte denildiğinde genelde ince bulgur ve et ile yapılan köfteler anlaşılır. Köftelerden sadece süzek yapmasında simit yerine bulgur, yuvarlama yemeğinde piring kullanılır. Diğer köftelerde ve köfteli yemeklerde her zaman simit kullanılır.

Yağlı Köfte

¹² Öz Çorba: Gaziantep Mutfağının hindi eti ile hazırlanan tek yemeğidir. Dövmeye pişirildikten sonra süzgeçten geçirilir. Et suyunda özleştirilir ve içine et parçaları didiklenir.

¹³ Frenk Kebabı: Yeşil domates ile kıyma veya tike etle yapılan bir çeşit kebabtır. Gaziantep'in unutulmuş yemeklerindedir.

¹⁴ Cartlak/Cağırtlak Kebabı: Yürek, böbrek, ciğer, göz, bezden karışık olarak yapılan şiş kebabı. Aslı ciğer ve gırtlaktır. (Aksoy, 128)

Köfteler ve köfteli yemekler günlük sofralar kadar, bayram ve davet sofralarının vazgeçilmez yiyecekleridir. Yörede yaygın olarak söylenen “Tok karnına dokuz topak köfte” sözü köftelerin halkın vazgeçilmez yiyeceği olduğunu da göstermektedir. Köftelerin bir kısmı çığ köfte gibi pişirilmeden yenir. Pişirilmeden yenen bu gruptaki köftelere yağlı köfte, yumurtalı köfte, haveydi köfte,¹⁵ topağlı köfte, çördüklü köfte, ufak simit köftesi ve tene katması örnek verilebilir. Bazılarının bir kısım malzemesi pişirildikten sonra baharat, yağ vs. eklenerek hazırlanır, pişirilmeden yenir. Malhitalı¹⁶ yani mercimekli köfte ve yumurtalı köfte gibi. Pişirilerek hazırlanan köfteli yemekler ise, genelde birkaç aşamada hazırlanır. Köfte hamuru hazırlandıktan sonra şekil verilir, hazırlanan iç konur, şekli verilir ve çeşitli pişirme teknikleri kullanılarak hazırlanır. Köfteler içli köfte, yapma gibi yağda kızartılabilir, sac köftesi gibi sacda, tepsi köftesi gibi fırında pişirilebilir, süzek yapması gibi haşlanabilir. Bazı yemekler köfte yoğrulduktan sonra sulu bir yemekle veya sosla birlikte sunulur. Akıtmalı köfte (halk ağzında makşirli köfte olarak geçen yemeğin adı aslında mahşili yani dolmalı köftedir), ufak köfte çeşitleri (ekşili, yoğurtlu, ayvalı, analıkızlı), Arap köfte çeşitleri (sade, sebzeli, cacıklı, domatesli, içli ve unlu) gibi. Hazırlanması uzun zaman ve emek isteyen bu ve benzeri yemekler yörede oyuncaklı yemekler olarak ifade edilir.

Dolmalar

Türk Mutfağı'nda yüzlerce çeşidine rastladığımız dolma ve sarmaların hemen hemen her çeşidi Gaziantep Mutfağı'nda da yapılır. Her mevsimde, her koşulda sofraların vazgeçilmez ana yemekleridir. Dolmalarda sebzelerin hem tazeleri, hem kurutulmuşları kullanılır. Bilindiği gibi kurutulmuş sebzeler kullanılacağı zaman daha önceden biraz haşlanır. Patlıcan, biber, kabak, haylan kabağı (*Cucurbita spp.cucurbitacea*), domates ve acur (*Cucumis flexuosus L*) dolmaları ile asma yaprağı, lahana ve pancar sarmaları en gözde dolma-sarma çeşitleridir. Yörede karışık dolmaya nakışlı dolma, zeytinyağlı dolmaya yalancı dolma denir. Diğer dolmalara göre daha az olmak üzere havuç, enginar, patates, soğan, hıyar, yumurta dolmalarının yapıldığı da bilinmektedir. Mehmet Kamil'in 1844 tarihli Melce'ü't Tabbâhîn adlı kitabında tarifini verdiği yeşil domates ile yapılan Frenk patlıcanı dolması Gaziantep'in unutulmuş dolmalarındandır. Yörede et yerine kuyruk kullanılarak yapılan kuyruklu dolma ve peynir yağı ile yapılan bulgurlu yaprak sarması ve bu sarmaya kıyılarak eklenen kokulu gül yaprakları neredeyse unutulmak üzeredir. Genelde patlıcan mevsiminin sonlarına doğru küçük patlıcanlarla yapılan halk arasında oyma dolma olarak nitelendirilen patlıcan dolması et ağırlıklıdır, harcına diğer dolmalarda olduğu gibi sarımsak konulmaz, sarımsaklı yoğurt dökülerek yenir. Yine et ağırlıklı bir dolma olan bazı ailelerin damat dolması da dedikleri kabak mıkşısı yemeğidir.

Dolma ve sarmalarda yaygın olarak piring kullanılır. Bazı dolmaların, örneğin acur dolmasının firik ve bulgur ile yapılan çeşitleri tercih edilir. Genelde dolma ve sarmalara tat vermek üzere tencerenin altına ilikli kemik dizilir, pişirilirken yeşil erik, koruk, sumak ekşileri konur. Dolmaların pişirildikten sonra hemen yenilmesi tavsiye edilir. Bu tavsiye yöre ağzında “Pilavı pişir unut, dolmayı pişir yut” olarak ifade edilir. Bazen yemeğin yanında dolmanın suyunun içilmesine de rastlanır.

Karışık Dolma

¹⁵ Haveydi Köfte: İçine dövülmüş ceviz konulan bir çeşit yağlı köftedir.

¹⁶ Malhita: Sözcüğün aslı Arapça mahlütür. Mahlüt, halt olunmuş, katılmış, karışık anlamlarına gelir. Bulgurla karışık mercimek çorbasına denir. (Devellioğlu, s 568) Gaziantep'te deşirmende kabuğu çıkartılmış mercimek, kırmızı mercimek, malhitalı, mercimek kaynatıldıktan sonra içine bulgur konularak yapılan karışık pilav, malhitalı aş.

Etlı, Sebze, Meyve ve Bakliyat Yemekleri

Gaziantep Mutfağı'nda son yıllarda kebab çeşitleri öne çıkmış olsa da kent mutfağını asıl tanımlayan tencere yemekleridir. Ülkemizde hemen hemen her yörede hazırlanan çeşitli sebze ve meyvelerle hazırlanan yemekler Gaziantep Mutfağı'nda da mevcuttur. Örneğin, taze fasulye, bamya, patates, patlıcan, kabak, karnıyarık, lahana gibi. Bu yemeklerin yanı sıra doğrama, kabak mutaneyesi,¹⁷ alinazik, oturtma, kabaklama gibi sebze yemeklerine de rastlanır. Gaziantep'in eski düğün yemeklerinden olan kabaklama yemeği üzerinden işin faydasını kim gördüyse eziyetini o çeksin anlamında “kabaklamayı yiyen gerdeğe girsin” denir.

Gaziantep'te etli, salçalı, az sulu yemeklerin pek çoğu tava adıyla anılır. Farsça tab sözcüğünden “taba/tava” yani ısıtılmış olarak dilimize geçmiş olan bu sözcüğün kullanıldığı yemek adları şöyle sıralanabilir: Fasulye, ayva, bakla, saçma, sarımsak (samsak), keme, domates, erik, elma, daraklık tavası¹⁸ ile yarım tava gibi.

Tava gibi Farsça'dan dilimize geçmiş olan bir sözcük olan yahnı, aslında bir yemek grubunu değil yemek pişirme yöntemini belirlemektedir. Orta Doğu mutfaklarında sık kullanılan bu yöntem, yemeklerin sulu pişirilmesine işaret eder, yemekler sulu pişirilir ama yemek piştikten tencerede kalan yağlı su bir hayli yoğun, yani sos kıvamında olur. Terbiyeli et anlamına da gelen yahnilerin Gaziantep Mutfağı'nda; kamışlı yahnı,¹⁹ çirli yahnı, soğan yahnisi, yoğurtlu soğan yahnisi, sarı yahnı/soğan aşı gibi örneklerine rastlanır.

Arapça'dan dilimize geçmiş olan musakka sözcüğü saky edilmiş, sulanmış anlamına gelir. (Devellioğlu, s.686) Charles Perry'e göre adı Arapça olmasına rağmen, Türk Mutfağı'nda ortaya çıkıp sonra Arap ve Balkan mutfaklarına giren bir yemektir. (Işın, 268) Kıyma ile yapılan bu yemek grubuna Gaziantep Mutfağı'ndan patlıcan doğrama, patlıcan musakka, kabak musakka, domates musakka ve haylan kabağı musakkası örnek verilebilir.

Doğrama

¹⁷ Kabak Mutaneyesi: Kabak ve yoğurtla yapılan bir çeşit sulu yemektir.

¹⁸ Daraklık: Kasaplık hayvanların omurga kemiğinin iki yanından çıkarılan makbul et, fileto (Aksoy s. 190)

¹⁹ Kamışlı Yahnı: Kızartılan et pişirildikten sonra, bir kaşık şeker veya üzüm pekmezi eklenmesiyle elde edilen bir yemek (Güzelbey, 92) YN. Unutulan yemeklerdendir.

Coğrafyanın sunduğu nimetlerden yararlanan geleneksel mutfakta yörede yetişen meyvelerin olabildiğince çok kullanıldığı görülmektedir. Ayva, elma, vişne, yenidünya, erik, kayısı, badem çağlası, ceviz (olgunlaşmamış cevizin içi), çiğdem, incir (olgunlaşmamış incir-tip) gibi. Bu meyveler yemeklerde tatlandırıcı olarak değil, doğrudan ana malzeme olarak yer alır. Ayva aşısı, çirli yahni, elma aşısı (salçalı ve yoğurtlu), incir aşısı (tip aşısı), çağla aşısı (salçalı ve yoğurtlu), çir aşısı, yoğurtlu çiğdem aşısı gibi. Araştırmacı-yazar Mariaanna Yerasimos, Türk Mutfağı'nda 15. ve 16. yüzyılda bazı meyvelerin yemeklere tatlandırıcı olarak girmesinin ötesinde, başlı başına etli yemek olarak pişirildiğinden söz ederek, bu yemeklerin 17. yüzyılda mutfaklarımızdan yok olduğunu belirtir. (Yerasimos, 123) Dr.Marie-Hélène Sauner farklı bir tespit yapar. Güneydoğu Bölgesinde yemeklerde bazı meyvelerin kullanılmasının ilke genelinde sık görülür bir alışkanlık olmadığını yazar. (Sauner, 264) Görüldüğü gibi meyve yemekleri Gaziantep Mutfağında eskiden beri vardır ve çiğdem aşısı, ceviz tavası gibi bir iki örneğin dışında hala yaygınlığını korumaktadır.

Bakliyatlar, özellikle nohut pek çok yemekte yardımcı malzeme olarak yer alır. Geleneksel Gaziantep Mutfağında bakliyat yemekleri fazla değildir. En çok yapılan yemek kuru fasulyedir. Yemeğin salçalı ve yoğurtlu çeşitleri yapılır.

Pilavlar

Günlük sofralar kadar özel gün sofralarının da vazgeçilmez tatları olan pilavlar ana yemek olarak tüketildiği gibi, pek çok sulu yemeğe de eşlik ederler. Örneğin, sade ve şehriyeli piring ve bulgur pilavları gibi. Pilavlarda en çok piring ve bulgur kullanılır. Simit aşısı gibi bazı özel yemeklerde simit yerine simit ufağı kullanılır. Firik ve dövmenin kullanıldığı pilavlar da vardır.

Özbek pilavı

Pilavlar kullanılan ana malzeme, et ve etin kullanım şekline göre farklı adlarla anılırlar. Yörede hazırlanan pilavlar kullanılan ana malzemeye göre; piring, bulgur, firik, dövme pilavları, kullanılan ete göre; etli pilav, tavuklu pilav, hindili pilav, etin kullanım şekline göre; kıymalı pilav, tikeli pilav, topağlı pilav gibi adlar altında incelenebilirler. Pilavlarda ana ve yardımcı malzeme yelpazesi oldukça geniştir. Çeşitli etler, sebzeler, meyveler ve bakliyatlar kullanılır. Etli pilavlara; meyhane pilavı, sebzelili pilavlara; Özbek, patlıcanlı, domatesli pilav, meyveli pilavlara; çağla ve çiğdem pilavı, bakliyatlı pilavlara; mercimekli (mercimekli aş) ve hörtüceli pilav (loğlazlı aş) örnek verilebilir. Firik pilavının etli, etsiz çeşitleri, sade, çullama, kapamalı firik pilavı olarak değişik adlar alırlar. Antik yemeklerden olan dövme pilavının yöredeki adı dövme aşısı ya da eski adıyla herisedir. Bu yemekle ilgili halk arasında söylenen yaygın bir söz şöyledir. "Yağlı etten olur Herise, erkek kazanıp getirsin er ise."

Zeytinyağlı Yemekler

Gaziantep'in geleneksel mutfağında zeytinyağlı yemek çeşitleri diğer yemek gruplarına oranla daha azdır. En çok yapılan zeytinyağlı yemek çeşidi dolma ve sarmalardır. Yalancı dolma adı verilen zeytinyağlı dolmalar özel gün sofralarında (bayramlarda, davetlerde, sahirelerde, ramazan aylarında) mutlaka yer alır. Mutfağımızın özgün lezzetleri; imambayıldı, zeytinyağlı fasulye, bakla, kereviz, enginar gibi zeytinyağlı yemekler, patlıcan, biber ve kabak kızartmaları Gaziantep'te de yapılan yaygın yemeklerdir.

Hamur İşi Yemekler

Gaziantep'te hamur işi yemeklerin içerisinde en önemli yeri ütü çoktan ilke sınırlarını aşmış olan lahmacun alır. Lahmacun yörede o kadar gözde bir yiyecektir ki; evlerde; günlük yemeklerde, davetlerde, taziye yemeklerinde, ev dışında; sahire yemeklerinde ve restoranlarda her zaman karşımıza çıkar. Lahmacun genelde közlenmiş patlıcanla servis edilir, patlıcan lahmacunun arasına konularak yenir. Sebzelili lahmacunun yanı sıra, soğanlı, kemeli, yeşil zeytinli lahmacun çeşitleri de mevcuttur. Kemeli ve yeşil zeytinli lahmacun gibi yiyecekler lezzet tutkunlarının sayesinde unutulmaktan kurtarılmış olup, yaygın olarak hazırlanmasa da hala sunulmaya devam edilmektedir.

Piring böreği

Türk Mutfağı'ndaki örneklerinin aksine su böreği daha çok profesyonel işyerlerinde sunulmaktadır. Peynirli pide, şekerli peynirli pide, lor pidesi, çökelek pidesi, yeşil zeytin böreği gibi pratik yemekler Gaziantep Mutfağının diğer gözde hamur işi yemekleridir. Böreklerin harcı evde hazırlanır, kapalı veya açık olarak pide fırınında pişirilir. Gaziantep'in hamur işi yiyeceklerinin en başında gelen bir diğer yiyecek piringli börektir. 15. yüzyıl hamur işi yemeklerinden olan senbusek gibi hazırlanır. Açılan hamurun arasına kıyma, haşlanmış piring ve baharatlar eklenerek iç konduktan sonra yağda kızartılır. Böreğe zeytinli börek de denir. Tatar böreği,²⁰ börek çorbası, dürüm ve omaç Orta Asya'dan günümüze taşınmış ata mirası yiyeceklerdir. Kuru yufka ekmeklerin ufalanması, domates, peynir gibi bazı malzemeler eklenerek yoğrulması ile hazırlanan omaç bir çeşit köfte gibi düşümlenebilir. Bu pratik

²⁰ Tatar Böreği: Yaklaşık 2-3 cm kalınlığında açılan hamurun arasına kıymalı iç konduktan sonra sigara gibi sarılır, haşlandıktan sonra üzerine sarımsaklı yoğurt dökülerek yenir.

yiyeceğe halk arasında pisik omacı da denir. Ülkemizin birçok yöresinde açma, sıkma gibi adlar alan dürüm, pratik yiyeceklerin en başında yer alır. Arasına konan malzemeye göre peynir, yumurta, nohut ve loğlaz dürümü gibi adlar alır. Dürüm çok büyük ve kalın olduğunda halk yiyeceğe güzel bir ad bulur; “sandık ayağı dürüm” denir. Bugün her türlü börek, mantı, makarna, pizza gibi hamur işi yemeklerin evlerde ve profesyonel iş yerlerinde çeşitli örneklerini görmek mümkündür. Gaziantep Mutfağının unutulmuş hamur işi yiyecekleri arasında, yeşil zeytin ve kemeli lahmacun, topaçlı börek²¹ ve kakırdak²² böreği sayılabilir.

Yumurtalı Yemekler

Ülkemizde çeşitli örneklerine rastlanan yumurta yemeklerinden domatesli yumurta, çılıbr, mücver, mıkla, mıhlama gibi yemekler Gaziantep Mutfağında da yer alır. Mıkla, bazen kıyma ve soğanla, bazen sade olarak yağda pişirilen yumurtaya denir. (Aksoy, 497) Mıhlamanın kıymalı, yeşil zeytinli ve kemeli çeşitleri hazırlanır. Pratik bir yiyecek, yağda pişirilen yumurta doğrudan tüketildiği gibi bazen yemeklerin üzerinde de sunulur. Yemeğin sunuşunu güzelleştiren, tat veren bu tür yemeklere, firik pilavı ve mercimekli pilav örnek verilebilir. Patates, kabak, patlıcan gibi sebzelerle yapılan mücver Gaziantep'te taze sarımsak ve soğan kullanılarak yapılır ve öcçe²³ denir. Yumurta dolması ve topaçlı yumurta Gaziantep'in unutulmuş yumurtalı yemeklerindedir.

Salatalar, Piyazlar, Cacıklar, Turşular

Türk Mutfağı'nda pek çok örneğine rastlanan salata, piyaz, cacık ve turşu çeşitleri Gaziantep Mutfağında da mevcuttur. Salatalar, domates, marul, turp gibi bazı sebzelerin yanı sıra bazı otlar ve meyvelerle yapılır. Örneğin; koruk suyuna sarımsak, nane ve kırmızıbiber eklenerek yapılan hacce mınca ile köşger tavası²⁴ yöreye özgü salatalardır.

Maş piyazı

Zeytin piyazı

Piyâz bilindiği gibi Farsça'dan dilimize geçmiş bir sözcük olup, soğan anlamına gelse de ülkemizde daha çok zeytinyağlı ve sirkeli fasulye haşlaması olarak kullanılmaktadır. (Devellioğlu, 867) Yöre ağzında piyavaz olarak kullanılan bu yiyecek Gaziantep'te yaygın olarak bakliyat, meyve ve sebzeler ile hazırlanan pek çok yiyeceği çağırıştır. Gaziantep Mutfağında yaygın olarak maş piyazı²⁵ ile fasulye, soğan, patates, yeşil zeytin, yarpuz, yumurta, semizotu, aş otu piyazları hazırlanır. Piyazlar, kebab gibi bazı yemeklere eşlik etmelerinin yanı sıra, kır gezintilerinin ve hamam yiyeceklerinin de vazgeçilmez ana yemekleridir. Yufka ekmeğe dürüm yapılarak yenir. Piyazlarda, tatlandırıcı olarak genelde sumak ve nar ekşileri kullanılır. Örneğin, sumak ekşisi ile tatlandırılan soğan ve yarpuz piyazları, nar pekmezi ile tatlandırılan, bol cevizli yeşil zeytin ve maş piyazları gibi.

Bilindiği gibi cacık, yoğurt veya seyreltilmiş yoğurdun içerisine çeşitli ot ve sebzelerin doğranmasıyla elde edilmektedir. Gaziantep Mutfağında ıspanak, pancar, maydanoz, semizotu, hıyar cacıklarının yanı sıra yörede yetişen bir acur cinsi olan hitta acur²⁶ ile hazırlanan cacığa da rastlanır. Keme cacığı ise Gaziantep Mutfağının unutulmuş tatlıları arasında sayılabilir.

Gaziantep geleneksel mutfağında turşu için eşgili, turşu kurma için eşgili basmak sözcükleri kullanılır. Ülkemizde tüm yörelerimizde hazırlanan turşu çeşitleri Gaziantep Mutfağında da mevcuttur. Biber, patlıcan, yeşil domates, yeşil fasulye, havuç, sarımsak, marul, kelek, koruk gibi. Yöreye özel turşu olarak hitta acir turşusu örnek verilebilir.

Tatlılar

Gaziantep Mutfağında tatlılar kullanılan ana malzemeye göre sınıflandırılarak hamurlu tatlılar, sütü tatlılar, meyveli tatlılar, helvalar ve diğer tatlılar başlıkları altında özetlenebilir.

Tatlılar içerisinde hamur tatlıları daha yaygındır. Hamurlu tatlılar arasında da en özel yeri ünü ülke sınırlarımızı aşmış olan baklava alır. Baklavaya, içine konan malzemeye göre; cevizli, fıstıklı baklava, dilimlenme şekline göre; havuç dilimi, kare, üçgen, mekik, dikdörtgen gibi adlar verilir. Kuru baklava diğer baklavalara göre daha uzun süre dayanan baklavadır. Nedeni baklavanın arasına kaymak konulmaması ve kıvamının daha yoğun hazırlanmasıdır. Baklavadan başka baklava hamuru gibi çok ince açılmış yufka kullanılarak yapılan şöbiyet, bülbülyuvası, dürüm/sarma ve dolangel²⁷ gibi tatlılar da mevcuttur. Hamur tatlılarının içerisinde diğer önemli bir tatlı grubu kadayıflardır. Kadayıflar, baklavalar gibi içine konan malzemeye göre; fıstıklı, cevizli, kaymaklı, peynirli, ağızlı kadayıf gibi adlar alır. Burma kadayıf denilen tatlı, çiğ kadayıf tellerinin arasına fıstık veya ceviz konulduktan sonra halat gibi burularak hazırlanır. Taş kadayıf yuvarlak dökülen kadayıf hamurunun arasına ceviz içi vs. konulduktan sonra yağda kızartılması ve şerbete atılması suretiyle hazırlanır. Diğer hamurlu tatlılar arasında, lokma, Şam tatlı, irmik tatlısı, revani, müşebbek,²⁸ sarıgıburma sayılabilir. Evde yapılan hamurlu tatlılara demir tatlısı ve limon tatlısı örnek verilebilir.

²¹ Topaçlı Börek: Topaç: Kış için sonbaharda hazırlanan kavurulmuş et, Topaçlı börek; kıyılan kavurmanın içerisine soğan, domates salçası, ekşi, karabiber, kırmızı biber karıştırılarak hazırlanan için pide fırında pişirilmesi ile elde edilen börek çeşidi. Gaziantep'in unutulmuş yemeklerindedir.
²² Kakırdak Böreği (Gahırdak Böreği): Kakırdak; Kuyruğun tavla zarı büyüklüğünde doğranarak, kavurulması ile elde edilen malzeme. Kakırdaka soğan, sarımsak ve maydanoz doğranarak ve tuz, karabiber ve kırmızıbiber eklenerek hazırlanan için pide fırında pişirilmesi elde edilen börek çeşidi. Zeytin ile yapılan çeşidi de vardır.
²³ Öcçe: Taze soğan, sarımsak, maydanoz, nane gibi yeşilliklerin kıyılması, yumurta ile karıştırılması ve baharatların eklenmesiyle oluşturulan bir çeşit mücver. Öcçe tavası: İki kulplu, 25 cm çapında üzerinde yaklaşık 7 cm çapında 7 adet bölme olan bakırdan yapılmış özel bir tavadır)
²⁴ Köşger Tavası: Ayrana biraz dövülmüş sarımsak karıştırıldıktan sonra üzerine kurutulmuş ve toz haline getirilmiş nane konulup içine ekemek doğramakla meydana getirilen yiyecek

²⁵ Maş piyazı: Maş haşlandıktan sonra doğranmış yeşil soğan, maydanoz doğranarak ve nar ekşisi eklenerek ile yapılan piyaz çeşididir.

²⁶ Hitta acur: Hıyardan daha ince, üzeri uzunlamasına çizgili çizgi oluklu, boz yeşil renkte bir çeşit hıyar (Aksoy, s 408)

²⁷ Dolangel: Açılan ince yufkanın üzerine kaymak, fıstık veya ceviz içi konularak yufkanın yuvarlanarak halat şekline getirilmesi ve yuvarlak olarak tepsiye döşenmesi, pişirildikten sonra kıvam verilmesiyle oluşan unutulmuş tatlılardan birisidir.

²⁸ Müşebbek: Arapça şebek haline sokulmuş, ağ ve kafes gibi örülmüş anlamına gelmektedir. Tatlı şeklinden dolayı bu adı almıştır. Hamur ortadan başlanarak dökülür, tepsi şeklindedir. Daha küçük halka şeklinde de yapılır, küçük ebatta yapılanlara son yıllarda halka tatlı denilmektedir.

Baklava

Geleneksel tatlıların arasında sütlü tatlıların özel bir yeri vardır. Sütlaç, muhallebi, dondurma sütlü tatlıların içerisinde en yaygın tüketilenlerdir. Gaziantep'in bayram tatlısı olan sütlaç yani sütlü genelde şekersiz pişirilir, üzerine zerde konarak aynı kâsede sunulur. Bu şekilde sunulan tatlıya kısaca astarlı veya astarlı sütlaç denir. Yörenin sütlaç çeşitlerinden birisi de eskiden ilkbahar aylarında yapılan çiğdem sütlacıdır²⁹. Sütlaçtan sonra en çok yapılan sütlü tatlı muhallebidir. Dondurma ise daha çok yaz aylarında tüketilen tatlı çeşididir.

Fıstıklı helva

²⁹ Çiğdem sütlacı: Çiğdem baş kısımları soyulur, havanda dövüldükten sonra süt ile pişirilir, çiğdemler yumuşayınca şeker eklenir.

Baklava (Havuç dilimi)

Gaziantep Mutfağında tatlılarda meyvelerin doğrudan kullanımı reçel ve marmelatlar dışında yok denecek kadar azdır. Komposto ve hoşafar daha çok hastalar, yaşlılar ve çocuklara yöneliktir. Bazen içli köfte, yapma gibi yemeklere eşlik ettiği de olur. Meyve suyu kullanılarak yapılan tatlıların içerisinde en önemlisi şüphesiz palude tatlısıdır. Farsça palude sözcüğünden dilimize geçmiş olan, ülkemizin pek çok yöresinde pelte olarak da bilinen bu meyveli hafif tatlı her türlü meyve taze suyu ve meyve şuruplarıyla hazırlanabilir. Tatlı meyve suyu ile nişastanın güzel bir birlikteliği olarak öztlenebilir. Bugün yaygınlığı olmasa da aynı kâsede sütlaç ile servisi de tespit edilmiştir.

Cevizli sucuk

Yörede üzüm suyunun tortusunun alınması yani tortlanması ve nişasta ile kaynatılması ile elde edilen tatlılar şire³⁰ grubu altında toplanabilir. Gaziantep Mutfağında özel yeri bulunan, sucuk, bastık, muska, dilme, tarhana gibi şireler Türk Mutfağı'nın da yaygın tatlılarıdır. Birçok ilimizde aynı veya farklı adlarla her zaman karşımıza çıkarlar. Bastık, köftür, kesme, kırma, kesme bulamacı gibi. (Tokuz, 1995 55-60)

Yörede önemli bir tatlı çeşidi de pekmezdir. "Gideceğin yer Antep, yiyeceğin pekmez" sözü pekmezin Gaziantep'te ne kadar önemli ve yaygın yiyecek olduğunu bir cümlede özetler. Taze üzüm suyundan elde edilen pekmeze bulama, kuru üzümünden elde edilen pekmeze telbis adı verilir. Yöredeki pekmez çeşitleri; katı pekmez, gün pekmezi, tah pekmezi³¹ ile balbaşılı (*Libanotica Labil Compositi*) pekmezdir.

Kahvaltılarda sade veya tahinle karıştırılarak tüketilen pekmez, içinden çıkılması zor, çok karışık durumlarda da Gaziantep'lerin dilindedir. Bu karışık durumu bir cümlede özetlerler. "Ortalık tahne pekmez oldu" derler. Şekerin yaşamımıza girmesinden sonra pekmezin kullanım alanı daralmıştır. Eskiden pekmez ile hazırlanan birçok tatlı için şeker kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, geleneksel pek çok tatlıda hala pekmez kullanılmaya devam edilmektedir. Aşure, nişe/nişasta helvası, hac helvası, küncülü akit, fakı beyni, karsambağ gibi. Pekmezlerin tüm çeşitleri tatlı olarak tüketilmekte, sadece tah pekmezi tah şerbeti hazırlanırken kullanılmaktadır.

Helvalar, tatlılar grubu içerisinde önemli bir yer tutan, evlerde ve profesyonel tatlıcılarda sık sık karşımıza çıkan yöresel lezzetlerimizdendir. Evlerde yaygın olarak un helvası, irmik helvası, nişe helvası yapılır. Özellikle ilkbaharda yapılan peynirli un helvası sofraların vazgeçilmez tatlısıdır. Sadece profesyonel tatlıcılardan yapılan ve özellikle kış aylarında rağbet gören çiğ helva, tahin helvası, leblebili helva, susamlı helva/küncülü helva, cevizli helva/kozlu helva, fıstıklı helva, unlu helva ile tel helva gibi tatlılar daha çok kış aylarında tüketilirler. Ketan tohumlu helva, Memiye (Mem'unıye) helvası³² ile yaklaşık elli altmış yıl önce hacca gidenler için azık olarak hazırlanan hac helvası³³ unutulmuş helvalarımızdan sadece birkaçıdır. Bu güzel tatlılar karşısında iradeye sahip olmanın güçlüğüne Gaziantep'li kısıca şöyle özetlerler: "Helva şirindir, nefis kâfir."

Sözü edilen tatlıların dışında genelde evde hazırlanan aşure, şıllık, zerde gibi tatlılar da Gaziantep Mutfağında yaygın olarak yapılmaktadır.

Susamlı helva

³⁰ Şire: Üzümden elde edilen şıra, üzüm suyunun tortlandıktan sonra nişasta ile kaynatılması ile yapılan sucuk, bastık, muska, dilme, tarhana gibi tatlıların hepsine şire denir.

³¹ Tah Şerbeti: Tah denilen çürük üzümünden yapılan ekşi pekmeze "tah pekmezi", bundan yapılan şerbete de "tah şerbeti" denir.

³² Memiye Helvası: Helvanın asıl adı Me'muniye helvasıdır. Tarifleri yörelekinden farklı olmakla birlikte 18.Yüzyıl Osmanlı Mutfağı'nda helvanın iki çeşidine rastlanır. Gaziantep'te Memiye helvası denir.

³³ Hac Helvası: Kavrulmuş un pekmeze karıştırılır ve köfte gibi sıkılarak kutuya basılır. Eskiden hacca gidenler için hazırlandığından bu adı almıştır.

Leblebili helva

Şekerler, Şekerlemeler

Gaziantep'te özellikle 1933 yılından sonra şekerlik gelişmiş, şeker ve şekerlemeler çeşitlenmiştir. Gaziantep'in lokumlarının ünü il sınırlarını aşmıştır. (Gürsoy, 105) Gaziantep'e özgü bir şekerleme çeşidi yörenin ünlü fıstık ezmesidir. Şekerlemecilerden çok baklava ve helva imalatı yapan işletmelerde imal edilen fıstık ezmesinde, baklavada olduğu gibi yörenin en kaliteli fıstığı boz fıstık kullanılır. Gaziantep'in geleneksel şekerleri; payam şekeri/badem şekeri, leblebili şeker, kendir tohumlu şeker, buzlu şeker, şuruplu şeker, kalem şekeri, mangır şekeri, Polat şekeri, loğusa şekeri sayılabilir. Günümüzde marketlerde, şekerleme ve çikolata satan işyerlerinde her türlü şeker, şekerleme, lokum ve çikolata çeşitlerini her zaman bulmak mümkündür.

Fıstıklı Lokum

Kahke

Kahkeler, Kurabiyeler

Gaziantep Mutfağının pratik yiyeceklerinden birisi kahkelerdir. Arapça ve Farsça'dan dilimize geçmiş olan kahge sözcüğü Gaziantep'te iyi ve ince undan yapılan simit ve çöreklerin hepsi için kullanılır. Kahkelerin hamuru hazırlanırken genelde nohut mayası kullanılır. Kahkeci esnafının ifadesiyle nohut mayası kahkelerin içini boşaltarak gevrek olmasını sağlamaktadır. Kahkelerin çeşitleri 1950'li yıllara kadar fazla değildir. Beyti yağlı kahke/yağlı ev kahkesi, küncütlü/susamlı kahke, somun kahke,³⁴ Ramazan kahkesi, Halep Kahkesi³⁵ olarak özetlenebilir. Bazen kahkeler kendi içlerinde de ayrıca çeşitlere ayrılırlar. Örneğin, somun kahkenin büyük somun, küçük somun ve top somun olmak üzere üç çeşidi vardır. Bugün hala üretilen kahkelerden biri olan beyti yağlı kahke, verilen şekle göre, yuvarlak beyti yağlı, düz beyti yağlı olarak adlandırılır. Beyti yağlı kahkeler grubuna giren başka kahkeler de vardır. Örneğin, peynir yağlı kahke ve kabul kahkesi gibi. Kışlık peynir hazırlanırken elde edilen peynir yağının kahkeci fırınlarına gönderilip yağlı kahke yaptırılması, kabul günleri için kadınların yaptırdıkları kabul kahkesi bugün kaybolan tatlarımızın arasındadır. Unutulan kahke çeşitlerinden birisi de köylere yönelik hazırlanan, esnaf arasında otomobil denilen kahkedir. Uzun süre dayanan bu kahkelerin 50-60 tanesi bir ipe dizilerek satılmaktadır. Çerçilerin kahkeciilerden satın alarak düzenli olarak köylere taşıdıkları bu özel kahkeler, son yıllarda yaygınlaşan köy kahkesinin yağsız ve tuzsuz bir çeşididir. Küncütlü kahke, somun kahke, Halep kahkesi gibi otomobil kahkeler de bugün yapılmayan kahke çeşitleridir. Günümüzde üretilen kahke çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz. Ramazan kahkesi, köy kahkesi, susamlı halka, haşhaşlı halka, susamlı çıtır, beyti yağlı, susamlı, sade, mısırlı, kepekli, şekerli, tahinli, fıstıklı ve fındıklı kahkeler gibi. Ramazan ayında daha çok çocuklara yönelik değişik şekillerde, çanta, tabanca, ördek vs. şeklinde hazırlanan kahkelerden de bahsetmek gerekir. Erkek çocuklar tabanca şeklindeki kahkelerle kovboyculuk oynarken, kız çocuklar bebek veya çanta şeklindeki kahkelerini evcilik oyununa dâhil ederler. Ramazan'a özel kahkeleri satan kahkecinin sesi Gaziantep'in eski sokaklarında şöyle yankılanabilir. "Ördekli kazlı, gelinli kızlı". Sokakta, evde, iş yerinde sürekli elimizin altında bulunan bu pratik yiyecek yöre deyimlerinde, manilerinde de karşımıza çıkar. Aile, kız çocuğunun evlenip Gaziantep dışına gitmesini istemezse bu dileğini kısaca "Kahkenin üçü, Anteb'in içi" diyerek karşıyı kırmayacak şekilde ifade eder. Kişinin eline geçen fırsatları iyi değerlendirmesi öğütleneneceği zaman sadece "daim daim düğün (veya bayram) olmaz, kahgeci daim kapıya gelmez" denir.

³⁴ Somun kahke, hamuruna yağ konulmayan, kurumasını önlemek, yumuşak tutmak için üzerine yağ sürülen bir kahke çeşididir. Bu nedenle "yağlı kahke" de denir.

³⁵ Halep kahkesi, eskiden yapılan kahke çeşitlerindedir. Hamuruna mahlep konulmaz ve ebadı Ramazan kahkesinden (6x3x4) daha küçük olur ve Ramazan Kahkesi gibi birbirine yapışık küçük kahkelerden oluşur. Ayrı kahkeler olmalarına rağmen şekilleri benzediğinden karıştırılır.

Kurabiyeler genelde özel günlerin, bayramların da tatlısıdır. Kurabiyede kesinlikle sadeyağ ve özel irmik kullanılır. Eskiden sade çeşidi daha yaygın iken son yıllarda fıstıklı çeşidinin de yaygınlaştığı gözlenmektedir. Bayramdan önce yuvarlama yemeği gibi her evde bayram kurabiyesi hazırlıkları yapılır. Evde hazırlanan veya profesyonel tatlıcılardan satın alınan kurabiyeler bayramda gelen konuklara sütlaç ve zerdenin yanı sıra ikram edilir.

İçecekler

Gaziantep Mutfağında sıcak içecekler arasında çay ve kahve her zaman üst sıralardadır ama çeşitli bitki çayları zahter, ıhlamur, anason, papatya çayları da yaygın olarak tüketilir. Türk kahvesinin yanı sıra yörede yaygın olan bir kahve çeşidi melengiç denilen yabani fıstık ağacının meyvesinden yapılan kahvedir. Soğuk içeceklerin lideri soframızdan hiç eksik olmayan ayrandır. Şurup ve şerbetler ise günün her saatinde evde konuklara, işyerlerinde müşterilere sunulan soğuk içeceklerin başında gelir. Portakal, limon, vişne şurupları, koruk, dut, nar şerbetleri gibi. Gaziantep'te yaygın bir soğuk içecek Meyan (*Glycyrrhiza*) bitkisinin köklerinin suya bastırılması ve suyunun dinlendirilmesi ile elde edilir. Ülkemizin birçok yöresinde bilinen meyan şerbetinin yöre ağzındaki adı miyan şerbetidir. Yaz aylarında ve Ramazan aylarında çok tüketilen bu içecek yörede sebil olarak da dağıtılır.

Eskiden deriden yapılan, tepesinden aşağıya sarkan sırma işlemeli, boncuklu, püsküllü örgütlü tuluklar kullanılmakta iken bugün sac güğümler kullanılmaktadır. Güzel sesli şerbetçilerin ilahiler, kasideler, gazeller okuduğu, şerbet taslarını belli bir ritimle çalarak sokaklarda dolaştıkları halk arasında hala hatırlanır. Bugün geleneksel içeceklerin yanı sıra, meyve sularını, her türlü sıcak veya soğuk içecek çeşitlerini büfelerde, bakkallarda, marketlerde her an bulmak mümkündür.

Çerezler

Gaziantep Mutfağında çerezler arasında hedik, kavurğa, kavun ve karpuz çekirdekleri, melengiç sayılabilir. Halk kültürümüzde diğ hedigi olarak ayrı bir yeri olan hedik yaygın olarak sahra ve hamam yiyecekleri arasında yer alır.

Hedik

Mevsimlik Hazırlıklar

Gaziantep Mutfağında mevsimlik hazırlıklar hala önemli bir yer tutar. Örneğin; kışlık peynir hazırlanması/peynir basılması, domates ve biber salçalarının, dolmalıkların, turşuların, reçellerin, şurup ve şerbetlerin hazırlanması gibi. Yöre ağızda kışlık zahirelerin hazırlanması olarak özetlenebilecek bu uğraş ilkbaharda başlar. Kışlık erzakın bittiği, yılın en fazla darlık çekilen zamanı, “Beyin yayan yürüyeceği, hanımın yavan yiyeceği zaman” sözüyle ifade edilir. Yılın ilke hazırlığı ilkbaharda aylarında kışlık peynirin hazırlanmasıdır. Kaynatılan peynir, tuzlu suyun içerisinde serin bir yerde kış için saklanır. Peynirin tam yağlanmadığı ilkbahar aylarında hazırlanan kışlık peynire çiçek peyniri denir ve aromalı bu peynir halk arasında çok sevilir. Mevsimlik hazırlıklar, baharda bazı otların -nane, tarhun, pırpırım- kurutulması, yazın kuruluk sebzelerin -patlıcan, acur, haylan kabağı, biber- hazırlanması, koruk, nar, sumak ekşileri, domates ve biber salçalarının yapımı, sonbaharda turşuların kurulması, zeytin hazırlanması ile devam eder.

Mevsimlik hazırlıklar sırasında çıkan yan ürünler de değerlendirilir. Örneğin patlıcanın çıkartılan içi kızartma yapılır veya mıcırık aşısı³⁶ için ayrıca kurutulur. Patlıcanın yörede börek denilen baş kısmı kurutulduktan sonra kışın börek aşında³⁷ kullanılır. Adı geçen yemekler bugün fazla yaygın değildir. Ama halk arasında duyulan hayal kırıklığını ifade eden “et deyi kaptım, balcan börkü çıktı” sözü hala söylenmeye devam edilmektedir.

Kışlık hazırlıklar

Değişen yaşam koşullarına paralel olarak mevsimlik hazırlıkların bir kısmına bugün gerek duyulmamaktadır. Çorbalık tarhana ve nişe/nişasta yapımı, sonbaharda; un, bulgur ve firğin hazırlanması, kış için bakliyatların, pirinç ve şekerin toptan satın alınması, kışlık topaç hazırlanması, et sucuğu yaptırılması, kışlık helva bastırılması, bazı meyvelerin -üzüm, nar, kavun, karpuz gibi- hevenk olarak kış için saklanması bugün için söz konusu değildir. Elli yıl öncesinin önemli uğraşları arasında olan, buğdayların yıkanıp, halle adı verilen büyük bakır kazanlarda kaynatılması, elde edilen hediklerin şal denilen büyük yaygılara serilerek kurutulması, dövülüp kepeği savrulularak alındıktan sonra değirmenlerde öğütülerek bulgur elde edilmesi için hayal gücümüzü kullanmak gerekebilir. Günlerce önceden başlayan şire hazırlıkları; cevizlerin kırılması, iplere geçirilmesi, üzümün toplanması, suyunun alınması, tortusunun çökmesi, kaynatılması, hazırlanan yağ bastığın komşulara dağıtılması, sucuk ve bastıkların hazırlanması da terk edilmiş uğraşlar arasına karışmıştır. Gaziantepililerin “Şire etmeye yetmiş iki hacet (eşya), bir pişekar (işbilir) avrat gerek” diyerek özetledikleri bu zor uğraş günümüzde tamamen profesyonellere devredilmiştir.

³⁶ Mıcırık:ezik (domates, üzüm, erik gibi şeyler hakkında), içine bol domates ezilerek yapılan ezik pirinç pilavı. (Aksoy, 496)

³⁷ Börek Aşısı: Dolma yapılırken kesilen patlıcanların kurutulması ile yapılan bir çeşit salçalı yemek.

Kışlık hazırlıklar

Özel gün yiyecek ve İçecekleri

Bayramlarda ve Özel Günlerde Sunulan Yiyecek ve İçecekler:

Mevsimlik ve dini bayramlar ile özel günlerde yenilen yemekler içerisinde en önemli yeri şüphesiz bayram yemekleri tutar. Mevsimlik bayram ve özel günler olarak Gaziantep'te Hıdrellez ve Nevruz günlerinde kırlara gitmek, iyi dileklerde bulunmak, birlikte yemek yemek, eğlenmek geleneği hâlâ sürdürülmektedir. Özellikle Alleben Deresi'nin kenarında Kavaklık'ta toplanan kadınlar gün boyu yemek yer, sohbet eder, eğlenirler. Hıdrellez gününde dileklerini küçük kâğıtlara yazarak Alleben Deresi'ne bırakırlar. Dileklerin Alleben Deresi'ne bırakılması devam ettirilmektedir ama Nevruz sabahı kırlara çıkılarak etli çiğ köfte veya şehriyeli pirinç aşıyla yumurta veya maş piyazı yenilmesi terk edilmiştir.

Dini bayramlardan Ramazan Bayramı'nda; yuvarlama, pilav, zerde ve sütlaç pişirilir. Konuklara zerde, sütlaç, baklava ve kurabiye ikram edilir. Kurban Bayramı'nda; kara kavurma, kebab, kelle, mumbar dolması yaygın olarak yapılan yemeklerdir. Kara kavurma biraz eskilerde kalan bir yemek olmasına rağmen, hâlâ kara kavurma hazırlayan ve bu alışkanlığı devam ettirmeye çalışan aileler bulunmaktadır.

Ramazan ayında ve bir veya iki gün önce güzel yemeklerin yapılmasına özen gösterilir. Yöre deyimıyla him basılır. Gaziantep'te him basma veya him atma yörede herkesin katıldığı bir çeşit Ramazan ayını karşılama olayıdır. Bilindiği gibi him sözcüğü temel anlamında kullanılmaktadır. İyi him basılırsa, yani ay iyi yemeklerle karşılanırsa Ramazan ayında acıklanmayacağına inanılır. Ra-

mazan boyunca yakın akrabalar dost, arkadaş ve komşular arasında iftar davetleri gerçekleşir, komşular arasında karşılıklı yemek alışverişi yapılır.

Kandillerde veya iyi/kötü bir olayın gerçekleşmesine bağlı olarak mevlit ve adak yemekleri düzenlenir. Çocuğun doğması, askerden dönmesi, evlenmesi, aile bireylerinden birinin hastalığının veya kötü bir durumdan kurtulması gibi. Mevlit törenleri yemekli veya yemeksiz düzenlenebilmektedir. Genelde konuklara mevlit şerbeti, mevlit şekeri ikram edilir. Yemekli organizelerde arzu edilen yemekler hazırlanabilir. Adak yemekleri arasında en yaygın olan Peygamber Sofrası da denilen Zekeriya Sofrası'dır. Şaban ayı içerisinde düzenlenen bu adak gecesinde konuklara ateşe değmemiş kırk bir çeşit yiyecek ikram edilir. Gaziantep'in bugün unutulmuş ancak yaklaşık elli yıl önce düzenlendiği tespit edilen adak gecelerinden birisi derder gecesidir. Derder Gecesi'nde kına dağıtıldığından/yakıldığından geceye derder kınası da denir. Konuklar özel olarak pişirilen zeytinyağlı mercimek pilavından bir kaşık alarak dilekte bulunurlar. Derder gecesi bazen mevlit okunarak ibadette, bazen oyun oynanarak eğlence ile son bulur. Dilekleri gerçekleşen kişiler de en kısa zamanda derder kınası düzenlenir.

Türk Mutfağı'nda hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem ayının ilk 10 günü içerisinde, özellikle de 10. günü aşure pişirilir dağıtılır. Geleneksel aşure pekmez kullanılarak yapılır. Yörede aşureye şirini çorba veya aşır çorbası denir.

Toplu yemeklerin önemli bir kısmı yörede sahre denilen yemekli kır gezintilerinde gerçekleşir. Sahrelerde yenilen yemekler, sahrenin türüne ve süresine bağlı olarak değişir. Örneğin, elli, altmış yıl öncesinde kısa saharelerde; yağlı köfte, topaçlı köfte,³⁸ çiğ köfte ve haveydi köfte, uzun saharelerde; keme tavası, bakla tavası, şehriyeli bulgur veya pirinç pilavı, mercimekli pilav, yaprak dolması, peynir böreği, zeytin böreği gibi yemeklerin hazırlanması, mevsimine göre yemeklere ayran, yarpuz, aş otu, taze soğan, pırpırım, ekşili baş yaprağı, çeşitli piyazlar, turşular ve cacıkların eşlik etmesi gibi. Ayrıca, yiyecekler mevsime göre de çeşitlenir. Örneğin, ilkbahar saharelerinde, peynirli un ve irmik helvaları, yaz ve sonbahar saharelerinde, dolma, doğrama, fasulye, bamya gibi yemekler, sandık dibi denilen sucuk, bastık, muska gibi şire çeşitleri tüketilir. Sahrelerde tercih edilenler daha çok taşınması ve yenilmesi kolay pratik yiyeceklerdir. Dolma sarma, köfte, börek, pasta, kahke, çerez vb. Tatil günlerinde, hafta sonu gidilen saharelerde yiyecek çeşitleri artar ve mutlaka kebab yapılır. Eskiden bu kadar yaygınlığı olmayan kebab pişirmek günümüzde, özellikle hafta sonu ve tatil gününde gerçekleşen kır gezintilerin baş koşulu olmuştur.

Toplu yemek olaylarının gerçekleştiği bir diğer organize sıra geceleridir. Bugün evlerde ve restoranlarda sırayla gerçekleşen davetlerin eskinin sıra yemekleri ile hiç ilgisi yoktur. Yaklaşık elli-altmış yıl önce gerçekleşen yemekli sıra gecelerinde konuklara ikram edilen yiyecekler arasında yuvarlama, içli köfte, çiğ köfte, dolma, öz çorbası, Özbek pilavı gibi yemekler ile baklava, kadayıf ve helva gibi tatlılar sayılabilir. Yemeksiz de organize edilen sıra gecelerinde konuklar içinde her türlü şire, çerez ve meyvenin bulunduğu fekke denilen özel sofralar kurulmakta ve mevsim meyvelerinin dışında hevenk denilen yaz ve sonbahardan saklanmış üzüm, nar, kavun, armut gibi meyveler ikram edilmektedir. Bugün fekke sofraları da, hevenk meyveleri de sadece anılarda kalmıştır.

Yaşamın Önemli Evrelerinde Sunulan Yiyecek ve İçecekler

Gaziantep'te yaşamın önemli evrelerinden geçiş dönemleri doğum-evlenme-ölüm başlıkları altında ve her biri, kendi alt gruplarındaki töre, gelenek, görenek, adet ve inanışlarıyla halkların, yörenin, ülkenin geleneksel kültürünün önemli bir bölümünü oluştururlar. Bilindiği gibi halk kültüründeki geçiş dönemleri ile ilgili pek çok inanç ve pratik bağlamları yitirmiş olsa da hala sürdürülmektedir.

Çocuk sahibi olmak için başvurulan pratiklerden birisi yatur ve türbe ziyaretleridir. Adak adanan yerde kurban kesilir, eti hiç eve getirilmeden dağıtılır veya orada yemek pişirilerek muhtaç kişilere iletilir. Gebe kadının yediği yiyeceklerle bakılarak çocuğun cinsiyetine dair tahminler yürütülür. Örneğin, kadının canı tatlı çeker ise, oğlunun, ekşi çeker ise, kızının olacağı gibi. Yörede aş yerimek olarak tabir edilen aşerme döneminin tüm istekleri "Aşerene kurtlar, kuşlar verir" denilerek yerine getirilmeye çalışılır. Gebe kadının istediği şeyleri yiyemediği zaman bunun, anneye veya doğacak çocuğa olumsuz bir şekilde yansıtacağına inanılır. Bu arada bazı yiyeceklerden de sakınılması öğütlenir. Örneğin çiğ, dut ve nar gibi. Bu yiyecekler tüketildiğinde çocuğa olumsuz olarak yansiyebileceği, örneğin vücudunda bazı izlerin olabileceği düşünülür.

Yeni doğan çocuğa hiç içecek veya yiyecek verilmeden önce hoşaz açma pratiği uygulanır. Yörede iştahlı olarak bilinen kişilerden birisi elini çocuğun ağzına sokarak damağını kaldırır gibi yapar ve "Dünyada rızkın açılısın!" der. Bu pratik çocuğun iştahlı olması, iyi beslenmesi ve dolayısıyla güçlü olması dileğinden kaynaklanan bir uygulamadır. Çocuğa göbek adı doğar doğmaz göbeği kesilirken, ebe veya doğum sırasında orada bulunan aile yakınlarından birisi tarafından verilir. Çocuğun adının verilmesi en geç yedi gün içerisinde gerçekleştirilir. Ad verilirken aile arasında mütevazı bir tören düzenlenir. Çocuğun adı verildikten sonra hep

birlikte yemek yenir, iyi dileklerde bulunulur. Pişirilen yemeklerin mutlaka etli bir yemek olması, yöredeki yaygın uygulamaya paralel pilov-cıvık olmasına özen gösterilir. Yemekten sonra konuklara kahve, tatlı vb ikramlarda bulunulur.

Gaziantep'te doğumdan sonra ilk olarak bebeğe şekerli su, anneye kuymak verilir. Kuymak, sadeyağ, un şeker ile yapılmış muhallebi kıvamında bir yiyecektir. Yörede "Oğlan doğurana oğlak, kız doğurana kuymak" sözü yaygın olarak söylenir. Loğusaya ilk üç gün kuymak pişirilir. Kuymağın yanı sıra anneye yağda pişirilmiş yumurta, simit aş, muni çorbası³⁹, Arap köfte gibi besleyici ve annenin sütünü artıracasına inanılan yiyecekler de verilir. Bu yiyeceklerin yanında bol yeşillik yemesi, pekmez, bal gibi enerji veren yiyecekleri tüketmesi önerilir. Yurdumuzun pek çok yöresinde olduğu gibi ziyarete gelen konuklara loğusa şerbeti, yörede yağlı kahke denilen özel çörekler sunulur. Son yıllarda loğusa ziyaretlerinde ikramlar artmıştır. Çeşitli pasta ve börekler, loğusa şerbetinin yanı sıra çay, kahve, meyve suları ve gazoz gibi içecekler ikram edilmektedir. Bebeğin doğumunun 20. ve 40. gününde organize edilen loğusa hamamında anneye loğusa emi⁴⁰ sürülür, loğusa eminden bir miktar da anneye yedirilir. Anneye ayrıca mevsim meyvelerinden ikramlarda da bulunulur.

Türk dünyasında çok yaygın olan diş buğdayı Gaziantep'te diş hediği olarak karşımıza çıkar. Çocuğun ilk dişi gördüğünde diğer dişlerin de hemen çıkması için diş hediği kaynatılır. Bu mütevazı törene yakın, komşu akraba ve ahbablar davet edilir. Konuklar çocuğa veya annesine hediyeler getirir, iyi dileklerde bulunurlar. Pişirilen hedik renkli şekerlerle süslenir, bir tabak içerisinde tepsinin ortasına konur, tabağın etrafına makas, tarak, ayna, kitap, kalem ve bakırdan yapılmış eşyalar dizilir. Çocuğun ilk elini attığı eşya, nesne ile ilgili bir mesleği seçeceğine inanılır. Çocuğun başından dökülen hediklerden yedi habbesi yani yedi tanesi çocuğa yedirilir. Gelemeyen komşu ve akrabalara hedik dağıtılır.

Askere gidecek gençler aile büyüklerinden başlamak üzere sıra ile tüm akraba ve dostlarını ziyaret eder, ellerini öperek vedalaşır, helalleşir. Yakın akrabalar ve dostlar genç ve ailesini yemeğe davet ederler. Asker dönüşü yeniden ziyaretler ve yemek davetleri başlar. Yakın akraba ve dostlar bu kez göz aydın ziyaretinde bulunurlar. Genç ile ailesini yine yemeğe davet ederler. Her iki davette de yapılması zor, emekli yemeklerin yapılmasına özen gösterilir, baklava, künefe gibi tatlılar ikram edilir.

Evlilik olayı çevresinde gelişen toplu yemekler, kız istemeye gidilmesinden, düğünle evlilik olayının gerçekleşmesine kadar tüm evrelerde önemini korur. Nişan gerçekleştikten sonra, oğlan evi tarafından kız evine tatlı ve meyşler gönderilir. Ramazanda kız evine tatlı ve meyve götürülmesi, ilkbaharda oğlan evi tarafından kız evine kaymak gönderilmesi, kız evi tarafından komşulara dağıtılması, kız evinin yemekli kır gezintisine davet edilmesi yani Nişanlı sahresi unutulmakta olan adetlerdir. Yörede yatak biçme denilen evlenecek gençlerin kullanacakları yatak, yastık, minder gibi eşyaların hazırlanması eskiden başı başına bir tören havasında gerçekleşmektedir. Konuklara doğrama, kabaklama, öz çorbası ve lahmacun gibi yemekler ikram edilmektedir. Eşyaların evlenecek çiftlerin evine götürülmesi, yerleştirilmesi, evlerinin düzenlenmesi olarak özetleyebileceğimiz çeyiz götürme, çeyiz serme organizelerinde oğlan evi tarafından konuklara çeşitli yemek ve tatlılar ikram edilmesi geleneği günün koşullarına uydurularak devam ettirilmektedir.

Evlilik tören ve toplantıları içerisinde, düğün öncesinde ve sonrasında organize edilen hamam gidiş-gelişleri tören havasında gerçekleşir. Nişanlı hamamı, gelin hamamı, güvey hamamı gibi. Sıradan hamama gidiş-gelişlerde yenilmesi kolay, pratik her türlü yiyecekler hazırlanır. Dolma, sarma, pırpırım aş, maş piyazı, peynir dürtümü, Arap köftesi, çiğ ve yağlı köfte, mevsim meyveleri ve çerezler en fazla tercih edilen yiyeceklerdir. Özel gün hamamlarında güzel yemeklerin sunulmasına özen gösterilir. Yiyecekler "iki su arası" denilen molada yenir. Günümüzde bu özel günlerde hamam ve saunanın kafeteryasında her çeşit yiyecek ve içecek sunulabilmektedir.

Eskiden düğünler daha çok evlerde organize edildiğinden, ilk iş düğün evine bitişik veya yakınında bir evin aşevi olarak saptanmasıdır. Yemek alışverişi genelde duvarda açılan bir gedikten aş deliğinden sağlanır. Düğün yemekleri için özel aşçılar görevlendirilir, yemek ve düğünün tüm organizesi maşta denilen bu işle görevli kadınlar tarafından organize edilir. Düğün yemeğini hazırlayan aşçı ve hazırlanan yemekler statü göstergesidir. Ailenin ekonomik ve sosyal durumuna göre değişiklik gösterse de en çok hazırlanan düğün yemekleri, doğrama, kamışlı yahni, kabaklama, pilav, dolma, lahmacun, elma aş, öz çorbası, elma tavası, kıymalı patates, kuru fasulye, şehriyeli pilavdır. Düğün yemeği önce kız annesine çiçeklerle süslenen bir tepside ikram edilir, anne bu jeste yüklü bir bahşişle karşılık verir. Düğünün ertesi günü kız evine katmer ve şeker gönderilir. Kısaca özetlenen geleneksel düğün törenleri yaklaşık 30-40 yıldır yapılmamaktadır.

³⁸ Topaç:Kısa saklanmak üzere kıyılıp kavranan ve daha ılık iken yağ ile birlikte avuç içinde sıkılarak küçük portakal büyüklüğünde topaklar haline getirilmiş şekli, topaç kullanılarak yapılan köfte topaçlı köfte denir.

³⁹ Çorba anlamına gelen "mun", "mün", "munuğ"dan türetilen ve "Munu Sorası" veya "Şirinni Çorba" denilen bu tatlı çorba; daha çok kışın ve köfteli yemeklerle birlikte yenilmekte ve loğusalar için özel olarak pişirilmektedir.

⁴⁰ Loğusa emi Aktarlarda özel olarak hazırlanan baharat karışımı olup, bal ve pekmeze karıştırılarak hamamda loğusanın vücuduna sürülür ve yedirilir.

Yemek Tarifleri

ALACA ÇORBA

Malzemeleri:

2 su bardağı dövme	1 su bardağı nohut
½ su bardağı yeşil mercimek	4-5 soğan
2-3 kırmızıbiber	1 yemek kaşığı domates salçası
Tarhun	Kırmızı pul biber
Tuz	Sadeyağ

Yapılışı: Daha önceden ıslatılan dövme ile nohut pişirilir. Soğanlar büyük halkalar halinde, kırmızıbiberler irice doğranır. Dövme ile nohut biraz pişirildikten sonra, önce mercimek, sonra soğan ve kırmızıbiberler ilave edilir. Arada bir karıştırılarak, çorba iyice özleşinceye kadar pişirmeye devam edilir. Üzerine kırmızıbiber, tarhun ve sadeyağ verilir.

Düğünler salonlara taşındığında gelinçi denilen düğün toplantılarında öğleye doğru başlayan eğlencelere öğle yemeği sırasında ara verilmektedir. Kadınlara yönelik bu eğlenceli toplantıda verilen molada herkes getirdiği pratik yiyecekleri yer ve arkadaşları ile paylaşır. Yenilen yiyecekler kahke, dürtüm, çerez, mevsim meyveleri, şire ve benzer yiyeceklerdir. 1970'lere kadar devam gelençiler yerini restoranlarda, özel düğün salonlarında yapılan toplantılara, eğlencelere bırakmıştır. Günümüzde evlilik tören ve toplantıları, restoranlar, düğün salonları vb. tercih edilmekte, organizeler yemekli veya yemeksiz düzenlenebilmektedir.

Günlük ve sosyal yaşamla ilgili yemeklerin başında şüphesiz davet yemekleri gelir. Davet yemekleri arasında en fazla yapılan yemekler; yuvarlama, Özbek pilavı, et paçası, içli köfte ile tatlı olarak; aşır çorbası (aşure), baklava ve künefedir. Davet sofralarında Gaziantep Mutfağının en gözde yemeklerinin, en çok emek ve zaman gerektiren yemeklerin bulunmasına özen gösterilir. Sofralarda çorba, köfteli yemekler, mevsime göre sebze yemekleri ve zeytinyağlı yemekler -özellikle dolma ve sarma- mutlaka bulunur. Evlerde verilen davetlerde geleneksel tatların yanı sıra yeni tatlar da sofralar da yer almaktadır. Değişen yaşam koşulları diğer organizelerde olduğu gibi davet yemeklerinin bir kısmını restoranlara kaydırmıştır.

Gaziantep'te cenaze evine yemek gönderilmesi geleneği hala devam eder. Gönderilen yemek ve tatlı baş sağlığı için gelen konuklara da ikram edilir. Ülkemizin diğer yörelerinde olduğu gibi ölümlerin ardından hayrat yapılıp, dağıtılır. Hayrat için belirli bir yiyecek yoktur, içecek olarak meyhan şerbeti tercih edilir. Kandillerde ve Kadir gecesinde hayrat yapılır, ancak yörede bu günlere özel yiyecek ve içecek yoktur. Araştırmacı-yazar Cemil Cahit Güzelbey pişinin, Hz. Muhammed'in ana rahmine düştüğünün yıl dönümünde hayrat yemeği olarak yapılıp dağıtıldığından bahsetmektedir. (Güzelbey, 161) Ancak, Gaziantep'te pişi artık hayrat olarak yapılıp dağıtılmamaktadır.

Gaziantep Mutfağından Sözlü ve Yazılı Kültürümüze

Özel bir anlamı bildirmek veya amacı daha kısa, özlü söylemek ve vurgulamak için kullanılan atasözleri, deyimler ve ünlü sözler, öğütler yerine ulaştırılırken mutfak, yemek, içmek üzerinden mesajlar verilir. Örneğin sofraya töresini bilmeyenler için "ana, ata sofrasında büyümemiş", her şey hazırlandı, hiç zahmet çekmeden faydalanılacak hale geldi anlamında "aş pişti, kaşık üstüne dikildi" denir. "Et kanlı yiğit canlı gerek" sözü kebabin çok pişirilmemesi, gençlerin de hareketli olması gerektiğini, "et ekmeğin üstünde" sözü herkesin değerine göre bir yeri derecesi olduğunu vurgular. Her zaman her yerde karşına çıkar anlamında "aş yesem kaşığımda çıkar", herkese açık şey konuk ağırlamak veya armağan vermek için kullanılmaz anlamında, "düğün aşıyla dost gönüllenenmez", birisini değerli şeylerle memnun etmek gerektiğini ifade eden "dut kurusu ile yar sevilmez", kendi haline zorlukla geçimi sürdürmek için "kazanda pişirip kapağında yemek", azar azar biriktirilen şeyi çok çok dağıtmak anlamında "kaşıkla döşürüp, çömçe ile dağıtmak", ailece büyük bir kederi ifade etmek için "kazamı kapalı olmak" şeklinde ifade edilir. Kişi ve kişinin hal ve davranışlarıyla ilgili; yaptığı işte hilesi veya kusuru olmamak anlamında, "hamurunda çiği olmamak", suratı daima asık kişiye "yüzü sıcak ekmeğe gülmemek", ufak tefek pürüzlerden sakınan, korka korka iş yapan kimse bir iş başaramaz anlamında "sarım-sağı hesap eden paçayı yiyemez", bir kimsenin eline geçmesi zor olan şeyleri beklemesini "itin aklı ekşiği baklavadan pay umar", ağır ağır iştahsız yemeği "it nar çiğner gibi yemek yemek" sözleriyle dile getirilir.

Oyunlarda, masalarda, tekerlemelerde, deyim ve atasözlerinde, şiirlerde, manilerde, türkülerde yemeklerimizden, içeceklerimizden, sofraya geleneklerimizden pek çok öğe hiç umulmadık anlarda karşımıza çıkar. Bazen oyunların ana konusunu, adını oluşturur. Örneğin, seyirlik kadın oyunlarından birisinin adı "eşgili oyunu" yani turşu oyunudur. Has Hanım yörede derlenen bir masalın adıdır. (Tokuz, 2004 248) Gölge oyunumuz Karagöz oyunlarının Gaziantep seyirliklerinde meşhur ustamız, hayali Hacivatçı Mamet yani Mehmet Parlaksoy, Ferhat ile Şirin oyununda, Hacivat'a kızan Karagöz'e "Yine geldin mi eti döktülmüş lahmacun suratlı?" diye seslenir. Bilindiği gibi bu cümle İstanbul'da oynanan oyunlarda "Yine geldin mi eskimmiş bamya tenceresi suratlı?" olarak yer almaktadır. (Tokuz, 2004, 92) Yiyeceklerimiz bazen bilmecelelerin arasına saklanmıştır. Bazen küçüçük boylu, kadife donlu; patlıcan, bazen küp içinde beyaz kız; peynir olur. Örnekler o kadar çoktur ki. Yer altında küflü testi; turp, babası kütük, anası katık; üzüm, kara gözlü, koltuğu bezli; loğlaz yani börülce, kat kat döşek, bunu bilmeyen eşek; lahana, yittim kapı açıldı, kırmızı hakik (akik) saçıldı; nar gibi.

Bazen manilere ve türkülerle konu olur. Örneğin Gaziantep'te gelinin geldiği sırada şenlik için söylenen manilerde "Kellenin kefi geldi, güveynin keyfi geldi" ve "Ocakta kelle kaynar, düşmanın yüreği oynar" gibi. Bu ve benzeri maniler söylendikten sonra "yah" çağrılır ve ardından kadınlar toplu halde zilgıt⁴¹ çalarlar. Eski ramazanlarda halkı sahura kaldırmak için söylenen manilerde davulcu "Uyan, uyan sahur oldu, baklavalara hamur oldu" diyerek sokaklarda dolaşır. Yazar Şakir Sabri Yener, Firikli Acur Dolması başlıklı şiirinde "Midelerden siler pası/ Atar gönüllerden yası/ Dolmaların daniskası/ Firikli acur dolması" diyerek yemeğe övgüler dizer. (Yener, 23) Âşık Mehmet Yılmaz, "Gaziantep'te Yemek" diyerek, Gaziantep yemeklerini ve yemeklerde kullanılan malzemeleri şöyle anlatır. (Halıcı, 44) "...Et alırlar taraklığın katından, yuvarlama olur kuzu etinden, böyle şeyin doyulur mu tadında, bir yeseniz ne kadar hoş olur..."

⁴¹ Zilgıt: Aslı Arapça zalğuta. Kadınların düğünlerde, evlenme tören günlerinde ve bazen felaket zamanlarında bağırırken el parmaklarının içini çabuk çabuk dudaklarına vurarak meydana getirdikleri titrek ses.

BÖREK ÇORBASI

Malzemeleri:

Hamuru için:

750 gr un, Tuz, alabildiği kadar su

İçi için:

300 gr yağsız kıyma, 1 soğan, 1 yemek kaşığı sadeyağ

Çorbası için:

½ kg kuşbaşı et, 1 su bardağı nohut, 3 kg yoğurt, 2 soğan, 1 adet yumurta, nane, tuz, sadeyağ

Yapılışı: Hamur yoğrulur, üzeri nemli bir bezle örtülerek yaklaşık bir saat dinlendirilir. Kıyma, kıyılmış bir adet soğan ve bir kaşık yağ ile kavrulup soğumaya bırakılır.

Hamur, yufka ekmekten biraz kalın olarak açılır. İçine kavrulmuş kıyma yayılarak hamur ikiye katlanır, bıçakla birer santimetre eninde kesilir, sonra beşi, onu yan yana ve üst üste konularak yine birer santimetre boyunda kesilir. (Hamurların her biri tavla zarı büyüklüğünde olmalıdır.) Uçları kapatılır. Hamurun kesilmesi bittikten sonra bir tepsiye yayılarak kurutulur. (Arzu edildiği takdirde börek çorbasının hamurları kurutulduktan sonra yağda kızartılabilir.)

Bu arada soğanlar yemeklik doğranılır. Etle nohut üzerine basacak kadar su ile pişirilir. Soğanlar eklenir ve yemeğin yoğurdu hazırlanır. (Yoğurt süzülür, kesilmemesi için içine bir yumurta kırılarak veya bir kaşık soda eklenerek hafif ateşte kaynatılır.) Yoğurt etin bulunduğu tencereye boşaltılır. Yaklaşık 5 dakika kaynatıldıktan sonra hazırlanan hamurlar eklenir. Hamurlar pişince çorba ocaktan alınır, üzerine sadeyağ ile nane dökülür.

LAHMACUN

Malzemeleri:

1 kg yağlı koyun eti	1kg domates
½ kg yeşilbiber	½ kg kırmızıbiber
6 Demet maydanoz	25 gr sarımsak
1 Çorba kaşığı domates salçası	1 yemek kaşığı biber salçası
Tuz	Karabiber
Kırmızı toz biber	Yenibahar

Yapılışı: Tüm malzemeler zırhta veya et makinesinde çekilir, karıştırılır, baharatları eklenir; fırına gönderilir. Fırında bir pide hamurunun yarısı kadar hamur, oval ya da daire şeklinde açılarak üzerine hazırlanan iç konup pişirilir.

YUVARLAMA

Malzemeleri:

Çorbası:

1 kg çok az yağlı kemikli koyun eti, 1-2 avuç nohut,
6 kg yoğurt, 1 yumurta, 1 soğan

Köftesi:

1 kg çok ince kıyılmış yağsız kıyma, 1 kg pirinç, 3-4 baş orta boy soğan, 1 çay kaşığı karabiber, tuz, nane, sadeyağ

Yapılışı: Et üzerini basacak kadar su ile ocağa oturtulur. Yaklaşık 15 Dakika kaynatılır ve kaynayan et suyunun üzerinde oluşan köptük (etin kefi) alınır. Üzerine gecedan ıslatılarak hazırlanan nohut eklenir, et ile nohut pişirilir. Bu arada yoğurt süzölmeye bırakılır.

Pirinç yıkandıktan sonra süzeğe alınarak suyunun fazlasının süzölməsi sağlanır. Yıkamış piriç havanda dövölür. Pirięler un gibi ufaltılmamalı, bulęur taneleri gibi olmalıdır. Dövölün piriç geniş bir leęenęeye veya tepsiye alınır, üzerine yağsız kıymamın hepsi konur. Tuz, karabiber ve kıyılmış soğanlar eklenir ve çiğ köfte gibi yoğrulmaya başlanır. Etin suyu káfi geldiğinden yoğrulurken köftee kesinlikle su konulmamalıdır. Pirięler hamur gibi oluncaya kadar yoğrulmaya devam edilir.

Yoğrulması biten köfte tepsi veya leęenęenin bir yanına çekilir, avuç kadar yumaklar alınır. Her Yumak ceviz büyüklüğünde parçalara ayrılır, her parça avuç içinde silindir şekline 0.5 cm çapında çubuklar haline getirilir. Silindir şekline getirilmiş çubuk şeklindeki köftelerden ufak nohut büyüklüğünde parçalar koparılır ve tabağa bırakılır. Ufak Parçalar; Parmaklar zeytinyağına batırıldıktan sonra avuç içinde parmakların ucu ile bilye şeklinde yuvarlanır. Yuvarlama kısmında en az iki kişi olmalı, birisi ufak parçalara ayırırken diğeri yuvarlamalıdır, aksi takdirde köfteler kurur ve iyi yuvarlanmaz. Yuvarlanan köfteler bir kaptaki biriktirilir. Kurumaması için ya kapaklı bir kaptaki biriktirilmeli ya da yuvarlanan köftelerin üzeri bezle örtölmelidir. Ayrıca, yuvarlanan köftelerin birbirlerine yapışmaması için; yuvarlarken ellerin yağlı olmasına dikkat edilmeli, üst üste çok biriktirilmemeli ve bu arada köftelerin biriktirildiği kap ara sıra sallanarak köfteler hareket ettirilmelidir.

Köftelerin yuvarlanması bitirildikten sonra, ayrı bir tencerede biraz tuz atılmış kaynayan suyun içerisinde haşlanır. Köfteler daha sonra yoğurtlu karışımın içerisinde pişirileceğinden çok haşlanmamasına dikkat edilmelidir. Köftelerin pişip pişmediğini anlamak için sertleşmelerine bakmak gerekir. Haşlanan köfteler süzeğe boşaltılır ve haşlama suyunun iyice süzölməsi sağlanır.

Daha önceden hazırlanmış olan süzölmüş yoğurt bir tencere alınarak, hafif yanmakta olan ocağın üzerine oturtulur, tahta bir kaşıkla dairesel hareketlerle karıştırılarak ısıtılır. Yoğurdun kesilmemesi için diğer yoğurtlu yemeklerde olduğu gibi, bir yumurta kırılır. Eğer yoğurt çok katı ise, tencerede ki et suyu kullanılarak biraz seyreltilir. İyice ısınmış yoğurt, ayrı bir tencerede et suyu ile pişen köftelerin içerisine yavaşça eklenir, iyice karıştırılır. Yaklaşık 15 dakika kaynatılır.

Tavada kızdırılan sadeyağa 1-2 kaşık toz nane eklenerek karıştırılır ve tencerede ki yemeğin üzerine dökölür. Arzu edilirse nane ile yağ yemek tabaklara alındıktan sonra tabaklara konula bilir.

YOğURTLU ALINAZİK

Restoranlarda Alınazık Sunumu

Malzemeleri:

750 gr iri çekilmiş kıyma 3 kg patlıcan
1 kg yoğurt 5-6 diş sarımsak
Tuz Karabiber
Kırmızıbiber Sadeyağ

Yapılışı: Yoğurt süzölür. Patlıcanlar ateşte közlenir. Bu işleme yörede 'Partılama' veya 'Söyürme' denilmektedir. Kabukları soyulur. Patlıcanın içi bir tahta üzerinde bıçakla kıyılır, sonra ya elle yoğrularak, ya da tahta havanda dövölerek söyürme çok ince bir hale getirilir.

Kıyma biraz yağ ilavesiyle kavrulur, tuz ve kırmızıbiber eklenir. Kıyma çok kavrulmamalı yöre deyimile 'sulu – tuzlu' olmalıdır. Söyürme hafif ateş üzerinde ısıtılır ve bu arada içine süzölmüş yoğurt yavaşça katılır. (Yoğurt tatlı olmalı, kıvamı ne çok katı, ne de çok sulu olmalıdır.) Yoğurtlu söyürme ocakta hafif karıştırılırken dövölmüş sarımsaklar ilave edilir. Söyürme kaynamadan ocaktan indirilir. Servis tabağına çok ince bir şekilde yayılır. Hazırlanmış kıyma yoğurtlu söyürmenin üzerine döşenir. Alınazık sıcak olarak, ekmelele yenir.

SİMİT KEBABI

Malzemeleri:

1 kg orta yağlı kıyma	200 gr köftelik simit (yaklaşık bir su bardağı)
1 soğan	5-6 diş sarımsak
1 yemek kaşığı nane	Karabiber, tuz

Yapılışı: Simit çok az su ile ıslatılır. Kebabçılardan deyimiyle “soğutulur”. (Soğan ve sarımsakların ince doğranmasına dikkat edilmelidir. İnce doğranmazsa kıyma dağılabilmektedir.) Soğutulan simide eklenir, biraz yoğrulur. Köfte yumuşayınca kıyma ve baharatlar konur, iyice yoğrulur. Köfteden ceviz büyüklüğünde parçalar kopartılır, şişe adana şiş kebab gibi geçirilir. Elle düzeltilerek köftenin şişin etrafına eşit oranda sarılması sağlanır. Orta hararetle ateşte, şişler sık çevrilerek pişirilir. Sıcak olarak servis yapılır.

SARIMSAK KEBABI

Malzemeleri:

500 gr orta yağlı zırhta çekilmiş kıyma, 1,5 kg taze baş sarımsak (acımamış olacak)

Sosu İçin:

1 çorba kaşığı nar pekmezi, ½ su bardağı su, ¼ su bardağı limon suyu

Yapılışı: Sarımsaklar yıkanır, ikiye bölünür, ortası çıkartılır. Kıyma, diğer kıymalı kebablarda olduğu gibi suyla hafif ıslatılarak, kebabçılardan deyimiyle “et sakızlaşınca kadar” yoğrulur. Hazırlanan kıymadan ceviz büyüklüğünde parçalar kopartılarak şişe bir köfte, bir sarımsak olmak üzere saplanır, mangalda pişirilir. Pişme süresi sarımsakların cinsine göre ayarlanır.

KARIŞIK DOLMA (NAKIŞLI DOLMA)

Malzemeleri:

750 gr. yağlı kıyma, 1 kg dolmalık patlıcan ½ kg sert domates, ½ kg biber (kırmızı veya yeşilbiber)
½ olgun domates (iç için), 500 gr pirinç 3 orta boy soğan, 2 baş sarımsak, 1 yemek kaşığı biber salçası, 1 yemek kaşığı domates salçası, Tuz, karabiber, bahar, 1 bardak su

Yapılışı: Tüm sebzeler yıkanır, ayıklanır; içleri oyulur; temizlenir. Olgun domateslerin kabukları soyulur, ufak doğranır. Soğan ve sarımsaklar ince kıyılır. Yıkanan pirince kıyma, doğranmış domates, soğan, sarımsak, baharat ve salçalar ilave edilerek karıştırılır. Oyulan sebzelere sıkıştırılmadan iç doldurulur. Ağızları ya kapakları ile ya da kesilmiş domates dilimleri ile kapatılır.

Tencereye önce patlıcanlar, sonra biberler, en üstte de domatesler yerleştirilir. Üzerine dolma taşı oturtulur. Dolmaları basacak kadar sıcak su konur, tuz atılır, pişirilir. Dolmalar pişmeye yakın ekşi ilave edilir ve 10 – 15 dakika ekşi ile kaynatıldıktan sonra ocaktan alınır, suyu süzülür.

İÇLİ KÖFTE

Malzemeleri:

Köftesi İçin:

½ kg. yağsız kıyma 3,5 - 4 su bardağı simit 1 - 2 soğan Tuz, kırmızıbiber 2 Yemek kaşığı un (arzu edilirse konulmayabilir)

İçi İçin:

½ kg orta yağlı zırh kıyma 3 - 4 orta boy kuru soğan 2 su bardağı ceviz içi Tuz, karabiber, kırmızıbiber, yenibahar 1 yemek kaşığı sadeyağ Köfteleri kızartmak için zeytinyağı

Yapılışı: Kıyma biraz yağ ilavesiyle kavrulur, ince kıyılmış soğanlar ilave edilir. Kıyma iyice kavrulunca ocaktan alınır. Kıyılmış ceviz içi ve baharatlar karıştırılır, soğumaya bırakılır.

Simit yani ince bulgur yaklaşık 2 su bardağı su ile ıslatılarak yumuşatılır. Yaklaşık 10-15 dakika bekletildikten sonra, ufak doğranmış soğan, tuz, kırmızıbiber ve kıyma konularak yoğrulur.

Köfte kıvamına gelince köfteden yumurta büyüklüğünde parçalar kopartılarak önce yoğrulmuş kaptan, sonra elde biraz yumuşatılır. Avuç içerisinde fincan gibi oyulur. Oyulan kısma hazırlanan iç konularak ağız düzgün bir şekilde kapatılır. Köftelere tabana tabana birleştirilmiş iki koni şekli verilir. Hazırlanan köfteler bir tepsiye dizilir, kuruması için üzeri bir bezle örtülür. Köfteler hazırlandıktan sonra kızgın yağda kızartılarak sıcak servis yapılır.

Kaynaklar

Aksoy, Ömer Asım. (1946). Gaziantep Ağzı. I. ve II. Ciltler. İbrahim Horoz Basımevi. İstanbul.

Aubaile Frongoise, Sallanave. (2003). El-Kişk: Geçmişiyile, Bugünüyle Karmaşık Bir Yemek, Orta Doğu Mutfak Kültürleri. Tarih Vakfı Yayınları. 2 Baskı. İstanbul.

Çitçi Hasan Remzi., Şakir Sabri Yener. (1999). Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları. Gaziyurt Matbaası. Gaziantep. (s 29).

Devellioğlu Ferit. (2008). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât. Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara. 25. Baskı.

Güzelbey, Cemil Cahit. (1989). Gaziantep Mutfağı ve Yemekleri. İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi Bildirileri. Konya Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları. Güven Matbaası. Ankara. (s 161).

Gürsoy, Deniz. (2009). Acı Şeker. Oğlak Yayınları. 1. Baskı. İstanbul.

Halıcı, Fevzi. (1975). Halk Şairlerinden Yemek Destanları. Ankara Güven Matbaası. (s 44, 45).

Kamil Mehmet. (1997). Melceü't Tabbâhîn (Aşçıların Sığınağı) 1844. Yayına Hazırlayan: Cüneyt Kut. Duran Ofset ve Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi A.Ş. İstanbul.

Sefercioğlu, Nejat, Y. Doç. Dr.. (1985). XVIII. Yüzyıla Ait Bir Yemek Risalesi. Feryal Basımevi. Ankara.

Perry, Charles. (Eylül 2000). Göçebe Türkler, Katmerli Ekmek ve Baklavanın Orta Asya'daki Kökleri, Orta Doğu Mutfak Kültürleri. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2 Baskı. İstanbul.

Sauner, Marie-Hélène. (2008). Kalbe Giden Yol Mideden Geçer, Günümüz Türkiye'si'nin Beslenme Alışkanlıkları, Türk Mutfağı. T.C. Kültür Bakanlığı. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. 1. Baskı. Ankara.

Şirvani, Muhammed bin Mahmûd. (2005). 15. Yüzyıl Osmanlı Mutfağı. (Hazırlayanlar: Prof. Dr. Mustafa Argunşah, Dr. Mujgan Çakır) Gökkuşbu. İstanbul.

Tokuz, Gonca. (1993). Gaziantep Yemekleri. Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları. Yayın No: 1. 1. Baskı. Gaziantep Üniversitesi Basımevi. Gaziantep.

Tokuz, Gonca. (1995). Gaziantep Tatlıları. Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları. Yayın No: 3. 1. Baskı, Gaziantep Üniversitesi Basımevi. Gaziantep.

Tokuz, Gonca. (2003). Gaziantep ve Kilis Mutfak Kültürü. Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları. Gaziantep Üniversitesi Basımevi. Gaziantep.

Tokuz, Gonca. (2004). 20. Yüzyılda Gaziantep'te Eğlence Yaşamı. Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları. Gaziantep Üniversitesi Basımevi. Gaziantep.

Tokuz Gonca. Gaziantep Mutfağında Meyveli Tatlar. Kültür ve Turizm Bakanlığı. VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. 27 Haziran-1 Temmuz 2006. Gaziantep.

Tokuz, Gonca. (Aralık, 2007). Gaziantep Mutfak Kültürü. Gaziantep Dört Yanı Dağlar, Bağlar. Yapı Kredi Yayınları. 1. Baskı. İstanbul.

Tokuz Gonca. (2008). Gaziantep İlinde Kahkeler ve Kahkəciler. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları. Cilt 15. Ankara. (s 189).

Tokuz Gonca. (2009). Gaziantep Mutfağında Mevsimlik Hazırlıklar, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları. Cilt 16. Ankara. (s 143).

Tokuz, Gonca. (Ocak 2011). Dolmalar ve Köfteler Şahri Halep- Halep Beled-el Mehaşi ve Kibeb. Hayykitap. İstanbul.

Türkçe Sözlük. (2005). Türk Dil Kurumu Yayını. 10. Baskı. Ankara. Yener, Şakir Sabri. (24 Kasım 1970). Gaziantep Dolma Çeşitleri. Gaziantep Kültür Dergisi. Cilt 13. (s 23).

Yerasimos, Marianna. (2002). 500 Yıllık Osmanlı Yemek Kültürü, Günümüze Uyarlanmış 99 Osmanlı Yemeği, Osmanlı Mutfağı. Boyut Kitap ve Yayıncılık ve Tic. A.Ş. İstanbul.

Gaziantep
Halk Kültürü'nde
Nazarla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar

GAZİANTEP HALK KÜLTÜRÜNDE
NAZARLA İLGİLİ İNANISLAR VE UYGULAMALAR

GAZİANTEP HALK KÜLTÜRÜ'NDE Nazarla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar

Yrd. Doç. Dr. Behiye Köksel*
Çiğdem Şahin**

GAZİANTEP HALK KÜLTÜRÜ HAKKINDA

Halk inanışları; halk bilgisinin halk hekimliği, geçiş dönemleri, halk takvimi, el sanatları gibi dallarından biridir. Halk bilgisinin her bir dalı, kendi kalıplaşmış kuralları ve geleneği içinde sunulmakla birlikte birbiriyle de ilişki içindedir. Folklorun her kalıbı içinde yer alan şubesi, halk inanışlarıdır. Dinsel-büyüsel tedavi yöntemlerinden, halk takvimine kadar geniş bir yayılma alanı vardır.

Halk bilgisinin bazı kalıpları, yaşamını tamamlamış veya tamamlamak üzeredir. Özellikle sözlü halk edebiyatının bazı türlerinde bunu daha çok görürüz. Âşıklık geleneği eski işlevini, niteliğini ve popülaritesini çoktan kaybetmiştir. Keza masal anlatma geleneği, halk hikâyesi anlatıcılığı, meddahlık gibi icralar da öyledir. Ama halk bilgisinin bazı kalıpları vardır ki; onlar günümüzde de nerdeyse geleneksel yapısını tamamen korur niteliktedir. Geçiş dönemlerinin bazı aşamaları böyledir. Mesela kendisini gelenekte korumaya devam eden halk bilgisi alanlarından biri, belki de en önemlisi halk inanışlarıdır. Gaziantep'te ve Türkiye'nin pek çok yerinde halk kültürünün pek çok alanı içinde halk inanışlarının yaşamaya devam ettiği görülür. Modern hayat şartlarına rağmen; doğum, evlilik ve ölüm geçitlerinde eski adet ve inanmalar yaşamaya devam ediyor. Sözelimi bebek sahibi olmak maksadıyla türbe ve yatırları ziyaret, kısmet açma ile ilgili ritüeller, ölünün ardından yapılan inanışlarla şekillenmiş ritüeller geleneksel hayatın geri planda devam ettiğini göstermektedir. Ayna kırılmasının, merdiven altından geçmenin uğursuzluk; su dökülmesinin aydınlık olarak yorumlanması bunlardan bazılarıdır.

“Bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı gelenekte yer alan kabulleriyle müştereklik gücüne erişen ve milli kimliği oluşturan maddi ve manevi faaliyetlerin bütününe” kültür denmektedir.¹ Buradan hareketle, sözlü geleneği oluşturan halk kültürünün halk inanışları ile olan bağlantısını belirtmek gerekir. İnanışlar, çoğu kez kompleks bir yapıyla karşımıza çıkar. Aslında kültürün en önemli kodlarını barındırdığını söylemek yanlış olmaz. Yüzyıllardan süzülerek gelen halk inanışları, kimi zaman özü aynı kalmak suretiyle kalıp değiştirmiş biçimde günümüz koşullarında yaşamaya devam etmektedir. Mesela; eski şaman inancının devamı olan bir inanış, İslamî bir giysi ile karşımıza çıkmaktadır. Gündelik hayatla bütünleşmiş bu türden halk inanışlarının sayısı, bir hayli fazladır. Yaygın bir mevsim töreni olan Hidrellez'de ağaç dibine dileklerin yazılıp gömülmesi, suya atılan dileklerin gerçek olacağına inanılması eski ağaç ve su kültürünün, hamilelik ve doğum sürecinde sık karşımıza çıkan al-bastı, kırk basması ile alakalı inanışların şamanlık dönemine kadar giden al-ruhu ve benzeri kötü ruhlarla ilgili inanışların bir devamıdır.

Anadolu'nun pek çok yerinde görülen dilek ağacı motifinin İslamiyetle hiçbir ilgisi bulunmayıp, eski Türk inanışındaki 'ağaç kültü' ile yakından ilgilidir. Bilindiği üzere eski Türk inanışında kutsal sayılan tabiat varlıklarından birisi de ağaç idi. Hatta bazı ağaçlar özellik arz etmekteydi. Eski Türklerle göre kökünde bir Ana-Tanrı bulundurduğuna inanılan kayın ağacı kutsal ağaçtı. Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un bir ağaç kovuşundan çıkan bir kızla evlenmesi bunun bir örneğidir. Budist Uygurların Türeyiş efsanesine göre gökten inen ışıkla kayın ağacından beş çocuk doğmuştur. Budist Uygurların efsaneleri ile Oğuz Kağan Destanı'ndaki 'kutsal ağaç' motifi benzerlik taşımaktadır. Bugün Anadolu dışında yaşayan pek çok Türk boyunda da ağaç kültürünün izlerini görmekteyiz. Başkurtlar kayın ve ardıc ağaçlarına saygı göstermekte, bu ağaçlara nezir bağlamakta, nezir kurbanlarını bu ağaçların yanında kesmektedirler. Kazak ve Kırgızlarda da ağaç kültürüne rastlanmakta, bu ağaçlara nezir bağlamaktadırlar. Mesela yaygın biçimde karşımıza çıkan kutsal kabul edilen mekânlarda veya adak ve ziyaret maksadıyla mum yakmak inancı, eski şaman görüşlerinde ateşle bir takım dileklerin yerine getirilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Alevi Türkmenlerinde de görünen mum

* Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

** Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

¹ Yıldırım, Dursun, Türk Butiği, Ank. 1998, s. 38

² İnan, Abdulkadir, Makaleler ve İncelemeler, C. II, Ank. , 1991, s. 257

yakma veya ocağı uyandırma fikrimizce şamanlığın bu konudaki inanç sisteminin İslamlaşmış şeklidir. Bilindiği gibi şamanların katılmadığı kültürel kurban merasimlerinde ateşe adak sunmakla eski Türklerin dilekleri dilediği gözükmemektedir. Bunun yanı sıra bazı Hristiyan azizlerinin mezarları üzerinde mum yakma âdeti vardır ki; bunun şamanlıkla alakasının olmaması görülmüştür. Hamam, türbe, cami gibi yerlerde mum yakılmasının, tek sebebi, sadece dilek dilemek olmayıp, insana zarar verebilecek kötü ruhları kovmak amacı da taşımıştır.³

İnanışlar, tarihî ve coğrafi süreç içinde eski ve ana hatlarıyla kaybolmuş olan kültürlerin, dinlerin, ilkel alışkanlık ve inançların etkisiyle oluşmuş zengin kültür hazineleridir. Halk inanışları; konunun dışından bakanlar tarafından hurafe, batıl itikat olarak alınan, bizce gerek içerdiği semboller, gerekse geleneksel yaşantı içerisindeki işlevi bakımından dikkatle bilinmesi ve incelenmesi gereken kültür öğeleridir. Evrimsel Halk Bilimi yönteminden hareketle, A. Lang'a göre "Herhangi bir ülkede akıl dışı bir gelenek bulunduğu onun mahiyetini anlamada takip edilecek metot, söz konusu geleneğin akıl dışı olarak görülmemiş toplumun üyelerince harmonik bir uyum içinde kabul görüp yaşadığı bir ülke bulup oradan hareketle onu anlamak demektir." Dolayısıyla nazar adet ve uygulamalarının bir toplumda batıl inanç olarak değerlendirilmesinin dışına çıkılarak bu halk inançlarının mitolojik ve dini unsurlarla olan bağlantısını tespit etmek gerekir.⁴

Kültür ve din birbirinden farklı olgular olmakla birlikte yaşantıya geçen dini algılara bakınca kültürden pek çok şeyi kapsadığı görülür. Elbette kültürün dinle ters düşmemesi kanaati doğrudur. Ancak bu, her zaman mümkün olmamaktadır, çünkü kültür canlı, önceliği ve sonralığı bakımından sürekli ve değişkendir. Halkın kültürüne müdahale neredeyse imkânsızdır. Halkın duygusunda din de son derece önemli bir olgudur. Halkın bir kısım hurafe ve eski inanışlarına İslamiyet elbisesi giydirerek benimsemesi ise bundandır.

Halk inanışları, halkın gelenekleriyle bir bütünlük arz eder. İnanış, geleneksel yaşantı çerçevesinde şekillenerek gelişir. Mesela; kutsal kabul edilen mekânlarla ilgili, ziyaretler ile ilgili inanışlar, türbe ziyareti sırasında bir kısım davranış kalıplarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Nazar değmesi ile ilgili inanışlar, nazarın zararına karşı yapılan uygulamalarla bir bütündür. Bu ve benzeri inanışlar, onu uygulayan kişinin dünya görüşünü yansıtır. İnanç, kültürün diğer unsurları gibi yaşayarak öğrenilir. Nesilden nesile görme, dinleme ve benzer biçimde uygulama şeklinde yansır.

Halk inanışları, bölgeler hatta farklı uluslar arasında da benzerlikler gösterir. Nazar inanışının kökeni şaşırtıcı derecede eskidir. Günlük yaşantımızda çokça karşılaştığımız nazar inancını, Neolitik Çağlara kadar götürmek mümkündür. Balta şeklinde yapılmış olan nazarlıklar, (amuletler) Girit'te, Aşağı Mısır'da, Malta'da, Kuzey Fransa'da ve Britanya'da Bronz Çağında bulunmuştur. Eski çağlardan itibaren Batıda ve Doğuda büyüün ve nazarın kötü etkilerine inanış ve tedbir alma bilgisi kökleşmiştir. Nazarla ilgili kimi uygulamalar Gök Tanrı inancına kadar çıkar. Mesela Türklerde de nazardan korunmak ve nazardan kurtulmak için yapılan çeşitli uygulamalardan birisi olan tu-tu-tu'lama genel olarak Türk halk inançlarında bir efsunlama türüdür.⁶

Nazara karşı mavi boncuk kullanma, Türklerin eskiden beri uyguladıkları bir yöntemdir. Eski Türkler "boncuk-moncuk" adını verdikleri değerli ve tılsımlı taşı, kişinin veya atın boynuna, hatta sancağın tepesine takarak kötü ruhlardan ya da kötü gözlerden korunmak istemişlerdir. Bu koruyucu boncuğun mavi olması; Türkler arasında mavi gözlü kişilere çok seyrek rastlanması ve mavi gözlerin olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmasıyla ilgilidir. Bu inanış gereği özellikle çocuklarını mavi gözlü kişilerden saklama gereği duymuşlardır.⁷

Gaziantep Yöresi Halk İnanışları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Nazar konusuyla ilgili bugüne kadar Gaziantep'te müstakel ve kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Ancak nazar inanış ve uygulamalarını, halk bilgisinin diğer alanlarından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu sebepten geçiş dönemleri başta olmak üzere çeşitli gelenek ve inanışlarla ilgili çalışmalarda az ya da çok nazara da değinilmiş olmaktadır. Bu yüzden; nazar konusuna az veya çok değinmiş olan ya da nazar inanışıyla bağlantı kurmanın mümkün olduğu alt başlıklara sahip olan çalışmaları, kaynak taramalarımız sırasında gözden geçirdik. Nazar inanışının da önemli bir kolunu teşkil ettiği halk inanışlarıyla ilgili, Gaziantep yöresinde bugüne kadar yapılmış olan çalışmaların önemli bir bölümü derlemeler niteliğindedir. Yakın zamandaki çalışmalar arasında bildiriler ve lisansüstü tezler mevcuttur. Bu çalışmalardan ulaşılabildiklerimiz şunlardır:

A-Dergiler:

- Cemil Cahit Güzelbey. (1981). "Gaziantep'te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar". TFA. 1981/2. Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ank. (s. 19-36).
- Ömer Özbaş. (1958). "Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar". Gaziantep Kültür Dergisi. (s. 8).
- Nuri Taner. "Halk Kültüründe Ay", Türk Folkloru/1982 Şubat S.31. (s. 20-22).
- Nuri Taner. "Halk Kültüründe Ay", Türk Folkloru/1982 Şubat S.30. (s. 11-14).
- Nuri Taner. "Halk İnanmalarında Cin ve Cin tutma", Türk Folkloru/1982 Şubat S.43. (s.12-15).
- M. Şakir Ülkütaşır. "Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar", Türk Folkloru/1982 S.39. (s. 305-314).
- Hülya Çelik. "Halk İnançlarında Hızır, Hızır-İlyas ve Hıdırellez Geleneği", Yöre Dergisi/1990. S.6. (s. 24-28).

B-Bildiriler:

- Behiye Köksel. (2000). "Gaziantep Yöresi Halk İnanışlarında Şamanist Etkiler". Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri. Nevşehir. (s. 485-496).

³ Köksel, Behiye, "Gaziantep Yöresi Halk İnanışlarında Şamanist Etkiler" Uluslar arası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Ank. 2000, s. 485-496

⁴ Çobanoğlu, Özkul, Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihiine Giriş, Akçağ Yayınları, Ank. , 1999, s. 133-134

⁵ Koşay, H. Z. , "Etnografya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer", Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 1. Ankara 1956. s. 86.

⁶ Kalafat, Y. , "Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlama tu-tu-tu Uygulamaları", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Eylül 1992, s. 69.

⁷ İnan, A. "Nazarlıklar", Türk Folklor Araştırmaları, C. 8, Ağustos 1963, s. 169.

C-Tezler:

Hazırlanan lisans ve lisansüstü tezlerde halk inanışları ve geçiş dönemlerinden bahsedilirken nazarla ilgili inanış ve pratiklerle alakalı bilgiler de verilmiştir.

Lisans Tezleri:

Fidan Durna. (2007). Gaziantep Folkloru ve Halk Edebiyatı. Gaziantep Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi. Gaziantep.

Gökhan Özpolat. (2007). Gaziantep Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru Bitirme Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Gaziantep.

Fidan Kaya. (2010). Gaziantep Yöresi Folklor ve Halk Edebiyatı. Bitirme Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Gaziantep.

Yüksek Lisans Tezleri:

Dilek Yüksel. "Gaziantep'te Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar". Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep.

Nurullah Cicioğlu. "Geçit Ritleri Bağlamında Ölüm", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep.

GAZİANTEP'TE NAZARLA İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR**Nazar ve Nazarlık**

Nazar: Belli kimselerde bulunduğu inanılan, insanlara özellikle çocuklara, hayvanlara, eve, mala, mülke, hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güç, göz.

Nazarlık: Nazarı etkisiz duruma getirdiğine inanılan kumaş parçası mavi boncuk, kurşun, dua yazılı kâğıt, muska vb.⁸

Nazar kelimesi Türkçede "kem göz" manasında ve daha ziyade gelme, "uğrama", "değme" ve "etme" fiilleriyle birlikte "nazara gelme", "nazara uğrama", "nazar değme" ve "nazar etme" şekillerinde kullanılabilmektedir.⁹

1. KİMLERE NAZAR DEĞER**Bebeklere nazar değer:**

Güzel bebeklere, şişman ve tombul bebeklere nazar değer, renkli gözlü bebeklere, yeni konuşan bebeklere, sürünmeye başlayan bebeklere nazar değer. (K1, K2, K5, K6) Ayrıca bebeklerin nazara geleceğine inanılarak altı değişirken nazar olmasın diye, başkasının yanında açılmaz. (K18)

Nazar değen çocuk sürekli ağlar, nazar değen çocuğun ateşi çıkar ve iştahı kesilir. (K1, K2)

Çocuklara nazar değer:

Uzun boylu, derslerinde başarılı, akıllı çocuklara nazar değdiğine inanılır. Bu çocukların nazardan çok çabuk etkilenerek çok sık hasta oldukları düşünülür. (K1, K2, K5, K6, K8)

Genç kızlara nazar değer:

Başarılı kızlara nazar değer. Güzel nakış işleyen, ev işini iyi yapan, derslerinde başarılı olan kızlara nazar değer. Güzel kızlara nazar değer. Uzun boylu kızlara, renkli gözlü kızlara, kırmızı elbise giyen kızlara, güzel ve uzun saçlı kızlara, gamzeli kızlara, hamamda beşenilen kızlara nazar değer. (K1, K2, K3) Genç kıza görücü geldiğinde, kız görücünün hoşuna giderse nazar değer. (K1) Kibar ve güzel konuşan kıza nazar değer. (K6) Anne ve babanın çocuklarını çok sevmesi durumunda nazar değer. (K1, K3, K4, K6, K8, K9) Güzel yürüyen kıza nazar değer. "Aboo, nasıl yürüyor..." denilir. (K8) Eskiden genç kızlar saçlarını örlermiş ve kızların saç örgüsünü başkasının yanında açmaması gerektiğine inanılmış. (K18)

Hamile bayanlara, doğum yapan bayanlara nazar değer:

Hamile bayanların karnı çok büyükse nazar değer: "Amanın ikiz mi doğurucu, öktüz mü doğurucu, başına mı görücü..." denilir. (K4) Hamile bayan iş yaptığında nazar değer. "Aman hamile hamile nasıl da iş yapıyo..." denilir. (K4) Doğum yapan bayanların sütüne nazar değdiğine inanılmaktadır. Bu sebeple; doğum yapan bayanlar, sütünü göstermez. Ayrıca doğum yapan bayan eğer yataktan erken kalkmışsa onun da nazara geleceğine inanılır. (K18)

Yeni evlenen bayanlara (gelinlere) nazar değer:

Güzel olan geline nazarın değdiği düşünülür. Eğer gelin iyi iş yapıyorsa, çalışıp da başarılıysa geline nazar değeceğine inanılır. (K6)

Diğer:

Genel olarak insanlara hatta hayvanlara, mala-mülke, çeşitli eşyalara nazar değdiğine inanılır. Malın-mülkün çokluğu, eşyanın güzelliği ve insanların çeşitli özelliklerinden kaynaklı farklı durumlarda, Gaziantep'te nazarın meydana geldiği inancı bulunmaktadır. (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10)

2. KİMLERİN NAZARI DEĞER

Halk arasında renkli gözlü diye tabir olunan kişilerin nazarı değer: Mavi gözlü veya gök gözlü olarak tabir olunan kişilerin nazarı değer. Yeşil gözlü veya çakır gözlü kişilerin nazarı değer. (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11)

Gözün beyaz tabakasında ben bulunan kişilerin nazarı değer. (K1)

Kıskanç ve haset olan kişilerin nazarı değer: "Halk arasında değerli varlıklarını ellerinden alacak tehlikeli kuvvetin, kötü niyetli kişilerin bakışlarından geleceği inancı oluşur." ifadeleri kıskanç kişilerdeki bakışların olumsuzluğuna işaret eder.¹⁰

Aşırı sevgi duyan insanların nazarı değer: Bu sebeple; anne ve babaların çocuklarına karşı aşırı sevgi göstermeleri ya da düşkünlükleri hoş karşılanmaz. Bu inanış gereği halk arasında "İnsana sevdiğinin nazarı daha çok değer" sözü yaygın olarak kullanılır.¹¹ Benzer şekilde, Gaziantep'te de nazar değmesin diye; sevgililer sevgilerini dile getirmezler. Karı-koca yabancıların yanında yahut başkalarının yanında aralarındaki sevgiyi belli etmezler. (K8)

3. NAZAR DEĞDİĞİ NASIL ANLAŞILIR

İnsanlara nazar değdiğinin anlaşılması çeşitli hastalık belirtileri ve hastalıklarla ortaya çıktığı gibi, nazarın insanı ölüme kadar götürebileceği inancı bulunmaktadır. Bu sebeple; halk arasında nazara olan bakışta sevilen kişiyi veya şeyi kaybetme korkusu, insanları çeşitli uygulamalara sevk etmektedir.

Halk arasında nazar değdiğine inanılan kişinin ateşi çıkar, yanakları kızarır, midesi bulanır yahut iştahı kesilir. Nazar değen bebeklerin nazardan dolayı ağladıkları da görülür. (K1, K2) Mala-mülke nazar değdiğinde; kişiye ait olan malın bir şekilde elden çıktığına inanılır. Eğer sahip olunan hayvanlarsa yine hayvanların bir şekilde azaldığına hatta nazardan dolayı ölebileceğine inanılmaktadır. (K1, K2, K8, K10, K11)

⁸ TDK, Ank. 2005, s. 1459-1460

⁹ Kazan, Ş., "Klasik Türk Şiirinde Nazar: Göz Değmesi", Millî Folklor Dergisi, Yıl: 17, sayı: 68, 2005, s. 166

¹⁰ Çıblak, Nilgün, "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar" http://turkoloji.cu.edu.tr/ITALKILIM/nilgun_ciblak_nazarlik.pdf, Şubat, 2011, s. 106

¹¹ Çıblak, A. g. e., s. 106

NAZAR DEĞMESİNE KARŞI ALINAN TEDBİRLER

Nazar değen kişi hastalanır, malına veya eşyasına bir zarar gelebilir. Nazar değmeden evvel nazarın önlenmesi için pek çok tedbir alınmaktadır. Bu tedbirleri şöyle sınıflandırabiliriz:

Cevşen

1. Dinî Tedbirler:

Hamaili, cevşen, muska takılır:

Hamaili: Bir kumaş parçasına (deri, keten vs.) sarılı, içinde bir veya birden fazla ayetin bulunduğu muskadır. Hamailiyi; nazar değmesin diye çocuklar, genç kızlar ve her yaşta insan boynunda, omzunda vs. taşımaktadır. İçerisinde yer alan ayetin insanları kötü gözlerden koruduğu inancı yaygındır. Hamaili, muska sadece insanlara değil, hayvanlara, bağ-bahçeye ve çeşitli mekânlara da takılabilmektedir. Atın boynuna nazar muskası asılabilmektedir, evin dış ve iç duvarına asılmaktadır, bağ-bahçeye asılmaktadır, arabalarda aynanın önüne asılmaktadır. (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17)

Cevşen, küçük Kur'an-ı Kerim'dir. Kişileri nazardan korumak için; kişilerin omuzlarına, boynuna, uyudukları yastığın başına, çocukların omzuna vs. asılır. (K1) Benzer uygulamalar, hayvanlara da yapılır. Nazar değmesin diye ineklerin alınının çatına içinde ayet bulunan muskayı yazıp asarlar. (K2)

Yeni evli bayanların başucuna hamaili asılır. Hamailinin, yeni gelini nazardan koruyacağına inanılır.

Hamaili ile muska, ad olarak birbirinin yerine kullanılabilir. Ancak muska, büyü gibi çeşitli uygulamalarda da karşımıza çıkmaktadır.

Nazar duası yazılır, okunur veya takılır:

Kuran-ı Kerim'de geçen bu ayetin, nazardan koruduğuna inanılmaktadır. Nazar duası, herhangi bir mekâna asılabildiği gibi nazara geleceğine inanılan kişinin de üzerinde taşınabilir. (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12)

Nazar değmesin diye bu duayı bilen kişi, nazar değeceğini düşündüğü kişiye veya herhangi bir varlığa bu duayı okuyup üfler. Böylece nazara geleceği düşünilen varlık; kem gözlerden, kötü ruhlardan korunmuş olur. (K1)

Nazar duası ile ilgili çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Buna göre;

3 tane iri tuza, kaya tuzuna nazar duası okunarak tuz, suya ilave edilir. Sudan bir parça içilir ve su ile yıkanılır. Böylece nazar değmeyeceğine inanılır. (K1)

Cuma günü, Sela verilmesiyle birlikte bakır tepsiye Nazar duası yazılıp eve asılır. (K4)

Cuma Selasında aynaya Nazar duası yazılarak eve asılır. O ayet, silinmez ve gidip gelip ona bakılır. Böylece, nazardan korunma sağlanır. (K1)

Nazar Ayeti

Çeşitli âyet ve dualar okunur, dini ifadeler kullanılır:

Felak Suresi, Nas Suresi, Ayete'l Kürsi okunur.

Salâvat-ı Şerif getirilir. (K1)

Maşallah, Süphanallah denilir. Örneğin çocuğun yüzüne bakarken; "Maşallah, 41 kere maşallah. 1000 kere maşallah, tü tü maşallah" denilir. (K2)

101 tane bismillah bir kâğıda yazılıp çocuğun omzuna, anneye, eve asılır. (K1, K2)

Çocuğun üzerine maşallah yazılı gümüş asılır. Çocuğu giydirirken çeşitli dualar okunur. Yüzü örtülü bebeklerin yüzü açılırken “Bismillah, maşallah” denir veya çeşitli dualar okunur. (K1, K2) Nazar değmesin diye çocuğun yanağı “maşallah maşallah” denilerek sıkılır. (K1) Çocuğun elbisesi giydirilirken Felak ve Nas sureleri okunarak sağ tarafından giydirilir.

Esmâ’ül- Hüsnâ, eve ve çeşitli mekânlara okunur yahut yazılıp asılır. (K1, K2, K5, K6)

Nazar değmesin diye, Besmele çekerek bir işe adım atılır. Yeni doğan bebeğin yüzü, Besmele çekilerek açılır. (K1, K2, K10, K11)

Nazar değmesin diye tuza Felak Suresi, Nas Suresi okunur. Daha sonra; tuzun bir kısmı alınarak ateşte yakılır, bir kısmı da nazardan korunması gereken kişinin ağızına sürülür. (K2)

Nazar değmesin diye Kur’an-ı Kerim, dini inancı kuvvetli bir kişinin elinde tutulur. O esnada; 1 Fatıha Suresi, 3 İhlâs Suresi okunarak Kur’an-ı Kerim, üç kez hastanın yüzüne açılıp kapatılır. Böylece; nazar değmeyeceğine inanılır. (K1)

Afsunlama:

Nazar değmesin diye yapılan bir başka dini uygulama ise afsunlamadır. Nazar değeceğine inanılan kişi, halk arasında “nefesi güçlü” olarak nitelendirilen, istek ve dileklerinin ettiği dualar vesilesiyle kabul olduğuna inanılan ve yine halk arasında hoca olarak tabir edilen kişilere götürülür. Hoca, nazar değeceğine inanılan kişinin yüzüne çeşitli duaları okuyarak üfler. Böylece, nazar değmeyeceğine inanılır.

Afsunlamada yapılan bir başka uygulama ise şöyledir: Buna göre hastayı afsunlayacak olan hoca, bir ocağa bağlı olup bir dervişten el almıştır. Hoca, hastayı afsunlamak için eline keskin bir bıçak alır. Hastayı kendi önünde, dizlerinin üstünde oturtur. Keskin bıçağı, hastanın sırtında gezdirerek çeşitli dualar okur. Bu dualar okunurken de hastanın manen ferahladığına inanılır. Hoca, dua okumayı bitirdikten sonra elini hastanın yüzünde gezdirerek son duasını okur ve nefesini hastaya üfler. Sonra da hastaya bir tokat atar ve onun kötü hallerden korunacağına inanır.

Hoca veya el almış kişinin, hastayı nazardan korumak için hastaya üç gün üst üste okuduğu dualar şunlardır:

7 Fatıha Suresi, 7 Kadir Suresi, 7 İhlâs Suresi, 7 Kevser Suresi, 7 Ayete'l- Kürsi, 7 Kafırun Suresi, 7 Nas Suresi, 7 Felak Suresi, 7 Hacet ve Dilek duası, 7 Salâvat-ı Şerif okunur. (K1)

Diğer:

Nazar değmesin diye kişilerin odasına Kur’an-ı Kerim asılır. (K1, K2)

Çeşitli mekânlara “Maşallah” yazısı asılır. (K2)

“Allah rızası için” Mevlit okuturlar. Mevlit’in okutulma nedeni, kötülüklerden korunmaktır veya kötülükleri etkisiz hale getirmektir. (K12)

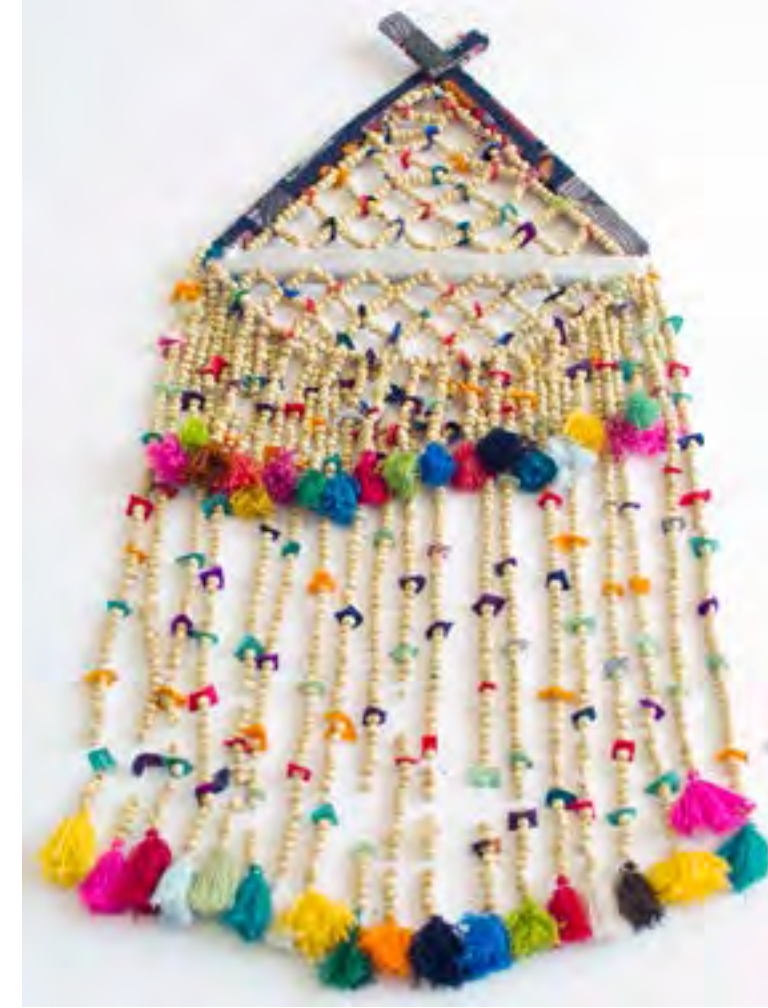
Yeni evlenen gelini, evine girerken Kur’an-ı Kerim’in altından geçirirler, ayağının altında da bardak kırarlar. Kötülüklerin gelinin arkasında kalması ve gelinin evine temiz girmesi amacıyla yapılan bir uygulamadır. Böylece; nazardan korunulacağına inanılır. (K6)

2. Bitkiler ile İlgili Tedbirler

Üzerlik:

Üzerlik, Gaziantep’te ve pek çok yerde nazar değmesini önlemek için alınan tedbirlerdendir. Gaziantep’te pek çok mekâna ipe dizilerek asılmaktadır. Evlere, iş yerlerine, arabalara vs. Üzerliğin asıldığı yer seçilirken göze çarpan bir yer seçilir. Böylece nazarın etkisinden korunulacağına inanılır. Ayrıca; insanların üzerinde de taşınmaktadır. Özellikle bebeklerin sağ omzuna takılmaktadır. Üzerlikle beraber nazarı engelleyen farklı nesnelere omza takılır. Bayanlar üzerlik tohumunu ipe dizip kolye şeklinde boğazlarında taşımaktadırlar.

Gaziantep’te üzerlik tohumunun evlere asılmasının yanı sıra üzerlik tohumunu tütülemenin de nazardan koruyacağı inancı bulunmaktadır. Bu sebeple Gaziantep’te düşünlerde, kınalarda, çeşitli kutlamalarda, mevlitlerde, evlerde, işyerlerinde üzerlik tohumu saçın üstündeki közün üzerine, ateşe atılarak tütütürülür. Üzerlikten çıkan duman, nazardan korunması istenen mekânda gezdirilir. Böylece; yapılan kutlamanın kem gözlerden, nazardan korunacağına inanılır. (K2, K7, K8, K12)

Duvara asılan üzerlik

Üzerlik detay

Düğünlerde, kıvalarda üzerlik tohumunun bir kısmı gelinin üstüne atılır, bir kısmı da tütsü olarak yakılır. Böylece nazar engellenmiş olur.

Cuma günü Sela'dan önce bir pamuğun üzerinde üzerlik, tuz, toz biber yakılır ve evde tütsülenir. Böylece o eve nazar değmeyeceğine inanılır.

Gaziantep'te üzerlik, soğan kabuğu, tuz bir arada bir beze sarılarak muska haline getirilir ve nazar değmesini engellemek için elbiselere iliştilir. (K6)

Üzerlik hem nazar değmeden önce hem de nazar değdikten sonra nazarı etkisiz hale getirmek için uygulanan yöntemleri barındırır. (Nazar değdikten sonra ne tür bir uygulamanın yapıldığı, ilgili bölümde verilecektir.)

Nazardan korunmak için meşe ağacında bulunan mazıyı delerler ve çeşitli yerlere takarlar. Benzer şekilde kuru badem de delinip takılır. Ayrıca meşe dişliği de yaşken delinip ipe geçirilerek eve, iş yerlerine asılır. (K2)

Duvara asılan üzerlik

Çocuğa nazar olmasın diye, sarımsak ve siyah kuru üzüm dizilerek çocuğa ait bir nesneye takılır. Çocuğun beşiğine, odasına vs. Soğan yaşken belik yapılarak evlere iş yerlerine asılır. (K1)

Zeytin çekirdeği mavi boncukla beraber dizilerek çeşitli mekânlara asılır. (K1)

Eskiden tepsi ağacı diye tabir olunan ağacın da çekirdeklerinin nazarı önlediği inancı bulunmaktadır. (K1)

Nazardan korunmak için meşe kömürü, kuru soğan kabuğu, tuz, buğday, arpa, mercimek bir kumaş parçasına sarılarak çocuğun omzuna takılır yahut yeni doğum yapan bayanlar onu üzerinde taşır.

Evlere, işyerlerine nazar değmesin diye iğde, iğde çekirdeği, üzüm çekirdeği takarlar. Çekirdekler gömleğe yahut atlete iliştilir. Böylece nazardan korunulacağına inanılır. (K5)

Duvara asılan üzerlik

Nazarı önlemek için evlerin girişine iğde ağacından koparılan dal (çubuk) asılır. (K2) Bayanlar iğdeyi suya ıslayarak bekletirler. Sonra onu iğne yardımıyla, mavi boncukla beraber ipe dizerler. Dizilen iğdeler eve, kapı girişine, çocuğun omzuna vs. asılır. Böylece kem gözlerden korunulacağına inanılır. (K6)

Harman zamanı, yığılı tahılın üzerine; iğdenin sapı, kabuklu soğan ve kara çalı koyarlar. Bu nesnelerin nazarı engelleyeceği düşünülür. (K2)

Mısırlar bir araya getirilerek evlere asılır. (K2)

Karaçalı ağacının dikenli çiçekleri vardır. Bu dikenli çiçekler de evin girişine asılarak nazarı önleneceği düşünülür. (K2)

Çam kozalakları boyanarak evlere asılır yahut kozalak süslenerek evin bir köşesine konulur. Böylece dikkatler kozalak üzerinde yoğunlaşarak nazar önlenmiş olacaktır. (K2)

7 tane buğday habbesi, 7 tane arpa, biraz üzerlik tohumu, biraz sarımsak kabuğu, evin büyüğünün tırnağı (kesilmiş tırnak) bir araya getirilerek muska yapılır. Yapılan bu muska, evin bir köşesine asılır. Bu uygulama ile nazardan korunacağına inanılır. (K9)

Çocuğa nazar değmesin diye, çocuğun başucunda nar çöpü kırarlar. (K1)

Nazarı engellemek için, soğana iğne batırırlar. (K9)

2- Hayvanlarla İlgili Tedbirler

Gaziantep'te kurban kesildiğinde kurbanın yedi organı ipe dizilir. (Kurbanın kulağı, dili, gözü, dişi, kalbi, burnu ve boynuzu vs.) Dikilen bu organlar, güneşte kurutulur. Çocuklar hastalandıklarında (yara döktüğünde) kurutulmuş bu yedi organ veya kurbanın kurutulmuş gözü çocuğun yıkandığı suyun içine atılır. Çocuk bu suyla banyo ettirilerek nazarcının çıkacağına inanılır. Uygulama bittikten sonra hayvanın kuru organları tekrar yerine asılır.

Tavuk kesildiğinde; kesilen tavuğun üçgen şeklindeki küreği alınarak ipe dikilir ve nazar değmemesi için nazar değmesi istenmeyen kişinin sağ omzuna takılır. Tavuğun tüyünden topak yapıp asılması ile nazarcın engellendiği inancı vardır.

Tavşan kuyruğunun da nazarcın koruduğuna inanılır. Tavşanın kuyruğu aynen üzerlikte olduğu gibi eve, arabaya vs. asılır. (K2)

Kurban edilen yahut kesilen koçun kafası, içi boşaltılarak asılır. Hayvanın kafası evlerin içine olduğu gibi evlerin dışına da asılabilmektedir. Evin dışına asılan koç kafası, gelen kişilerin dikkatini çekerek nazarcın korunmak için alınan bir tedbir olarak düşünülür. Benzer şekilde at kafasının, kurt kafasının, köpek kafasının da nazarcın koruyacağı inancı yaygındır. Bir başka uygulama hayvan kafalarının boyanarak içine nazar duası yazılıp yine evin dışına asılmasıdır. Hayvan kafaları, boynuzları (keçiboynuzu) çeşitli mekânlara asılabilmektedir. (K1, K2, K6)

Nazar değmesin diye evlere, iş yerlerine at nalı asılır. Ölen kaplumbağanın içi boşaltılarak kurutulur ve iş yerlerine, evlere asılır. (K2, K6, K8)

Yeni bir ev yapılırken evin hinine taş koyarlar. Bu taşın üzerinde kan akıtırılar. Koyun, kuzu yahut horoz keserler. Böylece yeni evin nazarcın korunacağına inanılır. (K6) Bu uygulamada kötülüklerin gelenin arkasında kalması ve gelenin eve temiz olarak girmesi inancı vardır.

Nazar değmesin diye kurban kesme inancı vardır. Çocuk doğduğunda, yeni bir şey alındığında, yenilendiğinde kurban kesmenin nazarcın koruyacağına inanılır. Gelin düğün günü, düğüne giderken arabaya binmeden önce ayağının altında koyun yahut koç kesilir. Böylece gelinin ve düğünün nazarcın korunacağına inanılır. (K6)

Bir yerde kuyu kazıldığında kaynak suyu çıkarsa yahut kuvvetli olursa su kesilmesin diye kurban kesilir. (K2)

Deve yününün nazara iyi geldiği inancı bulunmaktadır. Yün alınıp bir beze sarılır ve muska haline getirilerek eve, iş yerine, arabaya asılır. (K6) Benzer şekilde; atın kuyruğu kesilerek muska yapıp kişiye, mekâna yahut arabaya asılır. (K2)

Nazar değmesin diye; kurt dişi çocuğun sağ omzuna takılır, yatağının etrafına dikilir ve ev gibi pek çok mekâna asılır. (K2, K10, K11)

Nazar değmesin diye; kara eşeğin kulağı kesilerek kanı bir beze sürülür. Muska haline getirilerek sağ omza takılır. (K1)

4. Taşlarla İlgili Tedbirler:

İt boncuğunun (Gaziantep'te yirik boncuğu da denir) nazarcın koruduğuna inanılır. Mavi boncuk, iğde gibi nesnelere birlikte yeni doğan çocuğun beşiğinin üzerine, çocukların sağ omzuna takarlar. Yetişkinler elbiselerine iştirirler, dikerler. Bakışları üzerine çekerek nazarcın koruyacağı inancı vardır. (K2, K3, K6, K7, K10, K11)

Gaziantep'te yapılan başka bir uygulama da şudur: Yeni doğan çocuğun bingıldığının üzerine it boncuğu, göz boncuğu, urup bir sakızla yapıştırılır. Çocuk bir yaşını doldurduğunda bunlar, çocuğun saçları ile birlikte kesilir. Böylece çocuk, nazarcın korunmuş olur. (K6)

Sedef boncuğunun da dikkatleri üzerine çekerek nazarcın önleyeceği düşünülmemektedir. (K2) Gaziantep'te sedefçilik önemli bir el işçiliğidir. Sedeften kutular, ayna kenarlıkları, çeşitli takılar yapılmaktadır. Kullanılan bu eşyaların da nazarcın etkisiz hale getirdiği inancı bulunmaktadır. Bayanların taktığı sedeften yüzükler, bileklikler, kolyeler vs. nazarcın etkisiz hale getirdiği düşüncesiyle kullanılabilmektedir.

Şeb takarlar. Görünümü taşa benzediğinden dolayı taş sınıfında değerlendirilen şeb, beyaz görünümlü katı bir maddedir. İnsanları ve insanlara ait olan eşyaların nazarcın korunması için kullanılan bir nesnedir. Çocukların ve bebeklerin omzunda taşındığı gibi evlerin hemen hemen her alanında görülmektedir. Evlerin içinde ve dışında duvarda, kapıların üzerinde, şekerdenliklerin üzerinde, misafir odalarında vitrinlerin içinde vs. pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır. (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14)

Benzer şekilde bağlarda ağaçlara nazar değmesin diye, ağaçlara şeb takılmaktadır. (K2)

Nazarcın etkisiz hale getirdiği düşünülen şeb; mavi boncuk, üzerlik, iğde, altın gibi nesnelere bir arada bulunmaktadır. Ancak evlerde şekerdenlik üzerinde yalnız kullanıldığı da görülmektedir.

Süt taşı vardır ve bu taşın anneleri nazarcın koruduğuna inanılır. Aynı zaman da sütü azalan ve kesilen annelerin sütünü bu taşın arttırdığına inanılır. (K2)

Nazarcın koruduğuna inanılan iğde, şeb, mavi boncuk vs.

5. Çeşitli Nesnelere Bağlı Olarak Alınan Tedbirler ve Çeşitli Uygulamalar:

"Kırk taşı" adı verilen bir taş vardır. Bu taş kırk taşı denmesinin nedeni, kırk tane çıkıntısı bulunmaktadır. Gaziantep'teki halk inancına göre: Çocuklar kırk taşı ile yıkanarak, çocukların kırkı çıkarılır. Böylece çocuklar, kem gözlerden korunmuş olur. (K10)

Sıkılmış kurşuna kulp takılarak çocuğun sağ omzuna takılır. Bu inancın çocuğu, nazarcın koruyacağı düşüncüdür. (K12)

Tuz ile ilgili uygulamalar: Gaziantep'te eve misafir geleceği zaman tavada tuz çevirirler. Ateşe veya suya tuz atarlar. Bu uygulamaların, nazarcın koruyacağı inancı bulunmaktadır. (K3) Benzer şekilde tuz uvuca alınır. Kişiyi nazarcın korumak için üç kez kişinin başında çevrilir. Etraftaki kişiler de dâhil olmak üzere herkese tuzdan tattırılır ve tuz kibleye atılır. (K18)

Gaziantep'te düğünlerde, kınılarda renkli mendiller dağıtılır. Böylece dikkatler mendiller üzerinde yoğunlaşarak nazar engellenecektir.

Nazar değmesin diye şeker ateşe atılarak cümle kapının önünde yakılır. (K6)

Eve biri gelip gittiğinde; katran, bir kapta yakılarak, tüttürülür. Evin içinde gezdirilerek nazardan korunulacağına inanılır. (K6)

Nazar değmesin diye:

--Burnunun ucuna üç kez bak, derler. (K6, K15)

- Kıçımı kaşı, derler. (K8)

- Kıçımı çimdikle, derler.

- Tahtaya vur, derler. (K7)

- Dilini ısıtır, derler. Çocukların elleri, ayakları ısınır. (K2, K15)

- Saç, kulak, çene çekilir.

Nazar değmesin diye; cümle kapısının arkasına ayna asarlar ki; gelen kişinin nazarı kendine dönsün. (K7)

Nazar değmesin diye; çocuğa bakılırken, çocuğun yüzü üç kez açılıp kapatılır. Nazar değmesin diye çocuğun burnu sıkılarak ağlatılır. (K2) Nazarı engellemek için çocuğun pabucu dama atılır. (K1)

Nazarı engellemek için; küçük dilek anahtarı yaptırılıp takılır. (K2)

Nazarı engellemek için patlamış kurşun anne ve çocuk üzerinde taşınır. (K2)

Yeni doğum yapan bayanlar, gözlerine sürme çekerler. (K2)

Yeni doğum yapan bayan, nazar değmesin diye; kırk gün dışarı çıkartılmaz. (K2)

Sürme

Nazar değmesin diye; bayanlar saçlarına gümüşten ilmecek takarlar. (K1)

Uyumadan evvel, yastık altına tarak koyarlar. (K1)

Nazar değmesin diye; parmağa kına yakarlar. (K1)

Yeni doğan bebeklere "Maşallah" diyerek altın takarlar. (K1)

Eve bir misafir geldiğinde; evdeki kişilere nazar değmesin diye, gelen kişi giderken ardından süpürge ile süpürülür. Böylece; kötü etkilerin, bakışların dışarı gönderildiğine inanılır. (K2)

Yeni doğan çocuğa nazar değmesin diye, evden dışarı para saçılır. (K2)

Yeni doğan çocuğun başına tellik yaparlar ve ortasına da altın takarlar. Böylece; çocuğun nazardan korunduğuna inanılır. (K10)

Nazarı engellemek için dış kapıya katranla, kırmızı (artı) şeklinde işaretler çizilir. Bu işaretler, ayakkabı altına da yapılır. (K2)

Mavi boncuk takılır: Halk arasında "Göz boncuğu, nazar boncuğu, mavi boncuk, göğ boncuk" şeklinde adlandırılır. (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K10) Mavi renkli bir camın üzerinde bulunan göz şeklindeki oluşur. Gözün, kırmızı rengin üzerinde de bulunduğu görülmektedir. Halk arasında, mavi boncuğun nazardan koruduğu inancı bulunmaktadır. Buna göre mavi rengin etkili ve güçlü bir bakışa sahip gök gözlü kişilerin gözlerinden gelen ışınları kendine doğru çekerek nazarı etkisiz hale getirdiğine inanılır.¹² Ancak halk arasında sadece mavi gözlü kişilerin değil, haset olarak nitelendirilen kişilerin, kıskanç kişilerin, aşırı sevgi besleyen kişilerin de nazarının değdiği düşünülmektedir. (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10)

Ev, işyeri, vb. mekanlarda kullanılan mavi boncuklu objeler

¹² Çıblak, A. g. e. , s. 110

Mavi boncuk; çengelli iğne üzerinde çocukların genellikle sağ omzuna takılır, bazen de yetişkinler ceketlerinin içine ilâştırırlar. Mavi boncuğun yanı sıra, nazarı engellemek için: Hamaili, iğde, şeb vs. de takılabilmektedir. Gaziantep'te kadınlar mavi boncuğu, iğde ile beraber dizerek boyunlarına da takmaktadırlar.

Mavi boncuk pek çok şekliyle hayatımızın her alanında yer etmiştir. Bayanlar bileklik, küpe, kolye, yüzük gibi aksesuarlarında mavi boncuk kullanabilmektedir. Aynı şekilde pek çok mekânda karşımıza çıkmaktadır. Evlerde, duvarda asılı olarak yahut işlenmiş bir süs eşyasının üzerinde, kapı girişlerinde yerde, kapının üzerinde, yeni doğan bebeklerin odasının her köşesinde (beşiğinde, kapısında, duvarında, mobilyasında); kamyon, araba, otobüs gibi araçlarda; hayvanların üzerinde karşımıza çıkabilmektedir.

Mavi boncuk ile ilgili inanış, geçmişten günümüze kadar gelmiştir. Türkler, mavi gözlü kişilerin olağanüstü kişiler olduğunu düşündüklerinden, mavi gözlü kişilerden gelecek zararlı etkilerden korunmaya çalışmışlardır. Günümüzde de mavi gözlülerden çekinme olduğu gibi onların inanışlarını etkisiz hale getirmek için de mavi boncuk kullanılmaktadır.³

Yeni doğan bebeklerin yüzüne nazardan korumak için mavi örtü örterler.

Nazarı engellemek için bebelere, çocuklara veya beşenilen herhangi bir eşyaya: "Allahım esirgesin, Allah esirgesin, Allah korusun" denilir. (K1, K2, K4, K5)

Sevilen bebeğe ya da çocuğa nazar değmesin diye "Aman da ne çirkinmiş, çok da çirkinmiş" gibi ifadeler kullanılır. (K2, K4)

Nazar boncuklu süs

Nazar boncuklu takı

Nazar Değdikten Sonra Nazarın Zararını Etkisiz Hale Getirmek İçin Yapılan Uygulamalar ve İnanışlar

1. Dinî Uygulamalar

Hamaili, Muska, Cevşen Takılır:

Gaziantep'te nazar değdikten sonra muska, hamaili, cevşen takarlar. Muska, hamaili ve cevşen insanlara takıldığı gibi, hayvanlara, bağ-bahçeye ve çeşitli mekânlara da takılmaktadır. Bu ayetlerin yanı sıra mavi boncuk, iğde, üzerlik, şeb de takılmaktadır. (K1, K2) Nazar değen kişinin bu dualar sayesinde nazarın etkisinden kurtulacağı düşünülür.

Çeşitli Âyet ve Dualar Okunur:

Kendisine nazar olduğuna inanan kişi evden çıkmadan evvel veya evden çıktıktan hemen sonra çeşitli dualar okur. Ayete'l-Kürsü, İhlâs suresi, Nas suresi, Kevser suresi gibi dualar okur yahut "El- Mukaddim" diyerek kendini nazardan ve kötülüklerden korur. (K1)

Nazar için alınan dini tedbirlerde olduğu gibi nazar değdikten sonrada aynı uygulamaların yapıldığı dile getirilmiştir.

Mevlilerde dua okunurken ortaya su, şeker gibi yiyecek-içecek konulur. Bunların nazara iyi geldiğine, şifalı olacağına inanılır. (K15)

¹³ Çıblak, A. g. e., s. 110

Ocaklık Geleneğine Bağlı Olarak Yapılan Çeşitli Uygulamalar:

Piroz çıkması:

Piroz, nazar değmesi sonucunda, vücudun çeşitli yerlerinde çıkan yaradır. Bu yaralar çıktığında dikkat edilmesi gereken en önemli şey, hastaya et yedirilmemesi gerektiğidir. Vücudunda nazar sonucu oluşan ve piroz adı verilen bu yaralar, bir ocağa bağlı el almış kişilerce iyileştirilir. Bir ocağa bağlı olan, ocak olan bu kişi şu uygulamaları gerçekleştirir.

Ocak olan kişi hastayı karşısına oturtturarak ona bildiği duaları okur. Dua üç gün boyunca okutulur. (Ayete'l-Kürsü, İhlâs suresi vs.) Üç gün perhiz verilerek et yemesi yasaklanır. Bizzat ocak olan kişinin tabiriyle "Et yerse kefeni hazırlasın" şeklindeki ifade, durumun ciddiyetine dikkat çeker. Hastanın yedikleri ekmeğe ve çaydan ibaret olacaktır. Ocak olan kişinin sözünden çıkmayan hasta iyileşecek, nazarı üzerinden atacaktır. (K9)

Bıçak vurma:

Nazara geldiğine inanılan kişi birden yemeden içmeden kesilir, halsiz düşer. Ocak olan kişi hastanın ayağının altına, çeşitli dualar okuyarak bıçakla çizgiler atar. Bu çiziklerden kan aktığı zaman, hastanın nazarının çıktığına inanılır. (K9)

Afsunlama:

Nazara gelen kişi ocak olan kişiye getirilerek afsunlanır. Nefesi güçlü olduğuna inanılan ocak sahibi kişinin ettiği dualar sayesinde hastanın iyileşeceğine inanılır. (K9)

Afsunlama ile ilgili çeşitli yöntemler nazar değmeden önce de yapılan uygulamalar arasında gösterilmiştir. Bunları kısaca hatırlatacak olursak: Bir dervişten el aldığı düşünülen kişinin sırtı sıvazlayarak yaptığı afsunlama, bir hocaya götürülerek hastaya dua okunması suretiyle yapılan afsunlama.

Nazarı çıkarmak için ziyaret yerine gitme:

Nazara geldiğine inanılan kişi hastalanmış ve iyileşmemişse çeşitli ziyaret yerlerine götürülür. Gaziantep'te Ali Baba, Hacı Baba gibi ziyaret yerleri nazardan kurtulmak için gidilen yerlerdir. (K1, K2)

2. Bitkilerle Yapılan Uygulamalar

Üzerlik ve Üzerlik Atma:

Üzerliği insanlar, nazarın etkisini ortadan kaldırabilmek için kendi üzerlerinde taşımakta, çeşitli mekânlara asmakta, hayvanlara takabilmektedir. (K1, K2, K5, K6, K7, K8, K9, K10)

Üzerlik çocuklarda ve bebeklerde sağ omza takılır. Tek başına yahut çeşitli nesnelere kullanılmaktadır. Evlerde kapı girişlerine, odaların içine duvara, evlerin dış duvarlarına, iş yerlerine, arabalarda aynaların üstüne, bahçede ağaçlara asılmaktadır. Hayvanların boynuna takılmakta ya da başına asılmaktadır.

Kurt, koç, keçi kafası ya da boynuzu ile birlikte evin içinde veya dışında da asıldığı görülmektedir. Üzerlik şeb, iğde, mavi boncuk ve çeşitli ayetler de kullanılmaktadır.

Gaziantep'te nazarın etkisini ortadan kaldırabilmek için üzerlikle ilgili çeşitli uygulamalar yapılmaktadır.

Nazar değdiği düşünülen kişi bir yere oturtulur. Başının üzerine bir tas alınarak içine ateş yakılır. Bu ateşe bir miktar üzerlik atılarak tüttürülür. "Azara buzara, nazar edenlerin gözleri bozara" denilerek, üzerlik kişinin başı üzerinde çevrilir. Üzerliğin dumanı, nazar değen kişiye de koklatılır. Bu uygulamanın sonucunda, kişinin nazardan kurtulacağına inanılır. (K1, K8)

Üzerlik ile ilgili yapılan bir başka uygulamada ise; üzerlik doğrudan ateşe atılarak tüttürülür. Bu tütsü hem kişiye koklatılır hem de mekânda dolaştırılır. Böylece; kişinin nazardan kurtulacağına inanılır. (K2, K5, K10) Örneğin: Ağlayan çocuğun ağzı durur yahut başı ağrıyan kişinin baş ağrısı geçer. (K10)

Par Yavşağı ile Yapılan Uygulama:

Par yavşağı sıcak suya ıslanır. Bu su, nazar değdiğine inanılan kişinin yıkama suyuna konulur. Nazara gelen kişi, bu suyla yıkanır. Sonra nazarın çıktığına inanılır. (K2, K10)

Fıstık bir ipe dizilerek eve asılır, çocuğa takılır. Bu fıstığa "Ben fıstık" veya "Gevel" de denilir. Bu fıstığın tılsımlı olduğuna inanılır. Bu sebeple de nazarın etkisini, ortadan kaldıracağına inanılır. (K2)

3. Hayvanlarla İlgili Yapılan Uygulamalar

Kara eşiğin kulağı kesilerek kanı bir beze sürülür. Bez sarılıp nazar değen kişinin sağ omzuna asılır.

Yedi karınca yuvasından karınca toprağı alınır. Alınan toprağın bir kısmıyla nazar değen kişi yıkanır, toprağın geriye kalan kısmı da muska yapıp nazar değen kişinin boynuna asılır. (K1)

4. Çeşitli Uygulamalar

Kurşun Dökme:

Gaziantep'te nazara uğradığına inanılan kişiye, eşyaya ya da hayvana uygulanan kurşun dökme işlemi şöyledir:

Bir demir kaşık içine kurşun konulur. Demir kaşık içindeki kurşun, ateşte eritilir. Bir yandan da, çukur bir kabin içine su konulur. Kabin içindeki su, bir eleğe konulur. Eleğin içine ayna soğan, tuz, makas, su, üzerlik, ekmeğe, toplu iğne, ayakkabı gibi nesnelere konulur. Ayrıca suyun içine, daha sonra atılmak üzere demir para da konulur.

Nazara geldiği düşünülen kişi, bir yere oturtulur. Üzerine battaniye, çarşaf vb. bir şey örtülerek elek kişinin üzerine getirilir. Eleğin içindeki suyun içine, erimiş kurşun dökülür. Kurşun dökme esnasında şu ifadeler kullanılır:

"Azara buzara, nazar edenlerin gözleri bozara/bozala (K1, K2)

Kargalar kavuş
Kadalar savuş
Nazar edenlerin gözlerine
Kızgın kızgın şiş." (K18)

Daha sonra kurşunun aldığı şekle bakılarak kurşunu döken kişi, çeşitli yorumlar yapar. Ardından eleğin içinde bulunan ekmeğe bir köpeğe yedirilir, para dört yol ağzına atılır. Kabin içindeki sudan, nazara geldiğine inanılan kişiye üç yudum içirilir ve vücuduna sürülür. Geriye kalan su da para gibi dört yol ağzına dökülür. İnanışa göre; dört yola atılan para, kim tarafından bulunursa nazar, parayı bulan kişiye geçecektir.

Kurşun dökme işleminde dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Buna göre; kurşunu döken kişinin ekonomik durumu iyi olmalıdır. Kardeş ekmeği yememelidir yahut geçimini başkasının sırtından sağlamamalıdır.

Kurşun dökme uygulamasında dikkat edilen bir başka husus ise; kurşunun Cuma günü dökülmesidir. (K1, K2, K6, K10, K18)

Nazarı etkisiz hale getirmek için katran kirmen şeklinde ayakkabının altına sürülür. (K2)

Nazar değen kişinin kulağının arkasına kazan karası sürülür. Böylece nazarın çıkacağına inanılır. (K2)

Nazara gelen bebeğin saçını keserler ve bebeği yıkarlar. Böylece bebeğin nazardan kurtulacağına inanılır. (K2)

Nazar a gelen kişi için tuz bir tavaya alınıp ateş üstünde çevrilir. Tavada çevrilen tuz bir kişinin eline alınarak nazara gelen kişinin başının üstünde üç kez çevrilir. Böylece kişinin nazardan kurtulacağına inanılır. (K16)

Eğer bir kişi nazara geldiğini düşünüyor ve kimin nazarının değiştiğini biliyorsa; nazara gelen kişi, o kişiye ait bir eşyayı alarak yakar. Böylece nazarın etkisiz hale geldiğine inanılır. Yakılan nesne bir elbise kumaşı, ip veya bir saç teli olabilir. Önemli olan nokta, nazarı degen kişiye ait bir nesne olmasıdır. (K5, K10, K16)

Eğer bir kimsenin nazarı deymişse ve nazar eden kişi tahmin ediliyorsa; nazar edenin bastığı topraktan alınarak nazara gelen kişi, o toprakla yıkanır. (K2)

Eğer bir çocuğa nazar deymişse nazar çıkısın diye çocuğun yastığı, çarşafı silkelendir. Çocuk hapşırduğunda da nazarının çıkacağına inanılır. (K1)

Nazar degen kişiye şeker okutulup, yalattılır. (K1)

Hac'dan getirilen bir tütsü vardır. Bu tütsünün nazara iyi geleceği düşünülür. Benzer şekilde Hac'dan getirilen zezem suyunun da nazara iyi geldiği düşünülür. (K 2)

Şeb

Gaziantep Halk Kültüründe Nazarla İlgili İnanışlar ve Uygulamalarla Türk Dünyasındaki Nazarla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar Arasında Görülen Benzerlikler:

Gaziantep halk kültüründe nazarla ilgili olarak gördüğümüz inanış ve uygulamaların Türk dünyasının pek çok yeri ile ortaklıklar taşıdığını görüyoruz. Bu ortaklıklar kullanılan nesnelere, alınan tedbirlerde, uygulamalarda, inanışlarda görülür.

Hazara Türklerinde nazar deşmesini önlemek için çeşitli nesnelere kullanılmakta olup bu nesnelere şunlardır: “Üzerlik, un, yumurta, boncuk, tas, boynuz, dua. Bu nesnelere ilgili yapılan uygulamalar ise şu şekilde olmaktadır: 7 tane küçük yuvarlak hamur ateşe atılır, bu esnada hamurlar patlar ve ses çıkarırken dualar okunur. Köti gözlerle beddualar edilir. Böylece nazarın geçeceğine inanılır. Ayrıca unu üç kez okuyup duvarın dört köşesine atarlar. Nazar boncuğu bulunduranlar ve geyik-koçbaşlarını bulunduranlar nazardan korunduklarına inanılır. Bu pratikler yapılırken Kur'an-ı Kerim'den bazı sureler okunur. Nazara karşı muska ve tütsüler de yapılır. Evlerde üzerlik otu bulundurulur, kurşun dökülür.

Nazarlanan kişiler için evdeki yumurtalardan biri mollaya götürülür. Molla yumurtaların üzerine bir şeyler yazar, çizer ve okur. Bu yedi kez yapılır, sonunda yumurta kırılır, böylece hastanın iyileşeceği varsayılır. Özellikle bayanlar ve çocuklar boyunlarına bazı taşlar takarak nazardan ve hasetten korunacaklarına inanılır. Getirilen taşların temiz olması şarttır.

Ayrıca nazardan korunmak için bebeklerin beşiklerine ve bina dışlarına nazarlığın yanına okunmuş yumurta da konur.

Nazara gelen hayvanlar için uygulanan “Çarderya (dört deniz)” adı verilen bir yöntem vardır: Hazara Türkleri'nde meşhur Buzkaşı adlı atların yarıştıkları bir oyun vardır. Bu oyunda yer alan atlar çok güzel hayvanlardır. Bu hayvanlara nazar deşdiğinde hastalanır ve idrara çıkamazlar. Hayvanın nazardan kurtulması için dört deniz veya nehrin ismi hayvanın dört ayağının ucuna yazılır. Birkaç dakika sonra hayvan idrara çıkabilecektir.”

Hazara Türkmenlerinde gördüğümüz inanışlar ve kullanılan nazarlıklar içerisinde üzerlik, çeşitli taşlar, boncuklar, vs. kullanılması Gaziantep'te ve Anadolu'nun pek çok yeriyle ortaklık göstermektedir.

Türk dünyasında nazara ve çeşitli kötü ruhların zararına karşı bozkurt kültürünün kalıntısı niteliğinde kurt kafası kullanılması yaygın olarak görülmektedir. Hazara Türkmenlerinde nazara karşı kurtla ilgili inanışlar yaygındır. Yeni doğan bebeğin beşiğine ve çocukların omzuna kurt kemiğinden nazarlık takılır. Yolculuğa çıkanlarda yanlarında kurt kemiğinden yapılan nazarlığı bulundurlarsa gidecekleri yere sağ salim varacaklarına inanılır.¹⁴ Anadolu'da da kurt kafasıyla alakalı uygulamalar karşımıza çıkar. “Güneydoğu Anadolu'muzdaki ebelerin her birinde birer kurt kafası bulunurdu. Ebeler kırk basan çocukları veya zayıf kalan yavruları hamamda bu kurt kafasını hamam taşı gibi kullanarak yıklarlardı.”¹⁵

Hazaralar da spend adı verilen bir bitkinin evcil hayvanları ve evleri her türlü beladan koruduğuna inanılır. Özellikle nazar deşgenlere bitkinin dumanından koklatılmasının iyi geleceğine inanılır. Üzerlik otunun da koruyuculuğuna inanılır.¹⁶

Karakalpak Türklerinde de nazara karşı benzer nesnelere kullanıldığı görülür: Köti gözden korunmak ve zararından kurtulmak için sadaka verilir ve üzerlik yakılır. Karakalpaklar'da üzerlik “Edraspan” olarak bilinir. Edraspan, soğan, sarımsak, tuz, yemek yağı, yedi evin önünden toprak ile birlikte bir kâğıt parçasından göz göz koparılarak alınan parçacıklar ateşe atılırken, gözü deşip nazar ettiğinden şüphe edilen şahsın ismi söylenir. Sonra kâğıdın geri kalan gövdesi ateşe atılır.

Evlerin kapısının üst eşişine geyik boynuzu asılır. Zarar vermek için gelen cinlerin üst eşikten bu boynuzla takılıp imha olmalarına inanılır.

Allah rızası için kurşun dökülür. Böylece hastaların tedavi edildiğine inanılır. Dökülen kurşun neye veya kime benzerse nazarı onun yaptığına inanılır. Çocuğun kepine, omzuna, beşiğine boncuk takılır.¹⁷

Dağıstan Türk Halk İnanışları: Çeşitli uğursuzluklardan korunmak için çocukların omzuna “Beş parmak” takılır. İnsanlar üzerlerinde de nazarlık olarak taşırlar. Altından yapılmış beş parmağın Hz. Fadime'nin elini temsil ettiğine inanılır.¹⁸ Burada gördüğümüz nazara karşı beşparmak simgesinin kullanılması Gaziantep'te karşımıza pek fazla çıkmamakla birlikte Anadolu'da yaygındır.

Kumuk ve Avarlar'da nazarı gidermek için kurşun dökülmesi, üzerlik yakılması, çocuğun veya kalpaşının ulu kişiye götürülüp okutturulması, muska yazılması, vb. uygulamalar bütün Dağıstan halklarında vardır.¹⁹

Avarlar'da nazarlık “sabab” olarak biliniyor. Çocukları nazardan korumak için yaşlı olan büyükler parmaklarını ağızlarında ıslatırlar, o parmaklarını çocuğun yüzüne sürerler.²⁰ Avarlarda gördüğümüz bu pratik Gaziantep'te gördüğümüz tutulmanın bir benzeri gibi görünmektedir.

¹⁴ Yaşar Kalafat, Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnanışları, c. 1, s. 31, 32, 33, 36

¹⁵ Saim Sakaoglu, Ali Duymaz, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, İst. 2002, s. 72

¹⁶ Kalafat, a. g. e. , s. 51

¹⁷ Kalafat, a. g. e. , s. 75-76

¹⁸ Kalafat, a. g. e. , s. 113

¹⁹ Kalafat, a. g. e. s. 115-116, 129

²⁰ Kalafat, a. g. e. s. 132

Balkar/Malkar Türk Halk İnançları arasında, göz değmesini önlemek için “yapışmak” denilen ağaçtan bir parça, su olmayan bir yerden getirilerek işlenir, nazarlık yapılır. Bu nazarlık hayvanın boynuna, boynuzuna, çocuğun koluna göz değmesin diye takılır. Nazarlığın bir ismi de muncuktur.²¹ Ahıska Türk Halk İnançları’nda sütün nazardan korunması için süt kovası yabancıdan saklanır ve süt kovasının içine kömür parçası atılır.²²

Sonuç

Türkiye’nin en büyük kentlerinden birisi ve sürekli bir değişim süreci içerisinde olan Gaziantep, modern görüntüsüne rağmen geleneksel yaşayışın belirgin çizgilerle devam ettiği bir kenttir.

Tarihî İpek Yolu’nun üzerinde bulunan bölge, medeniyetlerin tanıştığı ve buluştuğu bir yer olmuştur. Tarihin başlangıcından bugüne, bu kentte yerleşen insan topluluklarının mirası olan maddi ya da manevi kültür varlıklarına Anadolu’nun bin yıldan bu yana sahibi olan Anadolu Türklerinin eski inanış ve dinlerinden getirdikleri kültür değerleri de eklenmiştir. Anadolu’da tarihin en eski dönemlerinden bu yana mevcut olan medeniyetler, Asya bozkırlarından kopup gelmiş olan Türk boylarının taşıdıkları sözlü kültürle zenginleşir. Anadolu, eski-yeni inanç ve medeniyetlerin Türk kimliği merkezinde yüzyıllar içinde şekillendi. Dünyanın en görkemli kalkınma projelerinden birisi olan GAP’ın merkezi konumundaki bu sınır kenti, her zaman kültürel bakımdan oldukça canlı ve zengin bir merkez oldu. Gaziantep halk kültürü bu tarihî zenginliğin mirasını taşıırken yenileşmenin, değişimin etkileriyle kendine özgü bölgesel yapısını kazandı.

Halk kültürünün en yaygın ve canlılığını muhafaza eden kolları halk inanışları, gelenek-görenekler, halk hekimliği, geçiş ve mevsim törenleri, inanış ve uygulamaları, sözlü edebiyat verimleri ve diğerleridir. Bunlar arasında; halk inanışları geniş bir kadroya ve yayılma alanına sahiptir. İnanışlar; dinin, tarihin, eski ve ana hatlarıyla kaybolmuş olan kültürlerin, ilkel alışkanlık ve inançların, coğrafyanın etkileriyle oluşmuş zengin kültür hazineleridir.²³

Bugüne kadar Gaziantep yöresinin halk inanışlarıyla ilgili yapılan çalışmalar, yetersiz kalmış, herhangi bir bilimsel çalışma da yapılmamıştır. Halk inanışları ve uygulamaları içerisinde her dönemde ve her toplumda az çok mevcut olduğunu görmemiz bakımından önemli bir yere sahip olan nazarla ilgili inanış ve uygulamaların Gaziantep örneğini sunan bu makalemiz, bölgesel anlamda ilk bilimsel verileri sunan çalışmadır.

Kaynak Kişiler

- K1: Mütcella Çiçek, 1955 - Gaziantep.
- K2: Suden Şahin, 1945 - Gaziantep
- K3: Fatma Katran, 1957 - Gaziantep
- K4: Emine Gezer, 1925 - Gaziantep
- K5: Bedriye Gezer, 1965 - Gaziantep
- K6: Ayfer Doğan, 1977 - Gaziantep
- K7: Aysel Kaya, 1970 - Gaziantep
- K8: Dilek Dinç, 1983 - Gaziantep
- K9: Yumma Tatarcıoğlu, 1926 - Gaziantep
- K10: Ayşe Katran, 1945 - Gaziantep
- K11: Hüseyin Uçarkuş, 1951 - Gaziantep
- K12: Döne Katran, 1957 - Gaziantep
- K13: Asiye Katran, 1970 - Gaziantep
- K14: Güllü Çetin, 1943 - Gaziantep
- K15.: Ayşe Karakoç, 1984 - Gaziantep
- K16: Habibe Patalak, 1970 - Gaziantep
- K17: Birgül Zantur, 1981 - Gaziantep
- K18: Suna Köksel, 1942 - Gaziantep

²¹ Kalafat, a. g. e. , s. 152

²² Kalafat, a. g. e. , s. 206

²³ Köksel Behiye, “Gaziantep Halk Kültürü Hakkında”, Gaziantep, Dört Yanı Dağlar Bağlar, İst. 2007, s. 223

Kaynakça

Acıpayamlı, Orhan. (8 Ocak-Haziran, 1962). “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi. 1-2.

Bayrı, M. Halit. (Mayıs 1955).“Nazar ve Nazarlık”. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, İstanbul.

Çelik, Ali. 12 Temmuz 2003). “Nazar Değmesi”. Hürriyet Gazetesi.

Çelik, İsmail. (1974). “Nazar, Nazarlık ve İlgili Bütünsel İşlemler”. Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı. (s. 155-185).

Çıblak, Nilgün. (2004). “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnançları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”. Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR). S. 15. (s. 103-125).

Erbuğa, Halit. (1983). “Nazarın Bilimsel Yönü”. Yankı Dergisi. 5-30 Haziran. S. 635. İstanbul.

Gökdemir, Gönül. (2002). “Kıbrıs Türk Halk Kültüründe (Göz Değmesi) Nazar İnançları”. İnançlar-Halk Hekimliği-Kötü Sözler. Kıbrıs Türk Kültürü Çalışmaları 3. Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları. Gazi Mağusa s. 61-73.

İnan, Abdulkadir. (1963).“Nazarlık”. Türk Folklor Araştırmaları. C. 3. S. 196. Ağustos İst.

Kazan, Şevkiye. “Klasik Türk Şiirinde Nazar: Göz Değmesi” Milli Folklor. S. 68. (s. 166-179).

Akalin, Şükrü Haluk.(1993). “Üzerlik”. II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu, Kasım 1991. Adana. Çukurova Üniversitesi Basımevi. Adana.

Bayat Fuzuli, C. Memedov. (1993).“Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri”. Bakü.

Boratav, Pertev Naili. (1997). “100 Soruda Türk Folkloru”. Gerçek Yay. İstanbul.

Çıblak, N.“Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnançları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”. Türklük Bilimi Araştırmaları, S. 15. (s. 103-125).

Durna, Fidan. (2007). “Gaziantep Folkloru ve Halk Edebiyatı”. Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi. Gaziantep.

Eliade, Mircea. (1999). “Şamanizm”. Ank.

Eyüboğlu, İsmet Zeki. (1987). “Anadolu İnançları, Anadolu Mitolojisi-Söylence Bağlantısı”, Geçit Kitabevi. İstanbul.

İnan, Abdulkadir. (1986). “Tarihte ve Bugün Şamanizm”. TTK Yay. Ankara. İnan, Abdulkadir. (1987). “Makaleler ve İncelemeler”. C. I. Ank..

İnan, Abdulkadir. (Ağustos 1963). “Nazarlıklar”. Türk Folklor Araştırmaları. C. 8.

Kalafat, Yaşar. (Eylül 1992). “Gök Tanrı İnançından Günümüze Kadar Efsunlama tu-tu-tu Uygulamaları”, Türk Dünyası Tarih Dergisi.

Kalafat, Yaşar. (1995) “Tahtacılar Ayna”, Tahtacılar Sempozyumu Bildirileri, Ank.

Koşay, Hamit Zübeyr. (1956). “Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer”. Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı: 1. Ankara.

Köksel, Behiye. (2007). “Gaziantep Halk Kültürü Hakkında”, Gaziantep, Dört Yanı Dağlar Bağlar. İst. (s. 223-227).

Köksel, Behiye. (2000). “Gaziantep Yöresi Halk İnanışlarında Şamanist Etkiler”. Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri. Ank. (s.485-496).

Ögel, Bahaeddin. (1989). “Türk Mitolojisi”. C. 1. İstanbul.

Tanyu, Hikmet. (2007). “Türklerde Taşla İlgili İnançlar”. Ank.

Tecemen, Ahmet, (1995). “Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Türk Kimliği”. Ank.

“Türkçe Sözlük”.(2005). TDK Ankara.

Gaziantep

Biyolojik
Çeşitliliği

GAZİANTEP

BIYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞİ

Gaziantep İli Biyolojik Çeşitliliği

Prof. Dr. Mehmet ÖZASLAN¹

Biyolojik çeşitlilik (biyoçeşitlilik), bir yerde bulunan canlıların tür ve sayı bakımından bolluğunu veya zenginliğini ifade eden bir terimdir. Ülkemizin üzerinde yer aldığı Anadolu coğrafyası biyoçeşitlilik açısından zengin bir alandır. Bu zenginlik;

1- Anadolu'nun coğrafi konum bakımından üç kıta arasında bir köprü durumunda olması ve dolayısıyla canlıların göç yolları üzerinde bulunması,

2- Çok kısa mesafeler içinde, aşırı derecede farklı yeryüzü şekillerine, buna bağlı olarak da çok değişik yerel iklimlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan biyolojik çeşitlilik çeşitli kuruluşların faaliyetleri ve yapılan uluslararası anlaşmalarla korunmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin de imzaladığı CITES (Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme) Sözleşmesinin amacı bitki ve hayvan ticaretini düzenlemektir. Tehlike altındaki türlerin ticareti satıcı ve alıcı ülke bilim insanlarının anlaşması sonucunda ve izin verdikleri miktarda yapılmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Gaziantep, Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleştiği noktada yer alır. Güneyde Kilis, güneydoğuda Hatay, doğuda Şanlıurfa, kuzeydoğuda Adıyaman, kuzeyde Kahramanmaraş ve batıda Osmaniye ili ile çevrilidir. Ayrıca Gaziantep ili fitocoğrafik ve zoocoğrafik açıdan önemlidir. Zira Akdeniz ile İran-Turan fitocoğrafik bölgelerinin kesişme noktalarında yer almaktadır. Akdeniz bölgesi ile Gaziantep arasındaki Amanos Dağları ilin iklimini büyük ölçüde etkilemektedir. İklimin kurak oluşu ilde, çoğunlukla kurak seven (kserofit) bitki ve hayvan çeşitliliğini tetiklemektedir. Zoocoğrafik olarak Paleoarktik bölge içerisindedir. Bu bölge Avrupa, Orta Asya, Mançurya ve Akdeniz olarak dört alt bölgeye ayrılmaktadır.

Gaziantep ilinin hem dağlık bölgeler içermesi hem de düzlük alanlar ihtiva etmesi nedeniyle birbirlerinden farklı fauna (hayvan varlığı) ve flora (bitki örtüsü) elemanları bulunmasına yol açmaktadır.

Gaziantep, 9 ilçeden oluşmaktadır. Bunlardan İslahiye ilçesi oldukça dağlık bir alana yayılmıştır ve ilçenin doğal bir yaylası olan Huzurlu Yaylası Gaziantep için çeşitli endemik bitki ve hayvan örneklerini barındırmaktadır. Nizip, Oğuzeli ve Karkamış ilçelerini de içine alan Barak Ovası tarım alanı olmasından dolayı çoğunlukla kültür bitki türlerini ve bu ekosistemde de yaşayan hayvan türlerini içermektedir. Yavuzeli ilçesinin düz bir alanda olması, Araban ilçesinin ise dağlık alan içermesi ve kayalıklardan oluşması nadir bitki ve hayvan çeşitliliğini artırmaktadır. Ayrıca ilin Belkis Barajı, Hancıoğlu Barajı, Karkamış Barajı gibi barajları ihtiva etmesi ile de iklim son zamanlarda daha nemli hale gelmiştir. Böylece hem kurak ortamlarda bulunan omurgalı ve omurgasız hayvan örneklerine sahip olup, hem de nadir tohumlu ve tohumuz bitki örneklerini barındırmaktadır.

Bölgede flora ve fauna elemanlarına ait pek çok bakir alan bulunmaktadır. Bu çalışmada, Gaziantep Biyolojik Çeşitliliği bölgesinde daha önce yürütülmüş çalışmalar dikkate alınarak derlenmiştir.

¹ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep ozaslanmd@gantep.edu.tr

Huzur Yaylası

GAZİANTEP İLİ FAUNASI

Yrd. Doç. Dr. İsmail VAROL², Yrd. Doç. Dr. Murat KÜTÜK³
Arş. Gör. Adile AKPINAR⁴, Arş. Gör. Mehmet YARAN⁵

Gaziantep 36° 28' ve 38° 01' doğu boylamlarıyla, 36° 38' ve 37° 32' kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Toplam 6399 kilometrekare alanıyla Türkiye topraklarının yaklaşık olarak % 1'ini oluşturmaktadır. Rakımı ortalama 750 metre olan il topraklarının yeryüzü şekillerine göre dağılımları şöyledir; dağlar; % 51,9, ovalar % 26,9, platolar % 19,0 ve yaylalar % 2,2'dir. Gaziantep il sınırları içerisinde iki adet önemli yayla bulunmaktadır. Bunlar; Huzurlu Yaylası ve Sofdağı Yaylası'dır. İlde yükseltilerle birlikte ovalar, sulak alanlar fauna için birbirinden farklı pek çok habitat oluşturmaktadır.

Sof Dağı Yaylası

Şekil 1. Gaziantep'in sulak alanları (i. Karkamış Barajı, ii. Birecik Barajı, iii. Hancıoğlu Barajı, iv. Doğanpınar Barajı, v. Kayacık Barajı, vi. Burç Göleti, vii. Balıkkalan Göleti, viii. Toğaylar Göleti, ix. Domuzderesi Göleti, x. Tahtaköprü Barajı) (Toprak, 2004).

Göç esnasında bu gibi yerlerde konaklayarak hem besin maddesi ihtiyaçlarını giderir, hem de göç için gerekli enerji ihtiyaçlarını depolama şansı bulurlar.

Gaziantep il sınırları içinde irili ufaklı birçok sulak alan bulunmaktadır. Ancak bunların en önemlileri Karkamış Barajı, Hancıoğlu Barajı, Birecik Barajı ve Tahtaköprü Barajı'dır. Bu sulak alanlar yılın değişik zamanlarında farklı göçmen kuşları konuk etmektedir.

Bazı göçmen ve yerli kuş türleri sadece sulak alanlarda değil tarım alanlarında bulunan bitki türleri içerisinde, diğerleri ise ormanlık alanlarda bulunan ağaçlar üzerinde konaklamakta ve besin ihtiyaçlarını da yine bu alanlarda gidermektedirler. Bu açıdan da bakıldığında zaman ilimizin göçmen kuşlar için önemi artmaktadır. Bölgede yetiştirilen fıstık, badem, üzüm, incir gibi birçok bitki çeşidi birçok kuş türünün beslenmesinde rol oynamaktadır.

² Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep varol@gantep.edu.tr
³ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep mcutuk@gantep.edu.tr
⁴ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep aozdemir@gantep.edu.tr
⁵ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep yaran@gantep.edu.tr

“Gaziantep İli Kuş (Classis: Aves) Türlerinin Sistematığı ve Ekolojisi” adlı yüksek lisans tezinde⁶, Gaziantep ilinden 14 takım içerisindeki 38 familyaya ait toplam 92 tür ve 1 alttür tespit edilmiştir. Bu türler içerisinde IUCN (Dünya Doğayı Koruma Birliği) ölçütlerine göre;

- 9'unun neslinin tehlike altına girmeye yakın,
- 2'sinin neslinin tehlike altında,
- 6'sının durumunun hassas
- 1 tanesinin de neslinin yok olmak üzere olduğu belirlenmiştir.

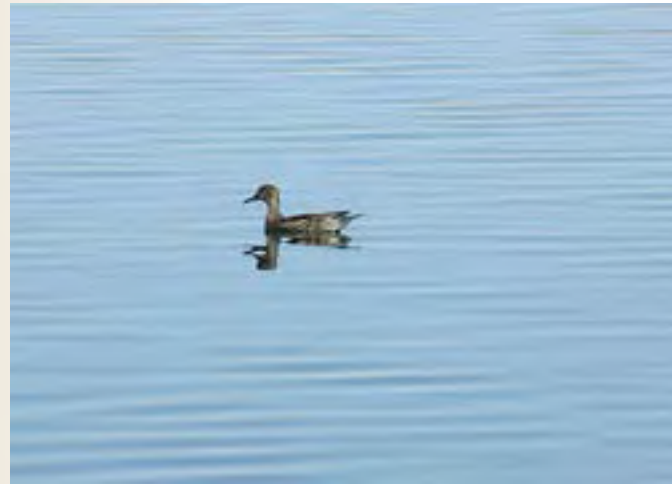
Ayrıca 22 adet su kuşu, 7 adet yırtıcı, 27 adet yaz göçmeni, 26 adet kış göçmeni, 34 adet yerel ve 5 adet de göç sırasında geçit formu tür tespit edilmiştir.

Ak Mukallit *Hippolais pallida* (Hembrich and Ehrenberg)

Benekli Sinekapan *Muscicapa striata* (Palas)

Boz Ördek, *Anas strepera* (L)

Çalı Bülbülü *Certrichas galactotes* (Temminck)

Gümüşü Martı *Larus argentatus*

Kara Çaylak *Milvus migrans* (Baddaert)

Gaziantep Faunası Üzerine Araştırmalar

“Nizip ve Karkamış (Gaziantep) Örümceklerinin (Ordo: Araneae) Sistematığı ve Ekolojisi” adlı yüksek lisans tezinde⁷ bölgeden 7 familyaya ait 29 cinsten, 57 türün varlığı bildirilmiştir. Tespit edilen örneklerden 3 cins (*Drassylus*, *Urozelotes*, *Parasyriaca*) ve 26 tür (*Zelotes aeneus*, *Z. puritanus*, *Haplodrassus soerensei*, *Gnaphosa muscorum*, *Scotophaeus blackwalli*, *Drassylus pumilus*, *Urozelotes rusticus*, *Parasyriaca vinosa*, *Pardosa pseudotragillata*, *P. saturator*, *P. vittata*, *P. cribrata*, *P. paludicola*, *P. saltuaria*, *Trochosa hispanica*, *Artosa perita*, *Acantholycosa lignaria*, *Alopecosa pinetorum*, *Aulonia kratochvili*, *Xycticus luctuosus*, *X. macedonius*, *Ozyptila claveata*, *Enoplognatha oelandica*, *E. schaufussi*, *Theridion smile*, *Philodromus albidus*) ülkemiz için yeni kayıt olarak bildirmiştir.

Kukmav *Athene noctua* (Spocpoli)

Kumru *Streptopelia decacto* (Frivaldzsky)

K. Karabatak *Phalacrocorax pygmeus* (Palas)

Küçük Kumru *Streptopelia senegalensis* (L)

Sakarmeke *fulicaatra atra* (L)

Sakarmeke *fulicaatra atra* (L)

⁶ Toprak H. H. Gaziantep İli Kuş Türlerinin Sistematığı ve Ekolojisi. Yüksek Lisans Tezi, 2004.

⁷ Özdemir A. Nizip ve Karkamış (Gaziantep) Örümceklerinin Sistematığı ve Ekolojisi. Yüksek Lisans Tezi, 2004.

“Huzurlu Yaylası Örümcek (Arachnida: Araneae) Sistematığı ve Ekolojisi” adlı yüksek lisans tezinde⁸ Gaziantep İslahiye ilçesine bağlı Huzurlu Yaylası’ndan 1333 adet örümcek örneği toplanmış, bu örneklerden 3 familyaya ait 13 cins içerisinde toplam 33 türün varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen türlerden Haplodrassus silvestris, H. aeneus, Pardosa saltuaria, Alopecosa striatipes ve A. aculeata türlerini ülkemiz için yeni kayıt olarak bildirilmiştir.

Argiope lobota (Scopoli)

“Gaziantep Akrepleri (Ordo: Scorpionida) ve Zoocoğrafik Dağılımları” adlı yüksek lisans tezinde⁹ bölgeden toplanan 273 örnekten Buthidae ve Scorpionidae familyalarına ait 6 cinsten 8 türün varlığı bildirilmiştir. Ayrıca her bir türün orijinal taksonomik tavsifi, sinonimleri, habitatu, ekolojisi Türkiye’deki ve dünyadaki dağılışı üzerine bilgiler sunulmuştur.

“Barak Ovası Örümcek (Ordo: Araneae) Populasyonları ve Biyolojik Mücadele Olanaklarının Araştırılması” isimli DPT projesinde¹⁰ Barak Ovası’ndan toplam 21 familyaya bağlı 72 cins ve 9’u cins seviyesinde belirlenebilen 128 örümcek türü tespit edilmiştir. Tespit edilen örneklerden 6 cins ve 25 türün ülkemiz için yeni kayıt olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca tarım alanlarında ki doğal faunada tespit edilen Antep fıstığında zararlı 14, örümcek 59; zeytinde zararlı 16, örümcek 17; bademde zararlı 9, örümcek 24; narda zararlı 3, örümcek 11; nohutta zararlı 3, örümcek 29; mercimekte zararlı 9, örümcek 4; marulda örümcek 6; biberde zararlı 6, örümcek 2; pamukta zararlı 19, örümcek 1; buğdayda örümcek 1; nanede örümcek 1; üzümde örümcek 1; patlıcanda örümcek 3 türü tespit edilmiştir. Buna ek olarak hem tarım alanı hem de doğal alanlarda bulunan örümcek 36; tarım alanları dışında bulunan örümcek 19 takson (canlıların sınıflandırılmasında, alemde alt türe kadar bir hiyerarşi içinde düzenlenmiş tüm birimlerin ortak adı) olarak bulunmuştur.

Zirai alanlarda tespit edilen av ve avcılar üzerinde yapılan denemelerde Antepfıstığı’nda; Eutelia adulatrix (fıstık yaprak kurdu) için 6 örümcek türü, Idiocerus stali (şıralı zenk) için 8 örümcek türü, Megastigmus pistaciae (meyve iç kurdu) için 7 örümcek türü, Hylesinus vestitus (Antepfıstığı karagöz kurdu) için 3 örümcek türü, zeytinde; Liothrips oleae (zeytin tripsi) için 10 örümcek

Hirudo medicinalis L.

türü, Prays oleae (zeytin güvesi) için 7 örümcek türü, Bactrocera oleae (zeytin sineği) için 8 örümcek türü, bademde; Ectomyelois ceratoniae (badem güvesi) için 15 örümcek türü, Anthonomus amygdali (badem göz kurdu) için 9 örümcek türü, Anthonomus gentilis (kahverengi badem göz kurdu) için 6 örümcek türü, narda; Siphoninus phillyreae (nar beyazsineği) için 8 örümcek türü, Aphis punicea (nar yaprak biti) için 4 örümcek türü, pamukta; Thrips tabaci (pamukta tütün tripsi) için 1 örümcek türü, Bemisia tabaci (pamukta tütün beyazsineği) için 1 örümcek türü, mercimekte; Etiella zinckenella (kapsül kurtları) için 2 örümcek türü, Bruchus lentis (mercimek tohum böceği) için 2 örümcek türü, Bruchus ervi (Ortadoğu mercimek tohum böceği) için 2 örümcek türü, Bruchus signaticornis (Akdeniz mercimek tohum böceği) için 1 örümcek türü, biberde; Liriomyza trifolii (yaprak galeri sineği) için 1 örümcek türü, Heliothis armiger (yeşil kurt) için 2 örümcek türü, nohutta; Heliothis virescens (nohut yeşil kurdu) için 4 örümcek türü olarak belirlenmiştir. Bu çalışma ile bölgede zirai açıdan öne arz eden türlerin doğal düşmanlarının belirlenmiştir ve mücadele yöntemleri ortaya konmuştur.

Gyraulus piscinarum (Bourgaignat)

Melanopsis preamorsa (L.)

Orculella sirianocoriensis (Mousson)

Radix perega (Müller)

⁸ Kutbay F. Huzurlu Yaylası Örümcek Sistematığı ve Ekolojisi. Yüksek Lisans Tezi, 2004.

⁹ Yağmur E. A. Gaziantep Akrepleri ve Zoocoğrafik dağılımları. Yüksek Lisans Tezi, 2005.

¹⁰ Varol M. İ., Mart C., Özaslan M., Bayram A., Akan Z., Özdemir A., Barak Ovası Örümcek Populasyonları ve Biyolojik Mücadele Olanaklarının Araştırılması, 2006

Gaziantep'in en büyük su havzalarından olan Belkis, Hancağız ve Karkamış barajlarında yumuşakça (Molluska) örneklerini incelemiştir.¹¹ Araştırma *Melanopsis preamorsa*, *Gyraulus piscinarum*, *Radix peregra*, *Radix peregra*, *Monacha obstucta*, *Monacha obstucta*, *Physa acuta*, *Orcuella sirianocoriensis* olmak üzere 8 tür tespit edilmiştir.

Gaziantep Hancağız Barajı'nda yapılan araştırmada 817 adet örnek toplanmıştır.¹² Bu örnekler toplam 18 familya ve 17 tür olarak tespit edilmiştir. Bu türler; Gnaphosidae: *Haplodrassus signifer*, *Haplodrassus dalmatensis*, *Haplodrassus kulczynskii*, *Zelotes latreillei*, *Zelotes puritanus*, *Drassodes lapidosus*, *Scotophaeus blackwalli*; Lycosidae: *Pardosa proxima*, *Pardosa vittata*, *Pardosa pseudostrigillata*, *Pardosa saturator*, *Pardosa bifasciata*; Philodromidae: *Thanatus vulgaris*, *Thanatus formicinus*, *Thanatus pictus*, *Philodromus albidus*; Thomisidae: *Ozyptila clavata*'dır.

Capnodis cariosa (Pallas) Fidan

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde ve Gaziantep, Nizip, Belkis Barajı'ndan yayılış gösteren *Atlonia kratochvili* (Dunin et al. 1986)'nin Türkiye için yeni kayıt olduğunu bildirilmiştir.¹³

Varol ve ark. (2008) "Gaziantep Karabütyü (Arachnida: Solifugae) Faunası" isimli TÜBİTAK projesinde Gaziantep ilinden toplanan 185 örnekten Rhağodidae, Gylippidae, Daesidae, Galeodidae ve Karschidae familyalarına ait 6 cinse bağlı, ikisi alttür olmak kaydıyla 13 tür tespit edilmiştir.¹⁴ Bunlardan 8'i; (*Gylippus lamelliger*, *Galeodes caspius pallas*, *G. smirnovi*, *Gluviopsis nigrocinctus*, *Biton rossicus*, *Eusimonia turkestanica*, *Galeodes turkmenicus* ve *G. Turkestanus*) ülkemizden yeni kayıt olarak bildirmişlerdir.

Biton rossicus (Birula)

Galeodes turkestanus Kraepelin

Gluviopsis nigrocinctus Birula

Rhağodes eylandti (Walter)

"Gaziantep İli Tatlı Su Balık Faunası" adlı yüksek lisans tezinde¹⁵ Gaziantep ili tatlı su balık faunasını belirlemek amacıyla bölge sınırları içerisinde bulunan tatlı sulardan elde edilen balık örneklerinin sistematik açıdan incelenmesi sonucunda 9 familyaya ait 37 tür tespit edilmiştir.

Acanthobrama marmid Heckel

Alburnus caeruleus Heckel

Alburnus mossulensis Heckel

Cyprinion macrostomum Hecke

"Gaziantep İli Meyve Sinekleri (Diptera:Tephritidae) Familyası Faunası ve Sistematigi Üzerine Araştırmalar" adlı yüksek lisans tezinde¹⁶ Gaziantep ilinden 4 alt familyadan 12 cinse ait toplam 28 tür bildirilmiştir. Ayrıca türlerin konukçu bitkileri, dünyadaki ve Türkiye'deki yayılışları hakkında da bilgiler ve alt familya, cins ve türlerin teşhis karakterlerini açıklanarak teşhis anahtarları oluşturulmuştur.

¹¹ Özdemir, A., Kılıç, H. İ., Varol, M. İ., Akan, Z., Özasan, M. Belkis, Hancağız ve Karkamış (Gaziantep) barajlarında Molluska kayıtları, 2006.
¹² Varol M.İ., Mart, C., Özasan M., Bayram, A., Akan Z., Özdemir A., Hancağız Barajı-Nizip (Türkiye) Örtümcek Faunası İncelenmesi, 2006.
¹³ Varol, M. İ., Akan, Z., Özdemir, A., Kutbay, F., Özasan, M., 2007.
¹⁴ Varol M. İ., Özasan M., Akan Z., Özdemir A., Kutbay F., 2008.

¹⁵ Sungur S., 2009.

¹⁶ Yaran M., Gaziantep ili Meyve Sinekleri faunası ve sistematigi üzerine araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi, 2009

Aciura coryli (Rossi)

Chaetosotmella cylindrica (Rob-Des)

Sphenella marginata (Fallen)

Tephritis postica (Loew)

Uruphora quadrifasciata (Meigen)

Uruphora stylata (Fabricius)

Terellia serratale (Linnaeus)

Trupenea amonena (Frauenfeld)

Kaynaklar

Kutbay F., (2004). Huzurlu Yaylası Örümcek (Arachnida: Araneae) Sistematığı ve Ekolojisi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep. 109 sayfa.

Özdemir A. (2004). Nizip ve Karkamış (Gaziantep) Örümceklerinin (Ordo: Araneae) Sistematığı ve Ekolojisi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep. 150 sayfa.

Özdemir, A., Kılıç, H. İ., Varol, M.İ., Akan, Z., Özaslan, M. Belkis, Hancağız ve Karkamış (Gaziantep) barajlarında Mollusk kayıtları. XVIII. Ulusal Biyoloji Kongresi. (26-30 Haziran 2006), Kuşadası, Aydın. (s 281).

Sungur S. (2009). Gaziantep İli Kuş (Classis: Aves) Türlerinin Sistematığı ve Ekolojisi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep. 106 sayfa.

Toprak H. H. (2004). Gaziantep İli Kuş (Classis: Aves) Türlerinin Sistematığı ve Ekolojisi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep. 98 sayfa.

Varol M. İ., Mart C., Özaslan M., Bayram A., Akan Z., Özdemir A. (2007). Barak Ovası Örümcek (Ordo: Araneae) Populasyonları ve Biyolojik Mücadele Olanaklarının Araştırılması. Devlet Planlama Teşkilatı. Temel bilimler Araştırma Gurubu (TBAG). Proje No: 2003 K 120480-1. 287 sayfa.

Varol M. İ., Özaslan M., Akan Z., Özdemir A., Kutbay F. (2008). Gaziantep Karabüyü (Arachnida: Solifugae) Faunası. TÜ-BİTAK. Temel bilimler Araştırma Gurubu (TBAG). Proje No: 105 T 085. 57 sayfa.

Varol M.İ., Mart, C., Özaslan M., Bayram, A., Akan Z., Özdemir A. (2006). Investigation on Spider Fauna of Hancağız Dam-Nizip (Turkey). Journal of Biological Sciences 6 (2): 344-346.

Varol, M. I., Akan, Z., Ozdemir, A., Kutbay, F., Ozaslan, M. (2007). The spider Atlonia kratochvili (Araneae: Lycosidae) new to the Turkish fauna. Journal of Biological Sciences 7 (2). 448-450.

Yağmur E. A. (2005). Gaziantep Akrepleri (Ordo: Scorpionida) ve Zoocoğrafik dağılışları. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep. 134 sayfa.

Yaran M. (2009). Gaziantep ili Meyve Sinekleri (Diptera: Tephritidae) faunası ve sistematığı üzerine araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep. 104 sayfa.

Gaziantep İli Florası

Yrd. Doç. Dr. Hasan AKGÜL,¹⁷ Arş. Gör. Fatih YAYLA¹⁸
Uzman Biy. Demet YILMAZKAYA¹⁹

Gaziantep ilinin çok büyük bir bölümü Güneydoğu Anadolu step alanı içinde kalmaktadır. İlin kuzeybatı kesimi ise, Akdeniz bitki örtüsü ile Güneydoğu Anadolu step örtüsü arasında bir geçit alanı durumundadır. Gaziantep'in toplam orman alanı 82.400 hektardır. İl ormanları Doğu Toroslar'ın Kahramanmaraş üzerinden güneye uzanan 2493 rakım ve Milcan Dağı'nın Suriye ve Amik Ovası'na dağılan kolları üzerinde Büyük Sof Tepesi'nin Gaziantep Ovası'nda son bulan sırtları üzerinde yer almaktadır. Genellikle orman rakımı 800-1450 metre arasında değişmektedir.

İlin bitki ve orman toplulukları kızılçam (*Pinus brutia* Ten), karaçam (*Pinus nigra* Arn. subsp. *pallasiana*(Lamb.) holmboe), sedir (*Cedrus libanii* A. Rich), servi (*Cupressus* sp.), kavak (*Populus* sp.), meşe (*Quercus* sp.), kayın (*Fagus orientalis* lipsky), ardıç (*Juniperus* sp.), zeytin (*Olea europaea* L. *europaea* L.), sandal ağacı (*Arbutus andrachne*), menengiç (*Pistacia terebinthus* L. subsp. *terebinthus* L.), ayı fındığı (*Styrax officinalis* L.), sütleğen (*Euphorbia* sp.), karaçalı (*Paliurus spina-christi* miller), ısırgan (*Urtica* sp.) ve böğürtlendir (*Rubus* sp.).

Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı'na ek olarak Prof. Dr. Tuna Ekim ve çeşitli araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda ülkemizde insan tehdidi altında ve çok nadir olduğu için yok olmak üzere olan 152 çiçek türü tespit edilmiştir. Tespit edilen 152 türden 17 tanesi Bern Sözleşmesi listesinde bulunan bitkiler arasında yer almaktadır. Türkiye bu sözleşmeyi imzalayarak bu 17 bitkiyi ve onların yaşam alanlarını korumayı garanti etmiştir.

Bu türlerden bir tanesi olan ve yok olma kategorisinde yer alan (CR) Antep kaya kekiği (*Satureja aintebensis* P. H. Davis) Gaziantep Dülükbaba Dağı'na özgü bir türdür. Bu bitki yetiştirme alanının arkeolojik bir kalıntı alanı içinde olmasından dolayı ileride burada arkeolojik kazı yapılma olasılığı yüksek olduğundan ve halk tarafından kullanıldığından tehdit altındadır. Yörede yapılacak ağaçlandırma çalışmaları ve orman yolları açılması bitkinin neslini tehdit edecek diğer faktörlerdir.

Yapılan floristik ve faunistik çalışmalara göre; Gaziantep il sınırları içerisinde toplam 77 endemik takson tespit edilmiştir ve bunlardan 7 tür Gaziantep endemiğidir. Bu türler: *Astragalus aintabicus* Boiss. (Antep geveni), *Astragalus shepardii* Post (Belkis geveni), *Centaurea haussknechtii* Boiss. (Peygamberçiçeği), *Fritillaria viridiflora* Post (Ters lale), *Paronychia imbricata* (Dolamaotu), *Satureja aintabensis* P.H. Davis (Antep kaya kekiği) ve *Symphytum aintabicum* (Antep karakafesotu)'dur.

Astrodaucus orientalis (L.) Drude

Cicer bijugum Rech. Fil.

Convolvulus stachydifolius Choisy

Cuscuta campestris Yuncker

Adonis flammea Jacq

Androsace maxima L.

Ephedra major Host

Nigella orientalis L.

¹⁷ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep hakgul@gantep.edu.tr

¹⁸ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep fyayla@gantep.edu.tr

¹⁹ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Gaziantep yilmazkaya@gantep.edu.tr

Ranunculus sphaerospermus Boiss

Smyrniium connatum Boiss et. Kotschy

Telephium imperati L. subsp. *Orientalis* (Boiss) Nyman

Thlaspi microstylum Boiss

Trifolium stellatum L. var *stellatum* L.

Veronica dichrus Schott et Kostchy

Fumaria cilicica Hausskn.

Viola pentadactyla Fenzl.

Eremurus spectabilis Bieb.

Gaziantep ilinin genelinde kuru tarım uygulanan arazilerin çokluğu dolayısıyla il içinde en fazla tarla bitkileri yetiştirilmektedir. Gaziantep ilinde gerek ekim alanı gerekse üretim hacmi bakımından tahıllar ön sırayı almaktadır.

Alternaria alternata (Fr.) Keissl.

Coniothecium complanatum (Nees) Sacc.

Cytospora terebinthi Bres.

Phoma pulchella Berk. & Broome Sacc.

Rosellinia pistaciae Frolov

Rosellinia pulveracea (Ehrh.) Fuckel

Septoria pistaciae Desm.

Septoria pistacina Allesch.

Steganosporium irregulare Lambotte & Fautrey

Strickeria pistaciae Bondertseva

Antepfıstığı

Besleyici ve sevilen bir kuruyemiş olan Antepfıstığı, adını Gaziantep'ten almaktadır. İlk olarak Etiler tarafından Güneydoğu Anadolu'da kültüre alınan Antepfıstığı, bölgenin sahip olduğu ekolojik özellikleri sayesinde bölgede yetişip yayılmıştır. Besin elementlerince yoksul, taşlık ve kireçli topraklarda yetişebilme özelliğine sahip olan Antepfıstığı'nın sulama suyunun sınırlı ve yağış miktarının az (300-500 mm) olması nedeniyle hiçbir kültür bitkisi için ekonomik olarak değerlendirilemeyen bu tür topraklarda yetiştirilmesi, hem ülke hem de çiftçi ekonomisi için büyük kazançtır. Bu nedenle, lezzetli ve besin değeri yüksek bu meyve 'altın ağacı', 'yeşil altın', 'meyvelerin kralı' ve 'kralların meyvesi' olarak da tanımlanmaktadır.

Dünyada Antep fıstığı üretiminde gerek alan gerekse üretim miktarı bakımından Türkiye önemli bir konum teşkil etmektedir. FAO (Dünya Gıda Örgütü) 2008 verilerine göre; dünya Antep fıstığı üretiminde ilk sırada İran, ikinci sırada ABD ve üçüncü sırada Türkiye yer almaktadır. İran ve ABD'de sulmuş koşullarda ve çoğunlukla birinci sınıf tarım arazilerinde üretim yapılırken, Türkiye'de tamamen kuru koşullarda ve çoğunlukla kıraç arazilerde üretim yapılması Antep fıstığının anavatanı olan İtalya'nın bu iki ülkenin gerisinde kalmasının ana faktörleridir.

Gaziantep Florası Üzerine Araştırmalar

Özhatay ve ark., (1994, 1999, 2009), Özhatay ve Kultur (2006) yapmış oldukları çalışmalarda Güneydoğu Anadolu'dan ve Gaziantep'ten yeni lokalitelere ait kayıtlar verilmiştir.

Nydegger, (2000, 2001a, 2001b) yaptığı çalışmalarda Türkiye florası kayıtlarının listelerini yayınlamıştır. Bu yayınlarda Gaziantep ilinde bulunan bitkilerde yer almaktadır.

Yayla, (2003) çalışmada Gaziantep'te doğal olarak yayılış gösteren 10 gül (*Rosa* sp.) türünün tespitini yapmıştır.

Özslu (2004) Gaziantep Üniversitesi Kampüsü alanında, 51 familyaya ait 133 cinsle bağlı 176 takson tespit edilmiştir.²⁰ Bu çalışmada 3 endemik tespit edilmiş olup tespiti yapılan bitkilerin fitocoğrafik dağılımları belirtilmiştir.

2004 yılında yapılan çalışmada Gaziantep ilinde 8 seksiyona ait, 52 *Rosa* L. çeşidi tespit edilmiştir.²¹

Fırat, S. (2004) yaptığı çalışmada Gaziantep ilinde yayılış gösteren 2 doğal ve 4 taksonda kültüre alınmış *Pinus* L. türünü tespit etmiş ve biyoeolojik isteklerini ortaya koymuştur.

²⁰ Özslu E, Gaziantep Üniversitesi Kampüsü Florası, 2004.

²¹ Bozdana, R.

2004 yılında yürütülen çalışmada, Gaziantep Çimento Fabrikası'nın kirlettiği toprakların mikrofungi florası incelenmiş ve bu topraklara en yakın kirlenmemiş toprakların florası ile karşılaştırılmıştır.²² Çalışmada her iki alandan toplam 116 mikrofungus izolatu elde edilmiştir.

Gaziantep Huzurlu Yaylası'nda mevcut odunsu bitkilerin tespiti üzerinde çalışmıştır. 34 familya 58 cinse ait, 81 odunsu bitki türü tespit edilmiştir.²³

Gaziantep ilinde doğal olarak yayılış gösteren 7 meşe (*Quercus* L.) türünün tespiti yapılmıştır.²⁴

Gaziantep'te doğal yayılışa sahip nadir ve nesli tükenmekte olan ağaç ve çalı bitkilerinden 22 familyaya ait toplam 40 tür tespit edilmiştir.²⁵

Gaziantep Huzurlu Yaylası, odunsu florasında 34 familyaya, 58 cinse ait 81 takson tespit edilmiştir.²⁶

2005 yılında yapılan çalışmada²⁷, Huzurlu Yaylası'ndan toplanılan 34 familya 58 cinse ait 80 odunsu bitkiye yer verilmiştir. Bu bitkilerden 1'i nadir 8'i endemiktir. C6 karesi için 4 yeni kayıt verilmiştir.

Sof Dağı florasının incelendiği çalışmada 65 familya 231 cinse ait, 420 tür yayınlanmıştır.²⁸

2005 yılında gerçekleştirilen çalışmada 43 familya 136 cinse ait 210 tür tespiti yapılmıştır.²⁹

Karkamış Baraj Gölü ve çevresinde 2000-2001 yılları arasında yapılan çalışma sonucunda 70 familya, 279 cinse ait 464 tür tespiti yapılmıştır.³⁰

2006 yılında Zeynalov Y., İskenderov E., Özaslan M., Yayla F. çalışmaları kapsamında 85 familya ve 331 cinse ait toplam 714 bitki türü tespiti yapmışlardır. Tespiti yapılan türlerden 90'ı endemik ve 29'u nadir bitki statüsünde olmak kaydı ile 119 önemli bitki yer almaktadır.

İskender, E., Özslu, E., Pehlivan, M. (2006) tarafından yapılan Gaziantep'in Doğal Çiçekleri adlı çalışmada 300 türe yer verilmiştir.

Özdemir, G. (2007) "Karkamış-Gaziantep Kentsel Gelişiminde Yeşil Alanların Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Gaziantep ilinden toplanılan bitkilerin lokalite bilgilerinde kullanılan yer isimlerinin güncel isimlerinin verildiği çalışmada, 28 farklı, toplam 116 yer adı ve lokalitenin düzenlemesine yer verilmiştir.³¹

Zeynalov, Y., Yelken, H., Yayla, F. (2008) tarafından yapılan 'Gaziantep Çiçekleri 1' adlı çalışmada 79 familyaya, 287 cinse ait 544 takson tespit edilmiştir.

Özslu ve İskender (2009) çalışmalarında 9 familya 25 cinse ait 44 soğanlı bitki tespit etmişlerdir. Bunların 8 tanesi endemiktir.

Çakır (2009) çalışmasında 76 familya ve 342 cins'e ait 490 tür, 126 alttür ve 82 varyete olmak üzere toplam 698 tür ve türaltı takson tespit etmiştir.

Zeynalov, Y., Yelken, H., Yayla F. (Baskıda) (2010) tarafından yapılan 'Gaziantep Çiçekleri 2' adlı çalışmada 500 takson tespit edilmiştir.

Akgül ve Yılmazkaya (2010) Gaziantep ili Antepfıstığı ağaçlarında bulunan fungusları tespit etmek amacıyla 2009-2010 yılları arasında yürütülen çalışmada *Pistacia vera* L. üzerinde gelişen Ascomycota ve Basidiomycota divizyonlarına ait 25 mikrofungus türü tespit etmişlerdir.

Ascomycota'ya ait 5 sınıf: Dothideomycetes, Eurotiomycetes, Incertae sedis, Leotiomycetes, Sordariomycetes; 9 takım: Botryosphaeriales, Capnodiales, Diaporthales, Eurotiales, Helotiales, Hypocreales, Incertae sedis, Pleosporales, Xylariales; 11 familya: Botryosphaeriaceae, Davidellaceae, Mycosphaerellaceae, Incertae sedis, Pleomassariaceae, Pleosporaceae, Trichocomaceae, Sclerotiniaceae, Valsaceae, Nectriaceae, Xylariaceae; 15 cins: *Alternaria*, *Aspergillus*, *Bispora*, *Botrytis*, *Cladosporium*, *Coniothecium*, *Cytospora*, *Diplodia*, *Fusarium*, *Penicillium*, *Phoma*, *Rosellinia*, *Septoria*, *Steganosporium*, *Strickeria*; 23 tür: *Alternaria alternata*, *Alternaria tenuissima*, *Aspergillus flavus*, *Aspergillus fumigatus*, *Aspergillus niger*, *Bispora antennata*, *Botrytis cinerea*, *Cladosporium herbarum*, *Coniothecium complanatum*, *Cytospora sarothamni*, *Cytospora terebinthi*, *Diplodia pistaciae*, *Fusarium equiseti*, *Fusarium oxysporum*, *Fusarium roseum*, *Penicillium decumbens*, *Phoma pulchella*, *Rosellinia pistaciae*, *Rosellinia pulveracea*, *Septoria pistaciae*, *Septoria pistacina*, *Steganosporium irregulare*, *Strickeria pistaciae*.

Basidiomycota'ya ait 1 sınıf: Agaricomycetes; 1 takım: Polyporales; 1 familya: Polyporaceae; 1 genus: *Fomes*; 2 tür: *Fomes fomentarius*, *Fomes rimosus* tespit edilmiştir.

Kaynaklar

Çakır M. B. (2004). Huzurlu Yaylası'nın (Gaziantep) Odunsu Bitkilerinin Tespiti ve Biyokolojik Özelliklerinin Saptanması. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep.

Çakır Ş., (2009). Tahtaköprü Barajı ve Çevresi (İslahiye-Gaziantep) Florası. Yüksek Lisans Tezi. Yüztüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Van.

Çepel, N., (2003). Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri. Tübitak. Tübitak Popüler Bilim Kitapları 180. Ankara.

Çevre Bakanlığı. (1992). Türkiye'nin Canlılar Dünyası Bakımından Önemi. Cem Ofset. İstanbul.

Gaziantep Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. (2006). Gaziantep'in Tabiat Zenginlikleri. Gaziantep.

İncik F. N. (2004). Gaziantep Florasında bulunan *Quercus* L. (Meşe) Türlerinin Tespiti ve Biyokolojik Özelliklerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep.

İskender E., Zeynalov Y., Özaslan M, Çakır B., M, Yayla F., İncik F, N. (2005). Tree and shrub species of the Huzurlu High Plateau (Gaziantep, Turkey). *Phytologia Balcanica* 11 (2): 149-156. Sofia.

İskenderov E, Zeynalov Y, Özaslan M, Yayla F. (2004). Gaziantep florasında yetişen bazı nadir ve nesli tükenmekte olan ağaç ve çalı bitkilerinin toplanarak Gaziantep Üniversitesi Botanik Bahçesinde introduksiyonu. FEF-104. Gaziantep Üniversitesi (BAP).

Nydegger H, M. (2000). *Elfte Ergänzungen zu P. H. Davis' Flora of Turkey and the East Aegean Island 1-10 (1965-1988)*. *Bauhinia* 14: 93-122.

Nydegger H, M. (2001a). *Elfte Ergänzungen zu P. H. Davis' Flora of Turkey and the East Aegean Island 1-10 (1965-1988)*. *Bauhinia* 14: 97-114.

²² Ocak İ., Stiltin Y, Hasenekoğlu İ., Gaziantep Çimento Fabrikası'nın kirlettiği toprakların mikrofungus florası, 2004.

²³ Çakır M. B., Huzurlu Yaylası'nın (Gaziantep) Odunsu Bitkilerinin Tespiti ve Biyokolojik Özelliklerinin Saptanması, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

²⁴ İncik F. N., Gaziantep Florasında bulunan *Quercus* L. (Meşe) Türlerinin Tespiti ve Biyokolojik Özelliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

²⁵ İskenderov E, Zeynalov Y, Özaslan M, Yayla F., Gaziantep florasında yetişen bazı nadir ve nesli tükenmekte olan ağaç ve çalı bitkilerinin toplanarak Gaziantep Üniversitesi Botanik Bahçesinde introduksiyonu, 2004.

²⁶ Çakır M. B., Huzurlu Yaylası'nın (Gaziantep) Odunsu Bitkilerinin Tespiti ve Biyokolojik Özelliklerinin Saptanması, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

²⁷ İskender E, Zeynalov Y, Özaslan M, Çakır B, M, Yayla F, İncik F, N., 2005.

²⁸ Özslu E, İskender E., 2009.

²⁹ Pehlivan M., 2005.

³⁰ Türkmen N, Aslan M, Düzenli A., 2005.

³¹ Özslu E, Tel A. Z., Türkiye florasında (Flora of Turkey) Gaziantep'ten bildirilen lokalitelerin güncellenmesi ve yapılan bazı değişiklikler, 2008.

- Nydegger H, M., (2001b). Elfte Ergänzungen zu P. H. Davis' Flora of Turkey and the East Aegean Island 1-10 (1965-1988). *Bauhinia* 16: 33-55.
- Ocak İ., Sülün Y, Hasenekoğlu İ. (2004). Gaziantep Çimento Fabrikası'nın kirlettiği toprakların mikrofungus florası. *Trakya Univ J Sci.* 5(2): 107-115.
- Ozhatay N, Kultur Ş, Aksoy N., (1994). Check-List of additional taxa to the supplement Flora of Turkey. *Turk J Bot.* 18: 497-514.
- Ozhatay N, Kultur Ş, Aksoy N. (1999). Check-List of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey II. *Tr. J. of Botany* 23: 151-169.
- Ozhatay N, Kultur Ş. (2006). Check-List of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey III. *Turk J Bot* 30: 281-316.
- Ozhatay N, Kultur Ş, Aslan S. (2009). Check-list of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey IV. *Turk J Bot* 33:191-226.
- Özusu E, (2004). Gaziantep Üniversitesi Kampüs Florası. *Ekoloji* 14. 53. 25-32.
- Özusu E, İskender E. (2009). Sof Dağı'nın (Gaziantep) Soğanlı Bitkileri. *BIODICON*,. 2/2. 78-84.
- Özusu E, Tel A. Z., (2008). Türkiye florasında (Flora of Turkey) Gaziantep'ten bildirilen lokalitelerin güncellenmesi ve yapılan bazı değişiklikler. *BIODICON*. 1/1,. 99-107.
- Pehlivan M., (2005). Huzurlu Yaylası (Gaziantep) Otsu Bitkilerinin Floristik İncelenmesi.Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep.
- Türkmen N, Aslan M, Düzenli A. (2005). Floristic characteristics of the Karkamis Dam reservoir area and its surroundings (Gaziantep-Sanlıurfa: Turkey). *Biodiversity and Conservation*. 14:2291-2297.
- Yayla F, (2003). Gaziantep ilinde yayılış gösteren yabancı Rosa L. Türlerinin tespiti ve Gaziantep üniversitesi botanik bahçesine introduksiyonu. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep.
- Yılmazkaya, D., (2010). Gaziantep ili fıstık ağaçları (Pistacia vera L.) mikrobiyotası. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Gaziantep.
- Zeynalov Y., İskenderov E., Özaslan M., Yayla F., (2006). Huzurlu Yaylası'nın (Gaziantep) Forasının incelenmesi ve Tespiti. DPT Projesi. Proje No: 2003K 120480-2.